

Woord vooraf

Sinds jaren werkt de Vlaamse overheid aan het verbeteren van regionale statistieken. Toen ik in het begin van deze legislatuur de beleidsbrief “Statistiek in Vlaanderen” aan het Vlaams Parlement voorstelde, was de analyse helder en duidelijk: er is een behoefte aan meer, betere en snellere Vlaamse statistieken. De belangstelling voor regionale statistieken loopt parallel met de federalisering van dit land. Nu gemeenschappen en gewesten over heel wat beleidsdomeinen eigen bevoegdheden hebben verworven, moet men daar ook in de samenstelling van datareeksen rekening mee houden. De deelstaten moeten de bouwstenen zijn van federale statistieken, en niet omgekeerd.

De voorbije jaren heeft de Vlaamse overheid opvallende initiatieven genomen. Ik verwijs naar de oprichting van het Vlaams Technologie Observatorium dat zich toelegt op innovatiestatistieken, die de vernieuwingsdynamiek in het economisch leven in kaart proberen te brengen. Daarnaast worden o.a. inspanningen geleverd om de arbeidsmarktstatistieken te verfijnen, traditionele onderwijsstatistieken te verdiepen of bestudeert men de effecten van de vergrijzing op onze samenleving. Opvallend daarbij is de vernieuwde aandacht voor regionale statistieken. Verschillende administraties spelen daar voortdurend op in.

Traditionele instituten voor de statistiek zowel in binnen- en buitenland hebben in het verleden vaak de fout gemaakt de statistiekinzameling los te koppelen van het beleid. Er was veel aandacht voor de dataverzameling en analyse, minder voor de beleidsrelevantie van het materiaal. Voeling houden met het beleid, betekent dat men snel kwantificeerbare informatie kan aanreiken over thema’s die in de actualiteit staan.

De eisen die men vandaag ten aanzien van de statistiektoeleveranciers stelt, zijn dan ook veelomvattender dan ooit. Men moet niet alleen kort op de bal spelen, maar ook complexere informatie aanleveren. Eenvoudige omgevingsindicatoren, die bijvoorbeeld de samenleving of het verloop van de economie beschrijven, zijn nog altijd noodzakelijk, maar de ambities reiken eigenlijk wel verder. Wij willen ook het effect van het overheidsoptreden kunnen meten: als de overheid maatregelen neemt ten gunste van de werkgelegenheid, dan willen we ook weten hoeveel extra jobs die maatregelen ons hebben opgeleverd. Op termijn zal er meer aandacht gaan naar de ontwikkeling van beleidsscenario's en het opstellen van prognoses. In beide gevallen -zowel het meten van effecten als het uitbouwen van een planbureaufunctie- is er echter nog een lange weg te gaan.

Statistiek is een instrument voor de beleidsondersteuning om beslissingen te kunnen nemen op basis van rationele, objectieve gegevens. Cijfers vormen de zakelijke ondertoon in politieke debatten. Ze kunnen kernachtig een discours samenvatten, stellingen onderbouwen of juist ontkrachten. De Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND) passen in dit verhaal. Deze nieuwe editie bundelt tabellen, grafieken en commentaarteksten bij heel uiteenlopende onderwerpen. Diverse administraties – en in het bijzonder de administratie Planning en Statistiek van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – hebben hun medewerking verleend aan de totstandkoming van deze Vlaamse regionale indicatoren en dragen zo bij tot een betere kennis van en over Vlaanderen.

Luc Van den Brande

minister-president van de Vlaamse regering

Ten geleide

In eerste instantie wil VRIND een beleidsrelevant document zijn dat de overheid kan gebruiken bij de beleidsvoorbereiding en de beleidsevaluatie. Daarnaast is VRIND ook een communicatie-instrument van de overheid naar de publieke opinie waarin de overheid verslag doet van de ontwikkelingen die ze in de samenleving vaststelt en hoe ze daarop inspeelt. Gezien deze dubbele doelstelling richt VRIND zich zowel naar de overheid zelf als naar een breed publiek.

VRIND wil geen statistisch jaarboek zijn of worden maar vertrekt bij zijn beschrijving wel van kwantitatieve gegevens, omgezet in indicatoren en geordend per beleidsdomein. Zoals uit de doelstelling van VRIND blijkt staan bij de aanmaak van de VRIND-indicatoren twee invalshoeken centraal: de ontwikkelingen in de samenleving en de resultaten van het overheidsoptreden.

VRIND hanteert daarom twee soorten indicatoren:

1. OMGEVINGSINDICATOREN

Beschrijven de ruimere omgeving waarbinnen de overheid opereert en wijzen op veranderingen of verschuivingen die zich in deze omgeving voordoen en die van belang zijn voor de overheid. Ze geven geen informatie over het overheidsoptreden zelf.

2. BELEIDSINDICATOREN

In tegenstelling tot de omgevingsindicatoren geven beleidsindicatoren juist wel informatie over het overheidsoptreden. In principe slaan beleidsindicatoren enkel op maatschappelijke effecten die door overheidsoptreden gegenereerd worden. In vele gevallen beschikken we echter niet over de instrumenten om deze effecten te meten en op te volgen. Vandaar dat we voor heel wat domeinen moeten terugvallen op input- (middelen, personeel,...) en output-

gegevens of prestaties van het overheidsapparaat (aantal erkende/gesubsidieerde instellingen of diensten, aantal klanten,...), die minstens een idee geven van de inspanningen die door de overheid worden geleverd.

Waar mogelijk wordt het cijfermateriaal geduid. Dit kan door na te gaan of vooropgestelde normen al dan niet worden gehaald, door verschillende vormen van benchmarking (vgl. met andere landen/regio's of privé-bedrijven), door trendanalyse of - waar het om personen gaat - door enkele achtergrondvariabelen (geslacht, opleiding, leeftijd,...) te vergelijken.

Zoals in vorige VRIND-edities worden de gegevens gebundeld in acht hoofdstukken, gebaseerd op de sporen uit het toekomstproject 'Vlaanderen-Europa 2002' van de Vlaamse regering. De indicatoren zijn geordend per thema, meestal een beleidsveld. Zo vind je onder sport zowel indicatoren over de verspreiding van het sportaanbod als over de sportparticipatie van de bevolking. Waar mogelijk wordt in de inleiding van een onderdeel aangegeven waarom de betrokken indicatoren opgenomen zijn en welke de relevantie is voor de Vlaamse overheid.

Blikvangers met opmerkelijke vaststellingen, verschuivingen of trends met verwijzing naar een treffende tabel of grafiek laten de lezer toe in een oogopslag een zicht te krijgen op ontwikkelingen in het betrokken beleidsdomein.

De sporen worden voorafgegaan door een generiek hoofdstuk dat stilstaat bij recente sociaal-culturele, sociaal-economische en demografische ontwikkelingen.

Zoals vorig jaar focussen we ook dit jaar in een afsluitend hoofdstuk op een problematiek die alle beleidsdomeinen doorkruist. Gezien 1998 een belangrijk jaar was voor de vrouwenbeweging o.a. met de viering van vijftig jaar stemrecht leek het aangewezen de genderproblematiek in deze editie aan bod te brengen.

De realisatie van een publicatie zoals VRIND is pas mogelijk door een intense samenwerking zowel binnen de eigen administratie als tussen de APS-spoorverantwoordelijken en hun correspondenten in de functioneel bevoegde administraties, openbare instellingen of daarbuiten. Meer dan in het verleden slagen deze instellingen er in hun beleidsdomein of beleidsveld kwantitatief in beeld te brengen en onze administratie het nodige cijfermateriaal te bezorgen. We wensen hen daarvoor dan ook uitdrukkelijk te bedanken!

Luk Bral

VRIND-projectleider

Medewerkers

Projectleiding Luk Bral

Projectteam Administratie Planning en Statistiek

Algemeen referentiekader

- sociaal-culturele context: Luk Bral
- sociaal-economische context: Patrick De Klerck
- demografische context: Thierry Vergeynst

Spoor Leefbaar Vlaanderen

- leefmilieu: Paul Van Snick en Ann Van Causenbroeck
- ruimtelijke ordening: Joeri Stekelorum
- huisvesting: Karel Cattoir

Spoor Creatief Vlaanderen

Luk Bral

Spoor Werkend Vlaanderen

- economie: Patrick De Klerck
- werkgelegenheid: Myriam Vanweddungen

Spoor Zorgzaam Vlaanderen

Peter Anaf

Spoor Lerend Vlaanderen

Henri Duqué en Ann Van Driessche (departement Onderwijs)

Spoor Toegankelijk Vlaanderen

Joeri Stekelorum

Spoor Vlaanderen Internationaal

Myriam Vanweddungen

Spoor Goed Bestuur

Patrick De Klerck, Thierry Vergeynst en Luc Deschamps

Focus op gender

Mieke Van Haegendoren (Steunpunt Women's studies – LUC) en Herlindis Moestermans (Nederlandstalige Vrouwenraad)

Technische en administratieve ondersteuning

Chris Bets, Sandra Branders, Patrick De Coster, Frank De Geyndt, Michaël Goethals, Yves Impens, Charly Potloot, Caroline Temmerman en Karina Van de Velde

Medewerkers uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse openbare instellingen

Spoor Leefbaar Vlaanderen

- LIN: Hugo Beersmans, Luc Bollaert, Yvan De Boom, Didier D'Hont, Tom Gabriëls, Roger Lickens, Elke Van Hoye, Marleen De Maesschalk, Marc De Rouck, Inge Penninx, Peter Willems, Isabel Loris, Ann Pisman en Yves Robijns

- VHM: Gerd De Keyser, Ivan Peeters
- VMM: Koen Aeyels, Stefaan De Corte, Jasmin Dumollin, Henk Maeckelberghe, Peter Reyntjens, Marie-Rose Van den Hende, Martin Verdievel
- VLM: Dirk Van Gijsegem
- OVAM: Peter De Bruyne, Christiane Schroons, Mike Vanaccolleyen, Luc Vanacker, Danny Wille
- VFSIPH: Jos Theunis
- Instituut voor Natuurbehoud: Eckhart Kuijken, Patrick Meire
- Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer: Geert Sioen, Peter Roskams
- Provinciebesturen: Francine Van De Wiele (prov. Oost-Vlaanderen), Dominiek Van Den Driessche (prov. West-Vlaanderen), Nicole Schepmans (prov. Vlaams-Brabant), Ingrid Vranken (prov. Limburg), Paul Bats (prov. Antwerpen)
- Andere: Pascal De Decker (kabinet), Paul De Wael (Stadim), Hans Van Mechelen (Vlaams Woningfonds), Veerle Geurts (Ufsia), Jan Gouwblomme (Steunpunt Algemeen Welzijn), Johan Surkyn (VUB), Francine Olivier (NIS), Annick Vanhove (VOB), Dirk Temmerman (Sociaal Impulsfonds), Tom Doesselaere (EWBL), Els Vermeir (ABAFIM)

Spoor Creatief Vlaanderen

- WVC: Eric Desmedt, Mia De Smedt, Luc Goossens, Martine Verswijfel, Johan Van Gaens, Jan Vandenabeele, Eric Maes, Chris Van Haesendonck, Noëlla Lauwaerts, Christel Van Langenhove, Mia De Smedt, Marc De Wilde, Dirk Smet, Peter Elslander, Hans Feys, MIS-team
- LIN: Marc Firlafijn
- WIM: Robert Van Moeseke
- BLOSO: Georges Wijnants
- Toerisme Vlaanderen: Raf De Bruyn en Jan Van Praet
- FEVECC: Miek De Kepper
- VRT: Brigitte Parisis
- andere: Tom Haepers (VVJ)

Spoor Werkend Vlaanderen

- EWBL: Inge Lynen, Eddy Van Der Meersch, Caroline Swygedouw, Luc Reyms, Johan De Graeve, Jo De Leenheer, Willy Nagels, Christiane Raymaekers, Pascal Storms, Johan Troch, Mieke Van Gramberen, Koen Van Ongevalle, Ann Van den Cruyce
- IWT: Jan Larosse
- STV: Ria Bourdeaud'hui
- VDAB Studiedienst: Thomas Quaethoven, Bart Van Schel
- andere: Tom Vandenbrande (Steunpunt Werkgelegenheid Arbeid Vorming), Bob Lambrechts (UPEDI)

Spoor Zorgzaam Vlaanderen

- WVC: Wim Aelvoet, Annemie Degroote, Luus Heyligen, Walter Kaesen, Erwin Leus, Geert De Sloovere, Erna Scheers, Ingrid Van Eetvelt, Marleen Dammekes, Pascal Verhaeghe, Marc Verhelst
- Kind en Gezin: Bea Buysse
- VFSIPH: Bert De Groof
- VIG: Stephan Van den Broucke
- andere: Viviane Van Casteren, Herman Van Oyen, Dirk Devroey en Stefaan Demarrest (WIV-Louis Pasteur), Lea Maes, Carine Vereecken en Cees Vanheeringen (RUG), Britta De Block (Ministerie van Volksgezondheid en Leefmilieu), Elke Devroe en Samuel De Klerck (APSD), Luc Joossens (OIVO), Greet Haelterman (Belgisch werk tegen kanker), Luc Claeys (VVG)

Spoor Lerend Vlaanderen

- WIM: Sabine Borrey, Veerle Lories, Marc Luwel, Greta Vervliet
- VRWB: Daniëlle Raspoet
- OND: Christine Dupont, Henri Duqué, Johan Pals, Johan Lasuy, Christel Rutten, Liselotte Van de Perre, Wouter Van Den Bosch, Ann Van Driessche, Rik Verstraete, Geert Vermeulen
- EWBL: Jean Steenberghe
- KUL: Ilse Van Heddegem, Jef Verhoeven
- UA: Frans Daems, Jes Leysen, Peter Van Petegem
- UG: Dirk Van Damme, Luc Van de Poele, Lea Maes, Carine Vereecken, Els Verhasselt
- Vl.I.R.: Marleen Bronders, Lore Verstraete
- VIZO: Harry Lelièvre
- VDAB: Erik Depuydt
- VUB: Arno Libotton, Christel Royaert

Spoor Toegankelijk Vlaanderen

- LIN: Marleen Govaerts, Patrick Blomme, Raphaël Vandamme, Lieven Lannoye
- De Lijn: Bernard Vancraeynest
- VMM: Marie-Rose Vandenhende, Caroline Debosschere

Spoor Vlaanderen Internationaal

- COO: Christine Breugelmans, Koen Jongbloet
- EWBL: Willy Beghein, Marc De Frenne, Paul De Meulemeester, Rudy Demey, Filip D'havé, Maria Schoomans, Jan Vereecke, Louis Vervloet, Geert Zwaenepoel
- OND: Jan Ceulemans, An Declerq, Johan Geentjens, An Hottat, Ronny Masset, Renilde Reynders, Gert Vermeulen
- WVC: Moris Meyers
- VRT: Brigitta Parisi, Daniël Poesmans
- Export Vlaanderen: Charlene Vanopbroeke, Olivier Dirckx
- Jeugd voor Europa JINT: Koen Lambert, Joël Versin
- Leonardo da Vinci-agentschap: Inge Vansweevelt
- Vlamingen in de Wereld: Guido Dutry, Kris Moeyersons

Spoor Goed Bestuur

- AZF: Eddy Van Steendam, Katrien Verheye, Nicole Jacques, Patrick Stroobants, Hubert Pierreux, Marc De Kort, Nele De Pessemier, Hilde Pattijn
- EWBL: Willy Schoubben, Tom Doesselaere
- andere: Anneleen Erauw (Gemeentekrediet)

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3	2. Een leefbaar Vlaanderen	39
Ten geleide	5	2.1 In een gezond milieu	39
Medewerkers	7	2.1.1 Water	40
Inhoudsopgave	10	Kwaliteit oppervlaktewater	40
		Vervuiling door industrie	41
1. Algemeen referentiekader	15	Drinkwaterprijs	43
		Hemelwater in het milieuconvenant	44
1.1 De sociaal-culturele context	15	Drinkwaterverbruik	45
De zorg van de Vlamingen	16	2.1.2 Lucht	46
De tevredenheid van de Vlamingen	16	Luchtkwaliteit	46
Toekomstverwachtingen	17	Verzuring van de atmosfeer	48
De problemen van de Vlamingen	19	2.1.3 Bodem	50
Vertrouwen in instellingen	19	Bodemonderzoek	50
Imago van de overheid	20	Bemestingsdruk	51
Kennis van het Vlaamse overheidsniveau	21	Mesttransport	52
Staatshervorming	22	Bodembalans	52
Vlaamse betrokkenheid	22	2.1.4 Afval	54
Houding tegenover minderheden en minderhedenbeleid	23	Bedrijfsafval	54
		Huishoudelijk afval	55
1.2 Socio-economische context	27	2.1.5 Bos	57
Bruto Geografisch Product stijgt	27	Bosgezondheid in Vlaanderen	57
Inflatie blijft laag	28	Bosgezondheid in Europa	58
Vlaamse uitvoer neemt toe	28	2.1.6 Natuur	59
Investeringen nemen toe	28	2.2 Ruimtelijk in orde	63
Consumptie neemt toe	29	2.2.1 Bodemgebruik	65
Loonkosten blijven hoog	29	Bebouwde oppervlakte	65
Werkgelegenheid: een goed rapport	29	Perceelsstructuur	65
Werkloosheid: een blijvende zorg	30	Bouwvergunningen	67
Naar een nieuwe werkorganisatie	31	2.2.2 Bodembestemming	70
De euro komt	31	2.2.3 Doorwerking ruimtelijke ordeningsbeleid	74
Onderzoek en ontwikkeling	31	Gemeentelijke commissies van advies	74
Investeringen	32	Gemeentelijke structuurplanning	74
Duurzame economische ontwikkeling	32	Gemeentelijke woningbehoeftestudies	74
Delokalisatie	32	2.3 Waar het goed is om te wonen	79
1.3 De demografische context	34	2.3.1 Structuur van de woningmarkt	79
Evolutie van de bevolking	34	Evolutie op de woningmarkt	80
Verloop van de bevolking in 1997	35	Koop- en huurprijzen	80
Evolutie van de huishoudens	36	2.3.2 Woonomgeving en woonkwaliteit	84
De huishoudenspositie	38	Woonkwaliteit	84

Leegstand	87	Sportaanbod	128
2.3.3 Overheidsoptreden: steun aan particulieren	88	Sportparticipatie	129
Tegemoetkomingen	88		
Particuliere sector met sociaal doel	88		
Sociale verhuurkantoren	89	4. Werkend Vlaanderen	131
Huurdersbonden	90		
2.3.4 Overheidsoptreden: eigen bouwactiviteiten	91	4.1 Economie	131
Vlaamse Huisvestingsmaatschappij	91	4.1.1 Bruto Geografisch Product (BGP)	132
Domus Flandria	93	Primaire sector	134
Vlabinvest	94	Secundaire sector	134
Provincies en gemeenten	94	Tertiaire sector	134
2.3.5 Begunstigden	95	4.1.2 Omzet	135
Eenoudergezin	96	Primaire sector	135
Senioren	96	Secundaire sector	136
Migranten	96	Tertiaire sector	137
Daklozen	97	4.1.3 Investeren en ondernemen	138
Begeleid wonen	97	Investeren	138
Campingbewoners	97	Investeringssteun	140
		Ondernemerschap stimuleren	143
3. Creatief Vlaanderen	99	4.1.4 Energie	145
		Energieproductie	145
3.1 Jeugdwerk	100	Energieverbruik	145
Spreiding jeugdwerk	100	4.1.5 Uitvoer	147
Participatie	102	4.1.6 Aantal vestigingen, geboorten en sterften	149
3.2 Podiumkunsten	103	Aantal vestigingen	149
Geografische spreiding	104	Falingen	151
Participatie aan podiumkunsten	105	Ontbindingen	152
3.3 Musea en beeldende kunsten	107	Oprichtingen	152
Spreiding	107	4.1.7 Technologische innovatie en diffusie	154
Participatie	109	Technologische innovatie	154
3.4 Monumenten en landschappen	110	Doorstroming	156
Patrimonium	110	4.2 Arbeidsmarkt	160
Participatie	110	4.2.1 Arbeidsmarkt in profiel	161
3.5 Letteren en bibliotheken	112	Beroepsbevolking	161
Leesgedrag	112	Arbeidsmarktindicatoren	161
Bibliotheekaanbod	114	4.2.2 Tewerkstelling	164
Bibliotheekparticipatie	114	Sectorale structuur	164
3.6 Volksontwikkeling	116	Onderwijsniveau	165
Aanbod	116	Arbeidsregime	166
Participatie	116	Uitzendarbeid	166
3.7 Vrijwilligerswerk	119	4.2.3 Onevenwichtheden op de arbeidsmarkt	168
Profiel vrijwilliger	119	Werkloosheid	168
Motieven	120	Vacatures	169
Maatschappelijke profielen	120	4.2.4 Overheidsoptreden	172
Draagvlak	120	Opleiding	173
3.8 Toerisme	122	Begeleiding	174
Vakanties van de Vlamingen	122	Arbeidsherverdeling	175
Vlaanderen Vakantieland	124	Tewerkstellingscreatie en -ervaring	176
3.9 Media	125		
Radio en TV	125	5. Zorgzaam Vlaanderen	179
Volgen actualiteit	127		
Film	127	5.1 Levensverwachting en mortaliteit	180
3.10 Sport	128	Levensverwachting	180

	Mortaliteit	180		Gevoel van (on)veiligheid	210
	Kinder- en perinatale sterfte	182		Slachtofferhulp	210
5.2	Ziekte	183		Daderhulp	210
	Kanker	183	5.11	Personen met een handicap	211
	Hersenvliesontsteking en tuberculose	183		Beroepsopleiding en tewerkstelling	212
	AIDS en HIV-seropositief	184		Zorg- en begeleidingsvoorzieningen	212
	Mazelen en bof	185	5.12	Etnisch-culturele minderheden	213
	Chronische aandoeningen	185		Allochtonen	213
5.3	Gezondheidsgerelateerd gedrag	186		Asielzoekers	213
	Voeding	186		Ontheemden	214
	Eetgedrag	187		Mensen zonder papieren	214
	Rookgedrag	187		Niet-begeleide minderjarigen	214
	Alcoholgebruik	188		Woonwagenbewoners	214
	Druggebruik	190		Integratiecentra	214
	Geneesmiddelengebruik	190	5.13	Armoede en bestaansonzekerheid	215
	Veilig seksueel gedrag	191		Benadering via inkomensnormen	215
5.4	Fysieke conditie	192		Benadering van Kind en Gezin	217
	Subjectieve gezondheid	192		Benadering volgens Sociaal Impulsfonds	217
	Klachten, hinder en beperkingen	192		Gezinnen in financiële moeilijkheden	217
	Fysieke fitheid van de jeugd	193	5.14	Kinderopvang	219
5.5	Psychische conditie en welbevinden	194		Omvang	219
	Subjectief welbevinden	194		Soorten	219
	Depressie	194	5.15	Bijzondere Jeugdbijstand	221
	Hulpvragen	195		Hulpvraag	221
	Zelfmoord	195		Hulpverleningsaanbod	222
5.6	Preventie	197		Aantal begeleidingen	223
	Zwangerschap en begeleiding	197	5.16	Ouderen	224
	Bevallingen	197		Hulpvraag bij bejaarden	224
	Borstvoeding	198		Aanbod en gebruik van diensten en voorzieningen	225
	Preventieve kindertzorg	198			
	Vaccinaties	198			
	Preventie van hart- en vaatziekten	198	6.	Lerend Vlaanderen	229
	Kankerpreventie	199			
	Doping bij sporters	199	6.1	Scholingsgraad en geletterdheid	230
5.7	Medische consumptie	200		Scholingsgraad	230
	Huisartsbezoek	200		Functionele geletterdheid	231
	Bezoek aan de specialist	200	6.2	Kencijfers leerlingen en studenten	232
	Hospitalisatie	201		Gewoon onderwijs	232
	Tandartsbezoek	201		Buitengewoon onderwijs	234
	Gebruik van alternatieve geneeskunde	202		Geïntegreerd onderwijs	234
	Bezoek aan de kinesitherapeut	202		Deeltijds onderwijs	234
5.8	Aanbod van gezondheids- voorzieningen en zorgverstrekkers	203		Hoger onderwijs	234
	Algemene ziekenhuizen	203		Participatiegraad	235
	Rust- en verzorgingstehuizen	204	6.3	Kencijfers personeel en instellingen	237
	Geneesheren, tandartsen, apothekers	204		Onderwijzend personeel buiten de universiteit	237
	De residentiële psychiatrische sector	204		Universiteit	239
	Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg	205		Instellingen	239
	Internationale vergelijking	205	6.4	Middelen	240
5.9	Kindermishandeling	206		Budgettaire evolutie	240
5.10	Veiligheidsgevoel en criminaliteit	208		Salarissen	242
	Criminaliteit	208		Leerling/leerkracht ratio	243
	Aantasting van de lichamelijke integriteit	209			
	Diefstal	209			

6.5	Schoolloopbaan	244	8.	Vlaanderen internationaal	301
	Schoolloopbaanverwachting	244			
	Schoolvertraging	245	8.1	Internationale oriëntatie van Vlaanderen	302
	Zittenblijven	246		Internationale overeenkomsten	302
	Slaagpercentages hoger onderwijs	247		Internationale organisaties	303
6.6	Onderwijsresultaat	248		Internationale solidariteit	304
	Secundair onderwijs	248	8.2	Vlaamse vertegenwoordiging in het buitenland	305
	Hoger onderwijs	248		Vlamingen in de wereld	305
6.7	Oriëntatie op de arbeidsmarkt	251		Officieel netwerk van Vlaamse vertegenwoordigers	305
	Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt	251	8.3	Economische invloed van Vlaanderen	308
	Jeugdwerkloosheid	253		Exportbevordering	308
	Totale werkloosheid en tewerkstelling	256		Aantrekken van buitenlandse investeringen	309
6.8	Individuele oriëntatie	257	8.4	Deelname buitenlanders aan de Vlaamse cultuur	311
	Welbevinden op school	257		Gesubsidieerde vertaling Vlaamse literatuur	311
	Spijbelen	259		Kijk- en luistercijfers van de VRT in Nederland	312
	Ouderparticipatie	259		Buitenlandse studenten	312
	Opinies en verwachtingen ten aanzien van onderwijs	259	8.5	Europese steun	313
	Tevredenheid	261		Europees Sociaal Fonds	314
6.9	Levenslang leren	263		Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling	315
	Deelname aan volwasseneneducatie	263		Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw	315
	Deelname aan permanente vorming	264		Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij	316
	Budget permanente vorming	265		Andere Europese programma's	316
6.10	Wetenschapsbeleid	266	9.	Goed bestuur	321
	Federale bijdrage	267			
	Universitair onderzoek	267	9.1	Inkomsten en uitgaven van de Vlaamse overheid	322
	Onderzoek in de industrie	268		Evolutie inkomsten	322
	Wetenschappelijke instituten en onderzoeksinstellingen	269		Toegewezen middelen	322
	Europees Kaderprogramma voor Onderzoek en Ontwikkeling	270		Eigen middelen	323
	Publicaties	270		Uitvoeringsgraad middelen	323
	Octrooiaanvragen	271		Evolutie van de uitgaven	324
				Uitvoeringsgraad van de uitgaven	324
7.	Toegankelijk Vlaanderen	275	9.2	Netto te financieren saldo en schuldbeheer	325
				Netto te financieren saldo	325
7.1	Bereikbaarheid	276		Schuldbeheer	325
	Verkeersinfrastructuur	276	9.3	Provinciale en gemeentelijke financiën	327
	Vervoermiddelen	278		Provinciale financiën	327
	Evolutie van het verkeer	280		Gemeentelijke financiën	328
7.2	Verplaatsingsgedrag	287	9.4	Personeel Vlaamse overheid	331
	Vervoermiddelenbezit	287		Personeelssterkte en intensiteitsgraad	331
	Verplaatsingen	290			
	Vervoersarmoede	291			
	Bestedingen voor vervoer	292			
7.3	Verkeersleefbaarheid	293			
	Luchtverontreiniging	293			
	Geluidshinder	294			
	Versnippering	295			
7.4	Verkeersveiligheid	296			
	Letselongevallen	296			
	Verkeersslachtoffers	296			
	Leefbare doortochten	298			

De scholingsgraad	332	Schoolbeleving	366
Instroom	332	Onderwijs voor sociale promotie	367
Uitstroom	333	Basiseducatie	367
Deeltijds werk en deeltijdfactor	334	10.6 Vrijtijdsbesteding en cultuur	368
Leeftijd en diensttijd	336	Mediagebruik	368
Opleiding en ontwikkeling	336	Lidmaatschap en vrijwilligerswerk	368
9.5 De ombudsdiensten	338	Sport- en cultuurparticipatie	369
Ombudsdienst bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap	338	Afkortingen	000
Ombudsdienst bij Vlaamse Openbare Instellingen	339	Trefwoordenregister	000
Ombudsdienst bij provinciale overheden	340		
Ombudsdienst bij gemeentelijke overheden	341		
Deontologische code	341		
9.6 Stedelijke (sociale en veiligheids-) conjunctuur	342		
Objectieve registratie-gegevens	342		
De beleving van de burgers-inwoners	344		
10. Focus op gender	347		
10.1 Gezinsomgeving	348		
Ontgroening	348		
Huwelijk en echtscheiding	348		
Huishoudtypes	349		
Vergrijzing	350		
Armoede en bestaansonzekerheid	351		
10.2 Gezondheid	353		
Levensverwachting	353		
Fysieke conditie	353		
Psychische conditie	353		
Gezonde levensstijl	355		
Medische consumptie	355		
Contraceptie	355		
Zwangerschapsafbreking	356		
10.3 Maatschappelijke aanwezigheid	357		
Politieke besluitvorming	357		
Sociaal-economische overlegorganen	357		
Beheers- en adviesorganen van de Vlaamse overheid	358		
Politie	359		
10.4 Werkgelegenheid	360		
Werkzaamheidsgraad en werkloosheid	360		
Sectoren en statuut	360		
Deeltijds en flexibel werk	362		
Loonverschillen	362		
Kinderopvang	363		
10.5 Onderwijs en opleiding	364		
Schoolbevolking	364		
Studiekeuze	364		
Studieresultaten	365		
Personeel	366		

1. Algemeen referentiekader

1.1 De sociaal-culturele context

Blikvangers

- Het omgevingsklimaat waarin de Vlaamse overheid dient te werken is duidelijk verbeterd, zeker ten opzichte van vorig jaar. Mensen maken zich iets minder zorgen, voelen zich meer tevreden en kijken de toekomst rooskleuriger tegemoet. *(zie ill. 1.2, 1.3, 1.6 en 1.7)*
- Dit vertaalt zich in een verschuiving van maatschappelijke problemen waarvan men het meest wakker ligt. Niet langer de werkloosheid voert de probleemlijst aan maar wel een reeks minder sociaal-economische problemen zoals druggebruik bij jongeren, politiek gesjoemel en het milieuvraagstuk. *(zie ill. 1.8)*
- Het vertrouwen in de instellingen blijft laag, alhoewel we ook hier een lichte verbetering zien. Dit neemt niet weg dat het wantrouwen in politici en de overheid onrustbarend hoog blijft. *(zie ill. 1.10)*
- Het imago van de Vlaamse overheid blijft positiever dan dat van de federale overheid. Andermaal wordt echter bevestigd dat Vlaanderen bij jongeren minder scoort. *(zie ill. 1.15)*
- Verwonderlijk is dat Vlaanderen wel een positief imago heeft, maar dat men niet verwacht dat Vlaanderen beter in staat is om problemen op te lossen. Daarvoor kijkt men nog steeds meer naar het federale en het Europese niveau. *(zie ill. 1.16)*
- De kennis van de Vlamingen over de staatshervorming, de bevoegdheidsverdeling en meer concrete zaken zoals de samenstelling van de Vlaamse regering of de Vlaamse hoofdstad blijft bedroevend laag en is zelfs in vergelijking met twee jaar geleden eerder af- dan toegenomen. *(zie ill. 1.18 en 1.20)*
- Confrontatie met andere culturen en vreemdelingen zorgt in Vlaanderen nog bij heel wat inwoners voor ongemak en onbegrip. Zo is een derde van de Vlamingen van oordeel dat politieke activiteiten van vreemdelingen moeten verboden worden. *(zie ill. 1.24)*
- Een minderhedenbeleid, gestoeld op positief discriminerende maatregelen t.a.v. vreemdelingen, vluchtelingen e.d. wordt door een meerderheid van de Vlamingen niet gedragen. *(zie ill. 1.30)*

De zorgen van de Vlamingen

In 1998 piekert de doorsnee Vlaming duidelijk minder dan het jaar voordien. In 1997 maakte nog meer dan driekwart zich veel of enige zorgen over zijn veiligheid. Anno 1998 is dit teruggevallen tot minder dan tweederde.

Opmerkelijk blijft het feit dat vrouwen zich over de ganse lijn meer zorgen maken dan mannen. Slechts één uitzondering: de politiek.

Daar liggen blijkbaar de mannen dan weer iets meer van wakker.

Als we de werkloosheid van nabij bekijken, zien we dat ruim een kwart van de werkenden af en toe vreest de job te verliezen.

Het pessimisme bij de werkzoekenden is daarentegen gedaald.

Dit stellen we trouwens ook vast bij studerende jongeren.

VREES OM WERK TE VERLIEZEN OF GEEN WERK TE VINDEN

	1997	1998
Werkenden	27,8	29,0
Werkzoekenden	70,4	64,9
Studenten	47,4	39,7

1.1 Vrees om werk te verliezen of geen werk te vinden (%).
Bron: APS-survey.

De tevredenheid van de Vlamingen

Minder zorgen zou, naar verwachting, moeten corresponderen met een hogere tevredenheid bij de bevolking. Dit wordt door het onderzoek bevestigd: de tevredenheidscijfers liggen voor het merendeel iets hoger dan twee jaar geleden.

De hoogste scores blijven we noteren voor de

ZORGEN VAN DE VLAMINGEN

ONDERWERP	MAN	VROUW	1998	1997	VERSCHIL
Geldzaken	51,1	63,0	56,5	63,0	-6,5
Politiek	47,9	37,3	42,7	47,7	-5,0
Eigen gezondheid	46,2	68,7	62,3	67,0	-4,7
Uw gezin	58,0	67,3	62,6	62,3	0,3
Uw toekomst	56,2	64,8	60,4	73,6	-13,2
Uw veiligheid	57,9	71,4	64,4	76,9	-12,5
Werkloosheid uzelf of partner	34,9	42,3	38,5	45,8	-7,3

1.2 Percentage van de Vlamingen dat zich veel of enige zorgen maakt over de aangegeven onderwerpen.
Bron: APS-survey.

TEVREDENHEID: VERGELIJKING 1996-1998

	1996	1997	1998	1998-1997
1 Sociale contacten huisgenoten	3,27	3,25	3,35	0,10
2 Woning	3,35	3,34	3,34	0,00
3 Sociale contacten vrienden	3,21	3,20	3,29	0,09
4 Buurt	3,23	3,23	3,28	0,05
5 Werk	3,16	3,11	3,16	0,05
6 Vrijtijdsbesteding	3,09	3,08	3,14	0,06
7 Levensstandaard	3,09	3,06	3,13	0,07
8 Gezondheidstoestand	3,03	3,02	3,07	0,05
9 Inkomen	2,83	2,83	2,92	0,09
Tevredenheidsindex	3,14	3,12	3,19	0,07

1.3 Tevredenheid: vergelijking 1996-1998. Bron: APS-survey.
1 = helemaal niet tevreden
4 = zeer tevreden

directe woonomgeving en de sociale contacten met huisgenoten.

Over zijn gezondheid en zijn beschikbaar inkomen, dat bleek trouwens ook uit het zorgenplaatje, is men het minst tevreden.

Vrouwen maken zich meer zorgen en zijn iets minder tevreden. In vergelijking met vorig jaar zijn de verschillen tussen mannen en vrouwen trouwens iets groter geworden.

De economisch meest actieve leeftijdsgroepen zijn

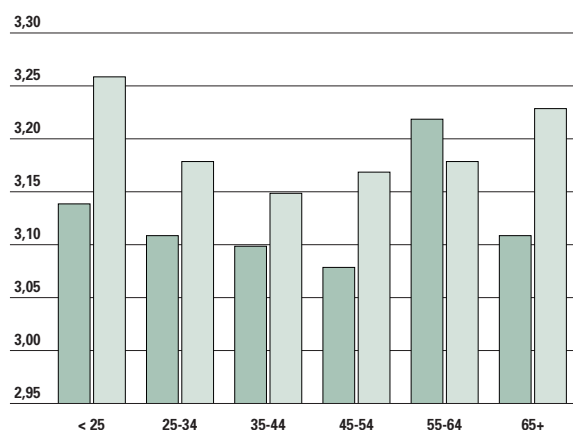
beduidend minder tevreden dan de jongeren en de senioren.

Toekomstverwachtingen

Over de ganse lijn is de bevolking in de lente van 1998 iets positiever ingesteld dan een jaar eerder. De Vlaming maakt zich niet alleen minder zorgen en is meer tevreden, hij (of zij) ziet ook de toekomst opnieuw iets rooskleuriger in.

Alhoewel nog steeds meer dan de helft van de bevolking er vanuit gaat dat het er binnen tien jaar

TEVREDENHEID NAAR LEEFTIJD

1.4 Teverdenheid naar leeftijd.

Bron: APS-survey.

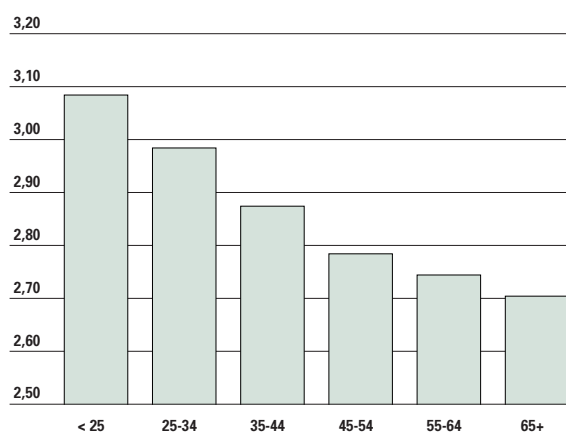
1 = helemaal niet tevreden

4 = zeer tevreden

1997

1998

INDEX TOEKOMSTVERWACHTING NAAR LEEFTIJD

1.5 Index toekomstverwachting naar leeftijd. Bron: APS-survey 1998.

ALGEMENE UITSPRAKEN OVER DE TOEKOMST

UITSPRAKEN OVER DE TOEKOMST	1996	1997	1998
1. Zoals de toekomst er nu uitziet is het nauwelijks verantwoord kinderen op deze wereld te krijgen.	2,69	2,77	2,48
2. Alles samen genomen heb ik toch wel vertrouwen in de toekomst.	3,53	3,44	3,68
3. Het beste hebben we reeds gehad, in de toekomst kan het alleen maar slechter worden.	2,74	2,70	2,68
4. Ik heb nog een schitterende toekomst voor mij.	3,26	3,24	3,26

1.6 Algemene uitspraken over de toekomst. Bron: APS-survey.

1 = helemaal oneens

5 = helemaal eens

TOEKOMSTVERWACHTINGEN OP LANGE TERMIJN

UITSPRAAK	1996	1997	1998
1. Er zullen in Vlaanderen over 10 jaar meer werklozen zijn dan nu.	57,0	61,2	51,6
2. Over 10 jaar zal de Vlaming voor zijn eigen pensioen moeten zorgen.	57,8	66,9	55,9
3. Over 10 jaar zal het aantal sociaal uitgeslotenen in Vlaanderen groter zijn dan nu.	65,0	69,4	61,4
4. De volgende generatie zal een stap terug moeten zetten met z'n inkomen.	71,4	75,1	63,0
5. Het verschil tussen de hoge en de lage inkomens van de werkende Vlaming zal over 10 jaar groter zijn dan nu.	59,8	72,6	67,9

1.7 Toekomstverwachtingen op lange termijn (%). Bron: APS-survey.

Percentage van de bevolking die met uitspraak volledig eens of eens is.

PROBLEMEN VAN DE VLAMINGEN

PROBLEEM*	MAN	VROUW	1998	1997	1996	T.O.V. 97**
1. Druggebruik bij jongeren	37,2	47,6	42,3	38,5	41,0	2
2. Politiek gesjoemel en corruptie	38,4	32,2	35,4	39,6	27,1	0
3. De milieuvuiling	35,3	34,6	34,9	33,3	39,4	2
4. De belastingdruk	37,2	29,8	33,6	35,7	36,3	0
5. De werkloosheid	32,0	34,1	33,0	49,8	52,4	-4
6. De verkeersdrukte	28,3	28,5	28,4	20,4	22,9	4
7. Het wegvallen van normen en waarden bij de mensen	28,0	27,5	27,8	24,9	25,9	0
8. De onveiligheid op straat	19,0	26,4	22,6	20,3	27,9	3
9. Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	17,5	26,1	21,7	19,5	N.B.	3
10. Oorlogen en etnische conflicten	21,8	20,5	21,2	15,1	24,0	6
11. De hoge kostprijs van de sociale zekerheid	22,9	18,5	20,7	24,5	23,3	-3
12. De vreemdelingen	21,6	19,8	20,7	15,1	19,7	5
13. De werking van het gerecht en de politiediensten	22,2	18,9	20,6	17,0	18,8	1
14. Racisme	22,0	17,9	20,0	16,8	18,5	1
15. AIDS	16,6	20,0	18,2	22,5	28,5	-6
16. Pensioenzekerheid	13,7	22,3	17,9	26,8	28,5	-10
17. Eenzaamheid en vereenzaming	11,6	14,1	12,8	10,9	11,8	2
18. Derde wereldproblematiek	12,0	13,1	12,5	12,1	13,1	0
19. Armoede in België	8,8	11,9	10,3	18,8	18,8	-6
20. Fraude en belastingontduiking	11,6	8,3	10,0	9,9	9,8	0
21. De spanningen tussen de Vlamingen en de Walen	11,3	8,1	9,7	6,3	5,5	1
22. De sensatiezucht van de media	11,2	6,3	8,8	6,3	7,0	1
23. De overheidsschuld	11,1	6,4	8,8	9,6	8,9	-2
24. Euthanasie	3,4	3,2	3,3	3,7	4,3	0

1.8 Problemen van de Vlamingen (%). Bron: APS-survey.

* Percentage van de bevolking dat de genoemde problematiek binnen zijn top vijf van problemen heeft opgenomen.

** Verschil in rangorde 1998-1997.

DE PROBLEMEN VAN DE VLAMINGEN NAAR LEEFTIJD

	TOTAAL	RANGORDE					
		<25	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Druggebruik bij jongeren	1	2	2	1	1	2	1
Politiek gesjoemel en corruptie	2	7	1	3	2	8	4
De milieuvuiling	3	1	4	4	3	9	12
De belastingdruk	4	8	3	2	4	1	7
De werkloosheid	5	4	5	5	5	6	2
De verkeersdrukte	6	11	9	7	7	3	3
Het wegvallen van normen en waarden bij de mensen	7	14	8	6	5	4	10
De onveiligheid op straat	8	12	11	13	11	10	5
Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	9	20	15	10	8	5	6
Racisme	14	3	6	14	18	16	22
AIDS	15	5	13	15	14	19	16

1.9 De problemen van de Vlamingen naar leeftijd. Bron: APS-survey 1998.

niet beter op zal worden, ligt het aantal pessimisten beduidend lager dan de voorbije jaren. De barometer voor de toekomst op langere termijn staat hoger dan vorig jaar. Wel blijft meer dan tweederde vrezen dat vooral de inkomensverschillen blijven toenemen. Wanneer we de antwoorden omzetten in een index 'toekomstverwachtingen', zien we dat mannen de toekomst met meer vertrouwen tegemoet zien dan vrouwen. Een opsplitsing naar leeftijd geeft weer dat het vertrouwen in de toekomst daalt met de leeftijd. Hoe hoger de opleiding, hoe positiever men tegen de toekomst aankijkt.

De problemen van de Vlamingen

De probleemgevoeligheid bij de bevolking is verschoven. In 1997 stond de werkloosheid bij de helft van de bevolking in de top vijf van de meest belangrijke problemen. Een jaar later is dat gedaald tot een derde. Druggebruik bij de jongeren is nu het meest vermelde maatschappelijke probleem. Daarnaast blijven politiek gesjoemel en corruptie de gemoederen beroeren, gevolgd door de milieuproblematiek, de belastingdruk en de werkloosheid. De probleemgevoeligheid ligt bij de mannen anders dan bij de vrouwen. Zo wordt bijvoorbeeld politiek

gesjoemel, corruptie en belastingdruk door mannen veel hoger gequoteerd dan door vrouwen. In het probleemlijstje van de vrouwen staan het druggebruik van jongeren en de milieuvervuiling het hoogst genoteerd.

Ook de leeftijdsverschillen zijn markant. Om de top vijf van de leeftijdsgroepen onderling te vergelijken moesten we veertien problematieken op een rijtje zetten. Vooral de verschillen tussen de jongste en de oudste leeftijdsgroepen springen er uit. Onderwerpen waar de jongste leeftijdsgroep van wakker ligt zoals milieu, aids en racisme moet je al ver zoeken op het lijstje van de senioren.

Vertrouwen in instellingen

Zoals de voorbije jaren kan enkel het onderwijs rekenen op het vertrouwen van een meerderheid van de bevolking. Wel zien we dat ook dit vertrouwen het voorbije jaar aan het wankelen ging. De raakste klappen werden geïncasseerd door de Vlaamse pers. De betwistbare verslaggeving over pedofiliënnetwerken (X1 e.d.) laat zich hier waarschijnlijk voelen.

De Vlaamse politieke partijen, de Vlaamse en de federale regering kunnen amper rekenen op het vertrouwen van een kwart van de bevolking, maar zijn

VERTROUWEN IN INSTELLINGEN

VEEL EN ZEER VEEL VERTROUWEN IN ...	1996	1997	1998	%-STIJGING*
Politie en rijkswacht	49,5	29,7	27,7	-2,0
Onderwijs	71,1	70,5	59,2	-11,3
Vlaamse administratie	28,8	27,2	25,8	-1,4
De gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	-2,5
Het gerecht	19,7	11,9	13,6	1,7
De Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	-6,0
De Vlaamse regering	17,4	16,0	19,4	3,4
De Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	3,9
De kerk	24,7	18,9	20,1	1,2
De patroons of de werkgevers	27,5	27,3	34,0	6,7
Het Vlaams parlement	18,0	16,7	18,6	1,9
De vakbonden	22,3	19,6	23,3	3,7
De Koning	N.B.	42,0	42,7	0,7
Het Belgisch parlement	N.B.	13,8	15,2	1,4
De Europese commissie	N.B.	14,8	17,7	2,9
De Belgische regering	N.B.	11,4	14,0	2,6
De Waalse politieke partijen	N.B.	3,1	4,2	1,1

1.10 Vertrouwen in instellingen (%). Bron: APS-survey.

* Procentuele toe- of afname van het vertrouwen.

WANTROUWEN IN POLITICI EN POLITIEK

	VOLLEDIG EENS + EENS	ISPO '96
Gaan stemmen heeft geen zin.	52,2	24,1
Politici zijn geschikte mensen.	29,8	33,3
Van beloftes komt weinig terecht.	73,8	42,0
Partijen alleen geïnteresseerd in stem.	70,6	39,1
Politici houden rekening met ons.	11,9	15,0
Mijn stem doet er niet toe.	25,6	16,0
Ik heb wel degelijk invloed.	13,2	19,0
Politici nooit geleerd te luisteren.	56,2	30,0
Als burger weinig macht.	76,8	40,0

1.11 Wantrouwen in politici en politiek. Bron: APS-survey 1998.

NABIJHEID VAN DE OVERHEID

MEEST NABIJ ...	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO-'96	ISPO-'95
Vlaamse overheid	34,0	25,9	29,9	37,3	29,0
Belgische overheid	6,2	6,7	6,4	3,3	4,1
Beide even dichtbij	15,3	17,1	16,2	19,5	21,1
Beide even veraf	40,8	41,2	40,9	37,5	43,5
Geen mening	2,8	7,3	5,0	2,4	2,3

1.12 Nabijheid van de overheid. Bron: APS-survey 1998.

aan een remonte begonnen. De Vlaamse overheid scoort daarbij merkkelijk hoger dan de federale. De herleving van de economie gaat blijkbaar gepaard met meer vertrouwen in het patronaat. Vrouwen stellen zich veel kritischer op dan mannen, behalve wanneer het gaat over het onderwijs of de kerk. De jongste leeftijdsgroepen hebben doorgaans ook minder vertrouwen in de instellingen dan de ouderen. Zo kan de Vlaamse regering rekenen op het vertrouwen van 28% van de 55- tot 64-jarigen. Bij de jongste leeftijdsgroep loopt dit terug tot 14%. Diezelfde jongeren hebben niettemin iets meer vertrouwen in de Europese instellingen.

Het licht toegenomen vertrouwen in de instellingen wordt gecounterd door het toegenomen wantrouwen in politici en de politieke besluitvorming. Dit diepe wantrouwen heeft zich de jongste jaren nog verder doorgezet. Een goed voorbeeld daarvan is de paradox waarvoor de oudere generatie ons plaatst: naarmate men ouder wordt, heeft men meer vertrouwen in de instellingen en tegelijk meer wantrouwen in politiek en politici. Blijkbaar maken mensen een onderscheid tussen wat ze denken over politiek en politici en de wijze waarop een overheid al dan niet functioneert.

VERTROUWEN IN OVERHEID

	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO '96
Vlaamse overheid	25,3	21,6	23,5	19,0
Federale overheid	9,9	10,0	10,0	11,0
Beide	27,4	26,3	26,8	32,0
Geen van beide	31,3	33,0	32,1	26,2
Weet niet	6,2	9,2	7,7	13,0

1.13 Vertrouwen in overheid (%). Bron: APS-survey 1998.

TEVREDENHEID OVER FUNCTIONEREN VAN DE DEMOCRATIE

	MAN	VROUW	TOTAAL
Gemeente	66,5	69,9	68,1
Vlaanderen	60,9	54,7	57,9
België	47,8	44,9	46,4
Europa	41,8	37,8	39,8

1.14 Tevredenheid over functioneren van de democratie. Bron: APS-survey 1998.

Een opsplitsing naar opleidingsniveau bevestigt dat hoger opgeleiden minder wantrouwig staan.

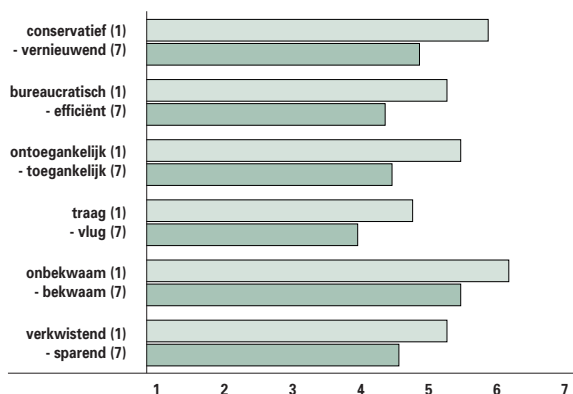
Het wantrouwen in de overheid vertaalt zich tevens in een dalende tevredenheid over het functioneren van de democratie. Deze trend is niet nieuw. Eurobarometercijfers geven aan dat sinds het begin van de jaren negentig een meerderheid van de bevolking mistevreden is over het democratisch functioneren van de overheid en dit zowel op Europees als op federaal niveau. Het democratisch deficit geldt vooralsnog niet voor het lokale en het Vlaamse overheidsniveau. Een groot deel van de bevolking is niettemin van oordeel dat zowel de Vlaamse als de Belgische overheid ver van de bevolking staan. In vergelijking met de ISPO-onderzoeken zien we dat de lichte verbetering die in de lente van '96 was geconstateerd zich niet heeft doorgezet.

Imago van de overheid

Naast vertrouwen en nabijheid is het ook belangrijk rekening te houden met het imago dat de overheid bij de bevolking heeft.

Noch de Vlaamse noch de federale overheid halen hoge imago-scores. Wel zien we dat de Vlaamse overheid over alle items heen hoger scoort dan de federale. Ook hier zijn de vrouwen iets kritischer dan de mannen. Met de leeftijd neemt ook het positieve imago toe, op de oudste leeftijdsgroep na

IMAGO VAN DE OVERHEID

1.15 Imago van de overheid.
Bron: APS-survey 1998.

Vlaanderen
Federaal

die zich over de ganse lijn sceptischer opstelt.

Een belangrijk aspect van het imago is de vraag of een bepaalde overheid in staat blijkt concrete problemen op te lossen. Voor zeven maatschappelijke aspecten gingen we na wie men het meest geschikt vond. Alle beleidsniveau's kwamen hierbij aan bod van lokaal tot Europees.

Globaal genomen worden het Belgische en Europese niveau het meest genoemd.

De Vlaamse overheid mag rekenen op meer vertrouwen, maar is volgens de bevolking minder in staat om de problemen effectief aan te pakken. Uit de antwoorden blijkt alvast ook de beperkte kennis van

KENNIS VAN DE VLAMINGEN

KENNIS	MAN	VROUW	TOTAAL
Vlaamse hoofdstad	42,2	42,0	42,1
Bevoegdheden	50,3	41,2	45,9
Staatshervorming	42,5	32,8	37,7
Vlaamse regering	43,2	29,3	36,4

1.17 Kennis van de Vlamingen (gemiddelde scores van de respondenten).
Bron: APS-survey 1998.

de bevoegdheidsverdeling. Zo verwacht 41,8% nog oplossingen van de federale overheid inzake onderwijs. Voor het fileprobleem rekt zelfs meer dan de helft van de bevolking nog op het Belgische overheidsniveau. Europa roept alvast ook hoge verwachtingen op.

Grote verschuivingen in het verwachtingspatroon hebben zich de jongste jaren niet voorgedaan.

Kennis van het Vlaamse overheidsniveau

De Vlamingen kennen nauwelijks de bevoegdheden en de werking van de Vlaamse overheid. Vergeleken met de voorbije jaren gaat het bovendien allesbehalve de goede kant uit. Op enkele uitzonderingen na liggen in 1998 de scores lager dan twee jaar eerder. Waar in '96 nog 53% van de Vlamingen wist dat Brussel de hoofdstad van Vlaanderen was, is dit vandaag tot minder dan de helft terugggevallen. Achttien bevoegdheidsdomeinen werden voorge-

MEEST GESCHIKT OM PROBLEMEN OP TE LOSSEN

		GEMEENTE	PROVINCIE	VLAANDEREN	BELGIË	EUROPA
Milieuvervuiling	APS	21,5	14,2	12,5	18,1	29,4
	ISPO	27,0	13,0	9,3	17,0	34,0
Werkloosheid	APS	4,5	7,0	19,6	40,6	23,8
	ISPO	4,3	7,0	20,0	47,0	21,3
Faillissementen	APS	3,0	10,4	18,9	42,8	16,6
	ISPO	4,0	11,3	23,0	50,1	9,2
Onderwijs	APS	3,2	8,5	33,3	41,8	8,5
	ISPO	3,4	9,0	41,2	41,0	5,0
Armoede	APS	8,3	4,0	13,0	35,8	34,1
	ISPO	12,0	3,2	12,3	43,0	29,0
Minderhedenbeleid	APS	8,5	4,0	10,5	36,6	36,3
	ISPO	N.B.	N.B.	N.B.	N.B.	N.B.
Files	APS	1,5	9,3	11,4	54,9	17,3
	ISPO	2,0	11,0	9,3	56,0	20,2

1.16 Meest geschikt om problemen op te lossen (%). Bron: APS-survey 1998. Vergelijking APS-survey gegevens en ISPO-onderzoek uit 1996.

KENNIS VAN DE BEVOEGDHEIDSDOMEINEN

BEVOEGDHEIDSDOMEIN	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO-'96
Studiebeurzen	42,6	31,5	37,2	42,4
Pensioenen	67,9	57,5	62,8	67,4
Bedrijfsinvesteringen	32,8	19,8	26,4	33,4
Sport	43,8	29,1	36,6	44,2
De Lijn	55,4	48,6	52,1	56,2
Koopjesperiode	52,9	48,6	50,8	48,3
Ziekte- en invalideitsverzekering	63,7	56,8	60,3	65,4
Kinderopvang	46,6	38,3	42,5	40,3
Sociale woningen	49,5	36,4	43,1	49,0
Drukken geld	80,5	75,0	77,8	80,2
Onderhoud autosnelwegen	15,0	11,8	13,4	17,2
Spoorvervoer	66,7	58,7	62,8	68,0
Onderwijspersoneel betalen	36,3	25,3	30,9	43,0
Ruimtelijke ordening	45,4	28,9	37,3	34,2
Waterzuivering	51,6	37,4	44,6	45,0
Werkloosvergoeding	65,5	56,0	60,8	59,0
VRT	56,1	54,5	55,3	47,3
Buitenlandse investeringen	33,7	28,2	31,0	28,3
Gemiddelde score	50,3	41,2	45,9	48,3

1.18 Kennis van de bevoegdheidsdomeinen (percentage juiste antwoorden). Bron: APS-survey 1998.

HOUDING TEGENOVER EEN ONAFHANKELIJKE STAAT

	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO-'96
Onafhankelijke staat	23,8	14,8	19,4	13,1
Blijven zoals nu	64,5	69,9	67,1	57,1
Geen mening	11,7	15,3	13,5	28,0

1.19 Houding tegenover een onafhankelijke staat. Bron: APS-survey 1998.

KENNIS STAATSHERVORMING

	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO-'96
Vier gewesten	33,6	31,9	32,7	20,4
J.L. Dehaene, ook minister-president van Vlaanderen	68,4	54,5	61,6	55,0
Dubbelmandaat volksvertegenwoordiger	41,8	29,3	35,7	24,4
Ondergeschiktheid Vlaamse minister van verkeer	43,3	31,9	37,7	28,0
Beslissingen Vlaams parlement zonder goedkeuring federaal	50,7	37,8	44,3	46,1
Verdragsrecht Vlaanderen	46,8	29,1	38,2	41,0
Vernietigingsmacht van federale eerste minister	40,7	35,0	37,9	32,0

1.20 Kennis staats Hervorming (percentage juiste antwoorden). Bron: APS-survey 1998.

legd. Telkens diende men aan te geven welke overheid bevoegd was. Op het merendeel van de items kon amper de helft van de respondenten juist antwoorden. Mannen halen iets betere resultaten dan vrouwen, maar in examencijfers is de gemiddelde Vlaming gebuisd.

Staats hervorming

Bijna een vijfde van de Vlamingen zegt gewonnen te zijn voor een onafhankelijke Vlaamse staat. Dit is een stijging. Telkens ongeveer een kwart van de bevolking is gewonnen voor een splitsing van de sociale zekerheid en een federalisering van de belastingen. Daartegenover staat dat een overgrote meerderheid van de bevolking een nieuwe staatschikking niet nodig vindt.

In vergelijking met twee jaar terug vinden we iets meer uitgesproken standpunten en dit zowel pro als contra mogelijke hervormingen.

Mannen en beter geschoolden zijn over het algemeen grotere voorstanders van een verdere federalisering van bevoegdheden. Merkwaardig is dat zowel jongeren (minder dan 25 jaar) als senioren (65-plussers) eerder opteren voor een meer gecentraliseerde Belgische staat.

Vlaamse betrokkenheid

Zich betrokken voelen bij Vlaanderen is de jongste jaren vrijwel ongewijzigd gebleven. Wel stellen we over de ganse lijn vast dat de jongere generatie zich veel minder geroepen voelt om deze betrokkenheid sterk in de verf te zetten. Uitspraken over de Vlaamse identiteit, de ambities van Vlaanderen en het opkomen van de Vlaming voor zichzelf kunnen bij hen duidelijk op minder instemming rekenen dan bij de oudere generaties. Ook bij hoger geschoolden stellen we dit vast, al zijn ze er meer van overtuigd dat Vlaanderen grote ambities mag koesteren.

HOUDING TEGENOVER MOGELIJKE STAATSHERVORMING

		VOLLEDIGE BEVOEGDHEID		SPLITSING SOC. ZEKERHEID		BELASTINGEN	
		APS	ISPO '96	APS	ISPO '96	APS	ISPO '96
Vlaanderen	1	20,2	12,0	26,5	21,0	27,5	20,0
	2	6,8	11,0	7,0	11,0	7,4	10,0
	3	11,0	12,1	8,3	8,0	7,4	9,3
	4	21,7	23,2	16,7	18,0	16,4	17,1
	5	8,9	11,3	6,0	8,0	5,8	9,0
	6	6,0	9,2	6,2	9,0	5,6	9,1
België	7	25,6	21,1	29,3	26,0	29,9	25,0

1.21 Houding tegenover mogelijke staats hervorming. Bron: APS-survey 1998.

VLAAMSE BETROKKENHEID

UITSpraak	EENS EN HELEMAAL EENS	ISPO '96
Ik voel me Belg en omdat ik toevallig in Vlaanderen geboren ben, ben ik ook Vlaming.	71,5	70,2
Ik voel mij in de eerste plaats verbonden met de stad waar ik vandaan kom.	61,3	55,1
Ik vind het onderscheid tussen Vlamingen en Walen geforceerd.	58,7	59,3
We komen te weinig op voor onze Vlaamse identiteit.	47,1	45,0
Vlaanderen is een kleine regio maar mag grote ambities hebben.	78,0	73,5
Een Vlaming komt nog te weinig op voor zichzelf.	63,1	58,8
Vergeleken met anderen kunnen Vlamingen op een eenvoudige manier genieten van de dingen des levens.	55,5	56,6

1.22 Vlaamse betrokkenheid. Bron: APS-survey 1998.

Houding tegenover minderheden en minderhedenbeleid

Europees vergelijkend onderzoek heeft aangetoond dat Belgen, maar ook Vlamingen, niet uitblinken in tolerantie en openheid tegenover vreemdelingen en andere culturen. In vergelijking met '95 en '96 is die tolerantie zeker niet toegenomen. Meer Vlamingen dan ooit zijn er van overtuigd dat vreemdelingen zich moeten aanpassen. Eens aangepast zal men minder gediscrimineerd worden en zich beter kunnen ontwikkelen. Dat er bij een groot deel van de bevolking wantrouwen bestaat mag blijken uit het feit dat men voorzichtig en op zijn hoede is in zijn contacten met vreemdelingen. Een kwart van de bevolking voelt zich ongemakkelijk in de confrontatie met een vreemde cultuur en met vreemdelingen in de buurt.

Bijna de helft van de bevolking is van oordeel dat gastarbeiders profiteren van de sociale zekerheid. Ongeveer een derde wil politieke activiteiten van gastarbeiders verbieden, ziet gastarbeiders als een bedreiging voor de tewerkstelling van de Belgen en vindt dat in achtergestelde buurten migranten beter

geholpen worden dan autochtone bewoners.

Meer dan een kwart wil migranten terugsturen als het aantal arbeidsplaatsen hier vermindert en ziet in moslims een bedreiging voor onze cultuur.

Daar staat tegenover dat een groot deel van de bevolking de confrontatie met andere culturen juist een verrijking vindt.

De tolerantie-index toont de persoonlijke visie van de Vlamingen en geeft aan dat vrouwen, ouderen en laaggeschoolden minder tolerant staan tegenover vreemdelingen. Wanneer in de onderneming een ontslag noodzakelijk is, vindt een groot deel van de bevolking dat de migranten eerst moeten gaan. Bij promoties is het precies andersom. Bijna even groot is de groep die vindt dat etnische afkomst geen verschil mag uitmaken.

In een poging het draagvlak van een minderhedenbeleid te toetsen, werden zeven beleidsopties ter beoordeling voorgelegd. Zo kan zestig procent van de bevolking er niet mee akkoord gaan dat minderheden voorrang moeten krijgen in allerlei tewerkstellingsprogramma's en dat minderheidsjongeren een deel van het leerprogramma in hun taal van herkomst zouden ontvangen. Steunmaatregelen voor jongeren en handelaars uit minderheidsgroepen

HOUDING TEGENOVER VREEMDELINGEN

HELEMAAL JUIST EN JUUST	MAN	VROUW	TOTAAL	ISPO '95-'96
Om minder gediscrimineerd te worden moeten etnische minderheden zich aanpassen.	86,6	82,2	84,4	82,3
Om zich beter te kunnen ontwikkelen moeten ze zich aanpassen.	86,5	82,6	84,6	78,8
In contacten met minderheden moet je in het begin extra op je hoede zijn.	46,6	44,5	45,5	41,9
Ik vind het moeilijk begrip op te brengen voor andere culturele gewoontes.	20,1	20,1	20,1	21,2
Ik voel me ongemakkelijk als er etnische minderheden in de buurt zijn.	21,3	25,7	23,5	23,1
In contacten met etnische minderheden ben ik zeer voorzichtig met wat ik zeg.	44,2	41,7	43,0	39,1

1.23 Houding tegenover vreemdelingen. Bron: APS-survey 1998.

UITSPRAKEN OVER VREEMDELINGEN

% EENS + HELEMAAL EENS	<25	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	TOTAAL
Gastarbeiders profiteren van de sociale zekerheid.	35,6	36,2	42,2	51,5	61,0	64,4	47,6
Deelname van migranten aan politieke activiteiten zou moeten verboden worden.	30,6	29,2	30,7	38,1	41,7	47,4	35,7
Gastarbeiders bedreigen eigen tewerkstelling.	26,1	29,6	28,4	32,0	41,6	50,5	33,8
In sommige buurten doet de overheid meer voor migranten dan voor landgenoten die er wonen.	28,6	33,5	32,4	35,7	35,8	32,5	33,1
Bij gebrek aan tewerkstelling terugsturen.	20,7	20,8	27,5	33,3	38,5	36,1	29,2
Moslims een bedreiging voor onze cultuur.	20,7	20,8	27,5	31,6	36,2	39,2	28,9
Men had geen gastarbeiders moeten binnen laten.	16,2	20,0	22,2	26,5	28,4	30,4	23,8
Migranten niet te vertrouwen.	15,8	14,6	17,7	22,7	24,3	30,4	20,5
Gastarbeiders moeten onder elkaar huwen.	7,2	11,9	14,1	16,8	20,6	29,9	16,2
Verskillende culturen is een verrijking.	57,2	50,4	43,8	46,4	35,8	26,3	44,0
Bij nadere kennismaking vriendelijke mensen.	45,5	44,2	40,2	39,9	31,2	26,3	38,5
Moslimgezinnen zijn gastvrij.	33,3	32,7	30,7	30,2	27,1	22,2	29,7
Migranten dragen bij tot welvaart.	23,4	21,5	19,0	21,0	19,3	15,5	20,1
Buitenlanders verwelkomen.	19,4	14,2	14,4	8,9	12,4	11,9	13,4

1.24 Uitspraken over vreemdelingen. Bron: APS-survey 1998.

BEOORDELEN SITUATIES

	MAN	VROUW	TOTAAL
Situatie 1			
ontslag werknemer etnische minderheidsgroep	44,5	41,0	42,8
ontslag van de Vlaamse werknemer	4,0	3,6	3,8
mag geen verschil maken	38,6	37,5	38,0
Situatie 2			
promotie werknemer etnische minderheidsgroep	2,1	2,9	2,5
promotie van de Vlaamse werknemer	45,0	39,7	42,4
mag geen verschil maken	40,3	40,8	40,5

1.25 Beoordelen situaties. Bron: APS-survey 1998.

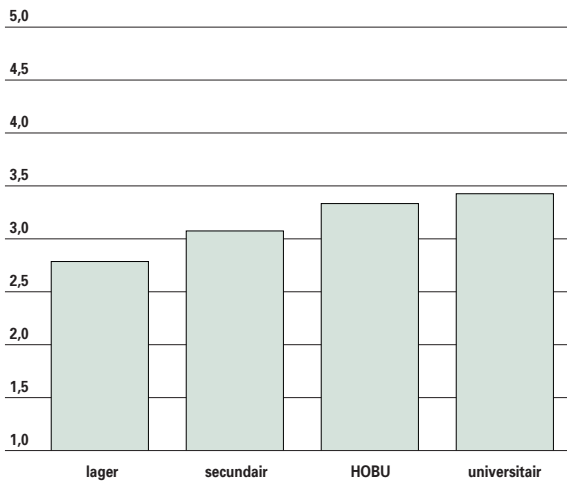
pen ziet men wel zitten.

Omgezet in een index op basis van de zeven uitspraken zien we dat de opties door mannen meer onderschreven worden dan door vrouwen. Het antwoordpatroon volgens leeftijdsgroep is zeer grillig. Een uitgesproken hogere score voor de jongste leeftijds-

groep, direct gevolgd door een zeer kritische reactie bij de 25- tot 45-jarigen. Met stijgend opleidingsniveau stellen we ook grotere instemming met de voorliggende beleidsopties vast.

Ter afsluiting nog de reacties van de bevolking op het inplanten van een woonwagenterrein of een

TOLERANTIE-INDEX

1.26 Tolerantie-index naar opleiding. Bron: APS-survey 1998.
1 = helemaal niet tolerant; 5 = zeer tolerant

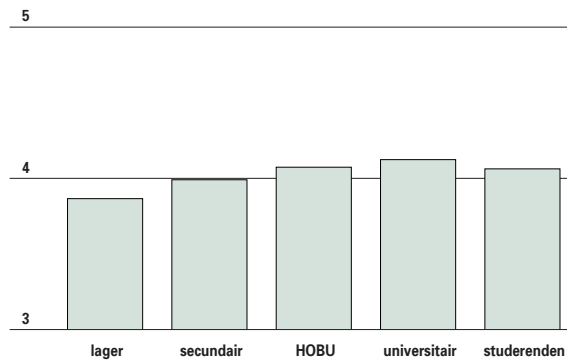
WOONWAGENPARK EN ASIELZOEKERSCENTRUM

	WOONWAGENTERREIN	ASIELZOEKERSCENTRUM
Geen bezwaar	14,6	17,4
Minder prettig maar toch accepteren	52,7	48,0
Protesteren	31,0	32,1

1.27 Inplanting woonwagenterrein en asielzoekerscentrum.
Bron: APS-survey 1998.

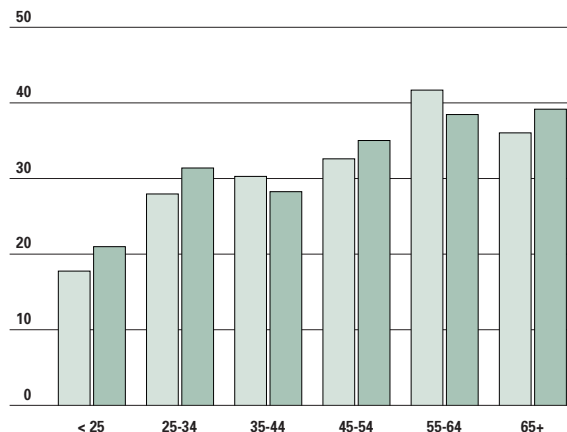
asielzoekerscentrum in de eigen woonbuurt. Slechts een minderheid van de bevolking zou geen bezwaren maken tegen de inplanting. Een meerderheid zou het minder prettig vinden maar toch accepteren terwijl een klein derde protest zou aantekenen. Dertig procent van de jongeren zou in beide gevallen geen bezwaar maken. Ook het aantal dat er aan denkt te protesteren ligt

DRAAGVLAK MINDERHEDENBELEID

1.28 Draagvlak minderhedenbeleid. Bron: APS-survey 1998.
1 = zeer negatief; 5 = zeer positief

BEREIDHEID TOT PROTEST

1.29 Bereidheid tot protest (%).
Bron: APS-survey 1998.

woonwagenterrein
asielzoekerscentrum

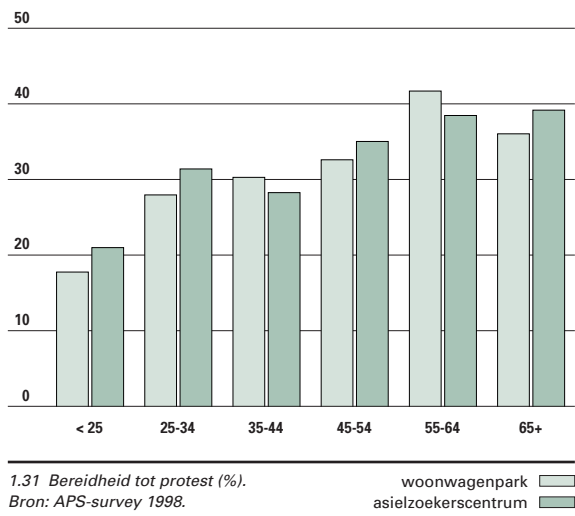
in de jongste leeftijdsgroep merkbaar lager. Het zijn overwegend de senioren die hun stem zouden laten horen.

ONDERSTEUNING MINDERHEDENBELEID

% ABSOLUUT NIET AKKOORD + NIET AKKOORD	MAN	VROUW	TOTAAL
Voorrang minderheden in tewerkstellingsprogramma's.	62,2	57,5	59,9
Jongeren minderheden meer opnemen in jeugdcentra.	10,9	12,2	11,5
Minderheden moeten inspanningen leveren om Nederlands te leren.	4,6	5,1	4,8
Handelszaken minderheden beter begeleiden.	9,5	10,0	9,7
Deel leerprogramma in taal van herkomst.	61,7	59,8	60,8
Minderheidsjongeren meer individueel ondersteunen.	18,8	17,1	18,0
Voldoende aangepaste woonwagenterreinen aanleggen.	29,5	29,8	29,7

1.30 Ondersteuning minderhedenbeleid. Bron: APS-survey 1998.

BEREIDHEID TOT PROTEST

BRONNEN

De inhoud van deze sociaal-culturele context is een weergave van een aantal ruwe resultaten op basis van de survey *'Culturele verschuivingen in Vlaanderen'*.

Deze APS-survey werd zoals de voorbije jaren afgenomen in de maanden april-juli en dit bij een representatieve steekproef van de Vlaamse bevolking.

Waar mogelijk hebben we de resultaten van de survey 1998 vergeleken met deze van de voorbije jaren. Voor een aantal vragen konden we vergelijken met de ISPO-onderzoeken *'De kennis van de Vlamingen & hun houding tegenover de Vlaamse overheid'* van 1995 en 1996, beide eveneens in opdracht van de Vlaamse regering.

1.2

Socio-economische context

Blikvangers

- Het economisch herstel dat zich midden 1996 manifesteerde, zet zich door en de prognoses blijven rooskleurig. De financiële problemen in een aantal gebieden zoals Oost-Azië en Rusland zullen niettemin tot een groeivertraging leiden maar het vertrouwen van consumenten en investeerders neemt niettemin toe.
- Om de groei veilig te stellen moeten die investeringen gericht blijven op Onderzoek en Ontwikkeling. Vlaanderen heeft een duidelijke voorsprong uitgebouwd in sommige nichemarkten (zoals spraaktechnologie) maar de doordeweekse Vlaamse KMO laat deze O&O-trein aan zich voorbij rijden.
- De loonkost blijft een heet hangijzer en moet nog heel wat weg afleggen vooraleer aansluiting te vinden met de situatie in de buurlanden. Anderzijds behoren onze arbeidsproductiviteit en arbeidskwaliteit tot de beste ter wereld.
- De werkloosheid daalt maar de loftrampet moet nog niet onmiddellijk gestoken worden: de volgende jaren zijn nog gewichtige inspanningen noodzakelijk om de arbeidsvraag en het arbeidsaanbod (nog) beter op elkaar af te stemmen. Zo klinkt de roep steeds luider naar een ‘andere manier van werken’. Deeltijds werken, jobrotatie, telewerken,... krijgen meer en meer draagvlak.
- Tegelijk zoekt men antwoorden op acute vragen: hoe kan het ondernemerschap gestimuleerd worden? En hoe kan men delocalisatie afremmen? Ondertussen nadert de invoering van de euro. Ons land kan op 1 januari 1999 naar de eenheidsmunt overstappen zonder dat Europa bijkomende voorwaarden heeft opgelegd.
- Ondertussen is de euro ingevoerd. Ons land is op 1 januari 1999 zonder problemen in de eenheidsmunt ingestapt zonder dat Europa bijkomende voorwaarden heeft opgelegd.

Bruto Geografisch Product stijgt

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) van de EU groeide in 1996 met 1,7%. In 1997 zelfs met 2,6%. In dit Europees kader bevindt België zich bij de middenmotors. Het komt in 1997 nipt boven het gemiddelde uit met een groei van 2,7%. Frankrijk en Duitsland volgen met 2,4% en 2,2%. Alhoewel het Belgisch cijfer niet slecht is, moet het toch genuanceerd worden. Samen met Zwitserland kende België immers in de loop van de jaren negentig de traagst groeiende economie van alle OESO-landen. Vlaanderen zelf komt meer dan behoorlijk uit de Europese vergelijkingen: het BGP per inwoner ligt

bijzonder hoog. In 1996 moesten we enkel de duimen leggen voor Luxemburg en Denemarken. En het Vlaams BGP blijft stijgen. In 1997 groeide de industriële productie (exclusief bouw) met ruim 8%. Dergelijke groeicijfers doen vermoeden dat de bestaande capaciteit stilaan maximaal benut wordt. Sinds 1996 klimt de capaciteitsbezettingsgraad in de verwerkende nijverheid inderdaad naar een hoog peil. De vrijwel volledige benutting van de productiecapaciteit staat echter in schril contrast met de situatie op de arbeidsmarkt, waar nog steeds een belangrijke werkloosheid te noteren valt. De voorbije jaren werd vooral geïnvesteerd in rationalisering, waarbij arbeid vervangen werd door kapitaal, en minder in uitbreiding.

Inflatie blijft laag

Europa kent een lage inflatie. De inflatie was het laagst in Duitsland (0,6%). Daarna volgen Frankrijk met 0,8%, België en Oostenrijk met 1%.

Griekenland blijft de rij sluiten met 4,3%.

In eigen land kan men spreken van een structureel lage inflatie. De inflatie-afkoeling die sinds september 1997 op gang kwam, heeft zich in 1998 voortgezet. Sinds de eerste helft van de jaren zestig werden nog nooit zo'n lage inflatiecijfers opgetekend. De verlaging was in hoofdzaak te danken aan de minder snel stijgende prijzen van diensten en niet-voedingsproducten. De loonnorm en de matige importprijzen zullen de inflatie in 1999 verder doen afnemen.

Vlaamse uitvoer neemt toe

Het gaat de Vlaamse uitvoer voor de wind, maar een afremming is reëel.

In 1997 nam de uitvoer van goederen en diensten op wereldniveau met 9,5% toe. Of dit zal bestendig worden in de komende jaren is een open vraag, maar de crisis in Zuid-Oost Azië geeft al een indicatie van het tegendeel. De wereldhandelsorganisatie verwacht dat de crisis vooral een regionaal effect zal hebben. De negatieve effecten zouden voor de westerse wereld beperkt blijven.

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen stelt echter dat de gevolgen niet onderschat mogen worden: de Belgische handelsbalans met Oost-Azië verslechterde in het eerste kwartaal van 1998 met 22 miljard frank tegenover dezelfde periode van 1997,

GROEIPROGNOSES UITVOER

1998	+ 5,6%
1999	+ 6,2%
2000	+ 6,2%
2002	+ 5,9%

1.32 Groeiprognoses uitvoer. Bron: Federaal Planbureau.

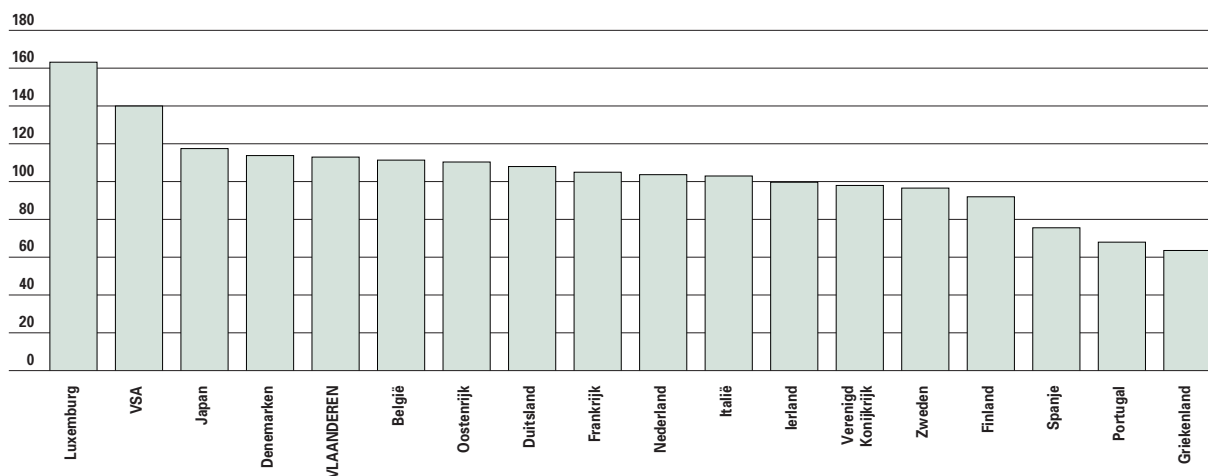
wat op jaarbasis ongeveer 80 miljard frank zou betekenen (of bijna 1% van het BBP). Dit moet onvermijdelijk voelbaar worden op het Vlaamse niveau vermits het Vlaamse aandeel in de Belgische export al vele jaren uittorent boven dit van het Waalse Gewest. Het Vlaamse aandeel in de Belgische uitvoer steeg in 1997 zelfs met 0,8% tot 72,3%. Het gewicht van Wallonië daalde met 0,4% tot 13,2%. De uitvoer van Brussel vertegenwoordigde 8,6%.

Ondanks de problemen in Zuid-Oost Azië blijft het Federaal Planbureau optimistisch en verwacht het een aanhoudende groei van de uitvoer.

Investeringen nemen toe

De investeringen kennen een opwaartse trend. Dat is lange tijd anders geweest. In 1980 bedroegen de investeringen in de Europese Unie nog 22% van het BBP. In 1990 was dit al gedaald tot 21,1%. Een historisch dieptepunt werd bereikt in 1996 met 18,4%. Tijdens het laatste kwartaal van 1997 maken de investeringen in de nijverheid eindelijk de lang verwachte sprong voorwaarts. De hoge capaciteitsbezettingsgraad moest inderdaad vroeg of laat leiden tot een investeringstocname.

BBP/CAPITA

1.33 Het BBP/capita op basis van de koopkrachtpariteiten in 1996 (EU15 = 100). Bron: INR, European Economy, nr. 63, 1997.

Het is paradoxaal dat in eigen land de grote spaaroverschotten, tot voor kort, hun weg moesten zoeken naar het buitenland terwijl tegelijkertijd binnenlandse bedrijven werden overgenomen door buitenlandse investeerders.

In Vlaanderen heeft het herstel zich reeds in 1995 ingezet. Sindsdien groeien de investeringen jaarlijks aan met ongeveer 5%.

Vlaanderen heeft in 1997 voor 62 miljard aan buitenlandse investeringen aangetrokken, In totaal gaat het om 94 investeringsprojecten die samen een kleine 4.000 banen opleverden.

In vergelijking met 1996 is het investeringsbedrag gegroeid met 21% en toch daalde de jobcreatie met 28%. Vlaanderen trekt dan ook vooral kapitaalintensieve en technologiegedreven investeringen aan en minder arbeidsintensieve projecten.

De Vlaamse expansiesteun (10 miljard frank in 1997) die investeringen aanmoedigt en goed is voor 13.500 nieuwe banen, werd in 1998 verhoogd met 2,8 miljard frank.

Consumptie neemt toe

Ook het consumentenvertrouwen is opnieuw toegenomen. Nadat het privé-verbruik gedurende vier jaar slechts een zeer bescheiden groei kende, drijven de gezinnen medio 1997 hun consumptieve bestedingen op.

De stevige groei is te verklaren door een rooskleuriger arbeidsmarkt, waardoor niet alleen de werkloosheid daalt maar tegelijk het beschikbaar inkomen toeneemt.

Loonkosten blijven hoog

De loonkosten blijven hoog. Over de periode 1997-1998 zijn de loonkosten in België met 6,2% gestegen. Dit is sneller dan bij de drie buurlanden. De wet ter vrijwaring van de concurrentiekracht en de bevordering van de werkgelegenheid schrijft voor dat de loonkosten in ons land in 1997 en 1998 niet sneller mogen stijgen dan in Duitsland, Nederland en Frankrijk. Dit impliceert een maximale loonkostenstijging van 6,1% voor de jaren 1997-1998.

Uit onderzoek van het Vlaams Economisch Verbond is - enigszins verrassend - gebleken dat Vlaanderen relatief meer op de industrie is gericht dan Wallonië (35% van het BGP tegen 27%). De Vlaamse industrie is bovendien vooral actief in domeinen die zeer gevoelig zijn aan internationale concurrentie. Vandaar ook dat de problematiek van de loonkosten meer nog dan in Wallonië een Vlaams probleem vormt.

Daartegenover staat dat de arbeidskwaliteit en -productiviteit onze vlaggenscheppen blijven. Belangrijke factoren zijn de productiviteit, de technische vaardigheden, de arbeidswetgeving, de arbeidsattitudes en het laag absentieïsme. Positief is tevens het verder aanwenden van de principes van integrale kwaliteitszorg die de Vlaamse ondernemingen een concurrentieel voordeel oplevert.

Werkgelegenheid: een goed rapport

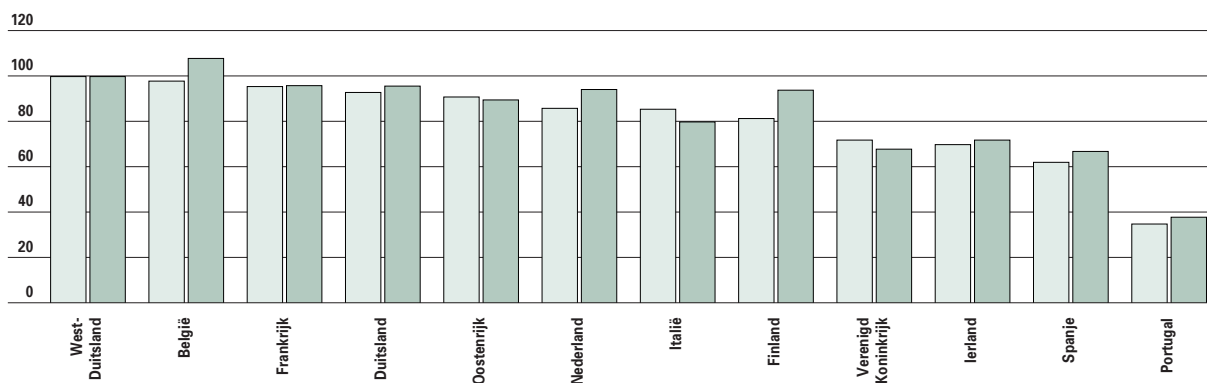
De Belgische beroepsbevolking bedraagt 4,3 miljoen mensen waarvan 522.000 werklozen. Volgens de Nationale Bank van België steeg de binnenlandse werkgelegenheid in 1997 met 0,4%, goed voor zo'n 13.000 arbeidsplaatsen. De Belgische werkgelegenheid zou naar verwachting jaarlijks (tot 2003) aanwassen met 0,5% of 20.000 voltijdse banen per jaar. De daling van de werkloosheid blijkt vooral een Vlaams fenomeen te zijn. De tewerkstelling in Vlaanderen stijgt nog steeds, weliswaar iets trager dan tijdens de jaren 1986-1990. Tussen 1990 en 1994 kwamen er ongeveer 40.000 arbeidsplaatsen bij, waarvan ongeveer de helft voor rekening van de zelfstandigen. De felle toename van het aantal loontrekkenden met meer dan 35.000 tussen 1994 en 1995, is grotendeels te wijten aan de opname in de RSZ-statistiek van occasionele werknemers in de landbouw (meer dan 10.000) en het succes van de uitzendarbeid (elke dag zijn er gemiddeld 28.000 uitzendkrachten aan de slag).

De groep van loontrekkenden in de privé-bedrijven omvat iets meer dan 2 miljoen personen en in de overheidsdiensten werken ruim 900.000 mensen (maar geleidelijk aan iets minder). De Vlaamse overheid subsidieerde in 1997 ongeveer 37.500 voltijdse arbeidskrachten via haar tewerkstellingsprogramma's (DAC, GESCO's,...). Ruim 1.400 personen zijn ingeschakeld in een werkervaringsinitiatief.

Het aantal werkaanbiedingen neemt in Vlaanderen toe. Dit bewijst de goede vorm van de economie, maar tegelijk blijven sommige vacatures wel bijzonder lang open omdat de gepaste kwalificaties niet voorradig zijn. In Vlaanderen zijn er momenteel een kleine dertigduizend knelpuntvacatures die niet of slechts moeizaam ingevuld kunnen worden. Een adequate opleiding van langdurig werklozen zou dit aantal met de helft kunnen reduceren.

Kenschetsend voor Vlaanderen is het gebrek aan goed geschoold vakpersoneel. Vooral de bouw en de textielsector zoeken tevergeefs naar medewerkers. Indicatief kan vermeld worden dat het Genks Subregionaal Tewerkstellingscomité tot de bevin-

ARBEIDSPRODUCTIVITEIT EN ARBEIDSKOSTEN IN DE EUROZONE

1.34 De arbeidsproductiviteit* en de -kosten* in de eurozone in 1997. Bron: Kiel Institute of World Economics.

* nominaal bruto binnenlands product per tewerkgestelde persoon in procent van West-Duitsland

** brutoloon per werknemer in procent van West-Duitsland

arbeidsproductiviteit █
arbeidskosten █

ding gekomen is dat slechts zo'n 15% van de ingeschreven werkzoekenden meteen inzetbaar is op de arbeidsmarkt. Velen blijken onvoldoende gekwalificeerd te zijn, met andere woorden er bestaat een kwaliteitskloof tussen arbeidsvraag en -aanbod.

De arbeidsparticipatie van de Vlamingen is laag, omdat jongeren laat intreden en ouderen vroeg uit-treden.

De Vlaamse bijdrage aan het Belgisch actieplan voor de uitvoering van de Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren ligt vast. De komende drie jaar trekt de Vlaamse regering hiervoor in totaal 3,25 miljard frank uit (waarvan 500 miljoen frank in 1998). Hiervan gaat zo'n 2,09 miljard naar de verbetering van de inzetbaarheid van werkzoekenden op de arbeidsmarkt (employability) met specifieke aandacht voor jongeren en langdurig werklozen. Verder wordt ook gewerkt aan de uitbouw van de sociale economie en de loonkostenverlaging. Sociale economie richt zich op de bevolkingsgroepen die moeilijk aan de slag kunnen. Voor hen worden projecten opgezet die tegelijk maatschappelijk nut hebben en hen helpen in hun sociale ontplooiing. Het derde speerpunt slaat op het aanpassingsvermogen van ondernemingen en werknemers. Hier speelt flexibiliteit een belangrijke rol. Finaal is er nog de pijler gelijkekansenbeleid voor mannen en vrouwen.

Werkloosheid: een blijvende zorg

Niettegenstaande de werkloosheid in de industrielanden de jongste jaren is afgenomen, is het op mondiaal vlak nog steeds een van de hardnekkigste problemen. In 29 OESO-landen zijn er 35 miljoen

werklozen (of ruim 7% van de beroepsbevolking).

De gemiddelde werkloosheid in de EU bedroeg in de jaren vijftig, zestig en het begin van de jaren zeventig minder dan 3%. In mei 1998 kwam de gemiddelde EU-werkloosheidsgraad op 10,9%. Nog steeds een hoog percentage, maar wel het laagste sinds maart 1993. Zowel België (11,9% à 12,3%, al naargelang de bron) als Duitsland (11,5%) hebben hogere cijfers. Nederland scoort zeer goed met 5,1%.

België telt in mei 1998 ongeveer 430.000 volledig werklozen, wat een daling op jaarbasis van 3,6% betekent. De terugloop was het significantst in Vlaanderen met 5,3%. De economische relance weerspiegelt zich het best in de terugval van de jeugdwerkloosheid, de stijging van het aantal ontvangen en vervulde vacatures en het aantal uren uitzendarbeid. Het voortschrijdend gemiddelde van het aantal ontvangen vacatures bij de VDAB, een alternatieve conjunctuurbarometer, bereikte eind maart 1998 een recordhoogte.

In Vlaanderen waren er in juni 1998 ongeveer 173.500 uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW's); of een daling van 8,5% op jaarbasis. Wanneer we deze daling corrigeren voor het aantal uitgeschreven ouderen en geschorste langdurig werklozen bedraagt de afname 5%.

De jaar op jaar-evolutie van de jeugdwerkloosheid (-11%) is ronduit gunstig. Eind maart 1998 zijn er ongeveer 26.000 jongere UVW's. De achteruitgang van het aantal langdurige UVW's (minstens 2 jaar werkloos) met meer dan 5% is een positieve ontwikkeling, maar blijft onder het niveau van de algemene daling van de UVW's. Bijna 16% van deze groep zit al langer dan 5 jaar zonder een baan. Daarnaast zijn er grote lokale verschillen.

Een goede maatstaf voor de werkelijke omvang van het aantal werkzoekenden is de groep van de niet-werkende werkzoekenden (NWWZ).

Voor het eerst in 6 jaar telt Vlaanderen minder dan 200.000 mensen die niet werken, maar wel op zoek zijn naar een job. Dit is ruim 11% minder dan een jaar geleden.

De reële daling is evenwel iets kleiner, omdat ook hier de uitschrijving van oudere werklozen en het aantal schorsingen het beeld enigszins vertekenen.

Naar een nieuwe werkorganisatie

In haar sociaal actieprogramma 1998-2000 onderlijnt de Europese Unie het belang van de veranderende werkweld. Hoofddaccenten zijn: een moderne arbeidsorganisatie en soepel inzetbare arbeiders, het anticiperen op industriële veranderingen, het benutten van de mogelijkheden van de informatiemaatschappij en het creëren van een veilige en gezonde werkplek. De Commissie stelt dat de EU-landen moeten overschakelen van passieve op actieve maatregelen om werklozen arbeidsgeschikt te maken en te helpen een baan te vinden.

Om tot een nieuwe werkorganisatie te komen kunnen we alvast inspiratie opdoen bij de buurlanden. België heeft relatief weinig deeltijdswerkenden (14%). Zoals algemeen bekend is Nederland, met 36,5% deeltijdsen, op dit gebied koploper. Daarna volgen het Verenigd Koninkrijk (22,1%), Duitsland (16,3%) en Frankrijk (16,0%).

Uitzendarbeid is in ons land de laatste tien jaar verdrievoudigd. Toch hinkt Vlaanderen ook hier nog sterk achter op onze buurlanden. Waar in Vlaanderen de uitzendarbeid 1,9% van de werkgelegenheid vertegenwoordigt, is dit in het Verenigd Koninkrijk en Nederland respectievelijk 3,9% en 3,7%.

Tijdelijke contracten tenslotte zijn al evengoed beter ingeburgerd in de buurlanden dan bij ons. Slechts 6% van de werknemers heeft geen contract van onbepaalde duur, terwijl dit aandeel in Frankrijk (12,5%), Nederland (12,0%) en Duitsland (11,0%) zowat het dubbele bedraagt. Enkel het Verenigd Koninkrijk kent een gelijkaardig beeld met 6,9% tijdelijke contracten.

Op één domein kent Vlaanderen dan weer relatief meer flexibiliteit: veel personen werken in ploegen, 's nachts en tijdens het weekend.

De euro komt

De euro is het sluitstuk geworden van de Europese interne markt, met 370 miljoen consumenten de

grootste markt in de westerse wereld. De voltooiing van de Europese Monetaire Unie (EMU) kenmerkt zich door vier eigenschappen:

- definitief vaste wisselkoersen;
- één gemeenschappelijke munt, de euro;
- één gemeenschappelijke centrale bank voor het monetair beleid;
- de coördinatie van sommige andere delen van het economisch beleid, zoals het begrotingsbeleid.

Ons land voerde op 1 januari 1999 de euro in zonder dat Europa bijkomende voorwaarden oplegt, zoals het verder terugschroeven van de overheidsschuld. De EU suggereert wel dat België het primair saldo (begrotingsoverschot exclusief rentelasten) onder controle moet houden. Dit betekent een bevrozing van het primair saldo op 6% van het BBP. Finaal moet een gedegen schuldvermindering de begroting minder kwetsbaar maken.

Onderzoek en ontwikkeling

Er zijn grenzen aan elke groei, ook aan economische groei. Arbeid en kapitaal zijn immers niet in onbeperkte mate aanwezig. Bijgevolg is een volgehouden economische groei enkel mogelijk dankzij technologische vooruitgang. De welvaart van een regio is dan ook in toenemende mate afhankelijk van onderzoek en ontwikkeling en van de implementatie van technologische vernieuwingen. De Belgische uitgaven aan informaticatechnologie (IT) liggen beneden het Europees gemiddelde. In 1996 ging per inwoner gemiddeld 34.500 frank naar IT. In 1997 was dat 37.695 frank. Het Europees statistisch bureau heeft nagegaan hoeveel percent van de bevolking in de IT-sector werkt. Vlaanderen komt in die rangschikking op de derde plaats. Zes regio's van de top tien zijn Duits, met Baden-Württemberg als absolute top met 17,3%. Het Europees gemiddelde is 7,2%. Vlaanderen haalt meer dan 9%, terwijl het Waalse landgedeelte slechts 6% haalt.

Als men de IT-sector opsplitst in laag-, gemiddeld en hoogtechnologisch is 4,1% van de Vlaamse tewerkstelling te vinden in hoogtechnologische sectoren (computers, kantooruitrusting, electronica, communicatiematerieel,...). Dit is een net iets mindere score dan Rijnland-Paltz en Hessen (respectievelijk 4,8% en 4,6%).

In termen van de werkgelegenheid in hoogtechnologische sectoren die het meest wetenschappelijk onderzoek vergen, bekleedt het Vlaamse Gewest de 5de plaats met 96.000 eenheden.

In 1995 besteedden alle sectoren samen in

Vlaanderen voor 56,2 miljard frank aan wetenschappelijk onderzoek en ontwikkeling (O&O). Koplopers zijn chemie (20 miljard frank) en electronica (17,5 miljard frank). In een 'rijpe' sector als de textiel, die vooral uit KMO's bestaat, gaat amper 1,7% of iets minder dan 1 miljard frank naar O&O. De drempel ligt voor vele KMO's (nog) te hoog. Toch moet ook in Vlaanderen het fundamenteel onderzoek uitgebreid worden en vooral doorstromen naar het bedrijfsleven.

Het innovatiedecreet wil deze situatie (gedeeltelijk) verhelpen. Recent werd 100 miljoen frank vrijgemaakt voor technologisch advies in de collectieve centra en werd er 60 miljoen frank steun toegezegd aan het Vlaams Innovatiecentrum voor grafische communicatie. Daarnaast heeft de Vlaamse regering een aantal innovatieprojecten in het hoger onderwijs voor een kleine 40 miljoen frank betoelaagd. In de begroting 1997 werd er 665 miljoen vrijgemaakt voor innovatieopleidingen.

Verder heeft Vlaanderen een duidelijke voorsprong opgebouwd in zogenaamde nichemarkten, zoals de spraaktechnologie (Flanders Language Valley,...), de bio-technologie (Innogenetics, Devgen, Thromb X,...), de milieutechnologie (Biotim, Aquatool,...),... Het is evident dat alles in het werk gesteld moet worden om deze Vlaamse know-how optimale ontplooiingskansen te verschaffen.

Investeringsen

Om het economisch draagvlak te versterken is groei nodig en dat vergt dan weer voldoende kapitaal. Zonder de nodige financiële onderbouw kan een onderneming niet investeren, groeien en meerwaardere creëren. Vooral starters, groeiers en bedrijven met een familiale aandeelhoudersstructuur hebben nood aan groeikapitaal.

Er hebben zich de jongste jaren veel nieuwe risicokapitaal-verschaffers op de markt gemeld. Er is dus geld genoeg. Het probleem zit hem vooral in de kwaliteit van de projecten en de 'drive' van de ondernemers. Jonge mensen moeten innovatief en ondernemend leren zijn (aankweken van het entrepreneurship). Het bedrijf Lernout en Hauspie heeft in dit verband een belangrijke symboolwaarde. Om de goede projecten in contact te brengen met 'groeigeld' en vice versa, zijn er de zogenaamde business angels (Dumoulin, Desimpel, Billion, Van Marcke,...). 11,3% van de nieuwe venture capital fondsen wordt in België door private personen bij elkaar geraapt (ten opzichte van 4% op Europees vlak).

'Zaadgeld' (risicovol kapitaal voor startende bedrijven) lijkt moeilijker te vinden. Veel financiers kun-

nen blijkbaar het geduld niet opbrengen.

Naast een vlotte en rechtstreekse toegang verschaffen groeibeurzen een geschikte instapmogelijkheid voor kapitaalverschaffers. Genoteerde ondernemingen kunnen er de noodzakelijke fondsen aantrekken om hun verdere ontwikkeling mee te financieren.

Duurzame economische ontwikkeling

Om de Vlaamse economische groei op langere termijn veilig te stellen, moet rekening gehouden worden met de eindigheid van de fossiele brandstoffen en de draagkracht van het milieu. Deze inzichten werden reeds begin van de jaren zeventig geformuleerd door de Club van Rome, maar blijven actueel. Sindsdien is vooral de United Nations Environmental Program (UNEP) actief en worden alle landen gesensibiliseerd om te denken én te handelen in de geest van een duurzame ontwikkeling. Een mijlpaal vormde het rapport 'Our Common Future' uit 1987 (Brundtlandt-rapport). Daarmee aanvaardde de internationale gemeenschap de basisbeginselen over de eindigheid van de grondstoffen op aarde en neemt ze haar verantwoordelijkheid op om de volgende generaties niet definitief te hypothekeren. Die denkrichting had in 1992 een internationale bevestiging en een engagement van alle landen moeten krijgen op de Klimaatconferentie in Rio de Janeiro (UNEP). De hoge verwachtingen werden echter niet ingelost. Dit neemt niet weg dat het gedachtengoed een onstuitbare opgang blijft kennen. In 1997 hebben in Kyoto de politici voor het eerst geprobeerd de duurzaamheid gedeeltelijk in te vullen door een protocoltekst op te stellen waarin werd gepleit voor een vermindering van de broeikasgasemissies tegen 2008-2012. Hun objectief is een vermindering met 8% ten opzichte van 1990 voor de EU-landen. Dit kan een drastische ingreep betekenen voor de westerse economie. Het mag duidelijk zijn dat succes enkel haalbaar is als alle landen gezamenlijk de nodige maatregelen treffen. In het Mira-T rapport van 1998 wordt voorspeld dat zonder maatregelen de uitstoot in België tussen 1990 en 2010 kan stijgen met 22%. Gezien de broeikasgasemissies hoofdzakelijk afkomstig zijn van energiegebruik, betekent de verbintenis in feite een reductie van het energiegebruik met ongeveer een kwart.

Delokalisatie

Het fenomeen waarbij bedrijven hun vestiging in ons land sluiten om ergens anders hun tenten op te slaan, kent sinds de sluiting van Renault Vilvoorde in

Vlaanderen een acute belangstelling. Het verschuiven van de productie naar lageloonlanden (Azië, Midden- en Oost-Europa) leidt in sommige sectoren tot des-industrialisering en werkloosheid bij laaggeschoolden. Deze situatie is vooral onrustwekkend in de kleding- en confectiesector, waar fabrikanten uitwijken naar Oost-Europese en Noord-Afrikaanse landen. Ook de bedrijfsverplaatsingen van vooral West-Vlaamse ondernemingen naar Henegouwen en Noord-Frankrijk haalden de pers. De loonkosten blijven daarbij een determinerende rol spelen.

Toch mag delocalisatie niet overroepen worden. De uitwijking van bedrijven met afbouw van activiteiten in België kost ons land op jaarbasis 2.000 tot 4.000 arbeidsplaatsen (of ongeveer 0,1% van het totaal). Slechts 10% van de vestigingen van Belgische bedrijven in het buitenland leidden tot afvloeiing van personeel in het moederland. Verder moet ook onderlijnd worden dat in de meeste gevallen de hoofdzetel, de know-how en de hoogwaardige jobs in eigen land blijven, waardoor een duurzame verankering reëel is.

Definities

Delocalisatie

- de overheveling naar een gastland van de ganse productie of een schakel uit de productie- en dienstenketen met overeenstemmende stopzetting of met vermindering van activiteit en/of tewerkstelling in eigen land (= afbouw);
- de vestiging in een gastland van de ganse productie of een schakel uit de productie- of dienstenketen zonder overeenstemmende stopzetting of met vermindering van activiteit en/of tewerkstelling in eigen land (= expansie);
- de inplanting in een gastland van productie verwant met de productie in het moederland, volledig nieuw van de bestaande productie in eigen land of van dienstenactiviteiten (= diversificatie);
- de overheveling of de creatie van productie in een gastland die mogelijk in de toekomst negatieve gevolgen zou kunnen hebben voor de productie en de werkgelegenheid in eigen land of reeds gepland is maar nog niet werd doorgevoerd (= toekomst).

Venture kapitaal

Venture kapitaal is risicodragend vermogen dat specifiek, maar in principe slechts tijdelijk aan ondernemingen met een groot groeipotentieel wordt verschaft door geldschieters die een hoge risicobereidheid combineren met navenant hoge eisen op het vlak van rendement. Het zijn meestal fondsen die exclusief voor dit soort financiering zijn bestemd.

Business-angels

Privé personen die via hun persoonlijk familiaal vermogen risicokapitaal verschaffen aan veelbelovende startende bedrijven.

Concurrentiekracht

“Het vermogen van een land om ook in de toekomst hoge groeicijfers inzake het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking aan te houden” (World Economic Forum, 1998). De rangschikking heeft tot doel aan te duiden welke landen, op grond van hun huidige economische prestaties, de komende vijf tot tien jaar de beste vooruitzichten hebben op een stevige economische groei. Elementen van de concurrentiekracht zijn: openheid, regering, financiën, infrastructuur, technologie, management, arbeid en instellingen. De eindindex is het gewogen gemiddelde van de score op deze acht domeinen.

1.3 De demografische context

Blikvangers

- De bevolking in het Vlaamse Gewest groeit stelselmatig aan en zal dit ook de komende jaren nog blijven doen, zij het aan een trager groeiritme. De toename heeft vooral te maken met een zich verder doorzettende vergrijzing van de bevolking. (*zie ill. 1.37*)
- Het aantal huishoudens neemt toe. Dit hangt samen met een zich doorzettende verdunning van deze huishoudens. In 1998 bestond 6 op 10 huishoudens uit maximaal 2 personen. (*zie ill. 1.38*)
- Prognoses geven aan dat het aantal alleenwonenden en alleenstaande ouders de komende decennia nog zal toenemen. (*zie ill. 1.42*)

Evolutie van de bevolking

Het Vlaamse Gewest telde 5.912.382 inwoners op 1 januari 1998. De bevolkingsdichtheid kwam daarmee op 437 inwoners per km². Vlaanderen telt 49,3% mannen en 50,7% vrouwen.

De bevolking in het Vlaamse Gewest groeit stelselmatig aan. Tijdens de jaren tachtig kwamen er jaarlijks gemiddeld 2,4 Vlamingen per 1.000 inwoners bij. Dit tempo versnelde in de jaren negentig tot gemiddeld 3,6 per duizend. Het aantal Vlamingen zal ook in de nabije toekomst blijven toenemen, zij het aan een steeds trager groeiritme.

Zo zal er tussen 2008 en 2013 nog nauwelijks een aangroei zijn met minder dan 10.000 personen op vijf jaar.

De evolutie van de bevolking is het resultaat van tegenstrijdige bewegingen in de verschillende leeftijdsgroepen:

- de jonge bevolking (0-19 jaar) nam in het verleden steeds in omvang af en zal dit ook blijven doen in de nabije toekomst;
- de jonge beroepsactieve bevolking (20-34 jaar) kende een aangroei in de jaren tachtig. Nadien is ook hier sprake van een daling. Enkel na 2008 wordt een lichte herneming verwacht;

- de oudere beroepsactieven (35-59 jaar) zien hun aantal stelselmatig toenemen tot 2008. Het stijgingstempo valt wel merkbaar terug na 2003.

De bevolking op oudere leeftijd is de enige categorie die continu toeneemt. Er zijn enige verschillen binnen deze leeftijdscategorie: in de jaren tachtig en het grootste gedeelte van de jaren negentig was er een sterke aangroei van de 60-79 jarigen (jaarlijks gemiddeld meer dan 10 per duizend). Dit groeitempo zal merkbaar terugvallen tussen 1998 en 2003. Dit heeft te maken met de Tweede Wereldoorlog: de kleinere geboortecohorten uit die periode komen

EVOLUTIE BEVOLKING IN HET VLAAMSE GEWEST

DATUM	AANTAL	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI (IN PROMILLE)
1/3/1981	5.630.129	
1/3/1991	5.768.925	2,4
1/1/1998	5.912.382	3,6
1/1/2003	5.978.332	2,2
1/1/2008	6.010.539	1,1
1/1/2013	6.019.248	0,3

1.35 Evolutie van de bevolking in het Vlaamse Gewest op 1 januari.
Bron: Volkstellingen, Rijksregister en prognoses NIS.

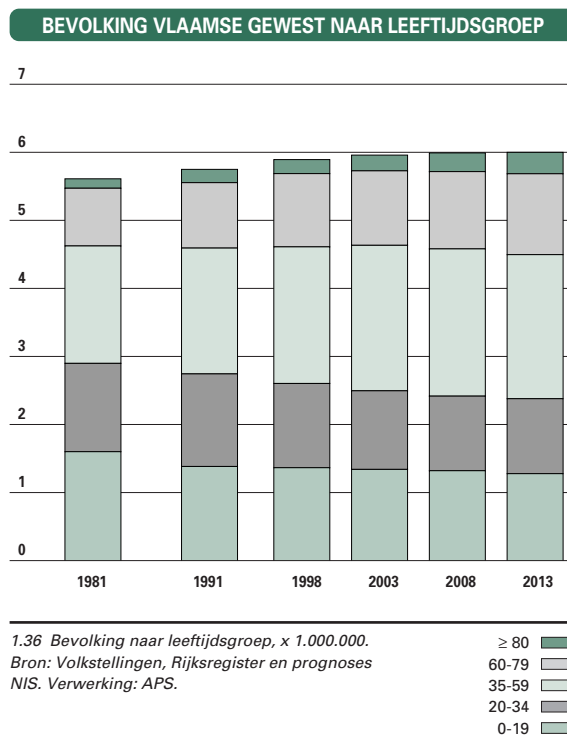

nu bij de zestigers terecht. In de latere jaren na 2000 is er een herneming van de groei, maar het groeitempo van de jaren tachtig en begin jaren negentig wordt niet meer gehaald. De oudste bevolkingsgroep van tachtig jaar en ouder nam fors toe tijdens de jaren tachtig (circa 35 per duizend jaarlijks) maar die groei vertraagde tussen 1991 en 1998. Ook hier ligt een wereldoorlog aan de basis: wie tijdens WO I geboren werd schuift nu in de groep van de 80-plussers. Dat leidt tot een tijdelijke groeivertraging: na 2003 neemt het groeitempo weer toe. En zelfs in die mate dat de 80-plussers de snelst groeiende categorie zullen vormen.

Verloop van de bevolking in 1997

Het bevolkingsverloop wordt bepaald door drie componenten: geboorten, sterften en het verschil tussen in- en uitwijkingen. Het aantal geboorten is in 1997 toegenomen, weliswaar zeer miniem maar toch voor het eerst sinds vele jaren. De sterften daarentegen liepen lichtjes terug. Deze twee cijfers leiden tot een toegenomen natuurlijke groei van de bevolking. In tegenstelling tot voorgaande jaren is de natuurlijke groei groter dan het migratiesaldo. Dit laatste is meer dan gehalveerd in vergelijking met het jaar 1996.

Huwen is in het Vlaamse Gewest minder populair dan ooit. Het is zelfs voor het eerst fors onder de

graaf van de 30.000 gedaald. Het aantal echtscheidingen bedroeg bijna 14.000. De wijziging in de wetgeving zorgde voor een piek van het aantal echtscheidingen in 1995. Nadien is er sprake van een stabilisatie op een hoger niveau dan begin jaren negentig.

EVOLUTIE VAN DE BEVOLKING IN HET VLAAMSE GEWEST

	1993	1994	1995	1996	1997
Bevolkingsaantal op 1 januari	5.824.628	5.847.022	5.866.106	5.880.357	5.898.824
Geboorten	67.984	64.961	64.300	64.168	64.571
Sterften	58.084	56.305	56.894	56.761	56.546
Natuurlijke groei (1)	9.900	8.656	7.406	7.407	8.025
Migratiesaldo (2)	12.431	10.421	10.209	10.069	4.840
Totale groei (3)	22.331	19.077	17.615	17.476	12.865
Statistische aanpassing (4)	63	7	-3.364	991	693
Bevolkingsaantal op 31 december (5)	5.847.022	5.866.106	5.880.357	5.898.824	5.912.382
Verandering van nationaliteit: vreemdeling in Belg	5.623	9.696	8.754	8.164	10.083
Huwelijken	32.123	30.681	30.667	30.236	28.328
Echtscheidingen	11.053	11.542	19.466	14.676	13.994

1.37 Loop van de bevolking in het Vlaamse Gewest. Bron: NIS.

(1) verschil tussen geboorten en sterften.

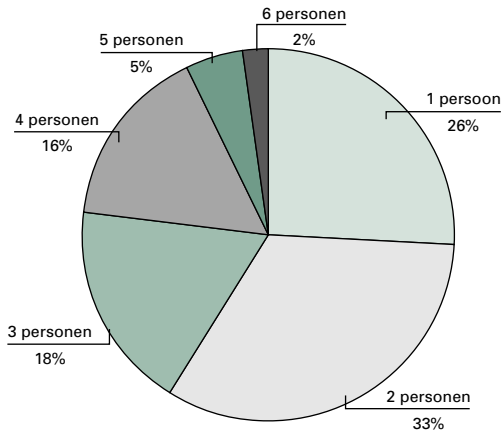
(2) verschil tussen in- en uitwijkingen.

(3) natuurlijke groei + migratiesaldo.

(4) de positieve of negatieve balans van de wijzigingen die in de loop van een bepaald jaar aan de gegevens van voorgaande jaren werden aangebracht, ten gevolge van aangifte van een geboorte, sterfte of migratie na het afsluiten van de telperiode.

(5) bevolking op 1 januari + totale groei + statistische aanpassing.

HUISHOUDENS VLAAMSE GEWEST NAAR GROOTTE

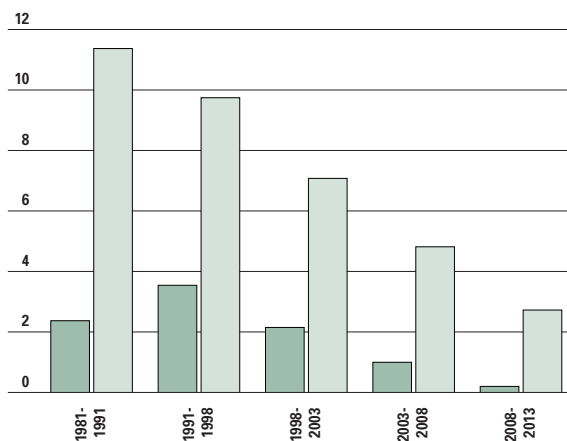

1.38 Spreiding van de huishoudens in het Vlaamse Gewest naar grootte. Bron: NIS.

Evolutie van de huishoudens

Op 1 januari 1998 waren er 2.353.864 private huishoudens in het Vlaamse Gewest. Een privaat huishouden wordt gedefinieerd als ofwel een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen die, al dan niet door familiebanden verbonden, gewoonlijk eenzelfde woning betrekken en er samenleven. Het gaat niet om collectieve huishoudens zoals bejaardentehuizen, gevangenissen,...

GROEI VAN BEVOLKING EN AANTAL HUISHOUDENS

1.39 Gemiddelde jaarlijkse groei van de bevolking en van het aantal huishoudens in het Vlaamse Gewest in de onderscheiden deelperiodes (in promille). Bron: NIS, APS.

EVOLUTIE VLAAMSE HUISHOUDENS

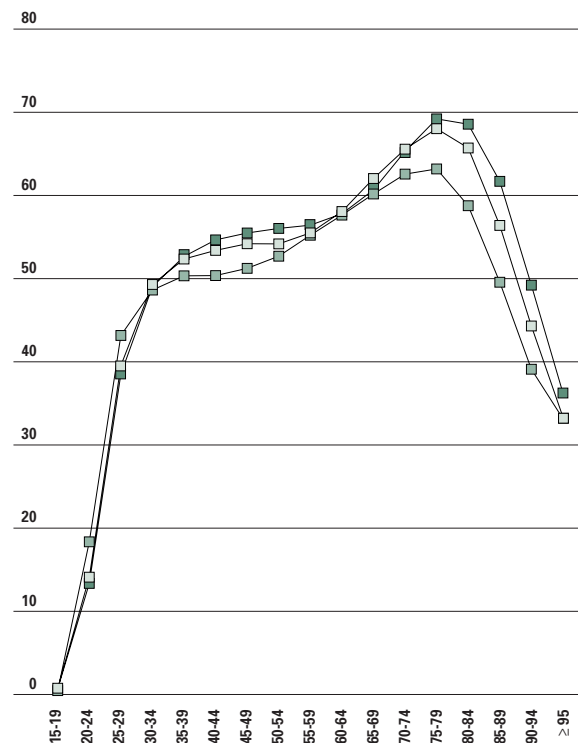
DATUM	AANTAL	GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI (IN PROMILLE)
1/3/1981	1.967.826	
1/3/1991	2.203.037	11,4
1/1/1998	2.353.864	9,7
1/1/2003	2.438.671	7,1
1/1/2008	2.498.568	4,9
1/1/2013	2.533.564	2,8

1.40 Evolutie van het aantal huishoudens in het Vlaamse Gewest. Bron: Volkstellingen, Rijksregister en prognoses APS.

De gegevens zijn afkomstig van het Rijksregister. Deze bron geeft de administratieve toestand weer. De volkstelling zou betere indicaties over de werkelijke toestand van het huishouden moeten geven. De recentste cijfers dateren echter van 1 maart 1991.

In 1998 bestaan bijna zes op tien huishoudens in Vlaanderen uit maximaal 2 personen. Bovendien komt de groei van het aantal huishoudens in de

HUISHOUDENSPERCENTAGES VLAAMSE GEWEST

1.41 Evolutie van de huishoudenspercentages in het Vlaamse Gewest. Bron: NIS, bewerking APS.

VERDELING AANTAL INWONERS NAAR HUISHOUDENSPPOSITIE IN VLAANDEREN

		CMAR	CUNM	C1PA	SING	MAR0	MAR+	UNM0	UNM+	H1PA	NFR	OTH
1991 (%)	0-19	86,5	2,6	8,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	1,9	0,4
	20-34	26,2	0,2	4,8	7,6	14,2	37,5	3,1	1,7	1,7	1,7	1,1
	35-59	1,4	0,0	1,8	7,6	19,9	60,0	1,6	1,3	4,1	0,7	1,4
	60-79	0,0	0,0	0,3	21,3	51,9	14,1	1,5	0,1	3,8	2,1	4,9
	≥ 80	0,0	0,0	0,0	38,7	20,9	2,5	0,9	0,1	5,4	10,1	21,5
1996 (%)	0-19	82,0	3,8	11,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	2,0	0,6
	20-34	26,2	0,3	5,6	10,2	13,7	33,1	3,4	2,3	2,2	1,7	1,3
	35-59	1,6	0,0	1,9	9,5	18,6	58,3	1,8	1,6	4,7	0,6	1,3
	60-79	0,0	0,0	0,3	20,9	53,8	14,3	1,4	0,1	3,6	1,3	4,2
	≥ 80	0,0	0,0	0,0	38,8	23,8	2,5	1,1	0,1	4,8	8,0	20,9
2001 (%)	0-19	78,7	4,9	13,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	2,0	0,7
	20-34	26,6	0,4	6,5	11,5	13,2	30,1	3,6	2,7	2,3	1,8	1,4
	35-59	2,0	0,0	2,1	11,3	18,4	55,0	2,2	1,9	5,2	0,6	1,3
	60-79	0,0	0,0	0,3	21,8	54,0	13,8	1,4	0,1	3,6	1,0	3,9
	≥ 80	0,0	0,0	0,0	38,4	25,4	2,7	1,1	0,0	4,5	6,9	21,0
2016 (%)	0-19	74,1	6,6	15,9	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	2,0	0,8
	20-34	25,1	0,7	8,4	11,7	13,2	28,8	3,6	2,8	2,2	1,9	1,5
	35-59	2,2	0,0	2,9	15,6	20,6	45,6	3,0	2,3	5,5	0,8	1,5
	60-79	0,0	0,0	0,3	23,9	52,1	14,0	1,9	0,2	3,7	0,8	3,2
	≥ 80	0,0	0,0	0,0	37,2	31,6	3,2	1,2	0,0	4,4	4,4	18,0

1.42 Verdeling van het aantal inwoners in Vlaanderen naar huishoudenspositie (in % van de betrokken leeftijdsklasse).

Bron: Steunpunt Demografie, bewerking: APS.

De huishoudenspositie heeft betrekking op zowel de private als de collectieve huishoudens.

- kinderen van een gehuwd samenwonend echtpaar (CMAR);
- kinderen van een ongehuwd samenwonend echtpaar (CUNM);
- kinderen levend in een éénoudergezin (C1PA);
- alleenwonende personen die een éénpersoonshuishouden vormen (SING);
- gehuwd samenwonende mannen en vrouwen zonder kinderen (MAR0);
- gehuwd samenwonende mannen en vrouwen met kinderen (MAR+);
- ongehuwd samenwonende mannen en vrouwen zonder kinderen (UNM0);
- ongehuwd samenwonende mannen en vrouwen met kinderen (UNM+);
- een alleenstaande ouder met één of meer kinderen (H1PA);
- niet verwante personen die in het huishouden verblijven, maar op zichzelf (individueel of in groep) geen huishouden vormen (NFR);
- 'anderen': vooral personen wonend in collectieve huishoudens: gevangenissen, ziekenhuizen enz. (OTH).

recente jaren volledig op naam van deze 'dunne' huishoudens.

Een blik in de toekomst leert ons of het aantal huishoudens zal toenemen, dan wel afnemen. We baseren ons daarbij op recente trends.

De jongste huishoudens (in de leeftijdsklasse van 20 à 29 jaar) kenden een daling in de jaren tachtig. Dat had waarschijnlijk te maken met jongeren die langer thuis blijven om verder te studeren of omdat de economische perspectieven minder gunstig zijn. Deze trend lijkt te zijn gestopt in de jaren negentig. De tussengroep (35 tot 54 jaar) zag een toename.

De groei van het aantal echtscheidingen en de populariteit van andere samenlevingsvormen (zoals LAT-relaties, met aparte domiciliëring) is daar niet vreemd aan.

Het meest spectaculair was de toename in de leeftijdsklasse vanaf 65 jaar. Hier speelt het effect dat ouderen langer zelfstandig thuis blijven wonen. Dit is te wijten aan persoonlijke keuzes en aan meer mogelijkheden rond thuiszorg.

Bij de vooruitberekening wordt in de meeste leeftijdsklassen van 5 jaar de groei van de huishoudenspercentages in het recente verleden doorgetrokken

naar de toekomst, zij het in minder sterke mate. Ook in de toekomst zal het aantal huishoudens toenemen, maar aan een steeds trager tempo. Belangrijk daarbij is dat deze toename steeds op een hoger niveau zal liggen dan de bevolkingsaanwas. Uiteindelijk zullen er tussen 2008 en 2013 jaarlijks circa drie huishoudens op duizend bijkomen bij een vrijwel constante bevolking. De reden hiervoor ligt bij de vergrijzing van de bevolking. Oudere huishoudens zijn ook dunner, zij tellen minder leden.

De huishoudenspositie

Hoe zullen de huishoudens evolueren tussen 1991 en 2016? Het antwoord hangt sterk af van de leeftijd van de Vlaming. Maar algemeen merkt men een toename van de alleenwonenden, de alleenstaande ouders en de kinderen van alleenstaande ouders.

Kinderen (0 tot 19 jaar) blijven in de meerderheid van de gevallen steeds deel uitmaken van een koppel van getrouwde ouders. Het aandeel van de kinderen van gehuwde ouders neemt stelselmatig af ten voordele van de kinderen van ongehuwde ouders of uit eenoudergezinnen. De jonge beroepsactieven (20 tot 34 jaar) vindt men vooral terug in het getrouwde huishouden met kinderen. Toch brokkelt het

aandeel van de getrouwden met kinderen af eerst ten voordele van de alleenstaanden en later vooral van inwonenden bij alleenstaande ouders. De oudere beroepsactieven (35 tot 59 jaar) wonen meestal in getrouwd gezinsverband met kinderen. Ook hier verliest deze samenlevingsvorm aan populariteit. In 2016 zou niet eens meer de helft getrouwd zijn en kinderen hebben. Groeiende samenlevingsvormen zijn hier het alleenwonen, het samenwonen en het eenoudergezin (hoewel de aandelen van de beide laatste categorieën beperkt blijven). Iets meer dan de helft van de bevolking tussen 60 en 79 jaar is getrouwd zonder thuiswonende kinderen. ‘Gehuwd zonder thuiswonende kinderen’ neemt licht toe in de jaren negentig, om daarna wat terug te lopen. Een vijfde van deze leeftijdscategorie is alleenwonend. Dit aandeel groeit lichtjes tegen 2016. Het aandeel dat in collectieve voorzieningen woont is verhoudingsgewijs niet groot en neemt nog af. Van de hoogbejaarde bevolking (80 jaar of ouder) woont een groot deel alleen. Opvallend is de vrij sterke toename van de hoogbejaarden die getrouwd samenwonen zonder thuiswonende kinderen. Dit heeft wellicht te maken met de toenemende levensverwachting waardoor ouderen langer als koppel overleven. Tegen 2016 is er een daling van het aandeel dat collectief gehuisvest is.

Definities

Huishoudenspercentages

Dit is het aantal huishoudens per leeftijdsgroep van vijf jaar. De methode van de prognose van het aantal huishoudens via huishoudenspercentages berust op een vooruitberekening van de bevolking evenals van de huishoudenspercentages. Voor het eerste wordt een beroep gedaan op de prognoses van het NIS (Bevolkingsvooruitzichten 1995-2050). De vooruitberekening van het aantal huishoudens is o.a. gestoeld op inzichten in het verloop van de huishoudenspercentages in het verleden. Er zijn diverse trends te onderkennen, afhankelijk van leeftijdsgroep.

Huishoudenspositie

Dit slaat op een indeling van de bevolking naargelang van de functie die zij inneemt in het huishouden waartoe zij behoort. Het Steunpunt Demografie van de VUB heeft de huishoudenspositie van de Vlaamse bevolking in kaart gebracht en vooruitberekend (Surkyn J. en Lesthaeghe R., ‘LIPRO-Huishoudensprojecties voor Vlaanderen (1996-2016). Een raming van socio-demografische effecten op de Vlaamse woningbehoefte’. Steunpunt Demografie, VUB, 1998, 67 blz.). Daartoe werd gebruik gemaakt van de volkstellingsgegevens van 1981 en 1991. Deze gegevens bepaalden mee de transitiekansen die de kans weergeven dat iemand van één huishoudenspositie in een andere terecht komt.

2. Een leefbaar Vlaanderen

2.1 In een gezond milieu

Blikvangers

- De vervuiling van het oppervlaktewater door de industrie is sterk afgenomen. In 1997 zijn de industriële emissies gedaald met een derde tot de helft t.o.v. 1992. (*zie ill. 2.5*) Niet toevallig zijn in deze periode het VLAREM I en II in werking getreden. Hiermee legt de Vlaamse overheid immers strikte lozingsvoorwaarden op aan bedrijven. Ook het drastisch optrekken van heffingen, volgens het principe ‘de vervuiler betaalt’, werpt zijn vruchten af.
- Door de nieuwe berekeningswijze van de leidingwaterprijs én de stijging van de afvalwaterheffing wordt het leidingwater voor een typegezin van 4 personen met een leidingwaterverbruik van 156m³/jaar gevoelig duurder. (*zie ill. 2.7*) De Vlaamse overheid wil zo een rationaal watergebruik aanmoedigen.
- De dioxinemetingen duiden op een verbetering van de situatie in 1998 t.o.v. vorige jaren. (*zie ill. 2.10*) De inspanningen die geleverd werden om de dioxine-uitstoot van de verbrandingsovens en de industrie in te perken lijken resultaten op te leveren.
- De Vlaamse overheid heeft met het bodemsaneringsdecreet van 1995 een doeltreffend wapen in handen om verontreinigde bodems op te sporen en te laten saneren. Er werden reeds meer dan 12.000 potentieel vervuilde percelen een eerste keer onderzocht. Voor ongeveer 10% hiervan staat reeds vast dat saneringswerken noodzakelijk zijn. (*zie ill. 2.14 en 2.15*)
- De totale hoeveelheid huishoudelijk afval blijft stijgen, maar het deel hiervan dat gerecycleerd wordt stijgt sneller. (*zie ill. 2.22*) Ook van het bedrijfsafval wordt een groot deel gerecupereerd. (*zie ill. 2.20*) De overheid tracht de afvalberg te verkleinen via o.a. het afvalstoffendecreet, convenanten met gemeenten, afvalstoffenplannen, gescheiden inzameling en sensibiliseringscampagnes.

2.1.1 Water

Via toenemende budgettaire middelen, zware investeringen en een doorgedreven vergunningen- en controlebeleid, tracht de overheid de kwaliteit van het water te verbeteren.

Dit wordt opgevolgd met twee indicatoren: de evolutie van de zuurstofhuishouding en de vervuiling door de industrie.

De overheid wil ook een rationeel waterverbruik stimuleren.

Daar diende o.a. de gewijzigde tarifiëring voor en de invoering van milieuconvenanten.

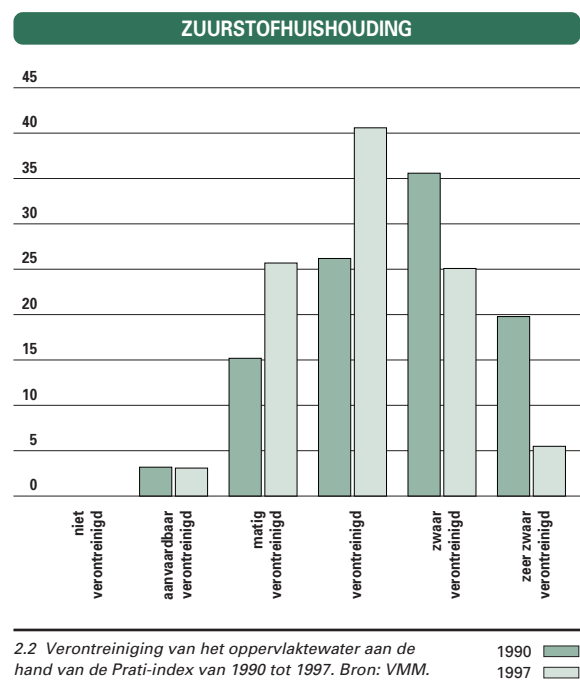
Kwaliteit oppervlaktewater

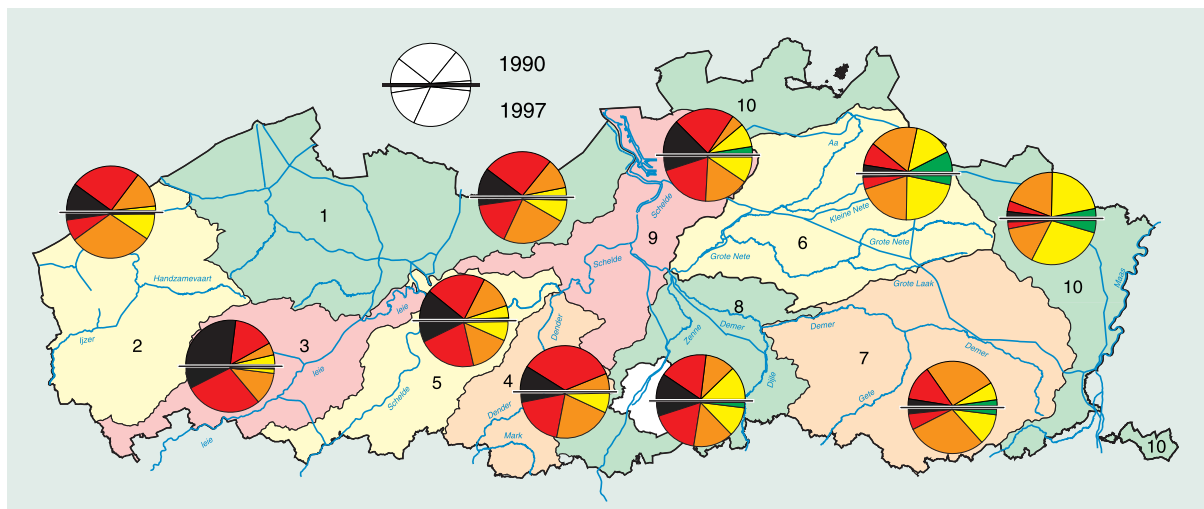
Drie droge jaren na elkaar (1995, 1996 en 1997) hebben de constante verbetering van het oppervlaktewater niet afgeremd. Droogte heeft nochtans een negatieve invloed op de waterkwaliteit door de geringere verdunning, het geringer transport en de daling van de natuurlijke zelfzuivering.

De basiskwaliteit wordt slechts bereikt als tegelijk voldaan is aan alle normen die opgenomen zijn in

KWALITEIT OPPERVLAKTEWATER								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
CVZ	135,0	117,0	91,0	96,0	80,0	71,0	71,0	66,0
Ammonium	9,9	7,0	5,6	6,0	4,2	4,8	6,3	4,6
Nitraat	4,0	5,5	6,1	5,5	5,3	4,1	4,9	5,2
Orthofosfaat	1,0	1,5	1,1	1,2	1,0	1,1	1,0	0,8

2.1 Jaargemiddelden van fysisch-chemische parameters (in mg/L) voor de periode 1990-1997. Bron: VMM.
CVZ: chemisch zuurstofverbruik.

2.3 De evolutie van de zuurstofhuishouding in het water (basis-Prati-Index) per bekkencomité (globale beoordeling voor alle meetpunten gelegen in een bekken).
Bron: VMM.

Bekkencomités

- 1. Polders en Gentse kanalen
- 2. IJzer
- 3. Leie
- 4. Dender
- 5. Bovenschelde
- 6. Nete
- 7. Demer
- 8. Dijle
- 9. Beneden Schelde
- 10. Maas

- niet verontreinigd
- aanvaardbaar
- matig verontreinigd
- verontreinigd
- zwaar verontreinigd
- zeer zwaar verontreinigd

VLAREM II. Dit is het geval voor 11% van het totaal aantal onderzochte meetplaatsen in 1997. De fysisch-chemische parameters ‘chemisch zuurstofverbruik’ en ‘ammoniumconcentratie’ daalden gevoelig voor de periode 1990-1997. Ook orthofosfaat kent een verbetering vanaf 1993, maar het gemiddeld nitraatgehalte in Vlaanderen is voor het tweede opeenvolgend jaar lichtjes toegenomen (zie ook bemestingsdruk). De zuurstofhuishouding van Maas en Kleine Nete is gunstig en stabiel. Het zuurstofgehalte van de Benedenschelde neemt langzaam toe. In de Bovenschelde is de stijging van het zuurstofgehalte veel meer uitgesproken tot 1996. Na de verbetering in 1991 is er geen duidelijke evolutie meer waarneembaar in het zuurstofgehalte van de IJzer. De kwaliteit van de Leie wordt sterk beïnvloed door de hoeveelheid neerslag. Toch is een gunstige evolutie merkbaar. Deze gunstige trend is ook te zien bij het Afleidingskanaal van de Leie, het Kanaal Gent-Oostende en het Kanaal Gent-Terneuzen (deze kanalen worden gevoed met Leiewater). Het zuurstofgehalte van de Dender verbeterde aanzienlijk in 1991 en 1992 en schommelt daarna min of meer rond hetzelfde niveau. Het zuurstofgehalte in de Dijle neigt te verbeteren. De Demer afwaarts Hasselt toonde reeds in het begin van de jaren negentig een forse zuurstoftoename.

Vervuiling door industrie

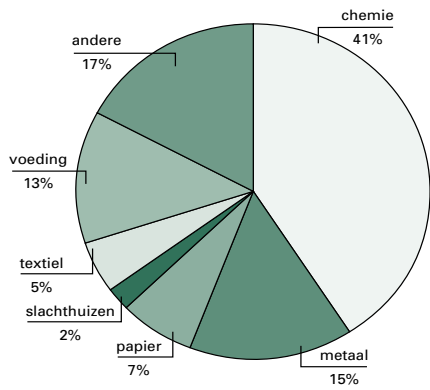
De voorbije jaren is de industriële emissie sterk gedaald. Dit illustreren we door de geloosde hoeveelheden zuurstofbindende stoffen, de nutriënten stikstof (N) en fosfor (P), en de zware metalen in '92, '94 en '97 te vergelijken.

De bedrijven waarvoor die vergelijking gemaakt werd, behoren tot de sectoren die in 1992 verantwoordelijk waren voor meer dan 80% van de totale industriële emissie van (bio)chemisch zuurstofverbruik: voedingsindustrie, slachterijen, papier- en papierverwerkende nijverheid, textielindustrie en chemische nijverheid. De metaalsector werd hieraan toegevoegd omwille van de relatief hoge emissie van zware metalen.

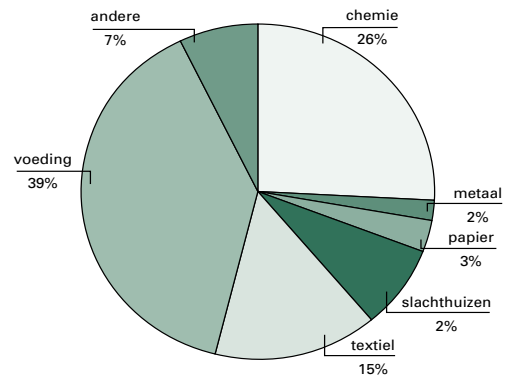
De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) bemonstert zelf jaarlijks de belangrijkste bedrijven. Daarenboven beschikt ze over gegevens over industriële afvalwaterlozingen via de emissiejaarverslagen (een VLAREM II-verplichting) en de aangiften van de bedrijven in het kader van de afvalwaterheffing. De parameters die ondermeer voor de berekening van de milieuheffing nodig zijn worden routinematig gemeten: biochemisch en chemisch zuurstofverbruik (BZV, CZV), zwevende stoffen, stikstof, fosfor, en de zware metalen arsen, cadmium, chroom, koper, kwik, lood, nikkel, zilver en zink.

De daling van de emissies zet zich voort en bedraagt

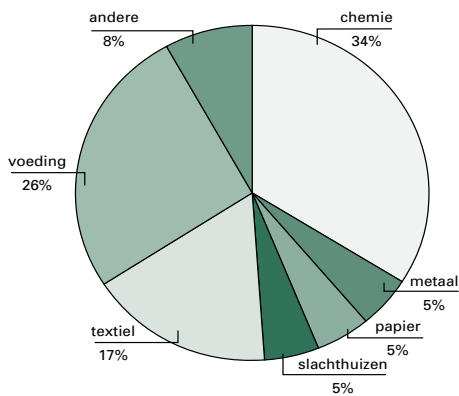
DEBIET

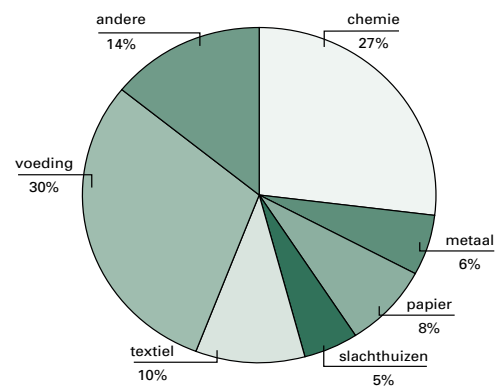
BIOLOGISCH ZUURSTOFVERBRUIK

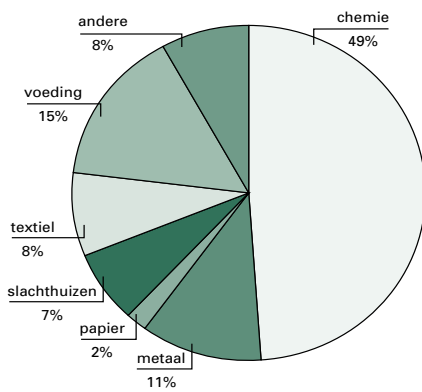
CHEMISCH ZUURSTOFVERBRUIK

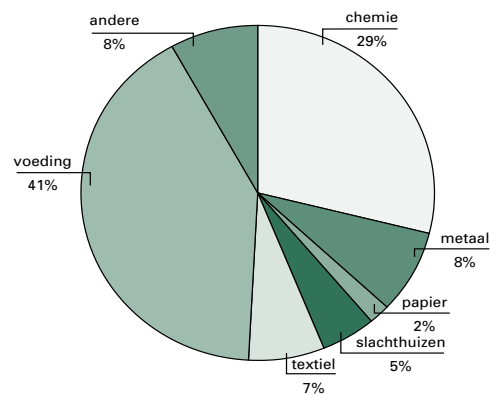
ZWEVENDЕ STOFFEN

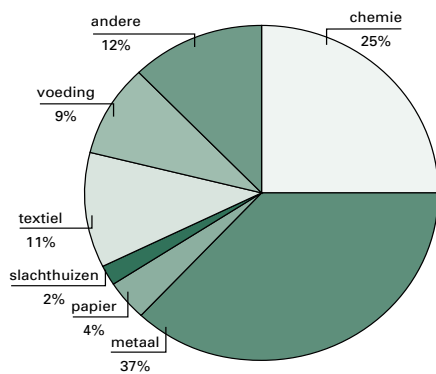
STIKSTOF TOTAAL

FOSFOR

METALEN

2.4 Aandelen van de verschillende sectoren per vervuilende emissie en in het totale geloosde debiet. Bron: VMM.

Geloosd debiet in m³/d.

Chemisch zuurstofverbruik in kg O₂/d.

Totaal stikstof in kg N/d.

Metalen in metaalequivalenten.

Biologisch zuurstofverbruik in kg O₂/d.

Zwevende stoffen in kg/d.

Totaal fosfor in kg P/d.

INDUSTRIËLE VERVUILING

SECTOR / JAAR	Q			CZV			N t			P t			METALEN		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997	1992	1994	1997
Voeding	91.600	86.400	88.500	93.600	61.300	46.800	4.700	3.250	2.100	1.650	1.260	1.040	150	115	65
Slachterijen	9.500	9.700	8.700	17.300	13.000	6.900	1.450	1.400	750	160	160	110	25	20	15
Papier	47.800	55.200	52.900	10.700	10.200	10.000	300	350	400	40	30	60	35	30	35
Chemie	254.000	244.700	237.400	71.300	60.300	68.000	9.450	11.300	7.200	2.570	920	610	315	190	155
Textiel	34.300	32.700	27.500	65.200	47.800	33.500	1.800	1.300	1.050	220	200	160	220	110	75
Metaal	129.400	133.800	105.700	12.700	9.100	9.800	4.850	3.100	1.800	260	200	200	745	385	235
Totaal	566.692	562.594	520.797	270.800	201.700	175.000	22.550	20.700	13.300	4.900	2.770	2.180	1.490	850	580
t.o.v. 92 (%)		-1	-8		-26	-35		-8	-41		-43	-56		-43	-61

2.5 Geloosde vrachten voor chemisch zuurstofverbruik (CZV), totaal stikstof (Nt), totaal fosfor (Pt) en zware metalen voor de periode 1992-1997 in kilogram per dag. De metaalemissies werden berekend als metaalequivalenten. Het geloosde debiet (Q) is in m³/dag. Bron: VMM.

in 1997 een derde tot de helft van de globale emissies in 1992. Op 5 jaar tijd mag dit wel een spectaculaire stap voorwaarts genoemd worden.

De grootste vuilvracht van stikstof en chemisch zuurstofverbruik vinden we in de chemische sector. Fosfor en biologisch zuurstofverbruik zijn voor een groot deel terug te brengen tot de voedingssector. De metaalsector is vooral verantwoordelijk voor de lozing van zware metalen.

De chemische en de voedingssector voeren hun vrachten aan biochemisch en chemisch zuurstofverbruik grotendeels af naar waterzuiveringsinstallaties. Stikstof, fosfor en metalen komen echter wel in het oppervlaktewater terecht.

Sommige bekkens (zoals Leie, Boven-Schelde en Dijle) beschikken nog niet over een goed uitgebouwde zuiveringsinfrastructuur en zijn nog sterk blootgesteld aan de indirecte lozingen in oppervlaktewater (dus via een riool die niet aangesloten is op een waterzuiveringsinstallatie). Dit leidt tot een relatief hoge gemiddelde BZV-concentratie.

Drinkwaterprijs

Alle maatschappijen die instaan voor de openbare drinkwatervoorziening moeten vanaf 1 januari 1997 jaarlijks 15 m³ leidingwater per persoon gratis leveren. Deze maatregel vond zijn oorsprong in Agenda 21 van Rio die bepaalt dat elke persoon dagelijks ten minste 40 liter drinkwater per dag (dus ongeveer 15 m³ per jaar) ter beschikking moet hebben.

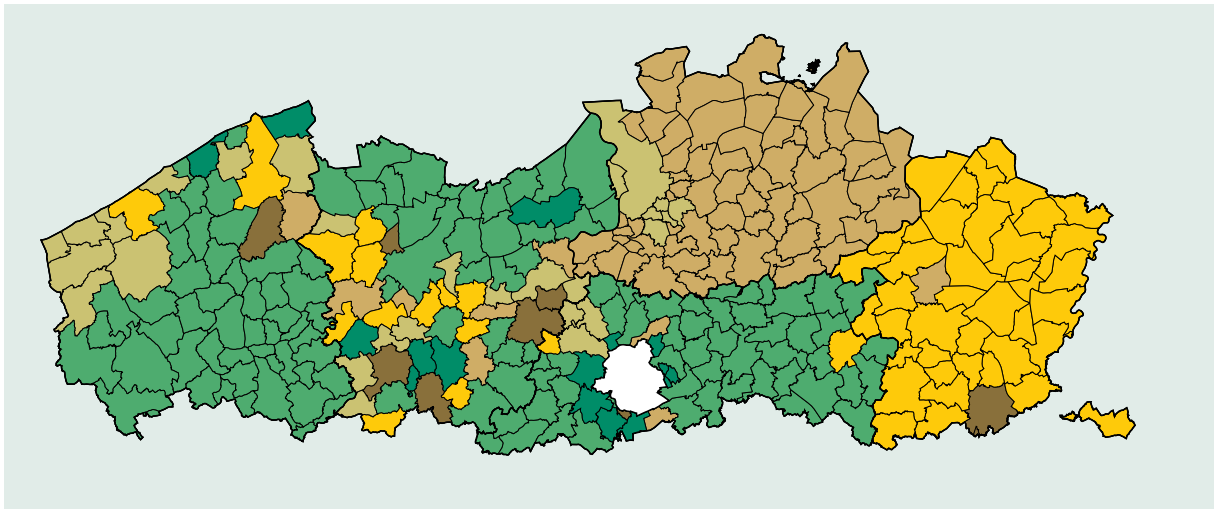
Eveneens werd een grondwaterheffing ingevoerd. De snelle invoering van deze 2 maatregelen maakte tariefwijzigingen voor het meerverbruik noodzakelijk zodat deze maatregelen voor de drinkwatermaatschappijen een nuloperatie zouden betekenen. Enkele maatschappijen hebben, wegens financieel verlies in het verleden, een prijsverhoging om economische redenen verkregen of een gelijkschakeling van de tarieven voor hun hele distributienet ingevoerd.

Terzelfdertijd werd de afvalwaterheffing duurder, behalve voor een aantal mensen om sociale redenen

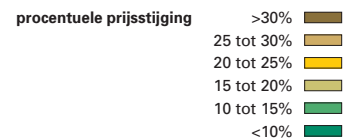
WATERBEKKENS

	POLDERS & GENTSE KANALEN	IJZER	LEIE	DENDER	BOVEN-SHELDE	NETE	DEMER	DIJLE	BENEDEN-SHELDE	MAAS	TOTAAL
CZV (kgO ₂ /d)	45.800	5.700	18.900	11.500	14.000	18.300	13.100	19.700	47.700	11.200	205.900
BZV (kgO ₂ /d)	8.100	1.400	5.200	2.600	3.700	3.300	2.600	7.400	7.400	1.600	43.300
Zwev.stoffen (kg/d)	7.600	2.400	3.500	4.400	1.600	5.100	3.100	4.600	12.900	3.200	48.400
N t (kgN/d)	8.200	900	2.300	1.300	1.200	3.500	2.800	1.900	12.200	2.300	36.600
P t (kgP/d)	820	240	400	340	230	460	490	360	1.180	420	4.940
Metalen (kgEq/d)	280	30	130	70	50	180	120	60	200	120	1.240
Q (m ³ /d)	402.700	53.400	101.800	64.300	45.800	254.100	164.600	89.700	435.000	139.400	1.750.800

2.6 Alle lozingen direct of indirect in oppervlaktewater. De parameters zijn: chemisch zuurstofverbruik (CZV), biologisch zuurstofverbruik (BZV), zwevende stoffen, totaal stikstof (Nt), totaal fosfor (Pt), zware metalen en debiet (Q). Bron: VMM.

2.7 Prijsstijging van leidingwater na toepassing van nieuwe tarieven door watermaatschappijen en voor de afvalwaterheffing. Procentuele prijsstijging per gemeente voor een typegezin van 4 personen met een leidingwaterverbruik van 156 m³ per jaar. Voor die gemeenten die onder de bevoegdheid vallen van 2 drinkwatermaatschappijen, werd gekozen voor die maatschappij die de 'hoofdgemeente' bevoorraadt. Bron: Aminal, dienst Water.

en voor wie zelf een zuiveringsinstallatie bouwt. Het typegezin dat we voor onze berekeningen hebben samengesteld, bestaat uit 4 personen en heeft een leidingwaterverbruik van 156 m³ (gebaseerd op cijfers uit MIRA-II). Het heeft geen grondwaterwinning of eigen zuiveringsinstallatie. In 1996 bedroeg de milieuheffing voor dit gezin 16,73 frank per m³, terwijl dit een jaar later gestegen was tot 24,5 frank per m³. Daarnaast heeft het gezin in 1997 recht op 60 m³ gratis water, wat in 1996 nog niet het geval was.

De totale waterfactuur (dus de drinkwaterfactuur én de afvalwaterheffing) werd vervolgens uitgerekend voor elke gemeente in Vlaanderen. Voor die gemeenten die onder de bevoegdheid vallen van 2 drinkwatermaatschappijen, werd gekozen voor die maatschappij die de 'hoofdgemeente' bevoorraadt.

Het typegezin betaalde in 1997 gemiddeld 10.434 frank. Dit is 1.589 frank (of 18%) meer dan in 1996. Deze stijging is voor bijna 80% te verklaren door de stijging van de afvalwaterheffing. Het is evident dat die gezinnen die minder leidingwater verbruiken ook minder zullen betalen. Bij een min of meer rationeel gebruik van leidingwater zal de leidingwaterfactuur beduidend lager liggen dan in de vorige jaren. Het is zelfs zo dat hoe rationeler er wordt omgegaan met water, hoe meer men (procentueel gezien) financieel bespaart.

Opvallend daarbij zijn de grote prijsverschillen tussen de diverse drinkwatermaatschappijen. De goedkoopste gemeenten in Vlaanderen blijven de gemeenten in Antwerpen (< 9.000 frank). Ook Knokke Heist, Diksmuide en de Limburgse gemeenten scoren laag (± 9.500 frank).

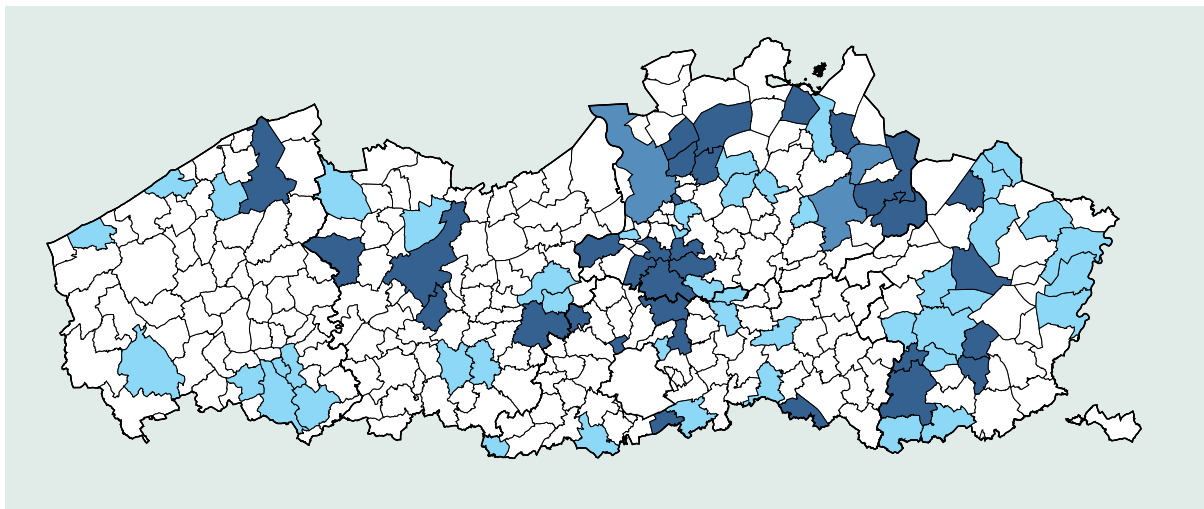
De duurste gemeenten zijn enkele gemeenten rond het Brusselse en Wortegem-Petegem (> 13.000 frank).

In vergelijking met 1996 is de prijsstijging procentueel het hoogst (meer dan 30%) in Linkebeek, Oostkamp, Brakel, Oudenaarde, Lovendegem, Aalst, Lebbeke en Tongeren.

Hemelwater in het milieuconvenant

Het gemeentelijk milieuconvenant is een overeenkomst tussen het Vlaamse Gewest en de gemeenten over het gemeentelijk milieu- en natuur (MINA)-beleid.

In ruil voor een aantal vrijwillige inspanningen stelt de Vlaamse overheid subsidies ter beschikking. Het convenant bestaat uit een basisovereenkomst (rond organisatie van gemeentelijke diensten, gemeentelijke MINA-raad en MINA-jaarprogramma, huishoudelijke afvalstoffen en gemeentelijk natuurontwikkelingsplan) en een aantal bijkomende opties.

2.8 Gemeenten die het 'duurzaam gebruik' van hemelwater' promoten binnen het milieuconvenant. Bron: Aminor, dienst Water.

gemeenten die de clausule 'Duurzaam gebruik van hemelwater' ondertekend hebben (situatie 7/7/98) ■
 gemeenten die een actieplan ingediend hebben (situatie 10/9/98) ■
 gemeenten die binnen dit actieplan het installeren van een regenwaterput aanmoedigen ■

Het 'duurzaam gebruik van hemelwater' situeert zich binnen een van deze opties: 'duurzaam gemeentelijk beleid'. Deze regeling maakt het mogelijk om subsidies toe te kennen bij het installeren van een regenwaterput, of om een waterput verplicht te maken bij nieuwbouw.

Het gebruik van hemelwater kan immers het gebruik van leiding- of grondwater verminderen. Op die manier participeert de bevolking actief mee aan de bescherming van de zoetwatervoorraden. Ook kunnen regenwaterputten een kleine bijdrage leveren tot het voorkomen van overstromingen. De hoeveelheid regenwater bij hevige regenval wordt immers tijdelijk opgeslagen en hoeft niet af te stromen langs riolen of beken.

Reeds 86 gemeenten hebben het 'duurzaam gebruik van hemelwater' ondertekend. De meeste bevinden zich in de provincies Antwerpen (32 gemeenten) en Limburg (20 gemeenten). In de overige provincies is de respons beduidend lager: Vlaams-Brabant 14 gemeenten, Oost- en West-Vlaanderen elk 10 gemeenten. Van de 86 gemeenten hadden er op 10 september 1998 reeds 39 een actieplan ingestuurd. Antwerpen neemt alweer de koppositie met 22 actieplannen. West-Vlaanderen bengelt achteraan met slechts 1 actieplan.

Sommige gemeenten voeren daarnaast acties die niet in zo'n actieplan opgenomen zijn. Zo geven sommige gemeenten bijvoorbeeld al jaren (los van het convenant) subsidies bij het aanleggen van een regenwaterput.

Drinkwaterverbruik

Sinds 1991 schommelt het leidingwaterverbruik tussen de 1.169.000 m³/dag en 1.217.000 m³/dag. In 1997 steeg het leidingwaterverbruik, na een lichte daling in 1996, tot gemiddeld 1.205.531 m³/dag. Dit is hetzelfde niveau van 1995.

In 1997 daalde het verbruik in West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. In de provincies Oost-Vlaanderen, Limburg en voornamelijk Antwerpen was er een stijging merkbaar.

Het leidingwaterverbruik nam in 1997 toe met 1,7%. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan het industriële meerverbruik in het distributiegebied van de Antwerpse Waterwerken.

Het gefactureerde waterverbruik kan opgesplitst worden in ongeveer twee derde huishoudelijk en één derde industrieel verbruik. In de provincie Antwerpen is er ongeveer evenveel industrieel als huishoudelijk verbruik, terwijl in de provincies West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant het aandeel van het huishoudelijk verbruik procentueel gezien heel wat hoger ligt. Het is nog te vroeg om te zien of de doelstelling van de decretale maatregelen (een rationeler, en dus een lager watergebruik) gehaald wordt. Pas in 1998 zullen de resultaten duidelijk worden.

2.1.2 Lucht

Vorige jaren werden de zwaveldioxide (SO_2) en stikstofoxide (NO_x)-immissies gekozen als indicatoren om de luchtkwaliteit voor te stellen, dit jaar richten we onze aandacht op ‘zwevend stof’ en dioxines. We beschikken pas sinds een paar jaar over systematische metingen van deze pollutanten en moeten dus voorzichtig zijn in onze conclusies. Wel valt op dat de concentraties van dioxines in de winterperiode meestal hoger liggen dan in de zomerperiode en waar een vergelijking tussen ‘94 en ‘98 mogelijk is, stellen we een daling vast. De verontreiniging door ‘zwevend stof’ is echter in de meeste gevallen toegenomen. De uitstoot van vervuulende stoffen in Vlaanderen lichten we toe aan de hand van zwaveldioxide, stikstofoxide en ammoniak. De voornaamste bronnen hiervan zijn energieproductie, verkeer, en landbouw.

Het Mina-plan2 wil tussen 1990 en 2002 deze verzurende deposities met 39% verminderen. Om dit te halen zal een sterkere daling nodig zijn dan nu het geval is.

Luchtkwaliteit

1 Zwevend stof

Zwevend stof omvat alle deeltjes, vaste en vloeibare, die in de atmosfeer rondzweven. De deeltjes komen in de atmosfeer terecht door een natuurlijke oorzaak of door menselijke activiteit.

De opname door de mens is sterk afhankelijk van de grootte van de deeltjes.

Grof stof kan alleen via het spijsverteringskanaal opgenomen worden.

Het fijnere stof ($< 100 \mu\text{m}$) kan ook worden ingeademd. De fractie groter dan $10 \mu\text{m}$ wordt hoofdzakelijk afgezet in de bovenste luchtwegen. Dit afgezette stof wordt snel afgevoerd naar het spijsverteringsstelsel. De fractie kleiner dan $10 \mu\text{m}$ (= PM10-fractie) kan echter de long diep binnendringen. In deze fijne fractie kunnen zich bovendien

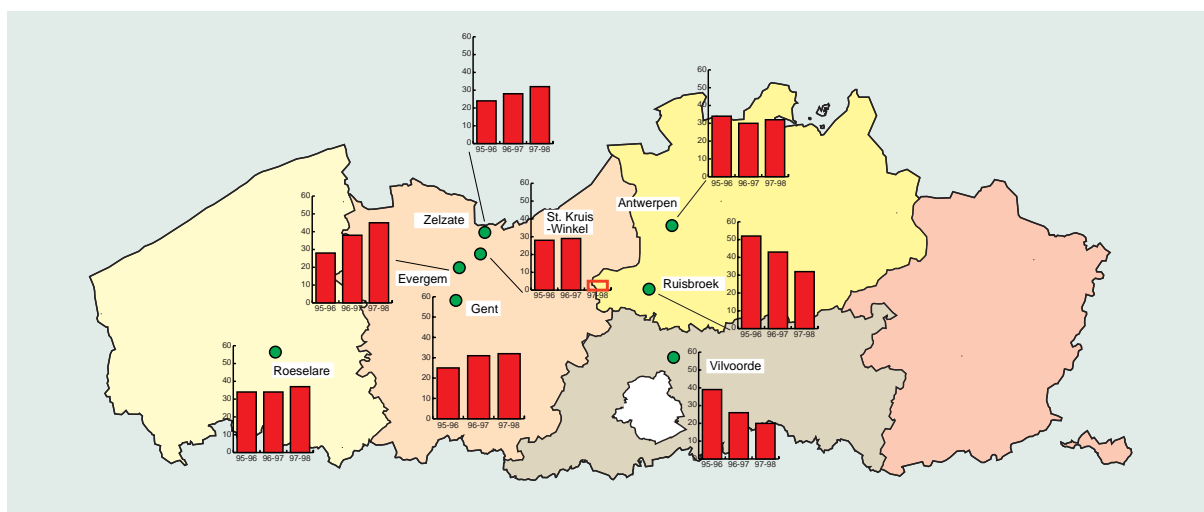
giftige stoffen als PAK's, zware metalen, dioxinen en asbest bevinden. Allerhande ademhalings- en luchtwegproblemen, hart- en vaatziekten en longkanker worden op die manier in de hand gewerkt. Er is nog meer gericht onderzoek nodig om de gezondheidseffecten goed te kunnen inschatten.

PM10-immissies (de stofdeeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan $10 \mu\text{m}$) worden in Vlaanderen sinds 1995 gemeten in een 8-tal stations.

In 1997-1998 zijn de jaargemiddelde PM10-concentraties op de meeste stations in Vlaanderen gestegen.

Enkel in Vilvoorde en in Ruisbroek is de jaargemiddelde concentratie duidelijk gedaald (in 1997-1998 bedragen de gemiddeldes resp. 20 en $32 \mu\text{g}/\text{m}^3$ tegenover 26 en $43 \mu\text{g}/\text{m}^3$ in 1996-1997). Het hoogste jaargemiddelde ($45 \mu\text{g}/\text{m}^3$) en het hoogste maximum $233 \mu\text{g}/\text{m}^3$ werden geconstateerd in Evergem (Gentse kanaalzone).

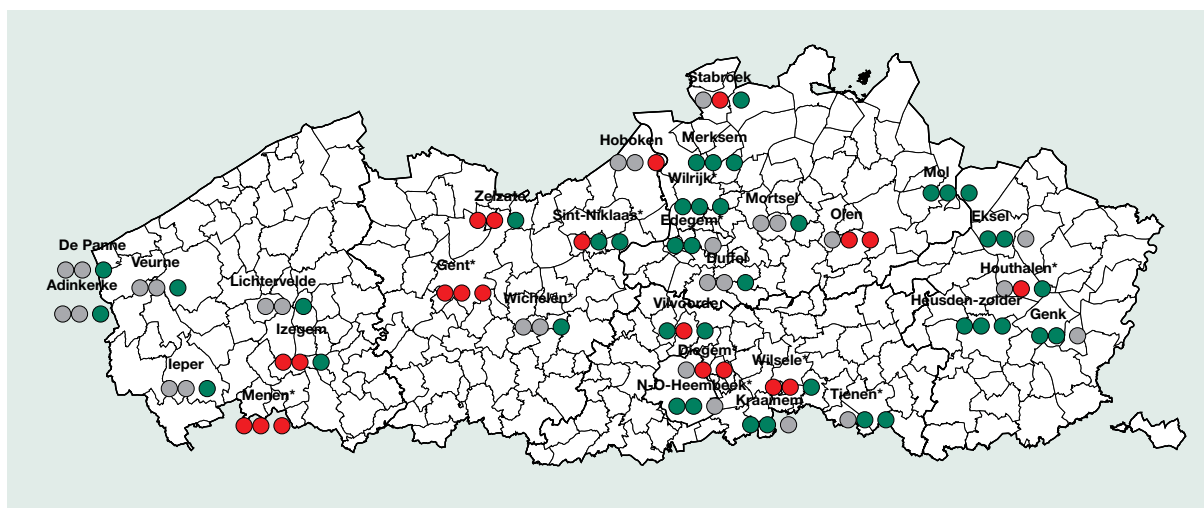
ZWEVEND STOF

2.9 Immissies fijn stof (PM10) van 1995-1996 tot 1997-1998 in Vlaanderen.
Bron: VMM.

meetstation ●
(µg/m³) PM10 ■
niet voldoende of geen gegevens (PM10) □

DIOXINEDEPOSITIES

2.10 Overschrijdingen van de richtwaarde voor dioxinedeposities (15 TEQ pg/m².dag) in de periodes april-mei '97, november-december '97 en april-mei '98.
Bron: VMM, VITO, APS.

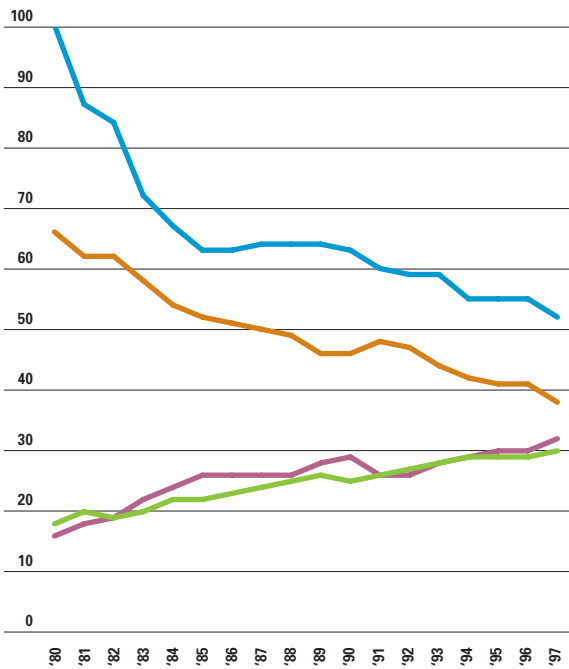
1997 - april/mei en nov./dec. ○ ○ < 15 TEQ pg/m².dag ●
1998 - april/mei ○ ○ ≥ 15 TEQ pg/m².dag ●
in nabijheid van een verbrandingsoven * geen meting ○

2 Dioxinedeposities

Dioxines worden gasvormig uitgestoten en zetten zich bijna uitsluitend af op de kleine deeltjes (< 2.5 µm of PM2.5 fractie) van het zwevend stof. Afvalverbranding is het meest gekende, maar zeker niet het enige proces waarbij dioxines vrijkomen. Ook de industrie, de gebouwenverwarming en het verkeer spelen een belangrijke rol. In de omgeving van huisvuilverbrandingsovens worden in 1997 verhoogde dioxinedeposities terugge-

vonden in Gent, Menen, Leuven-Wilsele, Moeskroen, Sint-Niklaas, Houthalen en Diegem. In de lente van 1998 zijn de overschrijdingen herleid tot Menen, Gent en Diegem. In Menen worden nog steeds zeer hoge concentraties teruggevonden die waarschijnlijk afkomstig zijn van de afvalverbrandingsovens van Menen, Roncq en Rijsel of van open vuren over de Franse grens. In Wilrijk-Edegem werden geen verhoogde concentraties gemeten, beide verbrandingsovens zijn sinds eind '97 gesloten.

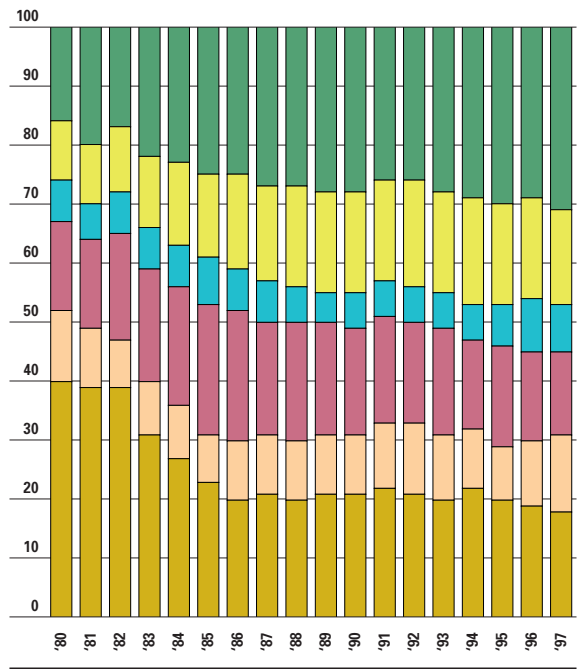
VERZURENDE EMISSIES

2.11 Evolutie van het aandeel in % van SO₂, NO_x en NH₃ tot de totale potentiële verzurende emissie (in zuurequivalenten) in Vlaanderen, (stand op 15 augustus 1998).
Bron: VMM.

SO₂ (orange)
NO_x (NO₂) (green)
NH₃ (purple)
totaal (blue)

VERZURENDE SECTOREN

2.12 Evolutie van het aandeel van de verschillende sectoren tot de totale potentiële verzurende emissie in Vlaanderen, in % (stand van 15 augustus 1998).
Bron: VMM.

veeteelt (green)
wegverkeer (yellow)
gebouwenverwarming (cyan)
industrie (pink)
raffinaderijen (orange)
electriciteitsproductie (dark yellow)

In industriegebieden en nabij potentiële dioxinebronnen werden in 1997 verhoogde deposities geconstateerd in Zelzate, Olen, Izegem en Stabroek en Vilvoorde. Bij de eerste meting van 1998 was dit enkel in Hoboken (een nieuw meetpunt) het geval. Waar een vergelijking met 1993-1994 mogelijk is, stelt men in 1997 een belangrijke daling van de dioxinedepositie vast (in St. Niklaas van 46 naar 14, in Zelzate van 46 naar 28, in Vilvoorde van 31 naar 15 TEQ pg/m² x dag). Dit enerzijds door de opgelegde saneringen, en anderzijds viel er in 1993-1994 zeer veel regen, die de dioxinen uit de atmosfeer wast, en aanleiding geeft tot verhoogde deposities. De dioxinemetingen tijdens het voorjaar van 1998 duiden op een verdere verbetering van de situatie. Te hoge deposities worden nog teruggevonden in Menen, Gent, Diegem, Hoboken en Olen. Dit zijn 5 overschrijdingen op 38 meetstations, terwijl men voor dezelfde periode in 1997 nog 9 overschrijdingen op 20 meetstations vaststelde. De gemeten waarden zijn hoger in de herfst dan in de lente, zowel in de steden als in de landelijke gemeenten. Dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de gebouwenverwarming. Deze resultaten zijn vergelijkbaar met waarden uit

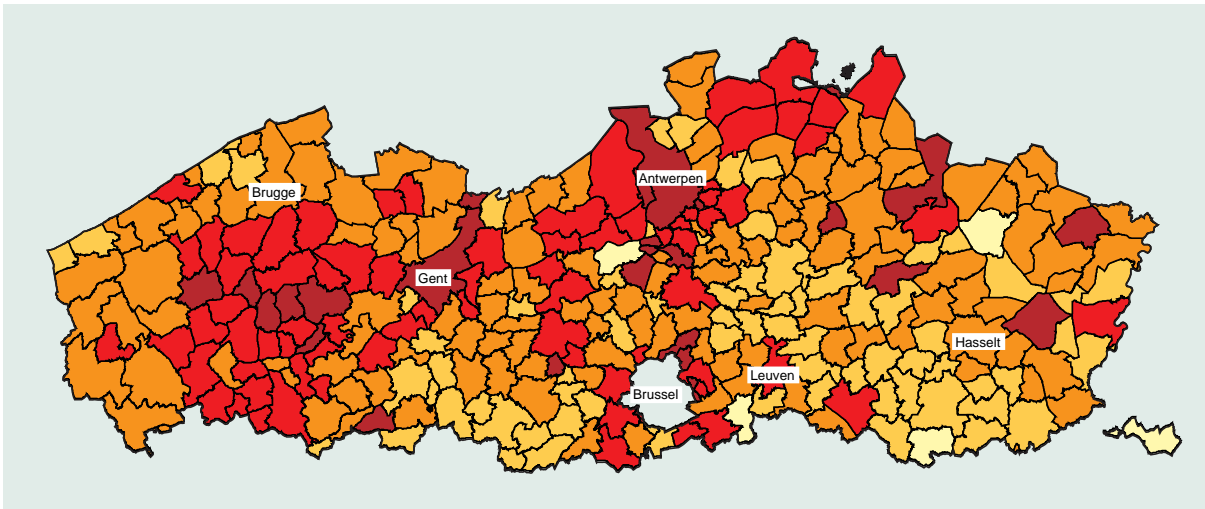
Duitsland. In sommige stedelijke zones zijn de Vlaamse cijfers zelfs lager.

Verzuring van de atmosfeer

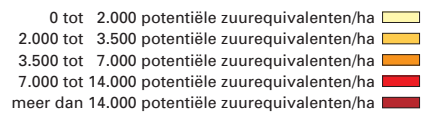
Verzuring is een belangrijk onderdeel van de milieu-problematiek. Zure lucht is niet alleen schadelijk voor de gezondheid van de mens maar zorgt ook voor erosie van gebouwen, de verzuring van water en bodem, het afsterven van bossen en de verarming van de natuur. De verzuring wordt veroorzaakt door de uitstoot van de gassen zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x) en ammoniak (NH₃). De eerste twee kunnen over een grote afstand vervoerd worden en dat maakt van verzuring een continentaal probleem. Ammoniak heeft vooral een lokale invloed.

Om de verzurende inwerking op het leefmilieu in te schatten, worden de emissies van zwaveldioxide, stikstofoxiden en ammoniak omgerekend naar potentieel verzurende emissies (in zuurequivalenten). De totale potentiële verzurende emissie daalde tussen 1980 en 1997 met 49% (van 24.400 naar 12.500 miljoen zuurequivalenten). Dit is vooral te danken aan de sterke daling bij SO₂ (van

VERZURENDE EMISSIE

2.13 SO_2 , $NO_x(NO_2)$ en NH_3 -emissies in de atmosfeer in 1996
uitgedrukt in potentiële zuurequivalenten per hectare.
Bron: VMM.

16.100 naar 4.800 miljoen zuurequivalenten) en NO_x (van 4.400 naar 3.700 miljoen zuurequivalenten).

De NH_3 -uitstoot is echter gestegen (van 3.800 naar 4.000 miljoen zuurequivalenten) met de veeteelt als belangrijkste bron van vervuiling. De ammoniakuitstoot is immers bijna uitsluitend afkomstig van dierlijke mest. In absolute cijfers is de jongste jaren weliswaar een lichte verbetering te merken, maar het relatieve aandeel groeit nog steeds. NH_3 -emissie komt het meeste voor in West- en Oost-Vlaanderen, in het noorden van de provincie Antwerpen en in het noorden van Limburg.

De elektriciteitssector blijft met een vijfde van de totale verzurende uitstoot belangrijk, al daalt het aandeel jaarlijks.

Deze tendens valt ook op bij het wegverkeer. De grootste concentraties stikstofoxiden vindt men op grote verkeersassen en in de stedelijke gebieden. Niettegenstaande de steeds drukker wordende auto-wegen daalde de uitstoot sinds 1993 van 2.300 naar 2.000 miljoen potentiële zuurequivalenten. Door het gebruik van de katalysator vermindert de uitstoot van stikstofoxiden.

De uitstoot door de industrie gaat nog steeds in dalende lijn (van 2.500 in 1993 naar 1.800 miljoen potentiële zuurequivalenten in 1997). Het Vlarem II legt aan bedrijven emissiebeperkingen op. De grootste emissie van zwaveldioxide gebeurt in de Gentse kanaalzone, op de as Antwerpen-Brussel en in de haven van Antwerpen.

2.1.3 Bodem

De Vlaamse overheid wil de bodem saneren aan de hand van het bodemsaneringsdecreet. Er kan gerust gesteld worden dat deze wetgeving tot de sterkste in zijn soort in Europa, en dus ook in de wereld, behoort. Het Mestactieplan moet dan weer soelaas brengen bij het vraagstuk rond vermessing.

De sanering van de bodem staat dus hoog op de politieke agenda. We proberen het effect van deze politiek te meten aan de hand van een aantal parameters zoals het aantal bodemonderzoeken en de evaluatie ervan door OVAM. De mestproblematiek wordt in kaart gebracht met de indicatoren bemestingsdruk en bodembalans.

Bodemonderzoek

De natuurlijke bodem wordt in belangrijke mate aangetast door verontreiniging. Dit is vaak een historisch probleem dat niet vanzelf verdwijnt als de verontreinigingsbron uitgeschakeld wordt.

Integendeel, reeds aanwezige verontreiniging zal zich verder verspreiden en zo zal het probleem steeds ernstiger vormen aannemen. Er is dus een actief ingrijpen nodig om de bodem te saneren, preventieve acties alleen volstaan niet.

Bodemverontreiniging op niveau Vlaanderen in kaart brengen is moeilijk, omdat de verontreiniging dikwijls zeer lokaal en heterogeen is. Anders dan bij water- en luchtverontreiniging worden wij er ook minder direct mee geconfronteerd, zodat het langer duurde voor deze problematiek in de belangstelling kwam en aangepakt werd. Pas sinds enkele jaren gebeuren er op regelmatige basis bodemonderzoeken in het kader van het bodemsaneringsdecreet.

Het bodemsaneringsdecreet van 22 februari 1995 en het uitvoeringsbesluit Vlarebo vormen de wettelijke basis voor de bodemsanering. Bij elke overdracht van grond moet een bodemattest aangevraagd worden. Een bodemonderzoek is dan verplicht voor gronden waar een risico-activiteit plaats-

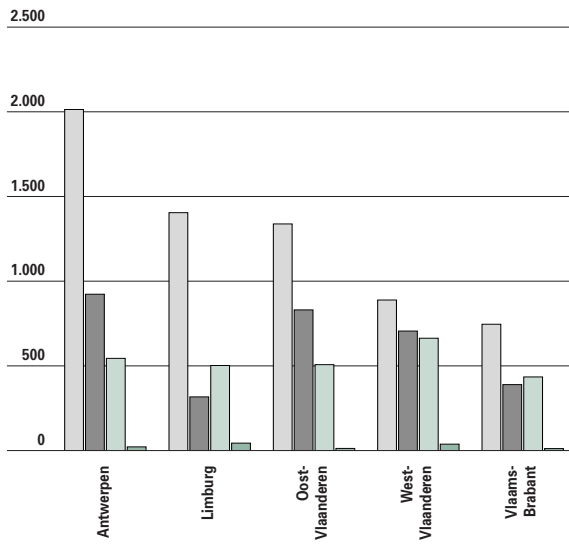
vindt of plaatsvond (benzinstations, stortplaatsen, bepaalde fabrieksgebouwen,...). Ook bij sluiting van de risico-inrichting of stopzetting van de risico-activiteit is een onderzoek verplicht. Zo een eerste 'Oriënterend Bodemonderzoek' wordt door OVAM geëvalueerd en ingedeeld in een van de volgende klassen:

- verontreinigd (opname in het register van verontreinigde gronden) en verdere maatregelen zijn noodzakelijk;
- verontreinigd (opname in het register van verontreinigde gronden) maar verdere maatregelen zijn niet noodzakelijk;
- niet verontreinigd (geen opname in het register van verontreinigde gronden) maar wel verhoogde concentraties van bepaalde parameters in vergelijking met de achtergrondconcentraties;
- niet verontreinigd, alle concentraties van de parameters onder achtergrondwaarde.

Het register van verontreinigde gronden bevat alle gronden waarvoor reeds een bepaalde graad van verontreiniging werd vastgesteld. Of deze gronden al dan niet gesaneerd moeten worden hangt af van de ernst van de verontreiniging, van de kenmerken van de bodem en de functies die deze vervult, en van de

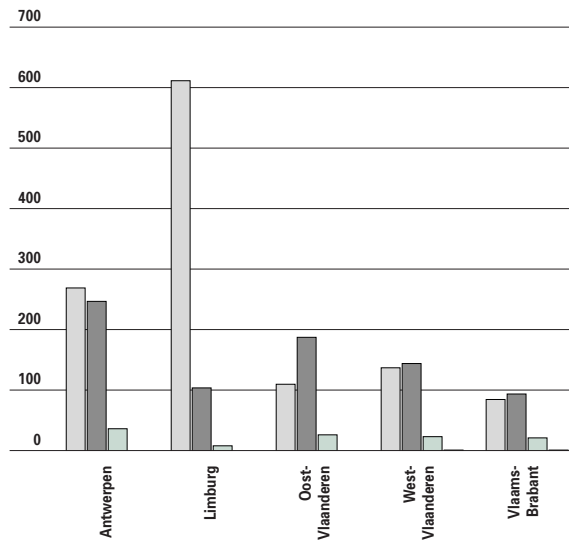
ORIËNTEREND BODEMONDERZOEK

2.14 Aantal percelen na een oriënterend bodemonderzoek (stand op 22 september 1998). Bron: OVAM.

verontreinigd, verdere maatregelen noodzakelijk
 verontreinigd, geen verdere maatregelen noodzakelijk
 niet-verontreinigd, met waarden > achtergrondwaarden
 niet-verontreinigd, met waarden < achtergrondwaarden

BESCHRIJVEND BODEMONDERZOEK

2.15 Aantal percelen na een beschrijvend bodemonderzoek (stand op 22 september 1998). Bron: OVAM.

verontreinigd, verdere maatregelen noodzakelijk
 verontreinigd, geen verdere maatregelen noodzakelijk
 niet-verontreinigd, met waarden > achtergrondwaarden
 niet-verontreinigd, met waarden < achtergrondwaarden

periode wanneer de verontreiniging tot stand kwam (vóór of na de in werking treding van het decreet). Indien men vermoedt dat saneringswerken noodzakelijk zijn, maakt men een 'Beschrijvend Bodemonderzoek'. Hierin peilt men naar de aard, de omvang, de concentraties, de verspreidingsmogelijkheden van de verontreinigde stoffen en het gevaar voor mens en milieu.

Tot september 1998 waren reeds 8.676 bodemonderzoeken aan OVAM overgemaakt.

Bij de oriënterende onderzoeken werden in totaal 9.563 percelen (77%) als verontreinigd beschouwd, waarvan er voor 6.368 (51%) verdere maatregelen moeten getroffen worden.

2.685 percelen (22%) kenden verhoogde, maar geen alarmerende concentraties en slechts 179 percelen (1%) kenden geen enkele overschrijding van de achtergrondwaarde. Natuurlijk geven deze cijfers een vertekend beeld omdat enkel de risicogronden een verplicht onderzoek ondergaan.

In totaal ondergingen 12.225 percelen een 'oriënterend bodemonderzoek' en 2.069 een 'beschrijvend onderzoek'.

1.983 percelen (94%) bleven na het beschrijvend onderzoek opgenomen in het register. Hiervan achtte men voor 1.208 percelen (57%) een sanering noodzakelijk en bleven 123 percelen (6%) van een

vermelding in het register gespaard. Voor 4 percelen werd geen verhoogde concentraties in vergelijking met de achtergrondwaarden vastgesteld.

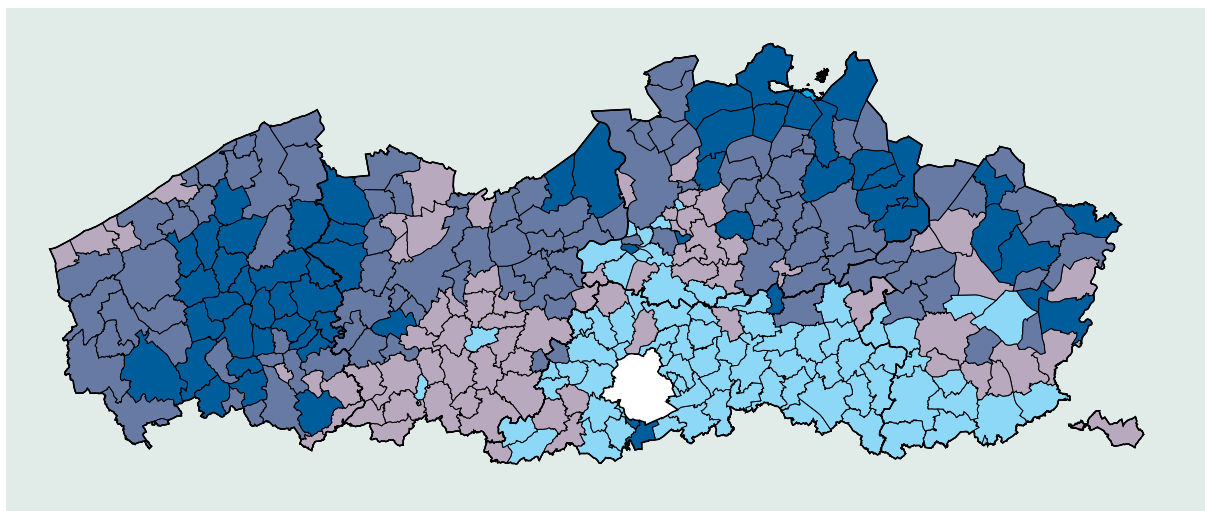
Het bodemsaneringsproject, dat volgt op het beschrijvend bodemonderzoek, stelt de wijze vast waarop de sanering moet worden uitgevoerd. Er zijn er reeds 87 goedgekeurd.

Daarna volgen de bodemsaneringswerken, waarvan er 38 in uitvoering zijn. OVAM leverde voor 7 saneringen een eindverklaring af, wat betekent dat de sanering volledig afgehandeld wordt beschouwd. Tegen 2036 zou het historisch passief aan verontreinigde bodems gesaneerd moeten zijn. Deze operatie wordt op 280 miljard frank geschat, waarvan ongeveer 2/3 voor rekening van de saneringsplichtige en 1/3 voor rekening van de overheid.

Bemestingsdruk

Vermesting leidt tot minder biodiversiteit, verontreiniging van het oppervlakte- en grondwater en kwaliteitsverlies bij landbouwgewassen.

De oorzaak moet vooral, maar niet alleen, gezocht worden bij fosfaten en nitraten in dierlijk mest. Ook de huishoudens, het verkeer en de industrie zijn leveranciers van de vermestende stoffen stikstof en fosfaat. Deze groepen worden hier echter buiten

2.16 Totale P_2O_5 -bemestingsdruk per gemeente in $kg P_2O_5$ per hectare cultuurgrond
Bron: Mestbankgegevens, VLM.

Berekeningsbasis: inrichtingen per fusiegemeenten.

Opmerking: in een aantal gemeenten is het mestgebruik overschat wegens de aanvoer van dierlijke mest naar verwerkingsinstallaties gelegen in deze gemeenten.

kg P_2O_5 per hectare cultuurgrond	Color
≥ 0 - < 75	Lightest blue
≥ 75 - < 100	Light blue
≥ 100 - < 125	Medium blue
≥ 125 - < 200	Dark blue
≥ 200	Darkest blue

beschouwing gelaten.

De landbouwsector en de overheid hebben reeds inspanningen geleverd om het probleem van de mestoverschotten op te lossen. In het verleden bleef de dierlijke mest steeds in dezelfde streek en veroorzaakte daar een sterke overbemesting. Vandaag zorgt het transport binnen Vlaanderen voor een meer gelijkmatige spreiding. Tegelijk werd de groei van nieuwe, industriële veeteeltbedrijven een halt toegeroepen. Normen rond bemesting en het uitrijden ervan moeten de landbouw milieuvriendelijker maken.

De totale mestproductie in Vlaanderen bedraagt ongeveer 30 miljoen ton, afkomstig voor 60% van rundvee, voor 22% van slachtvarkens en voor 12% van zeugen. Meer relevant is het uitdrukken van de dierlijke mestproductie in functie van stikstof en fosfaat, de twee voornaamste vermestende stoffen. De totale stikstofproductie in Vlaanderen in 1997 bedroeg 166 miljoen kg stikstof en 75 miljoen kg fosfaat. Een derde van deze productie bevindt zich op bedrijven die onvoldoende gronden hebben om deze dierlijke mest milieuverantwoord in te zetten. De bedrijfsmatige mestoverschotten zijn dan ook zeer groot: 51 miljoen kg stikstof en 28 miljoen kg fosfaat. Meer dan 10.000 landbouwondernemingen (op een totaal van 40.000) hebben mestoverschotten op hun bedrijf. Deze bedrijven situeren zich voornamelijk in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, waar ongeveer 30% van de bedrijven

een mestoverschot hebben. In Vlaams-Brabant komt amper 9% met mestoverschotten. In totaal hebben 69 gemeenten in Vlaanderen een mestoverschot (20 gemeenten meer dan in 1996).

Mesttransport

De bedrijfsmatige mestoverschotten worden vervoerd naar akkerbouwbedrijven waar ze op een efficiënte manier kunnen gebruikt worden. De Mestbank registreerde in totaal voor 35 miljoen kg fosfaat aan mesttransporten. Hiervan werd ongeveer 3,4 miljoen kg uitgevoerd naar Wallonië, Frankrijk en Nederland. De invoer van dierlijke mest bedroeg 1,3 miljoen kg fosfaat.

De voornaamste transporten gebeuren binnen de provincie zelf, maar vanuit West- en Oost-Vlaanderen is een duidelijke transportstroom naar Vlaams-Brabant merkbaar.

Bodembalans

Als indicator voor de vermestingsproblematiek wordt een Vlaamse bodembalans berekend. Hierin wordt rekening gehouden met de aanvoer en afvoer van nutriënten op de landbouwgronden.

De aanvoer bestaat uit dierlijke mest, chemische mest, depositie van ammoniak en de binding van stikstof door vlinderbloemigen. De afvoer gebeurt via de oogst van de gewassen.

TRANSPORT VAN DIERLIJKE MEST

BESTEMMING												
	GEBRUIKER ANTWERPEN	GEBRUIKER VL.-BRAB.	GEBRUIKER WEST-VL.	GEBRUIKER OOST-VL.	GEBRUIKER LIMBURG	ANDERE*	WALL.	NED.	FR.	D.	BRUSSEL	TOTAAL OORSPRONG
OORSPRONG												
UITGEDRUKT IN KG STIKSTOF												
Producent Antwerpen	5.756.496	711.618	5.292	23.590	397.476	2.431.471	155.999	126.578	1.440	0	0	9.609.960
Producent Vl.-Brabant	21.565	766.399	143	19.608	50.116	106.873	20.414	11.164	0	0	0	996.282
Producent West-Vl.	93.896	915.296	12.882.759	1.731.471	5.596	3.695.562	710.806	434.852	107.209	0	0	20.577.447
Producent Oost-Vl.	211.700	426.013	351.546	6.481.282	63.549	896.414	51.893	352.257	0	0	0	8.834.654
Producent Limburg	16.532	106.688	0	0	2.404.494	464.748	50.897	671	0	0	0	3.044.030
Andere*	517.372	746.978	888.870	937.203	573.941	761.821	503.493	612.106	216.741	0	0	5.758.525
Wallonië	0	155	0	0	0	132.162	0	720	0	0	0	133.037
Nederland	702	1.430	0	0	730.194	952.706	0	2.856	0	0	0	1.687.888
Frankrijk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Duitsland	0	0	0	0	39.111	604	0	0	0	0	0	39.715
Brussel	0	155	0	0	0	15.662	0	0	0	0	0	15.817
Totaal bestemming	6.618.263	3.674.732	14.128.610	9.193.154	4.264.477	9.458.023	1.493.502	1.541.204	325.390	0	0	50.697.355
UITGEDRUKT IN KG FOSFAAT												
Producent Antwerpen	3.642.383	553.536	3.312	16.708	326.406	2.170.544	163.215	126.817	1.680	0	0	7.004.601
Producent Vl.-Brabant	19.720	498.546	85	13.247	36.863	68.723	18.612	6.698	0	0	64	662.558
Producent West-Vl.	59.612	565.456	7.891.183	1.045.401	2.938	3.071.117	458.237	530.791	118.738	0	7.046	13.750.519
Producent Oost-Vl.	129.331	287.851	221.302	4.036.830	36.871	711.695	46.784	379.292	0	0	8.488	5.858.444
Producent Limburg	12.145	88.303	0	0	1.740.146	434.807	57.098	729	0	0	0	2.333.228
Andere*	341.752	523.835	528.100	575.621	422.754	622.593	564.659	684.632	222.981	0	332	4.487.259
Wallonië	0	93	0	0	0	79.534	0	432	0	0	0	80.059
Nederland	612	942	0	0	493.156	771.480	0	2.182	0	0	0	1.268.372
Frankrijk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Duitsland	0	0	0	0	23.467	362	0	0	0	0	0	23.829
Brussel	0	93	0	0	0	9.343	0	0	0	0	0	9.436
Totaal bestemming	4.205.555	2.518.655	8.643.982	5.687.807	3.082.601	7.940.198	1.308.605	1.731.573	343.399	0	15.930	35.478.305

2.17 Mesttransport, uitgedrukt in kg stikstof en in kg fosfaat, in 1997. Bron: VLM.

* Andere oorsprong of andere bestemming: exploitant mestopslag of exploitant be-/verwerkingseenheid.

Deze aan- en afvoer wordt voor 1997 berekend aan de hand van stikstof en fosfaat. We komen tot een overschot van 238 kg stikstof en 89 kg fosfaat per hectare landbouwgrond.

Dit is een lichte verbetering ten opzichte van de voorbije jaren, in 1995 bedroeg de overschot nog 277 kg stikstof per hectare. Deze daling is vooral te wijten aan een vermindering van het aantal stuks melkvee. De richtwaarde die deskundigen vooropstellen (50 kg stikstof per hectare) wordt echter nog lang niet gehaald.

BODEMBALANS

	STIKSTOF	FOSFAAT
Aanvoer	293.497	107.507
Netto-input van dierlijke mest	166.846	75.381
Chemische mest	102.508	18.393
Andere inputs	24.143	13.733
Afvoer	150.820	53.887
Niet-voedergewassen	27.560	11.485
Voedergewassen	119.640	41.299
Vollegrondsgroenten	3.621	1.104
Balans (Aanvoer-Afvoer)	142.677	53.620

2.18 Bodembalans in 1997, in ton. Bron: VLM.

2.1.4 Afval

Naar analogie met het afvalstoffenbeleid maken wij ook hier onderscheid tussen huishoudelijk afval en bedrijfsafval.

In 1997 stelde de Vlaamse regering het Uitvoeringsplan Huishoudelijke Afvalstoffen 1997-2001 vast en in 1998 verscheen de eerste voortgangsrapportage. Het Uitvoeringsplan bevat het Vlaams afvalstoffenbeleid voor huishoudelijk afval tot 2001. Begin 1998 verscheen ook het eerste rapport in de reeks 'Bedrijfsafvalstoffen. Extrapolatie van meldingsgegevens'. In dit rapport worden gegevens weergegeven betreffende de productie en verwerking van bedrijfsafvalstoffen. We meten de hoeveelheid geproduceerde en verwerkte afval. Ook de selectieve inzameling van huishoudelijke afvalstoffen wordt in kaart gebracht.

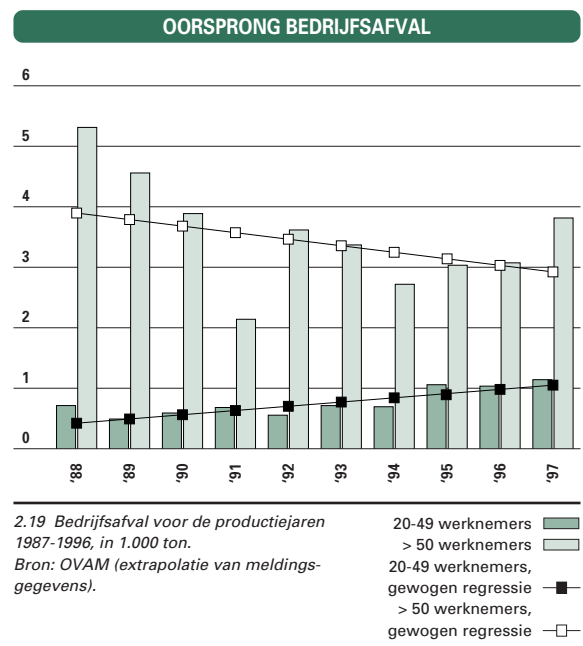
Bedrijfsafval

Volgens het afvalstoffendecreet is elk Vlaams bedrijf verplicht om jaarlijks alle geproduceerde bedrijfsafvalstoffen aan OVAM te melden, behalve deze die door of in opdracht van de gemeente worden opgehaald.

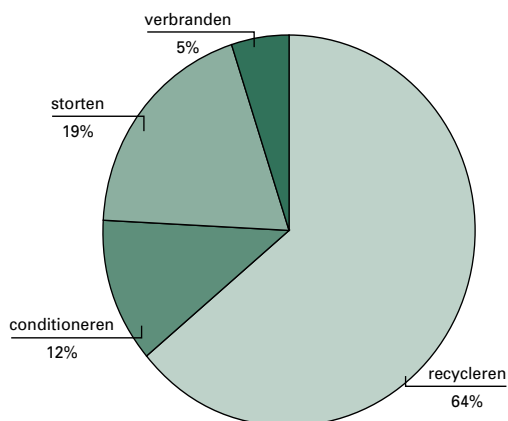
In het totaalcijfer ontbreekt dus de afval die samen met het huisvuil opgehaald wordt bij bijvoorbeeld kantoren, kleinhandel, ambachtstlui en andere kleinschalige bedrijven.

Omdat niet alle bedrijven zich even stipt aan de meldingsplicht houden worden extrapolaties uitgevoerd om de totale productie aan bedrijfsafvalstoffen in Vlaanderen en de verwerkingwijze van deze afvalstoffen op een betrouwbare manier te berekenen.

Bij de bedrijven met 50 of meer werknemers is er nog steeds een dalende tendens te merken in de gemiddelde hoeveelheid bedrijfsafvalstoffen die per bedrijf wordt gemeld.

BESTEMMING BEDRIJFSAFVAL

2.20 Verwerkingstype bedrijfsafval, productiejaar 1996, meldingsjaar 1997. 'Conditioneren' bevat alle voorbehandelingen zoals sortering, slibontwatering, ... die het afval ondergaat vóór het in een van de andere categorieën terecht komt.
Bron: OVAM (extrapolatie van meldingsgegevens).

De cijfers voor 1997 lijken weliswaar te stijgen, maar dit is volledig toe te schrijven aan een drietal baggerfirma's. Bij kleinere bedrijven is er een geleidelijke stijging.

Het verschil tussen grote en kleine bedrijven wordt toegeschreven aan het heffingenbeleid en aan de capaciteit van grote bedrijven om significante milieumaatregelen en -investeringen door te voeren. Bijna twee derde van de geproduceerde bedrijfsafvalstoffen wordt gerecycleerd. De afvalstoffen die geconditioneerd worden ondergaan een voorbehandeling (sortering, slibontwatering, ...) vooraleer ze in één van de andere categorieën terecht komen.

Huishoudelijk afval

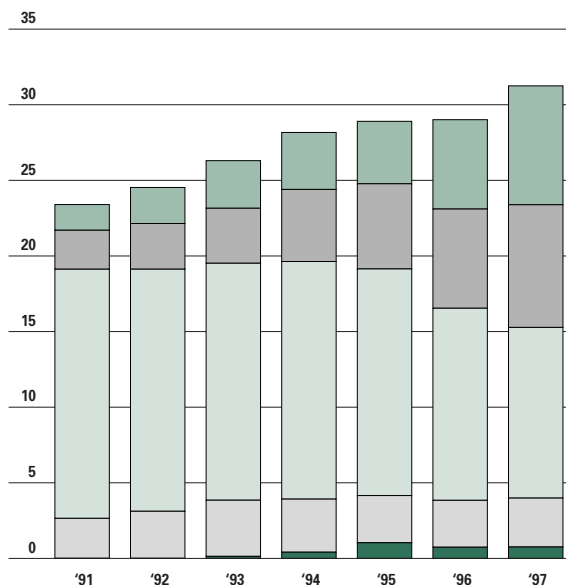
Het huishoudelijk afval is het afval dat door een gemeente of in opdracht van een gemeente (bijvoorbeeld door intercommunales) wordt opgehaald. Het bevat vanzelfsprekend het afval van de huishoudens, maar ook van scholen, kantoren en kleine bedrijven die van deze inzamelwijze gebruik (mogen) maken.

De totale hoeveelheid nam toe van 2,3 miljoen ton in 1991 tot 3,1 miljoen ton in 1997. Per inwoner is dit een stijging van 405 kg naar 528 kg.

1 Verwerking

Het storten en verbranden van huishoudelijk afval is niettemin gedaald. Tussen 1991 en 1995 werd jaarlijks 1,9 miljoen ton huishoudelijk afval gestort en verbrand (325 kg per inwoner). In 1997 was dit afgenomen tot 1,5 miljoen ton (259 kg per inwoner).

AANBOD HUISHOUDELIJK AFVAL

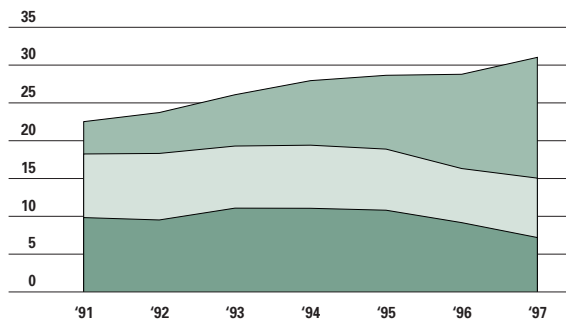

2.21 Aanbod huishoudelijk afval per deelstroom, van 1991 tot 1997, in 100.000 ton.
Bron: OVAM.

selectief huisvuil
selectief grofvuil
huisvuil
grofvuil
gemeentevuil

Het Uitvoeringsplan stelt als doel dat in 1998 maximaal 255 kg huishoudelijk afval per inwoner wordt verwijderd. Deze norm werd in 1997 reeds door 77% van de gemeenten bereikt. Wat gebeurt er met het afval dat niet gestort of verbrand wordt? Deze rest wordt met succes gerecupereerd. Tussen 1991 en 1995 verdubbelde de recuperatie van 427.000 ton naar 976.000 ton. In 1997 was dit reeds 1.597.000 ton. Een belangrijke kaap werd op dat moment genomen: in 1997 werd voor het eerst meer dan de helft van het huishoudelijk afval gerecupereerd.

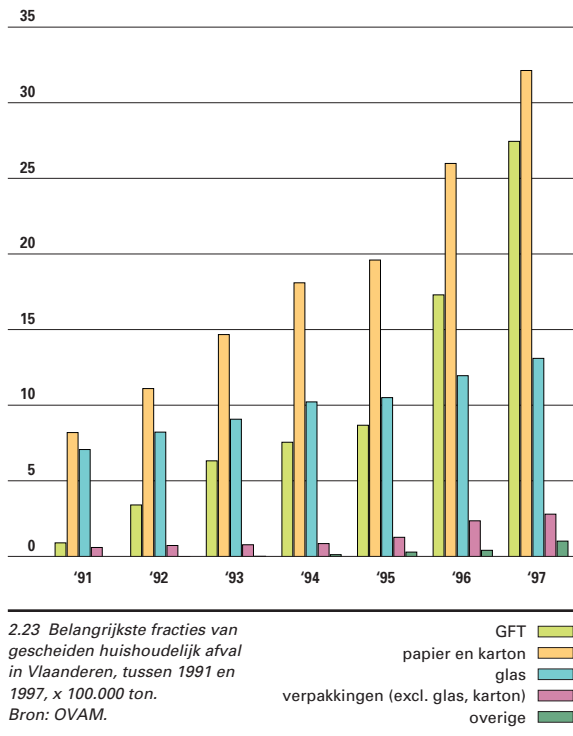
BESTEMMING HUISHOUDELIJK AFVAL

2.22 Bestemming huishoudelijk afval per bestemmingstype, van 1991 tot 1997, in 100.000 ton. Bron: OVAM.

recuperatie
verbranden
storten

AANBOD GESCHIEDEN HUISHOUDELIJK AFVAL

2 Gescheiden inzameling

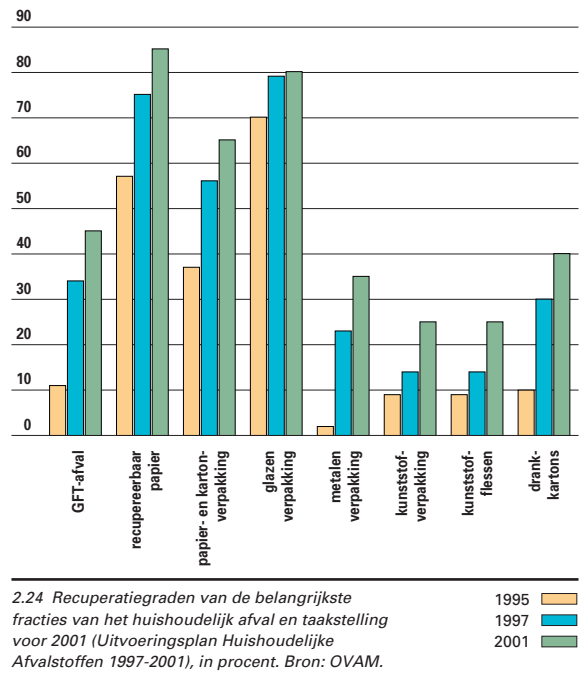
De hoeveelheid gescheiden ingezameld huisvuil en grofvuil is sinds 1991 gestaag toegenomen, met een extra versnelling in 1995 dankzij de selectieve inzameling van GFT-afval en bouw- en sloofafval. Per inwoner werd in 1991 74 kg selectief ingezameld, in 1995 bedroeg dit 165 kg en in 1997 reeds 270 kg. Het gescheiden inzamelen van grofvuil gebeurt voor het grootste deel via containerparken. Zowat alle Vlaamse gemeenten hadden in 1997 reeds een dergelijk park. Er waren 291 containerparken operationeel in 259 van de 308 Vlaamse gemeenten.

Voor de gescheiden inzameling van het huisvuil springt in het oog. De selectieve ophaling van GFT-afval is sinds 1991 verdertigvoudigd. De hoeveelheid selectief ingezameld papier en karton is verviervoudigd en de hoeveelheid glas verdubbeld.

Deze sterk stijgende cijfers hebben tot gevolg dat sinds 1994 de hoeveelheid niet-selectief ingezameld huisvuil en grofvuil afneemt. De daling was het grootst bij het huisvuil.

Het gemeentevuil bestaat uit het straat-, markt-, strand- en veegvuil, alsook het afval dat ingezameld wordt in straatvuilbakjes, afval van het opruimen van sluisstorten en het afval van de gemeentediensten en

RECUPERATIE VAN AFVAL

wordt sinds 1994 apart geregistreerd. De hoeveelheid die sindsdien vrijkomt neemt nog jaarlijks toe. De belangrijkste reden hiervoor is verbetering van de registratie.

Het Uitvoeringsplan Huishoudelijke Afvalstoffen 1991-2001 heeft doelstellingen in de vorm van recuperatiegraden naar voor geschoven die voor glas en papier en karton reeds zo goed als bereikt zijn. De gescheiden inzameling van metalen verpakking, GFT, kunststofverpakking en kunststofflessen blijft nog achter. Hiervoor moet tussen 1997 en 2001 nog een aanvullende inspanning geleverd worden.

2.1.5 Bos

Sinds 1987 wordt jaarlijks een bosgezondheidsinventaris opge-
maakt. Bladverlies en bladverkleuring geven een indicatie van de
bosbestendigheid. In 1997 bleek de evolutie zowel voor loof-
bomen als voor naaldboomsoorten gunstig. Ongeveer een vijfde
van de bomen is nog steeds beschadigd of ziek. Weinig reden tot
hoera-geroep dus, toch kunnen we de vergelijking met andere
Europese landen goed doorstaan.

Bosgezondheid in Vlaanderen

De gezondheidstoestand van de Vlaamse bossen wordt jaarlijks geïnventariseerd op basis van een systematisch meetnet met 72 meetpunten. De 1.728 bomen in de steekproef behoren tot verschillende boomsoorten, waarvan zomereik, grove den en beuk de belangrijkste zijn.

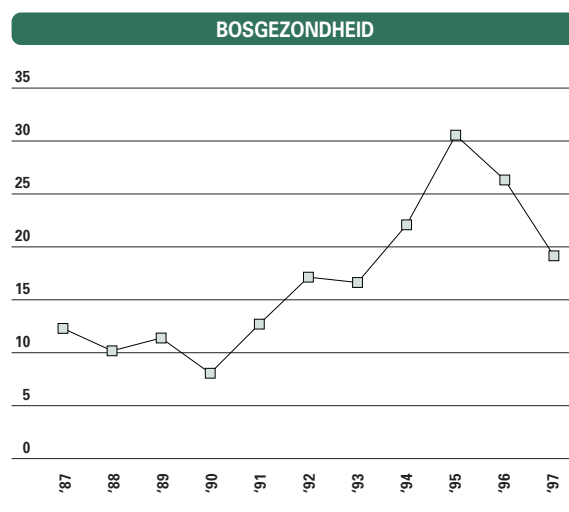
Het bladverlies vormt het belangrijkste criterium voor de gezondheidsbeoordeling. Bomen met meer dan 25% bladverlies worden als beschadigd aanzien. Er is sprake van abnormale verkleuring van de boomkroon wanneer meer dan 10% van de bladeren verkleuring vertoont.

In 1997 was 19,3% van de steekproefbomen beschadigd en 4,6% vertoonde abnormale bladverkleuring. Dit betekende een verbetering van de toestand ten opzichte van het voorgaande jaar, zowel voor bladbezetting als bladverkleuring.

De evolutie bleek zowel voor loofbomen als voor naaldboomsoorten gunstig. Op soortniveau waren er echter duidelijke verschillen. Bij de loofbomen was vooral verbetering te merken bij beuk en Amerikaanse eik. Bij populier en zomereik was er geen duidelijke vermindering van het percentage beschadigde bomen. Bij de naaldbomen werd zowel

bij grove den als bij Corsicaanse den een verbetering vastgesteld. De Corsicaanse den blijft wel de naaldboomsoort met het hoogste percentage beschadigde exemplaren.

Insecten- en schimmelaantastingen kwamen frequent voor in 1997. In eikenbestanden werd blad-
vraat vastgesteld, vooral door rupsen van kleine en

2.25 Bosgezondheid van 1987 tot 1997. Percentage beschadigde bomen.
Bron: Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer.

BOSGEZONDHEIDSTOESTAND

	GEZOND	RISICOBOMEN	BESCHADIGD			BESCHADIGD TOTAAL
			MATIG	STERK	DOOD	
Beuk	43,9	45,0	11,1	0,0	0,0	11,1
Gewone es	24,5	51,0	22,5	2,0	0,0	24,5
Populier	0,0	71,0	29,0	0,0	0,0	29,0
Zomereik	18,2	54,5	26,7	0,6	0,0	27,3
Amerikaanse eik	21,0	62,9	16,1	0,0	0,0	16,1
Loofbomen	25,3	53,8	20,3	0,5	0,1	20,9
Corsicaanse den	3,3	71,7	23,3	1,7	0,0	25,0
Grove den	10,7	75,6	13,5	0,0	0,2	13,7
Naaldbomen	9,4	74,7	15,3	0,4	0,2	15,9
Totaal	20,1	60,6	18,7	0,5	0,1	19,3

2.26 Bosgezondheidstoestand in 1997 in %. Bron: Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer.

grote wintervlinder. De populatie eikenprocessierupsen is echter duidelijk afgenomen en daarmee ook het aantal bomen dat door dit insect werd aangetast.

De weersomstandigheden werkten bladschimmels in de hand, met name meeldauw op eik en roest op populier. Vooral de massale verspreiding van een nieuw virulent roestras bij populier was zorgwekkend. Bladverkleuring en vroegtijdig bladverlies werden bij deze boomsoort reeds in het midden van de zomer waargenomen.

Bosgezondheid in Europa

Dertig Europese landen inventariseerden de gezondheidstoestand van zowel loof- als naaldbomen in 1996 en 1997. Naargelang het percentage beschadigde bomen kunnen de landen in drie groepen ingedeeld worden:

- landen met minder dan 10% beschadigde bomen: Joegoslavië, Oostenrijk en Portugal;
- landen met 10% à 20% beschadigde bomen: België, Duitsland, Estland, Finland, Groot-Brittannië (Verenigd Koninkrijk), Hongarije, Letland, Litouwen, Roemenië, Spanje, Zweden, Zwitserland;
- landen met meer dan 20% beschadigde bomen: Bulgarije, Denemarken, Frankrijk, Griekenland, Italië, Kroatië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oekraïne, Polen, Slovenië, Slowakije, Tsjechië, Wit-Rusland.

België bevindt zich met 17,4% beschadigde bomen, in de middengroep. Het vergelijken van landen moet wel met de nodige voorzichtigheid gebeuren, want er zijn belangrijke verschillen qua boomsoor-

ten, bostype, klimaat,... Ook de beoordelingsmethode kan van land tot land verschillen. De resultaten geven niettemin trends weer.

2.1.6 Natuur

Een ‘gebiedsgericht beleid’ is één van de belangrijkste hoofdlijnen van het Vlaamse beleid ten aanzien van Natuurbehoud. In het Natuurbehoudsdecreet van 1997 werd dit opgenomen als Vlaams Ecologisch Netwerk, een netwerk dat nu uitgewerkt wordt. Hierna worden de Ecologische Impulsgebieden als instrumenten voor een gebiedsgericht beleid geëvalueerd.

In totaal heeft de Vlaamse overheid acht ecologische impulsgebieden opgericht. De eerste vijf zijn reeds operationeel sinds 1994. In 1998 kwamen er drie bij: de Bovenschelde, de Grensmaas en het Limburgs Vijvergebied. In totaal gaat het hier om meer dan 85.000 ha. Deze impulsgebieden kregen bij de oprichting vier doelstellingen mee. Een eerste belangrijke doelstelling is binnen deze natuurterreinen zoveel mogelijk *grond te verwerven*. In totaal werd reeds 844 ha aangekocht of onteigend door de Vlaamse overheid. Die wordt hierin bijgestaan door de provincie Limburg (20 ha aangekocht in het impulsgebied De Zwarte Beek), de Vlaamse Landmaatschappij (30 ha in de IJzervallei) en de vzw Natuurreservaten. Het tweede luik, het *afsluiten van beheersovereenkomsten*, is nog niet in elk impulsgebied gerealiseerd. Enkel de Zwarte Beek heeft reeds 16 overeenkomsten, gefinancierd door de provincie Limburg. De meeste overeenkomsten werden gesloten met ‘gelegenheidslandbouwers’ als overgangsmaatregel naar de aankoop van die bewuste percelen. Het derde luik, *het uitvoeren van werken ten behoeve van natuurontwikkeling en natuurbeheer*, wordt zeer uiteenlopend ingevuld. De IJzervallei bijvoorbeeld wordt uitgebaggerd en krijgt kleinschalige waterzuivering. In het Turnhouts Vennengebied reconstrueert men een voormalige turfput over een oppervlakte van 5 hectaren.

Het finale, *educatieve luik* heeft geleid tot twee bezoekerscentra (in de IJzervallei en de Zwarte Beek) die in 1998 samen ruim 10.000 bezoekers ontvingen. Het aantal geleide wandelingen in de Zwarte Beek bedroeg 22 in 1996, 55 in 1997 en 142 in 1998.

Het is momenteel nog onmogelijk om aan te tonen welk effect de impulsgebieden hebben op de totale aanwezigheid van fauna en flora. Voor Schelde-Dender-Durme kennen we evenwel de evolutie van

PROJECTEN IN IMPULSGEBIEDEN

IJzervallei	<ul style="list-style-type: none"> • baggeren van de Blankaartvijver • baggeren van de Handzamevaart • kleinschalige waterzuivering
Schelde-Dender-Durme	<ul style="list-style-type: none"> • schorherstel • aanleg natuurvriendelijke oevers • natuurbeheersprojecten voor minder validen
Turnhouts Vennengebied	<ul style="list-style-type: none"> • reconstructie turfput
Zwarte Beek	<ul style="list-style-type: none"> • herinrichting van vijvers en waterlopen • aanleg van poelen • begrazingsproject
Demer-Dijle	<ul style="list-style-type: none"> • inrichten van vijvers • afplaggen van bosgrond

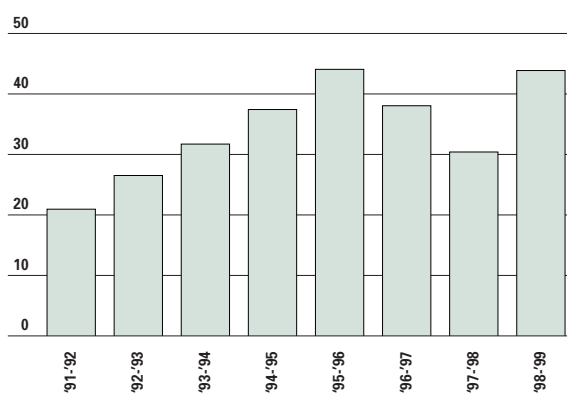
2.27 Projecten in impulsgebieden. Bron: Instituut voor Natuurbehoud.

VOGELS IN ZEESCHELDE

SOORT	POPULATIE NW-EUROPA	TREND NW-EUROPA	TREND VLAANDEREN	TREND ZEESCHELDE
Wintertaling	400.000	↑ 2%	↑ 10%	↑ 30%
Krakeend	30.000	↑ 8-10%	↑ 30-40%	↑ 35%
Tafeleend	350.000	?	↑ 35%	↑ 90%
Wilde eend	5.000.000	status quo	status quo	↑ 25%

2.28 Populatieschatting voor Wintertaling, Krakeend, Tafeleend en Wilde eend met waargenomen trends (% gem. jaarlijkse toename) op internationale schaal, Vlaanderen tussen 1991 en 1996 (excl. Zeeschelde) en de Zeeschelde tussen 1991 en 1996, behalve voor de Tafeleend (tussen 1991 en 1996). Bron: Instituut voor Natuurbehoud.

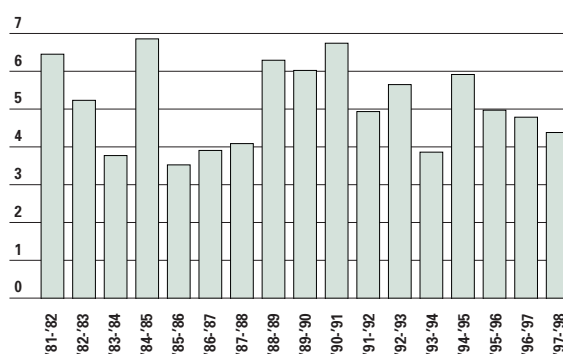
WATERVOGELS LANGSHEEN DE ZEESCHELDE

2.29 Maximum aantal watervogels (x 1.000) langsheen de Zeeschelde (Wintertaling, Krakeend, Tafeleend, Pijlstaart, Wilde eend, Bergeend). Voor 1998-1999 zijn de data nog onvolledig. Bron: Instituut voor Natuurbehoud.

de watervogels. Hieruit blijkt dat de aantallen de voorbije jaren sterk gestegen zijn voor de totale Zeeschelde, van rond de 20.000 tot meer dan 40.000 exemplaren. Vooral Wintertaling, Krakeend en Tafeleend zijn fors toegenomen. De stijging in de Zeeschelde is bovendien groter dan elders in Vlaanderen en Europa, wat op een verbetering van de lokale situatie wijst. Dit is ongetwijfeld te danken aan de verbetering van de waterkwaliteit in de Schelde en aan beschermingsmaatregelen zoals het jachtverbod op de Wintertaling binnen het Vogelrichtlijngebied van de Zeeschelde. Deze trend is evenwel niet in het volledige gebied

WATERVOGELS LANGSHEEN DE ZEESCHELDE

2.30 Maximum aantal watervogels (x 1.000) langsheen de Beneden-Zeeschelde. Bron: Instituut voor Natuurbehoud.

terug te vinden. Wanneer we de lange termijn evolutie van de maximale aantallen bekijken voor drie natuurgebieden (Galgenschoor, Groot-Buitenschoor en Paardenschor), gelegen tussen Lillo en de Belgisch-Nederlandse grens, zien we dat de maxima hier over een periode van 17 jaar niet stijgen. Ook is de soortensamenstelling hier sterk gewijzigd in die tijdsperiode. Zo is de Grauwe Gans spectaculair toegenomen maar de Slobeend zo goed als volledig verdwenen.

In dit gebied hebben zich dan ook belangrijke veranderingen voorgedaan zoals de aanleg van twee containerterminals. Een juiste verklaring voor de verschillende trends in de Beneden Zeeschelde ten opzichte van de volledige Zeeschelde is evenwel niet voorhanden.

VOOR MEER INFORMATIE

VMM, Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen 1996 - Leren om te keren, Garant 1996
 VMM, Mira-T 1998 - Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen: thema's, Garant 1998
 European Environment Agency, Europe's Environ-

ment: the second assessment, Copenhagen, 1998
 OECD, Environmental Data Compendium, Paris, 1997
 OECD, Towards Sustainable Development - Environmental Indicators, Paris, 1998

Definities

Bemestingsdruk

De totale hoeveelheid gebruikte dierlijke fosfaatmeststoffen (P_2O_5) per hectare cultuurgrond.

Bosgezondheidstoestand

De Europese Unie legt een regelmatige inventarisatie van de bosgezondheidstoestand op. Dit gebeurt in Vlaanderen met een steekproef in 72 meetpunten. Bladverlies en bladverkleuring zijn de belangrijkste criteria. Bomen met meer dan 25% bladverlies worden als ‘beschadigd’ beschouwd.

BZV

Biologisch Zuurstofverbruik is de hoeveelheid zuurstof per liter verontreinigd water die micro-organismen nodig hebben om de vervuiling af te breken. Doorgaans bepaald bij 20°C en gedurende 5 dagen.

CVZ

Chemisch Zuurstofverbruik is de hoeveelheid zuurstof per liter verontreinigd water die nodig is om de chemische vervuiling te neutraliseren via een chemische reactie: oxidatie.

Dioxines

Een verzamelnaam voor 210 verschillende scheikundig verwante gevaarlijke stoffen waarvan 17 met chlooratomen op de positie 2, 3, 7 en 8 (dirty 17). Het meest toxische en best gekende is het Seveso-dioxine (2, 3, 7, 8-TCDD). Om de dioxine-deposities te kunnen vergelijken worden de overige 16 omgerekend naar Toxicologische Equivalenten (TEQ) met behulp van factoren tussen 0,5 en 0,001. Hoe minder toxisch het soort dioxine, hoe meer er mag aanwezig zijn. De Wereld Gezondheidsorganisatie stelt dat de aanvaardbare dagelijkse dioxine-inname gemiddeld 10 pg TEQ per kg lichaamsgewicht bedraagt (1pg = 1 picogram = 10^{-12} gram). Daaruit werd in de literatuur een depositiewaarde van 15 TEQ pg/m² x dag afgeleid. Deze depositierichtwaarde heeft geen officieel wettelijk karakter, maar wordt in Vlaanderen als toetsingswaarde voor de metingen gehanteerd. Dioxines zijn zeer persistent, weinig oplosbaar in water en weinig vluchtig.

Ecologische impulsgebieden

De ecologische impulsgebieden (EIG) zijn sinds 1992 opgericht als pilootprojecten voor natuurontwikkeling en een geïntegreerd gebiedsgericht beleid waar men door een bundeling van krachten van de overheid en het privé-initiatief op korte termijn, op aantoonbare wijze tot resultaten wil komen voor wat het behoud en de ontwikkeling van natuurwaarden betreft.

De structuur van een EIG bestaat uit een projectcoördinator, bijgestaan door een projectgroep en een advizerende stuurgroep. Er wordt een doelstellingsnota gemaakt en vertaald in een operationeel programma, inclusief begroting, die ter goedkeuring aan de Minister wordt voorgelegd.

Emissie

De lozing of uitstoot van stoffen, uitgedrukt in hoeveelheid per tijdseenheid.

Immissie

De concentratie van verontreinigde stoffen in een milieucompartiment (lucht, bodem, water) uitgedrukt in hoeveelheid per volume-eenheid.

Metaalequivalent

Om de milieu-impact van metalen te vergelijken worden ze omgerekend naar metaalequivalenten. Ze krijgen een bepaald gewicht per stof naar factor van verontreiniging.

Omgevingslucht (kwaliteit)

De VMM meet via zo'n 40 stations zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxide (NO_x), ozon (O₃), PM-10 (de stofdeeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan 10 µm) en de totaal koolwaterstoffen. Op 4 plaatsen meet men polyaromatische koolwaterstoffen (PAK's). Daarnaast worden vluchtige organische stoffen en zware metalen in zwevend en in neervalend stof gemeten.

Prati-index

Een maat voor de zuurstofhuishouding in het water op basis van opgeloste zuurstof, chemisch zuurstofverbruik en ammoniakale stikstof.

Water (kwaliteit)

Het fysico-chemisch meetnet van de VMM omvat ongeveer 1.300 meetpunten, verspreid over tal van oppervlaktewateren in Vlaanderen. Op deze punten meet de VMM 8 tot 26 keer per jaar de watertemperatuur, concentratie aan opgeloste zuurstof, zuurtegraad, chemisch zuurstofverbruik (CZV), ammoniakale stikstof, nitriet en nitraat, orthofosfaat, totaal fosfor, chloride en geleidbaarheid. De zware metalen worden op meer dan 850 meetpunten bekeken. Het biochemisch zuurstofverbruik (BZV), Kjeldahl-stikstof, sulfaat, totale hardheid en gehalte aan zwevende stoffen worden bepaald op een aantal geselecteerde meetpunten. Een belangrijk aspect van de fysico-chemische waterkwaliteit is de zuurstofhuishouding die weergegeven wordt in de Prati-index. Parameters daarvoor zijn: het percentage zuurstofverzadiging, het chemisch zuurstofverbruik en de concentratie ammoniakale stikstof.

Toxicologische Equivalenten (TEQ)

Zie dioxines.

Zuurequivalent

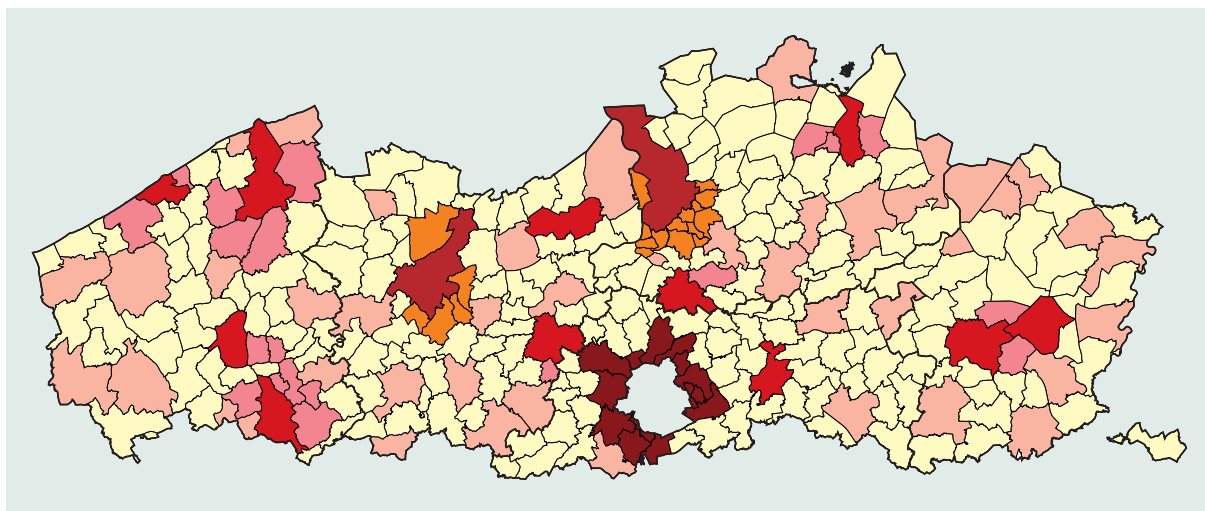
Een zuurequivalent is de eenheid om de verzuringsgraad van een vervuillende stof te meten. Eén zo'n zuurequivalent komt overeen met 32 gram zwaveldioxide, 46 gram stikstofdioxide of 17 gram ammoniak.

2.2 Ruimtelijk in orde

Blikvangers

- Bebouwd Vlaanderen blijft groeien. Sinds 1982 breidde de bebouwde oppervlakte elk jaar uit met gemiddeld 4.500 hectare. In 1997 is 15,6% van Vlaanderen bebouwd, 77,6% onbebouwd. Vijftien jaar geleden was dat nog resp. 10,6% en 83,4%. (*ill. 2.33*)
- De versnippering gaat verder. Jaarlijks komen er ongeveer 20.000 kadastrale percelen bij. De gemiddelde oppervlakte van de nieuwe percelen met woning wordt wel groter. Waar in 1982 een perceel gemiddeld 630 m² bedroeg, is dit in 1997 opgelopen tot 768 m². (*ill. 2.35*)
- Er wordt iets minder vaak gebouwd. Het aantal bouwvergunningen kende in 1997 een lichte daling: 22.948 vergunningen, goed voor 33.008 woningen. (*ill. 2.42 en 2.44*)
- 1997 was een rustig jaar voor de Vlaamse ruimteboekhouding. De verandering gebeurde via gewestplanwijzigingen in functie van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. (*ill. 2.48*)
- De opmaak van gemeentelijke structuurplannen komt moeizaam op kruissnelheid. Slechts 22% van de Vlaamse gemeenten is officieel bezig met de structuurplanning. Op 1 september 1998 hadden slechts twee gemeenten een definitief goedgekeurd structuurplan. (*ill. 2.51*)

RUIMTELIJK STRUCTUURPLAN VLAANDEREN

2.31 Indeling van gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen.
Bron: RSV.

centrumgemeenten van de grootstedelijke gebieden (2)	kleinstedelijke gebieden (42)
centrumgemeenten van de regionaalstedelijke gebieden (11)	buitengebied (199)
grootstedelijke gebieden (19)	Vlaams stedelijk gebied (20)
regionaalstedelijke gebieden (20)	rond Brussel

GROOT-, REGIONAAL- EN KLEINSTEDELIJKE GEBIEDEN

STEDELIJK GEBIED	GEMEENTEN
VLAAMS STEDELIJK GEBIED ROND BRUSSEL	
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	Vilvoorde (= een stedelijke kern in het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel), Asse, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Kraainem, Linkebeek, Machelen, St.-Genesius-Rode, St.-Pieters-Leeuw, Tervuren, Wemmel, Wezembeek-Oppem en Zaventem
GROOTSTEDELIJKE GEBIEDEN	
Antwerpen	Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Morsel, Niel, Schelle, Wijnegem, Wommelgem en Zwijndrecht
Gent	Evergem, De Pinte, Destelbergen, Gent, Melle en Merelbeke
REGIONAALSTEDELIJKE GEBIEDEN	
Aalst	Aalst en Denderleeuw
Brugge	Brugge, Damme, Jabbeke, Oostkamp en Zedelgem
Hasselt-Genk	Diepenbeek, Genk, Hasselt en Zonhoven
Kortrijk	Deerlijk, Harelbeke, Kortrijk, Kuurne, Wevelgem en Zwevegem
Leuven	Leuven
Mechelen	Mechelen en Sint-Katelijne-Waver
Oostende	Bredene, Middelkerke en Oostende
Roeselare	Ingelmunster, Izegem en Roeselare
Sint-Niklaas	Sint-Niklaas
Turnhout	Beerse, Turnhout, Oud-Turnhout en Vosselaar
KLEINSTEDELIJKE GEBIEDEN (DELEN VAN GEMEENTEN)	
Structuurondersteunende kleinstedelijke gebieden	Aarschot, Deinze, Dendermonde, Diest, Eeklo, Geel, Halle, Herentals, Ieper, Knokke-Heist, Lier, Lokeren, Mol, Oudenaarde, Ronse, Sint-Truiden, Tielt, Tienen, Tongeren, Waregem
Kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau	Asse, Beveren, Boom, Bilzen, Blankenberge, Bree, Diksmuide, Geraardsbergen, Heist-op-den Berg, Hoogstraten, Leopoldsburg, Lommel, Maaseik, Maasmechelen, Menen, Neerpelt-Overpelt, Ninove, Poperinge, Temse, Torhout, Veurne, Wetteren, Zottegem

2.32 Gemeenten die geheel of gedeeltelijk tot de grootstedelijke, regionaalstedelijke en kleinstedelijke gebieden behoren. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning

2.2.1 Bodemgebruik

Onbebouwde ruimte komt in de verdrukking. Dit wil de Vlaamse regering tegengaan door onder meer de versnippering van de bebouwing te beperken. Tegelijk wil zij ook de steden als woongebied aantrekkelijker maken.

Eén van de indicatoren voor de voortschrijdende aantasting van de open ruimte is het bodemgebruik. Dit element wordt toegelicht vanuit drie perspectieven: de bebouwde oppervlakte, de perceelsstructuur en de afgeleverde bouwvergunningen.

Bebouwde oppervlakte

Vlaanderen raakt steeds meer bebouwd. In 1982 was 10,6%, of 143.751 ha bebouwd. Vijftien jaar later is 15,6% van de oppervlakte van Vlaanderen door gebouwen ingenomen. De niet gekadastreerde oppervlakte (voornamelijk wegen en waterwegen) steeg tot 6,8% tussen 1982 en 1997.

De grote verliezer daarbij is uiteraard de onbebouwde oppervlakte: 1.127.301 ha werd 1.049.194 ha. Dit is een vermindering van 83,4% naar 77,6%. De uitbreiding van de bebouwde oppervlakte ging het snelst van 1982 tot 1992. Vanaf 1993 vermindert dit tempo. Voor een meer gedetailleerde analyse verwijzen we naar de Vrind-editie 1996.

Perceelsstructuur

In 1997 telde Vlaanderen 5.011.548 percelen, dit is 86.905 meer dan in 1982. Na een dalende trend tot in 1988 was er een continue stijging tot 1997. De voorbije drie jaar kwamen er gemiddeld 20.000 percelen per jaar bij. Dit is een indicator voor de toenemende versnippering. Een perceel is gemiddeld 2.698 m² groot in Vlaanderen. Voor de onbebouwde percelen is dat 4.629 m², voor de met huizen of hoeven bebouwde percelen 768 m².

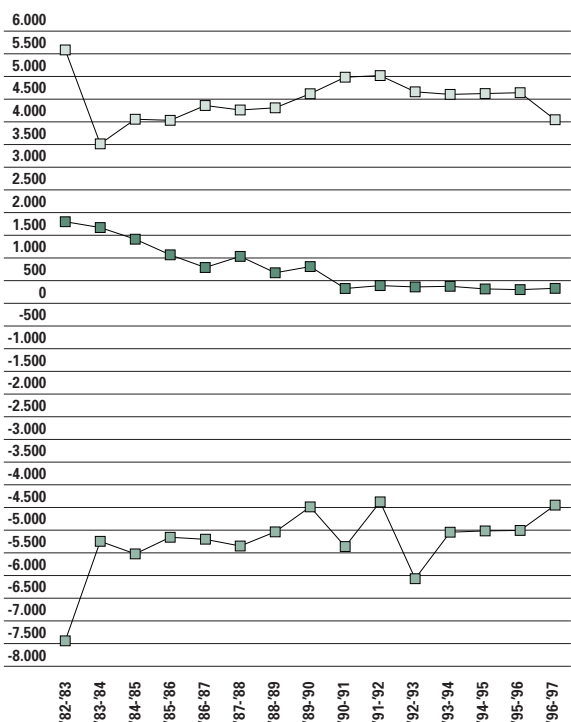
Bij zowel huizen als appartementen is het aantal

BODEMBEZETTING			
	ONBEOUWD	BEOUWD	NIET GEKADASTREERD
1982	83,4	10,6	5,9
1983	82,9	11,1	6,1
1984	82,5	11,3	6,2
1985	82,1	11,6	6,3
1986	81,7	11,9	6,4
1987	81,3	12,2	6,4
1988	80,9	12,5	6,5
1989	80,6	12,9	6,6
1990	80,2	13,2	6,6
1991	79,8	13,6	6,6
1992	79,5	13,9	6,7
1993	79,0	14,3	6,7
1994	78,7	14,6	6,7
1995	78,3	15,0	6,8
1996	77,9	15,3	6,8
1997	77,6	15,6	6,8

2.33 Bodembezetting (1982-1997), in %.
Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

percelen en de gemiddelde oppervlakte gestegen. Bij de hoeven zien we minder percelen, maar een stijgende oppervlakte.

BODEMBEZETTING

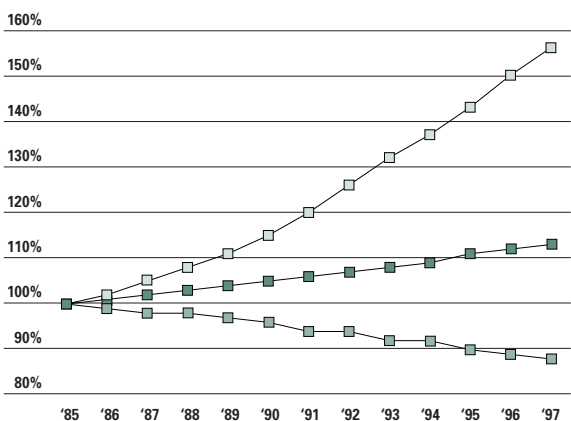
2.34 Jaarlijkse wijziging aantal percelen, van 1982 tot 1997.

Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

gebouwd
niet gekadastreerd
onbebouwd

De percelen van huizen zijn het kleinste in grootstedelijke gebieden (Gent en Antwerpen) en het grootst in gemeenten in het buitengebied. Vooral de streek rond Leuven, de Kempen, de Vlaamse Ardennen en de regio onder Brugge heeft

BEBOUWDE PERCELEN

2.36 Aantal percelen bezet met huizen, appartementen en hoeven (1985-1997)

(1985 = 100). Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

appartementen
huizen
hoeven

GEMIDDELDE OPPERVLAKTE PERCELEN

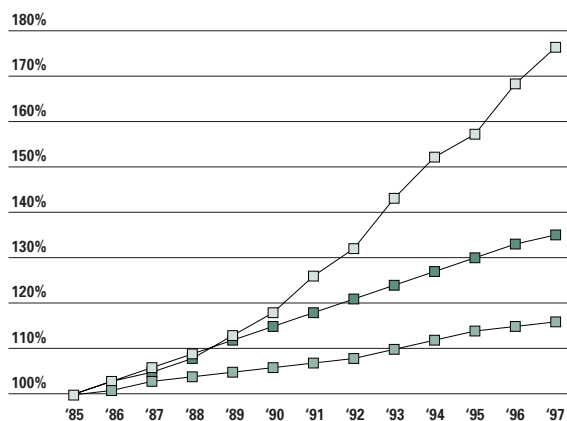
	ONBEBOUWD	TOENAME	BEBOUWD	TOENAME
1982	4.266	100,0	630	100,0
1983	4.291	100,6	646	102,6
1984	4.321	101,3	655	103,9
1985	4.357	102,1	666	105,7
1986	4.388	102,8	677	107,4
1987	4.416	103,5	687	109,1
1988	4.447	104,2	697	110,7
1989	4.472	104,8	707	112,2
1990	4.495	105,4	716	113,7
1991	4.515	105,8	726	115,2
1992	4.539	106,4	734	116,5
1993	4.560	106,9	743	118,0
1994	4.588	107,5	751	119,2
1995	4.605	107,9	758	120,3
1996	4.616	108,2	764	121,3
1997	4.629	108,5	768	122,0

2.35 Grootte van de percelen (1982-1997), in m² en toename met 1982 als index 100. Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

relatief grote percelen. De Vlaamse Ruit (Gent-Antwerpen-Brussel) valt op door haar kleinere percelen.

De oppervlakte ingenomen door hoeven verschilt regionaal sterk: West-Vlaanderen, de Vlaamse Ardennen en het zuiden van Limburg vallen op door de grote oppervlakte van de percelen waarop de hoeven staan.

BEBOUWDE OPPERVLAKTE

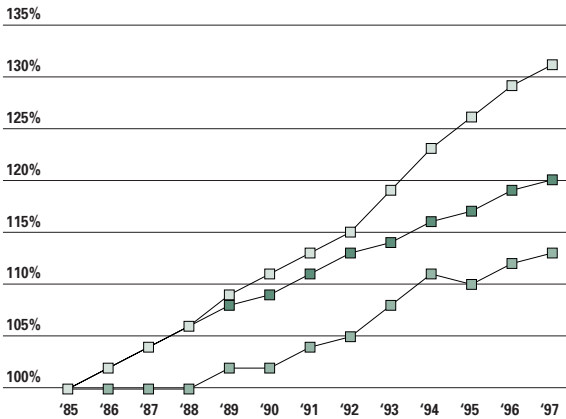
2.37 Oppervlakte bezet met huizen, appartementen en hoeven (1985-1997)

(1985 = 100). Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

appartementen
huizen
hoeven

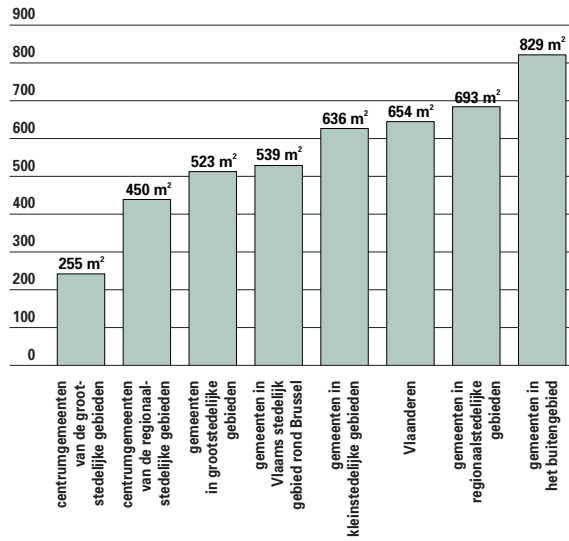

OPPERVLAKTE BEBOUWD PERCEEL

2.38 Gemiddelde perceelsoppervlakte bezet met huizen, appartementen en hoeven (1985-1997), in procent (1985 = 100). Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

OPPERVLAKTE BEBOUWD PERCEEL (HUIZEN)

2.39 Gemiddelde perceelsgrootte voor huizen (1995). Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

Bouwvergunningen

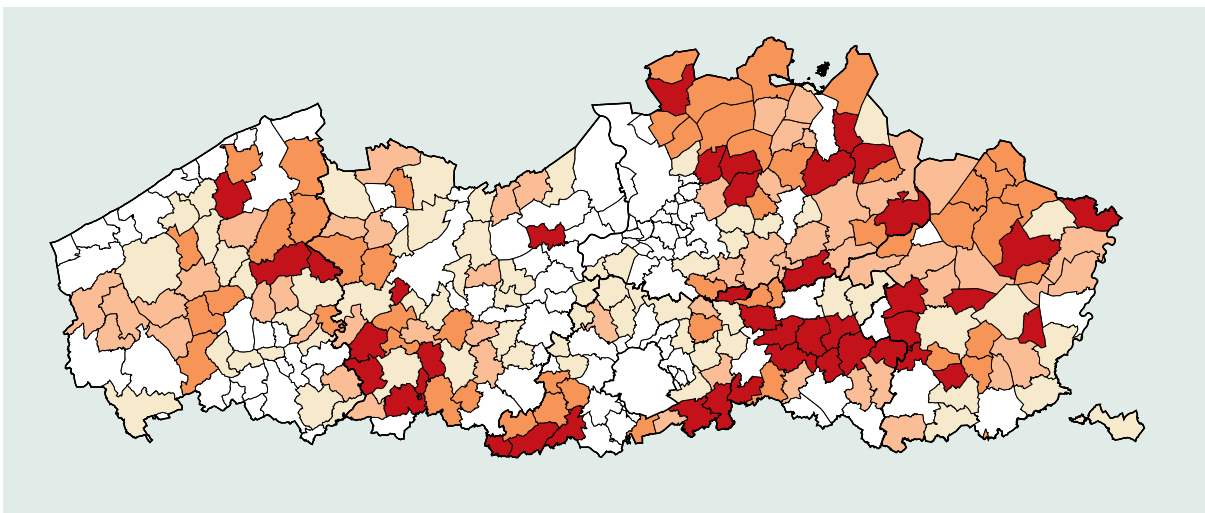
De spreekwoordelijke Vlaamse baksteen blijft woe len, zij het iets minder fervent dan tevoren. In 1997 werden in Vlaanderen 22.948 bouwvergunningen afgeleverd.

Dit zijn er welgeteld 259 minder dan in 1996. Zij waren bestemd voor woongebouwen, nieuwbouw of vervangingsbouw, met een totaal van 33.008 woningen. Daarvan waren er 21.327 bouwvergunningen

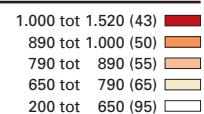
ningen voor gebouwen met één woning en 1.621 voor meergezinswoningen (7,1%), goed voor bijna 11.700 woningen.

Van 1994 tot 1997 werden elk jaar gemiddeld 23.501 bouwvergunningen afgeleverd voor woongebouwen, samen goed voor 34.903 woningen. Bovendien werden jaarlijks gemiddeld 5.119 bouwvergunningen voor niet-woongebouwen afgeleverd.

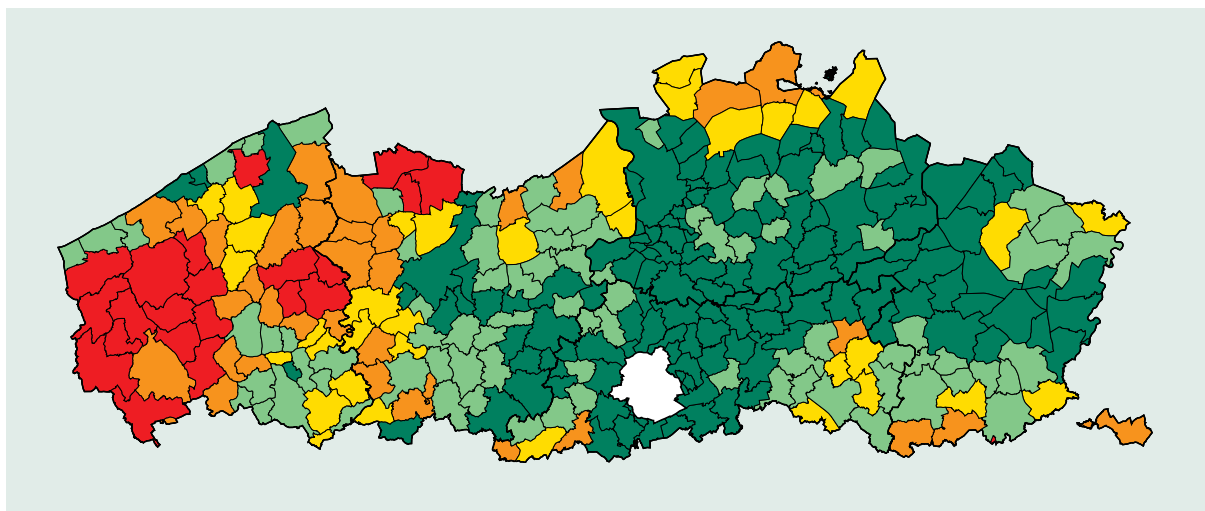
PERCEELSGROOTTE VOOR HUIZEN

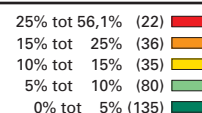
2.40 Gemiddelde perceelsgrootte voor huizen in de Vlaamse gemeenten (1995). Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

PERCENTAGE OPPERVLAKE INGENOMEN DOOR HOEVEN

2.41 Percentage oppervlakte ingenomen door hoeven in verhouding tot de totale bebouwde oppervlakte (1995).
Bron: administratie van het Kadaster - NIS.

Dit was voor alle categorieën een daling ten opzichte van de periode 1990-1993. Hoe sterk is die daling? Voor woningen met ongeveer 4,6%. De niet-woongebouwen namen zelfs een duik van bijna 16%. De meergezinswoningen deden het relatief het minst slecht (-2,1%).

Opnieuw zijn er regionale verschillen. In de arrondissementen Diksmuide, Roeselare, Aalst, Eeklo, Gent, Oudenaarde, Hasselt en Tongeren werden er meer bouwvergunningen afgeleverd. Opvallend minder zijn het er in Antwerpen, Oostende en Veurne. Uitzondering: de meergezinswoningen in Oostende.

Het gemiddeld aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen stijgt significant in de arrondis-

sementen Antwerpen, Mechelen, Turnhout, Brugge, Kortrijk, Aalst en in mindere mate Roeselare.

De eengezinswoningen zitten in de lift in de arrondissementen Diksmuide, Roeselare, Aalst, Eeklo, Gent, Oudenaarde, Hasselt en Tongeren.

In de kustarrondissementen Veurne (15,5%), Oostende (12,6%) en Brugge (10,5%) en in het arrondissement Antwerpen (11,8%) lag het aandeel van de bouwvergunningen voor gebouwen met meerdere woningen hoger dan het Vlaamse gemiddelde in de periode 1990-97 (7,3%).

Aan de kust heeft dit uiteraard te maken met de bouw van appartementen voor toeristen en bezitters van een tweede verblijf.

In Antwerpen kan dit verklaard worden door het groeiende voorstedelijke karakter van de stad (suburbanisatie) en de massale bouw van appartementenblokken in de stad.

In de meer landelijke arrondissementen lag het aantal vergunningen voor meergezinswoningen beduidend lager. Dat was het geval in Ieper (3,1%), Leuven (4,7%), Diksmuide (4,0%), Roeselare (4,4%), Tielt (3,2%) en Oudenaarde (4,0%).

Het aantal vergunningen voor meergezinswoningen gaat in stijgende lijn in Mechelen, Turnhout, Oostende, Veurne, Aalst, Dendermonde, Maaseik en Tongeren.

Een dalende trend is te merken in de arrondissementen Antwerpen, Brugge, Ieper, Hasselt, Kortrijk, Roeselare en Tielt.

EVOLUTIE BOUWVERGUNNINGEN

	WOONGEBOUWEN	WONINGEN	WOONGEBOUWEN MET 1 WONING
1990	24.929	36.333	23.276
1991	22.913	34.763	21.181
1992	24.449	36.332	22.710
1993	26.203	41.981	24.245
1994	27.036	41.594	24.941
1995	20.811	31.643	19.143
1996	23.207	33.368	21.659
1997	22.948	33.008	21.327

2.42 Evolutie bouwvergunningen tussen 1990 en 1997. Bron: NIS.

BOUWVERGUNNINGEN PER ARRONDISSEMENT

ARRONDISSEMENT	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Antwerpen	80,3	81,4	80,7	84,0	77,6	82,0	103,5	77,6
Mechelen	96,7	106,4	95,2	87,1	115,1	127,9	111,2	115,1
Turnhout	92,5	101,8	90,9	84,1	123,4	137,5	111,7	123,4
Halle-Vilvoorde	90,7	92,2	90,1	81,4	100,2	98,3	97,3	100,2
Leuven	89,4	76,5	90,5	85,2	69,3	50,2	74,2	69,3
Brugge	90,5	86,8	92,8	75,2	72,9	81,6	112,2	72,9
Diksmuide	119,9	113,0	120,0	75,5	116,0	90,1	71,1	116,0
Ieper	100,1	94,5	100,6	76,5	85,7	73,2	93,3	85,7
Kortrijk	91,4	89,4	92,2	88,6	78,8	84,0	105,7	78,8
Oostende	85,1	90,9	81,8	69,5	111,5	97,2	88,7	111,5
Roeselare	111,1	106,0	112,2	93,1	88,7	91,2	101,7	88,7
Tielt	98,7	91,0	99,7	78,2	72,1	58,9	87,9	72,1
Veurne	48,2	61,1	43,0	73,9	85,1	67,0	79,8	85,1
Aalst	108,2	116,2	106,6	85,2	131,3	137,3	106,7	131,3
Dendermonde	93,1	104,9	89,9	85,0	156,1	150,0	96,7	156,1
Eeklo	111,5	99,7	111,3	75,2	114,9	73,5	65,1	114,9
Gent	104,6	101,2	104,8	81,3	101,8	96,3	99,1	101,8
Oudenaarde	111,0	111,6	110,1	84,5	132,8	117,3	83,5	132,8
Sint-Niklaas	96,6	85,9	97,4	76,4	88,7	69,7	81,4	88,7
Hasselt	120,9	114,0	122,0	113,8	106,5	98,9	93,3	106,5
Maaseik	95,5	101,8	93,4	99,5	142,3	134,0	93,0	142,3
Tongeren	110,6	101,6	110,1	91,5	116,8	86,3	74,1	116,8
Vlaanderen	95,4	93,4	95,3	84,1	97,9	90,6	92,6	97,9

2.43 *Bouwvergunningen per arrondissement. Vergelijking van de periode 1990-1993 en de periode 1994-1997 waarbij 1990-1993 = 100. Bron: NIS.*

(1) woongebouwen

(2) woningen

(3) voor woongebouwen met 1 woning

(4) niet-woongebouwen

(5) aantal gebouwen met meerdere woningen

(6) aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen

(7) gemiddeld aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen

(8) vergunningen meergezinswoningen

BOUWVERGUNNINGEN

	1990-1993	1994-1997	INDEX
Woongebouwen	24.624	23.501	95,4
Woningen	37.352	34.903	93,4
Woongebouwen met 1 woning	22.853	21.768	95,3
Niet-woongebouwen	6.090	5.119	84,1
Aantal gebouwen met meerdere woningen	1.771	1.733	97,9
Aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen	14.499	13.136	90,6
Gemiddeld aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen	8,2	7,6	92,6

2.44 *Bouwvergunningen in Vlaanderen (1990-93 - 1994-97).*

Bron: NIS.

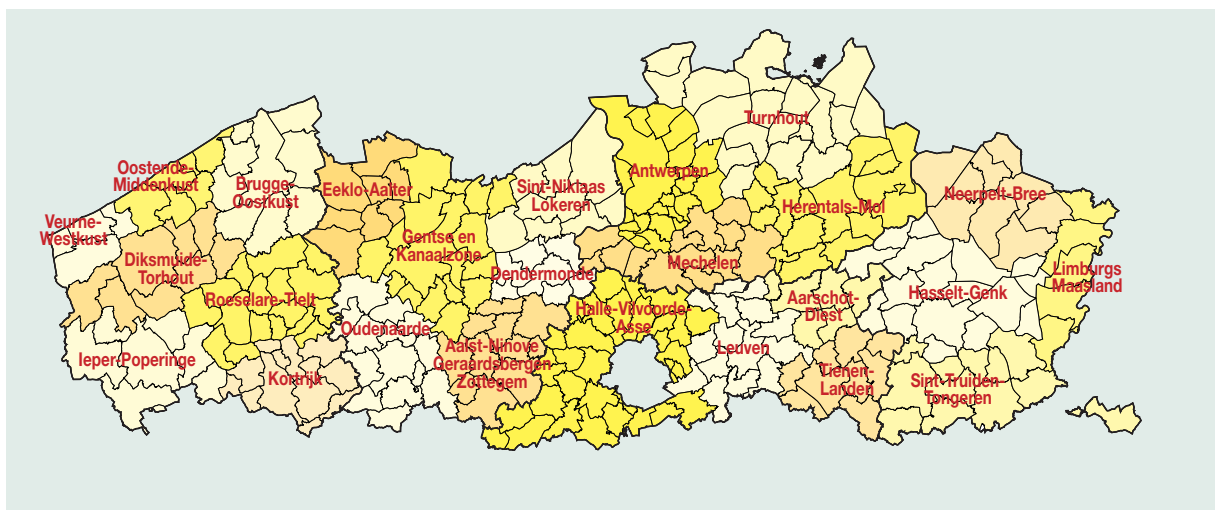
2.2.2 Bodembestemming

De overheid wil de bodembestemming onder controle houden. Een eerste stap daartoe was het opstellen van de gewestplannen. Een logisch vervolg hierop is het Structuurplan Vlaanderen. Het Structuurplan Vlaanderen wil de ruimte op een duurzame manier beheren en zet de grote lijnen uit op gewestelijk niveau. In dit Structuurplan staat beschreven hoe de ruimte in 2007 opgedeeld zal worden. We gaan na welke bestemming aan de percelen wordt gegeven en in hoeverre wijzigingen doorgevoerd worden.

Een belangrijk onderdeel van dit structuurplan is de zogenaamde ruimteboekhouding. Daarin staat hoeveel ruimte we in het jaar 2007 zullen reserveren voor wonen, werken, landbouw, natuur en bos. In functie daarvan kunnen bestemmingswijzigingen in de gewestplannen in de juiste banen worden geleid. De spreiding van de bebouwing blijft een essentieel kenmerk van de bestaande ruimtelijke structuur van

Vlaanderen. Van oudsher telt Vlaanderen een veelheid aan steden en woonkernen. Die zijn vaak omringd door een uitgebreid net van linten, perifere gebieden en verspreide bouwkernen. De landbouwbestemmingen komen naar voor als grote stukken open ruimte. Zo valt bijvoorbeeld de Westhoek op. De havens van Gent en Antwerpen worden gemarkeerd door de grote industriegebieden. In Limburg

VLAAMSE GEWESTPLANNEN

2.45 Grenzen van de Vlaamse gewestplannen. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning.

GEWESTPLANBESTEMMINGEN

BESTEMMING	GEWESTPLANNEN 1994	GEWESTPLANNEN IN 2007	EVOLUTIE	NATUURVERWEVINGSGEBIED*
Wonen	227.500	227.500	0	
Industrie	55.000	62.000	+7.000	
Recreatie	17.500	18.500	+1.000	10.000
Overige bestemmingen	57.000	57.000	0	
Agrarisch	806.000	750.000	-56.000	70.000
Bosgebied	43.000	53.000	+10.000	40.000
Natuur- en reservaatgebied	112.000	150.000	+38.000	
Overig groen	34.000	34.000	0	30.000
Totaal	1.352.000	1.352.000	0	150.000

2.46 Oppervlakte gewestplanbestemmingen op de gewestplannen in 1994 (= referentiejaar) en op de gewestplannen in 2007 in ha.

* Natuurverwevingsgebied is een aaneengesloten gebied waar (1) de functies landbouw, bosbouw, natuur nevens geschikt zijn en andere functies ondergeschikt zijn en waar landbouw, bosbouw en natuur gedifferentieerd voorkomen, (2) de biologische waarde kan toenemen d.m.v. randvoorwaarden m.b.t. het bestaande grondgebruik, waar het bestaande grondgebruik kan gegarandeerd blijven. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning.

OPPERVLAKTE BESTEMMINGEN OP DE HUIDIGE 25 GEWESTPLANNEN

GEWESTPLANNEN	WONEN	RECREATIE	NATUUR- EN RESERVAAT- GEBIED	OVERIG GROEN	BOS	LANDBOUW	INDUSTRIE	OVERIGE	*TOTALE OPPERVL.	
Veurne-Westkust	10,0	1,3	8,4	0,9	0,0	73,6	1,4	4,3	100	19.803,4
Oostende-Middenkust	13,2	3,0	4,3	1,4	0,0	68,6	3,8	5,7	100	24.713,9
Brugge-Oostkust	13,3	0,9	6,9	4,0	1,0	64,9	5,1	4,0	100	**62.037,3
Diksmuide-Torhout	5,6	0,2	2,2	0,5	0,1	89,3	0,8	1,2	100	53.741,4
Ieper-Poperinge	5,7	0,5	1,6	0,9	0,4	88,3	1,3	1,2	100	55.374,7
Roeselare-Tielt	13,7	0,2	1,2	0,7	0,0	79,8	3,3	1,1	100	60.488,8
Kortrijk	24,7	1,3	3,3	1,8	0,5	58,0	6,6	3,9	100	40.655,2
Gentse en Kanaalzone	20,4	1,1	4,7	4,4	1,4	55,8	7,0	5,2	100	76.348,2
Eeklo-Aalter	10,0	0,2	4,3	2,2	3,9	76,2	1,5	1,7	100	41.518,4
Dendermonde	20,1	1,4	9,6	2,1	2,6	57,8	2,9	3,5	100	24.455,5
Oudenaarde	14,3	0,8	3,6	1,5	1,9	73,4	2,5	1,9	100	57.290,7
Aalst-Ninove- Geraardsbergen	20,7	1,0	11,2	2,2	0,2	60,9	2,1	1,7	100	49.940,2
St.-Niklaas-Lokeren	16,1	1,4	3,6	3,8	2,4	54,9	13,8	4,0	100	51.265,4
Antwerpen	31,3	2,8	6,0	9,0	4,0	20,3	13,7	12,9	100	58.548,0
Mechelen	22,3	2,8	2,5	3,3	8,6	51,7	5,2	3,5	100	51.269,2
Turnhout	14,0	2,2	9,3	1,1	9,3	56,6	1,9	5,6	100	105.029,0
Herentals-Mol	17,3	2,4	10,4	2,0	7,8	51,8	3,6	4,7	100	72.882,1
Neerpelt-Bree	12,3	0,8	21,9	1,3	5,2	43,4	4,1	11,0	100	60.960,8
Hasselt-Genk	23,7	3,0	18,4	3,0	2,7	34,1	6,4	8,7	100	82.927,8
Limburgs Maasland	16,3	2,1	25,2	2,3	2,9	38,8	3,3	9,1	100	33.389,1
St.Truiden-Tongeren	12,5	0,4	7,1	2,5	0,6	74,1	1,6	1,1	100	65.527,6
Aarschot-Diest	16,4	1,2	14,1	2,3	3,6	59,4	1,6	1,4	100	27.226,9
Leuven	23,7	0,9	19,5	3,7	1,6	46,1	1,6	2,8	100	50.966,9
Tienen-Landen	10,1	0,2	3,2	1,8	0,6	81,7	1,3	1,1	100	38.778,8
Halle-Vilvoorde-Asse	20,7	0,7	6,2	4,2	4,7	57,4	3,1	3,1	100	94.888,1
Totaal	16,7	1,3	8,3	2,6	3,1	59,4	4,1	4,4	100	***1.359.702,4

2.47 Oppervlakte bestemmingen* op de huidige 25 gewestplannen, toestand 1/1/1998, in %. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning.

** Bestemmingen volgens de categorieën in de ruimteboekhouding. ***De cijfers voor gewestplan 3 en de totaalom zijn verschillend van vroegere cijfers omdat, ter hoogte van Zeebrugge (wijziging van 19/09/1996) 868 ha is bijgevoegd, waarvan 362 ha industrie.

GEWESTPLANWIJZIGINGEN

NAAR:	WONEN	RECREATIE	NATUUR- EN RESERVAAT- GEBIED	OVERIG GROEN	BOS	LANDBOUW	INDUSTRIE	OVERIGE	IN MIN
VAN:									
Wonen	76,5	0,0	0,0	1,2	0,5	30,6	4,5	10,5	123,7
Recreatie	0,0	13,4	0,0	0,0	0,1	2,4	0,0	0,0	15,9
Natuur- en reservaatgebied	3,9	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	1,7	6,0
Overig groen	0,3	0,0	0,0	89,8	0,3	0,1	0,7	4,7	95,8
Bos	0,3	0,0	0,0	4,0	84,0	0,2	0,0	0,1	88,6
Landbouw	1,7	0,0	0,0	6,0	3,1	300,0	8,2	33,9	352,8
Industrie	8,9	0,0	0,0	5,8	0,0	35,6	85,1	3,3	138,7
Overige	4,2	2,6	19,9	8,5	0,1	37,0	0,3	19,9	92,4
IN PLUS	95,6	15,9	19,9	115,6	88,1	405,9	98,7	74,0	913,8

2.48 Gewestplanwijzigingen 1997 (in hectare) - verschuivingen tussen de bestemmingscategorieën. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning. Gewestplanwijzigingen via gemeentelijke aanlegplannen niet inbegrepen.

GEWESTPLANBESTEMMINGEN

	IN MIN	IN PLUS	RESULTAAT
Wonen	123,7	95,6	-28,1
Recreatie	15,9	15,9	0,1
Natuur- en reservaatgebied	6,0	19,9	14,0
Overig groen	95,8	115,6	19,8
Bos	88,6	88,1	-0,4
Landbouw	352,8	405,9	53,1
Industrie	138,7	98,7	-40,0
Overige	92,4	74,0	-18,4

2.49 Gewestplanwijzigingen 1997 (in hectare) - verschuivingen tussen de bestemmingscategorieën. Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning. Gewestplanwijzigingen via gemeentelijke aanlegplannen niet inbegrepen.

zien we belangrijke delen natuur en reservaat. Het Zoniënwoud ten zuiden van Brussel blijft het grootste aanengesloten bosgebied in Vlaanderen. In 1997 is er relatief weinig veranderd. Alleen in Mechelen en de regio Sint-Truiden-Tongeren zijn er wezenlijke verschuivingen gebeurd. Voor het overige was 1997 een rustig jaar in het gewestplannenlandschap. Op dit moment zijn de

herzieningen in functie van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen volop aan de gang. Welk beeld geeft een overzicht van alle gewestplannen samen? We zien alvast veel interne verschuivingen binnen de bestemmingen landbouw (300 ha). Verschui-vingen tussen categorieën zijn eerder zeldzaam.

GEWESTPLANWIJZIGINGEN

GEWESTPLANNEN	WONEN	RECREATIE	NATUUR- EN RESERVAAT- GEBIED	OVERIG GROEN	BOS	LANDBOUW	INDUSTRIE	OVERIGE
1 Veurne-Westkust								
2 Oostende-Middenkust								
3 Brugge-Oostkust						-4,12		4,12
4 Diksmuide-Torhout						-4,45		4,45
5 Ieper-Poperinge								
6 Roeselare-Tielt								
7 Kortrijk								
8 Gentse en Kanaalzone				-4,67		-1,99	-2,87	9,60
9 Eeklo-Aalter						-2,65		2,65
10 Dendermonde						-0,23		0,23
11 Oudenaarde						-4,19		4,19
12 Aalst-Ninove-Geraardsbergen	-0,08		-1,62	0,44		-4,54		5,82
13 St.-Niklaas-Lokeren								
14 Antwerpen								
15 Mechelen	0,87	2,4	19,52	24,07	-0,44	27,94	-6,3	-68,06
16 Turnhout								
17 Herentals-Mol								
18 Neerpelt-Bree	-8,09			0,03		-0,05		8,11
19 Hasselt-Genk	-3,99			-0,03		-8,66	4,01	8,66
20 Limburgs Maasland								
21 St.-Truiden-Tongeren	-20,68	-2,33				58,05	-34,83	-0,22
22 Aarschot-Diest			-0,09			-1,99		2,09
23 Leuven								
24 Tienen-Landen								
25 Halle-Vilvoorde-Asse	3,87		-3,87					
Vlaanderen	-28,10	0,07	13,94	19,84	-0,44	53,12	-39,99	-18,36

2.50 Gewestplanwijzigingen 1/1/1997-1/1/1998 (in hectare). Bron: LIN - afdeling Ruimtelijke Planning. Gewestplanwijzigingen via gemeentelijke aanlegplannen niet inbegrepen.

2.2.3 Doorwerking ruimtelijke ordeningsbeleid

Het hoogste bestuursniveau kan veel aanreiken, maar het is op het terrein dat het grote werk gebeurt. Het ruimtelijke ordeningsbeleid moet doorstromen naar de provinciale en gemeentelijke echelons. Vooral de gemeente draagt een grote verantwoordelijkheid in de doorwerking van het gewestelijk beleid. Ook de kwaliteit van de leefomgeving ligt grotendeels in haar handen. Hoe ver staan de gemeenten met hun planning, adviescommissies en woningbehoeftestudies?

Gemeentelijke commissies van advies

Zonder een gemeentelijke adviescommissie is een sterk en helder ruimtelijke ordeningsbeleid bijna ondenkbaar. Nochtans beschikken niet alle gemeenten over een dergelijk instrument. Nog geen vierde, zijnde 72 van de 308 Vlaamse gemeenten heeft er een. In vergelijking met vorig jaar hebben slechts 3 gemeenten meer het initiatief genomen tot oprichting. Daardoor worden een aantal Bijzondere Plannen van Aanleg doorgeschoven naar de regionale adviescommissies, die dan ook overbelast geraken.

Gemeentelijke structuurplanning

Het gemeentelijk ruimtelijk structuurplan is een relatief nieuw instrument. Niet alle gemeentelijke beleidsvoerders zijn er al voldoende mee vertrouwd. Tot september 1998 hebben slechts 22% van de gemeenten hun ruimtelijk structuurplan opgemaakt. Van die 68 gemeenten hebben bijna de helft een start- of procesnota overgemaakt aan het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 14 hebben een

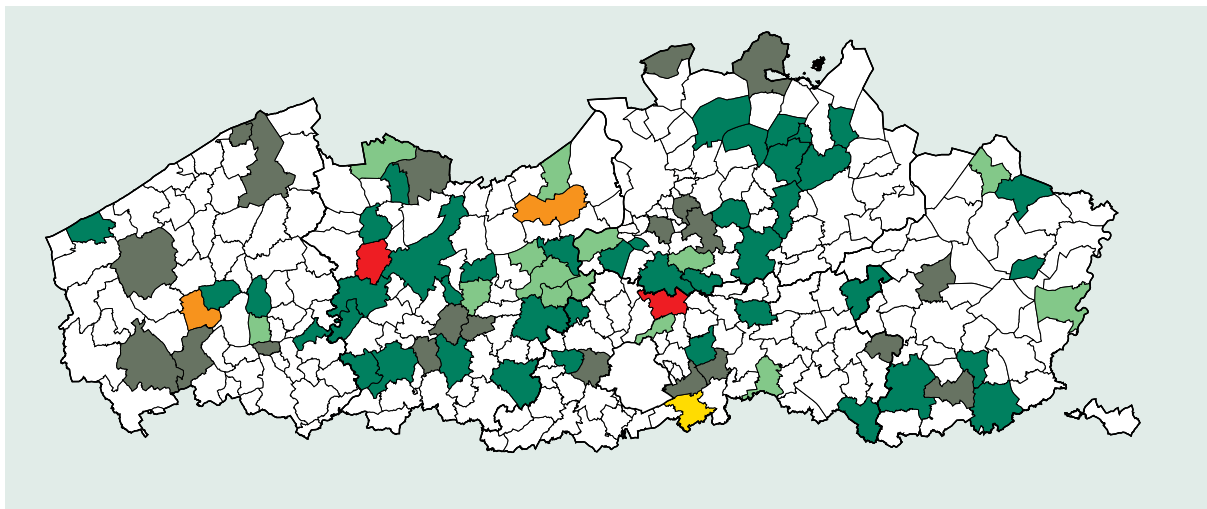
(voor)ontwerp klaar. Slechts in 2 gemeenten is er een voorlopige vaststelling; 2 andere gemeenten, nl. Nevele en Zemst, beschikken over een definitief ruimtelijk structuurplan. In vergelijking met 1997 is er dus relatief weinig vooruitgang te constateren. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de tijd die gaat in inventarisatie en overleg. In realiteit zijn heel wat gemeenten op informele basis bezig met structuurplanning, zonder dat de afdeling Ruimtelijke Planning daarvan documenten ontving. Wellicht komt daar op korte termijn verandering in.

Gemeentelijke woningbehoeftestudies

Woonuitbreidingsgebieden zijn in principe reservegebieden die pas na verwezenlijking van de woongebieden aan de beurt komen. Wie bijkomende woonuitbreidingsgebieden wil aansnijden, moet eerst een behoeftenstudie opmaken. Welke gemeenten hebben sinds 1996 een woningbehoeftestudie ingediend bij de afdeling Ruimtelijke Planning? Ruim één derde van de Vlaamse gemeenten (nl. 112) hebben de afgelopen drie jaar een woningbehoeftestudie ingediend. Meer dan de helft daarvan hebben de studie naderhand bijgesteld.

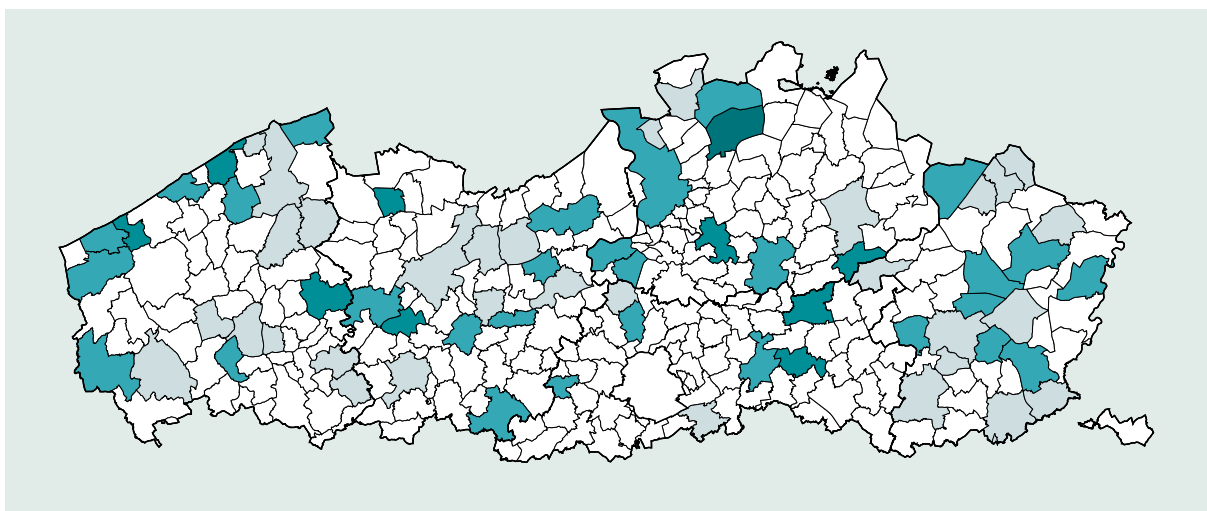
OVERZICHT GEMEENTELIJKE RUIMTELIJKE STRUCTUURPLANNEN

2.51 Overzicht gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen.
Situatie 21/9/1998. Bron: AROHM - afdeling Ruimtelijke Planning.

definitieve vaststelling	(2)	■
voorlopige vaststelling	(2)	■
ontwerp GRS	(1)	■
voorontwerp GRS	(14)	■
procesnota/startnota	(43)	■
beslissing CBS start	(21)	■

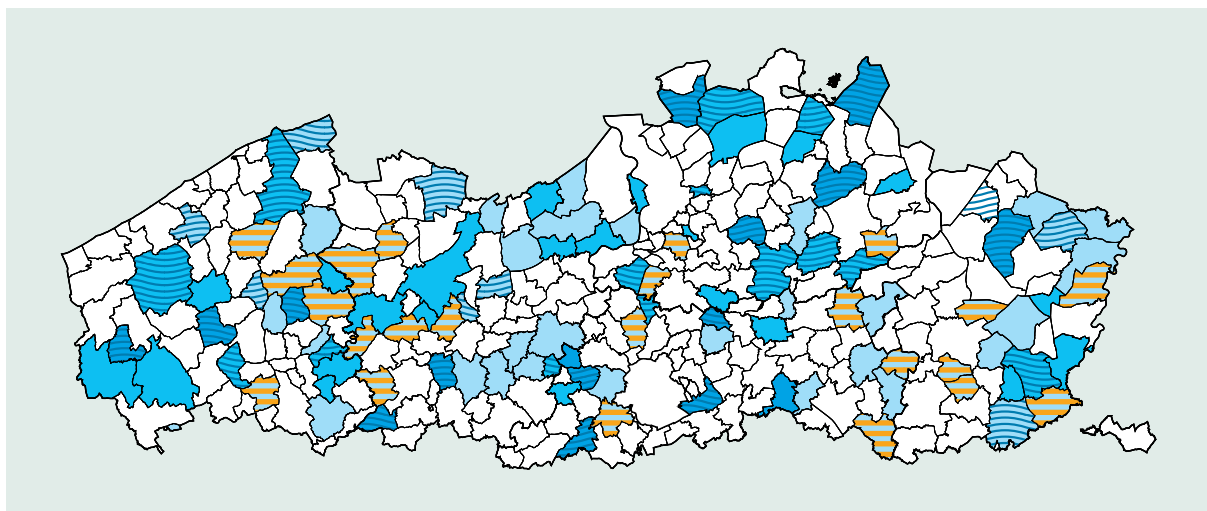
GEMEENTELIJKE COMMISSIES VAN ADVIES

2.52 Overzicht gemeentelijke commissies van advies in 1998.
Bron: AROHM - afdeling Ruimtelijke Planning.

geen	(236)	■
samengesteld in 1995	(33)	■
samengesteld in 1996	(29)	■
samengesteld in 1997	(9)	■
samengesteld in 1998	(1)	■

VOORGELEGDE EN BIJGESTELDE WONINGBEHOEFTESTUDIES

2.53 Overzicht ingediende en bijgestelde woningbehoeftestudies sinds 1996.

Situatie op 21/9/1998.

Bron: AROHM - afdeling Ruimtelijke Planning.

studie voorgelegd in	studie bijgesteld in
niet voorgelegd	niet bijgesteld
1996	1997
1997	1997
1998	

VOOR MEER INFORMATIE

- Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
- NIS, Kadastrale Statistieken (1985-1997)
- NIS, Statistieken over bouwnijverheid en huisvesting (1990-1997)

Definities

Bebouwde oppervlakte

Alle percelen die volgens het kadaster bebouwd zijn: percelen met appartementen, buildings, huizen en hoeven, bijgebouwen, ambachts- en industriegebouwen, opslagruimten, kantoorgebouwen, gebouwen met handelsbestemming, openbare gebouwen, gebouwen voor nutsvoorzieningen, gebouwen voor sociale zorg en ziekenzorg, gebouwen voor onderwijs, onderzoek en cultuur, gebouwen voor erediensten, gebouwen voor recreatie en sport en andere bebouwde percelen. De gegevens zijn afkomstig van het kadaster. Wanneer de eigenaar belangrijke veranderingen van de grond of verbouwingen vergeet te melden, kunnen die gegevens niet bijgewerkt worden. De bebouwde percelen bevatten bovendien vaak een vrij belangrijk niet-bebouwd gedeelte (tuin, weide, ...).

Onbebouwde oppervlakte

Alle percelen die volgens het kadaster onbebouwd zijn: akkerland, grasland, tuinen en parken, boomgaarden, bossen, woeste gronden, recreatieterreinen, gekadastreerde wateren, wegenis en andere onbebouwde percelen.

Woongebouw

Gebouwen die uitsluitend of voor minstens 50% voor huisvesting bestemd zijn. In het tweede geval bestaat de rest van het gebouw uit lokalen die voor de uitoefening van een beroep ingericht zijn.

Stedelijk gebied

Het stedelijk gebied is het gebied waar een intense samenhang en verweving bestaat tussen verschillende menselijke activiteiten (wonen, diensten, werken, ...), waar dichte bebouwing overheerst en waar het wenselijk is ontwikkelingen te stimuleren en te concentreren. Bij de selectie van de stedelijke gebieden wordt in de gewenste ruimtelijke structuur een selectie van die gemeenten gegeven die geheel of gedeeltelijk behoren tot een stedelijk gebied. De afbakening van de stedelijke gebieden in uitvoeringsplannen is functioneel ruimtelijk en volgt niet noodzakelijk de administratieve grenzen.

Buitengebied

Het buitengebied is het gebied waarin de open, onbebouwde ruimte overweegt en waar een buitengebiedbeleid wordt gevoerd. Elementen van bebouwing en infrastructuur die in functionele samenhang zijn met de niet-bebouwde ruimte maken er onderdeel van uit en kunnen plaatselijk overwegen.

2.3 Waar het goed is om te wonen

Blikvangers

- De Vlaming blijft in toenemende mate opteren voor een eigen woning, liefst een eengezinswoning. Dit resulteert niet in een massale toename van nieuwbouw. (*ill. 2.57*)
- De prijs van een eengezinswoning of een bouwgrond nam de jongste jaren veel sneller toe dan de gemiddelde inkomensstijging. (*ill. 2.62*) Dit was trouwens ook het geval voor de huurprijs van sociale woningen. (*ill. 2.63*)
- De kwaliteit van het woningpark, het huishoudelijk comfort en de woonomgeving blijft toenemen. (*ill. 2.64 en 2.65*)
- De overheid speelt de jongste jaren terug een actievere rol op de woningmarkt. Er zijn de toenemende activiteiten van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (*ill. 2.77*), het Vlaams Woningfonds (*ill. 2.73*), Domus Flandria (*ill. 2.78*) en sinds kort ook Vlabinvest in de Brusselse rand (*ill. 2.82*). Naast de Vlaamse overheid nemen nu ook de provincies en gemeenten steeds meer initiatieven. (*ill. 2.81*)
- Tegemoetkomingen in de leningslast voor bouw, koop en renovatie gaan doorgaans naar jonge mensen. Huursubsidies en aanpassingspremies gaan in verhouding meer naar ouderen. Opvallend is dat in '97 het aantal jongeren (< 40 jaar), dat beroep deed op een huursubsidie, sterk is toegenomen. Tevens blijkt de toenemende vraag bij eenoudergezinnen, meestal met een vrouw als gezinshoofd. (*ill. 2.83*)

2.3.1

Structuur van de woningmarkt

Wonen in Vlaanderen is kiezen uit een breed gamma van mogelijkheden. Die keuze wordt beïnvloed door de gezinssituatie en (vanzelfsprekend) beperkt door wat men kan spenderen, het aantal beschikbare woningen en tal van andere factoren onder meer in het kader van de ruimtelijke ordening.

Dit hoofdstuk omvat zowel de vraag naar als het aanbod van woningen. Het aanbod wordt in beeld gebracht aan de hand van de indicatoren eigendomstitel, woningtype en nieuwbouw van woningen.

De ontwikkeling van de vraag naar onroerend goed wordt beschreven via de indicatoren verkoop van huizen, flats en bouwgronden, met de daaraan gekoppelde prijsevolutie.

De grote gemene deler is bijzonder duidelijk: de Vlaming kiest massaal voor de eengezinswoning (91% van het woningpark) en is veel liever eigenaar dan huurder. Een woning kopen is nauw verbonden met huwen en kinderen krijgen. De huishoudens met kinderen kiezen bijna twee keer meer voor een eengezinswoning dan kinderloze huishoudens of alleenstaanden.

Jongeren wonen vaak eerst in een flat.

Alleenstaanden, zelfs op hoge leeftijd, verhuizen niet gemakkelijk naar een appartement.

Gehuwde gezinnen met kinderen wensen blijkbaar snel een eigen huis te bezitten. Van deze groep is van de leeftijdsklasse 25 tot 29 jaar reeds 60% eigenaar.

Voor de alleenstaanden en samenwonenden is een woning kopen minder prioritair: slechts de helft koopt een woning, en dan nog meestal op latere leeftijd.

De eenoudergezinnen kennen een specifiek verloop; op jongere leeftijden bestaat het eenoudergezin meestal uit moeder-met-kind. Het bezit van de eigendomstitel is bij deze groep vrij laag. Op oudere

leeftijden gaat het vooral om weduwen en weduwnaars met vaak inwonende kinderen. Deze groep is in veel gevallen eigenaar.

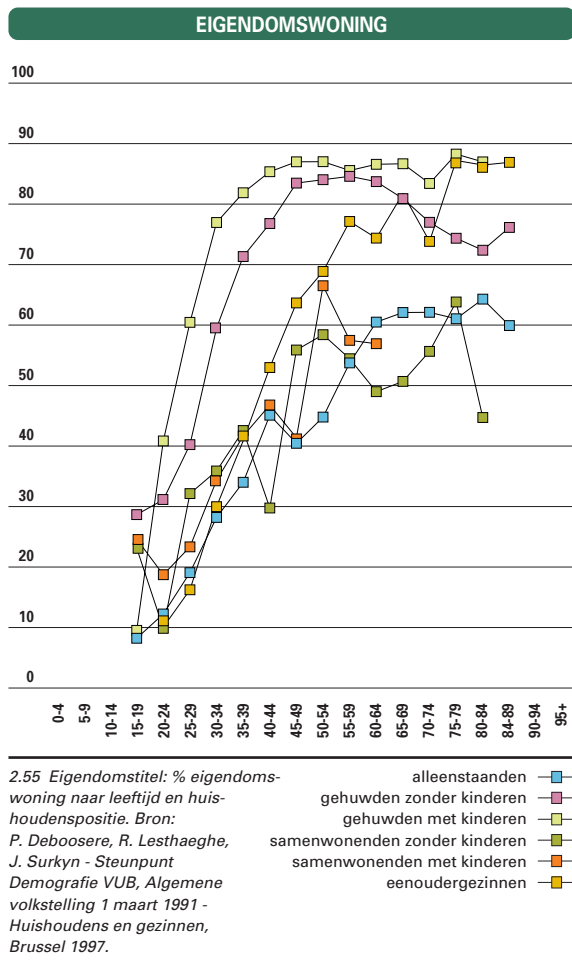
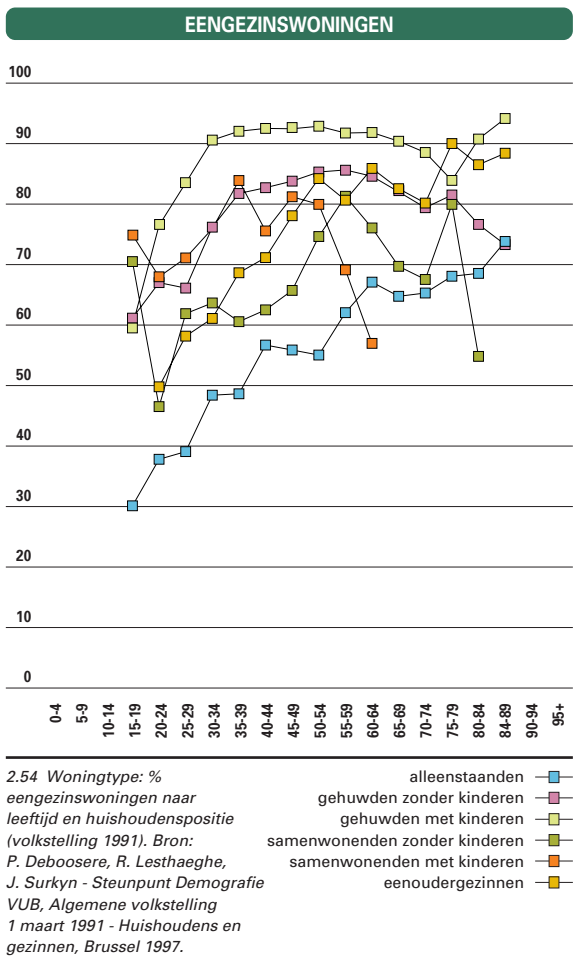
Verhuizen naar een nieuwe woning is leeftijdsgebonden. De grootste aantallen nieuwe woningen worden aangetroffen in de leeftijdsklasse 30 tot 40 jaar, zeg maar bij gehuwden met kinderen.

De Vlaming zal liever kopen dan huren en deze trend wordt steeds sterker. Dat betekent echter niet dat massaal veel nieuwe huizen neergezet worden.

De toename is eerder een gevolg van de aankoop van oudere woningen, dan van nieuwbouw. Dit koopgedrag is vrij verspreid over de verschillende bevolkingscategorieën met uitzondering van de economisch zwakkere groepen zoals de alleenwonenden en de alleenstaande ouders.

Het aandeel van nieuwe woningen (jonger dan 20 jaar) daalde van 32% van 1981 naar 25% in 1991.

Deze daling is te wijten aan vertraging in de nieuwbouw, het normale verouderingsproces van de woningen gebouwd in de jaren '60 en het vrij lage aantal afbraken.

Evolutie op de woningmarkt

In 1997 werden voor het Vlaamse Gewest 21.525 percelen bouwgrond, 46.186 woningen en 17.288 flats verkocht. In vergelijking met 1996 is de verkoop van huizen aanzienlijk toegenomen (+8,2%). Bij de appartementen was de toename minder groot (+4,9%).

In 1997 werden in Vlaanderen 18.734 nieuwe woongebouwen opgetrokken, 17.497 huizen en 1.237 flats. Dit is globaal 7,9% minder dan het jaar voordien.

Vlaanderen kende tot en met 1995 een relatief krachtige ontwikkeling van nieuwbouw. Tijdens de periode 1992 tot 1994 nam de nieuwbouw fors toe in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. In Limburg, Oost- en West-Vlaanderen duurde deze trend zelfs tot 1995. Daarna deed zich in alle provincies een algemene daling van de bouwactiviteit van 32% voor tussen 1995 en 1997. In arrondissementen zoals Oudenaarde, Aalst, Tongeren,

Oostende en Sint-Niklaas was de terugval zelfs spectaculair.

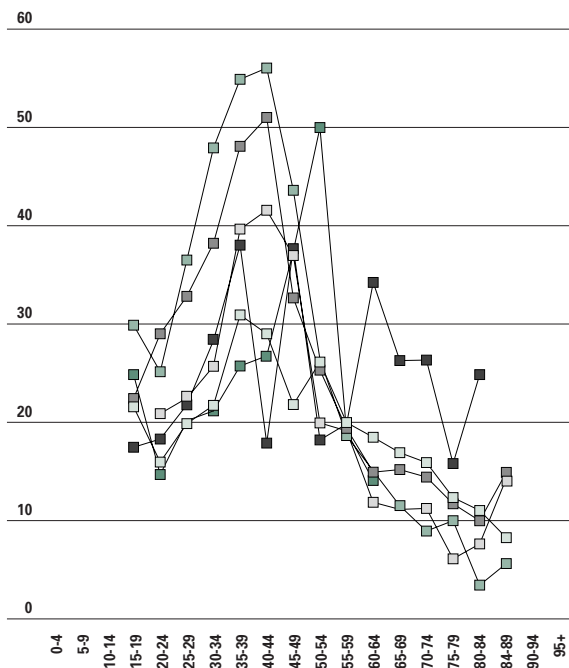
Stabiliteit of een lichte toename van de activiteit wordt voor de periode 1996-1997 vastgesteld in de arrondissementen Mechelen, Turnhout en Hasselt. Een sterke toename komt voor in de arrondissementen Eeklo, Diksmuide, Oostende, Roeselare en Veurne.

Koop- en huurprijzen

Een *huis kopen* is in 1997 het duurst in Knokke-Heist. Ook Vlaams-Brabant (en vooral de gemeenten Beersel, Hoelaart, Overijse en St. Genesius Rode) ligt merkbaar boven het Vlaamse gemiddelde. Dit geldt trouwens voor de meeste gordelgemeenten rond Brussel. Toch blijkt de noordelijke kant iets goedkoper dan de zuidelijke. Ook het Kempische gebied prijst zich vrij duur aan. Vooral de gemeenten Brecht, Essen, Kalmthout en Malle springen in het oog.

De kooprijzen zijn het sterkst toegenomen in de

NIEUWE WONINGEN

2.56 Percentage nieuwe woningen naar leeftijd en huishoudenspositie (volkstelling 1991). Bron: P. Deboosere, R. Lesthaeghe, J. Surkyn - Steunpunt Demografie VUB, Algemene volkstelling 1 maart 1991 - Huishoudens en gezinnen, Brussel 1997.

arrondissementen Sint-Niklaas, Gent en Mechelen. Mechelen wordt een residentieel gebied voor de omgeving van Brussel. Sint-Niklaas voelt de druk van de economische groei in de Antwerpse haven en de uitbreiding van de verstedelijking.

Voor flats vinden we de grootste prijsstijgingen in de arrondissementen Mechelen, Sint-Niklaas en Oostende.

Bouwgrond is vooral duurder geworden in de arrondissementen Sint-Niklaas, Veurne, Mechelen en Leuven.

Tussen 1991 en 1997 nam het gemiddeld inkomen met 24% toe en stegen de consumptieprijzen relatief matig. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de immobielieprijzen. Van eengezinswoningen en bouwgronden steeg de prijs met respectievelijk 43% en 56%. De gemiddelde verkoopprijs voor appartementen steeg met 20%.

Ondanks die prijsstijgingen bleef de verkoop van woningen en flats de laatste jaren nog altijd toenemen. De verkoop van bouwgrond bleef stabiel.

NIEUWBOW EENGEZINSWONINGEN PER ARRONDISSEMENT

	1995	1997
Vlaams Gewest	111,7	79,6
Arrondissement Antwerpen	88,7	56,3
Arrondissement Mechelen	109,6	81,7
Arrondissement Turnhout	97,3	77,9
Provincie Antwerpen	95,8	69,5
Arrondissement Halle-Vilvoorde	85,7	70,7
Arrondissement Leuven	93,9	74,5
Provincie Vlaams-Brabant	89,7	72,6
Arrondissement Hasselt	128,0	95,3
Arrondissement Maaseik	112,0	64,4
Arrondissement Tongeren	136,9	65,8
Provincie Limburg	124,5	77,5
Arrondissement Aalst	144,4	88,4
Arrondissement Dendermonde	124,3	80,6
Arrondissement Eeklo	178,6	147,2
Arrondissement Gent	119,0	88,9
Arrondissement Oudenaarde	173,3	66,9
Arrondissement Sint-Niklaas	152,5	82,8
Provincie Oost-Vlaanderen	137,2	88,2
Arrondissement Brugge	107,2	94,4
Arrondissement Diksmuide	175,2	130,2
Arrondissement Ieper	110,5	80,3
Arrondissement Kortrijk	108,3	86,2
Arrondissement Oostende	166,2	111,4
Arrondissement Roeselare	145,5	127,6
Arrondissement Tielt	116,2	96,4
Arrondissement Veurne	61,6	47,0
Provincie West-Vlaanderen	116,5	92,6

2.57 Nieuwbouw eengezinswoningen per arrondissement (1991 = 100). Bron: NIS, statistieken over bouwnijverheid en huisvesting.

VERKOOP WONINGEN, APPARTEMENTEN, BOUWGRONDEN

JAAR	WONINGEN	FLATS	BOUWGRONDEN
1989	42.453	14.098	32.694
1990	41.520	13.095	30.177
1991	42.198	13.251	27.682
1992	43.845	14.993	27.738
1993	43.045	15.247	26.724
1994	42.976	15.702	26.500
1995	40.904	13.751	22.100
1996	42.672	16.467	21.640
1997	46.186	17.288	21.525

2.58 Verkoop woningen, appartementen, bouwgronden. Bron: Stadim.

NIEUWBOUW

	TOTAAL AANTAL WOONGEBOUWEN	WOONGEBOUW MET 1 WONING	WOONGEBOUW MET MEERDERE WONINGEN	TOTAAL AANTAL WONINGEN	TOTAAL AANTAL WONINGEN IN GEBOUWEN MET MEERDERE WONINGEN
1975-1980	37.478	35.598	1.879	52.509	16.910
1981-1985	17.110	16.628	481	20.178	3.550
1986-1990	20.634	19.723	911	26.764	7.041
1991	23.531	21.993	1.538	32.515	10.522
1992	24.427	22.843	1.584	35.352	12.509
1993	22.132	20.711	1.421	33.361	12.650
1994	26.665	24.833	1.832	39.129	14.296
1995	26.628	24.567	2.061	40.293	15.726
1996	20.351	19.030	1.321	29.116	10.086
1997	18.734	17.497	1.237	26.097	8.600

2.59 Begonnen woongebouwen in het Vlaamse Gewest. Bron: NIS, statistieken over bouwnijverheid en huisvesting.

PRIJZEN PER ARRONDISSEMENT VOOR WONINGEN, APPARTEMENTEN EN BOUWGRONDEN IN 1997

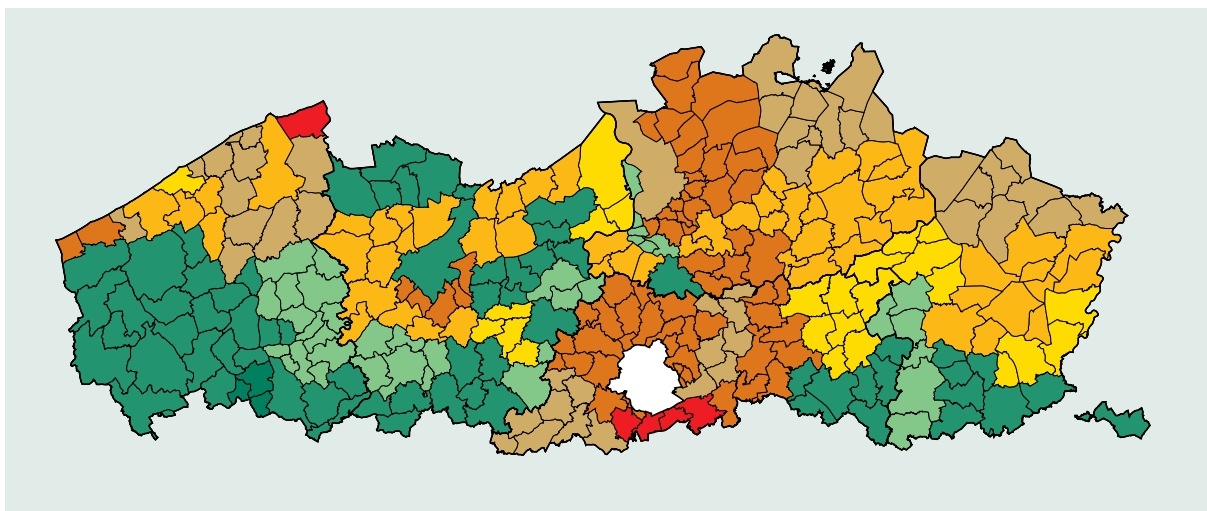
ARRONDISSEMENT	WOONHUIZEN	ARRONDISSEMENT	FLATS	ARRONDISSEMENT	BOUWGRONDEN
Sint-Niklaas	152	Mechelen	126	Sint-Niklaas	186
Gent	149	Sint-Niklaas	126	Veurne	170
Mechelen	145	Oostende	124	Mechelen	168
Maaseik	144	Veurne	123	Leuven	164
Tongeren	142	Gent	122	Dendermonde	162
Dendermonde	137	Antwerpen	122	Turnhout	159
Turnhout	136	Hasselt	121	Tielt	157
Eeklo	135	Aalst	120	Aalst	154
Oudenaarde	135	Brugge	120	Antwerpen	151
Tielt	134	Dendermonde	118	Gent	151
Aalst	134	Turnhout	116	Halle-Vilvoorde	146
Antwerpen	132	Halle-Vilvoorde	115	Diksmuide	142
Ieper	131	Roeselare	114	Maaseik	142
Hasselt	131	Tongeren	114	Brugge	142
Oostende	129	Maaseik	114	Hasselt	139
Leuven	128	Kortrijk	113	Ieper	137
Brugge	126	Tielt	111	Oudenaarde	136
Kortrijk	125	Diksmuide	109	Roeselare	135
Veurne	125	Leuven	108	Oostende	135
Diksmuide	125	Ieper	105	Kortrijk	129
Halle-Vilvoorde	124	Eeklo	95	Tongeren	126
Roeselare	122	Oudenaarde	86	Eeklo	124

2.60 Evolutie van de prijzen per arrondissement voor woningen, appartementen en bouwgronden in 1997 (1992 = 100). Bron: Stadim.

magenta film weg?

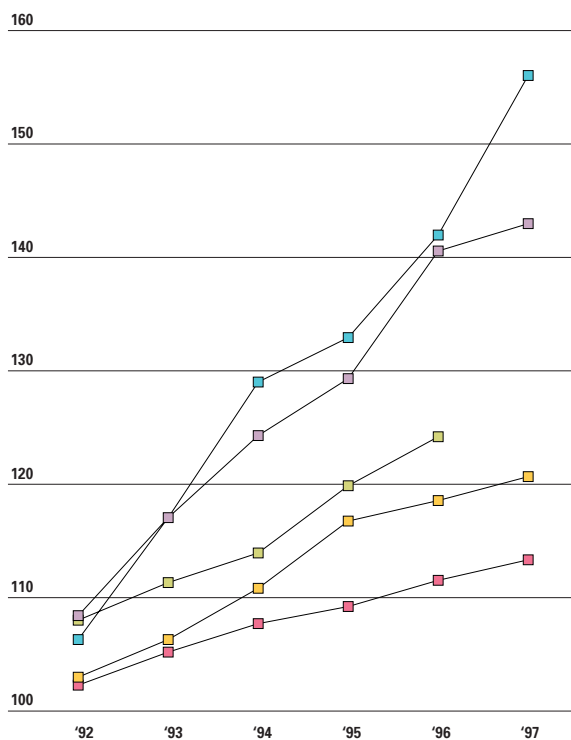
DE INDEX VAN DE PRIJZEN VAN DE WONINGEN IN 1997

2.61 De index van de prijzen van de woningen in 1997 (Vlaams gemiddelde = 100).
Bron: Stadim.

130 tot 170 (5)	81 tot 86 (24)
100 tot 130 (67)	75 tot 81 (37)
94 tot 100 (47)	66 tot 75 (69)
86 tot 94 (57)	46 tot 66 (3)

KENCIJFERS VERKOOP

2.62 Evolutie van de index bouwgronden, eengezinswoningen, flats, gemiddeld inkomen en consumptieprijzen.
Bron: NIS, Financiële statistieken; STADIM.

HUURPRIJS SOCIALE WOONGELEGENHEDEN

1992	108,9
1993	110,1
1994	122,4
1995	125,8
1996	130,2
1997	131,4

2.63 Gemiddelde reële huurprijs sociale woongelegenheden (huizen + flats), (1991 = 100). Bron: VHM, jaarverslag.

De *gemiddelde huurprijs* voor sociale woningen steeg sneller dan het gemiddelde inkomen. Om een precieze evolutie van de huurprijzen op de privémarkt uit te tekenen, ontbreken de gegevens.

2.3.2 Woonomgeving en woonkwaliteit

Zorgen voor een aangepast en eigentijds woningpark in een aangename woonomgeving blijft een prioritair aandachtspunt van de Vlaamse overheid.

De kwaliteit van het woningpark en de woonomgeving wordt zichtbaar via de indicatoren wooncomfort, woonkeuze, leegstand en woonruimte.

De woondichtheid is een richtingaanwijzer die een beter inzicht geeft in de woonsituatie.

Woonkwaliteit

Volgens de budget-enquête 1995-1996 werd 19,5% van het woningpark gebouwd voor 1945.

45% van het huidige woningpark, zowel nieuwbouw als verbouwing, kwam na 1971 tot stand.

Ruim 2/3 van het patrimonium is in prima staat en het wooncomfort blijft zowel in Vlaanderen als in de andere gewesten toenemen. In Vlaanderen beschikt niettemin 6% van de huishoudens niet over de minimale hygiënische infrastructuur. Deze groep

behoort tot de laagste inkomensklasse.

Het huishoudelijk comfort bereikt in Vlaanderen een behoorlijk peil. Nochtans geven de cijfers aan dat nog altijd 11% van de huishoudens, te situeren in de laagste inkomensklasse, geen telefoon in huis heeft.

80% van de Vlaamse huishoudens die minstens één auto bezitten, kunnen hun voertuig in een garage achterlaten. Meer dan de helft van de huishoudens in Brussel met minstens één auto kan evenwel geen gebruik maken van een garage.

WOONCOMFORT BINNEN DE GEWESTEN

COMFORT	VLAANDEREN			WALLONIË			BRUSSEL		
	1981	1991	1995-96	1981	1991	1995-96	1981	1991	1995-96
%									
Stromend water	97,1	99,4	98,0	99,6	99,8	99,3	98,3	99,6	100
Warm water	-	-	97,3	-	-	94,0	-	-	92,3
Toilet	78,5	90,9	97,3	82,8	93,1	97,3	81,2	92,0	94,7
Telefoon	60,9	87,6	97,0	60,9	85,0	94,3	72,2	83,3	94,5
Steenkoolverwarming	16,1	9,3	2,9	20,8	12,4	3,7	6,0	3,4	1,3
Centrale verwarming	57,0	65,0	71,9	49,8	59,4	67,4	75,7	81,7	84,9
Stookolie of gasverwarming	77,9	79,9	85,7	72,4	76,1	84,7	77,8	80,1	95,6
Garage	-	-	79,0	-	-	74,0	-	-	46,0

2.64 Het wooncomfort binnen de gewesten in %. Bron: NIS, volkstelling 1981-1991, budget-enquête 1995-1996.

HUISHOUDELIJK COMFORT

HUISHOUDENS IN HET BEZIT VAN	%
Diepvriezer	70,4
Droogkast	53,0
Wasmachine	92,7
Koelkast	72,9
Vaatwasmachine	31,7
Stofzuiger	92,0
Microgolfoven	60,1
Kleur TV	(18,01% meer dan 1) 79,1
PC	(3,1% meer dan 1) 28,3

2.65 Huishoudelijk comfort in Vlaanderen. Bron: NIS, budget-enquête 1995-1996.

WOONKEUZE BINNEN DE GEWESTEN

AARD VAN DE WONING	VLAANDEREN	WALLONIË	BRUSSEL
%	1995-1996	1995-1996	1995-1996
Open	37,8	37,6	4,1
Half open	20,7	22,1	4,2
Rijwoning	27,2	24,9	22,4
Flat/studio binnen 2 w.	1,2	3,8	3,4
Flat/studio binnen 3-4 w.	2,4	3,1	21,0
Flat/studio binnen 5-9 w.	3,9	2,4	13,0
Flat/studio binnen 10+	6,7	4,5	30,6
Andere	0,1	1,3	0,9
Totaal	100,0	100,0	100,0

2.66 De woonkeuze binnen de gewesten in %. Bron: NIS, budget-enquête 1995-1996.

De woonruimte van de Vlamingen is de laatste vijftien jaar sterk toegenomen. Ruim 90% van de Vlaamse huishoudens haalt de algemeen aanvaarde minimumnorm van 60 m². Voor Wallonië en Brussel belopen de percentages respectievelijk 89% en 82%. Meer dan de helft van de zelfstandigen woont in een ruimte van meer dan 125 m², bij de bedienden is dit 44% en bij de arbeiders 25%.

Van de niet-actieven haalt 10% de minimumnorm van 60 m² niet en huist 6,5% in minder dan 35 m². In Vlaanderen wonen de meeste gezinnen in een eengezinswoning. Meer dan 50% kan zich een open of half open bebouwing permitteren.

Opvallend is de Vlaamse voorliefde voor wat groen: 61% van de huishoudens met een laag inkomen (eerste kwartiel) beschikt over een tuin. Dit loopt zelfs op tot 91% voor huishoudens uit de hoogste inkomensklasse.

Het appartement of de studio bekoort maar 15%

van de Vlaamse huishoudens. Een gelijkaardige woonsituatie tekent zich in Wallonië af. Alleen in Brussel wonen de meeste huishoudens, namelijk 68%, in een flat of studio.

De open bebouwing vindt men in 52,7% van de huishoudens binnen de hoogste inkomensklasse. Vooral zelfstandigen kiezen voor open bebouwing. De half open bebouwing komt voor in 25,5% van de huishoudens in het tweede en derde kwartiel. Deze woonvorm is typerend voor de arbeidersgroep. De rijwoning wordt vooral bij de lagere inkomens aangetroffen (34,3%) en bij de niet-actieven. Flats in een gebouw van meer dan 10 woningen blijven beperkt tot in 7,3% van de huishoudens met een laag inkomen. Van de niet-actieven (12,6%) en gepensioneerden (10%) woont respectievelijk 12,6% en 10% in dergelijke appartementen.

WOONRUIMTE BINNEN DE GEWESTEN

%	VLAANDEREN			WALLONIË			BRUSSEL		
	1981	1991	1995-96	1981	1991	1995-96	1981	1991	1995-96
M ²									
< 35	4,4	3,5	1,1	4,8	4,6	2,4	12,4	10,1	4,6
35-44	5,1	4,0	1,1	4,8	4,1	2,1	11,2	10,7	5,4
45-54	7,9	11,2	3,1	8,5	10,7	5,2	15,3	16,7	7,8
55-64	12,2	9,5	4,7	13,5	9,8	6,3	16,3	9,9	12,2
65-84	28,7	23,1	14,3	27,7	23,5	17,8	20,3	20,1	25,8
85-104	22,9	20,6	24,4	21,2	21,4	23,9	11,8	15,4	19,6
105-124	9,6	15,8	17,0	9,3	14,8	13,7	5,2	9,9	10,7
125<	9,3	12,3	34,2	10,3	11,1	28,5	7,4	7,3	13,8
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

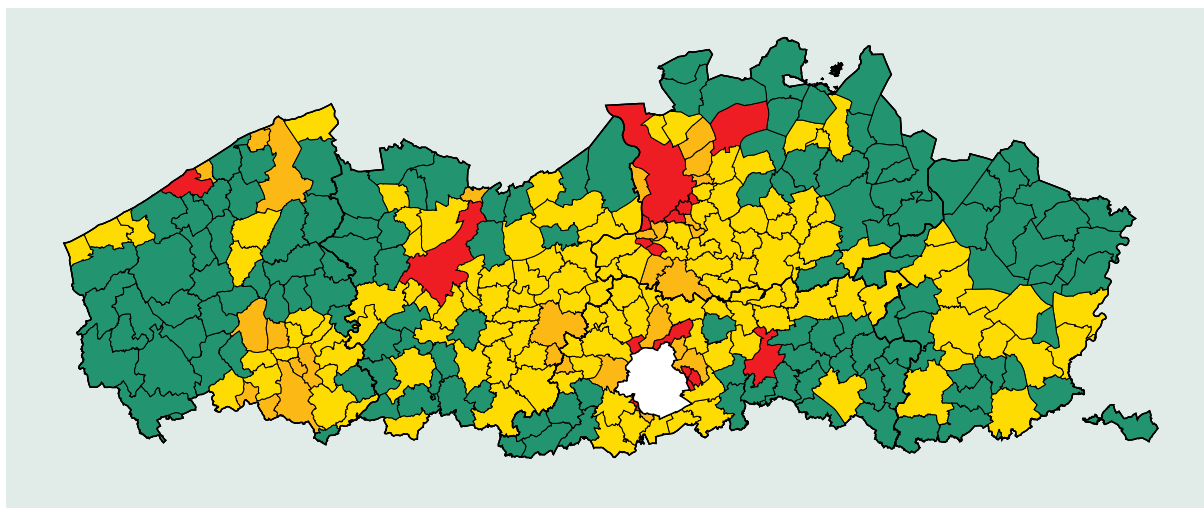
2.67 De woonruimte binnen de gewesten in %. Bron: NIS, volkstelling 1981-1991, budget-enquête 1995-1996.

WOONKEUZE EN BEROEPSSTATUUT

AARD VAN DE WONING	ZELFSTANDIGE	ARBEIDER	BEDIENDE	NIET-ACTIEF	PENSIOEN
Open bebouwing	52,7	34,8	43,2	21,6	32,9
Half open	17,4	26,0	18,2	20,2	20,7
Rijwoning	18,0	28,2	27,2	36,2	28,1
Flat/studio van 2 w.	19,1	1,1	1,0	2,0	0,9
Flat/studio 3-4 w.	3,1	0,5	2,6	2,0	3,1
Flat/studio 5-9 w.	2,5	4,4	3,5	5,4	4,3
Flat/studio 10 of meer woningen	3,6	5,1	4,5	12,6	10,0
Andere	-	-	0,3	-	-
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

2.68 Woonkeuze in Vlaanderen in functie van het beroepsstatuut in %. Bron: NIS, budget-enquête 1995-1996.

WOONDICHTHEID 1991

2.69 Woondichtheid 1991. Bron: Bert Meulemans, Veerle Geurts, Ufsia-woondichtheid 1991.

Woondichtheid per gemeente: aantal woningen per ha.

Lage: tot 1,5

Gemiddelde: van 1,5 tot 3,25

Hoge: van 3,25 tot 6,00

Zeer hoge: vanaf 6,00

zeer hoge woondichtheid (16) ■
 hoge woondichtheid (28) ■
 gemiddelde woondichtheid (127) ■
 lage woondichtheid (137) ■

Leegstand

In het kader van het renovatiebeleid (waarbij het accent ligt op het voorkomingsbeleid inzake de verkommering van het patrimonium) zijn maatregelen uitgewerkt om leegstand van woningen en gebouwen, in het bijzonder verloedering van wijken en buurten, tegen te gaan. Zowel subjectieve als objectieve gegevens worden aangewend om leegstand te bepalen. Komen in aanmerking voor een heffing: gebouwen en woningen die verwaarloosd zijn, die leegstaan of ongeschikt of onbewoonbaar verklaard zijn. Per gemeente wordt een inventaris opgemaakt van de feitelijke situatie van woningen en gebouwen. Op basis daarvan wordt een leegstand-aanslag opgemaakt

De geïnde financiële middelen worden via het Sociaal Impulsfonds (SIF) aan de steden en gemeenten ter beschikking gesteld, die dan hun toegekend aandeel kunnen aanwenden voor verbetering van woonomgeving en/of woonklimaat.

Binnen de mogelijkheden die het SIF biedt, besteedt 20,7% van de steden en gemeenten aandacht aan huisvestingsprojecten.

8,4% van de lokale overheden spant zich ook in om wijkontwikkelingen te promoten. Onderzoek heeft uitgewezen dat de SIF-gemeenten een derde van hun SIF-middelen besteden aan acties die slaan op doelstellingen in verband met de woonproblematiek.

Het totaal bedrag dat via het SIF naar opdrachten voor huisvesting en wijkontwikkeling gaat wordt voor de periode 1997-1999 geraamd op 831,2 mln (slaat op projecten van 27 gemeenten). Daarnaast spendeerden de OCMW's naar schatting 2 miljard frank om de huisvestingsnoden te lenigen.

LEEGSTAND

PROVINCIE	1997-1998
Antwerpen	1.223
Limburg	209
Vlaams-Brabant	616
Oost-Vlaanderen	373
West-Vlaanderen	1.051
Totaal	3.472

2.70 Raming leegstand via aantal aanslagen per provincie. Bron: ABAFIM. 1997-1998: van 12/3/97 tot 30/10/98

2.3.3 Overheidsoptreden: steun aan particulieren

Om de woningmarkt te stimuleren en bij te sturen voert de Vlaamse overheid een tweevoudige politiek. Enerzijds zorgt zij voor tegemoetkomingen aan particulieren met bouw-, verbouwings- of aankoopplannen. Het Vlaams Woningfonds speelt hierin een belangrijke rol. Anderzijds probeert de Vlaamse overheid de sociale verhuurkantoren en de huurdersbonden via richtlijnen bij te sturen. Evoluties in aantal tegemoetkomingen en begunstigden geven een beeld van de reële noden op dit terrein.

Tegemoetkomingen

De Vlaamse overheid tracht de particulieren ertoe te bewegen een eigen woning te bouwen, te kopen of te renoveren. In 1997 trok ze hiervoor 1,7 miljard frank uit. Dit is 0,4 miljard meer dan het jaar voordien. Verder verleent zij ook nog huurtegemoetkomingen aan huurders met een laag inkomen en huurverminderingen aan grote gezinnen in een sociale woning.

Ook de VHM zorgt voor de bouw van sociale huuren koopwoningen en de realisatie van de sociale verkavelingen en verstrekt sociale leningen aan particulieren voor de bouw, aankoop of renovatie van een sociale woning. Om al deze activiteiten te realiseren heeft zij voor 1997 meer dan 11 miljard frank vastgelegd.

Particuliere sector met sociaal doel

Het Vlaams Woningfonds is een coöperatieve vennootschap die met overheidssteun de minder gegoe-de grote gezinnen helpt bij het kopen, renoveren of saneren van een gezinswoning.

In 1997 kende het Vlaams Woningfonds 2.135 leningen toe (3% meer dan het jaar voordien) voor

de bouw of de aankoop van een woning, of voor het uitvoeren van werken of voor een schuldherschikking. Bij een schuldherschikking wordt de lening door het Vlaams Woningfonds overgenomen. De ontleners krijgen een nieuw contract met een lagere interest.

Een derde van de leningen dient voor de aankoop van een woning (34%). Kleine werken nemen 10,6% voor hun rekening.

Nieuwbouw blijft beperkt. Slechts 11,1% (of bijna 1% minder dan in 1996) gaat naar het bouwen of het aankopen van een nieuwe woning. Dit is maar 1,2% van de totale nieuwbouw.

Het aandeel van de zuivere terugbetalingen van schulden stijgt lichtjes en bedraagt in 1997 10,3%. Worden ook werken aan de sanering van de woning in aanmerking genomen, dan bedraagt dit percentage 23%.

Het Vlaams Woningfonds kent steeds minder leningen toe voor nieuwbouw en steeds meer voor aankoop en terugbetaling van schulden. In vergelijking met 1994 is de schuldaflossing bijna verdubbeld.

Heel wat ontleners zijn reeds eigenaar, maar hun aandeel daalt in 1997 tot 35% (38% in '96).

De leningen gaan voor 45,6% naar arbeiders, 22,5%

INDIVIDUELE TEGEMOETKOMINGEN IN HET KADER VAN EIGEN WONINGEN

JAAR	AANTAL BEGUNSTIGDEN	TOTAAL BEDRAG(1) (1) (100%)	NIEUWBOUW (IN %)	KOOP OPENBARE SECTOR (IN %)	KOOP BESTAANDE WONINGEN (IN %)	RENOVATIE (2) (IN %)
1984	17.828	3.025.954.177	97,6	2,4		
1985	21.102	3.619.923.321	74,1	3,0		22,9
1986	23.055	3.662.421.859	66,7	1,9		31,4
1987	27.169	4.200.169.732	67,3	1,7		31,0
1988	31.487	5.234.831.469	65,5	2,1		32,4
1989	25.458	4.298.576.740	65,4	3,8		30,8
1990	24.961	4.385.217.318	68,6	1,9		29,5
1991	20.254	3.784.527.891	61,3	3,3	2,3	33,1
1992	21.984	3.726.162.234	50,2	2,7	4,5	42,6
1993	21.045	3.288.345.509	39,5	6,0	7,9	46,6
1994	18.982	2.474.933.476	28,3	3,5	3,8	64,4
1995	14.591	1.554.495.751	22,5	3,4	2,3	71,8
1996	14.258	1.290.367.298	17,2	5,7	1,4	75,7
1997	15.766	1.732.429.294	24,6	6,6	2,6	66,2
1998 (01-06) (3)	7.501	942.226.440	31,4	7,4	3,0	58,3

2.71 *Individuele tegemoetkomingen in het kader van eigen woningen. Bron: AROHM, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.*

Deze tabel bevat de particuliere begunstigden en de vastgelegde bedragen inzake de oude stelsels van bouwpremies, kooppremies, saneringspremies, huisvestingspremies, verwervingspremies, renovatiepremies en stads- en dorpsvernieuwingspremies en de nieuwe stelsels van tegemoetkomingen in de leningslast (TIL) (voor bouw, koop openbare sector, koop privé-sector, renovatie) en verbeterings- en aanpassingspremies (VAP). In de kolom 'Renovatie' zitten zowel de saneringspremies en de VAP als de renovatiepremies, stads- en dorpsvernieuwingspremies en de TIL-renovatie.

(1) In 1993 werden nieuwe reglementeringen van kracht. Voor het belangrijkste nieuwe stelsel (TIL) worden de uitbetalingen gespreid over een periode van minimum 3 en maximum 6 jaar. De daling vanaf 1994 is voor een deel te wijten aan het feit dat de eerste vastlegging slechts voor 3 jaar gebeurt. Deze daling gaat door tot in 1996 omdat de tweede vastlegging (verlenging van 3 jaar) nog maar zeer beperkt meespeelt; vanaf 1997 is er opnieuw een stijging omdat de verlenging reeds in ruimere mate meespeelt. Vanaf 1996 (zeer beperkt) en verder in 1997 (in ruimere mate) en 1998 (voluit) heeft de tweede vastlegging (verlenging van 3 jaar) dus haar invloed. Hierbij weze opgemerkt dat voor die verlengingen wel de bedragen meegeteld worden, maar niet de begunstigden (zijn reeds geteld bij de eerste vastlegging).

(2) Vanaf 1994 wordt het % van de tegemoetkomingen voor 'Renovatie' in positieve zin vertekend door de afhandeling van een groot aantal saneringsdossiers tegelijk met een sterk slinkend aantal bouwdoossiers van de oude reglementering. Dit zet zich verder door en het % Renovatie bereikt zijn hoogtepunt in 1996; in 1997 wordt de trend (stijgend % Renovatie) gekeerd: de vertekening is er nog wel, maar het % Bouw stijgt opnieuw omdat de verlengingen in die sector sneller meespelen.

(3) Voor 1998 (januari tot juni) behelzen de voorlopige cijfers enkel de nieuwe stelsels.

Dit geeft vermoedelijk een idee van de verdeling over de verschillende sectoren in de toekomst.

naar bedienden en 6,4% naar zelfstandigen. Arbeiders en bedienden verliezen samen 6,5% aandeel. Daartegenover zien we een stijgend aantal van de ontleners 'zonder beroep' die door een stijging van 13,8% in 1997 een aandeel bereiken van 22%. De leningen gaan voor 26,5% naar de allochtone bevolking, 74% van deze aanvragen werd toegekend aan personen uit de Magreb-landen en Turkije. Steeds minder ontleners leefden in een overbevolkte of ongezonde woning (van 58% in 1991 naar 46,7% in 1997). De huurhulpactiviteiten kosten in 1997 4,8% van de totale middelen.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren helpen de kansarme en kwetsbare huurder die weggeselecteerd wordt uit de betere marktsegmenten en terechtkomt op de secundaire privé-markt.

AANTAL WOONEENHEDEN OP 31/12

	AANTAL (1)	NIET SUBSIDIEERBARE WONINGEN ²⁾	SUBSIDIEERBARE WONINGEN ³⁾	TOTAAL
1994	29	233	505	738
1995	33	362	580	942
1996	38	576	858	1.434
1997	36	613	897	1.510

2.72 *Aantal wooneenheden op 31/12. Bron: Vlaams Overleg Bewonersbelangen.*

(1) Besluit van de Vlaamse regering houdende bepaling van de erkennings- en subsidiëringsvoorwaarden van sociale verhuurkantoren 21/10/97, BS 31/10/97.

(2) Het gaat om woningen gehuurd van sociale huisvestingsmaatschappijen, VWF, lokale besturen, erfpacht of woningen in eigendom.

(3) Het gaat om woningen gehuurd op de privé-markt en die effectief verhuurd zijn.

Op 31 december 1997 waren er 36 sociale verhuurkantoren die woningen verhuurden of onderverhuurden. Samen hadden zij 1.510 woningen in

VLAAMS WONINGFONDS

ACTIVITEITEN VWF EN ONTLENNERSGEZINNEN (1)	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ontleningen nieuwbouw	1.005	636	459	336	301	248	237
aankoop al dan niet werken	1.131	971	875	760	1.030	1.010	1.122
werken eigen woning	368	401	347	300	348	315	268
terugbetaling schulden al dan niet werken	101	78	143	284	444	481	496
andere	12	17	23	66	29		
Totaal leningen	2.621	2.107	1.847	1.746	2.152	2.065	2.135
Nieuwbouw als % van de begonnen woningen	3,1	1,8	1,4	0,9	0,7	0,8	0,9
Gemiddeld aantal personen	5,46	5,5	5,5	5,52	5,42	5,38	5,17
Gemiddeld aantal kinderen	3,49	3,51	3,52	3,54	3,49	3,46	3,26
Gemiddelde leeftijd van de vader	35j3md	35j5md	35j7md	35j8md	35j9md	36j	35j11md
Gemiddelde leeftijd van de moeder	33j	33j3md	33j5md	33j6md	33j7md	34j	33j9md
Gemiddelde leeftijd van de kinderen	7j2md	7j3md	7j6md	7j6md	7j11md	8j	8j1md
Gemiddeld bruto-maandinkomen	72.449	76.412	76.335	76.884	75.224	75.339	72.234
Percentage huurder voor toekenning lening	78	74	69	62	59	55	56
Percentage eigenaar voor toekenning lening	18	23	26	34	37	38	35
% leningen aan gezinnen van vreemdelingen	19,5	19,9	20,4	21	21,6	23,4	26,6
% gezinnen die voorheen in een overbevolkte woning woonden	43	43	42	40,5	37,5	36,1	34,1
% gezinnen die voorheen in een ongezonde woning woonden	13	14,1	14	13	11	10,3	12,5
Vastleggingen voor huurhulpactiviteiten(in mln. frank)	108	116	265	213	449	170	255

2.73 Verwezenlijkingen Vlaams Woningfonds en karakteristieken van de ontlenersgezinnen. Bron: VWF.

beheer, 897 woningen die in aanmerking kwamen voor subsidiëring en 613 niet-subsidieerbare woningen.

De sociale verhuurkantoren beschikten in totaal voor de periode 1995-1999 over 103 miljoen frank. Daarnaast ontvangen zij nog ruime SIF-steun.

Huurdersbonden

Zeven huurdersbonden werden door de Vlaamse overheid erkend. Zij zorgen voor individuele informatie en begeleiding van zwakke huurders.

2.3.4 Overheidsoptreden: eigen bouwactiviteiten

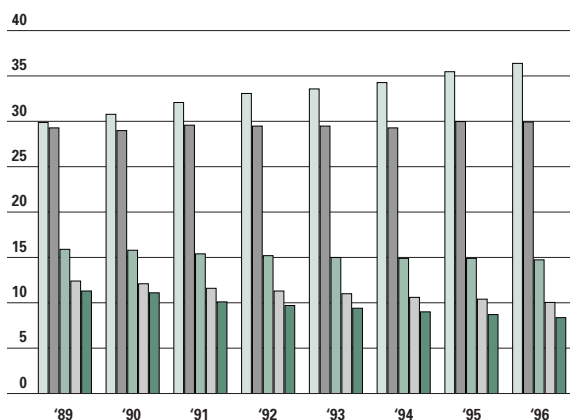
Een actieve woonpolitiek komt nog het duidelijkst naar voor via de eigen bouwactiviteiten van de Vlaamse overheid. De werven worden overgelaten aan de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (en haar sociale huisvestingsmaatschappijen) en het Vlaams Woningfonds. De financiële input en verdeling van de fondsen over de verschillende projecten geeft een goed beeld van de inspanningen en de resultaten. Daarnaast geven we ook een stand van zaken van het urgentieprogramma Domus Flandria en het Vlabinvest-initiatief.

De partners van de Vlaamse overheid inzake sociale woningbouw zijn de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM) met haar 124 erkende sociale vennootschappen, het Vlaams Woningfonds (VWF), de gemeenten, OCMW's en intercommunales. Elk daarvan kan een beroep doen op middelen van de centrale overheid.

Vlaamse Huisvestingsmaatschappij

In 1997 werden 2.717 huur- en koopwoningen gebouwd, dit is opnieuw een toename in vergelijking met de voorgaande jaren en goed voor 10,4% van de begonnen woningen in het Vlaamse Gewest. Voor gehandicapten werden 567 woonegelegenheden gebouwd of verbouwd, voor bejaarden kwamen 9.550 woningen tot stand en 115 sociale kavels werden bouwrijp gemaakt. Tevens werden 4.743 VHM-woningen hersteld of gerenoveerd. Tegelijk verkocht de VHM merkbaar meer woningen dan de voorbije jaren.

VERDELING SOCIALE HUURWONINGEN

2.74 Verdeling sociale huurwoningen volgens het aantal inwonende personen (situatie 31/12/1998). Bron: VHM.

alleenstaande
2 personen
3 personen
4 personen
5 en meer

REGIONALE VERDELING

	VERHUURDE WONINGEN	NIET-VERHUURDE BETROKKEN WONINGEN	WONINGEN MET ANDERE BESTEMMING
Antwerpen	39.863	1.461	147
Limburg	15.094	159	69
Vlaams-Brabant	13.776	308	27
Oost-Vlaanderen	28.373	455	87
West-Vlaanderen	23.011	200	46
Totaal	120.117	2.583	376

2.75 Regionale verdeling. Bron: VHM.

INVESTERINGEN VOOR SOCIALE WONINGBOUW

	VLAAMSE HUISVESTINGSMAATSCHAPPIJ					DOMUS FLANDRIA		VL. WONINGFONDS		TOTAAL	
	A HUUR ¹	B KOOP ¹	C BIJZ. KREDIETEN ²	D EIGEN MIDDELEN VOOR OPBOUW, RENOVATIE EN ONDERHOUD	A+B+C+D	% A+B+C+D T.O.V. TOTAAL	E DOMUS ⁴	% E T.O.V. TOTAAL	F FONDS ⁵		% F T.O.V. TOTAAL
1980	10.711	4.622			15.333	85			2.724	15	18.057
1981	10.002	5.087			15.089	79			4.000	21	19.089
1982	6.800	3.443			10.243	74			3.570	26	13.813
1983	3.400	3.700			7.100	65			3.800	35	10.900
1984	2.890	3.700			6.590	67			3.230	33	9.820
1985	2.000	3.145			5.145	57			3.843	43	8.988
1986	1.800	2.238			4.038	50			4.100	50	8.138
1987	2.400	2.238			4.638	53			4.100	47	8.738
1988	2.000	2.238			4.238	51			4.000	49	8.238
1989	1.890	1.890			3.780	54			3.220	46	7.000
1990	1.890	1.890	500	626	4.906	60			3.220	40	8.126
1991	1.890	1.890	2.500	662	6.942	60			4.720	40	11.662
1992	1.890	1.890	2.500	740	7.020	60			4.720	40	11.740
1993	1.890	1.890	2.500	920	7.200	60			4.720	40	11.920
1994	2.212	2.212	3.624	1.199	9.247	28	18.446	56	5.000	15	32.693
1995	2.265	2.265	3.582	1.203	9.315	37	10.940	43	5.144	20	25.399
1996	2.302	2.302	2.965	937	8.506	56	1.512	10	5.225	34	15.243
1997	2.341	2.341	4.421	1.324	10.427	62	1.200	7	5.319	31	16.946
1998	2.379	2.379	³ 4.465	-	-	-	400	3	5.372	-	-

2.76 Overzicht van de investeringen voor sociale woningbouw in miljoen frank. Bron: AROHM - afdeling Woonbeleid.

Investeringsvolume voor sociale woningbouw op basis van begrotingscijfers (de specifieke middelen die in het kader van projectsubsidie beschikbaar zijn voor infrastructuur, sloping, grondverwerking en aankoop gebouwen).

1 Investeringsvolume: t.e.m. 1993 gefinancierd d.m.v. leningsmachtigingen; vanaf 1994 rechtstreekse subsidieering à rato van 69% (huur) en 28% (koop).

2 Investeringsvolume voor inbreidingsgerichte huisvestingsprojecten in Kansarme Buurten (1990-1996) (incl. ongeveer 10% gelden voor projecten gemeenten) en investeringen voor renovatie van sociale huurwoningen in het kader van de tewerkstellingsconferentie (1994 en 1995) (subsidieering à rato van 60%).

3 Investeringsvolume voor renovatie- en/of bouwprojecten volgens de nieuwe procedure van projectsubsidieering (incl. gemeenten en OCMW's) (subsidieering à rato van 60%).

4 Vastleggingsbedragen op basis van principiële machtiging (subsidieering over een periode van 22 jaar).

5 Investeringsbedrag gefinancierd d.m.v. leningsmachtigingen.

Met een totaal van 1.337 verkopen werd het peil bereikt van begin de jaren negentig.

Desondanks groeit het patrimonium van de VHM aan.

Op 1 januari 1997 beschikte de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (en de door haar erkende sociale huisvestingsmaatschappijen) over 123.076

woonegelegenheden, een toename van 1,9% ten aanzien van 1996. Van dit patrimonium werd 2,4% niet verhuurd.

Sinds 1996 besteedt de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij 3 miljard per jaar voor een 'kernenbeleid': kleinschalige projecten, renovatie van het patrimonium en sociale woningbouw.

VHM-ACTIVITEITEN

OP 31/12	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Huurwoningen	totaal	923	3.886	3.279	2.377	1.791	2.157
	reguliere middelen	319	229	366	317	400	611
	bijzondere programma's	534	3.492	2.692	1.824	1.247	1.385
	eigen middelen maatsch.	70	165	221	236	144	161
Koopwoningen	totaal	527	475	950	848	649	560
	reguliere middelen	416	351	491	278	438	486
	bijzondere programma's	58	115	350	391	61	-
	eigen middelen maatsch.	53	9	109	179	150	74
Totaal aantal woningen		1.450	4.349	3.979	3.225	2.440	2.717
als % van het totaal aantal begonnen woningen		4,1	13	10,2	8	8,3	10,4
Renovatie en verbeteringswerken	totaal	2.891	2.312	7.061	7.530	4.668	4.743
	reguliere middelen	1.050	1.201	3.387	1.478	2.061	2.640
	bijzondere programma's	0	96	2.332	5.134	1.739	256
	eigen middelen maatsch.	1.841	1.015	1.342	918	868	1.847
Hypothecair krediet	totaal	434	814	647	1.759	1.705	1.690
	nieuwbouw	207	130	134	138	87	65
	krotbestrijding	127	144	183	891	712	703
	aankoop sociale woning		540	330	730	906	922
Verkopen	totaal	1.148	858	791	889	1.192	1.337
	huurwoningen	365	324	347	262	286	270
	koopwoningen	783	534	444	627	989	1.067
Sociale kavels en gerealiseerd	aantal kavels	357	335	399	112	120	115
	aantal verkavelingen	27	28	23	9	10	5

2.77 Overzicht van de VHM-activiteiten. Bron: VHM.

Domus Flandria

Domus Flandria is een urgentieprogramma voor de bouw van 10.000 woningen in een relatief korte periode.

Het was de bedoeling ten hoogste 30% van het programma te laten lopen via privé-initiatief.

Hoewel het aandeel van het privé-initiatief de voorbije jaren is toegenomen, blijft het niettemin beperkt tot 22,2%.

87% van de gerealiseerde woningen is ondertussen als huurwoning op de woningmarkt gebracht.

DOMUS FLANDRIA

	SH'S	G/O/I	PRIVÉ	TOTAAL
Huurwoningen	2.804	1.167	3.120	7.091
Koopwoningen	776	86	463	1.325
Renovatie	2.092	28	-	2.120
Totaal	5.672	1.281	3.583	10.536

2.78 Domus Flandria, aantal woningen per initiatiefnemer, bestand 31/12/97. Bron: Domus Flandria, jaarverslag 1997.

SH: Sociale Huisvestingsmaatschappijen VHM en het Vlaams Woningfonds. G/O/I: Gemeente, OCWM, Intercommunale.

SUBREGIONALE SPREIDING

	SH'S	G/O/I	PRIVÉ	TOTAAL
Antwerpen	2.065	421	1.876	4.362
Vlaams Brabant	399	118	265	782
West-Vlaanderen	1.086	252	262	1.600
Oost-Vlaanderen	1.260	336	787	2.383
Limburg	872	154	383	1.409
Totaal	5.682	1.281	3.573	10.536

2.79 Subregionale spreiding: overzicht woningen per initiatiefnemer en per provincie (projecten definitie goedgekeurd op 31-12-97). Bron: *Domus Flandria* jaarverslag 1997.

SH: Sociale Huisvestingsmaatschappijen (VHM) en het Vlaams Woningfonds. G/O/I: Gemeente, OCWM, Intercommunale.

Vlabinvest

Vlabinvest, het investeringsfonds voor grond- en woonbeleid voor Vlaams-Brabant, wil de uitwijking van de Vlaamse bevolking uit de Vlaamse rand rond Brussel tegengaan. In die streek kan nauwelijks nog tegen redelijke prijzen een woning worden gekocht, gebouwd of gehuurd.

Dankzij de medefinanciering van Vlabinvest kunnen intercommunales en sociale huisvestingsmaatschappijen op korte termijn extra huur- en koopwoningen realiseren. Daarnaast loopt ook een proefproject rond erfpacht. Tenslotte kan Vlabinvest ook bouwgrondsubsidie verlenen.

ACTIVITEITEN VLABINVEST

PROJECTLEIDING	BOUW/AANKOOP	ERFPACHT		HUUR		KOOP	
		GEMEENTE	AANTAL	GEMEENTE	REALISATIE FLATS/WONING	GEMEENTE	AANTAL
Intercommunale				St.-Genesius-Rode	13	St.-Genesius-Rode	12
						Overijse	10
						Drogenbos	8
SHM				Tervuren	90		
				Overijse	26		
Eigen beheer		Wemmel	7				
		Kraainem	10				
		Overijse	5				
In voorbereiding	56						

2.80 Activiteit Vlabinvest. Bron: activiteitenverslag Vlabinvest 1996-1997.

WOONBELEID VAN PROVINCIES EN GEMEENTEN

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Provincie (1)	1.068	1.050	934	997	768	
Gemeente (2)	1.868	1.998	2.025			

2.81 Subsidiëring van de overheidsinitiatieven in mln. BEF.

Bron: (1) administraties Provincies. (2) EWBL, administratie Binnenlandse Aangelegenheden.

(1) excl. werkingskosten e.d.

(2) het gaat om eindrekeningen voor huisvesting en stedenbouw

Provincies en gemeenten

De rol van de provinciebesturen bleef jarenlang beperkt tot het controleren van gemeentelijke beslissingen, bijvoorbeeld rond bouwvergunningen. Nu hebben de provincies een dynamische huisvestingspolitiek ontwikkeld. Via aanvullende premies en hypothecaire leningen trachten zij het Vlaamse huisvestingsbeleid mee te sturen. Ook participeren zij in de kapitaalvorming van de bouwmaatschappijen. De globale inspanning van de provincies bedraagt voor de periode 1995-1999 4,8 miljard frank en wordt vooral besteed aan leningen voor bouw of aankoop van particuliere woningen.

De gemeenten trokken voor huisvesting en stedenbouw tijdens de periode 1994-1996 gemiddeld een jaarbudget uit van 5,8 miljard frank, dit is ruim 1% van de totale uitgaven per dienstjaar.

2.3.5 Begunstigden

De veranderende samenleving stelt voortdurend nieuwe en complexe eisen. Om middelen en instrumenten doelgericht en efficiënt in te zetten is het dan ook noodzakelijk de vinger op de pols te houden. Belangrijk is te weten welke doelgroepen prioriteair geholpen moeten worden. In dit hoofdstuk belichten we eenoudergezinnen, bejaarden, bepaalde migrantengemeenschappen, daklozen en illegale campingbewoners.

Uit de huishoudbudget-enquête (1995-1996) is gebleken dat de Vlaming jaarlijks gemiddeld 270.000 frank besteedt aan zijn woning. Bedienden geven meer uit aan huisvesting dan arbeiders en gepensioneerden (290.000 versus 260.000). De twee- of meerverdieners spenderen samen gemiddeld 310.000 frank.

De tegemoetkomingen in de leningslast voor bouw, koop en renovatie gaan vooral naar jonge mensen. Huursubsidies en aanpassingspremies komen dan weer overwegend bij ouderen terecht. Binnen de huursubsidies treedt niettemin een verschuiving op. In 1997 werd in vergelijking met het voorgaande jaar 2,1% meer middelen besteed aan de leeftijdsklasse onder de 40 jaar.

De huursubsidie komt in de eerste plaats de laagste inkomens ten goede, terwijl de financiële steun voor aanpassingswerken vooral naar de inkomensklasse tot 850.000 frank gaat.

Het Vlaams Woningfonds verleent 30% van haar leningen aan personen met een inkomen beneden de 500.000 frank.

Een ruime helft (56,5%) van de huurders van sociale woningen verdient minder dan 500.000 frank, 14% overstijgt de grens van 850.000 frank.

De begunstigden zullen in de provincie Antwerpen eerder kopen of huren (zowel in de privé-sector als de openbare sector), in Vlaams-Brabant eerder bouwen of kopen in de openbare sector. Oost- en West-Vlaanderen nemen meer dan de helft van de renovatiepremies voor hun rekening.

REGIONALE VERDELING BEGUNSTIGDEN

	HSU	VAP	TIL BOUW	TIL KOOP OS	TIL KOOP PS	TIL RENO
Antwerpen	38,2	21,9	19,9	25,0	46,4	24,7
Vlaams-Brabant	8,7	11,4	14,7	12,4	3,2	13,1
Limburg	9,9	20	13,5	30,1	6,3	7,8
Oost-Vlaanderen	25,6	23,6	24	11,7	39,3	33,7
West-Vlaanderen	17,6	23,3	27,9	20,8	4,8	20,7

2.82 Regionale verdeling tegemoetkomingen Vlaams huisvestingsbeleid in 1997 (% t.o.v. het totaal aantal voor diverse tegemoetkomingen).

Bron: AROHM.

HSU = huursubsidie

VAP = verbeterings- en aanpassingspremie

TIL bouw = tegemoetkoming in de leningslast voor de bouw van een woning

TIL koop os = idem voor de koop van een woning in de openbare sector

TIL koop ps = idem maar voor de koop van een woning in de privé-sector

TIL reno = idem voor de renovatie van een woning

BEGUNSTIGDEN

			HSU	VAP	TIL BOUW	TIL KOOP OS	TIL KOOP PS	TIL RENO	VWF	HUUR VHM
Leeftijd	< 40 j.	1995	14,5	22,0	92,0	86,5	88,0	83,5	75,4	
		1996	21,5	22,9	90,8	86,3	83,9	82,8	73,0	
		1997	23,6	22,3	90,3	83,3	88,1	81,5	74,3	
	40-60 j.	1995	12,0	25,5	7,5	13,0	12,0	16,0	24,4	
		1996	17,1	25,2	9,1	13,3	16,1	16,7	26,7	
		1997	19,4	23,8	9,2	16,2	11,5	17,3	25,3	
	> 60 j.	1995	73,5	52,5	0,5	0,0	0,0	0,5	0,1	
		1996	61,4	51,9	0,1	0,4	0,0	0,5	0,2	
		1997	57,0	53,9	0,5	0,5	0,4	1,2	0,3	
Inkomen	< 500.000	1995	97,5	47,0	12,0	22,0	37,0	23,5	24,0	57,5
		1996	97,9	47,0	13,1	16,3	31,7	27,8	24,5	57,0
		1997	97,7	47,0	14,6	18,4	48,0	26,9	29,7	56,5
	500.000-850.000	1995	2,5	52,0	35,0	51,5	40,0	37,0	43,0	29,0
		1996	2,1	52,0	35,3	38,5	44,8	36,5	41,3	28,5
		1997	2,3	52,2	36,2	38,9	34,1	36,9	41,1	28,7
	+ 850.000	1995	0,0	1,0	53,0	36,5	23,0	40,0	33,0	13,5
		1996	0,0	1,0	51,6	45,2	23,5	35,7	34,2	14,1
		1997	0,0	0,8	49,2	42,7	17,9	36,2	29,1	14,7

2.83 Karakteristieken naar leeftijd en netto belastbaar gezinsinkomen van de begunstigden van het Vlaams huisvestingsbeleid in 1997 (% ten opzichte van het totaal aantal begunstigden voor de diverse tegemoetkomingen). Bron: AROHM, VHM, VWF.

HSU = huursubsidie

VAP = verbeterings- en aanpassingspremie

TIL bouw = tegemoetkoming in de leninglast voor de bouw van een woning

TIL koop os = idem voor de koop van een woning in de openbare sector

TIL koop ps = idem voor de koop van een woning in de privé-sector

TIL reno = idem voor de renovatie van een woning

Eenoudergezin

De criteria om voor subsidies of premies in aanmerking te komen zijn vooral gebaseerd op het inkomen, waardoor tal van pijnpunten binnen de huisvestingsproblematiek ontstaan. Het is zonneklaar dat er zich nauwelijks huisvestingsproblemen voordoen vanaf twee inkomens, of twee uitkeringen, zelfs bij minder lucratieve beroepen. Vooral eenoudergezinnen, en in het bijzonder eenoudergezinnen met een vrouw als gezinshoofd, zijn echter maatschappelijk zeer kwetsbaar. Een gevolg is dat eenoudergezinnen minder een eigen woning bezitten (55% versus 67% van de totale bevolking). Alleenstaande moeders maken in het Vlaamse Gewest 4,7% uit van alle vrouwen. Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is dat 7,9% en voor Wallonië 7,2%. Ongeveer de helft van deze alleenstaande moeders behoort tot de leeftijdsklasse 35 tot 39 jaar. Vaak zijn zij uit het echt gescheiden (35%) of leven ze feitelijk gescheiden (16%). Meestal (64%) hebben zij één kind ten laste. De meerderheid (67%) heeft een lage opleiding genoten en behoort tot de laag-

ste inkomensklasse. Ruim 70% voelt zich bestaansonzeker.

Senioren

De groep bestaansonzekereren bestaat niettemin voor het grootste deel uit senioren. Meer dan 70% van bestaansonzekereren heeft een gezinshoofd ouder dan 60 jaar en een inkomen dat uit één of twee lage pensioenen bestaat. Alleenstaande hoogbejaarden maken een groot percentage uit van deze groep. Het gemiddelde inkomen is vaak twee tot driemaal lager dan het gemiddeld inkomen van de bestaanszekereren. Dit alles heeft natuurlijk gevolgen op de woonsituatie. De kwaliteit van de woning en het comfort zijn bij de bestaansonzekereren duidelijk lager. Vooral bad of douche, ingebouwde keuken, centrale verwarming of telefoon ontbreken vaak in de woning.

Migranten

De migratie blijft een complex fenomeen. Binnen de migrantenpopulatie zijn zowel de Turkse, de

EENOUDERGEZINNEN

LEEFTIJD		RIJK %	VLAAMS GEWEST %
Alleenstaande ouders	15-29	10,2	8,1
	30-39	27,6	26,2
	40-49	27,3	26,5
	50-59	12,7	13,3
	60-69	9,8	10,9
	70-79	7,6	8,9
	80-89	4,1	5,2
	+90	0,6	0,8
	totaal	100,0	100,0
	% op alle mannen en vrouwen		3,9
Alleenstaande moeders	15-29	9,6	7,6
	30-39	27,4	26,4
	40-49	27,2	26,2
	50-59	12,5	12,9
	60-69	10,1	11,1
	70-79	8,3	9,6
	80-89	4,3	5,4
	+90	0,6	0,8
	totaal	100,0	100,0
	% op alle vrouwen		5,8

2.84 Eenoudergezinnen. Bron: (1) CBGS document 98/4 blz.12.
(1) B. Van den Bergh, W. Van Dongen, *De positie van eenoudergezinnen in Vlaanderen: probleemstelling en kanttekeningen bij het beleid.*

Marokkaanse als de andere gemeenschappen uit de Magreb-landen de laatste 15 jaar vrij aanzienlijk toe- genomen. In 'the golden sixties' kwamen velen als gastarbeider naar Vlaanderen. Maar sinds 1990 is een kentering te merken: vooral jonge mensen komen naar Vlaanderen om te huwen. Veel migranten kochten in de jaren tachtig een eigen woning waarin het algemeen aanvaard comfort niet of nauwelijks voorradig was. Ook daarin is een kentering opgetreden. Momenteel beschikken de meeste migrantenfamilies over een vrij gerieflijke woning. Een knelpunt blijft het onvoldoende aantal kamers voor de kinderen. Hoewel de staat van de woningen behoorlijk is, beschikken zij niet allemaal over een goede verwarmingsinstallatie. Niettemin zijn de meeste leden uit de migrantefamilies best tevreden met hun huisvesting. Zowel het persoonlijk contact met de burens als de aanwezigheid van voorzieningen binnen hun woon- buurt worden erg op prijs gesteld. Een minderheid klaagt van te weinig ruimte, te veel vocht in de woning en te veel lawaai.

GEPENSIONEERDEN

KWARTIEL	1	2	3	4
Aantal huishoudens gepensioneerd	58,9	45,4	16,7	6,8
Ouder dan 60 jaar	63,1	50,8	20,1	9,0

2.85 % huishoudens (gepensioneerd) per inkomenskwartiel in % per kwartiel. Bron: NIS, budget-enquête 95/96.

Recent onderzoek heeft uitgewezen dat binnen deze gemeenschap een 50/50-verhouding bestaat inzake eigenaar-huurlerschap.

Daklozen

De groep van thuislozen valt moeilijk te schatten. De centra voor daklozen gaven in 1997 onderdak aan 12.160 mensen. De meerderheid bestond uit mannen (51,7%), 28% waren vrouwen en 19,4% kinderen, waarvan ruim de helft jonger dan zes jaar.

Begeleid wonen

Het begeleid wonen voor personen met een handicap staat nog in zijn kinderschoenen. In 1997 konden 1.172 personen terecht in 565 woningen. De Vlaamse overheid spendeert hieraan 328 miljoen frank.

Campingbewoners

De voorbije jaren krijgt de problematiek van de permanente bewoning van campings in Vlaanderen meer aandacht. Minstens 1.690 gezinnen (3.107 personen) wonen permanent op campings. Opvallend is dat bijna 90% voldoet aan de inkomensvoorwaarde om in aanmerking te komen voor een sociale huurwoning. Daar wordt echter bijzonder weinig gebruik van gemaakt. De woontevredenheid is over het algemeen zeer groot en de verhuisbereidheid eerder laag. De Vlaamse overheid wil niettemin paal en perk stellen aan campingbewoning. De campinguitbaters hebben tot 31 december 1999 de tijd om een einde te maken aan de permanente bewoning van hun camping.

Definities

Doelgroep (huurders)

Wettelijke doelgroep:

sociale en privé huurders die voldoen aan de wettelijke toewijzingscriteria. Dit veronderstelt dat gezinnen met een hoger inkomen door sociale mobiliteit de huurwoningvoorraad verlaten.

Verruimde doelgroep:

rechthebbende sociale en privé huurders die ofwel meer dan 20% van hun inkomen aan huur besteden ofwel niet beschikken over een wc, bad of douche en centrale verwarming. Eigenaars die voldoen aan de wettelijke inkomenscriteria, die meer dan 33% van hun inkomen aan afbetalingen besteden en die niet beschikken over een wc, bad of douche en centrale verwarming.

Prioritaire doelgroep:

rechthebbende sociale en privé huurders die ofwel meer dan 20% van hun inkomen aan huur besteden ofwel niet beschikken over wc en een bad of douche.

Minimum woonbehoefte

Wat rest na maximale eigendomsverwerving.

VOOR MEER INFORMATIE

P. Deboosere, R. Lesthaeghe, J. Surkyn - Steunpunt Demografie VUB, Algemene Volkstelling 1 maart 1991 - Huishoudens en gezinnen, monografie nr. 4, Brussel 1997.

NIS, Huishoudbudgetonderzoek, Enquête gehouden van juni 1995 tot 1996, Deel II, Brussel 1998.

B. Van den Bergh, W. van Dongen, De positie van eenoudergezinnen in Vlaanderen: probleemstelling en kanttekeningen bij het beleid, CBGS-document

98/4, blz. 12.

Trui Maes, Heleen Vanden Bergh, Thérèse Jacobs, Keerpunten in de Woongeschiedenis van Ouderen, Een onderzoek naar de woonsituatie van ouderen, MVG, Brussel 1998.

L. Goossens, A. Marchal, M. Baeck, A. Vanhove, Migranten op de woningmarkt, een verkennend onderzoek in twee Antwerpse woonwijken, Antwerpen 1998.

---

3. Creatief Vlaanderen

Blikvangers

- Het cultureel aanbod zit duidelijk in de lift. Sommigen vrezen zelfs dat het aanbod de vraag fors overstijgt. In het gesubsidieerde podiumcircuit gaat elke dag ergens in Vlaanderen opnieuw negentig keer het doek open. *(ill. 3.8)*
- Het podiumaanbod is niet gelijkmatig over Vlaanderen verspreid. In de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant is er een duidelijke ondervertegenwoordiging, terwijl er in Limburg van een relatieve oververtegenwoordiging kan gesproken worden. *(ill. 3.10)* Dat het aanbod geconcentreerd zit rond stedelijke omgevingen ligt voor de hand. *(ill. 3.11)*
- Met de vraag zit het ondertussen ook niet slecht. De participatie van de bevolking aan allerlei culturele manifestaties is er de jongste jaren fors op vooruitgegaan. Steeds meer mensen stappen een theater- of concertzaal binnen *(ill. 3.13)*, bezoeken een bioscoop *(ill. 3.67)* of een monument. *(ill. 3.21)*
- Alarmerende signalen over ontleding worden niet bevestigd. In vergelijking met begin jaren tachtig nemen meer mensen wel eens een boek vast. *(ill. 3.29)* Zowel het aanbod *(ill. 3.33)* als het gebruik van de bibliotheek *(ill. 3.36)* zit in de lift. Het spreidingsbeleid en het inspelen op nieuwe ontwikkelingen werpen hier duidelijk vruchten af.
- Er zijn geen aanwijzingen dat het verenigingsleven, zowel van jeugd als van volwassenen, fors onder druk staat. In tegenstelling tot het cultureel aanbod, floreren deze verenigingen het best in minder stedelijke omgevingen. *(ill. 3.3)*
Het verenigingsnetwerk is het best uitgebouwd in West-Vlaanderen en Limburg. *(ill. 3.4 en 3.40)*
- Lidmaatschap van culturele of sociaal-culturele verenigingen blijft de jongste decennia vrij stabiel. Wel zien we een verschuiving naar de meer culturele verenigingen en stellen we een vergrijzing vast bij de sociaal-culturele verenigingen. De ledencijfers van de jeugdverenigingen hebben zich eveneens gestabiliseerd. Opvallend is het groot aantal jongeren dat zegt bij het jeugdwerk betrokken te zijn. *(ill. 3.6)*
- De overheid heeft er alle belang bij het vrijwilligerswerk blijvend aan te moedigen en te ondersteunen. Vrijwilligers onderscheiden zich naast hun belangenloze inzet nl. ook in positieve zin op het vlak van solidariteit, democratische ingesteldheid en tolerantie. *(ill. 3.52)*
- Het sportaanbod blijft toenemen maar leidt niet direct tot meer sporters. Bijna de helft van de bevolking beweert nooit enige sportactiviteit aan de dag te leggen. *(ill. 3.74)*
- In alle hier behandelde culturele sectoren wordt vastgesteld dat de participatie sterk opleidingsgebonden is. Hoe lager de scholing, hoe minder men participeert. Dit geldt zowel voor de eerder culturele activiteiten als voor lidmaatschap van verenigingen.

3.1 Jeugdwerk

Het jeugdwerk wil het engagement, het verantwoordelijkheidsgevoel en het sociaal weefsel onder de jeugd versterken. Op deze wijze bouwt men aan het democratisch en solidair fundament van de samenleving. We bekijken het aanbod en de spreiding van het jeugdwerk en gaan na in welke mate kinderen en jongeren op dit aanbod ingaan. We nemen vooral de ontwikkelingen op gemeentelijk niveau onder de loep omdat de Vlaamse overheid het jeugdwerk via deze lokale besturen wil stimuleren.

Spreiding jeugdwerk

De Vlaamse Gemeenschap erkent en subsidieert op landelijk niveau jeugd-, jongeren- en studentenbewegingen, gespecialiseerde jeugdgroepen en jeugddiensten. Gemeentebesturen kunnen van de Vlaamse overheid middelen krijgen om op lokaal niveau jeugdwerk en eigen initiatieven voor kinderen en jongeren te ondersteunen.

Van de landelijk erkende organisaties zijn vooral de jeugd- en jongerenbewegingen (Chiro, scouts, KLJ,...) het best bekend. Hun aantal afdelingen neemt de jongste jaren gestaag af. Bij de jeugdbewegingen heeft dit te maken met enerzijds fusies (bijvoorbeeld tussen jongens- en meisjesafdelingen), maar anderzijds ook met het verdwijnen van heel wat afdelingen in de meer stedelijke gebieden.

Deze landelijke gegevens worden bevestigd in de jongste enquête bij de gemeentebesturen.

Daaruit blijkt b.v. dat vrijwel elke Vlaamse gemeente nog over minstens één afdeling van een jeugd- en jongerenbeweging beschikt en dat de jeugdhuizen opnieuw goed in de markt liggen.

De spreiding van het jeugdwerk vertoont een zeer merkwaardig patroon. Het aantal initiatieven hangt

JEUGDWERKINITIATIEVEN

WERKVORM	1993	1995	1998	% GEMEENTEN
Jeugdbewegingen	2.833	2.673	2.058	98,6
Jongerenbewegingen	608	661	971	88,2
Speelpleinen	288	380	229	38,5
Jeugdateliers	190	178	135	33,8
Jeugdmuziekateliers	127	175	126	32,8
Jeugdhuizen	320	375	413	73,3
Amateuristische kunstbeoefening	178	302	267	35,8
Politieke jongerenbewegingen	501	414	425	59,8
Studentenbewegingen	N.B.	74	136	18,6
Initiatieven kansarme jeugd	81	144	128	19,6
Jeugdhobbyclubs	N.B.	255	307	59,1
Vorming werkende jongeren	35	39	27	7,1
Aantal gemeenten	304	304	296	296

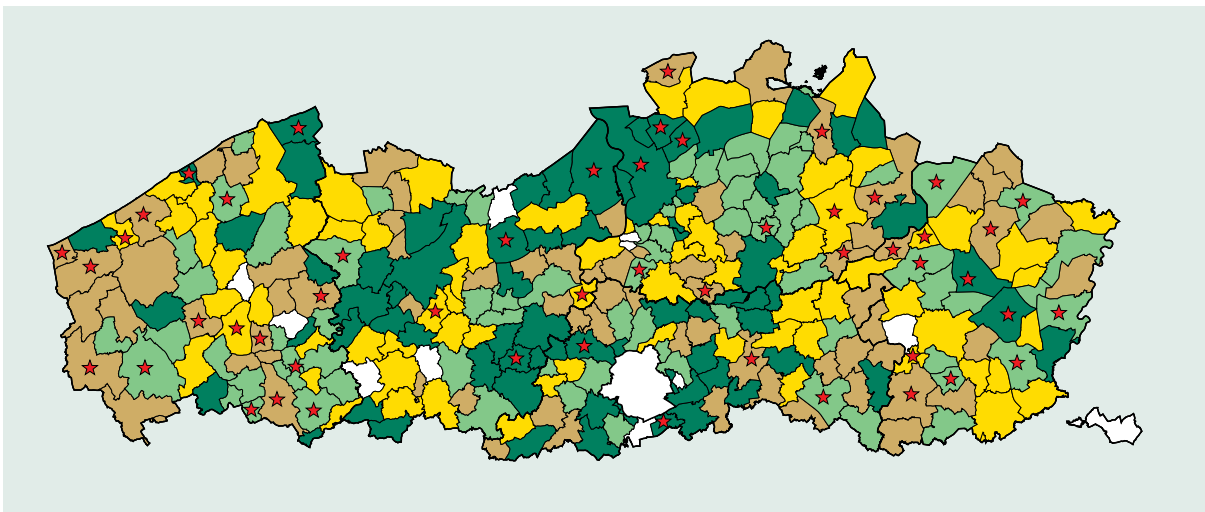
3.1 Jeugdwerkinitiatieven: aantal en aanwezigheid.
Bron: VVJ-enquête gemeentebesturen, APS-bewerking.

SPREIDING VAN DE JEUGD- EN JONGERENBEWEGINGEN PER PROVINCIE (1997)

	ANTWERPEN	VL.-BRABANT	LIMBURG	OOST-VL.	WEST-VL.	TOTAAL	BRUSSEL
Jeugdbewegingen	659	357	315	481	431	2.243	34
Jongerenbewegingen	289	236	193	295	281	1.294	37
Studentenbewegingen	5	3	1	4	3	16	2
Gespec. jeugdgroepen	32	10	12	17	11	82	1
Totaal 1997	985	606	521	797	726	3.635	74
Totaal 1996	985	637	544	830	698	3.694	93
Evolutie '97-'96	0	-5	-4	-4	4	-2	-20

3.2 Spreiding van het aantal jeugd- en jongerenbewegingen per provincie (1997). Bron: WVC, afdeling Jeugdwerk.

DENSITEIT VAN HET JEUGDWERK PER GEMEENTE

3.3 Densiteit van het jeugdwerk per gemeente.

Densiteit (D) = aantal initiatieven per 1.000 jongeren tussen 5 en 25 jaar per gemeente.

Bron: VVJ-enquête gemeentebesturen, APS-bewerking.

★ aanwezigheid jeugdcentrum

4de kwartiel $D \geq 4,24$ (74)
 3de kwartiel $D < 4,24$ (74)
 2de kwartiel $D < 3,3$ (74)
 1ste kwartiel $D < 2,63$ (74)
 geen informatie (12)

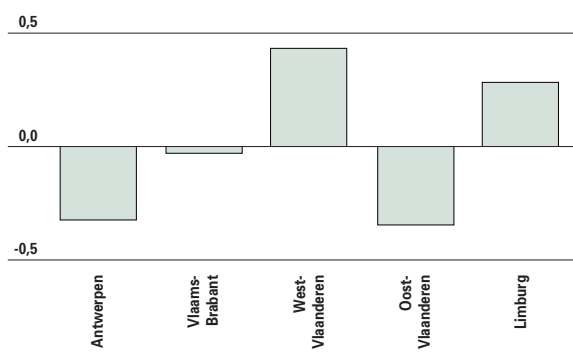
zeer sterk samen met het aantal jongeren in de betrokken stad of gemeente. In absolute aantallen steekt Antwerpen, met meer dan tweehonderd geregistreerde initiatieven naar kinderen en jongeren, er met kop en schouder bovenuit, gevolgd door de steden Gent (161), Kortrijk (134), Brugge (130) en Leuven (115). Gemiddeld telt een Vlaamse gemeente een twintigtal initiatieven.

Wanneer we echter het aantal initiatieven per gemeente bekijken per 1.000 jongeren onder de vijftientig jaar krijgen we een totaal ander beeld. Dan blijkt duidelijk dat jeugdwerk overwegend een niet-stedelijk fenomeen is. De stad Antwerpen dondert naar de onderste geleerden in de rangorde. Enkel Kortrijk kan zich in de top twintig handhaven. Als we dezelfde berekening doorvoeren per provincie zien we dat kinderen en jongeren in de provin-

cies Antwerpen en Oost-Vlaanderen minder kans hebben om op een jeugdwerkinitiatief te stuiten dan in West-Vlaanderen en Limburg.

Het toevertrouwen van het jeugdwerk aan de lokale besturen heeft niet alleen voor een toename van het aantal initiatieven gezorgd maar ook voor een waaier aan ondersteuningsmogelijkheden waarvan kadervorming en werkingssubsidies het meest voorkomen. Juist geen honderd gemeenten maken extra middelen vrij voor 'bijzondere doelgroepen'. In de helft van de gevallen gaat dat om ondersteuning van gehandicapte jongeren. Telkens een vijfde van de initiatieven is gericht op kansarme jongeren en migranten. In tegenstelling tot sport- en cultuurcentra zitten de jeugdcentra nog volop in de groeifase. Volgens de jongste enquête zou 53 gemeenten over een jeugdcentrum beschikken. Vrijtijdsprogrammatie voor

DENSITEIT VAN HET JEUGDWERK PER PROVINCIE

3.4 Afwijking van de densiteit per provincie van het Vlaamse gemiddelde. Densiteit: aantal initiatieven per 1.000 jongeren tussen 5 en 25 jaar in de gemeente. Bron: VVJ-enquête gemeentebesturen, APS-bewerking.

FUNCTIES JEUGDCENTRUM

FUNCTIES JEUGDCENTRUM	%
Vrijtijdsprogr. kinderen/jongeren	96,2
Jongerenontmoeting	92,5
Dienstverlening aan jeugdwerk	83,0
Gem. jeugddienst	81,1
Fuiven en optredens	71,7
Jongereninformatiepunt	47,2
Buitenschoolse opvang	22,6
Tijdelijk lokalen	11,3
Infotheek	3,8
Jeugdwelzijnsproject	3,8
Permanente lokalen	3,8
Repetitieruimte	3,8
Aantal gemeenten	53

3.5 Functies jeugdcentra. Bron: VVJ-enquête gemeentebesturen, APS-bewerking.

kinderen en jongeren en ontmoetingsruimte voor jongeren zijn de meest voorkomende functies. Ook inzake jeugdcentra scoren West-Vlaanderen (17 centra) en Limburg (14) merkelijk beter dan Oost-Vlaanderen (6) en Vlaams-Brabant (4). Antwerpen met elf jeugdcentra neemt een tussenpositie in.

ONDERSTEUNINGSVORMEN VOOR DE JEUGD

ONDERSTEUNING	% GEMEENTEN
Kadervorming	93,7
Puntensysteem werkingstoelagen	80,0
Uitleendienst audio/visueel/sport/spel	78,3
Kamptoeelage	75,7
Bouw/verbouwing jeugdlokalen	73,7
Permanent lokalen ter beschikking stellen	70,7
Vrachtwagenvervoer van materiaal door eigen vrachtwagens	67,7
Projecttoelage	67,3
Tijdelijk lokalen ter beschikking stellen	62,3
Drukkerij/kopiedienst	57,3

3.7 Meest voorkomende ondersteuningsvormen voor het jeugdwerk. Bron: VVJ-enquête gemeentebesturen, APS-bewerking.

Participatie

De spreidingsgegevens schetsen een beeld van de mogelijkheden die aan kinderen en jongeren geboden worden. Wel krijgen we daardoor geen zicht op het succes van dit aanbod bij de jongeren zelf. Enkel van de landelijk erkende ledenorganisaties zijn cijfers bekend. Het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen mag dan al dalen, de ledencijfers houden ondertussen goed stand. In totaal tellen de ledenorganisaties samen driehonderdduizend jongeren. Ook uit de omkaderingscijfers blijkt dat jeugdbewegingen blijkbaar over het algemeen geen problemen kennen om leiding te rekruteren en te houden. Gemiddeld dient een leider in de jeugdbeweging de begeleiding op zich te nemen van 5,4 kinderen of jongeren.

Uit de APS-survey blijkt dat een vijfde van de jongeren tussen 15 en 25 jaar beweert nog actief lid te zijn van een of ander jeugdwerkinitiatief. Jongens (23%) spreekt het duidelijk meer aan dan meisjes (17%). Deze cijfers liggen merkelijk hoger dan in om het even welk ander Europees land.

LIDMAATSCHAP VAN EEN JEUGD- EN JONGERENBEWEGING

	ANTWERPEN	VL.-BRABANT	LIMBURG	OOST-VL.	WEST-VL.	TOTAAL
Jeugdbeweging	15,4	13,3	13,7	14,3	17,2	15,1
Jongerenbeweging	12,6	10,2	13,4	13,9	13,5	12,9

3.6 Lidmaatschap van een jeugd- en jongerenbeweging per provincie. Bron: WVC, afdeling Jeugdwerk, APS-bewerking. Jeugdbeweging: percentage jongeren op de leeftijdsgroep van 5 tot 25 jaar. Jongerenbeweging: percentage jongeren op de leeftijdsgroep van 15 tot 25 jaar.

3.2 Podiumkunsten

Via een selectief ondersteuningsbeleid wenst de Vlaamse overheid een kwaliteitsvol podiumaanbod te realiseren dat niet alleen in Vlaanderen maar ook in het buitenland gewaardeerd wordt. Gezelschappen, acteurs, musici e.a. kunnen daarvoor een beroep doen op de overheid. Daarnaast wil de overheid alle lagen van de bevolking aan het cultuurgebeuren laten deelnemen. Geografische spreiding van het aanbod kan daar toe bijdragen. De kwaliteit als dusdanig valt alsnog moeilijk te meten, maar we kunnen alvast een beeld schetsen van de geografische spreiding en van de cultuurparticipatie van de bevolking zelf.

Onder podiumkunsten worden hier alle podiumactiviteiten in de theater-, muziek- en danssector verstaan. In de studie “Cultuurspreiding in Vlaanderen” houdt men zowel rekening met de gesubsidieerde, erkende gezelschappen als de culturele centra. Jaarlijks besteedt de Vlaamse overheid een kleine drie miljard frank aan deze podiumactiviteiten. Om een globaal zicht te krijgen op de totale overheidsinspanning moet men hier nog de middelen van de provincies en vooral van de steden en gemeenten aan toevoegen.

Van de ruim vijftigduizend podiumactiviteiten die in de analyse verwerkt werden, vond een vierduizend voorstellingen plaats in het buitenland. Bijna de helft daarvan werd opgevoerd in Nederland. Frankrijk (290) en Duitsland (209) tonen meer interesse in onze gezelschappen dan Wallonië (68). Het ontbreken van een cultureel akkoord met de Franstalige gemeenschap zal hierbij zeker een rol spelen. Het aanbod op jaarbasis laat zien dat 44% van alle podiumactiviteiten met theater te maken heeft. Muziekconcerten zijn goed voor bijna een derde.

PODIUMGEBEUREN PER GENRE

	VLAANDEREN		BUITENLAND		TOTAAL	
	AANTAL	%	AANTAL	%	AANTAL	%
Theater	9.290	44,0	993	48,9	10.283	44,5
Dans	1.121	5,3	494	24,3	1.615	7,0
Muziek	6.208	29,4	306	15,1	6.514	28,2
Muziektheater	380	1,8	234	11,5	614	2,7
Audiovisuele act	2.406	11,4	0	0,0	2.406	10,4
Andere	1.690	8,0	2	0,1	1.692	7,3
Totaal	21.095	100,0	2.029	100,0	23.124	100,0

3.8 Het podiumgebeuren per genre. Bron: Cultuurspreiding in Vlaanderen, Cultuurstudies 6, 1998.

BESTEDINGEN PODIUMKUNSTEN

AARD	SOORT/AANTAL	BUDGET
Danssubsidies	6 gezelschappen	116.000.000
	9 projecten	18.000.000
Kunstencentra	10 centra	185.000.000
	3 projecten	3.000.000
DeSingel	werking	74.900.000
	beheer	44.900.000
Theater Stap	werking	6.100.000
Muziektheater	4 gezelschappen	44.000.000
	5 projecten	10.000.000
Theatersubsidies	28 gezelschappen	366.350.000
	15 projecten	36.000.000
Diverse Brusselse podia	5 centra	97.800.000
Vlaams Theaterinstituut	werking	13.700.000
P.A.R.T.S	pedagogisch project	8.000.000
Toneelauteurs	15 auteurs	3.000.000
Orkesten, componisten		167.300.000
Ballet van Vlaanderen		241.000.000
Philharmonie van Vlaanderen		169.000.000
Festival van Vlaanderen		43.000.000
Vlopera		405.000.000
Culturele ambassadeurs		74.000.000

3.9 Bestedingen podiumkunsten 1997.
Bron: WVC, afdeling Muziek, Letteren en Podiumkunsten.

PODIUMAANBOD PER PROVINCIE

	GEOBSERVEERD	VERWACHT*	VERSCHIL IN %	DENSITEIT
Antwerpen	5.595	5.166	8	3,43
Limburg	3.559	2.455	45	4,59
Oost-Vlaanderen	3.327	4.281	-22	2,46
Vlaams-Brabant	2.559	3.164	-19	2,56
West-Vlaanderen	3.584	3.556	1	3,19

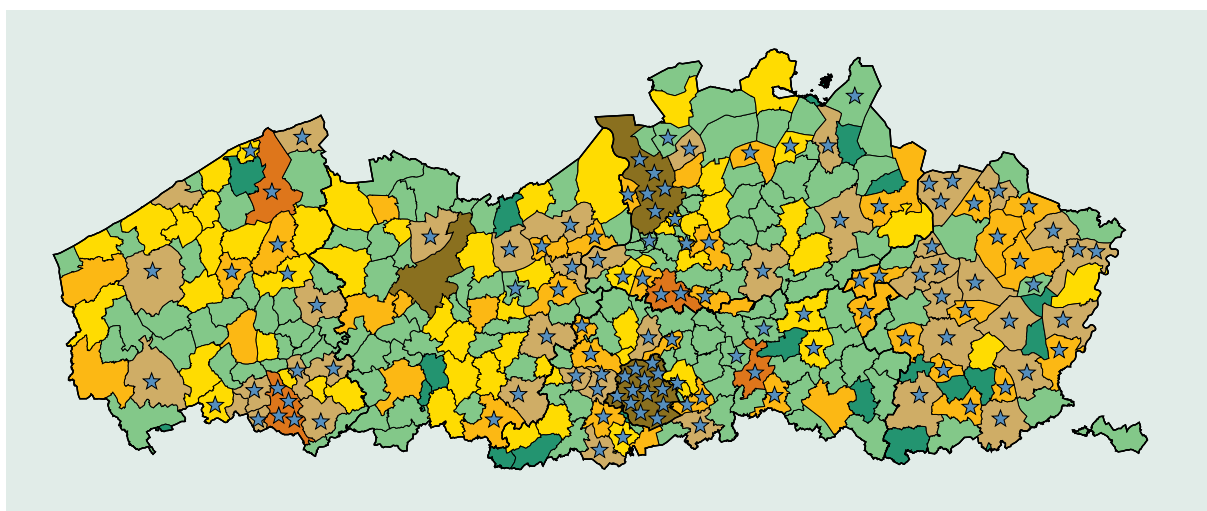
3.10 Podiumaanbod per provincie.
Bron: Cultuurspreiding in Vlaanderen, Cultuurstudies 6, 1998.
* verwacht aantal wanneer de spreiding van de activiteiten evenwichtig over de provincies verdeeld zou zijn.

Dat het Vlaamse dans- en muziektheater in het buitenland succes heeft, mag alvast blijken uit de meer dan zevenhonderd voorstellingen tijdens de jongste jaren. Het theater kent minder vraag vanuit het buitenland.

Geografische spreiding

Op jaarbasis worden in Vlaanderen en Brussel meer dan 21.000 activiteiten geregistreerd. Dit komt neer op een gemiddelde van ongeveer 90 voorstellingen per dag. Wanneer we de absolute aantallen geografisch bekijken bestaat de top drie uit Antwerpen, Brussel en Gent. Samen zijn ze goed voor 34% van de geregistreerde podiumactiviteiten. De subtop, goed voor 13%, wordt gevormd door Kortrijk, Leuven, Mechelen en Brugge. In 140 gemeenten bedraagt het aanbod minder dan 5 activiteiten per

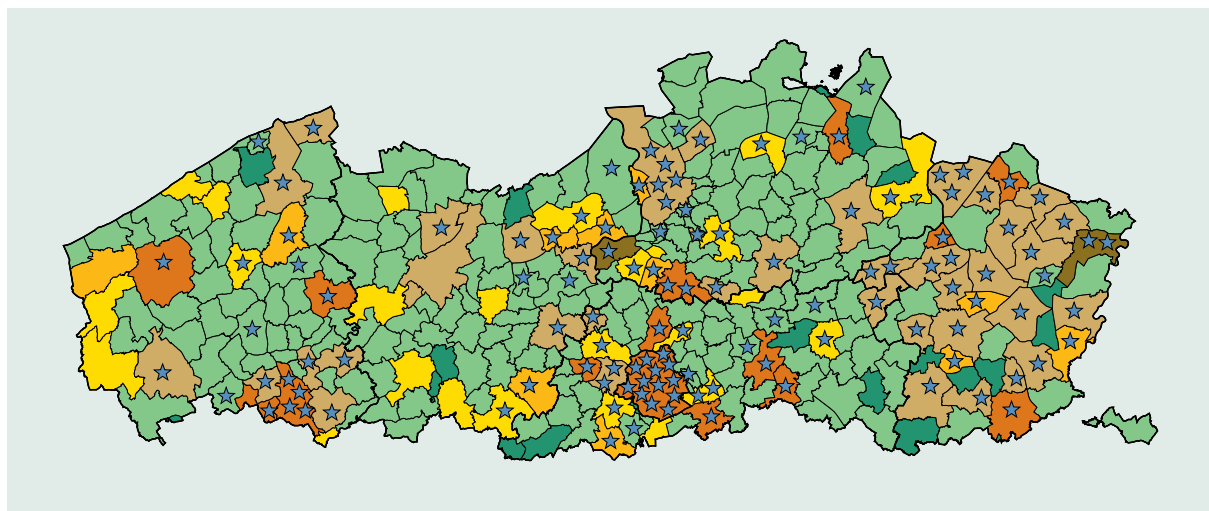
DE SPREIDING VAN HET PODIUMAANBOD NAAR AANTAL ACTIVITEITEN

3.11 De spreiding van het podiumaanbod naar aantal activiteiten per gemeente.
Bron: Cultuurspreiding in Vlaanderen, Cultuurstudies 6, 1998, APS-bewerking.

★ culturele centra	1.000 tot 3.000 (3)	5 tot 20 (59)
	450 tot 1.000 (4)	1 tot 5 (140)
	100 tot 450 (40)	0 (20)
	20 tot 100 (43)	

DENSITEIT VAN HET PODIUMAANBOD

3.12 Densiteit van het podiumaanbod.

Bron: Cultuurspreiding in Vlaanderen, Cultuurstudies 6, 1998, APS-bewerking.

Densiteit: het aantal podiumactiviteiten per 1.000 inwoners.

★ culturele centra

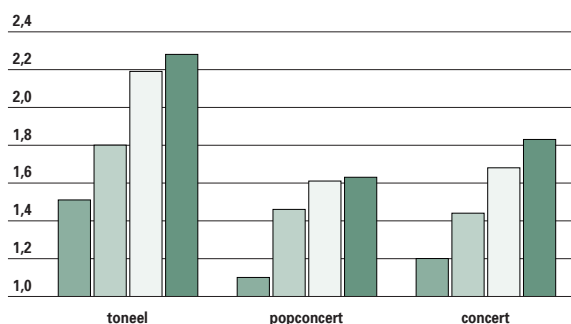

CULTURELE PARTICIPATIE

	NOOIT	EENS PER JAAR	MEERDERE KEREN PER JAAR	EENS PER MAAND	MEERDERE KEREN PER MAAND	INDEX*
Bijwonen toneelvoorstelling	51,1	20,8	23,5	3,6	1,0	1,83
Naar een popconcert gaan	72,6	14,9	10,9	1,1	0,5	1,42
Bijwonen muziekconcert of opera	69,2	16,4	12,5	1,3	0,6	1,48

3.13 Culturele participatie. Bron: APS-survey 1997 + 1998. * gemiddelde waarde van 1 (nooit) tot 5 (meerdere keren per maand).

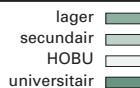
CULTURELE PARTICIPATIE EN OPLEIDING

3.14 Culturele participatie en opleiding.

Bron: APS-survey 1997 + 1998.

* Gemiddelde waarden van 1 (nooit) tot 5 (meerdere keren per maand).

aantal, de graad van verstedelijking en de beschikbaarheid van culturele infrastructuur. Zo scoren gemeenten met een cultureel centrum of een kunstencentrum beduidend hoger dan andere. Als we het podiumaanbod berekenen per 1.000 inwoners krijgen we een totaal ander beeld. De top wordt nu gevormd door de gemeenten Bornem en Maaseik. Verder zien we dat Diksmuide, Leuven, Tielt en Turnhout duidelijke aantrekkingspolen vormen. Aanwezigheid van infrastructuur speelt ook hier een rol terwijl de verstedelijkingsgraad zijn effect verliest.

Op provinciaal niveau ligt het podiumaanbod beduidend lager in Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant.

Participatie aan podiumkunsten

De geografische spreidingsgegevens zeggen weinig of niets over de reële participatie. Wie maakt er gebruik van dit aanbod? Bijna de helft van de Vlamingen gaat, zo blijkt uit de APS-survey, jaarlijks

jaar. In twintig gemeenten werd geen enkele gesubsidieerde podiumactiviteit geregistreerd. Nader onderzoek toont aan dat drie factoren het aanbod en de spreiding beïnvloeden: het inwoner-

CULTUURPARTICIPATIE NAAR PROVINCIE						
PERCENTAGE DAT NOOIT EEN...	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VL.	VL.-BRABANT	WEST-VL.	TOTAAL
Tentoonstelling bijwoont	47,4	51,8	52,0	54,2	59,6	52,0
Naar een popconcert gaat	72,6	71,7	72,5	67,3	81,0	73,6
Een muziekconcert of opera bijwoont	68,5	66,6	68,0	66,8	79,7	69,8

3.15 Cultuurparticipatie naar provincie. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

naar theater. Muziekconcerten en zeker popconcerten lokken bijna een derde van de bevolking.

Cultuurparticipatie is er de jongste decennia op vooruit gegaan. Begin jaren tachtig beweerde nog drievijfde nooit een toneelvoorstelling of een concert bij te wonen.

Internationaal vergelijken blijft bij gebrek aan standaarden zeer moeilijk. Toch kunnen we alvast aangeven dat de Vlamingen vaker een toneelvoorstelling bijwonen dan de Nederlanders. Ook de participatiecijfers voor (pop)concerten liggen hoger al zijn de verschillen minder uitgesproken.

Grote genderverschillen zijn er niet. Wel zien we dat vrouwen iets meer naar toneel gaan dan mannen.

Concerten, ook klassieke en opera, spreken jongeren duidelijk meer aan dan ouderen. Van de onderzochte factoren zorgt echter het opleidingsniveau voor de grootste verschillen. Lager geschoolden kopen vrijwel nooit een ticket.

De participatie is het hoogst in de provincie Antwerpen: 52,6% gaat minstens eenmaal per jaar naar een voorstelling. De provincie met het minste cultuurconsumenten is West-Vlaanderen waar 40% zegt minstens eenmaal per jaar naar toneel te gaan en slechts 30% naar een concert.

3.3

Musea en beeldende kunsten

De beeldende kunst promoten, de museale functies en activiteiten bevorderen, de vormgeving en architectuur verbeteren; dat zijn zowat de centrale doelstellingen van de Vlaamse overheid op deze terreinen. Telkens heeft men daarbij aandacht voor zowel de cultuurcreatie, het aanbod als de spreiding en participatie.

Een goed voorbeeld is het recente museumdecreet dat netwerken tot stand wil brengen en een professionelere werking wil promoten. De effecten van dit beleid in beeld brengen is voornog zeer moeilijk. Voorlopig moeten we ons beperken tot een overzicht van ingezette middelen zowel ter ondersteuning van instellingen als kunstenaars.

De budgetten voor ondersteuning van de beeldende kunst zitten reeds een aantal jaren in de lift. Zo lagen de bestedingen voor '97 een vijfde hoger dan twee jaar voordien. De extra middelen worden vooral uitgetrokken voor de uitvoering van het museumdecreet en de ondersteuning van beeldende kunstenaars, architectuur en vormgeving.

Spreiding

Het museumlandschap van Vlaanderen en Brussel is zeer divers: grote en kleine musea, professioneel uitgebouwd of door vrijwilligerswerk in stand gehouden, privaat of ingericht door een overheid, alleenstaand of geïntegreerd in een andere dienst,...

In de jongste Museumgids van de Vlaamse Gemeenschap werden in totaal 450 musea opgenomen. De spreidingskaart van deze musea over de Vlaamse gemeenten laat een concentratie zien rond

de stedelijke centra Antwerpen, Gent en Brugge. Het Brussels Hoofdsteljk Gewest is koploper met 50 musea. Witte vlekken op de museumkaart zijn vooral te vinden in Vlaams-Brabant en Zuid-Oost-

GALERIEËN		
PROVINCIE	AANTAL	KERNPUNTEN
Antwerpen	116	Antwerpen (76)
Limburg	28	Hasselt (11)
Oost-Vlaanderen	77	Gent (37)
West-Vlaanderen	106	Knokke (36) Brugge (18) Oostende (12)
Vlaams-Brabant	41	
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	159	

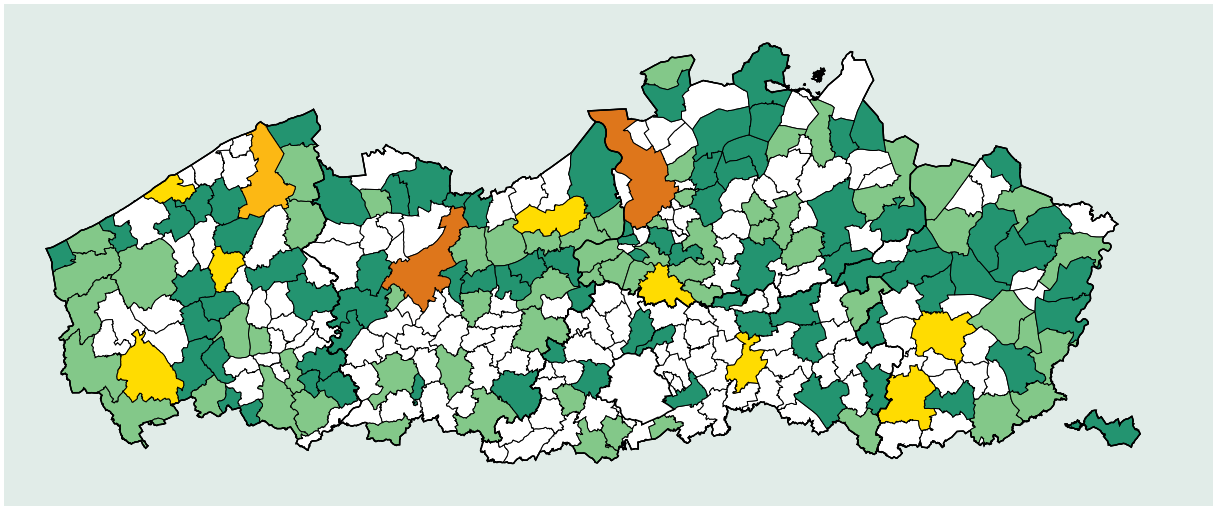
3.16 Spreiding galerieën per provincie. Bron: WVC-MIS-team Cultuur.

KENCIJFERS BEELDDE KUNST EN ARCHITECTUUR

	AANTAL KUNSTENAARS	OMSCHRIJVING	BUDGET
Oeuvre aankopen eigen collectie	3	11 werken	5.618.000
Aankopen voor eigen collectie	9	12 werken	2.991.334
Ondersteuning aankopen MUHKA	15	26 werken	6.092.000
Ondersteuning aankopen PMHK Oostende	2	2 werken	2.307.500
Ondersteuning MHK Gent	9	11 werken	2.307.800
Werkbeurzen aan kunstenaars	122		12.860.000
Subsidies verenigingen		36 verenigingen	9.000.000
Subsidies MUHKA		infrastructuur+werking	79.500.000
Kunst in Huis	500	1.352 klanten	8.500.000
Cultuurprijzen		2 prijzen	1.000.000
Lezingen:bezoeken beeldende kunstenaars	42	200 bezoeken	1.000.000
Steun aan projecten in het buitenland		48 projecten	7.930.000
Medewerking tentoonstellingen binnen-/buitenland		19 tentoonstellingen	
Gewone subsidies musea		86 musea	59.122.000
Projectsubsidies musea		56 projecten	41.361.459
Subsidies architectuur		11 projecten	3.400.000
Prijs architectuur	1		500.000
Subsidies oudheidkundige verenigingen		36 verenigingen	2.000.000

3.17 Kencijfers beeldende kunst en architectuur 1997. Bron: WVC, afdeling Beeldende Kunst en Musea.

AANTAL MUSEA IN VLAANDEREN

3.18 Aantal musea in Vlaanderen.
Bron: WVC, MIS-team Cultuur.

21 tot 36 (3)
11 tot 20 (2)
6 tot 10 (9)
2 tot 5 (68)
1 (87)

Vlaanderen. Voor kennismaking met de recentste trends in de hedendaagse kunst is het publiek vooral aangewezen op de vele galerieën. Zoals te verwachten vormen ook de galerieën een overwegend stede-

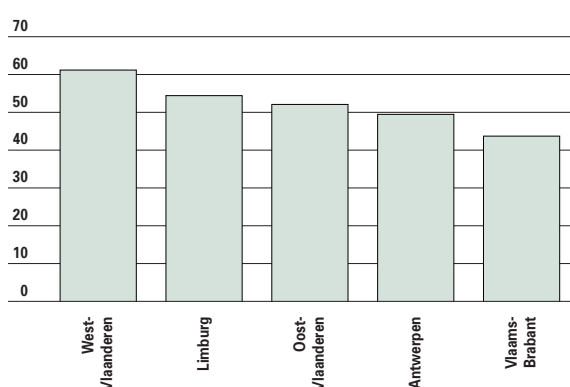
lijk fenomeen. Uitzonderingen op de regel zijn Sint-Martens-Latem als centrum van het Vlaamse expressionisme en de badplaatsen Knokke en Oostende.

INITIATIEFNEMER MUSEA PER PROVINCIE

	ANTWERPEN	VL.-BRABANT	WEST-VL.	OOST-VL.	LIMBURG	BRUSSELS GEWEST
Openbaar initiatief	43	18	49	42	23	28
Federale overheid	1	1	0	0	0	14
Vlaamse gemeenschap	3	2	0	0	1	0
Provincie	4	2	7	3	3	0
Gemeente	35	13	42	39	19	14
Particulier initiatief	60	14	40	36	24	27
Totaal	103	32	89	78	47	55

3.19 Initiatiefnemer musea per provincie. Bron: WVC, MIS-team Cultuur.

MUSEUMBEZOEK PER PROVINCIE

3.20 Percentage van de bevolking dat nooit naar een tentoonstelling of museum gaat. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

BEZOEK MUSEA EN TENTOONSTELLINGEN

	LAGER	SECUND	HOBU	UNIV	TOTAAL
Nooit	67,4	49,9	33,9	22,2	52,1
Eens per jaar	14,0	22,5	24,8	22,6	19,6
Meerdere keren per jaar	15,7	23,9	34,9	46,0	24,0
Maandelijks of meer	2,9	3,7	6,2	9,3	4,3

3.21 Bezoek aan museum en tentoonstelling volgens opleiding (%). Bron: APS-survey 1997 + 1998.

Participatie

Iets meer dan de helft van de bevolking beweert nooit naar een tentoonstelling of een museum te gaan. Grote verschillen tussen mannen en vrouwen hebben we niet geconstateerd. Naarmate men ouder wordt loopt men al eens vaker een tentoonstelling of een museum binnen, maar die frequentie stagneert eens men de seniorenleeftijd bereikt heeft. Het opleidingsniveau toont de grootste verschillen: hoe hoger de opleiding, hoe vaker men een museum of een tentoonstelling bezoekt. Een provinciale opsplitsing laat zien dat de laagste interesse andermaal bij West-Vlamingen te vinden is.

3.4

Monumenten en landschappen

Bescherming, bewaring, restauratie en ontsluiting van het patrimonium zijn belangrijke doelstellingen van de Vlaamse overheid. Voor de bescherming van het roerend cultureel erfgoed worden vandaag de eerste stappen gezet naar een Vlaamse regelgeving. We geven de belangrijkste kengetallen inzake patrimonium en aanbod en bekijken de participatie van de bevolking in deze sector anno 1998.

Patrimonium

Een gestage groei bracht het totaal aantal beschermde monumenten, landschappen, stads- en dorpsgezichten in Vlaanderen van 11 in 1933 tot 7.953 in 1997.

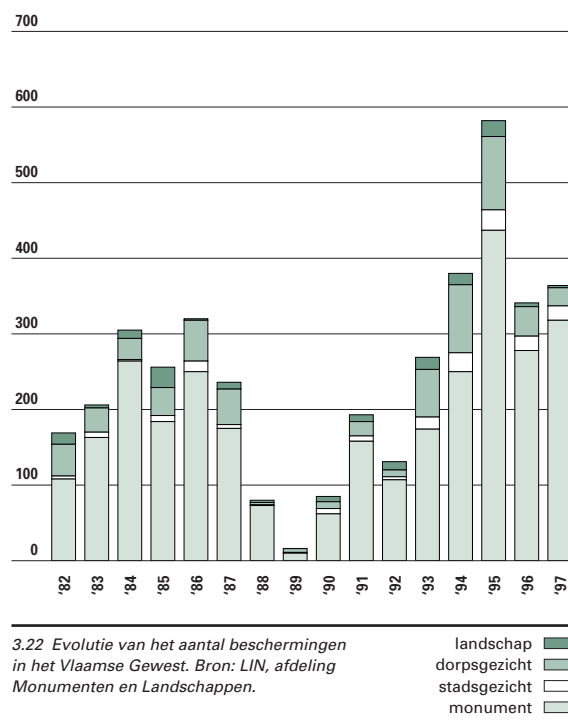
Met 364 nieuwe sites blijft 1997 wel ruim onder het recordjaar 1995 met 582 beschermingsbesluiten. De restauratiekredieten zijn in '97 ongeveer gelijk gebleven aan het jaar voordien.

Participatie

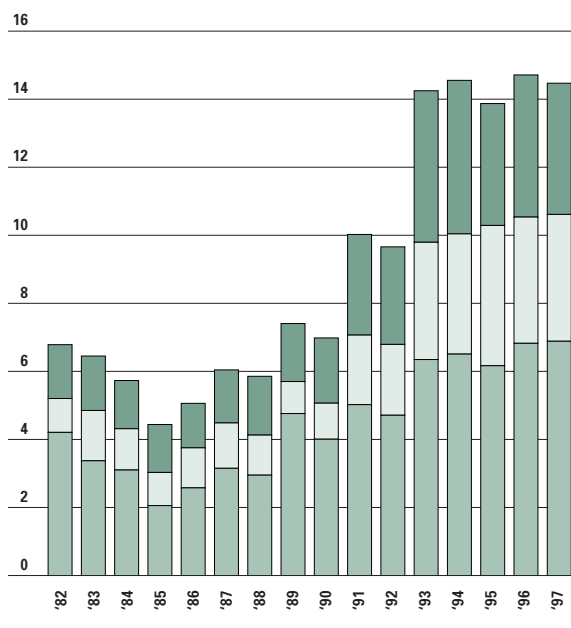
Historische gebouwen en monumenten liggen iets beter in de smaak bij vrouwen dan bij mannen. Grote leeftijdsverschillen vallen er niet te melden. Wel zorgt het opleidingsniveau voor markante uitschieters.

Natuurgebieden zijn populairder dan historische gebouwen en monumenten. Amper een kwart van de bevolking zegt nooit een natuurgebied in te trekken. Ook hier blijven de opleidingsverschillen overeind. De grootste interesse voor historische gebouwen en monumenten vindt men in de provincie Vlaams-Brabant.

EVOLUTIE AANTAL BESCHERMINGEN

RESTAURATIEKREDIETEN

3.23 Evolutie van de kredieten voor restauratiewerken aan beschermde monumenten, x 100. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

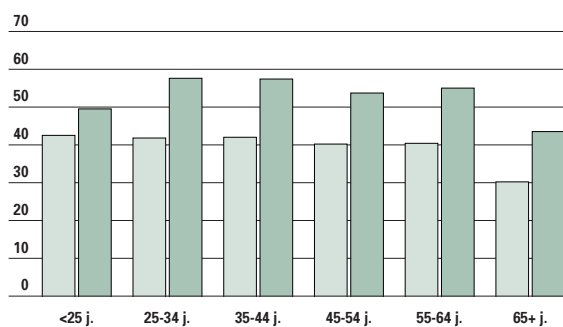
openbaar
privé
eredienst

BEZOEK HISTORISCHE GEBOUWEN EN MONUMENTEN

	LAGER	SECUND	HOBU	UNIV	TOTAAL
Nooit	57,9	42,7	28,8	24,2	44,2
Eens per jaar	13,2	15,9	18,3	19,0	15,1
Meerdere keren per jaar	17,3	23,2	30,6	33,1	22,8
Maandelijks of meer	11,1	18,1	22,2	23,4	17,8

3.24 Bezoek aan historische gebouwen en monumenten volgens opleiding (%). Bron: APS-survey 1997 + 1998.

BEZOEK HISTORISCHE GEBOUWEN EN NATUURGEBIEDEN

3.25 Bezoek van historische gebouwen, monumenten en natuurgebieden naar leeftijd. Bron: APS-survey 1997 + 1998. % = minstens meerdere keren per jaar een bezoek gebracht.

historische gebouwen
natuurgebieden

3.5

Letteren en bibliotheken

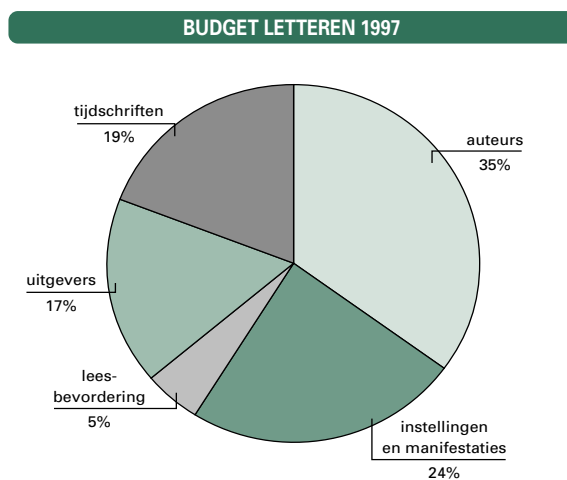
De Vlaamse overheid wil de letteren stimuleren. Via allerhande steunmaatregelen - zowel voor auteurs als voor uitgevers - poogt ze in eerste instantie de kwaliteit van de letterenproductie op te drijven. Subsidiëring van organisaties, verenigingen, manifestaties en lezingen moeten aanzetten tot leesbevordering, zeker bij kinderen en jongeren. Na een overzicht van de ingezette middelen, gaan we daarom dieper in op het leesgedrag van de bevolking. De bibliotheek staat hierin vrij centraal. Naast ontleen van boeken speelt een bibliotheek tevens een belangrijke rol in het aanbieden van audiovisueel materiaal en de ontsluiting van de allernieuwste informatiekkanalen. Van bibliotheken wordt tevens verwacht dat ze een stimulerende en actieve rol spelen in de lokale gemeenschap. Volgens het bibliotheekdecreet uit 1978 zou elke gemeente vandaag over een dergelijk centrum moeten beschikken. De effectiviteit van de overheidsinspanningen trachten we weer te geven op basis van gebruikscijfers en een aantal indexen. De kwaliteitsverbetering kan deels blijken uit de toename en de diversiteit van het aanbod.

De jongste jaren verdubbelde de Vlaams begroting voor de letteren van 55,4 miljoen frank in 1991 tot 118,6 miljoen frank in 1998. In 1997 stroomde ruim een derde naar de auteurs, onder de vorm van werkbeurzen, premies en prijzen.

Leesgedrag

Van de bevolking tussen 16 en 75 jaar beweert bijna 60% af en toe eens een boek te lezen. Hoe hoger de opleiding, hoe groter de leeshonger.

Boekenlezers besteden gemiddeld 6u30' per week aan hun hobby. Er zijn meer lezeressen dan lezers, maar mannen die lezen besteden meer tijd aan hun boeken dan vrouwen. Die verschillen vervagen wanneer we tevens rekening houden met het opleidingsniveau. Mensen op economisch actieve leeftijd lezen duidelijk minder dan jongeren en ouderen.

3.26 Verdeling budget letteren 1997.

Bron: WVC, afdeling Muziek, Letteren en Podiumkunsten.

SUBSIDIES LETTEREN

	AARD	BUDGET
Steunaankopen/ publicatiepremies	149 publicaties	2.681.575
Werkbeurzen	77 auteurs/lit. vertalers	17.800.000
Lit. verenigingen	26 verenigingen	13.550.000
Lit. manifestaties	21 manifestaties	1.760.000
Lit. tijdschriften	32 tijdschriften	16.100.000
Additionele honoraria	21 tijdschriften	3.500.000
Productie-subsidies	49 uitgaven	14.200.000
Instellingen	3 instellingen	9.300.000
Cultuurprijzen voor literatuur	2 auteurs	1.000.000
Lit. lezingen	2.013 lezingen/259 auteurs	11.100.000
Lees-bevordering	5 projecten	2.656.000

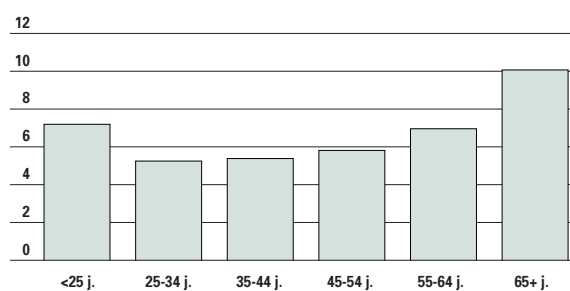
3.27 Subsidies en ondersteuning van de letteren in 1997.
Bron: WVC, afdeling Muziek, Letteren en Podiumkunsten.

LEZEN BOEK

	STUDENTEN	LAGER	SECUNDAIR	HOBU	UNIV	TOTAAL
Man	72,6	31,1	60,3	70,2	80,5	55,8
Vrouw	90,5	39,0	56,9	78,5	97,4	58,7
Totaal	80,9	35,3	58,6	74,4	86,1	57,2

3.28 Boek lezen naar geslacht en opleiding. Bron: APS-survey 1998.

LEESFREQUENTIE NAAR LEEFTIJD

3.29 Aantal leesuren per week naar leeftijd. Bron: APS-survey 1998.

Naar genre zijn de romans de grootste bestsellers. Op kinder- en jeugdliteratuur na, sluiten moderne en klassieke literatuur en poëzie de rij. Wel valt op dat mannen totaal andere genres lezen dan vrouwen. Zo grijpen mannen eerder naar utilitaire titels, ook de strips doen het bij hen vrij goed. Vrouwen worden meer aangesproken door een goede roman, poëzie en een kinder- of jeugdboek.

FAVORIETE GENRES NAAR GESLACHT

	TOTAAL	MAN	VROUW
Romans	60,0	43,2	76,5
Wetenschappelijke- & vakliteratuur	32,9	43,4	22,4
Naslagwerken, encyclopedieën, woord	25,4	29,0	21,9
Reisgidsen, kaarten	23,9	28,1	19,8
Hobbyboeken	23,6	23,8	23,3
Strips	22,8	27,4	18,2
Algemene informatie	22,7	30,2	15,4
School- & studieboeken	19,3	18,4	20,3
Kunstboeken	17,0	17,5	16,6
Moderne & klassieke literatuurboek	17,0	17,9	16,1
Poëzie	10,1	6,6	13,5
Kinder- & jeugdboeken	8,3	4,0	12,6

3.30 Favoriete genres naar geslacht. Bron: APS-survey 1998.

MOTIEVEN OM EEN BOEK TE LEZEN

	STUDENT	LAGER	SECUND	HOBU	UNIV	TOTAAL
Ontspanning	10,9	38,7	31,6	15,3	8,1	24,5
Beroepskennis	38,2	7,5	10,8	27,1	22,2	18,3
Weetlust	10,9	12,1	16,0	12,9	18,2	14,2
Persoonlijke ontwikkeling	12,7	13,3	13,2	8,2	12,1	12,0
Informatie	4,6	15,0	11,8	13,5	10,1	11,7
Favoriete VTB	7,3	9,3	12,5	11,8	19,2	11,7
Literair, esthetisch genot	6,4	1,7	2,4	5,3	8,1	4,0
Spanning, fantasie	9,1	2,3	1,7	5,9	2,0	3,7

3.31 Motieven om een boek te lezen naar opleiding.
Bron: APS-survey 1998.

VERWERVEN VAN LAATSTGELEZEN BOEK

	<25	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Gekocht	18,6	34,4	35,5	34,0	40,6	44,8
Geleend van familie of vrienden	9,6	10,6	5,8	7,8	6,3	16,1
Geleend uit bibliotheek	38,9	24,4	27,3	28,8	18,8	14,9
Cadeau gekregen	8,4	8,8	7,0	5,9	12,5	9,2
Eigen boekenkast	24,6	21,9	24,4	23,5	21,9	14,9

3.32 Verwerven van laatsgelezen boek naar leeftijd (%).
Bron: APS-survey 1998.

Dit wordt trouwens bevestigd als we naar de motieven kijken waarom mensen een boek ter hand nemen. Ook hier weer zien we dat bij mannen de utilitaire motieven (kennis, ontwikkeling, informatie)

EVOLUTIE GEDRUKTE MATERIALEN

	JEUGD	FICTION	NON-FICTION	TOTAAL	NASLAGWERKEN	ANDERE*	TOTAAL
1990	4.337.614	5.325.724	5.508.538	15.171.876	466.685	337.628	15.976.189
1995	5.813.004	6.277.805	6.194.234	18.285.043	619.677	722.687	19.627.407
1996	6.171.905	6.303.737	6.391.833	18.867.475	633.331	467.993	19.968.799
1997	6.401.608	6.442.238	6.417.898	19.261.744	634.172	415.090	20.311.006
Evolutie tussen 1990 en 1997 (%)	+47,6	+21,0	+16,5	+27,0	+35,9	+22,9	+27,1

3.33 Evolutie gedrukte materialen. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

* Informatie en documentatiemappen, muziekpartituren, lopende tijdschrifttitels en lopende dagbladtitels, reproducties, kunstwerken, spellen.

EVOLUTIE AUDIOVISUELE MATERIALEN

	PLATEN, CD EN ANDERE*	DIA'S	VIDEO- BANDEN	TOTAAL
1990	1.057.514	36.236	4.670	1.098.420
1995	1.337.617	58.483	47.463	1.443.563
1996	1.347.980	38.319	67.184	1.453.483
1997	1.441.612	49.328	89.035	1.579.975
Evolutie tussen 1990 en 1997 (%)	36,3	36,1	1.806,5	43,8

3.34 Evolutie audiovisuele materialen.

Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

* Reproducties, kunstwerken, spellen, kaarten, posters enz.

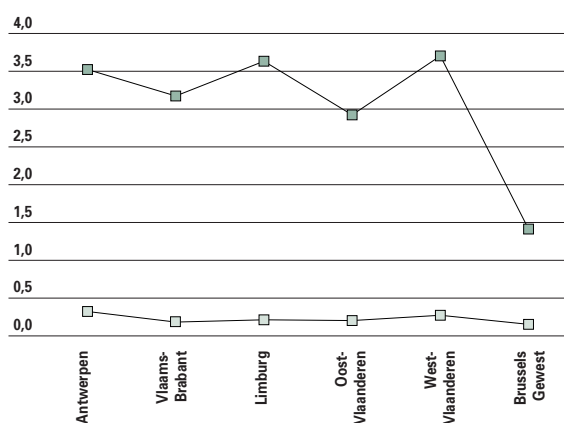
bovendrijven, terwijl vrouwen eerder uit zijn op ontspanning. Bij jongeren, zeker studerende is het utilitair karakter van het lezen het meest uitgesproken. Een derde van de lezers heeft het laatstgelezen boek zelf aangekocht. Iets meer dan een kwart heeft het uit de bibliotheek ontleend terwijl een goed vijfde het uit zijn eigen boekenkast heeft gehaald. Vrouwen ontleneren meer, ook van vrienden en familie, dan mannen. Mannen hebben het boek liefst in eigen bezit. Jongeren ontleneren overwegend. Met de leeftijd neemt ook het koopgedrag toe. Hoe hoger geschoold, hoe meer men op de eigen bibliotheek kan terugvallen wanneer men een boek wenst te lezen.

Bibliotheekaanbod

Op 1 januari 1998 kan elke Vlaming, ongeacht zijn woonplaats, nog steeds niet terecht in een plaatselijke openbare bibliotheek. Slechts vier van de twintig resterende gemeenten hebben in 1997 een erkenning als plaatselijke bibliotheek verworven. Dat de bibliotheken de actuele ontwikkelingen op de voet volgen mag blijken uit het feit dat sinds dit jaar alle erkende bibliotheken op het internet zijn aangesloten.

De stijgende trend van de voorbije jaren in de 'gedrukte materialen' zet zich door. In 1997 wer-

SPREIDING GEDRUKTE EN AUDIOVISUELE MATERIALEN

3.35 Relatieve spreiding gedrukte en audiovisuele materialen per provincie 1997. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken. Index = collectie/bevolking provincie.

den vooral jeugdboeken en naslagwerken bijgekocht. Ook de audiovisuele middelen blijven globaal genomen toenemen. Vergelijkingen worden hier bemoeilijkt door de toenemende diversificatie van het aanbod (CD-rom, CD-i,...).

De Limburgse bibliotheken zijn relatief gesproken het best uitgerust in de gedrukte materialen. Audiovisuele middelen vindt men in doorsnee het makkelijkst in Antwerpen.

Bibliotheekparticipatie

In 1997 waren 1.647.208 ontleneren (of 27% van de totale bevolking) in een erkende bibliotheek ingeschreven, waarvan 67% volwassenen en 33% jongeren (-14 jaar). Sinds 1990 geeft dit een stijging met 37%. De jeugd zorgt voor bijna 44% van de ontleeningen van gedrukte materialen. De provincie Antwerpen telt het relatief grootste aantal leners onder haar bevolking (31%). De relatieve groei is in Brussel het grootste, terwijl Oost- en West-Vlaanderen een inhaalbeweging ingezet hebben.

ONTLENGEN

	GEDRUKTE MATERIELEN		AUDIOVISUELE MATERIELEN		ALGEMEEN TOTAAL	
	ONTLENGEN 1997	GROEI 1990-1997	ONTLENGEN 1997	GROEI 1990-1997	TOTAAL 1997	GROEI 1990-1997
Antwerpen	13.668.562	121	1.514.942	93	15.183.504	117,6
Limburg	5.648.479	117	519.680	119	6.168.159	117,4
Oost-Vlaanderen	10.436.702	141	1.111.161	140	11.547.863	141,0
Vlaams-Brabant	5.726.574	137	443.600	122	6.170.174	136,2
West-Vlaanderen	10.209.072	133	816.850	135	11.025.922	133,0
Brussels gewest	704.722	135	213.921	163	918.643	141,0
totaal/gemiddeld	46.394.111	129	4.620.154	117	51.014.265	128,1

3.36 Aantal en evolutie ontlenen. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

COËFFICIËNTEN GEDRUKTE MATERIELEN

	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VL.	VL.-BRABANT	WEST-VL.	BRUSSEL	VL. GEWEST
Leenfrequentie	27,3	28,4	27,0	28,5	33,0	17,1	28,4
Bezitscoëfficiënt	11,3	16,0	10,3	14,0	13,5	9,9	12,4
Gebruikcoëfficiënt	2,4	1,8	2,6	2,0	2,4	1,7	2,3

3.37 Coëfficiënten gedrukte materialen 1997. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

Leenfrequentie: verhouding tussen aantal uitlenen en leners.

Bezitscoëfficiënt: verhouding tussen collectiebezit en aantal leners.

Gebruikcoëfficiënt: verhouding tussen aantal uitlenen en collectiebezit.

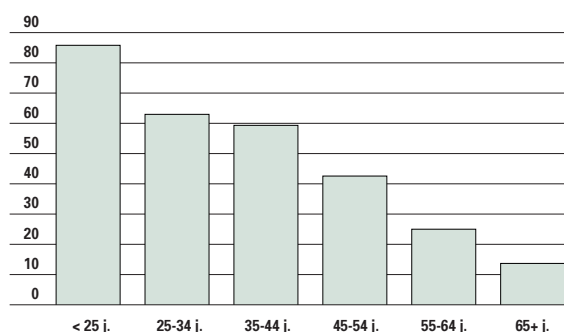
COËFFICIËNTEN AUDIOVISUELE MATERIELEN

	1990	1996	1997
Leenfrequentie	3,29	2,80	2,80
Bezitscoëfficiënt	0,91	0,94	0,96
Gebruikcoëfficiënt	0,28	0,33	0,34

3.38 Evolutie coëfficiënten audiovisuele materialen.

Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken.

BIBLIOTHEEKBEZOEK NAAR LEEFTIJD

3.39 Bibliotheekbezoek naar leeftijd, minstens een bezoek per jaar.

Bron: APS-survey 1997 + 1998.

In totaal werden in 1997 meer dan 50 miljoen ontlenen opgetekend. Dat is een stijging van 28% in vergelijking tot 1990. Weliswaar een forse stijging maar wel duidelijk lager dan de toename van het aantal inschrijvingen. Dit zou kunnen wijzen op een andere wijze van gebruik van de bibliotheek, bijvoorbeeld meer raadplegingen van naslagwerken, meer surfen op het internet, meer gebruik van de tijdschriftenleeszaal...

Leenfrequentie, bezitscoëfficiënt en gebruikcoëfficiënt vertonen tussen 1990 en 1997 slechts lichte schommelingen voor de gedrukte materialen.

Voor het audiovisueel materiaal ligt dit enigszins anders. Daar zien we de leenfrequentie en de gebruikcoëfficiënt langzaam afnemen.

Volgens onze surveygegevens bezocht meer dan de helft van de bevolking minstens eenmaal per jaar een bibliotheek. De frequentie ligt bij vrouwen iets

hoger dan bij mannen. Het bibliotheekbezoek is het meest intensief in de bevolkingsgroep tot 25 jaar. Het neemt gestaag af met de leeftijd, maar stijgt met het opleidingsniveau. Vlaams-Brabanders en West-Vlamingen gaan minder naar een bibliotheek dan inwoners uit de andere provincies.

3.6

Volksontwikkeling

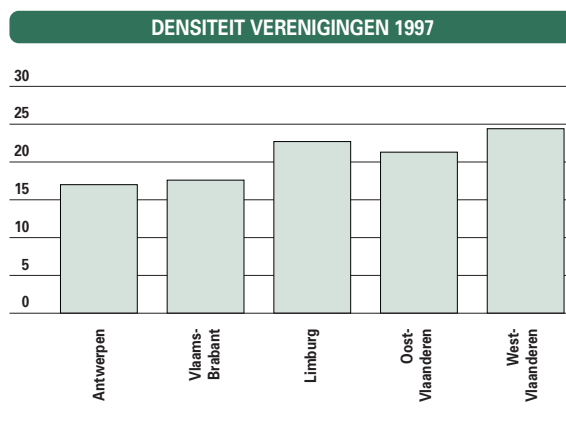
Sociaal-culturele verenigingen, vormingsinstellingen en -diensten willen de persoonlijke en artistieke ontplooiing van volwassenen stimuleren. De spreiding van deze organisaties kunnen we in beeld brengen, maar over het aanbod is bitter weinig geweten. Wel kunnen we, aan de hand van het lidmaatschap, de betrokkenheid van de bevolking nagaan. Dit laat toe een beperkt beeld te schetsen van het effect van de inzet van vele middelen door de overheid.

Aanbod

Onder de noemer 'volksontwikkeling' valt een brede waaier van instellingen en organisaties die door de Vlaamse Gemeenschap worden gesubsidieerd voor een zeer verscheiden aanbod dat zich zowel richt tot het grote publiek als tot specifieke doelgroepen. In dit overzicht bekijken we het aanbod van het sociaal-culturele verenigingsleven, de amateurkunsten, de vormingsinstellingen en de vormingsdiensten.

Het Vlaams *verenigingsleven* leeft dankzij vrijwilligers en staat dan ook dicht bij de mensen. Landelijke verenigingen, zoals bijvoorbeeld de KAV, de socialistische gepensioneerden en het Willemsfonds, brengen een ruime groep leden samen rond bepaalde sociaal-culturele doelstellingen. In 1997 erkende de Vlaamse Gemeenschap veertig van dergelijke landelijke verenigingen, waaronder 9 federaties van migrantenverenigingen. In 1997 bevatte dit netwerk 12.170 actieve afdelingen gespreid over het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Na een forse daling begin jaren negentig is het aantal afdelingen de jongste jaren opnieuw gestegen. Opvallend alvast is het succes van de migrantenorganisaties. De negen erkende

federaties voor migrantenverenigingen zijn onder-tussen goed voor meer dan vijfhonderd actieve lokale verenigingen. Bijna een verdubbeling op een jaar tijd. Het aantal erkende lokale verenigingen per duizend inwoners is het grootst in de provincies West-Vlaanderen en Limburg. Het aanbod in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant ligt beduidend lager.

3.40 Densiteit verenigingsleven in 1997.

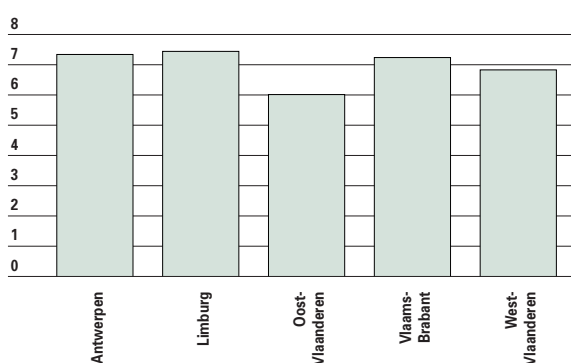
Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken, APS-bewerking. Densiteit = aantal verenigingen per 10.000 inwoners.

AMATEURKUNST NAAR SECTOR EN PROVINCIE

	PODIUMKUNSTEN	DANS	INSTRUMENTALE MUZIEK	VOCALE MUZIEK	BEELDENDE EXPRESSIE	VOLKSKUNST	
Antwerpen	243	60	355	292	153	88	1.191
Brussel	11	4	12	8	2	6	43
Limburg	100	18	207	185	35	31	576
Oost-Vlaanderen	199	29	247	207	97	43	822
Vlaams-Brabant	195	17	287	136	40	48	723
West-Vlaanderen	182	28	241	172	102	36	761
Totaal	22,6	3,8	32,8	24,3	10,4	6,1	4.116

3.41 Amateurkunst naar sector en provincie. Overzicht aantal afdelingen. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken, MIS-team Cultuur.

DENSITEIT AMATEURKUNSTEN 1997

3.42 Densiteit amateurkunsten in 1997. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken, MIS-team Cultuur. Densiteit = aantal verenigingen per 10.000 inwoners.

Naast het sociaal-culturele verenigingsleven kent Vlaanderen een rijke waaier aan verenigingen die zich toeleggen op *amateurkunst*. Ook deze verenigingen werken met lokale afdelingen. In totaal zijn meer dan vierduizend lokale amateurgroepen actief, samen goed voor ongeveer tweehonderdduizend leden en een tienduizend manifestaties en uitvoeringen. In vrijwel elk Vlaams dorp vindt men nog een fanfare, een koor of een toneelgroep. Iets minder verspreid zijn de dansgroepen en film-, video- en fotoclubs. De globale spreiding over de provincies, gerelateerd aan het aantal inwoners, is vrij gelijkmatig.

De ontwikkelingen in de sector van de *vormingsinstellingen* (Stichting Lodewijk De Raet, Elcker-Ik, ...) in kaart brengen is niet zo eenvoudig. Nieuwe decretale regelingen zorgen er voor dat vergelijkingen vrij moeilijk liggen. Eén vaststelling kan alvast gemaakt worden: het aantal gepresteerde vormingsuren en het aantal deelnemers blijft fors toenemen. Bij de politieke vormingsinstellingen valt eerder een status quo te noteren.

INSTELLINGEN

	1990	1994	1997
Instellingen			
aantal erkende instellingen	48	55	42
aantal cursussen	73.604	94.015	159.120
aantal deelnemers	72.779	101.496	270.000
Politieke vormingsinstellingen			
aantal erkende instellingen		5	5
aantal cursussen		7.281	7.200
aantal deelnemers		31.028	33.379

3.43 Evolutie van het vormingsaanbod van instellingen. Bron: WVC, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheken, APS-bewerking.

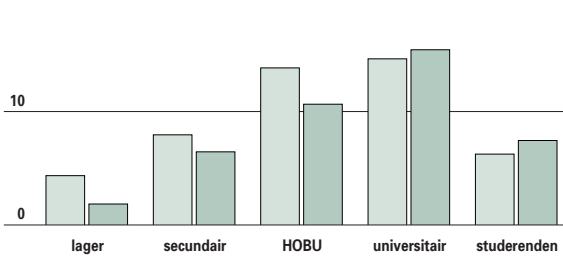
De *dienstensector* van het volksontwikkelingswerk bevindt zich nog volop in een overgangsfase: 24 diensten werden erkend, 61 organisaties zitten in de overgangperiode. Diensten moeten vier basisfuncties kiezen uit negen mogelijkheden. In 1997 realiseerden de 24 erkende vormingsdiensten in totaal 144 basisfuncties waarvan er 116 werden gesubsidieerd. In orde van belangrijkheid geeft dit: begeleiding, ondersteuning en advisering (37 vermeldingen), educatieve activiteiten, campagnes, ... (30), uitgave van een tijdschrift (28) en educatieve publicaties (23). Komt voorlopig weinig of niet aan bod: ontwikkelen audio-visueel materiaal (4), educatief en technisch materiaal (0), onderzoek (0) en tentoonstellingen (0).

Participatie

De deelname aan de volksontwikkeling geven we weer aan de hand van het lidmaatschap van twee soorten verenigingen: culturele en sociaal-culturele. Onder culturele vereniging worden koren, toneelverenigingen en amateuristische kunstgroepen verstaan.

LIDMAATSCHAP CULTURELE VERENIGING

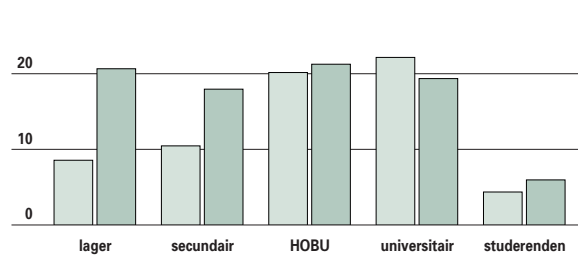
20

3.44 Lidmaatschap van een culturele vereniging naar opleiding en geslacht (%).
Bron: APS-survey 1997 + 1998.

LIDMAATSCHAP SOCIAAL-CULTURELE VERENIGING

30

3.45 Lidmaatschap van een sociaal-culturele vereniging naar opleiding en geslacht (%).
Bron: APS-survey 1997 + 1998.

Sociaal-culturele verenigingen zijn organisaties zoals KAV, SVV maar ook BGJG, Davidsfonds e.d. Tussen beide soorten verenigingen zijn merkelijke verschillen te zien: de sociaal-culturele verenigingen tellen merkkelijk meer leden en binnen dezelfde vereniging hebben die leden veel grotere leeftijdsverschillen. De participatie aan culturele verenigingen is veel meer opleidingsgebonden dan lidmaatschap van een sociaal-culturele vereniging.

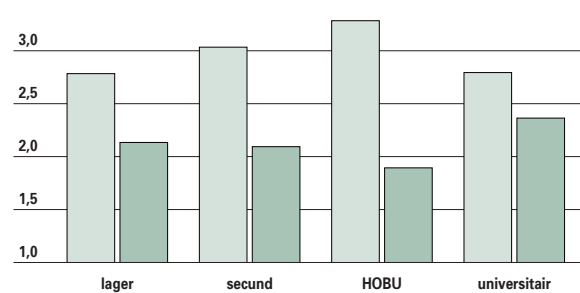
Het verenigingsnetwerk is het sterkst uitgebouwd in West-Vlaanderen en Limburg. Voor beide provincies vertaalt zich dit ook in hogere ledencijfers bij sociaal-culturele verenigingen. Amateurkunst is blijkbaar het populairste in Vlaams-Brabant (10% lid), dit in tegenstelling tot de West-Vlamingen (4%).

Elke vereniging telt natuurlijk actieve en minder actieve leden. De betrokkenheid bij een culturele vereniging ligt merkkelijk hoger dan bij een sociaal-culturele. Bijna 40% van de leden van een sociaal-culturele vereniging beweert slechts een of enkele keren per jaar aan de activiteiten deel te nemen. Naast deelname aan de activiteiten van de verenigingen worden mensen ook aangesproken om een bestuursfunctie op te nemen.

In een culturele vereniging gebeurt dit blijkbaar vlugger dan in de doorgaans veel omvangrijkere sociaal-culturele verenigingen. In beide gevallen is een bestuursfunctie gender- en opleidingsgebonden.

INTENSITEIT LIDMAATSCHAP

3,5

3.46 Intensiteit van het lidmaatschap.
Bron: APS-survey 1997 + 1998.
1 = eenmaal per jaar
5 = meer dan wekelijks betrokken

BESTUURSFUNCTIE IN EEN VERENIGING

	MAN	VROUW	LAGER	SEC	HOBU	UNIV	TOTAAL
Culturele vereniging	44,2	36,2	30,0	46,0	37,0	56,3	40,4
Sociaal-culturele vereniging	40,0	18,8	21,4	23,9	36,1	54,2	27,5

3.47 Bestuursfunctie in een vereniging naar geslacht en opleiding. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

3.7

Vrijwilligerswerk

Zichzelf onbezoldigd inzetten voor anderen of voor een ideaal, vormt een belangrijke indicator voor het maatschappelijk engagement en de solidariteit onder de bevolking. Daarnaast wordt het belang van vrijwilligerswerk onderstreept als versterking van de politieke democratie. Meer dan redenen genoeg voor de overheid om de ontwikkelingen op dit terrein op de voet te volgen en via allerhande maatregelen vrijwilligerswerk aan te moedigen en te ondersteunen. Naast een profiel van de vrijwilliger toetsen we het solidaristisch gehalte en de politieke betrokkenheid van de doorsnee vrijwilliger.

Profiel vrijwilliger

Een klein vijfde van de bevolking zegt regelmatig vrijwilligerswerk te doen. Mannen (18%) beweren dit iets meer dan vrouwen (16%). Het aantal vrijwilligers is vrijwel gelijkmatig verspreid over de leeftijdsgroepen, met een iets lagere score voor de 25- tot 35-jarigen en de 65-plussers. Vrijwilligers vallen blijkbaar vlotter te recruteran bij de hoger dan bij de lager geschoolden. Werken of niet-werken heeft weinig of geen impact op het zich onbezoldigd inzetten in een organisatie of voor een bepaalde zaak. Lidmaatschap van een vereniging speelt daarentegen wel een rol: vooral leden van sociaal-culturele verenigingen verrichten vrijwilligerswerk. Een ruwe inschatting van de tijd die men aan vrijwilligerswerk besteedt, leert dat een doorsnee-vrij-

williger ongeveer 5u30' per week ter beschikking staat. Onderlinge verschillen tussen vrijwilligers zijn niet zo groot. Wel valt op dat niet-werkenden bereid zijn om bijna het dubbele van de tijd van de werkenden aan vrijwilligerswerk te spenderen. De hoogste scores halen de gepensioneerden die wekelijks bijna 10 uur blijken vrij te maken. Wat doen vrijwilligers? Het antwoord daarop is sterk gendergebonden. Bij vrouwen domineren hulpverlening en verzorging. Mannen kunnen aangesproken worden voor

ONBETAALD VRIJWILLIGERSWERK

	LAGER	SECUN	HOBU	UNIV	STUDENT
Man	13,7	20,7	27,7	26,9	20,6
Vrouw	10,8	16,4	25,5	23	20,6

3.48 Regelmatig verrichten van onbetaald vrijwilligerswerk naar geslacht en opleiding. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

TAKEN VRIJWILLIGERSWERK

	MAN	VROUW	TOTAAL
Organisatie van activiteiten	25,8	22,1	24,3
Hulpverlening en verzorging	14,1	36,3	23,2
Klusjes opknappen	20,9	9,7	16,3
Administratie	20,9	5,3	14,5
Vergaderen	10,4	14,2	12,0
Kaarten, tombola-verkoop	4,3	7,0	5,4
Voordrachten en lesgeven	0,6	4,4	2,8
Andere	3,0	0,8	2,8

3.49 Taken vrijwilligers naar geslacht. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

MOTIEVEN OM AAN VRIJWILLIGERSWERK TE DOEN

	<25	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Inzetten voor anderen	55,0	56,3	55,2	58,0	52,8	58,9
Mensen ontmoeten	54,0	55,9	55,2	49,8	55,6	48,3
Aangenaam om te doen	44,5	44,5	44,5	44,5	44,5	44,5
Verbreding levenservaring	40,5	34,2	32,5	34,3	27,2	17,9
Om actief te blijven	19,0	26,1	23,1	33,9	40,6	47,0
Nieuwe vaardigheden opdoen	41,0	22,5	16,4	16,3	14,4	9,3
Dingen doen waar men goed in is	16,5	16,2	19,8	20,4	20,6	18,5
Sociale erkenning	7,5	17,6	19,4	18,0	11,7	15,9
Uit religieuze of politieke overtuiging	7,5	12,2	15,7	15,9	11,7	19,2
Zien resultaten van inspanningen	12,5	10,4	9,0	6,9	6,1	7,3
Andere	2,0	1,4	0,8	1,2	2,2	0,6

3.50 Motieven om vrijwilligerswerk te doen volgens leeftijd (%). Bron: APS-survey 1997 + 1998.

klussen en administratieve taken. Zelfs met stijgende opleiding houden de genderverschillen stand.

Motieven

Waarom doen mensen vrijwilligerswerk? Inzet voor anderen en mensen ontmoeten zijn duidelijk de meest belangrijke motieven om vrijwilligerswerk te doen. Ook het pure ontspanningsaspect is voor een vrijwilliger niet onbelangrijk. De instrumentele motieven liggen verschillend: jongeren zien er nog een mogelijkheid in om vaardigheden op te doen, ouderen willen actief blijven.

Maatschappelijke profiel

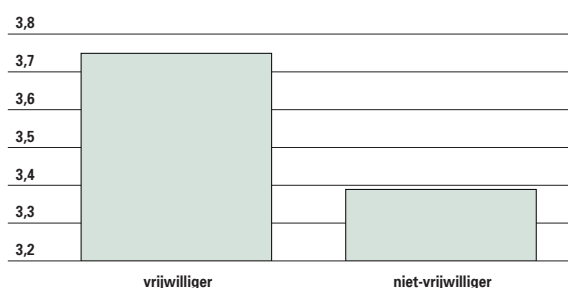
Zijn vrijwilligers nu solidairder ingesteld en meer politiek betrokken dan niet-vrijwilligers? Op alle items uit de APS-survey die betrekking hebben op

solidariteit onder de bevolking scoren vrijwilligers merkbaar hoger. Ook hun houding tegenover vreemdelingen is toleranter dan deze van de doorsnee bevolking. Vrijwilligers zijn ook politiek heel wat actiever. Dit resulteert in veel uitgesproken standpunten over bijvoorbeeld de werking van de democratie. De politieke apathie bij de bevolking is zeer groot. Vrijwilligers hechten nog iets meer geloof aan zowel inzet als werking van de democratie, alhoewel het scepticisme ook bij hen hoog blijft. Over de ganse lijn beantwoorden de vrijwilligers blijkbaar aan het verwachtingspatroon.

Draagvlak

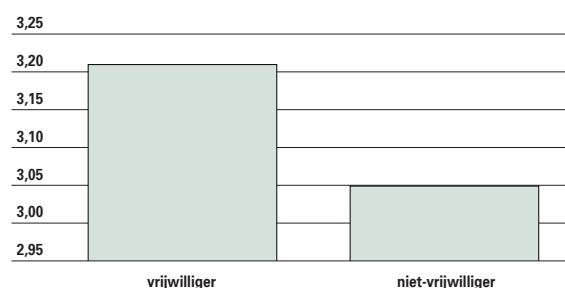
Vrijwilligerswerk heeft een directe link met solidair en democratisch denken. Wordt vrijwilligerswerk om die reden dan ook door de brede bevolking belangrijk gevonden? De reacties op een aantal uitspraken

SOLIDARITEITSINDEX

3.51 Solidariteitsindex: gemiddelde waarde op batterij uitspraken over individualisme en solidariteit. Bron: APS-survey 1998. Waarde 1 = helemaal niet solidair, waarde 5 = zeer solidair

TOLERANTIE TEGENOVER VREEMDELINGEN

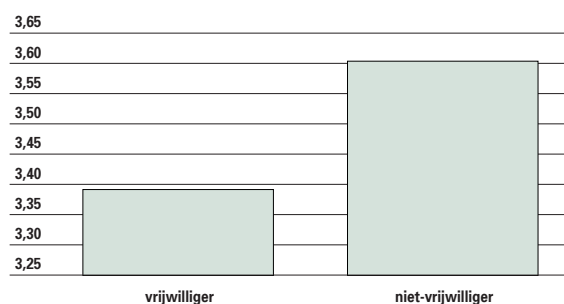
3.52 Tolerantie tegenover vreemdelingen gemeten a.d.h.v. uitspraken over vreemdelingen. Bron: APS-survey 1998. Waarde 1 = zeer negatieve houding, waarde 5 = zeer positieve houding

POLITIEKE BEDRIJFVIGHEID

	VRIJW.	NIET-VRIJW.	TOTAAL
Met vrienden over politiek spreken	34,1	25,0	26,7
Standpunten op een vergadering verdedigen	45,3	16,7	22,0
Opinie naar krant schrijven	15,6	3,6	5,8
Politieke vergadering bijwonen	14,9	5,8	7,4
Deelnemen aan inspraakprocedure	19,6	4,9	7,6
Inzet voor zaak van nat. of intern. belang	16,7	5,4	7,4
Inzet voor zaak van lokaal belang	41,7	11,3	16,9

3.53 Politieke bedrijvigheid (%). Bron: APS-survey 1998.

POLITIEKE APATHIE

3.54 Politieke apathie gemeten a.d.h.v. reeks uitspraken over politiek. Bron: APS-survey 1998. Waarde 5 = zeer negatieve houding Waarde 1 = zeer positieve houding

MAATSCHAPPELIJK DRAAGVLAK VRIJWILLIGERSWERK

	LAGER	SECUN	STUD	HOBU	UNIV
Het verrichten van onbetaald werk helpt mensen om een actieve rol te vervullen in een democratische samenleving	3,48	3,55	3,74	3,67	3,74
Iedereen heeft een morele verantwoordelijkheid om onbetaald werk te doen op een bepaald moment in zijn of haar leven	3,10	3,07	3,08	3,00	3,12
Onbetaald werk is een bedreiging voor betaald werk en wordt gebruikt om te bezuinigen op overheidsuitgaven	2,97	2,88	2,88	2,64	2,62

3.55 Maatschappelijk draagvlak vrijwilligerswerk. Bron: APS-survey 1998. Waarde 1 = volledig oneens Waarde 5 = volledig eens

geven een genuanceerd beeld. Dat vrijwilligerswerk belangrijk is voor de uitbouw van een democratische samenleving wordt door een meerderheid van de bevolking onderschreven. Mannen zijn daar iets meer van overtuigd dan vrouwen. Jongere leeftijdsgroepen staan iets sceptischer tegenover deze stelling dan de ouderen. Wel zien we dat de instemming groeit naarmate het opleidingsniveau toeneemt. Vrijwilligerswerk zien als een maatschappelijke plicht kan op minder instemming rekenen. Dat vrijwilligerswerk een bedreiging zou vormen voor betaald werk wordt slechts door een minderheid onderschreven. Vooral lager geschoolden zien daar wel een bedreiging in.

3.8 Toerisme

Op vakantie gaan heeft een vaste plaats verworven in het levenspatroon van de Vlamingen. Op vakantie gaan is uiteraard een vlag die veel ladingen dekt: van het ontdekken van andere culturen tot het gewoon genieten van natuur, zee en zon. We gaan na wie op reis gaat en bekijken de duur en de bestemming. Daarnaast is het toerisme in Vlaanderen uitgegroeid tot een belangrijke economische sector. Waar komt de toerist vandaan en welke is zijn bestemming?

Vakanties van de Vlamingen

Het aantal Vlamingen dat op reis gaat en het gemiddeld aantal reizen dat de Vlaming jaarlijks onderneemt daalt voor het eerst in 1996. Die tendens zat er aan te komen, maar tot 1996 kon de daling van het aantal binnenlandse reizen nog gecompenseerd worden door een stijgend aantal buitenlandse vakanties. Daar is nu verandering in gekomen. De daling is het sterkst uitgesproken voor de leeftijdscategorieën 6 tot 44 jaar en voor de 75-plussers. De groep van 65 tot 74 jaar vertoont daarentegen nog steeds een stijgende trend.

Zowel de netto- als de brutovakantieparticipatie van alleenwonenden jonger dan 45 jaar en van gezinnen zonder kinderen nemen af, terwijl deze van alleenwonenden boven de 45 jaar groeien.

REISPARTICIPATIE		
REISPARTICIPATIE	NETTO	BRUTO
Binnenland	28,6	40,3
Buitenland	55,1	98,2
Totaal	67,3	138,5

3.56 Reispacticipatie Vlaamse bevolking in het jaar 1997 (in %) (N = 1914). Bron: Toerisme Vlaanderen.

Niet alleen gaan minder Vlamingen op reis. Ze gaan ook minder vaak op reis en boeken kortere vakanties: 45% van de vakanties duurt maximum 1 week. In 1996 vindt 28% van de vakanties van de Vlamingen plaats in België. In 1993 bedroeg dit aantal nog 36%. Iets meer dan de helft van deze vakanties heeft de kust als bestemming. Frankrijk blijft het populairste buitenlandse vakantiebestemming, op de voet gevolgd door Spanje. Voor 9% van de vakanties ging men het in 1996 buiten Europa zoeken (4% in 1991).

REISDUUR IN 1997		
OVERNACHTINGEN	AANDEEL IN TOTAAL AANTAL REIZEN	% VLAMINGEN DIE OP REIS ZIJN GEWEEST
1 tot 3 nachten	29,6	43,7
4 tot 6 nachten	19,9	31,5
7 tot 9 nachten	19,7	31,2
10 tot 15 nachten	22,5	38,2
16 tot 22 nachten	5,5	9,9
Meer dan 23 nachten	2,9	5,0
Totaal	100,0	

3.57 Reisduur in 1997 (in %) (N = 2.147). Bron: onderzoeksproject: 'Toerisme, recreatie en vrijetijd in Vlaanderen anno 2000', L. Bollaert (VUB), K. Matthijs (KUL).

REISPARTICIPATIE EN GEMIDDELD AANTAL OVERNACHTINGEN NAAR HUISHOUDSITUATIE

HUISHOUDSITUATIE (N = 1.287)	BINNENLAND	BUITENLAND	TOTAAL	GEMIDDELD AANTAL OVERNACHTINGEN DOORGEBRACHT TIJDENS REIS/REIZEN IN 1997
Alleenwonende, < 45 jaar	28,1	59,4	68,3	21,1
Gezin zonder kinderen, < 45 jaar	34,6	67,3	78,2	15,3
Gezin, jongste kind < 6 jaar	39,5	56,7	76,3	14,2
Gezin, jongste kind 6-12 jaar	32,4	59,8	72,0	14,8
Gezin, jongste kind 13-17 jaar	30,4	64,2	75,1	15,2
Gezin, jongste kind ≥ 18 jaar	25,8	54,8	66,6	14,3
Alleenwonende, 45-64 jaar	15,7	44,3	50,0	19,1
Gezin zonder kinderen, 45-64 jaar	25,3	50,6	62,3	16,5
Alleenwonende, ≥ 65 jaar	20,7	27,6	37,9	17,8
Gezin zonder kinderen, ≥ 65 jaar	19,2	43,0	53,2	12,8
Totaal	28,6	55,1	67,3	15,5

3.58 Reisp participatie en gemiddeld aantal overnachtingen naar huishoudsituatie in 1997 (in %).

Bron: onderzoeksproject: 'Toerisme, recreatie en vrijetijd in Vlaanderen anno 2000', L. Bollaert (VUB), K. Matthijs (KUL).

EVOLUTIE VAN HET AANTAL OVERNACHTINGEN IN HET VLAAMS GEWEST, 1993-1997

LAND VAN HERKOMST	1993	1994	1995	1996	1997	TREND 1996-1997	GEM. TREND 1993-1997
België	9.456.037	9.352.129	9.790.283	9.913.154	9.463.083	-4,5%	+0,0%
Frankrijk	641.771	668.449	677.879	713.616	718.493	+0,7%	+2,9%
Nederland	2.514.061	2.360.703	2.530.418	2.563.249	2.483.462	-3,1%	-0,3%
Duitsland	1.877.036	1.999.379	2.252.843	2.069.593	1.985.274	-4,1%	+1,4%
Italië	135.266	141.061	144.252	150.207	147.053	-2,1%	+2,1%
Verenigd Koninkrijk	873.754	894.566	920.493	980.877	1.134.411	+15,7%	+6,7%
Ierland	15.649	18.711	17.098	17.802	16.142	-9,3%	+0,8%
Denemarken	60.537	50.443	40.517	33.727	41.432	+22,8%	-9,0%
Griekenland	33.354	23.838	21.726	17.743	18.381	+3,6%	-13,8%
Portugal	87.495	69.986	49.634	39.080	50.725	+29,8%	-12,7%
Spanje	82.925	82.991	88.437	96.539	96.045	-0,5%	+3,7%
Luxemburg	140.648	151.353	154.609	148.225	147.770	-0,3%	+1,2%
Finland	15.939	18.548	18.542	21.290	21.384	+0,4%	+7,6%
Oostenrijk	54.105	44.044	40.205	32.946	34.303	+4,1%	-10,8%
Zweden	52.925	54.279	56.089	59.860	59.725	-0,2%	+3,1%
Totaal Europese Unie	16.041.502	15.930.480	16.803.025	16.857.908	16.417.683	-2,6%	+0,6%
Noorwegen	19.896	17.119	19.122	25.492	36.113	+41,7%	+16,1%
Rusland	26.923	28.101	34.107	43.574	39.622	-9,1%	+10,1%
Zwitserland	43.126	44.420	43.767	41.717	38.309	-8,2%	-2,9%
V.S. Amerika	216.554	240.968	225.267	239.807	260.914	+8,8%	+4,8%
Canada	26.334	28.885	26.727	29.673	25.427	-14,3%	-0,9%
Japan	83.894	96.459	99.491	112.785	112.183	-0,5%	+7,5%
Andere	394.952	378.122	366.296	390.604	401.636	+2,8%	+0,4%
Buitenland	7.397.144	7.412.425	7.827.519	7.828.406	7.868.804	+0,5%	+1,6%
Algemeen totaal	16.853.181	16.764.554	17.617.802	17.741.560	17.331.887	-2,3%	+0,7%

3.59 Evolutie van het aantal overnachtingen in het Vlaams Gewest, 1993-1997. Bron: NIS; Toerisme Vlaanderen.

Vlaanderen Vakantieland

Het totaal aantal overnachtingen in België is in 1996 gestegen met 2,6%. De stijging bedroeg 0,7% in het Vlaamse Gewest en 15% in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Binnen België is Vlaanderen met 17,7 miljoen of 62% van alle overnachtingen de belangrijkste bestemming. Daarna volgen Wallonië met 26% en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met 14%. De grootste toeristenstromen komen nog steeds uit onze buurlanden.

REDEKEN VOOR THUISBLIJVEN BIJ VLAMINGEN

(n = 625)	% VLAMINGEN DIE NIET OP REIS ZIJN GEWEEST IN 1997
Reizen interesseert me niet (meer), geen behoefte	30,1
Financiële redenen	26,4
Gezondheidsredenen	15,5
Resp. zou wel willen maar heeft geen tijd	14,1
Omwille van huisdieren	12,6
Resp. vindt niemand om mee te reizen	7,2
Andere	31,8

3.60 Redenen om thuis te blijven voor Vlamingen (%) in 1997.

Bron: onderzoeksproject 'Toerisme, recreatie en vrijetijd in Vlaanderen anno 2000', L. Bollaert (VUB), K. Matthijs (KUL).

3.9 Media

De hervorming van de openbare omroep is doorgevoerd. De eerste resultaten kunnen in cijfers gegoten worden. Het media-beleid beperkt zich echter niet tot de openbare omroep. Vooral via regelgeving wenst de overheid ontwikkelingen in het mediaveld te stimuleren en waar nodig te reglementeren. Daarnaast tracht ze met allerlei ondersteuningsmiddelen de geschreven pers en de filmindustrie verdere ontwikkelingskansen te bieden.

Radio en TV

1997 was het jaar waarin de openbare omroep werd omgevormd tot de naamloze vennootschap VRT. In de beheersovereenkomst schreef de overheid haar objectieven neer voor zowel radio als TV. De performantiecijfers maken duidelijk dat de VRT

de aangepaste resultaatverbintenissen grotendeels heeft gehaald. Na een forse duik begin jaren negentig heeft de openbare omroep zich ten opzichte van de andere zenders kunnen herstellen.

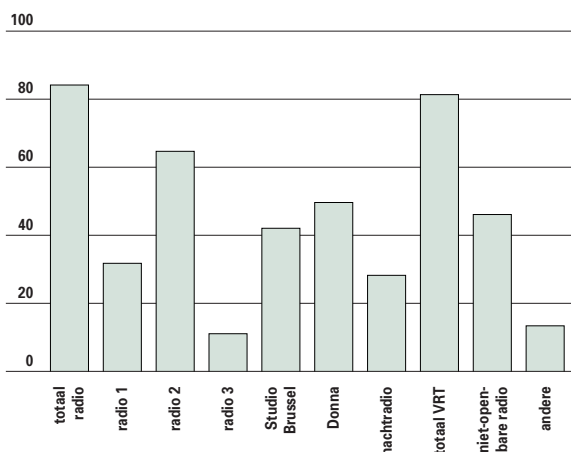
In 1997 keek de gemiddelde Vlaming dagelijks 2u38' naar de televisie. Dit is 5' langer dan in '96.

EVOLUTIE MARKTAANDELEN TELEVISIEZENDERS

	TV1	TV2/C	VRT	VTM	KA2	VT4	NED	VID	ANDERE
1989	22,5	9,0	31,5	27,4			17,1	1,2	22,8
1990	21,8	7,0	28,8	35,6			11,5	5,7	18,4
1991	25,7	4,1	29,8	38,1			9,4	7,1	15,6
1992	25,5	4,6	30,1	37,3			9,1	7,8	15,7
1993	25,0	4,5	29,5	38,3			9,0	7,8	15,4
1994	22,5	6,4	28,9	36,4			8,7	9,4	16,6
1995	17,5	5,1	22,6	37,1	3,9	6,1	6,4	8,3	15,6
1996	19,3	5,7	25,0	32,8	6,5	7,9	5,3	8,0	14,8
1997	21,3	6,5	27,8	28,9	6,5	8,7	5,0	8,0	15,1

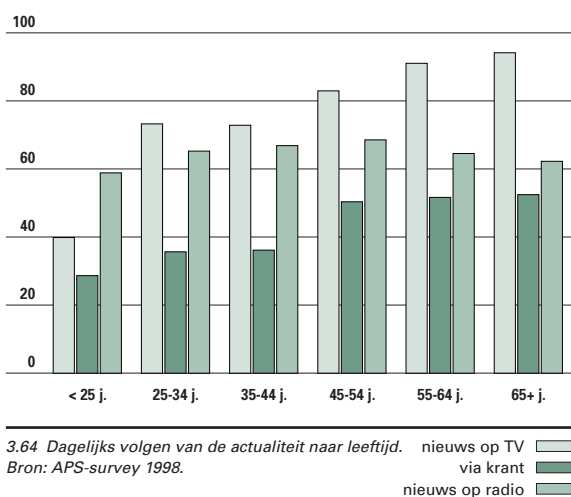
3.61 Evolutie 1989-1997 marktaandeelen. Bron: VRT-studiedienst.

GEMIDDELDE LUISTERDUUR

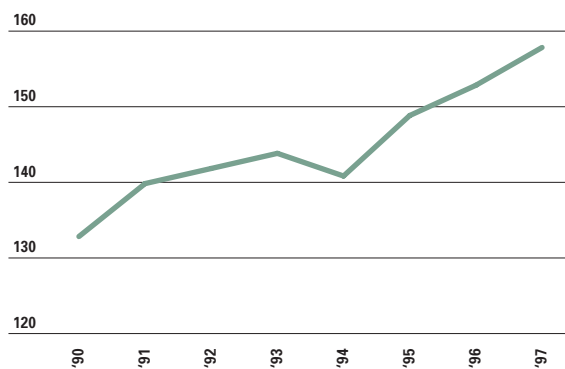
3.62 Overzicht van de gemiddelde luisterduur in 1997 (%).
Bron: VRT-studiedienst.

DAGELIJKS VOLGEN ACTUALITEIT

3.64 Dagelijks volgen van de actualiteit naar leeftijd.
Bron: APS-survey 1998.

EVOLUTIE GEMIDDELDE KIJKDUUR

3.63 Evolutie van de gemiddelde kijkduur (1990-1997) in %.
Bron: VRT-studiedienst.

Niet alle Vlamingen kijken televisie en niet iedereen kijkt even lang. Tweederde van de bevolking kijkt minstens een kwartier per dag. Gemiddeld negentig procent kijkt minstens een kwartier per week. Bij de kinderen ligt dit iets lager. Met de leeftijd neemt het kijkgedrag toe. Zo kijken senioren gemiddeld 2,5 maal meer dan jonge kinderen. Vrouwen (162') kijken meer dan mannen (154'). Hoe hoger de sociale groep of klasse, hoe minder men voor het scherm zit. De laagste sociale klassen kijken dubbel zo lang als de hoogste.

Tachtig procent van het marktaandeel van de radio gaat naar VRT-radiozenders waarvan radio 2 (35,2%) en radio Donna (24,4%) het grootste deel voor zich opeisen. De radio bereikt in de loop van het jaar meer dan tachtig procent van de bevolking. Zoals bij de televisie blijft ook de luisterduur naar de radio stijgen. In 1997 luisterde de gemiddelde Vlaming 276 minuten per dag.

INTERESSES VAN DE BEVOLKING

ONDERWERP	%			RANGORDE					
	TOTAAL	MAN	VROUW	<25	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Milieuvervuiling	36,1	3	2	3	3	1	1	1	3
Nieuwe medische ontdekkingen	34,8	4	1	2	2	3	2	3	1
Nieuwe technologische ontwikkelingen	33,7	1	4	1	1	2	3	4	5
Lokale berichtgeving	28,1	5	3	6	5	4	4	2	2
Sport	27,4	2	7	4	4	5	5	5	4
Misdaden, rampen, ongevallen	20,9	7	5	5	7	6	6	6	6
Kunst en cultuur	15,4	8	6	7	6	8	7	8	8
Binnenlandse politiek	14,7	6	8	8	8	7	8	7	7
Buitenlandse politiek	9,3	9	9	9	9	9	9	9	9

3.65 Interesses van de bevolking. Bron: APS-survey 1998.

ONDERSTEUNDE FILMS VIA FONDS FILM IN VLAANDEREN

	1994	1995	1996	1997
Lange film	11	11	4	13
Korte film	16	16	18	12
Creatieve docu/kunsthlm	1		10	5
TV-fictie		2	2	
Scenario-premies	7	12	7	14
Premies bruto-ontv	4	3	7	9
Renteloze voorschotten	1			1
Totaal budget	239.181.078	225.583.328	144.605.946	228.187.880

3.66 Ondersteunde films via fonds 'Film in Vlaanderen' (1994-1997).
Bron: WIM, Fonds 'Film in Vlaanderen'.

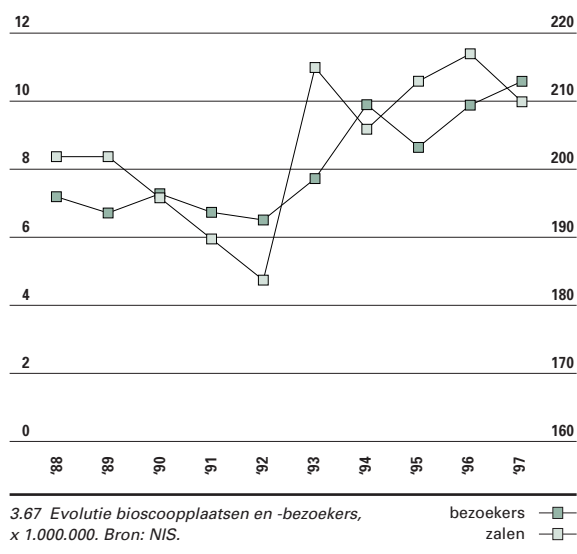
Volgen actualiteit

Mensen volgen de actualiteit vooral via de nieuwsuitzendingen van de televisie. Driekwart van de bevolking zegt dagelijks een nieuwsuitzending op het scherm te bekijken. De radio scoort hier lager, maar toch nog steeds hoger dan de krant. De actualiteit volgen is sterk leeftijdsgebonden. Met de leeftijd neemt deze interesse fors toe. Kranten hebben het duidelijk moeilijker bij vrouwen en jongeren. Ouderen en laaggeschoolden kiezen meer voor de televisie dan voor een ander medium. De interesses van de bevolking lopen sterk uiteen. Van de negen voorgelegde onderwerpen scoorde milieuvervuiling, nieuwe medische ontdekkingen en technologische ontwikkelingen het hoogst. Op universitair geschoolden na, kan men het minst interesse opbrengen voor binnenlandse en buitenlandse politiek. Ook de berichtgeving rond kunst en cultuur spreekt enkel de hoger geschoolden aan.

Film

Het gaat niet zo goed met de Vlaamse filmindustrie. Het beperkte publieke succes van Vlaamse films maakt het moeilijker om financiering te vinden voor nieuwe producties. De kostprijs voor het draaien van een prent loopt steeds hoger op en de overheidssteun kan deze malaise niet direct keren. Dit neemt niet weg dat de voorbije jaren jaarlijks meer dan 200 miljoen frank op de begroting werd voorzien voor ondersteuning van de filmproductie. Voor 1999 is trouwens 427,8 miljoen opgenomen voor het fonds 'Film in Vlaanderen'.

BIOSCOOPBEZOEK

Deze malaise in de filmindustrie contrasteert met de groeiende publieke belangstelling voor de film. Na een terugval van het aantal zalen en plaatsen in het begin van de negentiger jaren groeit het aantal bioscoopzalen opnieuw aan en stijgt het aantal verkochte filmstickets.

Zestig procent van de bevolking zegt jaarlijks minstens eenmaal naar de bioscoop te gaan. Bij jongeren loopt dit op tot meer dan tachtig procent. Meer dan een kwart van de jongeren (< 25 jaar) zegt dit trouwens maandelijks of meer te doen. West-Vlamingen gaan beduidend minder naar een bioscoop dan anderen.

Begin jaren tachtig beweerde amper een derde van de bevolking af en toe een film te gaan zien. Het bioscoopbezoek in Vlaanderen ligt ook merkkelijk hoger dan in Nederland waar in '95 56% van de bevolking beweerde nooit een bioscoop te hebben bezocht.

3.10 Sport

Sport draagt bij tot de lichamelijke en geestelijke gezondheid, de ontspanning, de zelfontplooiing en de sociale ontwikkeling van de beoefenaars. Daarom is het belangrijk dat het sportaanbod voldoende gespreid, kwaliteitsvol en voor iedereen toegankelijk is. De overheid treedt hier ondersteunend en stimulerend op. We gaan na welke initiatieven genomen worden en welke Vlamingen aan sport doen.

Sportaanbod

De Vlaamse Gemeenschap erkent en subsidieert sportdiensten. Een sportdienst omvat een minimum aan sportinfrastructuur (minstens een overdekte sportaccommodatie en vier openluchtsportvelden). De organisatie van de sportdienst wordt toevertrouwd aan de gemeente, de provincie of de Vlaamse Gemeenschapscommissie. In 1998 vielen geen nieuwe erkenningen van sportdiensten te noteren. Het totaal blijft behouden op 165: 159 gemeentelijke sportdiensten, 5 provinciale en de sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie.

ERKENDE SPORTDIENSTEN EN SPORTFUNCTIONARISSEN

	% GEMEENTEN	SPORTFUNCTIONARISSEN
Antwerpen	48,6	44
Vlaams-Brabant	27,7	28
Limburg	81,8	48
Oost-Vlaanderen	46,2	44
West-Vlaanderen	70,3	59
Vlaams-Gewest	52,9	225

3.68 Erkende sportdiensten en aantal gesubsidieerde sportfunctionarissen per provincie, 1998. Bron: BLOSO.

Van alle provincies kent West-Vlaanderen het grootst aantal erkende sportdiensten, daarin gevolgd door Limburg. Grote onbekende blijven de vele private en commerciële voorzieningen. Daarover hebben we echter geen precieze gegevens.

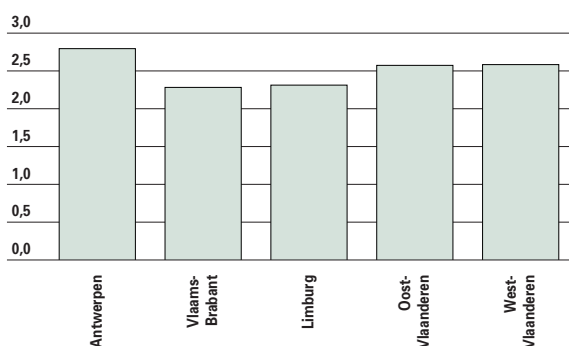
Het aantal sportverenigingen aangesloten bij de sportfederaties die door het Bloso erkend worden, stijgt in 1998 licht in vergelijking met het voorgaande jaar: van 15.066 tot 15.227 afdelingen. Sommige grote sportfederaties zoals de voetbal-, basket- en wielrijdersbond functioneren vooralsnog federaal en

SPORTVERENIGINGEN

PROVINCIE	AFDELINGEN	%
Antwerpen	4.589	30,3
Vlaams-Brabant	2.295	15,1
Limburg	1.805	11,9
Oost-Vlaanderen	3.507	23,1
West-Vlaanderen	2.919	19,3
Andere	39	0,3
Totaal	15.154	100,0

3.69 Aantal actieve sportverenigingen per provincie, 1998. Bron: BLOSO. Enkel voor de 89 erkende federaties door BLOSO.

DENSITEIT SPORTVERENIGINGEN

3.70 Densiteit sportverenigingen per provincie in 1998 per 1.000 inwoners. Bron: BLOSO.
Densiteit = aantal sportverenigingen per 1.000 inwoners.

worden daardoor door het BLOSO noch erkend noch geregistreerd. Als men deze federaal georganiseerde verenigingen meerekent, dan mag het totaal aantal actieve sportverenigingen in het Vlaamse Gewest op 20.000 geraamd worden. Nederlandstalige sportclubs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen door de Vlaamse Gemeenschapscommissie erkend en gesubsidieerd worden. In 1997 erkende de Vlaamse Gemeenschapscommissie zo 197 sportclubs. Het aantal verenigingen per 1.000 inwoners is het hoogste in de provincie Antwerpen. In Limburg en Vlaams-Brabant zijn er relatief gesproken minder sportverenigingen.

Sportparticipatie

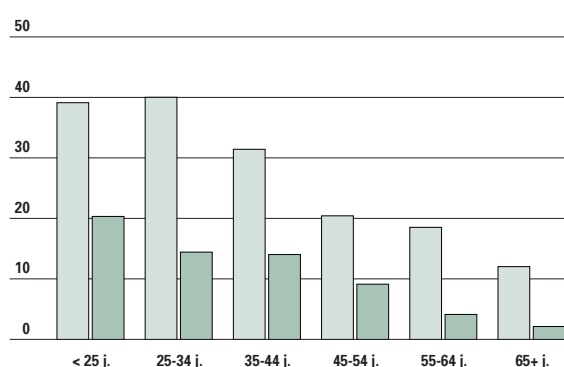
Een eerste indicatie is het lidmaatschap van een sportclub. In 1998 registreerde het BLOSO 1.016.128 clubleden. Dit is 17% van de bevolking. Antwerpen blijft de provincie met het grootste aantal sporters in verenigingsverband. Het totale aantal moet echter veel groter zijn, omdat de belangrijkste massasporten zoals voetbal, basket en wielrennen nog federaal georganiseerd worden en dus niet onder het BLOSO vallen.

ACTIEVE SPORTBEOEFENAARS

PROVINCIE	AANTAL	% BEVOLKING
Antwerpen	349.244	21
Vlaams-Brabant	169.480	17
Limburg	127.315	16
Oost-Vlaanderen	195.561	14
West-Vlaanderen	171.897	15
Vlaams-Gewest	1.013.497	17

3.71 Aantal actieve sportbeoefenaars in verenigingsverband 1998. Bron: BLOSO.

LIDMAATSCHAP SPORTVERENIGING

3.72 Lidmaatschap van een sportvereniging naar leeftijd en geslacht (%). Bron: APS-survey 1997 + 1998 (N = 2.986).

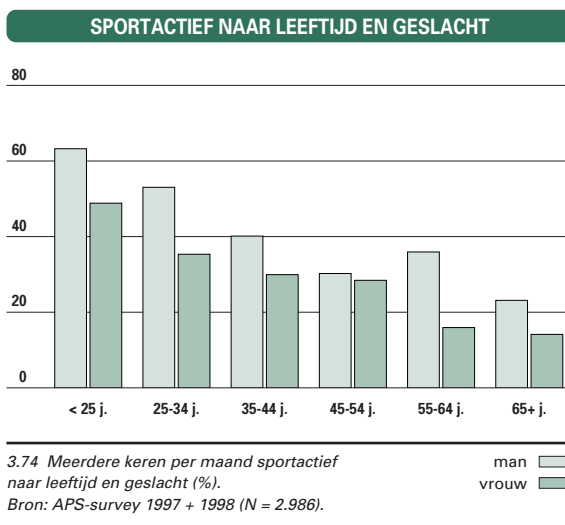
Hoeveel Vlamingen sporten dan? In eigen survey-onderzoek zegt meer dan een kwart van de mannen actief lid te zijn van een sportvereniging. Bij de vrouwen is dit iets meer dan tien procent. Deze cijfers zijn vrijwel ongewijzigd gebleven sinds het begin van de jaren tachtig. Oost- en West-Vlamingen zijn het minst te verleiden tot wat beweging. Het grootste aantal clubleden is volgens de survey te vinden in Limburg. Men hoeft natuurlijk geen lidkaart te hebben om aan sport te doen. Toch beweert bijna de helft van de bevolking nooit enige vorm van sport te doen. De andere helft van

VERZEKERDE SPORTBEOEFENAARS

90 FEDERATIES	-12	12-15	16-18	19-25	26-45	45-PLUS	TOTAAL
Man %	46,8	49,5	56,4	65,3	68,4	62,7	60,4
Vrouw %	53,2	50,5	43,6	34,7	31,6	37,3	39,6
Totaal N	182.045	89.882	61.199	146.987	309.004	225.646	1.016.128

3.73 Verzekerde sportbeoefenaars volgens geslacht en leeftijd (1998). Bron: BLOSO.

de Vlamingen sport dan weer zeer regelmatig. Meer dan een derde van de bevolking beweert maandelijks verschillende keren te sporten. De geslachtsverschillen zijn hier minder uitgesproken dan voor het lidmaatschap. Ze nemen trouwens af naarmate het opleidingsniveau stijgt. De meest sportactieve provincie is Antwerpen, West-Vlaanderen is andermaal de hekkensluiter. Ruim 53% van de West-Vlamingen zegt nooit sportactief te zijn.

VOOR MEER INFORMATIE

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Rapport cultuurspreiding, een inventaris van musea, galerieën, amateurkunstgroepen en jeugdwerk-initiatieven, MIS-team Cultuur, 1998.
Jan Colpaert en Mick De Kepper, Cultuurspreiding in Vlaanderen, Een studie van het gesubsidieerde

podiumgebeuren, Cultuurstudies 6, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1998.
Thérèse Jacobs en Dirk Stoffelen, Cultuurdeelname in Vlaanderen 1994-1995, Cultuurstudies 3, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1998.

4. Werkend Vlaanderen

4.1 Economie

Blikvangers

- Het Vlaamse **Bruto Geografisch Product (BGP)** bedroeg in 1996 5.016,2 miljard frank of ongeveer 60% van het Bruto Binnenlands Product. De tertiaire sector staat in voor 64% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. *(ill. 4.4)*
- Anno 1997 is de Vlaamse **omzet** opgeklommen tot meer dan 14.000 miljard frank. Sinds de inzinking van begin negentig, kent economisch Vlaanderen momenteel een herstelperiode. *(ill. 4.8)*
- De hoge capaciteitsbezettingsgraad van de voorbije jaren, moest leiden tot een stijging in het **investeringsvolume**. *(ill. 4.16)*
- In 1997 verkregen de ondernemingen 9,4 miljard frank **investeringssteun** voor 13.550 geplande bijkomende arbeidsplaatsen. *(ill. 4.0)*
- Ongeveer 70% van de Belgische **uitvoer** komt voor de rekening van het Vlaams Gewest. Tussen 1985 en 1997 groeide Vlaamse export met 92%. De exportstijging werd in de laatste maanden van 1997 enigszins afgeremd door de economische crisis in Zuid-Oost Azië. *(ill. 4.39)*
- Het aantal **oprichtingen** daalt licht. Tegelijk stijgt het aantal **falingen**. Het Vlaams Gewest telt momenteel ongeveer 190.000 vestigingen. *(ill. 4.42)*
- Alhoewel Vlaanderen tot de top drie behoort van de hoogtechnologische regio's in Europa, ligt het aandeel O&O-bestedingen in het BGP nog onder het Europees gemiddelde. *(ill. 4.56)*

4.1.1

Bruto Geografisch Product (BGP)

De economie groeide eens te meer in 1996. Om een precies beeld te krijgen van de drie gewesten en de drie sectoren vallen we terug op het Bruto Geografisch Product (BGP). Dit BGP registreert de omvang van de economische activiteit binnen een regio gedurende een bepaalde periode. Op nationaal vlak geldt het begrip Bruto Binnenlands Product (BBP).

1996 was opnieuw een goed jaar: de economie in het Vlaamse Gewest groeide met 1,4%. Dit is niettemin minder dan het jaar voordien toen de groei-voet nog 2,7% bedroeg.

De economische groei van het Waalse Gewest is eveneens gedaald, tot 1,2%. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kende daarentegen een

uitgesproken groei van 2,7%. Dit is de hoogste stijging voor dit gewest sinds 1988. De sterke toename komt volledig voor rekening van de dienstensector. Voor het eerst sinds vele jaren stijgt het aandeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het Bruto Binnenlands Product. Het Vlaamse aandeel blijft ronde 60% schommelen. Het Waalse Gewest neemt

DE EVOLUTIE VAN HET BBP (RIJK) EN HET BGP (GEWESTEN)

	VLAAMS GEWEST		WAALS GEWEST		BHG		BELGIË	
	MLD. BEF	%	MLD. BEF	%	MLD. BEF	%	MLD. BEF	BBP* % EVOLUTIE
1985	2.810,9	58,1	1.262,7	26,1	764,4	15,8	4.838,0	100,0
1986	2.945,0	57,9	1.332,6	26,2	808,7	15,9	5.086,3	105,1
1987	3.089,5	58,1	1.382,6	26,0	845,5	15,9	5.317,6	109,9
1988	3.337,8	58,7	1.467,0	25,8	881,4	15,5	5.686,2	117,5
1989	3.648,8	59,2	1.577,8	25,6	936,8	15,2	6.163,4	127,4
1990	3.916,8	59,8	1.644,1	25,1	989,1	15,1	6.550,0	135,4
1991	4.092,6	59,6	1.751,0	25,5	1.023,1	14,9	6.866,7	141,9
1992	4.290,0	59,4	1.856,1	25,7	1.076,1	14,9	7.222,2	149,3
1993	4.423,6	59,7	1.889,4	25,5	1.096,6	14,8	7.409,6	153,2
1994	4.649,6	59,9	1.979,4	25,5	1.133,3	14,6	7.762,3	160,4
1995	4.873,6	60,5	2.030,0	25,2	1.152,0	14,3	8.055,6	166,5
1996	5.016,2	60,4	2.084,6	25,1	1.204,2	14,5	8.305,0	171,7
1997							8.673,0	179,3

4.1 De evolutie van het BBP (rijk) en BGP (gewesten) tegen marktprijzen, in werkelijke prijzen. Bron: INR, bewerking APS.

In 1997 werden er door het INR herberekeningen doorgevoerd om de rekeningen in overeenstemming te brengen met de voorschriften van de ESER. De nationale rekeningen van België zijn aan de Eurostat-beslissingen aangepast.

GROEIVOETEN VAN HET BBP EN BGP

	VLAAMS GEWEST	WAALS GEWEST	BHG	BELGIË	EU15
1990	4,3	2,3	2,6	3,5	2,9
1991	1,3	3,6	-0,2	1,6	1,5
1992	2,0	1,2	1,2	1,6	0,8
1993	-1,2	-1,5	-1,4	-1,3	-0,7
1994	3,0	1,8	1,3	2,4	2,7
1995	2,7	1,5	0,2	2,0	2,4
1996	1,4	1,2	2,7	1,5	2,5
1997				2,9	2,6

4.2 De groeivoeten van het BBP en het BGP tegen marktprijzen, in prijzen van 1990 (in procenten ten opzichte van het voorgaande jaar). Bron: INR, Eurostat.

ongeveer 25% van het BBP voor zijn rekening. Bij internationale vergelijkingen hanteert men als criterium het BGP per inwoner. In de rangschikking van 196 Euregio's haalt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zilver met een 2de plaats. Het Vlaamse Gewest vinden we op de 82ste plaats. Opmerkelijk is de lage klassering van het Waalse Gewest: de 134ste plaats.

De sterke prestatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest creëert een aanzuigefect en werkt natuurlijk door op de klassering van de provincies. De bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen steeg in 1996 het sterkst in Vlaams-Brabant (met 3,1%). Daarna volgen Oost-Vlaanderen, Limburg en West-Vlaanderen met respectievelijk 1,6%, 1,1% en 1,0%. Antwerpen sluit de rij met 0,9%.

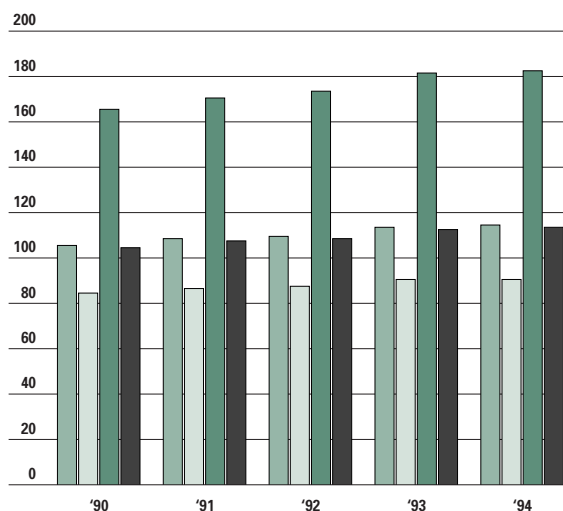
Antwerpen blijft niettemin de provincie met de grootste bruto toegevoegde waarde. In België is Antwerpen goed voor maar liefst 21,1% van het BBP. Op Europees niveau bekleedt Antwerpen zelfs de 10de plaats.

De buitenlandse afzetmarkt bleef de voedingsbodem bij uitstek voor de groei. Het orderboekje van de machineparken raakt steeds voller en dat heeft geleid tot meer investeringen.

De bruto toegevoegde waarde per werknemer is over de periode 1992-1996 in het Vlaamse Gewest gestegen met 27,3%, tegen 31,7% in het Waalse Gewest en 36,3% in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Het belang van de primaire sector (land- en tuinbouw, sierteelt, visserij,...) en de secundaire sector (industrie) blijft afnemen. Anno 1996 staat de primaire sector nog in voor 1,4% en de secundaire sector voor 34,5% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Het is een structureel kenmerk

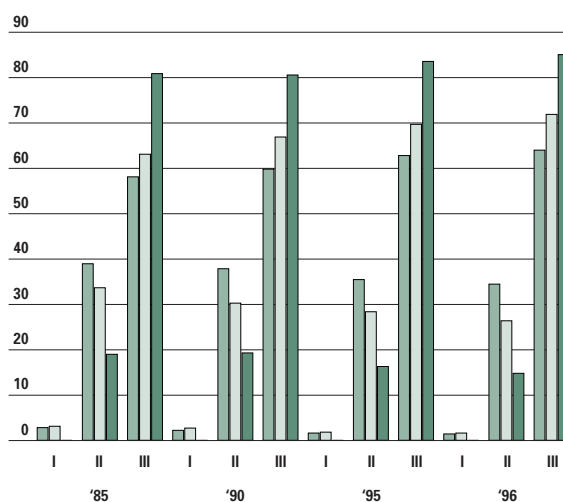
BGP/INWONER: BENCHMARKING

4.3 BGP/inwoner: benchmarking van België en de gewesten t.o.v. het Europees gemiddelde (= 100). Bron: Eurostat, INSEE.

Vlaams Gewest
Waals Gewest
BHG
België

ECONOMISCHE STRUCTUUR VAN DE GEWESTEN

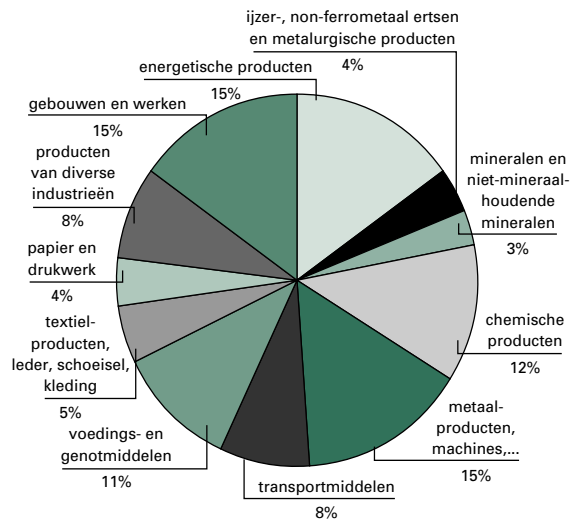
4.4 De procentuele evolutie van de economische structuur van de gewesten op grond van de bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen in werkelijke prijzen. Bron: INR.

Vlaams Gewest
Waals Gewest
BHG

I = primaire sector; II = secundaire sector; III = tertiaire sector.

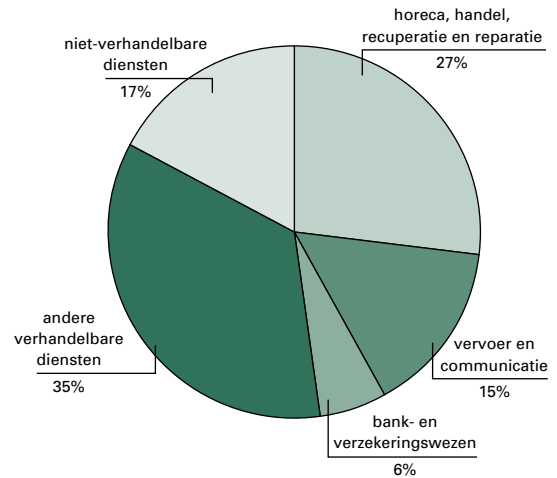
van de economische vooruitgang dat de tertiaire sector (handel en diensten) een steeds grotere rol speelt in productie en werkgelegenheid. De dominantie van de dienstensector manifesteert zich het meest uitgesproken in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: meer dan 85% van de bruto toegevoegde waarde wordt daar door de tertiaire sector gegeneerd.

BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE INDUSTRIE

4.5 Bruto toegevoegde waarde in de industrie in 1996 (procentueel per bedrijfstak). Bron: INR.

BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE DIENSTEN

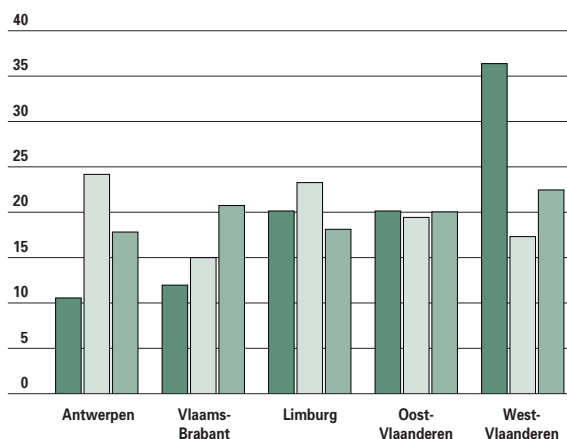

4.6 Bruto toegevoegde waarde in de diensten in 1996 (procentueel per bedrijfstak). Bron: INR.

Primaire sector

Het Vlaamse Gewest is goed voor tweede derden van de bruto toegevoegde waarde in de bedrijfstak 'landbouw-, bosbouw- en visserijproducten', het Waalse Gewest voor een derde. Het aandeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is verwaarloosbaar. Op provinciaal niveau valt de steeds sterkere positie op van West-Vlaanderen. De kustprovincie staat in voor 36,4% van de bruto toegevoegde waarde in Vlaanderen, op ruime afstand gevolgd door Oost-Vlaanderen en Limburg, elk met 20,3%.

ECONOMISCHE STRUCTUUR PROVINCIES

4.7 De economische structuur van de provincies in 1996, op grond van de Bruto Toegevoegde Waarde tegen marktprijs (procentueel per provincie), in %. Bron: INR.

Secundaire sector

In 1986 zorgde de industrie nog voor een kleine veertig procent van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Tien jaar later is dat percentage geslonken tot 34,5%.

Ongeveer 70% wordt voortgebracht door het Vlaamse Gewest, iets meer dan 22% door het Waalse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vertegenwoordigt een goede 7%.

Bij de provincies bekleedt Antwerpen de koppositie met maar liefst 41,2% van het Vlaamse totaal. Een drietal subsectoren geven de toon aan in het Vlaamse Gewest: energetische producten (15,8%), gebouwen, weg- en waterbouwkundige werken (15,5%) en producten uit metaal (14,5%).

Samen staan ze in voor circa 46% van de industriële productie.

Tertiaire sector

In 1996 creëerde de dienstensector 64,1% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde.

De twee belangrijkste bedrijfstakken zijn 'andere verhandelbare diensten' en 'horeca, reparatie, ...' respectievelijk met 34,7% en 27,2% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde in de dienstensector. Deze twee bedrijfstakken zijn ook de sterkste groeiers.

Ook hier neemt de provincie Antwerpen de eerste plaats in met 32,3% van het Vlaamse Gewest. Op enige afstand volgen Oost- en West-Vlaanderen met 20,5% en 19,8%.

4.1.2 Omzet

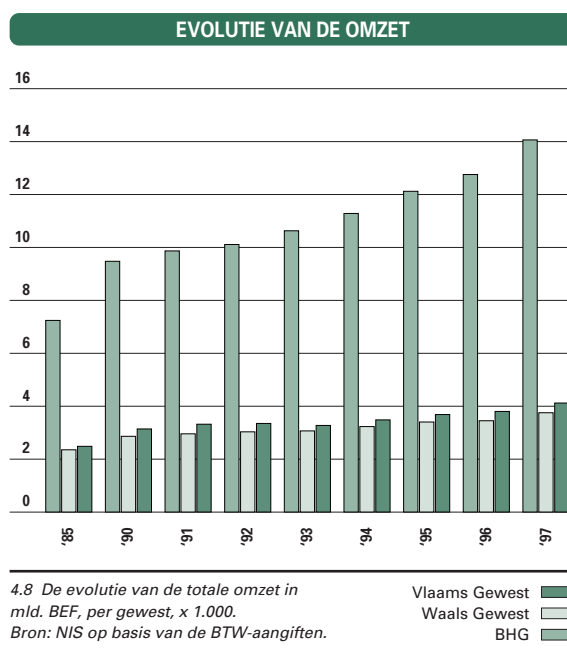
Sinds de inzinking van 1993 zit de Vlaamse economische activiteit in een herstelperiode. Na een stabiele groei in 1994 en 1995, versnelde het groeitempo van de economie in 1997. De omzetgegevens van de Vlaamse economie vormen hiervoor een ideale barometer. In 1997 werd in België een omzet gehaald van een kleine 22.000 miljard frank, waarvan 64,1% op rekening kon geschreven worden van het Vlaamse Gewest.

In het voorgaande hoofdstuk schreven we dat de toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest in 1996 nog steeds groeide, maar wel trager dan voorheen. De omzet van 1996 vertoonde hetzelfde patroon. In 1997 volgde een ommezwaai en kende de omzet in Vlaanderen een groeiversnelling. Zo steeg de omzet ten opzichte van 1996 met meer dan 10%. De omzetstijging was het grootst bij de niet-industriële ondernemingen. Anno 1997 levert het Vlaamse Gewest 64,1% van de totale federale omzet.

Primaire sector

De omzet van de primaire sector is in België tussen 1985 en 1997 toegenomen met 236%. Vlaanderen haalde nog grotere groeicijfers: +254%. Tussen 1995 en 1997 steeg de omzet in de primaire sector met 32,4 miljard frank tot 168,7 miljard frank in het Vlaamse Gewest en met 1,2 miljard frank tot 44,9 miljard frank in het Waalse Gewest. Dit is grotendeels te danken aan de sterke positie van Vlaanderen in de intensieve veehouderij en de lage graanprijzen. Het uitbreken van de varkenskoorts in Nederland gaf een bijkomende impuls aan de rendabiliteit van de Vlaamse varkenshouderij. Het Vlaamse Gewest is goed voor 78,2% van de omzet in de primaire sector in België. Het Waalse Gewest zorgt voor 20,8%.

De primaire omzet zou volgens sommige schattingen één derde hoger liggen vermits heel wat land- en tuinbouwers opteren voor forfaitaire belastingaanslag waardoor ze niet facturatieplichtig zijn en waardoor de cijfers van transacties tussen land- en tuinbouwers onderling niet in de statistieken verschijnen.

EVOLUTIE OMZET PRIMAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1997		
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	BELGIË = 100
Vlaams Gewest	66,5	100	96,3	144,8	136,3	205,0	168,7	253,7	78,2
Waals Gewest	23,8	100	36,8	154,6	43,7	183,6	44,9	188,7	20,8
BHG	1,2	100	1,5	125,0	1,9	158,3	2,1	175,0	1,0
België	91,5	100	134,6	147,1	181,9	198,8	215,7	235,7	100,0

4.9 Evolutie van de omzet (gewesten en België) in de primaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

EVOLUTIE OMZET SECUNDAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1997		
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	BELGIË = 100
Vlaams Gewest	3.398,1	100	4.265,8	125,5	4.748,2	139,7	5.500,0	161,9	66,0
Waals Gewest	1.185,0	100	1.331,4	112,4	1.524,2	128,6	1.671,8	141,1	20,1
BHG	825,8	100	1.013,0	122,7	1.130,3	136,9	1.165,1	141,1	13,9
België	5.408,9	100	6.610,2	122,2	7.402,7	136,9	8.336,9	154,1	100,0

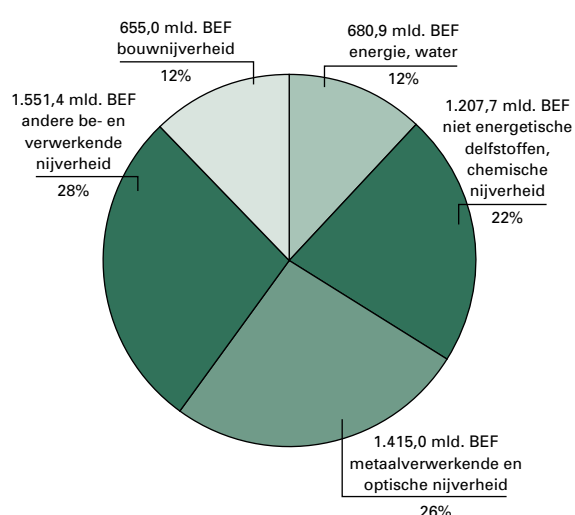
4.10 Evolutie van de omzet (gewesten en België) in de secundaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

EVOLUTIE OMZET TERTIAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1997		
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	BELGIË = 100
Vlaams Gewest	3.775,9	100	5.112,2	135,4	7.032,6	186,2	8.391,7	222,2	62,7
Waals Gewest	1.143,0	100	1.493,0	130,6	1.833,8	160,4	2.035,3	178,1	15,2
BHG	1.655,7	100	2.124,7	128,3	2.551,0	154,1	2.951,5	178,3	22,1
België	6.574,6	100	8.729,9	132,8	11.417,4	173,7	13.378,5	203,5	100,0

4.11 Evolutie van de omzet (gewesten en België) in de tertiaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

OMZET SECUNDAIRE SECTOR PER BEDRIJFSTAK

4.12 Omzet in de secundaire sector, per bedrijfstak (1997). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

Secundaire sector

1997 leek voor de industriële sector uit te draaien op een rampjaar met onder andere de sluitingen van Nova en Renault Vilvoorde en het faillissement van Imop.

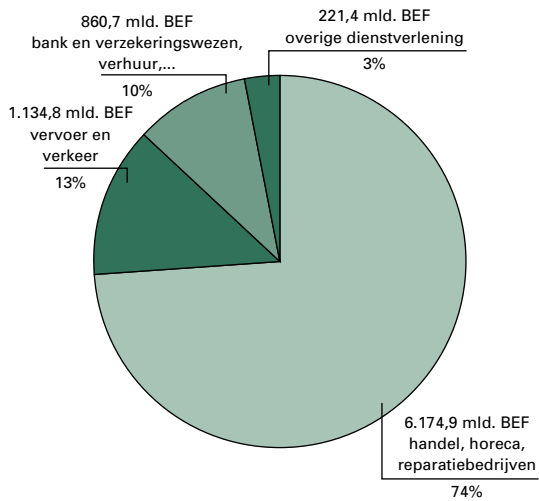
Toch kon de Vlaamse secundaire sector nog een omzetgroei van 8% optekenen. Die groei was voornamelijk te danken aan de buitenlandse vraag naar intermediaire producten.

In 1997 zorgde het Vlaamse Gewest voor een omzet van 5.500 miljard frank, goed voor 66% van de Belgische omzet in de industriële sector.

De be- en verwerkende nijverheid bleef ook in 1997 koploper met een aandeel van 28% in de Vlaamse industriële omzet, op de voet gevolgd door de metaalverwerkende en optische nijverheid met 26%.

De omzetsijging ten opzichte van 1996 was het grootst in de bouwnijverheid (12,9%). Het stijgend gezinsinkomen, het nakend einde van de selectieve

OMZET DIENSTENSECTOR PER BEDRIJFSTAK

4.13 Omzet in de tertiaire sector, per bedrijfstak (1997).
Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

BTW-verlaging en de lage rentevoet wakkerden de bouwkoorts aan.

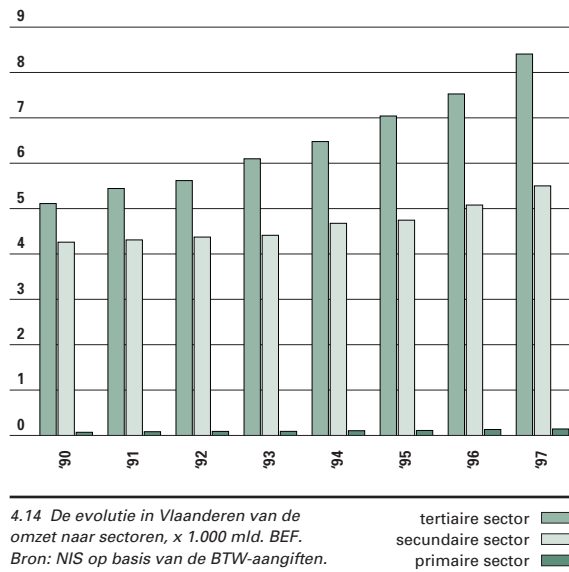
Tertiaire sector

Het belang van de diensteneconomie neemt nog ieder jaar toe. In 1997 stond de tertiaire sector in het Vlaamse Gewest in voor maar liefst 60% van de totale Vlaamse omzet (8.391,7 miljard frank) of nog 62,7% van de federale omzet in de diensten. De Vlaamse dienstensector haalde in 1997 een omzet van 8.391,7 miljard frank.

Tussen 1985 en 1997 verdubbelde de Vlaamse omzet. Het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kenden lagere groeicijfers.

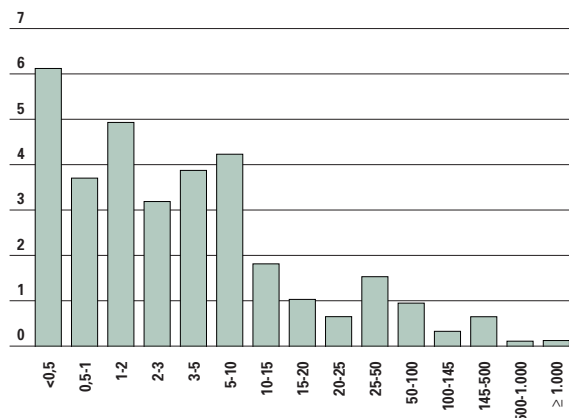
Finaal nog dit: de tertiaire sector telt bijzonder veel 'kleine zelfstandigen'. Een kleine twintig procent van de BTW-plichtige zelfstandigen en bedrijven zou minder dan een half miljoen omzet genereren. In 12% van de gevallen ligt het bedrag hoger dan 25 miljoen frank.

OMZET NAAR SECTOREN

4.14 De evolutie in Vlaanderen van de omzet naar sectoren, x 1.000 mld. BEF.
Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

BTW-AANGEVERS NAAR KLASSE VAN OMZET

4.15 BTW-aangevers naar klasse van omzet in 1997 in Vlaanderen, x 1.000 mln. BEF. Bron: NIS, BTW-aangiften.

4.1.3 Investeren en ondernemen

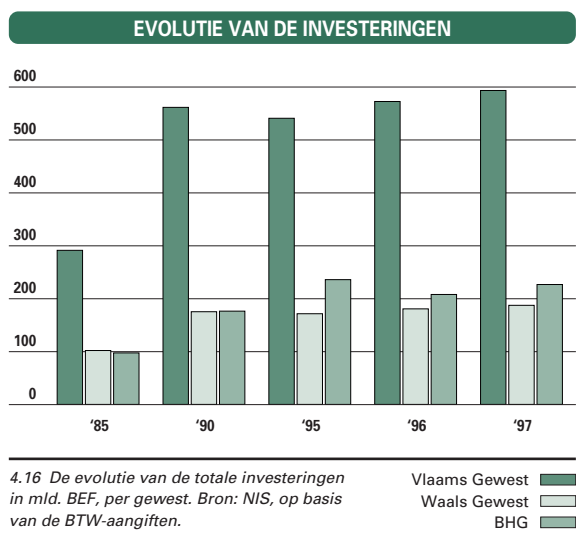
Zonder investeringen houdt een lokale economie het niet lang vol. De wereld is een dorp geworden en de concurrentie alsmaar heviger. De Vlaamse overheid wil dan ook het investeringsklimaat bevorderen via directe investeringssteun en indirecte maatregelen die hun weerslag moeten hebben op het ondernemingsklimaat.

De Vlaamse investeringen, die de voorbije jaren in het slop hebben gezeten, nemen opnieuw toe. Een gelijkaardige trend zien we op federaal niveau. De investeringen groeien met ongeveer 5% per jaar. Dit cijfer geeft een indicatie van het producentenvertrouwen in de economie op middellange termijn.

Investerings

In 1997 steeg het consumentenvertrouwen. Meer beschikbare jobs en het einde van de loonblokkering lieten mee het onzekerheidsgevoel van de voorbije jaren wegebben. De privé-consumptie nam sneller

toe dan het gezinsinkomen waardoor de spaarquote daalde tot 16% van het beschikbaar inkomen. Ook het vertrouwen bij de producenten nam toe. De economie kende in 1997 een groeiversnelling waarop de Oost-Aziatische crisis van 1997 nog geen onmiddellijke impact had. Het Belgisch investeringsvolume steeg in 1997 tot 1.006,3 miljard frank. Hiervan was 58,9% voor rekening van Vlaanderen.

1 Primaire sector

In 1997 namen de Vlaamse investeringen in de primaire sector toe met 1,5 miljard frank tot een totaal van 14,8 miljard frank. Het Waalse Gewest kende een stijging met 0,3 miljard frank tot 6,4 miljard frank. Wanneer we de verhouding bekijken van de investeringen op de omzet vertoont het Waalse Gewest een hogere investeringsdynamiek dan het Vlaamse Gewest. De Vlaamse investeringen bedroegen 8,7% van de omzet, in Wallonië was dit 14%.

In Vlaanderen werkt de onzekerheid op ecologisch (MAP, VLAREM, Structuurplan Vlaanderen,...) en economisch vlak (WHO, AGENDA 2000) als een rem op de expansiemogelijkheden en dus ook op de investeringen.

EVOLUTIE INVESTERINGEN PRIMAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1997		BELGIË = 100
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	
Vlaams Gewest	6,3	100	13,7	217,5	13,9	220,6	14,8	234,9	69,5
Waals Gewest	2,5	100	4,9	196,0	5,3	212,0	6,4	256,0	30,0
BHG	0,1	100	0,1	100,0	0,1	100,0	0,1	100,0	0,5
België	8,9	100	18,7	210,1	19,3	216,9	21,3	239,3	100,0

4.17 Evolutie van de investeringen (gewesten en België) in de primaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

EVOLUTIE INVESTERINGEN SECUNDAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1997		BELGIË = 100
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	
Vlaams Gewest	154,6	100	275,2	178,0	231,2	149,5	255,2	164,9	67,0
Waals Gewest	53,2	100	89,9	169,0	72,4	136,1	81,1	152,4	21,3
BHG	22,7	100	39,7	174,9	81,4	358,6	44,9	197,8	11,7
België	230,5	100	404,8	175,6	385,0	167,0	381,2	165,3	100,0

4.18 Evolutie van de investeringen (gewesten en België) in de secundaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

EVOLUTIE INVESTERINGEN TERTIAIRE SECTOR

	1985		1990		1995		1996		BELGIË = 100
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	
Vlaams Gewest	130,2	100	272,3	209,1	295,5	227,0	323,1	248,1	53,5
Waals Gewest	46,1	100	80,3	174,2	93,5	202,8	99,7	216,3	16,5
BHG	74,5	100	136,4	183,1	154,1	206,8	181,5	244,3	30,0
België	250,8	100	489,0	195,0	543,1	216,5	604,3	240,8	100,0

4.19 Evolutie van de investeringen (gewesten en België) in de tertiaire sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

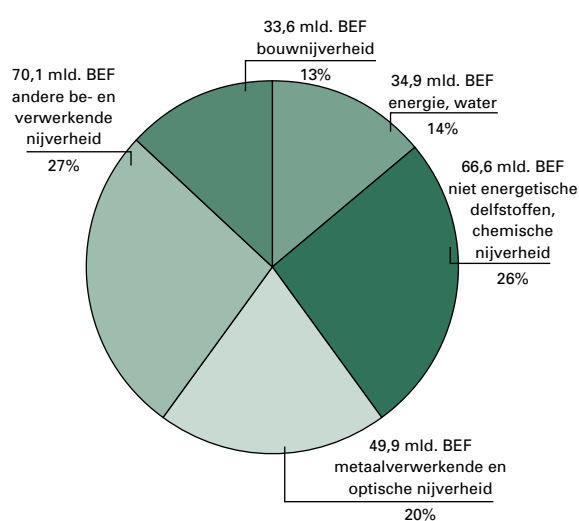
2 Secundaire sector

De investeringen in de secundaire sector nemen zo sterk af dat we kunnen spreken van een desindustrialisering. Sinds 1990 nam het investeringsvolume in het Vlaamse Gewest af met 7,3%.

Toch werd in het Vlaamse Gewest in 1997 voor 255 miljard frank geïnvesteerd, een hoopgevend bedrag dat voor het eerst sinds jaren een lichte stijging vertoont in vergelijking met het voorgaande jaar. Dit was voor een groot deel te danken aan de bouwnijverheid. De bouwsector zag haar investeringsvolume in 1997 opmerkelijk aangroeien, met 10,5%, waardoor haar aandeel in het Vlaams investeringspakket toenam tot 13%.

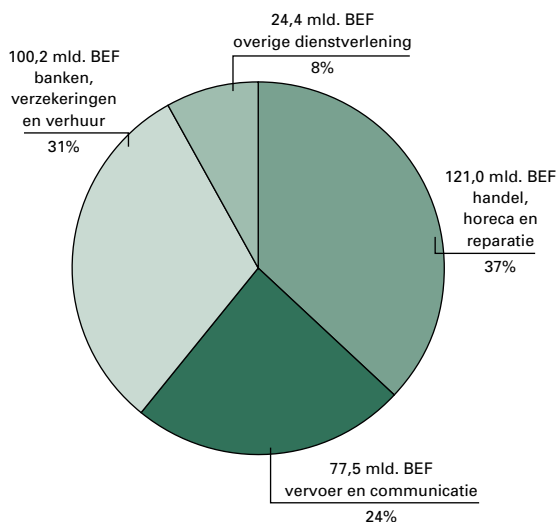
De subsectoren 'niet-energetische delfstoffen en chemische nijverheid' en 'andere be- en verwerkende nijverheid' gingen in 1997 meer investeren, wat resulteerde in een uitbreiding van hun aandeel. Dit echter ten koste van de industrietakken 'energie en water' en 'metaalverwerkende en optische nijver-'

INVESTERINGEN SECUNDAIRE SECTOR PER BEDRIJFSTAK

4.20 Investerings in de secundaire sector per bedrijfstak (1997). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

INVESTERINGEN DIENSTENSECTOR PER BEDRIJFSTAK

4.21 Investerings in de dienstensector, per bedrijfstak (1997).
Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

heid', die respectievelijk nog een aandeel van 16% en 21% overhouden.

3 Tertiaire sector

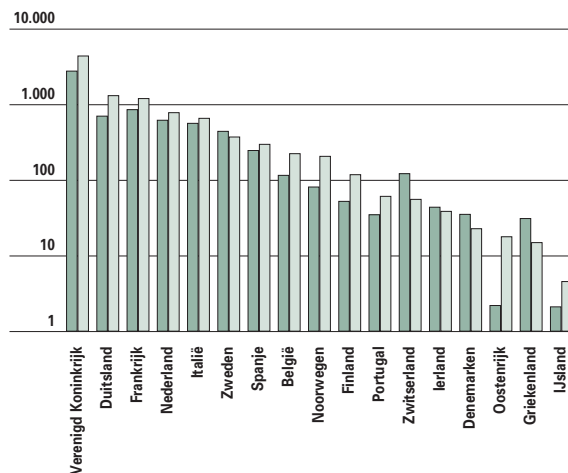
Tussen 1995 en 1997 stegen de investeringen in de tertiaire sector met een kleine 10%. Deze positieve evolutie manifesteert zich eveneens in de andere gewesten. Het grootste stijgingspercentage is weggelegd voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Op het niveau van de bedrijfstakken merken we een andere verdeling van de investeringen dan bij het hoofdstuk 'omzet'.

De subsector 'handel' die 74% van de tertiaire omzet realiseert, haalt maar 37% van de investeringen. Dit leidt tot een spreiding van de investeringspakketten over de diverse subsectoren. 'Banken, verzekeringen en verhuur' zijn zelfs goed voor 31% van alle investeringen in de tertiaire sector.

4 Risicokapitaal

In 1997 werd in Vlaanderen voor ongeveer 5 miljard frank vers risicokapitaal geïnvesteerd, door Vlaamse investeerders. In België werd 7,2 miljard frank opgehaald. Dat is 64,6% meer dan in 1996. In Europa werd 9,7 miljard ecu (395 miljard frank) geïnvesteerd in risicokapitaal. Absolute koploper is het Verenigd Koninkrijk met 4.426 miljoen ecu. Wanneer we voor Vlaanderen de som opsplitsen naar sector, constateren we dat de durfkapitaalmarkt bijna voor de helft zijn geld stopt in (tele)communicatie. De forse investering in Telenet Vlaanderen is

EUROPESE DURFKAPITAALMARKT

4.22 De geïnvesteerde bedragen in de Europese durfkapitaalmarkt (in miljoen ECU).
Bron: European Venture Capital Association.

hiervan een voorbeeld. Daarna volgen de bio-technologie en de computersector.

Het verzamelen van risicokapitaal wordt in België grotendeels overgelaten aan de banken. Het netwerk van 'business angels' werkt in Vlaanderen zeer goed: beloftevolle projecten die geen krediet vinden via de klassieke kanalen, kunnen een beroep doen op privé-investeerders.

Uit een studie van de Gentse universiteit blijkt echter dat het rendement van het Vlaamse risicokapitaal beduidend lager ligt dan in onze buurlanden. Voor kiem- en startinvesteringen kan dat verschil oplopen tot 15 à 20%. Belangrijkste redenen zijn het feit dat de risicokapitaalmarkt nog jong en beperkt ontwikkeld is en het feit dat risicokapitaalverschaffers in eigen land minder actief bezig zijn met hun participaties.

Globaal genomen kan gesteld worden dat er geen gebrek is aan durfkapitaal, maar wel aan goede projecten en aan echte entrepreneurs.

Investeringssteun

1 Expansiesteun

Sinds 1993 werden 27.744 aanvragen om investeringssteun ingediend bij het Vlaamse Gewest. Na de terugval van het aantal ingediende dossiers in 1994, veroorzaakt door de economische recessie van 1993 en voor de kleine ondernemingen in het bijzonder door de anticipatie op nieuwe richtlijnen, werd in 1995 een nieuwe piek - echter niet van de omvang van 1993 - genoteerd.

STEUN KLEINE OndernEMINGEN

	1993	1994	1995	1996	1997	TOTAAL
Ingediende dossiers	7.627	3.357	4.958	4.698	4.741	25.381
Positieve beslissingen	5.508	6.026	3.214	4.133	4.190	23.071
Aanvaarde investeringen*	48,35	54,47	36,23	48,89	50,80	238,74
Toegekende steun*	2,59	2,85	3,57	5,01	4,90	18,91
% steun/ investeringen	5	5	10	10	9,64	8

4.23 Overzicht van het aantal ingediende en behandelde investeringsdossiers, de aanvaarde investeringen en de toegekende steun bij kleine ondernemingen (1993-1997). Bron: EWBL, adm. Economie.
* in miljard BEF.

In 1997 bereikten 5.128 aanvragen de administratie. In dat jaar werden 4.190 dossiers van kleine ondernemingen en 391 van middelgrote en grote ondernemingen positief beslist. Op een totaal bedrag van 98,6 miljard frank investeringen werd 9,4 miljard frank investeringssteun toegekend. Zowel bij de middelgrote en grote ondernemingen, als bij de kleine ondernemingen ligt het zwaartepunt bij de categorie 'duurzame tewerkstellingscreatie'. Kleine ondernemingen kregen in 1997 een principiële investeringssteun van 4,9 miljard frank voor 9.138 geplande bijkomende arbeidsplaatsen; de middelgrote en grote ondernemingen 4,5 miljard frank voor 4.412 extra voorziene personeelsleden. Bij de middelgrote en grote ondernemingen is de

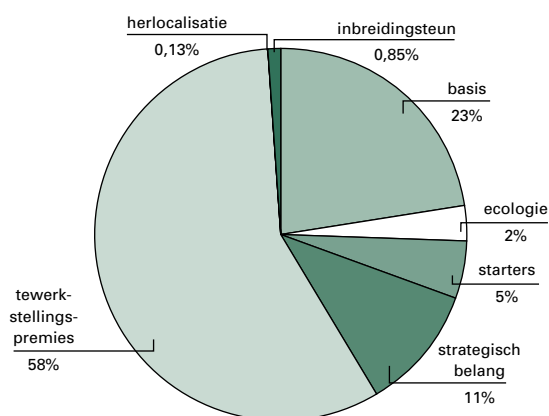
STEUN MIDDELGROTE EN GROTE OndernEMINGEN

	1993	1994	1995	1996	1997	TOTAAL
Ingediende dossiers	784	430	284	478	387	2.363
Positieve beslissingen	404	298	461	444	391	1.998
Aanvaarde investeringen*	50,1	36,1	37,9	62,4	47,8	234,4
Toegekende steun*	3,5	3,4	3,6	4,5	4,5	19,5
% steun/ investeringen	7	9	9	7	10	9
Arbeitsplaatsen	4.656	3.652	3.741	4.270	4.412	20.731

4.24 Overzicht van het aantal ingediende en behandelde investeringsdossiers, de aanvaarde investeringen, de toegekende steun en de verwachte tewerkstellingstoename bij middelgrote en grote ondernemingen (1993-1997). Bron: EWBL, adm. Economie.
* in miljard BEF.

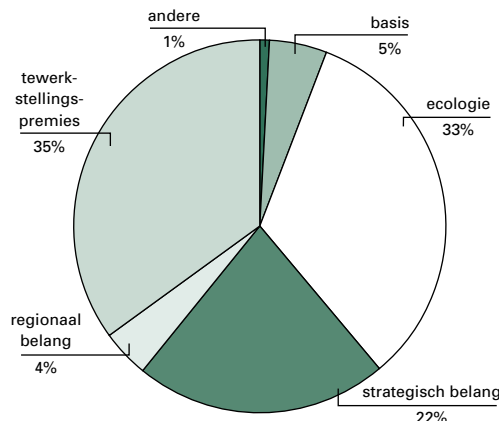
ecologiesteun teruggezakt naar de tweede plaats: 1,5 miljard frank steun wordt verdeeld over 3 grote investeringscategorïen van ecologisch belang: milieuontlasting, grondstoffenbesparing en energiebesparing. De eerste categorie, milieuontlasting, was in 1997 goed voor 42%. Dit was voor het grootste gedeelte gericht op vermindering van water- en luchtverontreiniging en in mindere mate op afvalverwerking, afname van de geluidspollutie en vermindering van bodemvervuiling. Daarnaast werd 35% ingenomen door steun voor grondstoffenbesparing en hergebruik van grondstoffen en voor 23% door steun voor energiebesparende investeringen.

EXPANSIESTEUN KLEINE OndernEMINGEN

4.25 Uitsplitsing van de expansiesteun naar steunregimes (toegekend in 1997) in Vlaanderen, aan kleine ondernemingen. Bron: EWBL, adm. Economie.

EXPANSIESTEUN MIDDELGROTE EN GROTE OndernEMINGEN

4.26 Uitsplitsing van de expansiesteun naar steunregimes (toegekend in 1997) in Vlaanderen aan middelgrote en grote ondernemingen. Bron: EWBL, adm. Economie.

INVESTERINGSSTEUN PRIMAIRE SECTOR (VLIF-TUSSENKOMSTEN)

	1993		1994		1995		1997	
	GEVRAAGD KREDIET (MLN. BEF)	% AANTAL DOSSIERS	GEVRAAGD KREDIET (MLN. BEF)	% AANTAL DOSSIERS	GEVRAAGD KREDIET (MLN. BEF)	% AANTAL DOSSIERS	GEVRAAGD KREDIET (MLN. BEF)	% AANTAL DOSSIERS
Landbouw	9.633	62,2	6.210	66,9	6.708	62,8	6.016	65,3
Tuinbouw	5.458	34,8	2.842	33,2	3.901	37,2	2.833	30,8
Coöperatieven	601	0,3	941	0,7	421	0,6	359	3,9

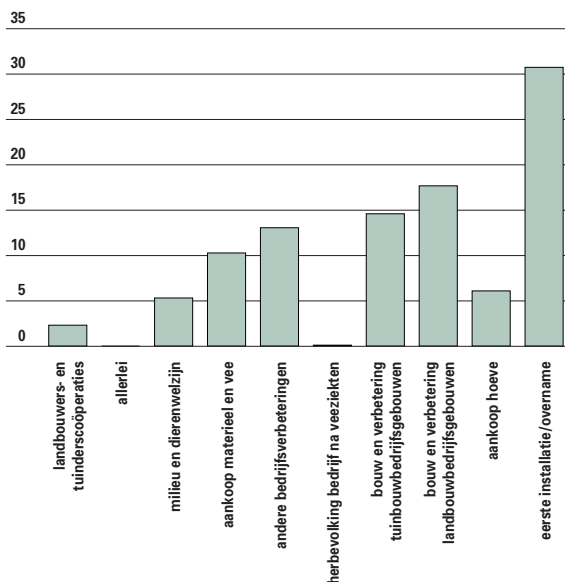
4.27 Investeringssteun in de primaire sector - evolutie van het aandeel van de land-, tuinbouw en coöperatieven in de VLIF-tussenkomsten.
Bron: VLIF activiteitenverslag 1997.

TEWERKSTELLINGSEFFECT VLIF

JAAR	AANTAL DOSSIERS	VAK: AANTAL BIJ START PER DOSSIER	VAK*: ABSOLUTE TOENAME	VAK: % VERSCHUIVING
1992-1993	644	1,85	+79,5	6,7
1993-1994	398	1,80	+14,0	2,0
1994-1995	420	1,83	+64,5	8,4
1995-1996**	349	1,75	+17,8	3,0
1996	402	1,82	+10,2	1,4
1997	627	1,99	-18,7	-2,8

4.28 Het aantal dossiers met eerste installatie of overname als investeringscode en de evolutie van de tewerkstelling op deze bedrijven in VAK.
Bron: VLIF-activiteitenverslag 1992-1997; ALT berekeningen.
opm.: één VAK is een arbeidsvolume van 1.800 u/jaar.
*: outcome bekomen door extrapolatie van de VLIF-gegevens.
**: de gegevens van 1995-1996 en 1996 overlappen voor het eerste kwartaal van 1996.

TOEGEKENDE VLIF RENTESUBSIDIE

4.29 Procentuele verdeling van de toegekende rentesubsidie per investeringscategorie (1997). Bron: VLIF.

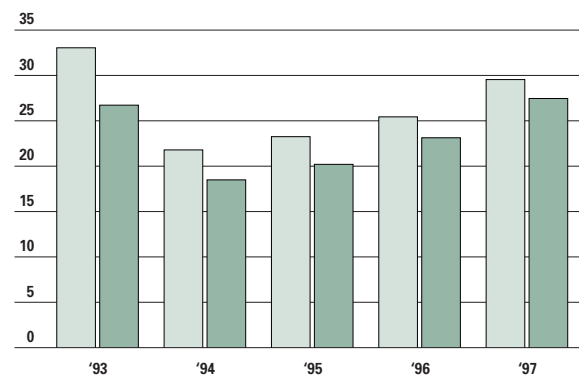
2 VLIF-investeringssteun

Het Vlaams Landbouw Investeringsfonds (VLIF) is het belangrijkste Vlaamse instrument om investeringen in de primaire sector uit te lokken. De VLIF-investeringssteun gaat voor ongeveer 2/3 naar landbouwbedrijven en 1/3 naar tuinbouwondernemingen. De investeringen in de landbouw zijn in 1997 met 0,8 miljard frank gedaald. In de tuinbouw stegen ze met 0,3 miljard frank.

De VLIF-steun werd toegekend aan een totaal investeringspakket van 8,9 miljard frank. Dit is 60% van het volume van de investeringen in de primaire sector in Vlaanderen.

In 1997 stegen zowel het aantal ingediende dossiers (+408) als het percentage dat goedgekeurd werd. Ongeveer 60% van de VLIF-gelden gaat naar duurzame investeringen: overname en eerste installatie, de aankoop, bouw en verbetering van bedrijfsgebouwen. Investerings in milieu en dierenwelzijn zijn tussen 1993 en 1997 gestegen van 2,1% naar 5,3%. In de periode 1992-1996 nam het arbeidsvolume toe met 186 VAK. Op de 2.213 eerste installaties of

INVESTERINGSSTEUN LAND- EN TUINBOUW

4.30 Overzicht van het aantal ingediende dossiers en de beslissingen voor investeringssteun in de land- en tuinbouw, x 100. Bron: VLIF.

totaal aantal investeringsdossiers
investeringsdossiers die gunstig beoordeeld werden

overnames van bedrijven in die periode is de stijging van de werkgelegenheid duidelijk niet prioritair bij de investeringsbeslissing. De cijfers voor 1997 geven een daling van de tewerkstelling bij eerste installatie of overname met 18,7 VAK.

Steeds meer partners van bedrijfsleiders werken buitenshuis, wat meteen een weinig positieve indicatie is van de rendabiliteit in de land- en tuinbouwsector. Ook wordt het steeds moeilijker om opvolgers te vinden voor boeren die op pensioen gaan.

Ondernemerschap stimuleren

Volgens de ranglijst van de Economist Intelligence Unit (EIU) staat België op wereldvlak op de 12de plaats inzake het ondernemingsklimaat (Global Business Environment Ranking). De rangschikking is gebaseerd op 66 indicatoren. Over de periode 1992-1996 stond België op de 15de plaats.

De top drie wordt ingenomen door respectievelijk Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Canada. België scoort vooral goed op het vlak van de inschikkelijkheid van de overheid voor buitenlandse investeringen en de fors uitgebouwde infrastructuur.

De Vlaamse overheid wil het ondernemerschap verder stimuleren via onder andere het Mercuriusproject, de mini-ondernemingen, de peterschapsprojecten, het clusterbeleid, vereenvoudiging van procedures, Vlaams Waarborgfonds, installatieproef ALT en Vlaminov.

1 Mercuriusproject

Het Mercuriusproject moet handelaars overtuigen opnieuw hun winkels te openen in de binnensteden. De Vlaamse overheid subsidieert de opmaakkosten van het strategisch plan dat de gemeenten uitschrijven. In 1997 werden 39 van de 61 strategisch-economische plannen weerhouden. In een tweede fase zal het Vlaamse Gewest de infrastructuurwerken van de 38 goedgekeurde individuele projecten financieel steunen.

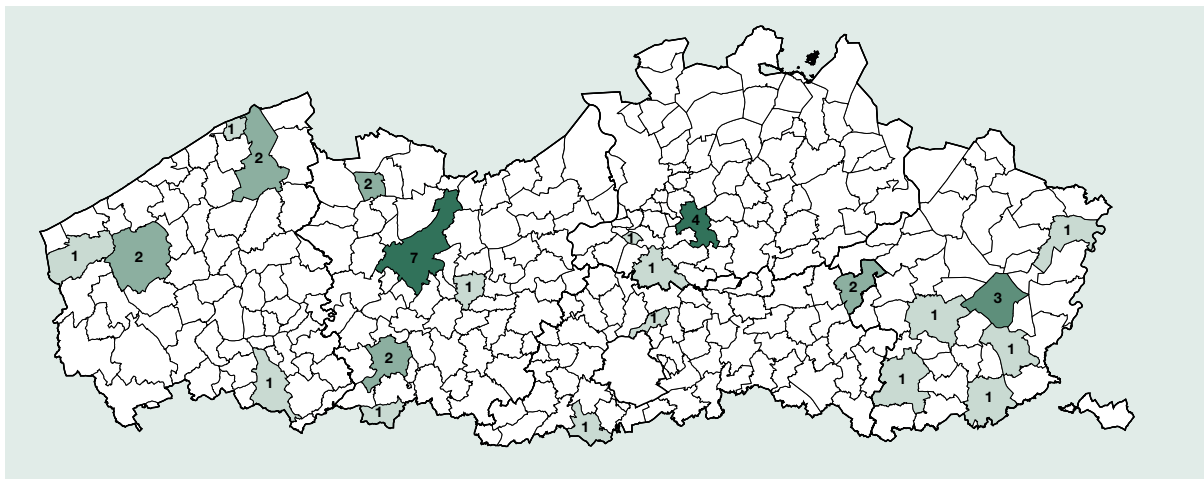
2 Vereenvoudiging procedures

Bedrijven die zich in Vlaanderen willen vestigen of uitbreidingsplannen hebben, moeten slalommen door een parcours van papiermolens. Deze procedure wordt vereenvoudigd met onder meer een één-loket-strategie voor de dossiers rond ruimtelijke ordening en leefmilieu.

3 Vlaams Waarborgfonds

Het Vlaamse Gewest schuift zichzelf naar voor als borg. Dit maakt het voor kleine bedrijven makkelijker om leningen los te krijgen van kredietinstellingen. Het Vlaams Waarborgfonds kende in 1997 een 2.000 nieuwe waarborgen toe, voor een totaal bedrag van 1,7 miljard frank op een kredietverstrekking van 4,4 miljard frank. Op 1 juli 1997 kreeg het Vlaams Waarborgfonds een tweede werkterrein: als borgsteller bij risicokapitaalverstrekking aan KMO's met een innoverend karakter. In het laatste halfjaar 1997 werden garanties verleend bij 6 participaties voor een totaal van 74,9 miljoen frank.

MERCURIUSPROJECTEN

4.31 Mercuriusprojecten naar geografische spreiding. De gemeenten waarin 38 financieel ondersteunende projecten in het kader van Mercurius gelegen zijn. Bron: EWBL, administratie Economie.

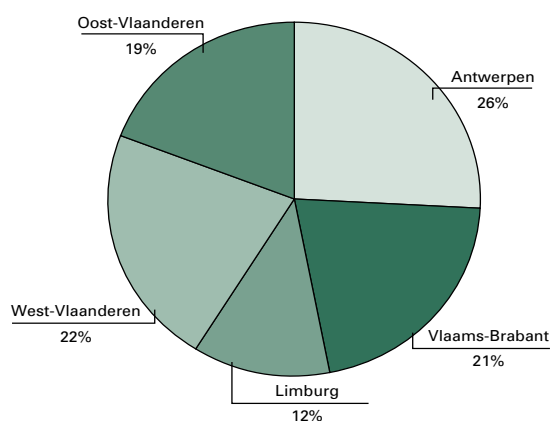
>3	(2)	■
3	(1)	■
2	(5)	■
1	(14)	■

MINI-ONDERNEMINGEN

SCHOOLJAAR	AANTAL MINI-ONDERNEMINGEN PER GEWEST			AANTAL JONGEREN NAAR TAALGROEP		AANTAL JONGEREN NAAR GESLACHT	
	VLAANDEREN	WALLONIË	BHG	NL	FR	JONGENS	MEISJES
1989-1990	97	64	26	1.537	1.233	1.163	1.607
1994-1995	144	88	29	1.965	1.365	1.424	1.906
1996-1997	183	91	23	2.404	1.288	1.702	1.990
1997-1998	241	82	34	3.079	1.283	2.008	2.354

4.32 De evolutie van het aantal mini-ondernemingen per gewest, taalgroep en geslacht. Bron: VZW Vlaamse Jonge Ondernemingen.

MINI-ONDERNEMINGEN

4.33 Indeling van de Vlaamse mini-ondernemingen naar provincie (schooljaar 1997-1998). Bron: Vlaamse Jonge Ondernemingen VZW.

4 Mini-ondernemingen

Gedurende één schooljaar kunnen jongeren een mini-onderneming beheren en zich vertrouwd maken met het voeren van een boekhouding, kostprijsberekening, fiscale, sociale en milieuwetgeving. Van de 357 Belgische mini-ondernemingen waaraan 4.362 leerlingen deelnemen, situeerden zich tijdens het schooljaar 1997-1998 241 in het Vlaamse Gewest. Meer dan 70% van de jongeren die aan het project deelnemen is nederlandsstalig. De provincie Antwerpen is koploper wat het aantal mini-ondernemingen betreft. De Vlaamse overheid draagt haar steentje bij door als sponsor van het Vlaamse luik van dit project op te treden. Gelet op het succes van dit initiatief heeft de Vlaamse overheid haar bijdrage in de loonkosten van de begeleiders en coördinatoren voor het schooljaar 1998-1999 opgetrokken tot 16,76 miljoen frank.

5 Clusterbeleid

Sinds 1 januari 1995 speelt de Vlaamse overheid een 'actieve' rol bij de stimulering van de totstandkoming van deze samenwerkingsverbanden door een erkennings- en steunbeleid te voeren. Mits voldaan

wordt aan bepaalde voorwaarden, kunnen clusters erkend worden door de Vlaamse regering. Die erkende clusters genieten van een systeem van 'positieve ondersteuning' (verhoogde IWT- en expansiesteun) en van een tussenkomst in de werkingskosten tijdens de opstartfase. Tot op heden werden 10 clusters als dusdanig erkend en financieel ondersteund door de Vlaamse overheid.

6 Peterschapsprojecten

Peterschapsprojecten hebben tot doel de bedrijfsvoering in kleine ondernemingen te professionaliseren door de uitwisseling van ervaringen met peterbedrijven. De Vlaamse overheid stimuleert deze projecten door de werkingskosten van peterschapsprojecten te subsidiëren. Momenteel zijn de erkende peterschapsprojecten onder te brengen in twee categorieën. Enerzijds zijn er de Plato-projecten die uitgaan van de Kamers van Koophandel, anderzijds de OVO-projecten (Ondernemers voor ondernemers) georganiseerd door het NCMV. Tijdens 1997 en het eerste semester van 1998 werden 18 peterschapsprojecten door het Vlaamse Gewest financieel ondersteund.

7 Installatieproef ALT

In 1997 hebben 112 personen met succes deelgenomen aan de installatieproef die door de administratie Land- en Tuinbouw werd georganiseerd. Het installatieattest geeft personen die geen landbouwopleiding genoten hebben de kans om beroep te doen op investeringsubsidies van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds en zich alsnog in de land- en tuinbouw te vestigen.

8 Vlaminov

De ondernemingen met een uitbatingszetel in het Vlaamse Gewest die in 1997 investeerden en die zorgden voor het behoud of een aangroei van hun tewerkstelling, kunnen rekenen op een tegemoetkoming die in mindering wordt gebracht van hun onroerende voorheffing. Met 10.500 aanvragen mag deze maatregel een succes worden genoemd.

4.1.4 Energie

Energie is een economische factor die niet alleen zwaar doorweegt op de kosten en dus op onze concurrentiepositie, maar ook gebruikt kan worden als economisch wapen. Vlaanderen is hier bijzonder gevoelig aan. We zijn voor onze energievoorziening zo goed als volledig afhankelijk van het buitenland. Bovendien blijkt uit de energiebalans dat alle sectoren steeds meer energie nodig hebben. Vooral in de industrie blijft de vraag naar energie constant stijgen.

De energiebalans geeft een inventaris van de energiestromen in de energieketen: winning en invoer, bunkering, transformatie en eindgebruik van energie.

Energieproductie

Vlaanderen is zo goed als volledig afhankelijk van het buitenland voor zijn energievoorziening. Energietransformatie is een belangrijke activiteit, eerst en vooral in de raffinaderijen van Antwerpen, maar ook in elektriciteitscentrales en cokesovens. De primaire energieproductie is zeer beperkt: in 1996 produceerde het windmolenpark van Zeebrugge 8 GWh of 0,03 PJ elektriciteit. Dit komt ongeveer overeen met de netto-invoer van energiedragers in Vlaanderen.

Energieverbruik

Het bruto binnenlands energieverbruik steeg in 1996 met 6,0%. Dit is hoofdzakelijk toe te schrijven aan een grotere vraag naar petroleumproducten. Nucleaire energie blijft een aandeel van ongeveer 15% behouden. De industrie had 7,6% meer fossiele brandstoffen en elektriciteit nodig. Het aandeel van vaste brandstoffen daalde, terwijl het aandeel petroleumproducten

en gas steeg. In de industriële sector blijft de chemie de grootste eindverbruiker (in eerste instantie gas). Op de tweede plaats komt de staalsector (vooral steenkool/cokes).

EINDENERGIEVERBRUIK					
	VASTE BRAND- STOFFEN	PETRO- LEUMOPRO- DUCTEN	GAS	ELEK- TRICI- TEIT	TOTAAL PJ
Staalnijverheid	57,9	2,6	0,7	8,4	69,7
Non-ferro	1,2	2,2	4,1	5,8	13,3
Chemie	1,5	21,0	47,5	31,3	101,3
Voeding, drank en tabak	2,3	2,6	11,7	9,3	25,9
Hout en papier	1,4	0,0	4,1	5,4	11,0
Minerale niet- metaalprod.	1,7	2,2	11,0	2,7	17,7
Metaalverwer- kende nijverheid	0,5	1,1	9,9	7,4	19,0
Textiel, leder en kleding	0,0	0,7	7,7	5,9	14,4
Andere industrieën	0,2	17,9	5,7	6,2	30,1

4.34 Eindenergieverbruik van de industriële sectoren (inclusief de zelf-producenten van elektriciteit) in Vlaanderen, 1996. Bron: VITO.

BEKNOPT EENRIGEBALANS VLAANDEREN 1996

(PJ)	VASTE BRANDSTOFFEN	PETROLEUMPRODUCTEN	GASSEN	ELEKTRICITEIT (6)	ANDERE (1)	TOTAAL
Primair energieverbruik	206,6	895,6	278,9	23,2	211,3	1.615,5
Transformatiesectorverbruik (2)	125,6	87,8	61,2	-134,2	200,2	340,5
elektriciteit en warmte (3)	114,8	7,1	66,2	-146,5	198,3	240
raffinaderijen	-	78,8	0,0	3,4	1,8	84,1
cokesfabrieken	9,7	-	-5,1	0,2	-	4,7
andere (4)	1,1	1,9	-	8,7	-	11,7
Eindverbruik van energie	81,1	562,9	217,7	157,4	11,0	1.030,1
niet-energetisch verbruik	5,8	137,5	13,4	-	-	156,7
industrie	66,8	50,4	102,5	82,6	9,0	311,3
residentieel en gelijkgesteld	8,4	189,7	101,7	72,7	2,0	374,5
transport	-	185,3	-	2,1	-	189,0
Internationale bunkers (5)	-	244,9	-	-	-	244,9

4.35 Beknopt energiebalans Vlaanderen 1996. Bron: VITO.

Opmerkingen:

1. andere energiedragers dan in kolommen 2, 3, 4 of 5: (nucleaire) warmte, afval...

2. input + eigenverbruik - output

3. exclusief zelfproducenten van elektriciteit, deze worden bij de sector geteld waartoe ze behoren

4. andere transformatie: steenkoolmijnen en verliezen op het elektriciteitsnet

5. internationale lucht- en scheepvaart

6. elektriciteit: 1 PJ komt overeen met $2,78 \cdot 10^6$ MWh

EINDENERGIEVERBRUIK

	VASTE BRANDSTOFFEN	PETROLEUM-PRODUCTEN	GAS	ELEKTRICITEIT	TOTAAL PJ
1995	7,6	164,9	105,6	69,0	347,1
%	2,2	47,5	30,4	19,9	
1996	8,4	189,7	101,7	72,7	372,5
%	2,3	50,9	27,3	19,5	

4.36 Eindenergieverbruik in de residentiële en gelijkgestelde sectoren in Vlaanderen, 1995 en 1996 (voorlopige cijfers). Bron: VITO. **4129**

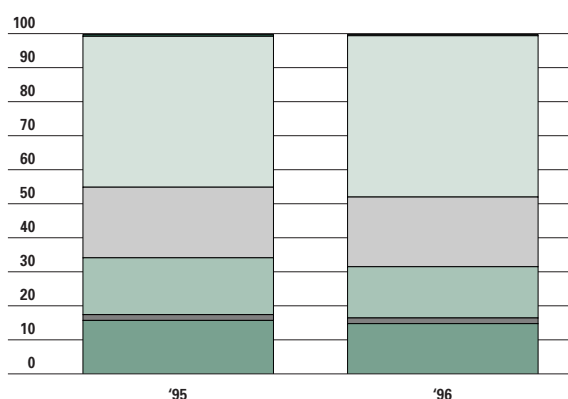
EINDENERGIEVERBRUIK NAAR TRANSPORTWIJZE

	1995	%	1996	%
Wegvervoer	178,5	96,7	181,2	96,7
personenvervoer	107,7	58,4	108,7	58,0
goederenvervoer	70,8	37,4	72,5	38,7
Spoorvervoer	3,1	1,7	3,2	1,7
Luchtvaart	0,1	0,1	0,1	0,0
Binnenscheepvaart	2,9	1,5	2,9	1,5
goederenvervoer	2,8	1,5	2,8	1,5
personenvervoer	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal PJ	184,5		187,3	

4.38 Opsplitsing van het energieverbruik naar transportwijze, 1995 en 1996 (voorlopige cijfers). Bron: VITO.

De internationale bunkers, d.w.z. de geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan vliegtuigen of schepen met buitenlandse bestemmingen, worden niet in deze cijfers opgenomen.

BRUTO BINNENLANDS ENERGIEVERBRUIK

4.37 Bruto binnenlands energieverbruik: verdeling naar energiedrager. Bron: VITO.

nucleair
vast
petroleum
elektriciteit
gas
andere

De residentiële en gelijkgestelde sectoren omvatten de tertiaire sector, handel en administratie, huishoudelijke sector en de land- en tuinbouw, veeteelt en visvangst.

Het verbruik van fossiele brandstoffen en elektriciteit in de residentiële en gelijkgestelde sectoren steeg met 7,3%. Vooral de toename van petroleumproducten valt op.

Het energieverbruik in de transportsector steeg in 1996 met ongeveer 1,5%.

4.1.5 Uitvoer

De beperkte thuismarkt dwingt het Vlaamse bedrijfsleven tot export. De klassieke uitvoer van staal, steenkool en andere industriële producten moet stilaan baan ruimen voor diensten. Ruim de helft van de Vlaamse export is ondertussen afkomstig uit de tertiaire sector.

In 1997 bedroeg de totale Belgische uitvoer 9.534 miljard frank. Hiervan nam het Vlaamse Gewest meer dan 6.700 miljard frank of 70% voor zijn rekening.

De Vlaamse export bestaat voor 57% uit handel en diensten. De tertiaire export is goed voor 3.824 miljard frank en blijft sterk groeien. Dit ligt volledig in de lijn van de verdere tertiarisering van de post-industriële maatschappij. De industriële sector en de land- en tuinbouw staan in voor respectievelijk 42,6% en 0,4%. De Vlaamse export beperkt zich hoofdzakelijk tot onze directe buurlanden.

Op de Aziatische markt, goed voor 10% van de Vlaamse export, laat de crisis in Zuid-Oost-Azië zich voelen. Vlaanderen exporteerde in 1996 voor 83,3 miljard frank naar de DEA-landen (Dynamic Asean Economies).

Dit was reeds 8,3 miljard frank minder dan in 1995. Ook de uitvoer naar andere Aziatische landen verliest terrein. De Waalse uitvoer naar de DEA-landen bedraagt een kleine 10 miljard frank.

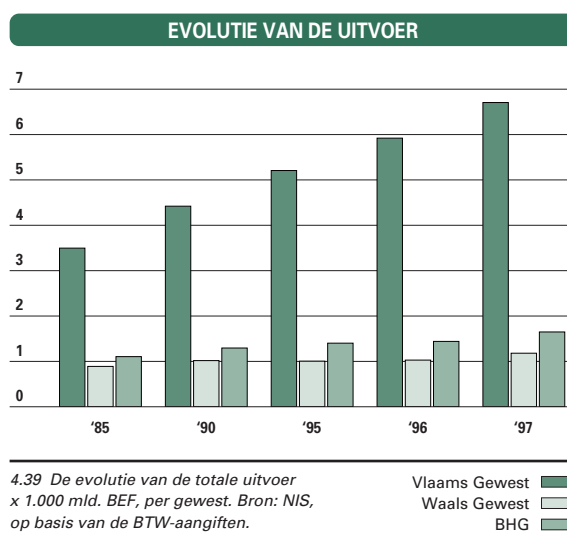
Tussen 1985 en 1997 groeide de Vlaamse export met 92%. In de andere gewesten bedroeg deze toename slechts 32,7% (Waalse Gewest) en 49,3% (Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

Het Vlaamse en het Waalse Gewest hebben duidelijk een volkomen ander exportprofiel.

Zowel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als in het Vlaamse Gewest zijn de voornaamste exporttakken 'vervoermaterieel, chemische producten en machines en toestellen', terwijl in het Waalse

Gewest de eerste plaats wordt ingenomen door 'onedele metalen'.

Een analyse van de sectoren leert dat het Vlaamse Gewest in 1997 goed was voor 86% van de nationale uitvoer in de primaire sector, 71% in de secundaire sector en ongeveer 70% in de tertiaire sector. Deze percentages worden steeds hoger: het Vlaamse aandeel in de Belgische export stijgt jaar na jaar.

EVOLUTIE UITVOER PER GEWEST NAAR SECTOREN

	1985		1990		1995		1997		BELGIË = 100
	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	MLD. BEF	INDEX 1985	
PRIMAIRE SECTOR									
Vlaams Gewest	15,1	100	18,7	123,8	21,2	140,4	25,2	166,9	85,7
Waals Gewest	2,5	100	4,6	184,0	3,2	128,0	3,5	140,0	11,9
BHG	0,1	100	0,5	500,0	0,6	600,0	0,7	700,0	2,4
België	17,7	100	23,8	134,5	25,0	141,2	29,4	166,1	100,0
SECUNDAIRE SECTOR									
Vlaams Gewest	1.876,6	100	2.334,4	124,4	2.452,6	130,7	2.856,0	152,2	71,2
Waals Gewest	635,4	100	688,8	108,4	685,2	107,8	763,5	120,2	19,0
BHG	347,5	100	475,7	136,9	401,9	115,7	393,5	113,2	9,8
België	2.859,5	100	3.498,9	122,4	3.539,7	123,8	4.013	140,3	100,0
TERTIAIRE SECTOR									
Vlaams Gewest	1.604,7	100	2.067,8	128,9	2.733,0	170,3	3.824,2	238,3	69,9
Waals Gewest	251,3	100	323,8	128,8	316,4	125,9	413,2	164,4	7,4
BHG	757,1	100	818,4	108,1	999,1	132,0	1.254,0	165,6	22,7
België	2.613,1	100	3.210,0	122,8	4.048,5	154,9	5.491,5	210,2	100,0

4.40 Evolutie van de uitvoer (gewesten en België), naar economische sector (index 1985 = 100). Bron: NIS op basis van de BTW-aangiften.

UITVOER

WERELDDEEL - VOORNAAMSTE EXPORTLANDEN	% VAN DE TOTALE EXPORT 1996	VOORNAAMSTE EXPORTLANDEN BINNEN HET WERELDDEEL (% T.O.V. TOTAAL WERELDDEEL)
Europa	78,6	
Duitsland		24,6
Frankrijk		17,7
Nederland		17,4
Ver. Kon.		12,6
Azië	10,2	
DAE*		22,4
Israël		22,0
India		19,3
Japan		15,1
Amerika	5,8	
VSA		77,6
Afrika	1,8	
Zuid-Afrika		17,4
Tunesië		12,1
Australië en Oceanië	0,4	
Australië		82,2

4.41 De Vlaamse export naar werelddeel, met aanduiding van de voornaamste handelspartners (% van de totale uitvoer - 1996). Bron: INR.

* Dynamic Asean Economies (Hong-Kong, Singapore, Zuid-Korea, Taiwan, Maleisië en Thailand).

4.1.6 Aantal vestigingen, geboorten en sterften

Vlaanderen telt ongeveer 187.000 vestigingen. Bijna twee derden daarvan telt minder dan 5 werknemers: Vlaanderen blijft dus een KMO-land waar kleine ondernemingen snel opduiken, groeien en afsterven.

Het aantal falingen en ontbindingen van ondernemingen is een indicator voor de duurzaamheid van de economie. Deze indicator moet echter samen bekeken worden met het aantal nieuwe ondernemingen dat wordt opgericht. Samen geven ze de levenskracht van de Vlaamse ondernemingen weer. In Vlaanderen zijn er nog steeds meer oprichtingen dan falingen en ontbindingen, maar de verhouding wordt steeds kleiner.

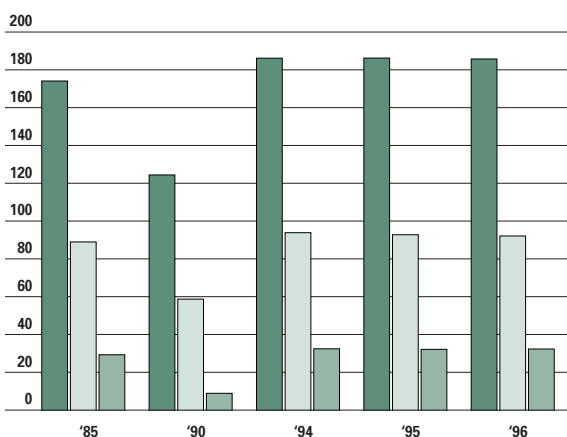
Aantal vestigingen

In 1996 telde het Vlaamse Gewest 186.844 vestigingen. Dit is ongeveer 60% van het totaal in België. Het aantal vestigingen in het Waalse Gewest bedroeg in dezelfde periode 92.736 en in het

Brussels Hoofdstedelijk Gewest 32.847. In Vlaanderen en Wallonië was dit een lichte daling tegenover het voorgaande jaar (respectievelijk met 0,3% en 0,7%).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kende daaren-

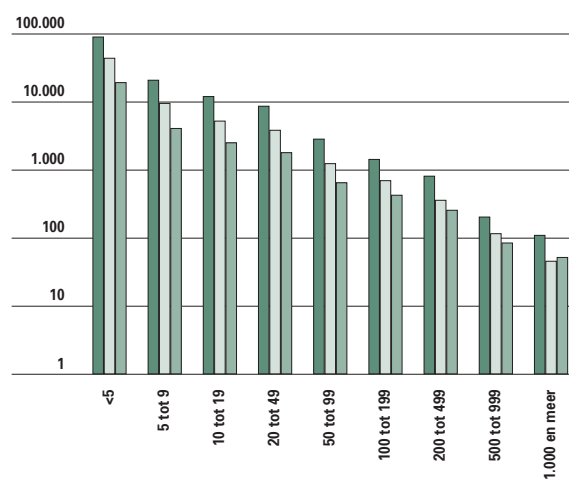
EVOLUTIE VAN HET AANTAL VESTIGINGEN

4.42 De evolutie van het aantal vestigingen, per gewest, x 1.000. Bron: RSZ (telkens 2de kwartaal), LEI, NIS.

Vlaams Gewest
Waals Gewest
BHG

VESTIGINGEN NAAR DIMENSIEKLASSE

4.43 Het aantal vestigingen naar dimensieklasse, per gewest (2de kwartaal 1995). Bron: RSZ.

Vlaams Gewest
Waals Gewest
BHG

EVOLUTIE VESTIGINGEN PRIMAIRE SECTOR

	1985		1990		1996		1997		BELGIË = 100
	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1995	
Vlaams Gewest	66.548	100	57.934	87,1	48.104	72,3	46.062	69,2	66,0
Waals Gewest	33.189	100	29.178	87,9	24.719	74,5	23.652	71,3	33,9
BHG	94	100	68	72,3	42	44,7	42	44,7	0,1
Totaal	99.831	100	87.180	87,3	72.865	73,0	69.756	69,9	100,0

4.44 Evolutie van het aantal vestigingen in de primaire sector, naar gewesten (index 1985 = 100). Bron: NIS-landbouwstatistieken (telkens 15 mei); LEI.

EVOLUTIE VESTIGINGEN SECUNDAIRE SECTOR

	1985		1990		1996		1997		BELGIË = 100
	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1995	
Vlaams Gewest	30.086	100	33.543	111,5	33.912	112,7	33.720	112,1	64,3
Waals Gewest	13.549	100	15.078	111,3	14.780	109,1	14.939	110,3	28,5
BHG	4.479	100	4.718	105,3	3.903	87,1	3.804	84,9	7,2
Totaal	48.114	100	53.339	110,9	52.595	109,3	52.463	109,0	100,0

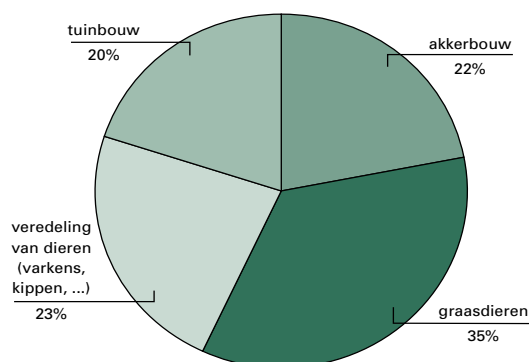
4.45 Evolutie van het aantal vestigingen in de secundaire sector, naar gewesten (index 1985 = 100). Bron: RSZ (telkens 2de kwartaal).

EVOLUTIE VESTIGINGEN TERTIAIRE SECTOR

	1985		1990		1996		1997		BELGIË = 100
	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1985	AANTAL VESTIGINGEN	INDEX 1995	
Vlaams Gewest	78.080	100	33.543	123,4	104.828	134,3	106.588	136,5	56,2
Waals Gewest	42.844	100	15.078	119,8	53.893	125,8	54.145	126,4	28,5
BHG	25.322	100	4.718	114,3	28.819	113,8	28.964	114,4	15,3
Totaal	146.246	100	53.339	120,8	187.540	128,2	189.697	129,7	100,0

4.46 Evolutie van het aantal vestigingen in de tertiaire sector, naar gewesten (index 1985 = 100). Bron: RSZ (telkens 2de kwartaal); NIS-landbouwstatistieken (telkens 15 mei); LEI.

VERDELING VESTIGINGEN PRIMAIRE SECTOR

4.47 Procentuele verdeling van het aantal bedrijfsvestigingen in de primaire sector (15 mei 1996). Bron: NIS, ALT.

tegen een lichte stijging van het aantal vestigingen (+ 0,25%).

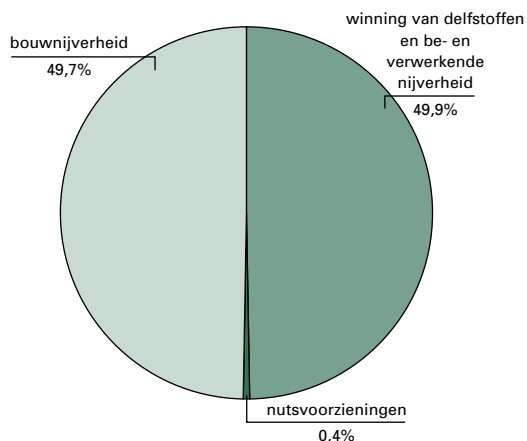
Volgens de RSZ-statistieken werken er in 65,8% van de vestigingen minder dan 5 werknemers. Amper 2% stelt meer dan 100 werknemers te werk. Deze percentages zijn gelijklopend in de andere gewesten. Ook daar zijn de kleine en vaak familiale bedrijven eveneens goed vertegenwoordigd.

De Vlaamse vestigingen zitten voor 24,7% in de primaire sector, voor 18,1% in de secundaire sector en voor 57,2% in de tertiaire sector.

1 Primaire sector

In Vlaanderen bevinden zich 66% van alle landbouwvestigingen die er België geteld worden, maar bij de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven ziet men jaar na jaar een daling in het aantal vestigingen.

VERDELING VESTIGINGEN SECUNDAIRE SECTOR

4.48 Procentuele verdeling van het aantal vestigingen in de secundaire sector (2de kwartaal 1996). Bron: RSZ.

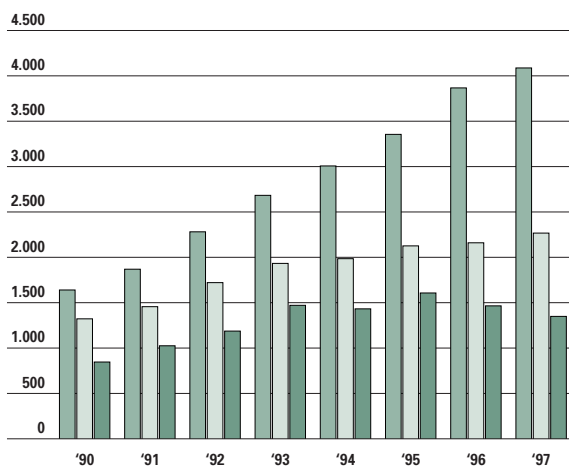
2 Secundaire sector

Het aantal industriële vestigingen stagneert de laatste jaren. De meeste vestigingen bevinden zich in Vlaanderen (64,3%). Terwijl er in Wallonië sprake is van een lichte toename valt er in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een lichte achteruitgang vast te stellen.

3 Tertiaire sector

Het aantal vestigingen is nog steeds het grootst in de tertiaire sector. Vlaanderen telde in 1996 maar liefst 106.588 dienstverlenende vestigingen. Dit is een stijging met 2,2% ten opzichte van vorig jaar.

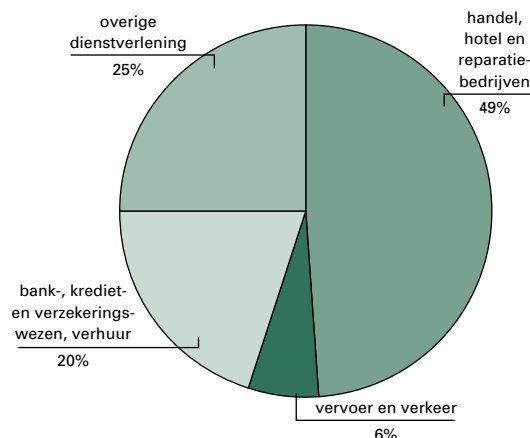
EVOLUTIE AANTAL FALINGEN

4.50 Evolutie van het aantal falingen, naar gewesten. Bron: Graydon Belgium.

Vlaanderen
Wallonië
Brussel

VERDELING VESTIGINGEN TERTIAIRE SECTOR

4.49 Procentuele verdeling van het aantal vestigingen in de tertiaire sector in Vlaanderen (2de kwartaal 1996). Bron: RSZ.

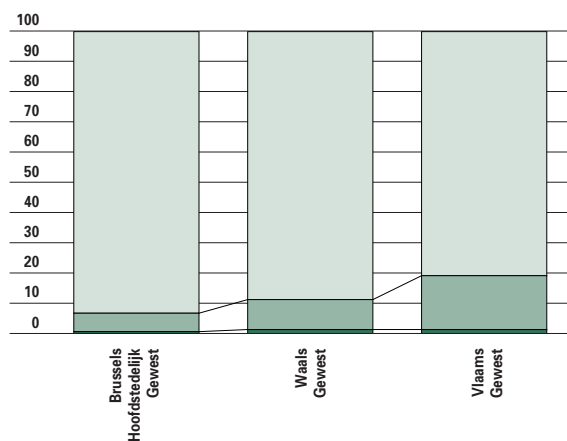
Van alle Belgische vestigingen in de tertiaire sector bevindt er zich 56,2% op Vlaams grondgebied. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weegt de dienstverlenende sector zwaar door.

Falingen

Het aantal faillissementen is in Vlaanderen in 1997 met 5,7% toegenomen. Hierdoor stijgt het aandeel van Vlaanderen in het totaal aantal faillissementen tot 53% (tegenover 51% in 1996). België telde in 1997 2,7% meer falingen.

Medio 1997 ontstaat een trendbreuk en neigen de faillissementcijfers naar een dalende lijn maar het is

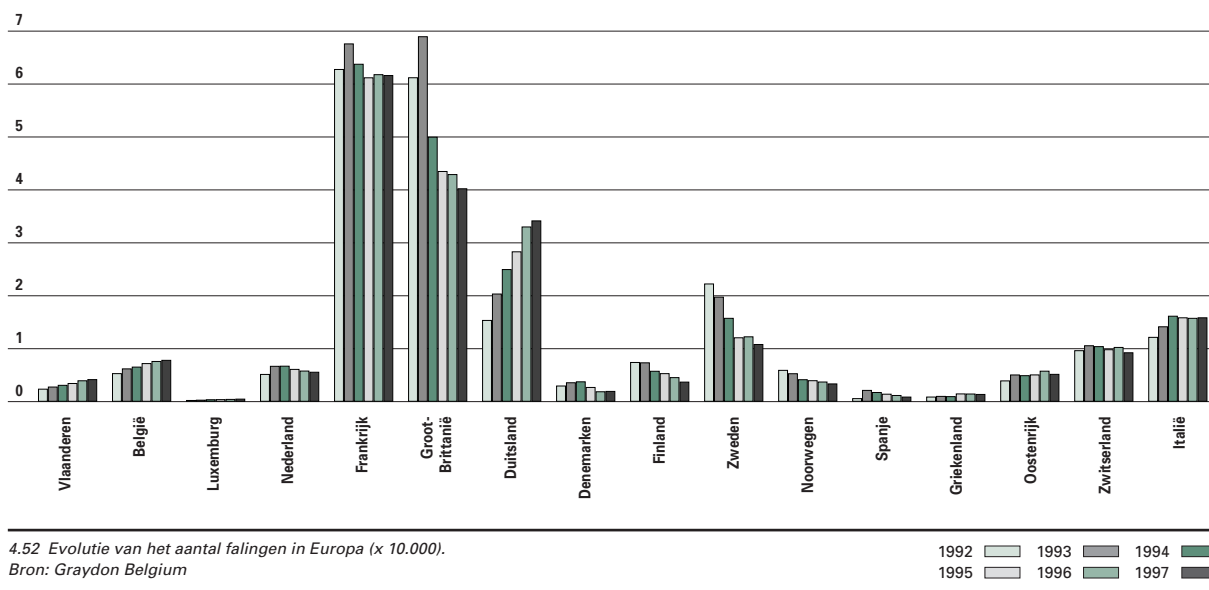
EVOLUTIE AANTAL FALINGEN

4.51 Falingen naar sectoren en naar gewesten in 1997 (% verdeling). Bron: Graydon Belgium.

III
II
I

EVOLUTIE FALINGEN IN EUROPA

pas sinds begin 1998 dat er van een echte verbetering sprake kan zijn.

Sinds januari 1998 is in België ook een nieuwe faillissementwet van kracht die het aantal faillissementen moet beperken. Zieke bedrijven worden sneller opgespoord en misschien gered.

In vergelijking met Europa doet Vlaanderen het niet bijster goed. In 1997 kende Europa zelfs een daling van het aantal faillissementen: 201.891 bedrijven gingen failliet tegen 208.198 in 1996, dit was een vermindering met ongeveer 3%.

In Duitsland was er nochtans een forse toename. Vlaanderen zat in een klein groepje van 'lichte stijgers' met Luxemburg en Italië.

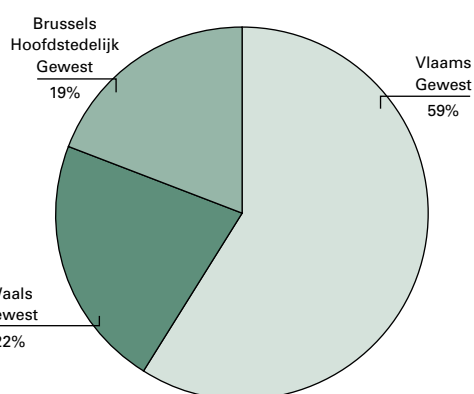
Ontbindingen

Ontbinding komt neer op de vrijwillige stopzetting van een bedrijf. Deze vorm van ondernemingssterfte is in Vlaanderen in 1997 gedaald tot 2.271. In de andere gewesten is de daling echter fors waardoor het Vlaamse aandeel gestegen is tot 59%.

Oprichtingen

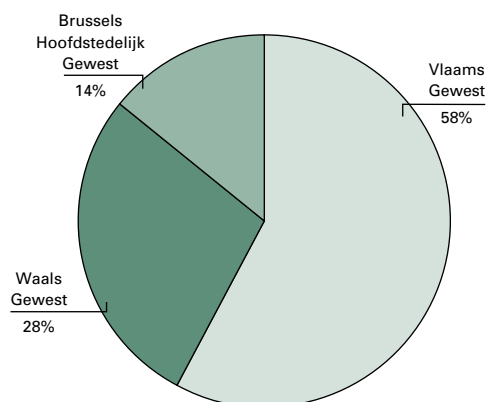
Een economie kan best een hoog aantal falingen en ontbindingen aan, zolang maar nieuw bloed in het weefsel gepompt wordt. Dit gebeurt door de oprichting van nieuwe ondernemingen. Tot voor

ONTBINDINGEN 1997

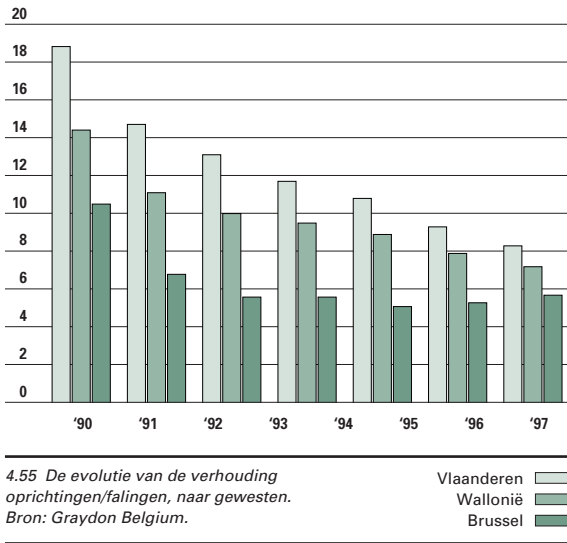
4.53 Procentuele verdeling van het aantal ontbindingen in België in 1997, naar gewesten. Bron: Graydon Belgium.

OPRICHTINGEN 1997

4.54 Procentuele verdeling van het aantal oprichtingen in België in 1997, naar gewesten. Bron: Graydon Belgium.

EVOLUTIE OPRICHTINGEN/FALINGEN

kort was dit in Vlaanderen nog het geval, maar ondertussen zijn alle knipperlichten aangegaan. In 1996 merkten we een groeivertraging en in 1997 zelfs een daling van het aantal oprichtingen. De meeste oprichtingen (58%) vinden niettemin nog steeds plaats in Vlaanderen.

Tegenover elke faling staan altijd maar minder oprichtingen. In 1990 bedroeg die verhouding in Vlaanderen nog 18 oprichtingen voor 1 faling. In 1997 liep dit terug tot 8 oprichtingen voor één faling. Dit heeft tot gevolg dat de verhouding oprichtingen/falingen nog steeds, zij het beperkt, positief is.

4.1.7 Technologische innovatie en diffusie

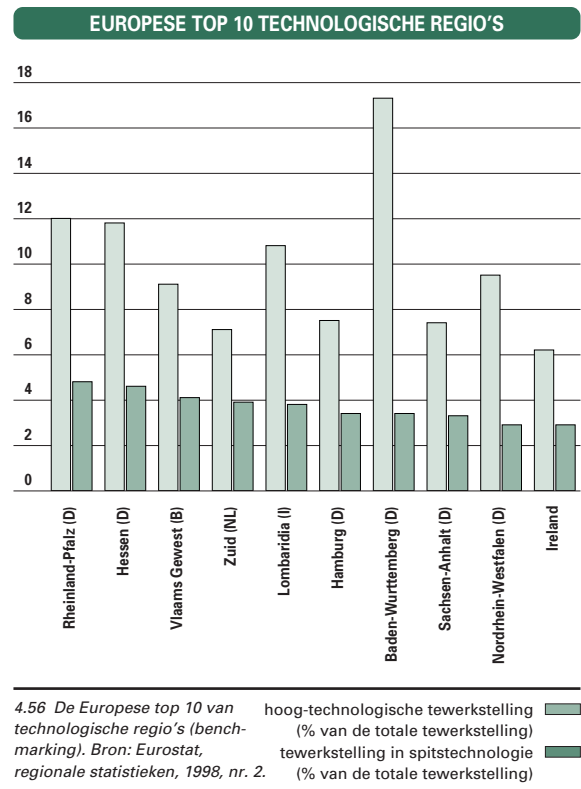
Innoverend ondernemen zal een sleutelfactor zijn voor de economische groei van onze bedrijven in de 21ste eeuw. De stijgende internationale concurrentie vergroot de druk op de Vlaamse ondernemingen. In de strategische positionering van de ondernemingen vervullen kennis en innovatie een steeds grotere rol. Een krachtige aanmoediging van innovatie is daarom een essentieel onderdeel om de groeikracht van de Vlaamse economie veilig te stellen. Succesvolle innovatie wordt gerealiseerd in ondernemingen. De overheid kan hierbij enkel faciliteren: de voorwaarden scheppen waardoor de bedrijven meer kunnen innoveren, zonder in hun plaats te treden.

Het Europees statistisch bureau plaatst Vlaanderen op de derde plaats in de klassering van hoogtechnologische regio's in de Europese Unie. Zes van de top-tien regio's zijn Duits, met Baden-Wurtemberg als absolute topper inzake hoog-technologische tewerkstelling (17,3% van alle tewerkstelling). Het Europees gemiddelde is amper 7,2%. Vlaanderen haalt meer dan 9%, terwijl het Waalse landgedeelte slechts 6% haalt.

Technologische innovatie

De Vlaamse overheid tracht de omschakeling naar een kenniseconomie te stimuleren. Onderzoek en ontwikkeling vormt de kern van het vernieuwingsproces en ook een noodzakelijke voorwaarde om de wereldwijde technologische innovaties te absorberen. De Vlaamse regering verhoogde haar budget voor wetenschap en technologie in de periode 1995-1998 met twee miljard per jaar.

Maar daarnaast zijn vele complementaire inspanningen nodig op het vlak van financiering van innovatie (zoals de oprichting van het Garantiefonds) of vorming (opleidingskredieten, wetenschapsvoorlichting).

DE INTERNE O&O-BESTEDINGEN

SECTOREN	NACE-KLASSEN	BESTEDINGEN			
		1991	%	1995	%
Landbouw	1	297	0,7	249	0,4
Winning delfstoffen	14	431	1,0	6	0,0
Voeding	15 + 16	1.430	3,3	1.604	2,8
Textiel, kleding	17 + 18 + 19	1.068	2,4	965	1,7
Hout, papier	20 + 21 + 22	530	1,2	393	0,7
Chemie, zonder farmacie	23 + 24 + 25 (zonder 24.4)	9.497	22,0	14.388	25,5
Farmacie	24.4	6.245	14,0	5.986	10,6
Niet-metaalhoudende minerale producten	26	786	1,8	99	0,2
Metallurgie	27	3.439	7,8	218	0,4
Metaalproducten	28	440	1,0	2.018	3,6
Machinebouw	29	3.071	7,0	2.789	4,9
Elektrotechniek/Elektronica	30 + 31 + 32 + 33	12.068	28,0	17.559	31,1
Transportmiddelen	34 + 35	2.430	5,5	3.232	5,7
Andere verwerkende industrie	36 + 37	134	0,3	512	0,9
Bouw	45	162	0,4	370	0,7
Diensten	50-> 51 + 52 + (65->64)	1.226	2,8	5.970	10,6
Andere (energie, vervoer en communicatie)	40 + (60-> 64)	603	1,4	133	0,2
Totaal		43.857	100,0	56.491	100,0

4.57 Interne O&O bestedingen van bedrijven, in mld. BEF. Bron: DWTC (voorlopige schattingen voor 1995).

① O&O-inspanningen van de bedrijven

In 1995 werden de interne bestedingen van de bedrijven in Vlaanderen geschat op 56,4 miljard frank. De chemie en de informatietechnologiesectoren namen respectievelijk 36% en 31% voor hun rekening.

In Vlaanderen zijn de O&O-inspanningen sterk geconcentreerd in een beperkt aantal (grote) bedrijven binnen enkele onderzoeksintensieve sectoren. De externe bestedingen aan onderzoeksinstellingen en andere bedrijven bedragen slechts ongeveer 10% van het totale budget.

Tussen 1991 en 1995 is er een toename van de O&O-bestedingen met 28% die echter voornamelijk toe te wijzen is aan de verandering in meetmethode. De laatste enquêtes brachten aan het licht dat veel kleinere en minder-technologie-intensieve bedrijven ook een zekere - vaak occasionele - activiteit hebben op het vlak van O&O.

Ook in de dienstensector (meer in het bijzonder softwareontwikkeling en ingenieursbureau's) wordt een veel grotere activiteit gemeten.

② Internationale positionering

De totale besteding in 1995 van Vlaamse bedrijven, overheid en non-profit sector samen wordt geschat op 1,7% van het Bruto Geografisch Product van Vlaanderen. Dit ligt onder het EU-gemiddelde (1,9%).

De bedrijfswereld neemt daarvan het leeuwendeel voor haar rekening met 1,2%. Het EU-gemiddelde lag in 1993 op 1,24%. Dit betekent dat de bedrijfsfinanciering in Vlaanderen op het niveau van het internationaal gemiddelde ligt.

De overheidsfinanciering van O&O in Vlaanderen wordt geschat op 0,5% van het BGP. Dit ligt nog altijd ver onder het internationaal gemiddelde (0,95% in de EU) in 1995. In 1998 is echter een zekere inhaalbeweging gerealiseerd.

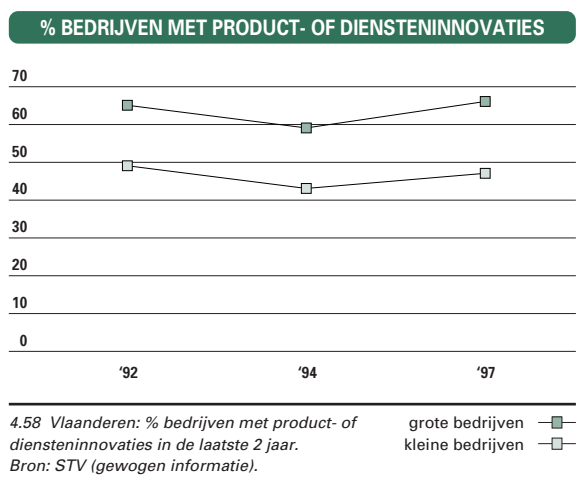
③ Overheidssteun

Het budget van de Vlaamse overheid voor wetenschap en technologie bedroeg in 1997 37.749 miljard frank. Hiervan gingen er 6,87 miljard frank naar industrieel onderzoek (18%), waarvan 3,2 miljard frank naar de eigen onderzoeksinstellingen (IMEC, VITO, VIB).

Het O&O-aandeel in het W&T-budget wordt geschat op 19,216 miljard frank, waarvan 6,3 miljard frank voor industrieel onderzoek en 9,8 miljard frank voor fundamenteel onderzoek. De Vlaamse overheid financiert het merendeel van de O&O-uitgaven van de universiteiten via de werkingstoelagen en via fondsen voor niet-georiënteerd onderzoek. De goedgekeurde steun aan industriële O&O via het IWT (Vlaams Instituut voor Wetenschap en Technologie) bedroeg in 1997 3,3 miljard frank. Hierbij moet nog ondersteuning worden geteld via federale instrumenten zoals de fiscale aftrekken en de O&O-gerichte 'compensatiebestellingen' uit de deelname aan het Europees Ruimte Programma. In totaal kan de overheidssteun aan de Vlaamse bedrijven dan op ongeveer 5 miljard per jaar worden geschat. In vergelijking met de O&O-bestedingen van de bedrijven zelf is dit nauwelijks een tiende, wat alweer onder het Europees gemiddelde blijft van 13,5%. Met de recente inhaalbeweging van de Vlaamse overheid zal in de periode 1995-1998 jaarlijks twee miljard frank meer besteed worden aan het budget van Wetenschapsbeleid, met ongeveer 1 miljard frank voor industriële O&O.

4 Steun van het IWT

Het IWT bundelt alle financiële steun van de Vlaamse regering aan de industriële O&O. Het totale steunvolume liep op tot 3,92 miljard frank (tegenover 3,65 miljard in 1996). Daarvan werd 606 miljoen frank toegekend aan specialisatiebeurzen voor wetenschappelijk onderzoekers. Van de resterende 3,3 miljard directe steun werd bijna 1,5 miljard frank uitgekeerd voor projecten in de micro-elektronica en de informatietechnologie, bijvoorbeeld in het kader van de deelname aan het Europese Eureka-MEDEA-project

(860 miljoen frank).

Het aantal KMO's dat deelnam aan de verschillende programma's van het IWT bedraagt meer dan 60% van het aantal klanten van het IWT uit de bedrijfs-wereld. Dit mede als gevolg van nieuwe initiatieven zoals de KMO-haikbaarheidsstudies die in 1997 operationeel werden. In 1997 startte ook het nieuwe programma 'KMO-Innovatie Vlaanderen', dat de tewerkstelling van hogergeschoolden ondersteunt in KMO's die een innovatieplan wensen te implementeren.

Het steunvolume aan KMO's (tot 200 werknemers) bedraagt anderzijds slechts 21% van het totale budget van 3,3 miljard frank gezien de grote impact van een aantal grote, onderzoeksintensieve bedrijven. In 1997 startte het HOBU-Fonds dat 170 miljoen frank beschikbaar stelde voor de ontwikkeling van O&O bij de hogescholen, dit vooral ten voordele van KMO's.

Er werd ook een nieuw onderzoekskanaal gestart voor strategisch basisonderzoek met economische finaliteit: Strategische Technologieën voor Welzijn en Welvaart (450 miljoen frank in 1998).

Doorstroming

1 Product- of diensteninnovaties

Onder product- of diensteninnovaties verstaan we vernieuwingen of sterke verbeteringen van het product of dienstengamma in de laatste twee jaar. Na een conjuncturele terugval in 1994 brengen de Vlaamse ondernemingen opnieuw meer nieuwe of sterk verbeterde producten of diensten op de markt. Kleine bedrijven innoveren minder dan de grote. De kloof tussen kleine en grote bedrijven inzake product- of diensteninnovatie is vooral een kloof op het vlak van technologische productvernieuwingen en niet op het vlak van innovaties in diensten.

Innoveren staat niet bij elke onderneming hoog in het vaandel: heel wat bedrijven overleven rustig zonder veel vernieuwingen. In 1997 zagen we dit bij de helft van de kleine en één derde van de grote bedrijven. Daarenboven vertegenwoordigen bij de innoverende ondernemingen de nieuwe en sterk verbeterde producten of diensten gemiddeld minder dan 50% van het gamma. Meer dan de helft van de producten en/of diensten maakt reeds langer dan twee jaar min of meer ongewijzigd deel uit van het gamma van de innoverende onderneming.

De diensteninnovatie bestaat voornamelijk uit het aanbieden van nieuwe diensten (bv. een bank biedt nu ook verzekeringen aan) en nieuwe methoden van dienstverlening (bv. het aanbieden van producten

TECHNOLOGISCHE PRODUCTINNOVATIES

	KLEIN (%)	GROOT (%)
Nieuwe materialen	9,0	19,0
Milieubeschermdende eigenschappen	6,9	12,2
Mechanische performantie	4,9	9,6
Software	4,6	7,0
Micro-elektronica	3,0	3,9
Optische eigenschappen	2,7	4,6
Biotechnologie	2,1	2,4
Energetische eigenschappen	1,8	5,7
Andere technische innovatie.	4,9	9,5
Totaal technologische innovatie	22,0	39,8
Nieuwe diensten	1,2	13,2
Andere methode dienstverlening	1,1	13,0
Andere klantbenadering	5,6	4,3
Andere verandering	5,4	5,3
Totaal diensten	26,8	28,1

4.59 Vlaanderen: technologische productinnovaties in de laatste twee jaar, 1997(gewogen informatie). Bron: STV.

via een ander kanaal zoals het internet).

De technologische innovatie bestaat vooral uit nieuwe materialen, milieubeschermdende eigenschappen en mechanische performantie.

Het aandeel van de bedrijven met biotechnologische producten in hun gamma blijft beperkt. De stijging situeert zich vooral in de voedingssector.

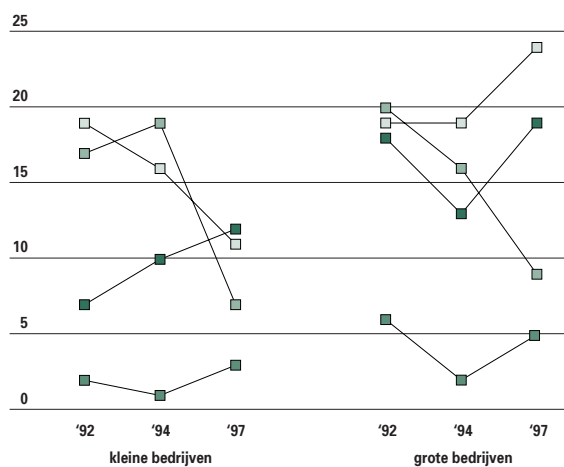
Nieuwe materialen vindt men meer bij grote bedrijven. Het aantal kleine bedrijven dat nieuwe materialen in de catalogus heeft daalt.

2 Administratieve procesautomatisering

Zowat alle Vlaamse ondernemingen werken met computers. We vonden slechts 2% kleine bedrijven die dit niet deden. De meeste bedrijven gebruiken voor hun computerconfiguratie een mix van systemen. Netwerkterminals en pc's staan vaak naast elkaar.

In 1997 beschikt zowat 80% van de bedrijven over één of meerdere PC's. Bij de netwerkterminals zien we wel verschillen tussen kleine en grote bedrijven; 40% van de kleine en 66% van de grote bedrijven hebben netwerkterminals in de onderneming. Volgens de Vlaamse technologie-enquête doet 49% van de bedrijven aan telebankieren, 28% verstuurt e-mails naar derden, eenzelfde aandeel is aangesloten op internet, 19% maakt gebruik van een intranet voor de communicatie binnen de vestiging, 11% doet aan Electronic Data Interchange (EDI). Kleine

TECHNOLOGISCHE PRODUCTINNOVATIES

4.60 Vlaanderen: % aandeel bedrijven met producten biotechnologie, software, micro-elektronica of nieuwe materialen (1992-1994-1997). Bron: STV (gewogen informatie).

bedrijven scoren op het vlak van elektronische datacommunicatie, intern én met derden, lager dan de grote ondernemingen, de industriële bedrijven doen het minder goed dan de bedrijven uit de dienstensector.

De bedrijven gebruiken internet vooral om te e-mailen en te surfen (zowat 3/4 van de internet-aansluiting). De elektronische etalage komt voor bij zowat de helft van de ondernemingen met een internetaansluiting. Een goed kwart van de internetgebruikers plaatst via internet (een deel van) zijn bestellingen bij leveranciers. Het aanbieden van digitaliseerbare producten en aftersales-service via internet staat duidelijk nog in de kinderschoenen. Slechts een kleine minderheid van de bedrijven maakt hiervan gebruik.

De bedrijven die een toepassing in huis hebben gehaald voor externe communicatie, zetten slechts zelden een stap terug. Een groot deel van de bedrijven heeft plannen voor het verder uitbouwen van de externe communicatie, vooral dan op het vlak van telebankieren, e-mail en internet.

3 Procesautomatisering in de productie

De evolutie op het vlak van procesvernieuwing is niet eenduidig en verschilt naargelang de toepassing. De achterstand van de kleine bedrijven op de grote blijft bestaan.

Het gebruik van CAD/CAE lijkt niet langer toe te nemen, de evolutie op het vlak van CNC/DNC en apparatuur voor meting en controle is beperkt. Het

GEBRUIK VAN INTERNET NAAR ONDERNEMINGSGROOTTE

TOTAAL AANTAL		KLEIN		GROOT	
		INTERNET- GEBRUIKERS (= 100%)	BEDRIJVEN STEEKPROEF (= 100%)	INTERNET- GEBRUIKERS (= 100%)	BEDRIJVEN STEEKPROEF (= 100%)
Internet als aanbieder	Elektronische etalage	52,6	14,0	46,6	2,4
	Bestellingen van klanten	24,3	6,5	24,0	1,5
	On-line verkoop digitaliseerbare producten	12,8	3,4	7,8	3,4
	After sales service	12,2	3,3	13,7	5,9
Internet als gebruiker	Surfen	71,1	19,1	65,1	28,5
	Betaalde databanken	22,0	5,9	22,9	1,0
	E-mail	74,6	2,0	81,6	35,7
	Bestellingen bij leveranciers	27,4	7,4	3,3	13,3

4.61 Vlaanderen: gebruik van internet naar ondernemingsgrootte, 1997 (gewogen informatie). Bron: STV.

gebruik van robots kent een terugval, mogelijk worden de traditionele robotfunctie meer en meer overgenomen door technologisch verfijnde CNC-apparatuur. Het gebruik van 2-dimensionele CAD komt vaker voor dan de 3-dimensionele, CNC meer dan DNC. We vonden vaker de eenvoudiger 'stand alone' automatisering dan de ingewikkelde systemen voor centrale besturing.

4 Technologische adviseerdiensten

De Vlaamse regering keurde de financiering goed van technologische adviseerdiensten. In de meeste centra voor collectief onderzoek zijn cellen van technologische adviseerdiensten actief, in hoofdzaak om te voldoen aan de behoeften van de kleine en middelgrote ondernemingen. Ze zijn ondergebracht in de onderzoekscentra en behouden een nauwe band met de technologische innovaties. De globale steun voor 1998 bedraagt 142 miljoen frank, waarvan 100 miljoen frank voor Vlaanderen.

PROCESINNOVATIES

	KLEIN (%)			GROOT (%)		
	1992	1994	1997	1992	1994	1997
CAD/CAE	12	14	14	34	40	33
CNC/DNC	12	11	13	23	22	26
Robots	7	9	3	17	23	12
Meting/controle	21	19	16	39	44	41

4.62 Vlaanderen: procesinnovaties, naar ondernemingsgrootte en aard van de toepassing, 1992-1994-1997 (gewogen informatie). Bron: STV.

Definities

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de waarde van de productie bij de verkoop en de waarde van de aankopen van goederen en diensten bij (andere) bedrijven, overheid of in het buitenland (wordt dus niet afgetrokken: de aan de eigen productiefactoren uitgekeerde vergoedingen). Traditioneel wordt de registratie beperkt tot de toegevoegde waarde bij bedrijven en overheid. De productie in de gezinnen komt er dus niet aan te pas. Ook zwartwerk wordt vanzelfsprekend niet gevat door de officiële cijfers.

BGP of BBP

Uit de optelling van de toegevoegde waarden voor een bepaald gebied en periode wordt het bruto geografisch product (BGP) of het bruto binnenlands product (BBP) verkregen.

Meerdere varianten zijn mogelijk:

- *bruto*: met de waarde van afschrijvingen in de berekening opgenomen
- *netto*: zonder de waarde van de afschrijvingen;
- *aan factorkosten*: voor de prijsverhogende indirecte belastingen en de prijsverlagende subsidies;
- *aan marktprijzen*: na de prijsverhogende indirecte belastingen en de prijsverlagende subsidies;
- *nominaal*: tegen actuele prijzen;
- *reël*: aan prijzen van een basisperiode.

Het Bruto Nationaal Product (BNP) bevat in vergelijking met het BBP ook nog de inkomens (b.v. wedden en intresten) die de eigen productiefactoren verdienen in het buitenland, de inkomens die buitenlandse productiefactoren verdienen in België worden er dan van afgetrokken.

Primair energieverbruik

De som van de primaire productie en de netto invoer van energie.

Bruto binnenlands energieverbruik

Het primair energieverbruik min de internationale scheeps- en luchtvaartbunkers. De internationale bunkers omvatten de energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan vliegtuigen of schepen met buitenlandse bestemmingen.

Eindenergieverbruik

De geleverde hoeveelheid energie aan de eindverbruikers.

Business angels

Privé personen die via hun persoonlijk familiaal kapitaal overgaan tot risicokapitaalverschaffing aan veelbelovende startende bedrijven.

4.2 Arbeidsmarkt

Blikvangers

- In 1997 bedraagt de Vlaamse activiteitsgraad 63%. Dit ligt een stuk onder het Europees gemiddelde. (*ill. 4.65*)
- De werkzaamheidsgraad is in Vlaanderen tussen 1993 en 1997 gestegen. In de buurlanden en de EU is de werkzaamheidsgraad gedaald. (*ill. 4.66*)
- Tussen 1995 en 1997 nam de werkloosheidsgraad af, zowel voor mannen als voor vrouwen. In de Europese Unie bleef de werkloosheidsgraad aangroeien. De jeugdwerkloosheid neemt niet af zoals in Duitsland en Nederland. (*ill. 4.67*)
- De totale Vlaamse werkgelegenheid anno 1996 wordt geraamd op 1.809.000 loontrekkenden en 360.000 niet-loontrekkenden. Dit is een bescheiden groei. (*ill. 4.68*)
- Deeltijds werken neemt in Vlaanderen, net zoals in de rest van Europa, verder toe. Toch ligt het Vlaamse cijfer nog steeds onder het Europees gemiddelde. (*ill. 4.73*)
- In de periode 1995-1996 daalde het aantal niet werkende werkzoekenden met 3,4%. Die daling verdubbelde tot 6,8% in de periode 1996-1997. (*ill. 4.77*)
- De VDAB blijft meer vacatures ontvangen én invullen. In 1997 noteerde men een stijging van respectievelijk 11,7% en 6,6%. (*ill. 4.81*)
- Steeds meer aanvragen worden ingediend voor aanmoedigingspremies bij loopbaanonderbreking en deeltijds werken. (*ill. 4.92*)
- In de tewerkstellingsinitiatieven betaald door de Vlaamse overheid werkten in 1997 gemiddeld zowat 55.000 personen of 38.600 voltijdse eenheden. Ongeveer 2/3 van de arbeidsplaatsen werd ingenomen door vrouwen. (*ill. 4.93*)

4.2.1 Arbeidsmarkt in profiel

Werkloosheid kwam in de vorige VRIND-edities naar voor als een doembeeld. Er is nu goed nieuws: een (beperkt) aantal indicatoren evolueert in de goede richting. De indicatoren, zoals de activiteitsgraad, de werkzaamheidsgraad en de werkloosheidsgraad zijn gebaseerd op de drie klassieke componenten: werkenden, werklozen en niet-actieven. De resultaten zijn belangrijk zowel voor het opsporen van de evoluties als voor het vergaren van informatie over de impact van het gevoerde beleid.

Beroepsbevolking

In de periode 1995-1997 waren er in Vlaanderen gemiddeld 39,6% werkenden, 2,4% werklozen (enge ILO-definitie) en 58% niet-actieven (overwegend kinderen en studenten, gepensioneerden, arbeidsongeschikten en huisvrouwen).

De werkenden en de werklozen samen vormen met 42% de *effectieve beroepsbevolking*. Een aantal mensen, voornamelijk huisvrouwen, die op dit ogenblik deel uitmaken van de niet-actieven, kan zich mogelijk toch op de arbeidsmarkt aanbieden.

Wanneer men deze groep optelt bij de effectieve beroepsbevolking, komt men op een *potentiële beroepsbevolking* van 50,7%.

De totale effectieve beroepsbevolking is tussen 1989

en 1997 met 6,7% of met ongeveer 156.000 personen toegenomen. De stijging was veel sterker bij de vrouwen (+13,7%) dan bij de mannen (+2,4%) waardoor het verschil in aandeel in de beroepsbevolking verder gedaald is.

De groep deeltijds werkenden vormde de sterkste groeier. Tussen 1989 en 1997 groeide hun aantal aan met maar liefst 39,1%.

Arbeidsmarktindicatoren

1 Activiteitsgraad

De Vlaamse activiteitsgraad ligt een stuk lager dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. In Vlaanderen waren er in 1997 per 100 inwoners op

BEROEPSBEVOLKING

		1990		1996		1990-1996
		(X1.000)	% BEROEPSBEVOLKING	(X1.000)	% BEROEPSBEVOLKING	% WIJZIGING
Geslacht	mannen	1.428	61,6	1.462	59,1	+2,4
	vrouwen	889	38,4	1.011	40,9	+13,7
Leeftijd	15-24 jaar	306	13,2	258	10,4	-15,7
	25-49 jaar	1.687	72,6	1.869	75,3	+10,8
	50-64 jaar	329	14,2	354	14,3	+7,6

4.63 Evolutie van de (effectieve) beroepsbevolking in Vlaanderen naar geslacht en leeftijd, 1990-1996 (voortschrijdende gemiddelden 1989-1997).
Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV).

ARBEIDSMARKTSITUATIE BEVOLKING

	1990*		1996**		1990-1996
	(X1.000)	% TOT. BEV.	(X1.000)	% TOT. BEV.	% WIJZIGING
Totale bevolking	5.744	100,0	5.882	100,0	+2,4
Bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-59/64)	3.710	64,6	3.761	63,9	+1,4
Bevolking op niet-beroepsactieve leeftijd	2.034	35,4	2.121	36,1	+3,4
Potentiële beroepsbevolking	2.918	50,8	2.984	50,7	+2,2
Effectieve beroepsbevolking	2.317	40,3	2.473	42,0	+6,7
1. Personen met betrekking	2.195	38,2	2.331	39,6	+6,2
– loontrekkenden	1.818	31,7	1.928	32,8	+6,1
• voltijds	1.594	27,8	1.618	27,5	+1,5
• deeltijds	223	3,9	310	5,3	+39,1
– niet-loontrekkenden	377	6,6	403	6,9	+6,8
2. Personen zonder betrekking (ILO-werklozen)	123	2,1	143	2,4	+16,9
Niet-actieven	3.427	59,7	3.409	58,0	-0,5

4.64 Evolutie van de arbeidsmarktsituatie van de bevolking in Vlaanderen, 1990-1996. Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV); bewerking APS.

* gemiddelde 1989-1991

** gemiddelde 1995-1997

beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar) gemiddeld 63 actief op de arbeidsmarkt. In onze buurlanden Nederland, Frankrijk en Duitsland is dit bijna 70%. Aan de basis van de lage Vlaamse activiteitsgraad ligt de typisch Belgische context, met de late intrede (langere leerplicht) en de vervroegde uitstreding (stelsel van brugpensioering).

2 Werkzaamheidsgraad

De werkzaamheidsgraad is in Vlaanderen tussen 1993 en 1997 toegenomen, en in de buurlanden en in de Europese Unie gedaald.

In 1997 heeft 59,5% van de Vlamingen tussen de 15 en 64 jaar een baan. Dit is minder dan in Nederland en Duitsland, maar ongeveer evenveel als in

ACTIVITEITSGRAAD

		VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND*	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
Mannen	15-24	35,5	34,6	53,6	36,7	64,4	48,7
	25-49	95,1	93,7	93,3	95,6	94,4	93,2
	50-64	51,5	51,1	66,2	56,8	61,9	63,6
	15-64	73,1	72,1	79,3	75,2	81,4	76,8
Vrouwen	15-24	31,6	29,2	47,1	31,7	61,8	41,5
	25-49	74,9	73,8	74,9	78,6	72,5	70,7
	50-64	21,1	23,7	43,7	42,8	33,1	37,5
	15-64	53,0	52,8	61,3	61,0	61,2	56,3
Totaal	15-24	33,6	31,6	50,4	34,2	63,1	45,1
	25-49	85,2	83,9	84,2	87,0	83,7	81,9
	50-64	36,2	37,2	54,9	49,6	47,5	50,2
	15-64	63,2	62,5	70,4	68,0	71,5	66,5

4.65 Activiteitsgraad naar geslacht en leeftijd, internationale vergelijking, in %, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).

* cijfers voor 1996

WERKZAAMHEIDSGRAAD							
		VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND*	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
Mannen	15-24	32,2	28,5	48,0	28,5	55,4	38,0
	25-49	92,0	87,8	86,5	86,7	89,9	85,4
	50-64	50,1	46,9	59,4	50,2	54,9	59,2
	15-64	70,4	66,6	72,7	66,9	75,5	69,2
Vrouwen	15-24	27,2	21,7	43,0	23,3	55,1	30,7
	25-49	69,7	66,0	68,2	68,2	65,1	62,4
	50-64	20,1	20,3	38,1	37,3	28,2	34,9
	15-64	49,0	45,5	55,4	52,1	54,5	49,0
Totaal	15-24	29,8	25,0	45,5	25,8	55,2	34,4
	25-49	81,1	77,1	77,5	77,3	77,7	73,9
	50-64	35,0	33,4	48,8	43,6	41,6	46,8
	15-64	59,5	56,5	64,1	59,4	65,2	59,1

4.66 Werkzaamheidsgraad naar geslacht en leeftijd, internationale vergelijking, in %, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).
* cijfers voor 1996

Frankrijk en de EU. De werkzaamheid in Vlaanderen is geconcentreerd in de middelste leeftijdsklasse: maar liefst 81% van de Vlamingen tussen 25 en 49 jaar oefent een job uit. Nergens anders in de Europese Unie, zelfs niet in de directe buurlanden, ligt dit cijfer hoger. Deze vaststelling geldt zowel voor de mannen (92%) als de vrouwen (69,7%).

③ Werkloosheidsgraad

Tussen 1995 en 1997 daalde de werkloosheidsgraad, zowel voor mannen als vrouwen. We bereiken stilaan uiterst lage cijfers: slechts 5,3% van de Vlamingen op

beroepsactieve leeftijd die zich aanbieden op de arbeidsmarkt is in 1997 werkzoekend. Deze daling treedt ook op in Nederland, maar het gemiddelde percentage in de Europese Unie blijft stijgen. Overall in de Europese Unie, ook in Vlaanderen, steekt de jeugdwerkloosheid uit boven de gemiddelde werkloosheidsgraad. Opvallend is wel dat Nederland en Duitsland het beter doen qua jeugdwerklozen dan Vlaanderen. De Vlaamse werkloosheidsgraad bij de ouderen blijft onder het EU-gemiddelde. Dat heeft alles te maken met de vervroegde uittreding via het brugpensioen.

WERKLOOSHEIDSGRAAD							
		VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND*	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
Mannen	15-24	9,0	17,5	10,5	27,0	9,2	21,9
	25-49	3,2	6,3	7,3	9,8	3,6	8,4
	50-64	2,8	4,3	10,2	8,0	2,9	6,9
	15-64	3,6	6,9	8,3	11,1	4,3	9,8
Vrouwen	15-24	14,1	25,8	8,6	31,1	10,3	26,1
	25-49	7,0	10,4	8,9	13,4	6,6	11,7
	50-64	4,6	4,5	12,7	8,9	5,2	6,8
	15-64	7,6	11,3	9,7	14,5	7,1	13,0
Totaal	15-24	11,4	21,2	9,6	29,0	9,7	23,8
	25-49	7,8	8,1	8,0	11,4	4,9	9,8
	50-64	3,3	4,3	11,2	8,4	3,7	6,9
	15-64	5,3	8,7	8,9	12,6	5,5	11,2

4.67 Werkloosheidsgraad naar geslacht en leeftijd, internationale vergelijking, in %, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).
* cijfers voor 1996

4.2.2 Tewerkstelling

Er zijn opnieuw meer jobs in Vlaanderen. De werkgelegenheid stijgt, zij het in bescheiden mate en niet overal. Zo leidt de tertiaïsering van de economie tot meer werkgelegenheid.

Opmerkelijk is ook dat de toename in de loontrekkende werkgelegenheid haast volledig op rekening komt van de deeltijdarbeid. Bepaalde tendensen in de werkgelegenheid kunnen een inspiratiebron vormen voor het overheidsoptreden op de arbeidsmarkt.

Sectorale structuur

1 Sectoren en statuut

De totale Vlaamse werkgelegenheid anno 1996 wordt geraamd op 1.809.000 loontrekkenden (arbeiders, bedienden, ambtenaren) en 360.000 niet-loontrekkenden (zelfstandigen en helpers in hoofdberoep).

Deze cijfers komen niet perfect overeen met de omvang van de werkende beroepsbevolking. Zo zijn er heel wat Vlaamse inwoners die hun job buiten Vlaanderen uitoefenen en omgekeerd zijn er een aantal personen die niet wonen in Vlaanderen maar

er wel werken. Daarnaast zijn er ook Vlamingen die meerdere jobs combineren.

Zelfstandigen en loontrekkenden werken door de band in verschillende sectoren. Voor loontrekkenden is de secundaire, de tertiaire en de quataire sector van relatief groot belang. Zelfstandigen vindt men vooral in de primaire en de tertiaire sector. De zelfstandigen in de primaire sector werken voornamelijk in de land- en tuinbouw. In 1996 telde Vlaanderen 41.000 boeren en tuinders, dit is 11,4% van de totale niet-loontrekkende werkgelegenheid. De secundaire sectoren met opvallend veel werknemers zijn de metaalsector (178.000 of haast 10% van

SECTORALE STRUCTUUR WERKGELEGENHEID						
	LOONTREKKENDEN		ZELFSTANDIGEN (+ HELPERS) IN HOOFDBEROEP		TOTAAL	
	AANTAL	% AANDEEL	AANTAL	% AANDEEL	AANTAL	% AANDEEL
Primaire sector	25.900	1,4	41.800	11,6	67.700	3,1
Secundaire sector	580.700	32,1	72.900	20,3	653.600	30,1
Tertiaire sector	645.900	35,7	197.100	54,8	843.000	38,9
Quartaire sector	551.400	30,5	46.400	12,9	597.800	27,6
Onbekend	5.200	0,3	1.300	0,4	6.500	0,3
Algemeen totaal	1.809.100	100,0	359.500	100,0	2.168.600	100,0

4.68 Samenstelling van de loontrekkende en niet-loontrekkende werkgelegenheid in 4 hoofdsectoren in Vlaanderen, 1996.
Bron: RSZ; RSVZ (bewerking Steunpunt WAV).

LOONTREKKENDE WERKGELEGENHEID

	1986-1994	1994-1995	1995-1996	MAART 1996-MAART 1997
Primaire sector	+28,0	+81,7	+12,1	+5,4
Secundaire sector	-3,4	-0,6	-1,8	-1,5
Tertiaire sector	+14,7	+3,3	+2,3	+4,4
Quartaire sector	+7,5	+2,3	+0,8	+1,8

4.69 Evolutie in de loontrekkende Vlaamse werkgelegenheid, in %, 1986-1997. Bron: MTA; RSZ (bewerking Steunpunt WAV).

alle jobs in loondienst) en de bouwsector (115.000 of 6,4% van het totaal).

De tertiaire sector is zowel bij de zelfstandigen als de loontrekkenden de omvangrijkste hoofdsector met respectievelijk 54,8% en 35,7%. Distributie en verhuur is hier de koploper.

De quartaire sector is in hoofdzaak een loontrekkende aangelegenheid. De spits wordt er afgebeten door het onderwijs (187.000 jobs), op de voet gevolgd door de gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (185.000) en het openbaar bestuur (134.000).

2 Groei- en krimpsectoren

De Vlaamse werkgelegenheid kent de laatste jaren een bescheiden groei met 2,3% tussen 1994 en 1995, en 0,6% in de periode 1995-1996.

De opvallende toename van het aantal werknemers in de primaire sector houdt meer verband met een administratieve uitbreiding in de registratie van seizoenarbeiders dan met reële jobcreatie.

In de secundaire sector ging werkgelegenheid verloren.

Naast de subsector winning van delfstoffen zijn de textiel-, meubel- en bouwnijverheid krimpsectoren bij uitstek.

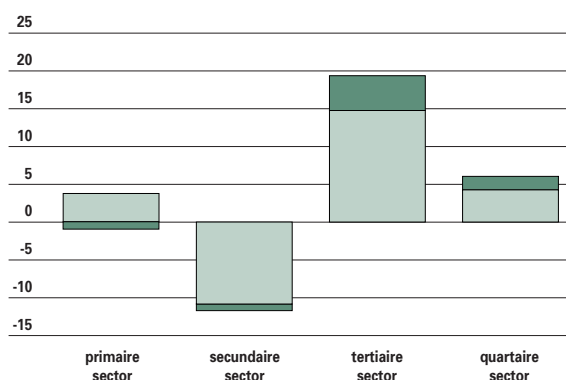
De sterkste groeiers zijn terug te vinden in de tertiaire sector. Subsectoren zoals informatica, selectie van personeel en bijstand aan ondernemingen behoren tot de opvallendste groeisectoren.

De creatie van banen in de quartaire sector is minder groot dan in de tertiaire; wat niet wegneemt dat de meeste quartaire deelsectoren zich in de categorie van de groeiers bevinden. De relatief kleine afvalsector en het onderzoeks- en ontwikkelingswerk doen het bijzonder goed.

Onderwijsniveau

De totale werkzaamheidsgraad van de personen tussen 25 en 59 jaar is tijdens de eerste helft van de jaren negentig sterk toegenomen: in 1990 was er

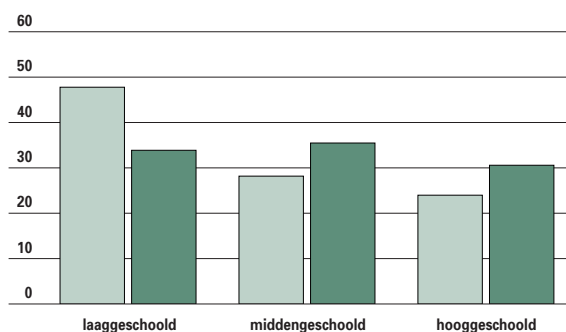
EVOLUTIE WERKGELEGENHEID

4.70 Evolutie in de loontrekkende en niet-loontrekkende Vlaamse werkgelegenheid, in absoluut aantal, x 1.000, 1995-1996.

Bron: RSZ; RSZV (bewerking Steunpunt WAV).

ONDERWIJSNIVEAU BEROEPSBEVOLKING

4.71 Evolutie van het onderwijsniveau van de werkende beroepsbevolking (25-59-jarigen) in Vlaanderen, 1990 (gemiddelde 1989-1991) en 1996 (gemiddelde 1995-1997), in %.

Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV); bewerking APS.

ongeveer 69% aan het werk, in 1996 is dit opgelopen tot 73%. Dit gaat gepaard met een enorme verschuiving in het opleidingsniveau van de werkende beroepsbevolking.

Het aantal laaggeschoolden met een baan is sterk teruggefallen (-22%) terwijl zowel het aantal midden- en hooggeschoolden met bijna 40% toegenomen is. Hiermee zijn de verschillen in aandelen van de 3 grote segmenten zodanig uitgevlakt dat ze momenteel een ongeveer even groot gewicht hebben in de werkende beroepsbevolking.

In Vlaanderen, net zoals in de andere Europese landen, hebben laaggeschoolden minder kans op werk. Hooggeschoolde vrouwen tussen 25 en 59 jaar hebben een goede kans op een job, gemiddeld 8 op 10 zoals in de rest van de Europese Unie, maar hun kansen dalen fel naarmate het opleidingsniveau zakt. Bij mannen speelt het diploma een minder

WERKZAAMHEIDSGRAAD NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

		VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND*	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
Mannen	Hoger	95,1	92,1	90,4	89,6	91,9	89,8
	Midden	91,9	87,6	82,5	86,3	90,1	85,3
	Lager	76,6	70,5	71,5	74,7	79,9	76,3
Vrouwen	Hoger	83,2	81,4	79,4	79,7	81,8	80,1
	Midden	66,4	63,9	65,9	69,3	68,0	66,5
	Lager	38,9	37,1	47,2	53,0	44,0	44,8
Totaal	Hoger	89,2	86,6	86,3	84,5	87,5	85,1
	Midden	79,5	76,5	74,3	78,4	79,6	76,4
	Lager	57,8	53,6	56,4	62,8	60,2	59,5

4.72 Werkzaamheidsgraad naar geslacht en opleidingsniveau, internationale vergelijking, in %, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).
* cijfers voor 1996

grote rol. De werkzaamheidsgraad bij de Vlaamse mannen ligt boven het EU-gemiddelde, ongeacht hun scholingsgraad.

Arbeidsregime

Het aandeel van de deeltijds loontrekkenden is net zoals in de andere EU-landen ook in Vlaanderen verder toegenomen. Toch ligt het Vlaamse percentage nog steeds onder het Europees gemiddelde. Dit is te wijten aan de Vlaamse mannen die maar moeilijk te verleiden lijken tot deeltijds werk. Het percentage van de Vlaamse vrouwen die deeltijds werken, ligt daarentegen boven het Europees gemiddelde. Kampioen van de deeltijdsarbeid blijft Nederland waar dit systeem reeds een tijdje ingeburgerd is. Naarmate deeltijdsarbeid toeneemt, daalt natuurlijk de gemiddelde wekelijkse arbeidsduur. Vreemd genoeg zegt dit weinig over de evolutie van de

arbeidsduur. Zowel fulltimers als parttimers werken steeds langer. In 1997 werkt een deeltijds loontrekkende gemiddeld 21,9 uur per week; wat meer is dan het Europees gemiddelde van 19,6 uur. De voltijds loontrekkende werkt 38,4 uur per week. Dit is 18 minuten meer dan in 1993, maar nog altijd twee uur minder dan het Europees gemiddelde. Net zoals in de rest van de EU werken de mannen een ietsje langer dan de vrouwen.

Uitzendarbeid

Uitzendarbeid steeg in 1997 met maar liefst 19,8%. Sinds 1990 is het totaal aantal gepresteerde uitzenduren reeds meer dan verdubbeld. Hiermee is Vlaanderen in Belgisch perspectief het gewest met de snelst groeiende uitzendactiviteit. 60% van de uitzenduren werden gepresteerd in Vlaanderen. De verhouding tussen arbeiders en bedienden is 75-25

DEELTIJDS WERKENDE IN TOTAAL LOONTREKKENDEN

		VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15*
Mannen	1993	2,0	2,5	2,4	4,1	14,8	4,0
	1997	2,8	3,6	3,7	5,6	16,7	5,5
	% wijziging	+50,2	+44,5	+46,0	+40,4	+18,1	+48,5
Vrouwen	1993	31,9	31,8	31,8	26,7	63,9	30,4
	1997	35,5	35,2	35,2	31,6	67,8	33,1
	% wijziging	+18,9	+16,9	+11,5	+23,1	+18,6	+22,8
Totaal	1993	14,1	14,5	14,9	14,3	34,8	15,2
	1997	16,1	16,8	17,6	17,6	38,3	17,6
	% wijziging	+21,5	+19,7	+14,7	+25,8	+18,4	+26,7

4.73 Aandeel van de deeltijds werkenden in het totaal aantal loontrekkenden (%) en evolutie (%), naar geslacht, internationale vergelijking, 1993 en 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).
* cijfers EU12 in plaats van EU15 voor 1993

WEKELIJKSE ARBEIDSDUUR LOONTREKKENDEN

			VLAANDEREN	BELGIË	DUITSLAND*	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15**
Voltijds	Mannen	1993	38,7	38,6	39,9	40,6	39,5	41,1
		1997	38,0	38,8	40,4	40,4	39,3	41,2
	Vrouwen	1993	37,0	36,9	39,3	38,7	39,1	38,8
		1997	37,3	37,2	39,3	38,6	38,7	38,9
	Totaal	1993	38,1	38,1	39,7	39,8	39,4	40,3
		1997	38,4	38,3	40,1	39,7	39,2	40,4
Deeltijds	Mannen	1993	21,3	21,4	17,8	22,6	18,2	19,0
		1997	22,4	22,1	15,9	22,4	19,4	19,0
	Vrouwen	1993	20,9	20,8	20,2	22,2	17,9	19,5
		1997	21,9	21,5	18,8	22,6	18,7	19,8
	Totaal	1993	21,0	20,9	19,9	22,2	18,1	19,5
		1997	21,9	21,6	18,5	22,6	18,9	19,6

4.74 Gemiddelde gewoonlijke wekelijkse arbeidsduur van voltijdse en deeltijdse werkende loontrekkenden tussen 15 en 64 jaar, naar geslacht, internationale vergelijking, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).

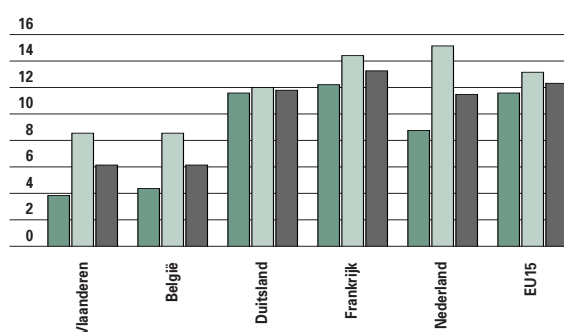
* cijfers 1996 in plaats van 1997

** cijfers EU12 in plaats van EU15 voor 1993

voor Vlaanderen. In Brussel met haar diensteneconomie ligt dit net omgekeerd.

De uitzendstudent kent de jongste jaren heel wat succes. Momenteel loopt 36% van alle studentenjobs via interimagentschappen. De reden van deze bijval is niet zozeer een toename van studentenjobs, maar wel het feit dat het administratief makkelijker is studenten aan te werven via een interimkantoor, dan op eigen kracht.

TIJDELIJKE ARBEID

4.75 Aandeel tijdelijke arbeid in het totaal aantal loontrekkenden, in %, per geslacht, internationale vergelijking, 1997. Bron: NIS, SEB; Eurostat (bewerking Steunpunt WAV).

UITZENDARBEID

		VLAANDEREN	WALLONIË	BRUSSEL	BELGIË
Gepresteerde uren (in miljoen)	*	60,2	24,2	15,1	99,5
gepresteerde uren (in % totaal België)		60,5	24,3	15,2	100,0
% arbeiders	*	74,7	74,8	28,2	63,2
% bedienden		25,3	25,2	71,8	36,8
Aantal uitzendkrachten (naar woonplaats)	**	n.b.	n.b.	n.b.	249.000
Voltijdse equivalenten (schatting)	**	31.600	12.700	8.000	52.286
Aantal uitzendstudenten	*	n.b.	n.b.	n.b.	95.000
hun uitzendactiviteit (in % totaal België)	*	78,7	13,2	8,1	100,0
Penetratiegraad %	*	n.b.	n.b.	n.b.	1,6

4.76 Uitzendarbeid publieke en private sector, per gewest, 1997. Bron: *UPEDI, **Sociaal Fonds voor de Uitzendarbeid.

4.2.3 Onevenwichtigheden op de arbeidsmarkt

De werkloosheid hangt traditioneel een beeld op van de kloof tussen vacatures en werkzoekenden. Via de moeilijk in te vullen vacatures krijgen we een zicht op knelpunten op de jobmarkt. De vlugge beschikbaarheid aan deze gegevens maakt het mogelijk snel in te spelen op de onevenwichten op de arbeidsmarkt. Niet alleen de werkloosheidsomvang is van belang, maar ook de kenmerken. Deze laatste maken het mogelijk de werkloze te typeren en op zoek te gaan naar een aangepaste aanpak. De veelheid aan definities bemoeilijkt niettemin het precies meten van het werkloosheidsfenomeen.

Werkloosheid

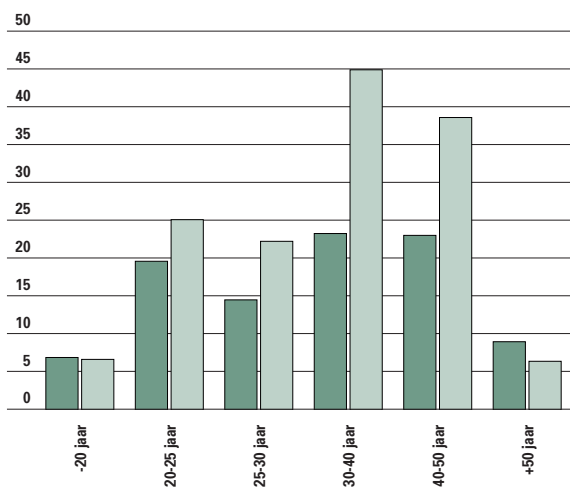
In 1997 telde Vlaanderen 319.056 werkzoekenden. Hiervan zijn er 75% niet-werkende werkzoekenden (NWWZ, de werklozen) en 25% werkende werkzoekenden (WWZ).

In de periode 1995-1996 daalde het aantal NWWZ met 3,4%. Deze tendens houdt verder aan en verdubbelde zelfs tot 6,8% in de periode 1996-1997. Dit is in eerste instantie te wijten aan de economische heropleving. Daarnaast zijn er ook een aantal institutionele maatregelen zoals vrijstellingen (voor

		WERKZOEKENDEN				EVOLUTIE (%)			
		1997				MANNEN		VROUWEN	
		MANNEN		VROUWEN		MANNEN		VROUWEN	
		AANTAL	%	AANTAL	%	1990-1997	1996-1997	1990-1997	1996-1997
Niet-werkende werkzoekende	UVW	74.718	77,4	116.414	80,7	+40,1	-7,3	+17,1	-8,2
	schoolverlater	11.294	11,7	12.202	8,5	+70,3	-7,1	+43,9	-6,1
	vrij ingeschreven	4.862	5,0	6.008	4,2	+171,2	+3,0	+141,0	+5,5
	andere	5.676	5,9	9.713	6,7	+248,9	-3,4	+242,6	0,0
	totaal	96.550	100,0	144.337	100,0	+52,3	-6,6	+27,5	-7,1
Werkende werkzoekende	deeltijds	9.066	50,8	53.064	87,9	-73,6	-9,9	-49,5	-15,9
	voltijds	8.118	45,5	6.939	11,5	+152,8	+30,6	+154,8	+26,9
	andere	648	3,6	336	0,6	-12,1	+0,6	-3,7	+4,7
	totaal	17.832	100,0	60.339	100,0	-9,4	+5,3	-44,2	-12,4

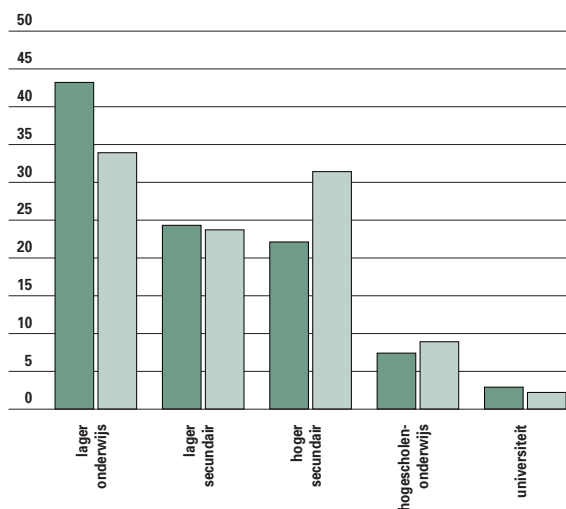
4.77 Evolutie werkzoekenden volgens geslacht en categorie, Vlaams Gewest, 1990-1997. Bron: VDAB.

NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

4.78 Niet-werkende werkzoekenden naar geslacht en leeftijd, Vlaams Gewest, x 1.000, 1997. Bron: VDAB.

NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

4.79 Niet-werkende werkzoekenden naar geslacht en studieniveau, Vlaams Gewest, in %, 1997. Bron: VDAB.

bijvoorbeeld ouderen) en schorsingen die de werkloosheidscijfers mee naar beneden gekleurd hebben. Vooral de reeks vrijstellingen heeft zowel in 1996 als in 1997 een grote invloed gehad op de werkloosheidscijfers. Bij de 50-plussers trad er een sterke afname op die haast volledig toe te schrijven is aan het uitschrijven van ouderen.

Bij de NWWZ vormen de schoolverlaters en de uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW's) de hoofdbrok met 79%. Precies deze groepen kenden een daling. De werkloze jongeren vormen anno 1997 niettemin nog steeds een risicogroep: meer dan 1 op 5 werkzoekende vrouwen is jonger dan 25 jaar en bij de mannen is dit zelfs 1 op 4.

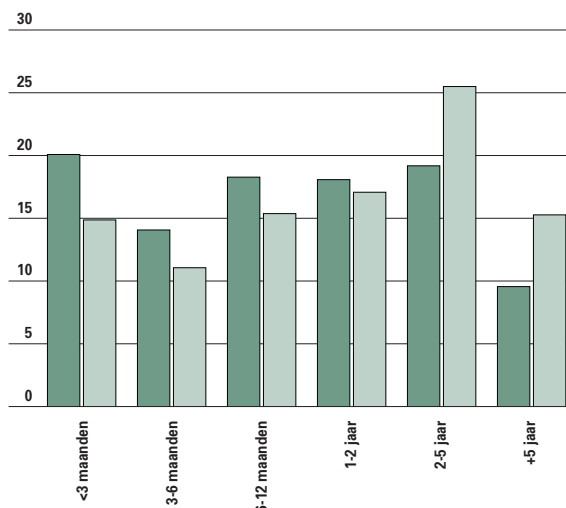
Een hoger diploma blijft voor hen onmiskenbaar een belangrijke sleutel tot de arbeidsmarkt. Meer dan de helft van de werklozen in 1997 beschikte ten hoogste over een diploma lager secundair onderwijs.

Binnen deze groep zijn de personen met alleen een diploma lager onderwijs, de zogenaamde laaggeschoolden, in de meerderheid.

De daling van de werkloosheid laat zich voelen bij zowel mannen als vrouwen, en in elke leeftijdsklasse. De vrouwen blijven echter langer zonder werk dan de mannen. In de categorie langdurig werklozen zijn vrouwen in de meerderheid, terwijl mannen vooral terug te vinden zijn in de kortdurende werkloosheid (minder dan 1 jaar).

Bij de WWZ, die grotendeels uit deeltijds werkende vrouwen bestaat, valt de sterke stijging op bij zowel

NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

4.80 Niet-werkende werkzoekenden naar geslacht en werkloosheidsduur, Vlaams Gewest, in %, 1997. Bron: VDAB.

de voltijds werkende mannen (+30,6%) als de voltijds werkende vrouwen (+26,9%).

Vacatures

Ontvangen en vervulde werkaanbiedingen kenden bij de VDAB in 1996 een sterke stijging. Dit zet zich verder in 1997. Het aantal ontvangen vacatures steeg met 11,7%, het aantal vervulde werkaanbiedingen met 6,6%.

VDAB-VACATURES

	ONTVANGEN (AANTAL)			VERVULD (AANTAL)		
	1996	1997	% WIJZIGING	1996	1997	% WIJZIGING
Normaal economisch circuit	100.191	114.126	+13,9	74.479	80.695	+7,7
vaste circuits	75.063	83.991	+11,9	55.099	60.023	+8,2
tijdelijke circuits	25.128	30.135	+19,9	19.380	20.672	+6,3
Alternatief circuit	6.455	6.280	-2,7	5.412	5.523	+2,0
Extra's (horeca)	2.558	1.801	-29,6	2.688	1.768	-52,0
Eures	1.245	1.159	-6,9	262	306	+14,4
Totaal	110.449	123.366	+11,7	82.841	88.292	+6,6

4.81 Groei VDAB-vacatures per arbeidscircuit, Vlaams Gewest, 1996-1997. Bron: VDAB.

De voortdurende toename is voor het grootste deel toe te schrijven aan de gunstige conjunctuur, maar ook aan de introductie van nieuwe on-linetechnieken zoals Werk Informatie Systeem (WIS), Kandidaten Informatie- en Selectiesysteem (KISS) en internet, en in de persoonlijke contacten met de bedrijven.

In 1997 bereikte het aantal ontvangen vacatures

voor het normaal economisch circuit een recordhoogte met 114.126. Hiervan werden er 70,7% vervuld. De overige circuits, die minder dan 10% van het totaal aantal ontvangen werkaanbiedingen omvatten, noteerden elk in 1997 een afname. De vraag naar extra's (korte tewerkstellingen in de horecasector) kende zelfs een duik van 30%.

Enkele recente trends bij de ontvangen werkaanbie-

KNELPUNTBEROEPEN

BEROEPSGROEP	OORZAAK KNELPUNKTKARAKTER				
	KWANTITATIEF	KWALITATIEF	ARBEIDSSOMSTANDIGHEDEN		
			LOON	AARD WERK	ZELFSTANDIG
Ingenieurs	X	X			
Verplegend personeel	X			X	
Onderwijzend personeel	X		X		
Tekenaars, technici	X	X			
Informatici	X	X			
Kaderpersoneel, bedienden		X			
Verkoopspersoneel		X	X	X	X
Arbeiders tuin		X	X		
Steenbewerkers	X				
Chauffeurs	X	X		X	
Arbeiders textiel en kleding	X	X			
Arbeiders metaal	X	X			
Arbeiders houtbewerking	X	X			
Arbeiders bouw	X	X			
Arbeiders drukkerij	X	X			
Bakkers			X	X	
Beenhouwers		X	X	X	
Horecapersoneel			X	X	
Kappers		X	X	X	

4.82 Belangrijkste beroepsgroepen waarin de knelpuntberoepen kunnen gesitueerd worden, Vlaams Gewest, 1997. Bron: VDAB.

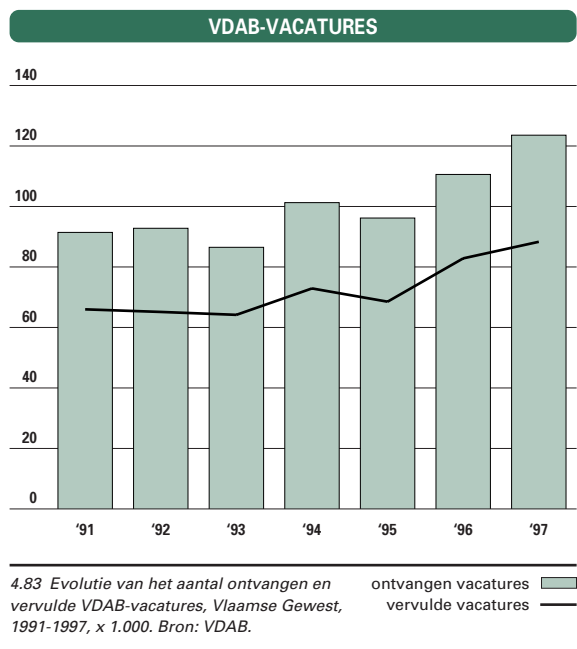

dingen: een stijgend aandeel van de bediendenberoepen (hetgeen een indicatie is van de verdere tertialisering van onze economie), een sterk toenemende vraag naar afgestudeerden met een diploma van het hogescholenonderwijs en meer vraag naar talenkennis en ervaring.

Uit de door de VDAB afgehandelde vacatures worden de zogenaamde knelpuntberoepen gepuurd. Dit zijn de beroepen waarvoor de vacatures minder gemakkelijk ingevuld worden. De knelpunten komen opvallend veel voor bij technische beroepen (studierichtingen als mechanica, elektromechanica, elektriciteit, elektronica, hout, bouw). Er is een duidelijk kwalitatief probleem: de werkgever stelt steeds hogere eisen inzake ervaring, zelfstandig kunnen werken, flexibiliteit, enzovoort. Maar daarnaast is er ook een groeiend kwantitatief probleem. De vraag naar werkkrachten in de bouw kan niet ingevuld worden. Hetzelfde probleem doet zich voor bij informatici, kaderpersoneel (met ervaring), verpleegkundigen, commerciële functies, horecapersoneel en kappers.

Aan informatici is op korte termijn een schrijnend gebrek ontstaan: vrijwel geen problemen in 1994, hoofdzakelijk een kwalitatief knelpunt in 1995, en vanaf 1996 ook een kwantitatief knelpunt. In 1997 is het tekort aan informatici nog toegenomen.

De knelpunten bij de beroepsgroepen als onderwijzend personeel, chauffeurs, steenbewerkers, textielarbeiders en drukkers hebben slechts betrekking op een eerder gering aantal jobs.

4.2.4 Overheidsoptreden

Een Vlaams werkgelegenheidsbeleid kan niet losstaan van de maatregelen op federaal en Europees niveau. De Vlaamse overheid maakt geen bijkomend middelen vrij voor de klassieke tewerkstellingsprogramma's, maar investeert in werkervaring voor langdurig en laaggeschoolde werklozen. Een belangrijk nieuw element in dit verband is de uitbreiding naar de commerciële sector (WEP-privé). De inspanningen om begeleiding en opleiding aan werkzoekenden aan te bieden nemen toe. Tegelijkertijd worden werknemers via premies aangespoord om minder te gaan werken. Deze aanmoediging werd uitgebreid en verbonden met het volgen van opleiding.

ARBEIDSGRIJPEN FEDERALE OVERHEID									
	EENHEID	MEETMOMENT	BRUSSEL	%RIJK	VLAANDEREN	% RIJK	WALLONIË	% RIJK	RIJK
Beroepsbevolking	aantal	1996	397.058	9,2	2.522.372	58,7	1.378.114	32,1	4.297.544
Acties inzake de kwaliteit van de arbeidskrachten									
Stage der jongeren**	aantal pers.	30/6/98	1.511	9,2	9.503	57,9	5.400	32,9	16.414
Ingroeibanen*	arbeidsovereenk.	30/6/97	92	13,5	391	57,2	200	29,3	683
Overeenkomst werk-opleiding*	lopende overeenk.	30/6/98	301	15,9	1.003	53,0	588	31,1	1.892
Begeleidingsplan werklozen*	gesloten overeenk.	30/6/97	40.511	14,4	131.799	46,7	109.677	38,9	281.987
Acties inzake het volume van de arbeidskrachten									
Conventioneel brugpensioen	aantal pers.	30/7/98	6.496	5,3	81.148	65,9	35.557	28,9	123.201
Halftijds brugpensioen	aantal pers.	30/6/98	32	5,9	382	70,5	128	23,6	542
Werkloosheidsonderbreking	aantal pers.	30/6/98	257	2,8	6.707	72,4	2.303	24,9	9.267
Oudere NWWZ	aantal pers.	30/7/98	13.921	10,5	74.854	56,6	43.455	32,9	132.230
Loopbaanonderbreking*	aantal pers.	30/7/98	2.801	4,1	45.566	67,3	19.350	28,6	67.717
Acties inzake de vraag naar arbeidskrachten									
PWA	aantal actieve pers.	30/6/98	1.613	4,6	18.207	51,9	15.272	43,5	35.092
	aantal actieve PWA's	31/12/97	19	3,6	257	48,1	258	48,3	534
Voordeelbanenplan	Aantal aanwerv.	1/1/95-31/8/98	13.633	8,3	70.454	43,0	79.638	48,6	163.725
Deeltijdse arbeid	Aantal pers.	30/7/98	4.828	6,7	36.389	50,3	31.187	43,1	72.404

4.84 Federaal overheidsingrijpen op de arbeidsmarkt. Bron: MTA; RVA.

* gedeeltelijke overlapping met gewestelijke maatregelen

** met inbegrip van de eerste werkervaringscontracten sinds 1996

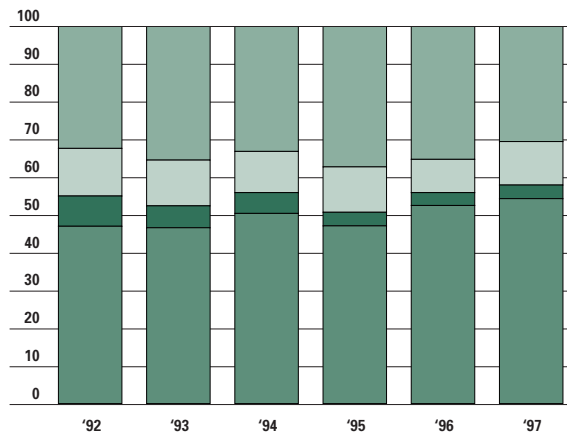
Werkgelegenheid is vanzelfsprekend een heet politiek hangijzer. Een werkgelegenheidsbeleid is dan ook terug te vinden op elk politiek niveau. Europa is duidelijk aanwezig. De Europese Unie heeft 4 thema's: inzetbaarheid van werkloze, flexibiliteit van werknemers, ondernemerschap en een gelijkekansenbeleid. De federale programma's gelden voor het hele land, maar toch worden door de diverse regio's duidelijk andere accenten gelegd. Zo maakt Wallonië verhoudingsgewijs meer gebruik van het begeleidingsplan voor werklozen, PWA's en halftijds brugpensioenen. In Brussel zijn de ingroeibanen en de overeenkomsten voor werk-opleiding relatief meer in zwang. Jongerenstage, werkloosheidsonderbreking en loopbaanonderbreking zijn dan weer instrumenten die in verhouding meer in Vlaanderen ingezet worden. De Vlaamse overheid van haar kant legt vooral de nadruk op de verbetering van de inzetbaarheid van jongeren en langdurige werklozen.

Opleiding

1 Beroepsopleiding

De VDAB organiseert beroepsopleidingen voor zowel de werkloze als de werkende werkzoekenden. In 1997 beëindigden alweer meer werklozen hun opleiding dan het voorgaande jaar. De stijging was het duidelijkst in de tertiaire (informatica) en de quartaire sector (gezins- en bejaarden-

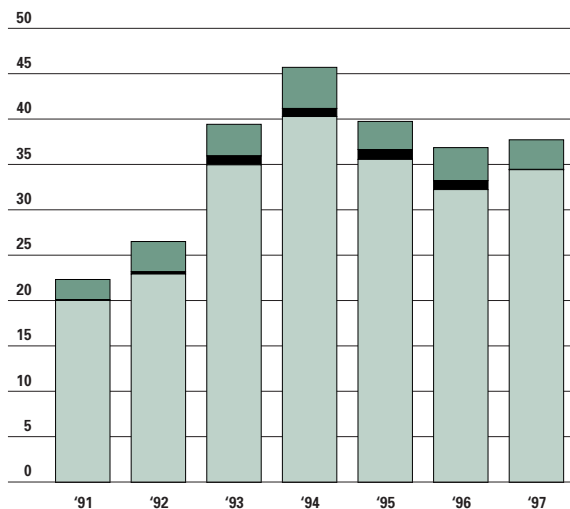
EVALUATIE BEROEPSOPLEIDING

4.85 Toestand van werkzoekenden die een beroepsopleiding volgden 6 maanden na het einde van de opleiding, Vlaanderen, in %, 1992-1997. Bron: VDAB.

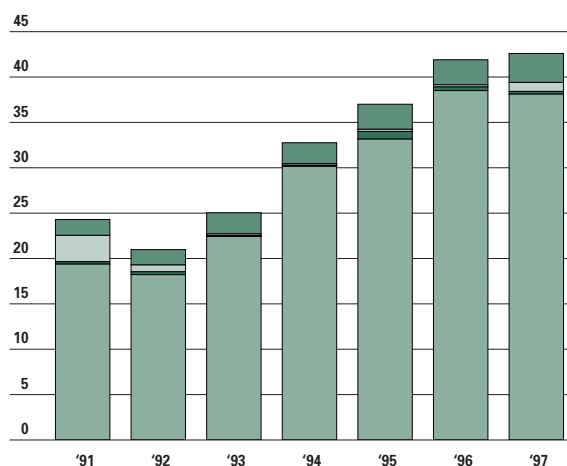
helpers, verpleegkundigen). De gemiddelde duur van een opleiding daalt. Dit is onder meer te wijten aan de formule van open leren waarbij de cursist met de instructeur de timing afsprekt en die per definitie korter is. De beroepsopleidingen resulteren in een bijna onmiddellijk effect. Bijna 60% is na 6 maanden aan het werk. Ongeveer 30% is nog steeds werkzoekend en 10% volgt opnieuw een opleiding.

OPLEIDINGEN WERKZOEKENDEN

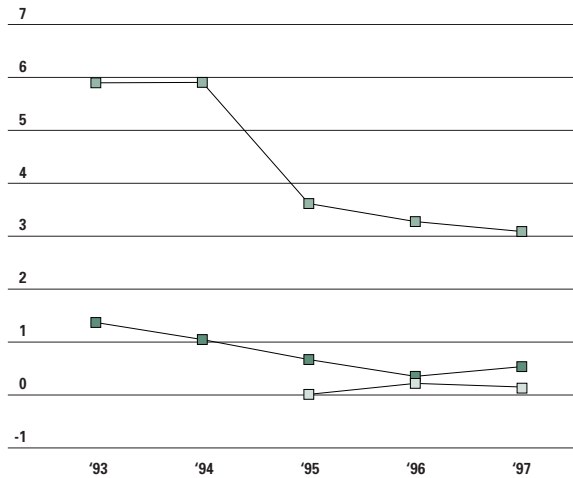
4.86 Aantal beëindigde opleidingen van werkzoekenden, Vlaanderen, 1991-1997, x 1.000. Bron: VDAB.

OPLEIDINGEN WERKNEMERS

4.87 Aantal beëindigde opleidingen van werknemers, Vlaanderen, 1991-1997, x 1.000. Bron: VDAB.

PSYCHOLOGISCHE BEGELEIDING EN ORIENTERING

4.88 Aantal activiteiten in kader van de psychologische begeleiding en oriëntering, Vlaanderen, x 1.000, 1993-1997. Bron: VDAB.

screening kandidaat
 beroepsopleiding
 individueel oriëntatieonderzoek
 multidisciplinair onderzoek

Het aantal opgeleide werknemers groeide in 1997 lichtjes. De gemiddelde duur van een werknemersopleiding steeg. Dit wordt voor een stuk verklaard door het afstandsleren dat doorgaans langer duurt dan een klassikale cursus.

2 Innovatie-opleiding

Via het hefboomkrediet wil de overheid investeringen uitlokken in permanente vorming en kennisversterking. Er worden extra Vlaamse middelen ter beschikking gesteld wanneer sectoren en ondernemingen, eventueel via cofinanciering van Europees Sociaal Fonds, besluiten om opleidingen in te richten die gericht zijn op innovatie.

Op 30 april 1998, bij het afsluiten van de aanvragen, waren 113 projecten ingediend. Hiervoor werd een bedrag van 665 miljoen frank gereserveerd.

Begeleiding

1 Trajectbegeleiding

De trajectbegeleiding houdt een intensieve en (meestal) individuele begeleiding in van de werkzoekende. Het is een continu proces dat bestaat uit verschillende fasen: instap, opleiding, begeleiding naar de arbeidsmarkt, hulp bij indienstneming, begeleiding op de werkplek. Naarmate de werkzoekende meer begeleiding nodig heeft, worden meer begeleidingsinstrumenten ingeschakeld.

EVALUATIE BEGELEIDINGSPLAN

	DOEL- GROEP 1992 (1)	DOEL- GROEP 1995 (2)	DOEL- GROEP 1996 (3)	VERSCHIL IN UITSTROOM (2-1)	(3-1)
Na 6 maanden (%)	29,0	35,8	39,3	6,8	10,3
Na 12 maanden (%)	36,2	45,5	48,7	9,3	12,5

4.89 Evaluatie begeleidingsplan. Bron: VDAB.

Een goed voorbeeld zijn de Jobclubs die de werkzoekende helpen bij het solliciteren via onder meer gespecialiseerde trainingssessies. Sinds 1987 vonden ruim 15.000 'Jobclubbers' werk. In 1997 telden de Jobclubs 4.432 leden, waarvan 3.434 nieuwe werkzoekenden. Van de groep die gestart is in de eerste jaarhelft van 1997 had 65,3% 6 maanden later werk gevonden en volgt 6,5% een opleiding. Ten opzichte van 1996 is het aandeel van de langdurig werkzoekenden (langer dan 5 jaar) toegenomen tot 10%.

De Weer-werkactie, opgestart in 1989, richt zich prioritair tot langdurig werkzoekenden en bestaansminimumtrekkers. Weer-Werk wil de werkzoekende helpen bij de reïntegratie in het arbeidssysteem. Dit kan diverse vormen aannemen: het oriënteren en informeren van de werkzoekende, bijkomende opleiding, begeleidete werkstelling en sollicitatiebegeleiding. In 1997 namen 15.892 werklozen aan de actie deel, waarvan 6.593 nieuwe. Van de werkzoekenden die de Weer-Werkbegeleiding beëindigden in de eerste helft van 1997, zijn er 56% doorgestroomd naar werk of opleiding.

Een werkzoekende kan op eigen vraag of op aanraden van een VDAB-consulent een psychologisch onderzoek aanvragen. Het aantal onderzoeken daalt, vele werkzoekenden worden nu in eerste instantie geholpen door andere diensten binnen de trajectbegeleiding. Het onderzoek kan drie vormen aannemen: een individueel oriëntatieonderzoek, screening van kandidaten voor beroepsopleiding en een multidisciplinair onderzoek in het kader van de inschrijvingsprocedure bij het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap, met als doel advies te krijgen over tewerkstellings- en opleidingsmogelijkheden. Voor het eerst in vier jaar stijgt het aantal individuele oriëntatieonderzoeken.

Het begeleidingsplan voor werkzoekenden is een federale maatregel die in feite door de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling uitgevoerd wordt. Het project biedt de werkzoekende een professionele begeleiding op het moment dat hij of zij in de werkloosheid verstrikt dreigt te geraken. Het biedt

ERKENDE BUREAUS ARBEIDSBEMIDDELING

	21/9/95	31/12/96	1/9/97	1/7/98
Uitzendbureaus	72	75	75	81
Wervings- en selectiebureaus	248	275	290	290
Wervingsbureaus	1	3	2	3
Selectiebureaus	8	6	6	4
Outplacement	14	12	13	12

4.90 Aantal erkende uitzend-, wervings- en/of selectie- en outplacementbureaus, Vlaanderen, 1995-1998. Bron: EWBL, Afdeling Migratie en Arbeidsmarktbeleid.

de federale overheid tevens de mogelijkheid om een scherper toezicht uit te oefenen op de inspanningen van de werkzoekenden bij het zoeken naar een baan. Het begeleidingsplan richt zich tot werkzoekenden jonger dan 46 jaar die reeds 10 maanden werkloos zijn en ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs bezitten. De begeleidingsconsulent en de werkzoekende ondertekenen beiden een begeleidingsovereenkomst. In 1997 werden er 13.849 overeenkomsten ondertekend. Deze werkmethode levert naar raming een meeruitstroom op van 12,5%.

2 Outplacement

Werknemers die plots op straat komen te staan door het faillissement van hun werkgever kunnen onder bepaalde voorwaarden een outplacementbegeleiding krijgen op kosten van de Vlaamse overheid. In 1997 werden bij 6 sluitingen een aanvraag ingediend. Hiervan werden 5 dossiers principieel goedgekeurd en konden 669 werknemers terugvallen op een outplacementbegeleiding. Ter vergelijking: in 1996 werd outplacement goedgekeurd voor 3 ondernemingen en begeleiding voorzien voor 347 werknemers. Het percentage van werknemers dat op het aanbod tot begeleiding ingaat, varieert sterk van bedrijf tot bedrijf: tussen 17% en 54%. In vier bedrijven wordt de begeleiding verzorgd door de VDAB, in één geval door een privé-bureau. Van de werknemers die geholpen werden door de VDAB heeft op dit ogenblik 46% werk. De werknemers die begeleid werden door het privé-bureau hebben allemaal een baan gevonden. In 1997 werd 13 miljoen frank vastgelegd voor de outplacementbegeleiding en voor 1998 loopt dit op tot 14 miljoen frank.

3 Erkenning uitzend-, wervings-, selectie- en outplacementbureau's

Het aantal erkende uitzendbureaus is in 1998 met meer dan 10% gestegen. De positieve signalen uit de uitzendsector hebben er waarschijnlijk toe bijgedra-

gen dat een aantal investeerders zich (opnieuw) in deze sector zijn gaan interesseren.

Het aantal wervings- en selectiebureaus is ten opzichte van 1997 gelijk gebleven.

Bijna alle bureaus doen zowel selectie als werving, een afzonderlijke erkenning wordt slechts zelden gevraagd.

De outplacement-sector blijkt heel stabiel te zijn. Sinds de inwerkingtreding van de erkenningsregeling werden slechts weinig nieuwe erkenningsaanvragen ingediend.

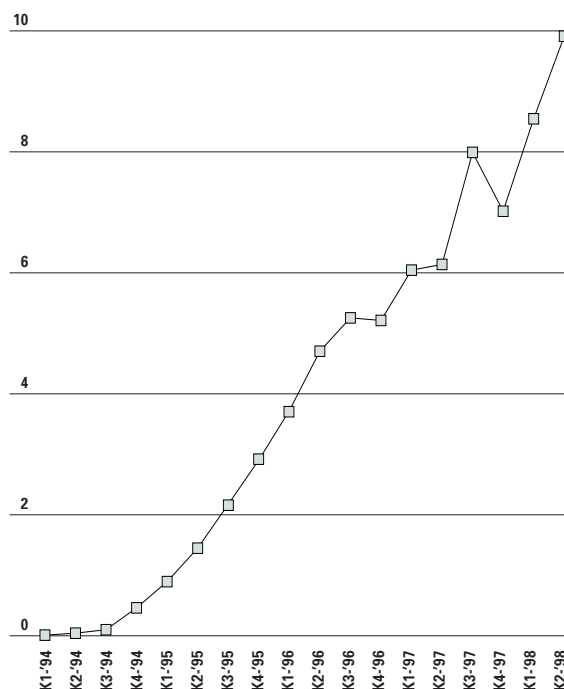
Arbeidsherverdeling

Een uitweg voor de werkloosheid is het herverdelen van het bestaande arbeidsvolume. De Vlaamse overheid stimuleert dan ook loopbaanonderbreking en deeltijds werken via aanmoedigingspremies. De eerste initiatieven dateren al van 1994. In de loop van 1998 werden de criteria nog versoepeld en de premies opgedreven.

Het aantal begunstigden van aanmoedigingspremies neemt toe van jaar tot jaar: medio 1998 was hun aantal opgelopen tot bijna 10.000.

Eind juni 1998 waren er, sedert het begin van de

BEGUNSTIGDEN AANMOEDIGINGSPREMIES

4.91 Evolutie van het aantal begunstigden van aanmoedigingspremies in het kader van arbeidsherverdeling, per kwartaal, 1994-1998, x 1.000. Bron: EWBL, afdeling Migratie en Arbeidsmarktbeleid.

GOEDGEKEURDE AANVRAGEN M.B.T. AANMOEDIGINGSPREMIE

		JANUARI 1996			JULI 1997			JUNI 1998		
		MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL
Deeltijds werken	(privé-sector)	208	1.664	1.872	500	3.750	4.250	1.033	6.039	7.072
	% man/vrouw	11	89	100	12	88	100	15	85	100
Loopbaanonderbreking	(privé-sector)	84	2.713	2.797	221	7.149	7.370	618	12.208	12.826
	% man/vrouw	3	97	100	3	97	100	5	95	100
	(openbare sector)	40	1.179	1.219	102	3.060	3.162	313	6.912	7.225
	% man/vrouw	3	97	100	3	97	100	4	96	100
Totaal	(privé- en openbare sector)	322	5.556	5.880	823	13.959	14.782	1.964	25.159	27.123
	% man/vrouw	5	94	100	6	94	100	7	93	100

4.92 Goedgekeurde aanvragen m.b.t. aanmoedigingspremies, naar geslacht, januari 1996-juni 1998 (cumulatieve cijfers).
Bron: EWBL, afdeling Migratie en Arbeidsmarktbeleid.

maatregel, in totaal 31.645 aanvragen ingediend, waarvan 22.876 voor de privé-sector en 8.769 voor de openbare sector.

Dit resulteerde in een toekenning van 7.072 premies voor deeltijdse arbeid (privé-sector) en van 20.051 premies voor loopbaanonderbreking (privé en openbare sector).

Arbeidsduurvermindering en loopbaanonderbreking blijven nog steeds en vooral een vrouwenaangelegenheid (93%), al is het aandeel van de mannen lichtjes gestegen van 5% in januari 1996 naar 7% in juni 1998.

Dit was een onmiddellijk gevolg van nieuwe, meer flexibele instapformules.

Tewerkstellingscreatie en -ervaring

In de jaren zeventig poogde de overheid de werkloosheid terug te dringen door zelf jobs te creëren bij openbare besturen en in vzw's.

In 1997 resulteert dit in 38.600 voltijdse arbeidsplaatsen, ingevuld door 55.000 personen. Ruim 2/3 daarvan zijn vrouwen. Binnen een aantal tewerkstellingsprogramma's zijn de arbeidsplaatsen ondertussen structureel geworden.

De tewerkstellingsprogramma's zijn in volle evolutie. De Vlaamse regering besliste in 1997 het grootste deel van de Weer-Werkprojecten en het Werkervaringsplan (WEP) over te hevelen naar het nieuwe Werkervaringsplan-plus (WEP-PLUS-plan). De klemtoon wordt gelegd op werkervaring, begeleiding en deeltijdse tewerkstelling.

Een screening in 1997 van de lopende werkervaringsstelsels (het Weer-Werk-Gesco en het WEP)

leverde een gedetailleerd beeld op van de deelnemers:

- het plan richt zich tot laaggeschoolde langdurig werklozen;
- de meerderheid bestaat uit vrouwen (55%);
- een grote meerderheid werkt voltijds, deeltijdse banen worden vooral ingenomen door vrouwen;
- de vrouwen blijken procentueel wel iets hoger geschoold dan de mannen: 54% van de mannen zijn ongeschoold en 37% van de vrouwen;
- 2% van de personen heeft een handicap, 10% trekt een bestaansminimum, 10% is migrant;
- de meeste projecten situeren zich in de welzijns-, cultuur- en leefmilieusector.

Een meerderheid van de werknemers was tewerkgesteld als Gesco in de contingentovereenkomsten bij provinciale en overheidsdiensten. Een kleine minderheid (1,6%) is actief in invoegbedrijven, leereiland en sociale werkplaatsen die raakvlakken hebben met de commerciële sector.

Aan de hand van een onderzoek rond sociale werkplaatsen (bevraging bij 53 promotoren die samen 490,5 voltijdse equivalenten of 557 personen tewerkstelden) in 1997, kon een profiel van de sociale werkplaatsen worden geschetst:

- mannen (52%) en vrouwen (48%) zijn in gelijke mate vertegenwoordigd binnen het stelsel;
- de meeste werknemers werken voltijds (88%);
- meer dan de helft (54%) van de werknemers is ongeschoold (diploma lager onderwijs of minder), 34% heeft een diploma lager secundair onderwijs;
- bijna 8 op 10 bleek meer dan 5 jaar inactief te zijn op het moment van de indiensttreding;
- de meeste werknemers zijn tussen 30 en 45 jaar (63%), 19% is ouder dan 45 jaar;

TEWERKSTELLINGSINITIATIEVEN

	AANTAL VOLTUJDSE EQUIVALENTEN (VTE)				KOSTPRIJS OP JAARBASIS IN MIO. BEF	KOSTPRIJS PER VTE IN MIO. BEF
	1997		1998			
	MAN	VROUW	TOTAAL	RAMING	1997	1997
DAC*	1.363	5.514	6.877	6.850	5.795,1	0,84
PBW *** (= IBF)	202	1.639	1.841	1.841	1.007,7	0,55
GESCO** (plaatselijke besturen)	8.460	12.748	21.208	21.337	8.965,0	0,42
GESCO Onderwijs	137	1.111	1.248	1.245	778,2	0,62
GESCO Algemeen****	1.706	3.984	5.690	4.199	3.145,5	0,55
Sociale werkplaatsen	270	255	525	800	484,0	0,92
WEP-(PLUS)	566	251	817	6.000	670,0	0,82
Eerste werkervaringscontracten	133	162	295	366	300,0	1,02
Invoegbedrijven	50	22	72	79	60,0	0,83
Leereilanden	4	6	10	10	18,0	1,80
Totaal	12.891	25.692	38.583	42.727	21.223,5	0,55

4.93 Enkele tewerkstellingsinitiatieven in Vlaanderen, 1997. Bron: EWBL, afdeling Tewerkingstelling.

* derde arbeidscircuit

** gesubsidieerde contractuelen

*** programma ter bevordering van de werkgelegenheid in de niet-commerciële sector

**** inclusief Weer-Werk en buitenschoolse kinderopvang

- bestaansminimumtrekkers hebben een aandeel van 19%, het aandeel migranten en personen met een handicap bedraagt respectievelijk 5,6% en 7,7%;
- sociale werkplaatsen zijn vooral actief in recyclage (20%), biologische tuinbouw (13%) en renovatie (11%).

VOOR MEER INFORMATIE

Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, met medewerking van het Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming, *De arbeidsmarkt in Vlaanderen*, Jaarboek 1998, Leuven, 1998.

Studiedienst VDAB, Jaarverslag arbeidsmarkt Vlaanderen 1997, Brussel, 1998.

VDAB, Jaarverslag 1997, 1998.

Websites

<http://www.kuleuven.ac.be/stwav>

<http://www.vdab.be> (luik arbeidsmarktinformatie)

Definities

Bevolking op beroepsactieve leeftijd Iedereen tussen 15 en 65 jaar.

Potentiële beroepsbevolking Alle inwoners van Vlaanderen die zich op de arbeidsmarkt bevinden (als werkende of werkloze) of die zich op de arbeidsmarkt zouden kunnen aanbieden. Het betreft alle Vlamingen op beroepsactieve leeftijd behalve de studenten, de arbeidsongeschikten en de (vervroegd) gepensioneerden.

Effectieve beroepsbevolking Deze groep is kleiner dan de 'potentiële beroepsbevolking. Men beperkt zich hier tot de werkenden en de personen die geen werk hebben, maar wel actief op zoek zijn naar een baan en bovendien onmiddellijk beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt (ILO-werkloze).

Werkenden Alle inwoners van Vlaanderen die betaalde arbeid uitoefenen, hetzij als loontrekkende (arbeider, bediende, ambtenaar), hetzij als werkgever en zelfstandige of helper. Alle personen met een betrekking, ook al gaat het om een betaalde betrekking van slechts 1 uur per week, zijn in dit cijfer opgenomen.

Zelfstandigen Personen in hoofdberoep of als helper, die aangesloten zijn bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

ILO-werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken. Deze groep werklozen omvat dus niet alle werklozen.

Niet-actieven Iedereen die geen betrekking heeft en niet voldoet aan de ILO werkloosheidscriteria wordt beschouwd als niet-actief. Qua leeftijd geldt geen beperking.

Activiteitsgraad Effectieve beroepsbevolking/bevolking op beroepsactieve leeftijd (15 tot 64 jaar).

Werkzaamheidsgraad Personen met een betrekking/bevolking op beroepsactieve leeftijd (15 tot 64 jaar).

Werkloosheidsgraad (ILO) ILO-werklozen/effectieve beroepsbevolking.

Arbeidsplaatsen De jobs voor zowel de loontrekkenden als de niet-loontrekkenden.

Werkzoekenden
Niet werkende werkzoekenden (NWWZ)
Uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW) + jongere werknemers in wachttijd + niet werkende vrij ingeschreven werkzoekenden + andere.
Werkende werkzoekenden (WWZ)
Deeltijdse werknemers met behoud van rechten + deeltijds tewerkgestelde jonge werknemers in wachttijd + andere + werkende vrij ingeschreven werkzoekenden.

5. Zorgzaam Vlaanderen

Blikvangers

- De levensverwachting van de Vlamingen blijft stijgen en behoort tot de hoogste ter wereld. *(ill. 5.2)*
- Veertig procent van alle overlijdens voor de leeftijd van 65 jaar is vermijdbaar. Bij mannen heeft dit vooral te maken met ongezond en risicovol gedrag (roken, drinken, te weinig beweging,...) terwijl het bij vrouwen meer te maken heeft met laattijdige interventie (borstkanker,...). *(ill. 5.5)*
- De campagnes van Kind&Gezin rond wiegendood missen hun effect niet. De kindersterfte blijft dalen. *(ill. 5.7)*
- Gezond zijn en zich gezond voelen is sterk afhankelijk van iemands sociaal-economische situatie. Hoe lager de sociale status, hoe meer risico. *(ill. 5.15 en 5.16)* Hetzelfde fenomeen zien we bij de jongeren waar beroepsleerlingen steeds lager scoren of meer risico lopen. *(ill. 5.23)*
- Preventiecampagnes voor tabak en drugs blijven nodig. Een globale daling van het roken kan niet verhelen dat b.v. meisjes uit het secundair onderwijs steeds meer gaan roken. *(ill. 5.18)* Daarnaast neemt onder jongeren het experimenteren en gebruik van drugs stelselmatig toe. *(ill. 5.21)*
- Zelfmoordcijfers liggen in Vlaanderen zeer hoog. Verontrustend daarbij is het toenemend aantal zelfmoordpogingen bij jongeren. *(ill. 5.35)*
- De criminaliteitsgraad is in 1997 lichtjes toegenomen maar blijft beduidend lager dan in Wallonië en Brussel. Vlamingen voelen zich ook veiliger dan inwoners uit de andere gewesten. *(ill. 5.47)*
- De optie om zorg te verstrekken in het eigen milieu wordt meer en meer gerealiseerd. Zowel in de psychiatrische zorgverlening *(ill. 5.44)*, de begeleiding van personen met een handicap *(ill. 5.55)*, de opvang in de bijzondere jeugdzorg *(ill. 5.72)* als de opvang van bejaarden *(ill. 5.79)* verloopt meer en meer ambulante.

5.1

Levensverwachting en mortaliteit

De indicatoren levensverwachting, mortaliteit, perinatale en kindersterfte geven een idee over de sleutelfactoren waarmee de overheid de levenskwaliteit en vooral de levensverwachting van de bevolking kan opvolgen. Op basis van deze gegevens kan men de individuen ook gericht aanzetten om hun primaire verantwoordelijkheid over de eigen gezondheid beter op te nemen, zodat vermijdbare sterfte effectief vermeden wordt.

Levensverwachting

De levensverwachting van de Vlamingen blijft stijgen en behoort tot de hoogste ter wereld. Een Vlaamse mannelijke baby die in 1995 ter wereld kwam, zal gemiddeld het langste leven van al zijn collega's in de ons omringende landen. Een vrouwelijke baby komt op de tweede plaats, na Frankrijk.

Mortaliteit

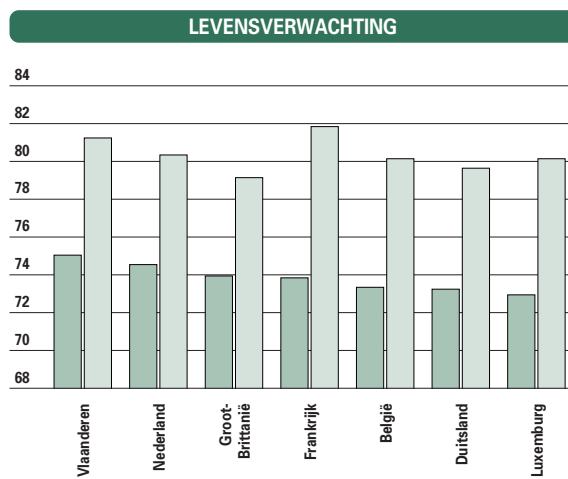
In 1996 overleden 55.795 Vlamingen, van wie 28.620 mannen (51,3%) en 27.175 vrouwen (48,7%). Het bruto sterftecijfer bedroeg 9,85 per 1.000 mannen en 9,11 per 1.000 vrouwen. Er is een duidelijk overwicht aan mannelijke overlijdens. Mannen heb-

ben op vrijwel elke leeftijd een hogere sterftekans dan de vrouwen.

Bij de jongere leeftijdsklassen valt de impact op van verkeersongevallen en zelfmoord, terwijl dit bij de ouderen vooral kanker, hart- en vaatziekten zijn. In vergelijking met de omliggende landen scoort Vlaanderen niet goed met de sterftecijfers rond zelf-

LEVENSV ERWACHTING			
		BIJ GEBOORTE	OP 65 JAAR
Mannen	1987	73,2	14,6
	1996	75,1	15,5
Vrouwen	1987	79,5	18,5
	1996	81,3	19,6

5.1 Levensverwachting: mannen en vrouwen, Vlaanderen 1987 en 1996. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren.

5.2 Levensverwachting Vlaanderen en de buurlanden, 1995. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren + statistische jaarboeken buurlanden.

PROPORTIONEEL STERFTECIJFER

	MANNEN			VROUWEN		
	AANTAL	%	VOORNAAMSTE OORZAKEN (%)	AANTAL	%	VOORNAAMSTE OORZAKEN (%)
1-14 jaar	99	0,3	alle uitwendige oorzaken (35%), waaronder verkeersongevallen (15%), en ongevallen in de privé-sfeer (17%); kanker (18%)	63	0,2	alle uitwendige oorzaken (41%), waaronder ongevallen in de privé-sfeer (19%) en verkeersongevallen (16%); kanker (19%)
15-24 jaar	347	1,2	alle uitwendige oorzaken (80%), waaronder verkeersongevallen (46%), zelfmoord (21%) en ongevallen in de privé-sfeer (10%); kanker (10%)	103	0,4	alle uitwendige oorzaken (68%), waaronder verkeersongevallen (36%) en zelfmoord (18%); kanker (10%)
25-44 jaar	1.233	4,3	alle uitwendige oorzaken (52%), waaronder verkeersongevallen (17%) en zelfmoord (24%); kanker (17%); hart- en vaatziekten (12%)	636	2,4	kanker (37%), waarvan vooral borstkanker (14%); alle uitwendige oorzaken (32%), waaronder verkeersongevallen (8%) en zelfmoord (16%); hart- en vaatziekten (11%)
45-64 jaar	4.956	17,4	kanker (44%), waaronder vooral longkanker (17%); hart- en vaatziekten (28%), waarvan vooral ihz (15%)	2.602	9,6	kanker (55%), waarvan vooral borstkanker (20%) en colorectale kanker (9%); hart- en vaatziekten (18%), waarvan vooral ihz (7%)
65-74 jaar	7.711	27,1	kanker (41%), waaronder vooral longkanker (17%) en colorectale kanker (7%); hart- en vaatziekten (34%), waaronder vooral ihz (15%); longaandoeningen (12%)	4.331	16,0	kanker (37%), waarvan vooral borstkanker (8%); hart- en vaatziekten (35%), waaronder vooral ihz (13%) en cva (9%)
75+ jaar	14.076	49,5	hart- en vaatziekten (40%), waaronder vooral ihz (12%) en cva (11%), kanker (25%), waaronder vooral longkanker (7%); longaandoeningen (16%); dementie (3%)	19.311	71,4	hart- en vaatziekten (49%), waaronder vooral cva (14%) en ihz (12%); kanker (16%); longaandoeningen (10%); dementie (4%)
Totaal	28.422	100		27.046	100	

5.3 Proportioneel en oorzaaksspecifiek sterftecijfer in leeftijdsklassen. Vlaanderen 1996. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren.

ihz = ischemische hartziekten

cva = cerebro-vasculaire aandoeningen

PROPORTIONEEL STERFTECIJFER

		AANTAL	BRUTO STERFTECIJFER	GESTANDARDISEERD STERFTECIJFER
Mannen	1987	28.616	10,18	12,95
	1990	29.081	10,23	13,32
	1993	29.259	10,15	12,94
	1996	28.620	9,85	12,59
Vrouwen	1987	26.224	9,10	7,87
	1990	26.789	9,20	7,80
	1993	27.796	9,41	7,60
	1996	27.175	9,11	7,34

5.4 Sterftecijfers volgens geslacht: absolute aantallen, bruto en gestandaardiseerd (/1.000 inwoners). Vlaanderen 1987-1996. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren.

VERMIJDGBARE STERFTE

	MANNEN		VROUWEN	
	AANTAL	%	AANTAL	%
Vermijdbaar door medische interventies	311	4,6	865	24,5
Vermijdbaar door primaire preventie	2.336	34,2	560	15,9
Totaal	2.647	38,7	1.425	40,3

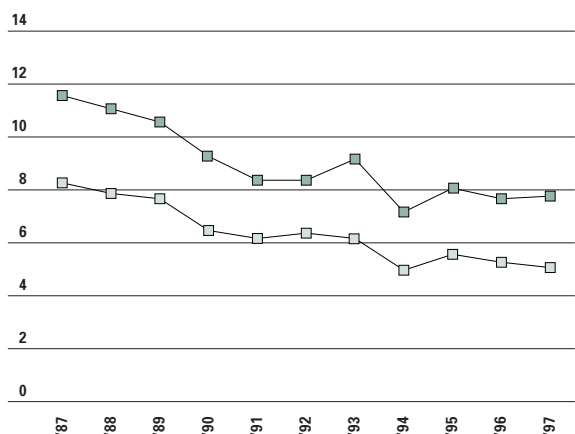
5.5 Vermijdbare sterfte voor de leeftijdsgroep 1-64 jaar, aantal en proportioneel t.o.v. volledige sterfte van deze groep, Vlaanderen 1996. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren.

moord, verkeersongevallen, kanker in het algemeen en longkanker bij mannen in het bijzonder. Bij de mannen tussen 1 tot 74 jaar zijn longkanker, verkeersongevallen en zelfmoord de belangrijkste doodsoorzaak. Bij de vrouwen zijn dat borstkanker,

zelfmoord en ischemische hartziekten. Opmerkelijk is dat de belangrijkste oorzaak bij de vrouwen, namelijk borstkanker nog altijd minder impact heeft dan de vierde oorzaak bij de mannen, namelijk ischemische hartziekten.

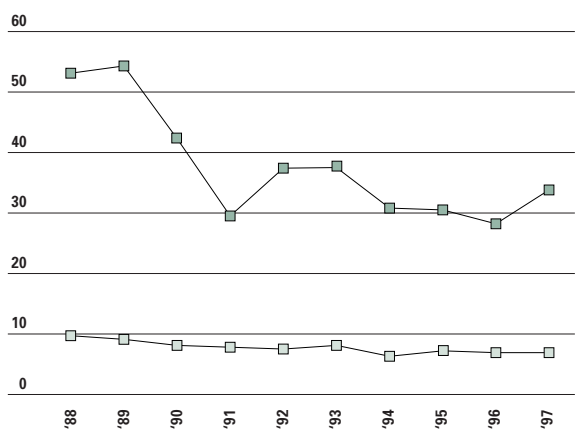
In 1996 was van alle overlijdens voor de leeftijd van 65 jaar 38,7% bij de mannen en 40,3% bij de vrouwen vermijdbaar.

PERINATALE STERFTE

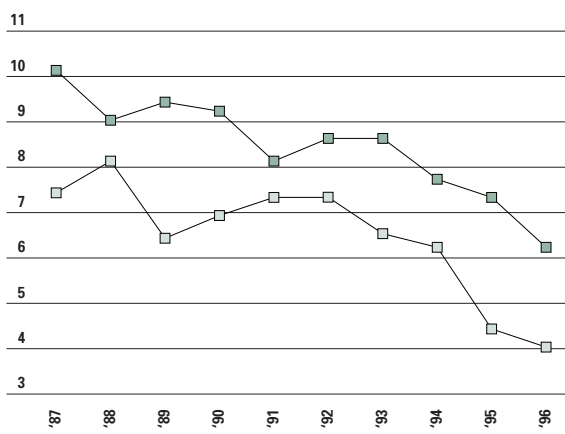
5.6 Evolutie van de perinatale sterfte voor borelingen met een geboortegewicht van respectievelijk minstens 500 g en 1.000 g, Vlaanderen 1987-1997. Bron: SPE.

EENLINGEN EN TWEELINGEN

5.8 Evolutie van de perinatale sterfte voor eenlingen en tweelingen met een geboortegewicht van minstens 500 g, Vlaanderen, 1988-1997. Bron: SPE.

KINDERSTERFTE

5.7 Evolutie van de kindersterfte, naar geslacht, Vlaanderen 1987-1996. Bron: WVC, team Gezondheidsindicatoren.

Liefst een derde van de sterfgevallen bij de Vlaamse mannen en 1/29 bij de vrouwen kon rechtstreeks toegeschreven worden aan overdadig tabaksgebruik.

Kinder- en perinatale sterfte

De kindersterfte in Vlaanderen daalt verder: van 8,8 in 1987 naar 5,1 in 1996. Dit is voor een groot deel te wijten aan het terugdringen van de wiegendood. De campagne die Kind en Gezin voerde over wiegendood heeft tot resultaten geleid: in 1993 stierven nog 118 kinderen door wiegendood, in 1996 nog maar 44.

De perinatale sterfte vertoont sinds 1987 een dalende trend. Er is een duidelijk verband tussen perinatale sterfte en het geboortegewicht. Hoe lager het geboortegewicht, hoe groter de sterftetekans. Dat verklaart voor een groot deel de hoge sterftcijfers voor meerlingen. Vlaanderen heeft in Europa de hoogste frequentie van meerlingen. Deze frequentie blijft stijgen en is in hoge mate het gevolg van medisch begeleide bevruchtelingen.

5.2 Ziekte

Heel wat ziekten liggen genetisch verankerd of duiken bij toeval op. Nochtans kan het individu zelf voor sommige ziekten verantwoordelijkheid dragen. Ook de overheid kan hier een rol spelen, enerzijds via preventieacties, gezondheidspromotie en -voorlichting, vaccinaties,... anderzijds door ongelijkheid ten aanzien van ziekte en gezondheid weg te werken. Niet enkel de kwantitatieve levensverwachting, maar ook de levenskwaliteit is beleidsmatig van belang. Deze indicatoren kunnen daartoe elementen aanreiken.

Kanker

Met de cijfers over kanker moeten we voorzichtig omspringen. Naar schatting wordt 20 tot 25% van de nieuwe kankergevallen niet officieel geregistreerd.

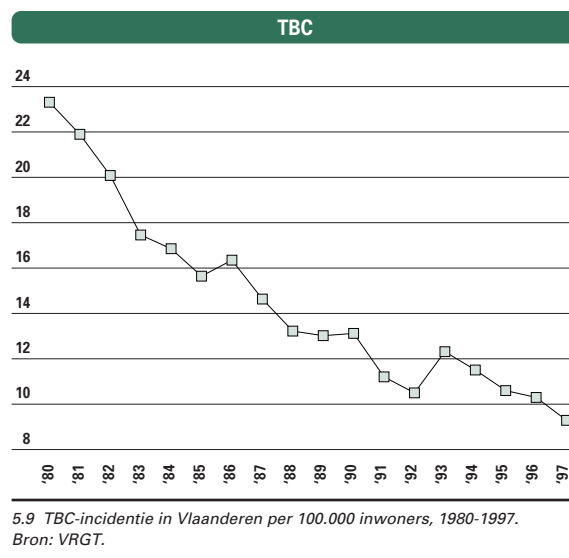
De incidentie (het aantal nieuwe gevallen per 100.000 inwoners) ligt voor Vlaanderen hoger dan voor Wallonië en Brussel. Kanker komt vaker voor bij mannen dan bij de vrouwen.

Bij Vlaamse mannen blijft ook in 1994 longkanker het hoogste scoren, gevolgd door prostaatkanker en colorectale kanker. Bij vrouwen staat borstkanker nog steeds voorop, gevolgd door colorectale kanker en baarmoeder(hals)kanker.

In vergelijking met 1987-1989 nam het aantal nieuwe kankergevallen in de periode 1992-1994 met 3% toe: bij de mannen was er een stijging met 5%, bij de vrouwen een status quo. Prostaatkanker bij de mannen (+54%) en longkanker bij de vrouwen (+23%) waren de sterkste stijgers.

Hersenvliesontsteking en tuberculose

Van de hele reeks infectieziekten die nauwgezet opgevolgd worden is de toename van hersenvliesontsteking bijzonder opvallend. In 1993 werden 91

gevallen gemeld, in 1996 en 1997 waren het er telkens 172.

Tuberculose wordt algemeen aanzien als een indicator van armoede. Ondanks een opstoot in 1993 kunnen we spreken van een dalende evolutie sinds 1980. In 1997 werd het laagste punt bereikt met 554 nieuwe geregistreerde tbc-patiënten.

De hoogste incidenties deden zich voor in de provincies Limburg en Antwerpen (10,9 per 100.000

KANKER

HOOFDGROEP	SUBGROEP	AANTAL NIEUWE GEVALLEN			INCIDENTIE PER 100.000 INWONERS			EVOLUTIE 1992-1994 T.O.V. 1987-1989 (= 100)		
		MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Mond- en keelholte		324	111	435	11,2	3,7	7,4	109,4	105,3	108,3
Spijverteringsstelsel en peritoneum		2.478	2.200	4.678	85,7	74,2	79,9	98,6	99,4	99,0
	maag	444	285	729	15,4	9,6	12,4	83,9	78,8	81,7
	dikke darm	815	915	1.730	28,2	30,9	29,5	109,6	106,7	108,0
	rectum	557	439	996	19,3	14,8	17,0	99,2	100,1	99,6
Ademhalingsstelsel		2.788	472	3.260	96,4	15,9	55,7	95,7	120,8	98,6
	long	2.485	382	2.867	85,9	12,9	49,0	99,1	123,0	101,7
Borst- en genito-urinair stelsel		3.174	5.107	8.281	109,7	172,3	141,4	132,2	104,0	113,3
	borst		3.183	3.183		107,4	54,3		105,4	105,4
	baarmoeder(hals)		816	816		27,5	13,9		102,0	102,0
	prostaat	1.993		1.993	68,9		34,0	154,2		154,2
	ovarium		516	516		17,4	8,8		105,8	105,8
	blaas	745	247	992	25,8	8,3	16,9	105,6	102,2	104,7
Andere locaties		999	995	1.994	34,5	33,6	34,0	91,9	72,1	82,4
Lymfe- en bloedstelsel		680	574	1.254	23,5	19,4	21,4	102,2	102,3	102,2
Totaal		10.443	9.459	19.902	361,1	319,1	339,8	105,4	99,8	102,7

15.10 Verschillende soorten kanker en hun incidentie (per 100.000 inwoners) in 1994 en evolutie van 1987-1989 tot 1992-1994. Bron: Nationaal Kankerregister.

inwoners). In grotere steden (14,4) worden over het algemeen meer nieuwe gevallen geteld dan elders (7,8).

Vlaamse mannen worden al jarenlang tweemaal zo sterk getroffen door tbc dan vrouwen.

De incidentie ligt bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit op 7,7 en voor niet-Belgen op 43,0.

Risicogroepen zijn gedetineerden, asielzoekers, daklozen en alcoholisten. Wallonië heeft steeds een iets hogere incidentie. De daling verloopt er ongeveer gelijkmatig als in Vlaanderen. De Waalse incidentie lag in 1997 op 11,7. In Brussel zien we een daling tot 1986, waarna de incidentie rond 35 blijft schommelen (36,5 in 1997).

AIDS en HIV-seropositief

Het gemiddeld aantal nieuwe HIV-diagnoses daalde van 71 per maand in de periode 1987-1993 tot 57 per maand in 1997.

Sinds het begin van de epidemie zijn op 31 december 1997 in België 11.370 personen als seropositief geregistreerd. Slechts 44,5% van de in België geregistreerde seropositieven heeft de Belgische nationaliteit. Onder deze Belgen telt men viermaal meer

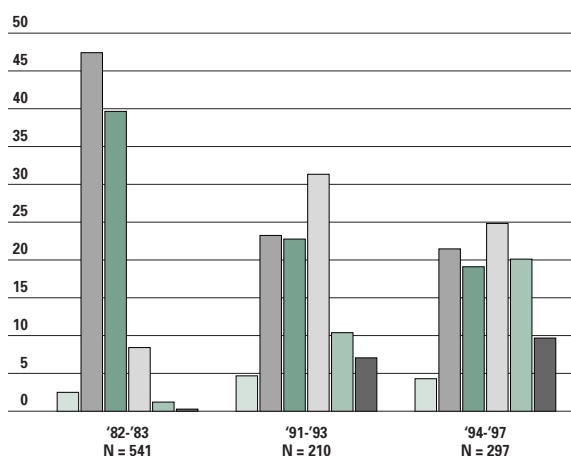
mannen dan vrouwen. Deze verhouding verkleint geleidelijk met de jaren. De gemiddelde leeftijd blijft vrij stabiel rond 37 jaar, zij het iets lager bij de vrouwen dan bij de mannen.

Het procentueel aantal dat in Vlaanderen verblijft stijgt stilaan naar 50%. De overdracht van het virus is bij ongeveer 9 op 10 Belgische mannen te wijten aan onvoorzichtige seksuele contacten. Tweederde werden seropositief na homo- en biseksueel contact, een vierde na heteroseksueel contact. Bij de Belgische vrouwen gebeurde de overdracht voor drie gevallen op vier via heteroseksueel contact. Er is een verbetering bij overdracht via drugspuiten, maar het probleem is zeker nog niet opgelost. Via bloedtransfusie is er geen overdracht meer.

Van de niet-Belgische HIV-geïnfecteerden die in België verblijven woont nagenoeg de helft in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 22% in het Vlaamse Gewest. Ongeveer drie kwart is afkomstig uit een Afrikaans land onder de Sahara en een vijfde uit een Europees land. De overdracht gebeurt bij hen vooral via heteroseksueel contact.

De laatste jaren neemt het aantal nieuwe AIDS-gevallen af. In totaal werden sedert het begin van de epidemie in België op 31 december 1997 2.413

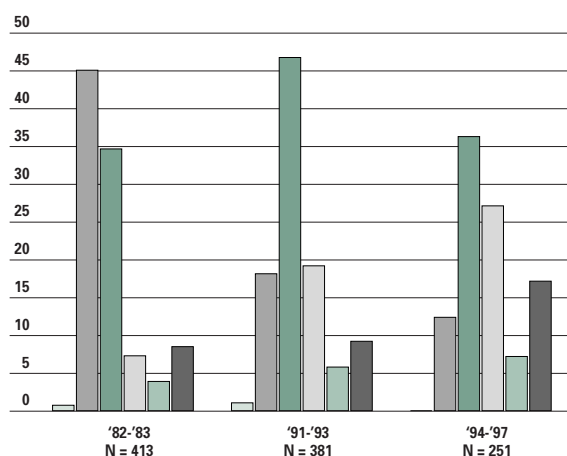
MAZELEN

5.11 Evolutie van de leeftijdsverdeling van de gevallen van mazelen in Vlaanderen. Bron: WIV-Louis Pasteur.

< 1 jaar
1-4 jaar
5-9 jaar
10-14 jaar
15-19 jaar
> 19 jaar

BOF

5.12 Evolutie van de leeftijdsverdeling van de gevallen van bof in Vlaanderen. Bron: WIV-Louis Pasteur.

< 1 jaar
1-4 jaar
5-9 jaar
10-14 jaar
15-19 jaar
> 19 jaar

AIDS-patiënten gediagnosticeerd. Ongeveer tweederde van deze groep heeft of had een vaste woonplaats in België, en hiervan heeft of had drievierde de Belgische nationaliteit. Iets minder dan de helft woont in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 30% in Vlaanderen. Men schat dat ongeveer tweederde van hen reeds overleden is.

Mazelen en bof

Mazelen en bof zijn op de terugweg. De jongste jaren doet zich een verschuiving voor naar de oudere leeftijdsgroepen. Dit is logisch omdat de veralgemeende vaccinatie tegen mazelen en bof pas in 1985 van kracht werd.

Sinds 1995 wordt een extra vaccinatie ronde doorgevoerd vanaf de leeftijd van 12 jaar.

Chronische aandoeningen

Van alle Vlamingen lijdt 46% aan minstens één chronische ziekte of aandoening en 22% heeft last van co-morbiditeit (minstens 2 aandoeningen of ziektes). Vrouwen hebben meer langdurige problemen dan mannen en met de leeftijd stijgt ook de last. Daarentegen, hoe hoger de opleiding en het inkomen, hoe minder chronisch lijden.

De meest voorkomende aandoeningen zijn allergie, gewrichtsslijtage en hardnekkige rugaandoeningen. Vanaf de leeftijd van 65 jaar zijn het vooral gewrichtsslijtage, hoge bloeddruk, ernstige hart-

CHRONISCHE GEZONDHEIDSPROBLEMEN

	GEEN	1	2	3	4 OF MEER
0-14 jaar	77,8	18,0	2,9	1,2	0,1
15-24 jaar	64,4	21,7	11,0	0,6	2,2
25-34 jaar	60,9	22,5	10,9	2,9	2,8
35-44 jaar	47,7	28,7	13,2	6,6	3,8
45-54 jaar	47,1	24,8	14,4	7,0	6,7
55-64 jaar	40,6	27,2	16,5	7,9	7,8
65-74 jaar	26,7	29,5	22,3	8,3	13,2
75 jaar en +	31,1	22,0	14,4	15,7	16,8
Totaal	54,2	24,0	12,1	4,9	4,8

5.13 Chronische gezondheidsproblemen gedurende het laatste jaar, naar leeftijd. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

kwaal of -infarct. Nogal wat oudere mannen hebben bovendien last van chronisch longlijden en prostaatproblemen. Bij vrouwen is dit osteoporose en depressie.

5.3

Gezondheidsgerelateerd gedrag

De levenswijze van het individu bepaalt voor een groot stuk zijn gezondheidsstatus. Een goed voorbeeld daarvan is de rechtstreekse link tussen roken en kanker. De overheid kan niet in de plaats treden van het individu dat zijn verantwoordelijkheid over zijn gedrag zelf dient op te nemen. De overheid kan wel sturen via promotiecampagnes, gezondheidsvoorlichting en preventieve acties.

Voeding

Ons dagelijks bord bevat nog steeds teveel cholesterol en verzadigde vetten en te weinig koolhydraten en voedingsvezels. Onze eetgewoonten zijn dus voor verbetering vatbaar, maar toch blijken de Vlamingen gezonder te eten dan de Walen of de

Brusselaars. Vlamingen met een lagere opleiding of lager inkomen hebben de minst gezonde voedingsgewoonten.

Dit kan onder meer leiden tot zwaarlijvigheid. Een indicator hiervan is de Body Mass Index (BMI = gewicht in kilo/lengte in m²). In Vlaanderen heeft 31% van de bevolking een overgewicht.

BODY MASS INDEX							
GESLACHT	LEEFTIJD	<18	18-20	20-25	25-27	27-30	>30
Man	15-24	2,8	11,6	67,2	8,4	6,0	4,0
	25-34	1,2	5,3	56,4	20,7	11,5	4,9
	35-44	0,9	1,9	46,4	21,2	16,9	12,7
	45-54	0,3	1,7	39,5	18,8	26,0	13,8
	55-64	1,0	2,9	27,7	23,0	26,3	19,2
	65-74	0,3	4,9	29,9	27,0	19,9	18,0
	75+	1,4	4,4	47,9	20,1	19,9	6,4
Vrouw	15-24	9,3	21,0	55,8	7,2	4,4	2,3
	25-34	6,9	16,9	53,7	9,0	8,3	5,3
	35-44	3,4	12,9	54,0	12,8	6,7	10,1
	45-54	0,7	6,0	50,4	15,6	13,0	14,4
	55-64	0,6	1,9	45,2	15,3	19,0	18,0
	65-74	2,0	5,4	43,4	14,9	16,3	18,0
	75+	4,1	8,3	43,5	19,3	15,6	9,1

5.14 BMI naar leeftijd en geslacht (%), Vlaanderen 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

BODY MASS INDEX

	<18	18-20	20-25	25-27	27-30	>30
Geen diploma	2,0	3,6	24,1	17,1	28,6	24,5
Lager	0,9	2,6	38,6	21,7	20,2	16,1
Lager secundair	2,3	5,8	44,8	18,3	17,9	10,9
Hoger secundair	3,1	6,5	48,2	17,8	13,7	10,7
Hoger	3,2	10,8	58,7	13,7	9,0	4,7

5.15 BMI naar opleidingsniveau (%), Vlaanderen 1997.
Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

Voorals mannen zitten in deze categorie. Daarnaast heeft 10% een BMI van boven de 30 en is dus zwaarlijvig. Zwaarlijvigheid komt evenveel voor bij mannen als bij vrouwen. Zowel overgewicht als zwaarlijvigheid stijgen met de leeftijd, om na 65 jaar terug te dalen. Hoe hoger de opleiding of het inkomen, hoe minder overgewicht of zwaarlijvigheid voorkomt.

Bij de (vooral jongere) vrouwen heeft 15% een te laag gewicht, tegenover 5% van de mannen. 89% van de Vlamingen ontbijt minstens 6 maal per week en 87% verorbert minstens 6 maal per week een warme maaltijd. De leeftijdscategorie 15 tot 34 jaar doet het hier veel minder goed. Vooral meisjes halen steeds lagere percentages. Meisjes eten wel gezonder dan jongens.

De 'gezonde voedingsgewoonten' worden gemeten aan de hand van diverse elementen: frequentie van ontbijt en warme maaltijd en de gezonde voeding (zoals eten van fruit en vermijden van cola en limonade). Op al deze vlakken scoren jongeren in het ASO beter dan hun collega's in het TSO die op hun

ROKERS

		ROOKT	ZWARE ROKER
Onderwijsniveau	geen diploma	31,0	13,3
	lager	35,3	17,5
	lager secundair	32,8	12,6
	hoger secundair	29,6	8,8
	hoger	20,5	4,3
Equivalent inkomen	<20.000	36,3	12,0
	20.000-30.000	32,7	13,1
	30.000-40.000	31,6	9,2
	40.000-60.000	26,5	8,1
	>60.000	19,1	6,7

5.16 Het aantal rokers en zware rokers naar opleidingsniveau en inkomensklasse, gestandaardiseerd naar leeftijd en geslacht (%), Vlaanderen 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

beurt gezondere voedingsgewoonten hebben dan hun collega's in het BSO.

Eetgedrag

Heel wat meisjes maken zich zorgen over hun uiterlijk. Ze willen er slanker uitzien, ook al is hun BMI naar medische normen normaal. Dit kan als gevolg hebben dat ze hun eetgedrag drastisch omgooien en zelfs verglijden naar anorexia en boulemie.

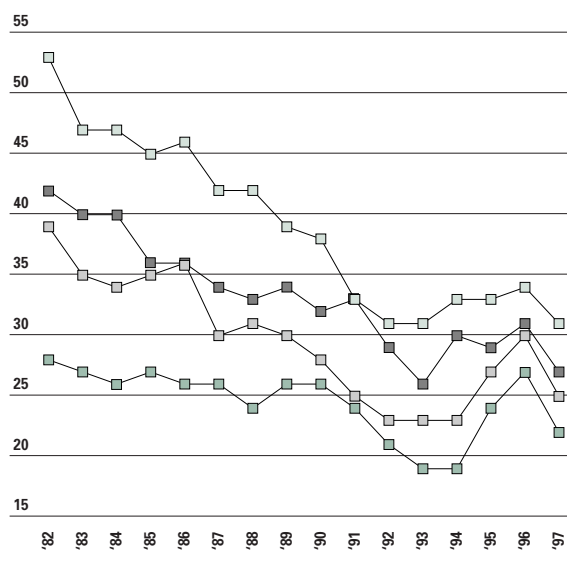
Vooral jonge vrouwen kampen met een ondergewicht. Van de vrouwen met ondergewicht (BMI tussen 18 en 20) wil 7,4% nog verder vermageren en 41,1% hetzelfde gewicht behouden. Van de vrouwen met een extreem ondergewicht (BMI lager dan 18) wenst 2,1% nog verder te vermageren en 26,6% wil het extreem ondergewicht stabiel houden.

Bij de jongeren tussen 11 en 18 jaar vindt 56% van de meisjes dat ze te dik zijn, tegenover 26% van de jongens. Om daaraan iets te doen is 9% van de meisjes effectief met een dieet bezig en vindt nog eens 36% dat ze toch zouden moeten vermageren. Bij de jongens is dit respectievelijk 3% en 16%.

Rookgedrag

Regelmatig tot dagelijks roken neemt in Vlaanderen opnieuw af na de stijging van 1995 en 1996, zowel bij de mannen als de vrouwen.

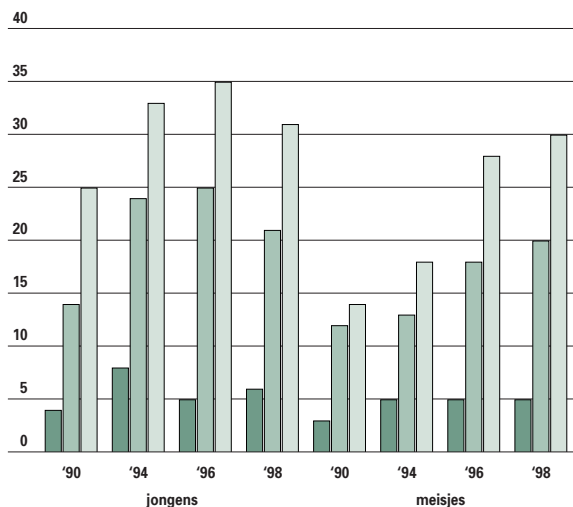
ROKERS

5.17 Het percentage regelmatige/dagelijkse rokers in België vanaf 18 jaar en ouder, naar geslacht en gewest, 1982-1997. Bron: OIVO.

—□— mannen
—■— vrouwen
—○— Wallonië
—◇— Vlaanderen

ROKEN BIJ JONGEREN

5.18 Evolutie van het aantal dagelijkse rokers bij jongeren, naar leeftijd en geslacht (%), 1990-1998. Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid*, 1998.

In 1997 rookte 29% van de Vlamingen van 15 jaar of ouder, 24,1% rookte dagelijks en 9% kon met meer dan 20 sigaretten per dag als zware roker beschouwd worden. Mannen roken meer dan vrouwen en tellen ook meer zware rokers. De leeftijdsgroep 35-54 jaar kent het grootste aantal rokers. Hoe hoger het diploma of het inkomensniveau hoe minder rokers en zware rokers er zijn.

Het aantal rokende jongens tussen 13 en 18 jaar is in 1998 voor het eerst sinds lang gedaald. Bij de meisjes echter niet, zodat zij momenteel de jongens zo goed als bijgehaald hebben.

Zowel de jongens als de meisjes uit het BSO roken meer dan deze uit het TSO, die op hun beurt meer roken dan leerlingen uit het ASO. De daling in 1998 bij de jongens situeert zich enkel in het ASO en het TSO. De stijging bij de meisjes situeert zich niet in het ASO, maar enkel in het TSO en BSO. Het percentage dagelijkse rokers is nu nagenoeg gelijk bij de jongens en de meisjes in elk van de drie richtingen.

Alcoholgebruik

De alcoholconsumptie blijft verder dalen. Dat heeft in België vooral te maken met het bierverbruik.

Sedert 1980 wordt steeds minder bier gedronken, met uitzondering van de abdij- en trappistenbieren die fors in de lift zitten. De wijnliefhebbers kopen sinds 1995 weer vaker een fles en het gebruik van sterke drank is sedert 1990 gestagneerd.

Mannen drinken bijna drie keer zoveel alcohol dan vrouwen. Hoe hoger de opleiding of het inkomen, hoe meer men drinkt.

Alcoholmisbruik lijkt grotendeels een mannenzaak: ruim 30% van de mannen had gedurende de laatste maand minstens één keer op één dag 6 of meer glazen gedronken tegenover 5,5% van de vrouwen. Alcoholmisbruik is niet afhankelijk van het oplei-

ALCOHOLMISBRUIK

		DRINKT NOOIT	NOOIT 6 GLAZEN	<1X/MAAND	1-3X/MAAND	1-2X/WEEK	3X OF MEER/WEEK
Onderwijsniveau	geen diploma	28,9	66,2	2,8	2,1	0,0	0,0
	lager	28,7	52,6	4,8	4,8	7,2	2,0
	lager secundair	17,2	51,8	10,4	10,3	8,7	1,7
	hoger secundair	14,9	53,7	13,2	9,3	6,5	2,3
	hoger	5,2	55,1	19,8	12,2	6,1	1,6
Equivalent inkomen	<20.000	28,7	47,2	14,9	5,0	1,0	3,2
	20.000-30.000	21,5	53,5	10,4	5,1	7,8	1,8
	30.000-40.000	16,1	54,0	10,3	8,8	8,8	2,1
	40.000-60.000	11,1	55,9	14,5	10,7	6,3	1,6
	>60.000	5,2	52,3	19,9	15,6	4,6	2,4
Rookgewoonten	nooit gerookt	17,0	61,1	11,4	7,0	2,8	0,6
	vroeger gerookt	10,1	55,8	16,8	9,6	6,7	1,0
	matige roker (<20)	10,2	42,6	16,7	14,1	12,7	3,8
	zware roker	12,0	37,1	13,8	14,3	16,6	6,0

5.19 Al dan niet nuttigen van 6 glazen alcoholische drank per dag, naar opleiding, inkomen en rookgedrag. Bron: WIV-Louis Pasteur, *Gezondheidsenquête* 1997.

DRUGGEBRUIK BIJ JONGEREN

15-18 JAAR			OOIT GEBRUIKT					LAATSTE MAAND GEBRUIKT				
			MARIHUANA/ CANABIS		XTC/ SPEED		MINSTENS ÉÉN SOORT	MARIHUANA/ CANABIS		XTC SPEED		MINSTENS ÉÉN SOORT
			1 - 2 X	3 X EN +	1 - 2 X	3 X EN +		1 - 2 X	3 X EN +	1 - 2 X	3 X EN +	
Jongens	1994	ASO	10,4	14,1	2,7	2,4	25,2	7,0	6,4	1,1	0,6	15,2
		TSO	11,3	17,5	4,1	4,1	33,6	8,0	7,4	2,4	0,2	17,8
		BSO	8,2	11,4	4,5	5,0	24,8	5,6	4,5	2,5	1,3	13,5
	1996	ASO	7,9	18,1	5,3	2,2	23,7	5,3	6,2	1,1	0,4	31,1
		TSO	12,8	24,8	6,0	7,8	37,8	9,8	9,5	4,6	2,1	21,9
		BSO	13,8	20,7	5,9	6,7	36,5	9,5	8,9	3,1	0,4	19,6
	1998	ASO	9,8	20,1	3,7	2,2	33,9	7,8	11,2	1,7	0,9	20,8
		TSO	9,5	22,7	5,8	4,2	37,4	10,1	11,9	3,3	1,4	23,8
		BSO	9,4	29,2	7,7	10,3	41,0	10,7	14,7	4,0	4,3	28,4
Meisjes	1994	ASO	6,3	6,0	2,5	0,6	16,1	2,9	1,3	0,6	0,1	6,3
		TSO	5,8	8,6	2,4	2,4	18,8	3,8	2,7	0,8	0,4	8,7
		BSO	5,6	3,9	2,3	0,8	12,9	2,7	1,1	1,5	0,0	6,2
	1996	ASO	7,1	10,1	1,2	0,4	17,2	4,5	3,0	0,3	0,0	8,2
		TSO	9,4	11,1	3,3	2,2	24,9	4,9	4,0	0,9	0,6	11,0
		BSO	11,2	6,9	5,1	2,5	21,7	4,9	2,9	0,9	1,0	11,4
	1998	ASO	3,7	2,2	1,5	1,7	24,9	6,9	4,4	0,8	0,8	13,3
		TSO	5,8	4,2	2,1	3,3	30,4	8,0	5,9	1,8	1,2	16,3
		BSO	7,7	10,3	4,7	7,5	32,3	6,0	5,6	2,7	1,4	15,5

5.20 Evolutie van het percentage jongeren (2e en 3e graad) dat ooit en de laatste maand drugs gebruikte naar opleidingsvorm, 1994-1996-1998. Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, Jongeren en Gezondheid, 1998.

DRUGGEBRUIK BIJ JONGEREN

15-18 JAAR			OOIT GEBRUIKT					LAATSTE MAAND GEBRUIKT				
			MARIHUANA/ CANABIS		XTC/ SPEED		MINSTENS ÉÉN SOORT	MARIHUANA/ CANABIS		XTC SPEED		MINSTENS ÉÉN SOORT
			1 - 2 X	3 X EN +	1 - 2 X	3 X EN +		1 - 2 X	3 X EN +	1 - 2 X	3 X EN +	
Jongens	1994	15-16 jaar	8,3	7,1	2,5	1,5	18,4	5,4	3,2	1,0	0,5	9,9
		17-18 jaar	10,6	17,9	4,3	3,2	33,2	7,9	7,7	1,7	0,8	18,8
	1996	15-16 jaar	7,9	10,0	2,5	1,5	20,3	5,5	5,2	1,5	0,4	12,3
		17-18 jaar	11,8	25,2	4,3	3,2	39,3	9,4	11,2	4,2	1,1	23,0
	1998	15-16 jaar	8,9	13,3	4,1	2,6	25,6	7,0	7,3	2,3	0,7	16,8
		17-18 jaar	10,7	32,0	6,8	6,4	44,5	11,4	14,9	2,7	2,6	28,3
meisjes	1994	15-16 jaar	4,6	3,7	2,3	0,4	13,0	2,8	1,1	0,7	0,0	5,7
		17-18 jaar	7,0	7,4	2,2	1,3	19,1	3,6	2,0	1,1	0,2	8,3
	1996	15-16 jaar	4,5	7,2	2,2	0,5	14,5	4,4	2,9	0,6	0,2	8,6
		17-18 jaar	11,4	11,7	2,7	1,6	26,3	5,2	3,7	0,8	0,6	11,2
	1998	15-16 jaar	7,3	8,2	1,9	1,5	19,5	6,8	2,8	0,7	0,5	12,2
		17-18 jaar	10,1	20,6	3,2	4,9	34,5	6,9	7,0	2,1	1,7	16,7

5.21 Evolutie van het percentage jongeren dat ooit en de laatste maand drugs gebruikte naar leeftijd, 1994-1996-1998. Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, Jongeren en Gezondheid, 1998.

dings- of inkomensniveau. Wel zullen rokers significant meer alcohol misbruiken dan niet-rokers. Tussen 1994 en 1998 is het aantal jongeren dat minstens wekelijks alcohol drinkt afgenomen. Deze daling is significant bij de jongens (van 35,5% naar 31,9%). Alcoholgebruik en dronkenschap bij jongeren stijgt met de leeftijd. Het aantal jongens dat nog nooit dronken was, bleef stabiel rond de 60%, terwijl dit bij de meisjes lichtjes daalde van 73,5% naar 70%. De frequentie van dronkenschap neemt bij de meisjes van 17-18 jaar toe.

Zowel bij de jongens als de meisjes is er een verband tussen dronkenschap en opleidingsvorm. Jongeren uit het BSO zijn vaker dronken dan jongens uit het TSO, die op hun beurt vaker dronken zijn dan jongens uit het ASO.

Druggebruik

Het druggebruik bij volwassenen was in 1995 vrij beperkt. Bij de mannen had 10,2% ooit geëxperimenteerd. Bij de vrouwen was dit driemaal minder. We spreken dan voornamelijk over een kortstondig marihuana-gebruik. Slechts 1,5% van de volwassen Vlamingen had het laatste jaar marihuana gerookt. Negen op tien druggebruikers die tussen 10 september en 10 december 1996 in aanraking kwamen met het parket waren mannen. Hun gemiddelde leeftijd bedroeg 22 jaar.

De parketcijfers tonen een verschuiving naar de jongere leeftijdsklassen en een daling van het gebruik van hard drugs.

Bij de jongeren stijgt het experimenteren met drugs snel. Harddrugs zijn weinig in zwang bij jongeren. Vooral marihuana/cannabis, maar ook XTC en speed worden populairder. Jongens gebruiken meer dan meisjes en het gebruik neemt toe met de leeftijd. Er is tevens samenhang met het opleidingsniveau: in 1998 waren jongeren uit het BSO de grootste experimenteerders en gebruikers, gevolgd door de leerlingen uit het TSO. De jaren voorheen waren de leerlingen uit het TSO de grootste experimenteerders en gebruikers.

Geneesmiddelengebruik

Het geneesmiddelengebruik gaat sedert 1980 in stijgende lijn. Deze stijging is gedeeltelijk te verklaren door de aangroei van de bevolking en de vergrijzing.

Uit de gezondheidsenquête 1997 bleek dat gedurende de twee weken voorafgaand aan de enquête 58% van de Vlamingen geneesmiddelen had ingenomen. In het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden beduidend meer geneesmiddelen geslikt. Het gebruik stijgt met de leeftijd. Vooral vanaf 55 jaar is er een grote toename. Vlamingen die zich niet al te gezond voelen, nemen vaker geneesmiddelen dan wie zich wel gezond voelt. Toch nam van deze laatste groep nog 54% één of meerdere geneesmiddelen gedurende de twee weken voorafgaand aan de enquête.

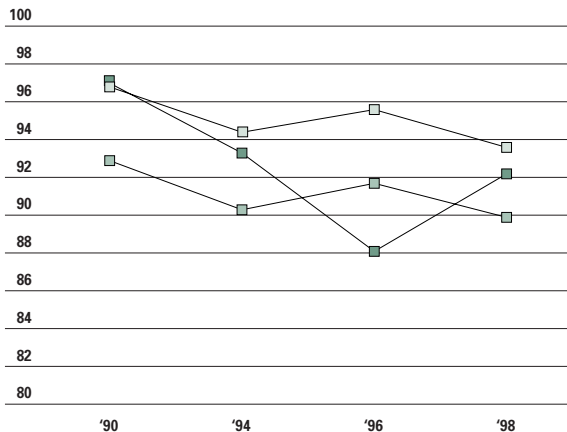
Vrouwen slikken meer pillen dan mannen. 37% van de Vlamingen gebruikte voorgeschreven medicatie

MEDICATIEGEBRUIK			
	GBAAL	VOORGESCHREVEN	NIET-VOORGESCHREVEN
Geneesmiddelen tegen pijn	23,0	9,1	16,4
Geneesmiddelen i.v.m. het ademhalingsstelsel	19,4	9,2	12,1
Cardiovasculaire geneesmiddelen	12,1	11,7	0,7
Geneesmiddelen i.v.m. het zenuwstelsel	7,3	6,6	1,1
Vitaminen, mineralen en tonica	6,6	2,8	4,2
Geneesmiddelen tegen maag/darmproblemen	5,7	3,7	2,3
Antibiotica	3,1	3,1	0,0
Geneesmiddelen tegen allergie	3,1	2,6	0,6
Geneesmiddelen i.v.m. hormonaal stelsel*	3,0	3,0	0,0
Geneesmiddelen voor dermatologisch gebruik	2,8	1,9	0,9
Geneesmiddelen voor oftalmologisch gebruik	1,7	1,4	0,3
Andere	4,1	3,1	1,5

5.22 Gebruikte medicatie (%) gedurende de laatste 2 weken voor de enquête en of het voorgeschreven dan wel niet-voorgeschreven medicatie betrof, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

* Enkel hormonen tijdens de menopauze en geneesmiddelen tegen suikerziekte.

SUBJECTIEVE GOEDE GEZONDHEID JONGENS

5.23 Evolutie van het percentage jongens tussen 11 en 18 jaar dat zegt zich gezond te voelen, naar onderwijsniveau, 1990-1998, in %.
Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid, 1998*.

ASO —□—
TSO —■—
BSO —■—

en 33% niet-voorgeschreven medicatie. Het gebruik van voorgeschreven geneesmiddelen stijgt sterk met de leeftijd.

Pijnmedicatie wordt het meest genomen, gevolgd door geneesmiddelen voor het ademhalingsstelsel en tegen cardiovasculaire problemen.

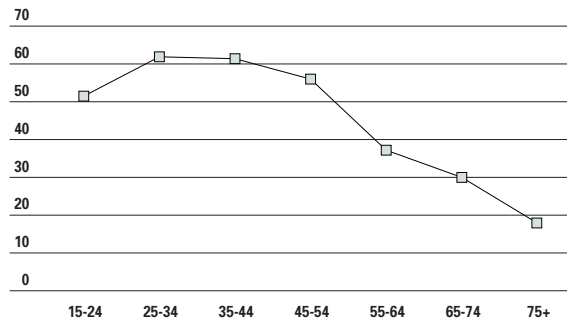
Veilig seksueel gedrag

In het Vlaamse Gewest is men beter op de hoogte van de overdrachtswijze van AIDS dan in het Waalse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In Vlaanderen weet 62% van de bevolking langs welke wegen AIDS niet besmettelijk is, bij de mannen (65%) nog iets beter dan bij de vrouwen (59%). De kennis neemt sterk af met leeftijd. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe beter de kennis.

Hoe men zich tegen AIDS moet beschermen is absoluut niet algemeen gekend. Hierin zijn nauwelijks verschillen te merken tussen de gewesten. In Vlaanderen kent 52% van de bevolking van 15 jaar en ouder de beschermingsmaatregelen die niet afdoende zijn tegen AIDS-besmetting. Het best geïnformeerd zijn de 25 tot 34-jarigen. Daarna daalt deze kennis naarmate de leeftijd toeneemt. Slechts 25% van de Vlamingen met enkel een diploma lager onderwijs is goed op de hoogte. Dit percentage stijgt naar ongeveer 70% bij personen met een diploma hoger of universitair onderwijs.

Er is een duidelijke tendens naar meer veiligheid in seksuele relaties, maar bij de risicogroepen (jongeren, homo's, drugspuiters, prostituees, personen

KENNIS BESCHERMING AIDS-BESMETTING

5.24 Percentage Vlamingen die weet hebben van doeltreffende beschermingsmethoden tegen AIDS-besmetting naar leeftijd, 1997.
Bron: WIV-Louis Pasteur, *Gezondheidsenquête 1997*.

met contacten in endemische gebieden,...) blijft risicogedrag aanwezig. Jongeren hebben op steeds jongere leeftijd hun eerste seksuele contacten en lopen daarbij duidelijk risico's door zich niet te beschermen. Bij jongere homoseksuele mannen werd een verhoogd risico vastgesteld.

Dat er toch nog heel wat problematisch vrijgedrag bestaat, blijkt uit het aantal HIV-testen dat aangevraagd wordt. 83.000 mensen (17% van de inwoners van het Vlaamse Gewest van 15 jaar of ouder) hebben reeds minstens één HIV-test ondergaan. In het Waals Gewest zijn dat er 27% en in het Brussels Gewest 34%. Tien procent werd in het Vlaamse Gewest getest omdat de patiënt zich ernstig zorgen maakte over een mogelijke besmetting. In het Waalse Gewest was dit 12% en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 18%. Vooral de leeftijdsgroep 15 tot 24 jaar liet de test om die reden uitvoeren.

In België werden in 1996 ongeveer 600.000 HIV-testen gefinancierd door het RIZIV. Dit aantal is stabiel sedert 1993.

5.4 Fysieke conditie

Er is nog altijd een verschil tussen niet ziek zijn en zich fysiek goed voelen. Deze subjectieve gegevens vullen de objectieve ziekte- en sterftcijfers aan. Uit de gezondheidsenquête 1997 blijkt dat de persoonlijke beoordeling van de eigen gezondheid een belangrijke samenhang vertoont met ziektepatronen, beperkingen, gebruik van zorgverlening,... Het is een indicator voor het beleid om bepaalde accenten te (ver)leggen en om bepaalde doelgroepen te selecteren.

Subjectieve gezondheid

82% van de Vlamingen voelt zich gezond. Dit is beduidend meer dan de bewoners van het Waalse (73%) of het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (75%). De Limburgers noemen zich het gezondst, gevolgd door de Antwerpenaars, de Oost-Vlamingen, de West-Vlamingen en de Vlaams-Brabanders. De Vlaamse mannen (van 15 jaar en ouder) waren in 1997 best tevreden met zichzelf. Ruim 84% beoordeelt de eigen fysieke conditie als goed tot

zeer goed. Bij de vrouwen was dit 79%. Zich ongezond voelen stijgt met de leeftijd. Hoe hoger de opleiding of het inkomen, hoe gezonder men zich voelt.

Jongeren tussen 11 en 18 jaar voelen zich de voorbije jaren een stuk minder gezond. Tussen 1990 en 1998 stijgt dit bij de jongens van 3% naar 6%, bij de meisjes van 3% naar 9%.

Klachten, hinder en beperkingen

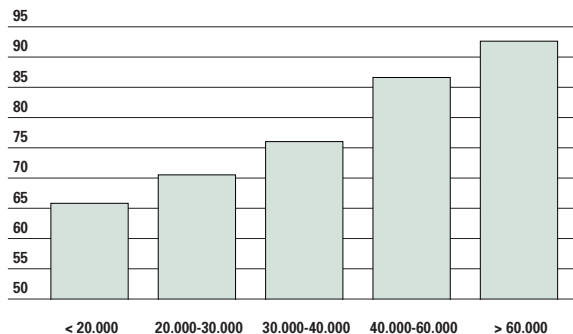
Hierboven werd reeds aangegeven dat 46% van alle Vlamingen lijdt aan minstens één chronische aandoening. Van alle Vlamingen zegt 23% er ook effectief last of beperkingen door te hebben.

Deze last of beperking stijgt ook weer snel met de leeftijd.

Hoe hoger de opleiding of het inkomen, hoe minder last of beperking men ondervindt. Wie zich subjectief niet zo gezond voelt, heeft viermaal meer last dan wie zich gezond voelt.

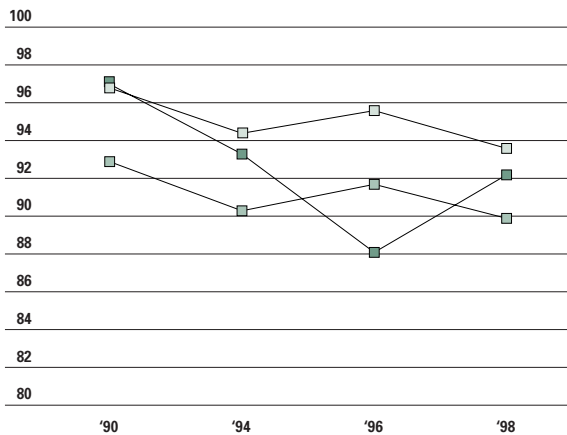
Vooraf vrouwen klagen van langdurige lichamelijke beperkingen om bepaalde taken te vervullen (lopen, dragen van boodschappen, trappen lopen, wandelen, bad nemen,...). Dit verschil met de mannen wordt nog groter na de leeftijd van 65 jaar.

SUBJECTIEVE GOEDE GEZONDHEID EN INKOMEN

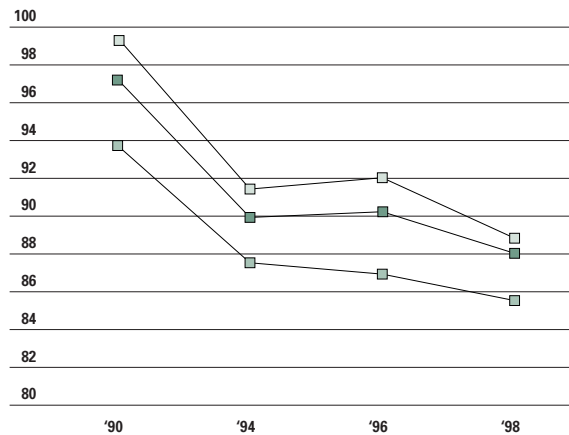
5.25 Subjectieve gezondheid en inkomensniveau (%), vanaf 15 jaar, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

SUBJECTIEVE GOEDE GEZONDHEID JONGENS

5.26 Evolutie van het percentage jongens tussen 11 en 18 jaar dat zegt zich gezond te voelen, naar onderwijsniveau, 1990-1998, in %.
Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid*, 1998.

SUBJECTIEVE GOEDE GEZONDHEID MEISJES

5.27 Evolutie van het percentage meisjes tussen 11 en 18 jaar dat zegt zich gezond te voelen, naar onderwijsniveau, 1990-1998, in %.
Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid*, 1998.

Van alle Vlamingen heeft 3% een mobiliteitshandicap: 2% een matige en 1% een ernstige (voortdurend in zetel of bedlegerig). Dit percentage stijgt natuurlijk met de leeftijd.

Om de activiteiten van het dagelijks leven (ADL: in en uit bed of zetel, aan- en uitkleden, zich wassen, eten, naar toilet gaan, horen, zien,...) goed te kunnen uitvoeren, ondervindt 84% van alle Vlamingen vanaf 15 jaar geen, 13% een matige en 3% een ernstige hinder. Deze hinder neemt snel toe met de leeftijd. Hoe hoger de opleiding en het inkomen, hoe minder hinder. Zij die zich subjectief niet zo gezond voelen, hebben opvallend meer problemen met het vervullen van de ADL-activiteiten.

Slechts 16% van de Vlamingen zegt geen last te hebben van regelmatig terugkerende gezondheidsproblemen. Het aantal klachten worden groter met de leeftijd. Hoewel bijna al deze klachten meer voorkomen bij rokers dan bij niet-rokers is er slechts één statistisch significante relatie vast te stellen, rokers hoesten meer dan niet-rokers. Er is geen verband te vinden met opleiding of inkomen.

Fysieke fitheid van de jeugd

Zowel de lengte als het gewicht van jongens en meisjes van 12 tot 17 jaar nemen geleidelijk, maar voortdurend toe. Bij de meisjes is sinds 1990 vooral de lengte significant toegenomen, bij de jongens het gewicht.

De fysieke fitheid van de jeugd gaat globaal gezien verder achteruit. Jongens vertonen de neiging meer

onderhuids vetgehalte te krijgen, bij de meisjes is dit iets verbeterd. Zowel bij de jongens als de meisjes is de snelheid van de ledematen, de loopsnelheid en de explosieve kracht sinds 1990 verminderd.

Bij de jongens is de lenigheid en de functionele kracht gestaag aan het afnemen en bij de meisjes de handknijpkracht.

De belangrijkste gezondheidsindicator voor fysieke fitheid, namelijk het aerobe uithoudingsvermogen, vermindert merkbaar voor elke leeftijd, zowel bij de jongens als bij de meisjes.

GEZONDHEIDSKLACHTEN

	TOTAAL	GE-SLACHT	LEEF-TIJD	GEZONDHEIDS-BELEVING	ROOK-GEWOON-TEN
Moeheid	49,3	x		x	
Nerveus zijn	43,7	x		x	
Bewegings-apparaat	40,2	x	x	x	
Allergie	36,7			x	
Hoofdpijn	31,5	x		x	
Maag	28,3	x		x	
Borst- en hartstreek	23,8	x	x	x	
Hoesten	14,5			x	x
Geen klachten	16,1				

5.28 Percentage Vlamingen dat klachten heeft binnen afgebakende klachtengroepen met aanduiding van de statistisch significante relatie met een aantal variabelen, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, *Gezondheidsenquête 1997*. x = statistisch significant verschil.

5.5 Psychische conditie en welbevinden

Naast zich lichamelijk in orde voelen, moet de Vlaming ook psychisch goed in zijn vel zitten. De Wereldgezondheidsorganisatie voorspelt dat het psychisch functioneren, en vooral depressie, de grootste uitdaging wordt van de 21ste eeuw. Deze gegevens kunnen onder meer dienen om het beleid beter af te stemmen op specifieke risico-doelgroepen. Ze geven op termijn ook een zicht op het effect van preventie, gezondheids promotie en het curatief optreden.

Subjectief welbevinden

De inwoners van het Vlaams Gewest voelen zich duidelijk beter in hun vel dan de overige Belgen. Psychische gezondheidsproblemen komen het meest voor in de provincie Limburg en het minst in de provincie West-Vlaanderen. Het psychisch welbevinden is bij de vrouwen lager dan bij de mannen. Vrouwen (32%) hebben ook meer psychische gezondheidsproblemen dan mannen (24%). De cruciale leeftijdsgroep is 35 tot 44 jaar. Er is geen significante relatie vast te stellen met inkomen of opleiding, wel met een negatief gezondheidsgevoel.

PSYCHISCH WELBEVINDEN PER PROVINCIE

	GHQ12-SCORE	PSYCHISCHE GEZONDHEIDSPROBLEMEN
Oost-Vlaanderen	1,1	22,7
Limburg	1,4	26,2
West-Vlaanderen	1,5	28,6
Antwerpen	1,6	29,3
Vlaams-Brabant	1,7	32,8

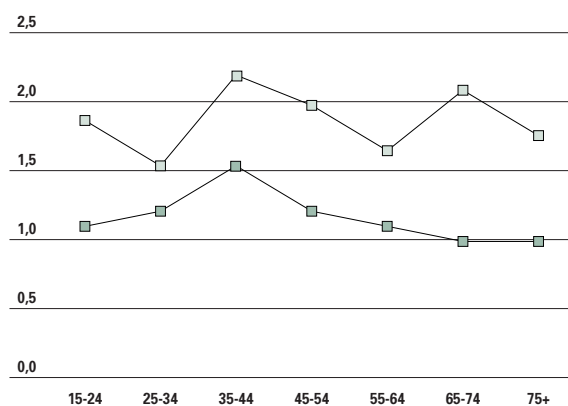
5.29 De gemiddelde GHQ-12-score en het percentage inwoners met mogelijke psychische gezondheidsproblemen binnen de Vlaamse provincies, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

Wie nog nooit gerookt heeft, voelt zich psychisch beter en heeft ook minder psychische gezondheidsproblemen.

Depressie

In 1996-1997 verzeilde zowat 5% van alle Vlamingen in een depressie: 6% van de vrouwen en 4% van de mannen.

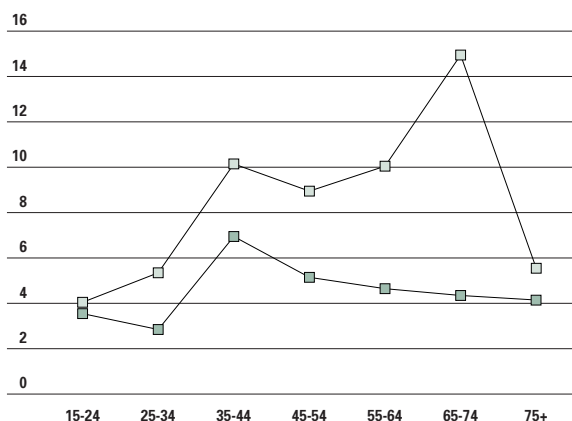
PSYCHISCH WELBEVINDEN

5.30 De gemiddelde GHQ12-score per leeftijdsklasse en geslacht, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

DEPRESSIE

5.31 Het percentage Vlamingen met een depressie gedurende het voorbije jaar volgens leeftijd en geslacht. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

Hoe lager de opleiding of het inkomen, hoe meer depressie voorkomt. Wie zich niet gezond voelt heeft zevenmaal meer kans op een depressie dan wie zich wel gezond voelt. Depressieve mensen vindt men opvallend meer terug bij zware rokers.

Hulpvragen

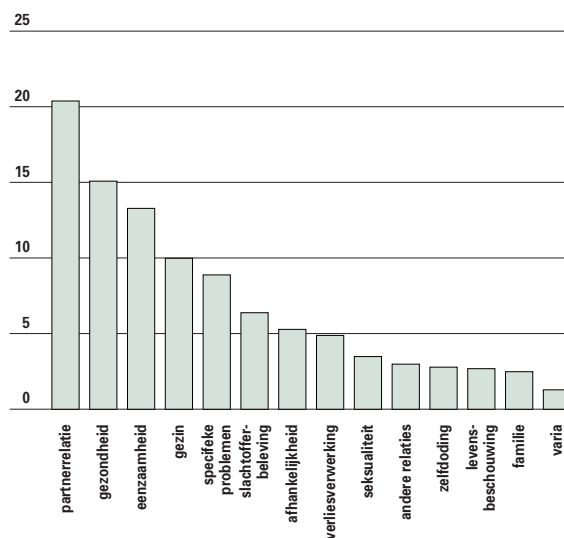
1 Diensten voor tele-onthaal

De 5 diensten voor tele-onthaal behandelden in 1997 112.117 oproepen of gemiddeld 307 per dag. Dit is het hoogste cijfer ooit. Telefonische oproepen komen vooral van vrouwen (68%) en alleenwonenden (43%). Senioren grijpen blijkbaar nog niet zo snel naar de telefoon. Het aantal oproepen van zestigplussers blijft vrij laag maar is in vergelijking met 1996 wel sterk gestegen. De top drie van de gespreksthema's is de partnerrelatie, gezondheid en eenzaamheid.

2 Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg

De 84 Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg vormen de ambulante sector binnen de psychiatrische gezondheidszorg. In 1997 waren er 53.500 hulpvragers, wat opnieuw een toename (10%) betekent in vergelijking met het voorgaande jaar. Van alle hulpvragers is 25% jonger dan 17 jaar; personen boven 60 jaar doen bijna geen beroep op de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (4,1%). De meerderheid van de volwassen patiënten heeft minstens een diploma van het secundair onderwijs (73%), 6% heeft enkel lager onderwijs gevolgd.

GESPREKSONTWERPEN TELE-ONTHAAL

5.32 Procentuele verdeling naar hoofdcategorieën van de gespreks-onderwerpen bij de tele-onthaaldiensten, 1997. Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

Ongeveer 30% van de volwassen patiënten leeft van een vervangingsinkomen, de helft beschikt over een eigen beroepsinkomen.

De helft van de volwassen patiënten had vroeger reeds ervaring met psychiatrie.

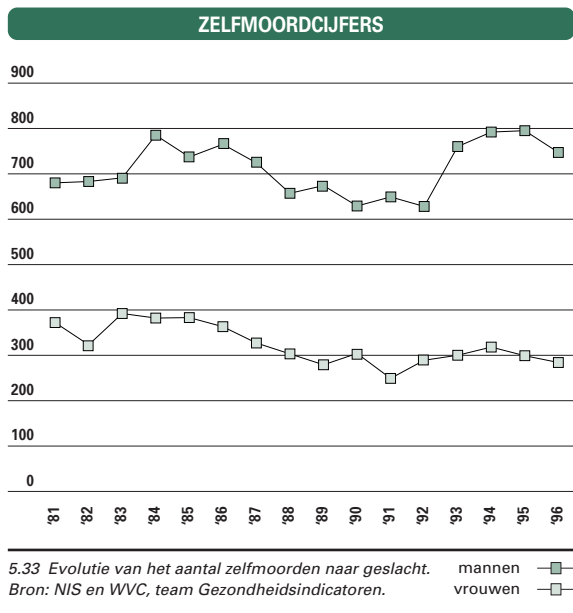
De redenen van de consultatie zijn bij de kinderen tot 17 jaar vooral relatiemoeilijkheden, gedragsproblemen (zoals agressie, maatschappelijk niet-aanvaard gedrag) en psychische problemen (zoals angst of depressie). Bij de volwassenen zijn dat psychische problemen en relatiemoeilijkheden. De belangrijkste psychosociale stressfactor is bij 55% van de gevallen te zoeken binnen de primaire steungroep.

Zelfmoord

In 1996 daalde het aantal geregistreerde zelfmoorden in Vlaanderen met 63 eenheden. Mannen plegen meer zelfmoord dan vrouwen. Voor 1996 waren er 25,8 zelfmoorden per 100.000 mannen en 9,5 per 100.000 vrouwen. De reële cijfers zijn waarschijnlijk nog hoger: onderrapportering van zelfmoord wordt geschat op 13% bij de mannen en op 20% bij de vrouwen.

De meeste zelfmoorden vinden plaats in de oudste categorie. De grootste toename is echter vast te stellen in de categorie 15 tot 44 jaar. De gemiddelde leeftijd bij zelfmoord is dan ook aan het dalen.

In de periode 1993-1996 was de meest gehanteerde methode van zelfmoord ophanging. Bij de mannen komen daarna vuurwapens en vergiftiging, bij de

vrouwen is het vergiftiging en verdrinking. Het hoogste risico lopen personen die een eerdere zelfmoordpoging achter de rug hebben, wat in het kader van zelfmoordpreventie een duidelijke doelgroep is.

Hoewel het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een iets hoger zelfmoordcijfer kennen, heeft ook het Vlaamse Gewest opvallend hoge cijfers en behoren we tot de regio's met de hoogste zelfmoordcijfers.

Het zal niet verwonderen dat Vlaanderen naast een hoog aantal zelfmoorden ook kampt met een hoog aantal *zelfmoordpogingen*. Precieze cijfers zijn er niet en de schattingen lopen sterk uiteen afhankelijk van de invalshoek.

Het aantal zelfmoordpogingen waarbij een huisarts ingeschakeld werd, zou naar schatting 116 per 100.000 inwoners bedragen. Bij personen jonger dan 60 zou de incidentie bij de vrouwen dubbel zo hoog zijn als bij de mannen.

Bij zelfmoordpogers die gehospitaliseerd worden, komt men tot een schatting van 262 pogingen per 100.000 inwoners. Het overwicht van de vrouwen is hier eerder klein. De gemiddelde leeftijd ligt tussen 35 en 40 jaar.

De meest gebruikte methode voor een zelfmoordpoging is vergiftiging, vooral met geneesmiddelen. Mannen gebruiken eerder geweldadige methodes. Dit verklaart het feit dat er bij gehospitaliseerde zelfmoordpogers meer mannen zijn dan bij de schattingen op basis van huisartsenpraktijk.

Tussen 1986 en 1995 was een derde van alle zelfmoordpogers die opgenomen werden in het universitair ziekenhuis van Gent tussen 15 en 25 jaar. De

ZELFMOORDPOGING BIJ JONGEREN

%	JONGENS			MEISJES		
	NOOIT	1 KEER	> 1 KEER	NOOIT	1 KEER	> 1 KEER
13-14 j.	94,4	4,3	1,2	91,6	6,9	1,5
15-16 j.	93,7	4,5	1,7	87,0	10,5	2,5
17-18 j.	93,6	4,9	1,5	90,7	7,3	2,0
Totaal	93,9	4,6	1,5	89,7	8,3	2,0

5.34 Percentage jongeren dat beweert minstens éénmaal een poging te hebben ondernomen om zelfmoord te plegen volgens geslacht en leeftijd, 1998. Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid*, 1998.

ZELFMOORDPOGING BIJ JONGEREN

%	JONGENS			MEISJES		
	NOOIT	1 KEER	> 1 KEER	NOOIT	1 KEER	> 1 KEER
Algemeen	96,4	2,9	0,6	94,3	4,3	1,5
Technisch	92,2	5,9	1,9	89,0	8,9	2,1
Beroeps	90,0	7,0	3,0	79,3	17,2	3,5
Totaal	93,3	5,1	1,7	89,3	8,6	2,1

5.35 Percentage jongeren dat beweert minstens éénmaal een poging te hebben ondernomen om zelfmoord te plegen volgens geslacht en opleidingsvorm, 1998. Bron: Lea Maes en Carine Vereecken, *Jongeren en Gezondheid*, 1998.

hoogste pogingsratio werd gevonden in de leeftijdsgroep van 20-25 jaar.

Tussen 1986 en 1989 daalde de pogingsratio voor de 15 tot 25-jarigen van 424 tot 254 per 100.000 inwoners. Daarna steeg hij tot 502 in 1995.

Deze stijging is te wijten aan de meisjes in de leeftijdsgroep 15 tot 25 jaar en bij de jongens in de leeftijdsgroep 20 tot 25 jaar.

Aan de schoolgaande jongeren tussen 13 en 18 jaar werd in 1998 gevraagd of ze ooit een poging gedaan hebben om een eind aan hun leven te maken. De resultaten zijn verontrustend, vooral bij de meisjes en in het beroepsonderwijs.

Jonge volwassenen (20-35 jaar) ondernemen meer zelfmoordpogingen dan oudere. Jonge homofiele jongens en lesbische meisjes ondernemen opvallend meer zelfmoordpogingen dan heterofiele jongeren. De kans op een zelfmoordpoging is het grootst bij gescheidenen, gevolgd door de nooit gehuwden. Economisch inactieven (werkloos, invalide, gehandicapt, gepensioneerd,...) ondernemen meer zelfmoordpogingen dan actieven. Wie al eerder een zelfmoordpoging ondernam loopt een groot risico er nog een te ondernemen. Ongeveer de helft van de personen die een zelfmoordpoging onderneemt of effectief zelfmoord pleegt, is in behandeling voor psychische problemen.

5.6 Preventie

De Vlaamse regering is verantwoordelijk voor de preventie en gezondheidspromotie. Er is een herstructurering van de preventieve gezondheidssector aan de gang. De projectmatige financiering wordt verminderd en omgebogen naar een meer continue, duurzamer werking. Centraal hierin staat de oprichting van structuren voor lokaal gezondheidsoverleg (LOGO) en de reorganisatie van het Vlaams Instituut voor Gezondheidspromotie (VIG).

Deze set van indicatoren rond preventie is nog in opbouw en probeert na te gaan in welke mate de overheid het beleid richt op de problematieken en doelgroepen die hier en uit de vorige indicatoren naar voren kwamen.

Zwangerschap en begeleiding

In 1997 kwamen 3,4% van de zwangerschappen in Vlaanderen tot stand na een medisch begeleide bevruchting. In 1993 was dat nog 2,7%. Dergelijke bevruchtingen zijn verantwoordelijk voor de hoge graad aan meerlingen die Vlaanderen kent, met het verhoogde risico van een laag geboortegewicht en dus van perinatale sterfte. Het percentage medisch begeleide bevruchtingen bij eenlingen bedroeg 2,7 en voor meerlingen liefst 37,5.

Bijna alle zwangere vrouwen (98%) heeft een eerste prenatale consultatie voor ze zestien weken zwanger zijn. 61% heeft een volledig adequate prenatale opvolging (eerste consultatie voldoende vroeg en totaal aantal consultaties aangepast aan de duur van de zwangerschap), 39% een redelijk adequate en slechts 1% een inadequate opvolging. 13% van de zwangere vrouwen heeft gerookt tijdens hun laatste zwangerschap.

Kind en Gezin organiseert infoavonden voor toekomstige ouders. In 1997 werden 544 sessies georganiseerd met in totaal 24.335 deelnemers.

Bevallingen

In 1997 werden in Vlaanderen 62.376 bevallingen geregistreerd: 62.177 in de materniteiten en 199 thuis (0,3%). Er waren 1.163 (1,9%) bevallingen van een tweeling, 33 (0,1%) van een drieling en 1 van een vierling.

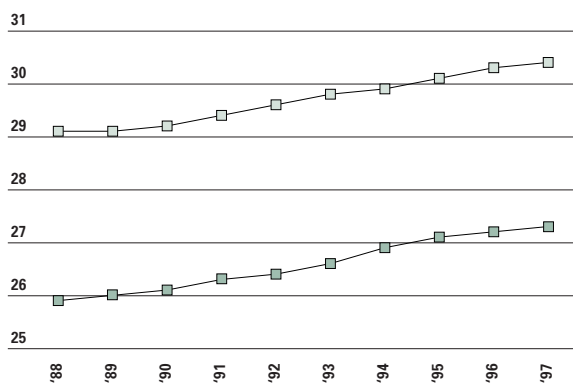
De gemiddelde leeftijd waarop Vlaamse vrouwen hun eerste kind krijgen, neemt toe en bedroeg 27,3 jaar in 1997. Ook voor een tweede en volgende kinderen wordt steeds langer gewacht (gemiddelde leeftijd 30,4 jaar), met alle gezondheidsrisico's van dien voor moeder en kind.

Het aantal voldragen zwangerschappen neemt lichtjes af: van 94,4% in 1992 naar 93,5% in 1997. Het aantal prematuren neemt bijgevolg toe, wat een verhoogd risico inhoudt voor afwijkingen en perinatale sterfte.

Het aantal baby's met een geboortegewicht lager dan 2.500 gram stagneert tussen 6 en 7%. Het aantal borellingen dat verwezen wordt naar een neonatale dienst steeg sedert 1993 van 15,5% naar 16,6% in 1997.

De wijze van bevallen kent in de loop der jaren een duidelijke evolutie: meer epidurales (bij meer dan

GEMIDDELDE MATERNALE LEEFTIJD

5.36 Evolutie van de maternale leeftijd bij de eerste en bij een tweede en volgende geboorte, 1988-1997. Bron: SPE.

1 op 2 bevallingen in 1997) en meer keizersneden. Het aantal inducties stagneert rond de 30% van alle bevallingen.

Borstvoeding

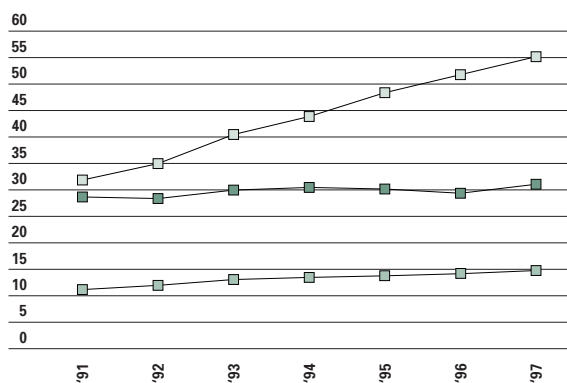
Uit de gezondheidsenquête 97 blijkt dat baby's minder aan de borst gelegd worden in Vlaanderen dan in de rest van België. In het Vlaamse Gewest geven 59% van de moeders borstvoeding, in het Waalse Gewest 70% en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 76%. In de provincies Oost-Vlaanderen (50,2%) en Limburg (54,9%) wordt het minst borstvoeding gegeven.

De gemiddelde duur van de borstvoedingsperiode bedraagt voor zuigelingen in het Vlaamse Gewest 14,4 weken, in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 20 weken en in het Waalse Gewest 13,1 weken. In de provincie Antwerpen wordt het snelst overgeschakeld op de fles: gemiddeld na 11 weken. Meisjes (59%) krijgen in Vlaanderen minder vaak borstvoeding dan jongens (71%). Moeders met een diploma hoger secundair onderwijs geven opvallend minder borstvoeding dan de rest. Bij de laagste en de hoogste inkomens wordt het meest en het langst borstvoeding gegeven.

Preventieve kinderzorg

De medische opvolging van zuigelingen in Vlaanderen gebeurt door de huisarts (45%), Kind en Gezin (40%) en de kinderarts (36%). Ongeveer een derde van de zuigelingen wordt opgevolgd door meerdere diensten of artsen tegelijk. In het eerste levensjaar gaat de baby door gemiddeld 10 consultaties.

WIJZE VAN BEVALLEN

5.37 Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersneden bij bevallingen (%), 1992-1997. Bron: SPE.

De verpleegkundigen van Kind en Gezin bezochten in 1997 zo goed als alle moeders in de kraamkliniek. De individuele begeleiding van ouders wordt verder gezet via huisbezoeken, zittingen, medische en verpleegkundige consulten, met extra aandacht voor kansarme gezinnen, gezinnen met een gehandicapt kind, gezinnen met een verleden van kindermishandeling en gezinnen met risico-indicatoren. Op die manier werden 72% van de 0-jarigen, 73% van de 1-jarigen, 42% van de 2-jarigen en 11% van de 3-jarigen bereikt.

Vaccinaties

Er is momenteel nog geen volledige systematische registratie van vaccinaties, zodat de vaccinatiegraad van de bevolking onbekend is. Er is wel een systeem in opbouw via Kind en Gezin.

Uit de gezondheidsenquête 97 blijkt dat 8% van de kinderen tussen 3 maand en 5 jaar niet gevaccineerd zijn (zelfs 11% bij moeders met een diploma hoger onderwijs). De vaccinatie wordt in 50% van de gevallen door K&G gedaan, 15% door de huisarts, 19% door de kinderarts en 5% via de kindercrèches.

Preventie van hart- en vaatziekten

Cardio-vasculaire problemen vormen in Vlaanderen de belangrijkste doodsoorzaak. Knipperlichten zijn een hoge bloeddruk en een te hoog cholesterolgehalte in het bloed.

In het jaar voor de gezondheidsenquête 97 onderging 75% van alle Vlamingen van 15 jaar en ouder een bloeddrukcontrole. In de vijf jaar voor de enquête was dit zelfs 92%.

27% van de ooit geteste Vlamingen kreeg minstens eenmaal te horen dat de bloeddruk te hoog was. Dit percentage ligt iets hoger bij vrouwen en stijgt met de leeftijd (tot ongeveer 50% bij 65-plussers). Het cholesterolgehalte werd getest bij 54% van de Vlamingen tussen 20 en 64 jaar gedurende de laatste 5 jaar voor de gezondheidsenquête 97. De cholesteroltest neemt toe met de leeftijd, tot ongeveer 75% vanaf 55 jaar. Bij 33% van de ooit geteste Vlamingen werd minstens eenmaal gemeld dat hun cholesterolgehalte te hoog was. Mannen (38%) scoren hier slechter dan vrouwen (27%).

Kankerpreventie

Borstkanker en baarmoederhalskanker staan bij vrouwen op de eerste en de derde plaats van dodelijke kankers. Vandaar dat de Vlaamse overheid een specifiek opsporingsbeleid wil voeren. Beide kankers hebben immers een zeer goede overlevingskans mits een vroegtijdige opsporing.

Veel vrouwen zijn hiervan blijkbaar nog niet van overtuigd. In 1995 en 1996 vroeg 46% van de vrouwen tussen 50 en 69 jaar een mammografie aan. Dit is minder dan in het Waalse Gewest (50%) en beduidend lager dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (60%). In Vlaanderen scoort de provincie West-Vlaanderen het slechtst en Oost-Vlaanderen het best.

32% van de Vlaamse vrouwen heeft nog nooit een mammografie laten nemen.

Ook het klinisch borstsonderzoek wordt door veel vrouwen genegeerd. In 1995 en 1996 heeft 58% van de Vlaamse vrouwen tussen 50 en 69 jaar een klinisch borstsonderzoek ondergaan. In die leeftijds-

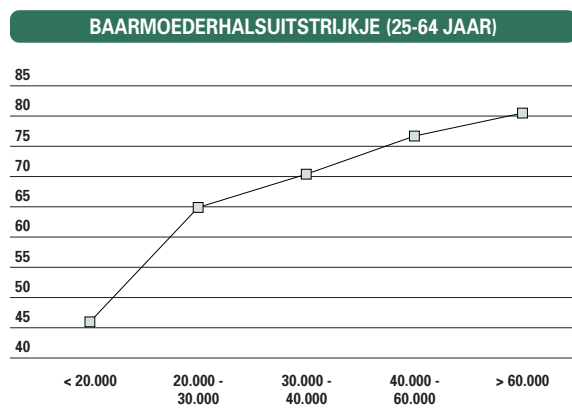
categorie heeft 29% nog nooit een klinisch borstsonderzoek laten doorvoeren. De percentages over de verschillende gewesten zijn vrij gelijklopend. Ongeveer 30% van de Vlaamse vrouwen van 15 jaar en ouder heeft in 1996-1997 een zelfonderzoek van de borsten gedaan en 40% had dit nog nooit gedaan. Vrouwen tussen 30 en 49 jaar laten hun borsten meer onderzoeken dan oudere vrouwen.

Een uitstrijkje laten nemen uit de baarmoederhals is vooral een zaak van twintigers en dertigers. In de leeftijdsgroep 20 tot 24 jaar heeft 50% ooit een uitstrijkje laten nemen. Dit stijgt tot 88% in de leeftijdsgroep 30 tot 34 jaar. Daarna daalt het percentage geleidelijk. Hoe hoger de opleiding en het inkomen, hoe hoger het percentage.

In tegenstelling met de mammografie is het uitstrijkje populairder in Vlaanderen dan in de rest van het land.

Doping bij sporters

Van 1993 tot en met 1997 werden 10.665 dopingcontroles uitgevoerd. Hiervan is 4,3% positief bevonden. De zwaarste cijfers komen uit de bodybuilding.

5.38 Percentage vrouwen dat een baarmoederhalsuitstrijkje liet nemen de laatste 3 jaar volgens het inkomensniveau, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

POSITIEVE DOPINGCONTROLES

Body-building	28,4
Power-liften	10,6
Motorcross	3,9
Wielrennen	3,9
Handbal	3,3
Basketbal	2,9
Voetbal	2,1
Zwemmen	1,9
Judo	1,6
Atletiek	1,1
Volleybal	1,1

5.39 Positieve resultaten bij dopingcontroles, in procent. Bron: WVC.

5.7

Medische consumptie

Wanneer bepaalde groepen binnen onze bevolking grotere gezondheidsproblemen hebben dan andere, dan zou dit zich moeten weerspiegelen in de medische consumptie. De medische consumptie wordt hier in kaart gebracht aan de hand van hospitalisaties, bezoeken aan (tand)artsen, alternatieve genezers en kinesitherapeuten.

Huisartsbezoek

Volgens de gezondheidsenquête 1997 beschikt gemiddeld 95% van de Vlaamse bevolking over een vaste huisarts. Oudere mensen hebben iets vaker een vaste huisarts dan jongeren.

Elke Vlaming heeft gemiddeld zes huisartsconsulten per jaar. Slechts 20% van de Vlamingen heeft het voorbije jaar geen dokter gezien.

Het aantal dokterconsulten stijgt met de leeftijd, met uitzondering bij de vrouwen van 15-24 jaar. Opmerkelijk is dat de mensen uit de laagste inkomenscategorie significant minder vaak een huisarts contacteren. Vrouwen gaan vaker naar de dokter dan mannen.

Van alle contacten zijn 30% huisbezoeken. Vooral vanaf de leeftijd van 65 jaar neemt de proportie huisbezoeken snel toe.

De huisarts wordt vooral geconsulteerd voor problemen met het ademhalingsstelsel (vooral de jongste leeftijdscategorie), met het bewegingsapparaat (vooral de leeftijdsgroep 45 tot 54 jaar) en met problemen van hart en bloedvaten (vooral vanaf 55 jaar).

Bezoek aan de specialist

In 1997 heeft 55% van de Vlamingen geen specialist geraadpleegd. Het gemiddeld aantal contacten met een specialist per Vlaming bedraagt 2,3 en ligt bij de vrouwen (3,0) tweemaal zo hoog als bij de mannen (1,5).

Bij de mannen stijgt het aantal contacten met stijgende leeftijd. Bij de vrouwen is hier geen trend waarneembaar. Mensen met de hoogste inkomens of met het hoogste opleidingsniveau hebben een lagere drempel om een specialist te consulteren en gaan gemakkelijker op eigen initiatief. Er is echter geen verschil in het gemiddeld aantal contacten.

Mannen nemen vooral contact omwille van problemen met het bewegingsapparaat, huidproblemen, problemen met hart en bloedvaten en problemen met de ogen (samen goed voor 68% van alle contacten). Bij de vrouwen zijn het problemen met het bewegingsapparaat, problemen met zwangerschap/geboorteplanning, problemen van het genitale stelsel en huidproblemen, samen goed voor 61% van alle contacten. Het zijn dan ook de gynaecologen, de orthopedisten, de dermatologen, de oogartsen

MEDISCHE CONSUMPTIE EN GESLACHT

	MANNEN	VROUWEN
Raadpleging huisarts	76,1	83,4
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	5,0	7,1
Raadpleging specialist	35,3	54,7
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	1,5	3,0
Verblijf in hospitaal	11,2	14,2
Gemiddeld aantal dagen per inwoner	5,9	6,7
Raadpleging tandarts	49,5	53,0
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	1,5	2,1
Raadpleging alternatieve geneeskunde	6,1	8,5
Raadpleging kinesist	12,6	18,5

5.40 Percentage Vlamingen volgens hun geslacht dat bepaalde medische professies raadpleegde en/of in het hospitaal verbleef en het gemiddeld aantal raadplegingen en/of ligdagen, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

en de cardiologen die het meest geconsulteerd worden.

Herhalingscontacten (terugkomen op vraag van de behandelende specialist) zijn goed voor 70% van de consultaties. Nieuwe contacten (30%) komen voor de helft tot stand op initiatief van de patiënt zelf, voor 38% op verwijzing van de huisarts en de rest door verwijzing van anderen (vooral specialisten).

Hospitalisatie

28% van de Vlaamse bevolking werd nog nooit in een ziekenhuis opgenomen en 13% werd in 1997 gehospitaliseerd. Het gemiddeld aantal ziekenhuisopnames, zonder bevallingen, per 100 Vlamingen

bedraagt 12,6. Dit gemiddelde is hoger bij de vrouwen (14,2) dan bij de mannen (11) en stijgt tot meer dan 20 voor 65-plussers. Bij de helft van de opnames bedraagt het aantal overnachtingen 2 of minder en 26% zijn daghospitalisaties. De gemiddelde opnameduur bedraagt 6,3 nachten. Enkel voor vrouwen van 75 jaar en ouder is de opnameduur significant hoger. Zowel bij de mannen als bij de vrouwen is de voornaamste oorzaak voor opname problemen van het bewegingsstelsel (ongeveer 25%). Bij de mannen wordt dit gevolgd door problemen van het spijsverteringsstelsel (16%) en problemen met hart en bloedvaten (10%). Bij de vrouwen volgen problemen van het genitaal stelsel (16%) en problemen van het spijsverteringsstelsel (9%). Problemen met hart en bloedvaten als reden tot opname stijgt met de leeftijd. Opvallend is nog dat bij de laagste socio-economische groepen de psychosociale problemen en de problemen met hart en bloedvaten vaker een reden voor opname vormen dan voor de andere categorieën. In iets meer dan de helft van de ziekenhuisopnames wordt operatief ingegrepen.

Tandartsbezoek

Nagenoeg de helft van de Vlamingen brengt minstens één keer per jaar een bezoek aan de tandarts. Een preventief tandonderzoek liet 8% van de Vlamingen uitvoeren gedurende de afgelopen 2 maanden voor de enquête.

Vrouwen gaan iets meer naar de tandarts dan mannen. Voor preventief onderzoek is er echter geen verschil. Het tandartsbezoek en de frequentie van bezoek neemt af met de leeftijd.

MEDISCHE CONSUMPTIE EN LEEFTIJD

	0-14	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75+
Raadpleging huisarts	80,9	79,8	78,4	75,8	77,7	82,9	84,6	89,1
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	5,2	4,3	4,4	4,8	5,8	9,0	9,4	15,5
Raadpleging specialist	44,0	40,6	43,8	41,3	44,6	44,0	62,0	59,5
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	1,4	1,7	2,6	2,2	2,9	2,5	3,0	2,2
Verblijf in hospitaal	12,7	10,8	9,4	12,3	11,1	11,8	26,4	20,9
Gemiddeld aantal dagen per inwoner	6,3	2,8	4,6	6,6	5,2	7,2	8,2	13,6
Raadpleging tandarts	49,8	62,6	61,1	52,3	50,0	35,7	37,7	24,0
Gemiddeld aantal contacten per inwoner	1,9	2,0	2,5	2,0	1,7	1,0	0,8	0,7
Raadpleging alternatieve geneeskunde	5,1	3,7	8,6	8,9	10,4	6,5	8,7	1,7
Raadpleging kinesist	4,7	14,4	19,7	19,0	14,4	16,7	18,4	25,6

5.41 Percentage Vlamingen volgens hun leeftijd dat bepaalde medische professies raadpleegde en/of in het hospitaal verbleef en het gemiddeld aantal raadplegingen en/of ligdagen, 1997. Bron: WIV-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

De hogere socio-economische groepen stappen vaker naar de tandarts dan de lagere.

Gebruik van alternatieve geneeskunde

Iets meer dan 7% van de Vlamingen bezoekt per jaar minstens één keer een of andere alternatieve genezer. Verdeeld naar type bezochten hiervan 45% een homeopaat, 40% een chiropractor of osteopaat en 15% een acupuncturist.

Vrouwen consulteren iets vlugger de alternatieve geneeskunde dan mannen. Vooral de leeftijdsgroep bij de vrouwen tussen 35 en 64 jaar maakt er meer gebruik van. Ook de hogere socio-economische groepen, met een hoger inkomen of een hogere opleiding, vertrouwen meer in alternatieve geneeskunde dan lagere. Vooral mensen met problemen van het bewegingsstelsel consulteren alternatieve genezers.

Bezoek aan de kinesitherapeut

Volgens de gezondheidsenquête 1997 bracht ongeveer 16% van de Vlamingen het afgelopen jaar een bezoek aan de kinesitherapeut. Vrouwen (19%) gaan vaker dan mannen (13%) en het bezoek stijgt met de leeftijd. Zoals te verwachten, stijgt het bezoek bij mensen die lijden aan een chronische aandoening van het bewegingsstelsel en zij die zware beperkingen van de lichamelijke activiteit ondervinden. Er is geen verband met het opleidings- of inkomensniveau.

5.8

Aanbod van gezondheidsvoorzieningen en zorgverstrekkers

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welk soort hulpverlening ter beschikking staat, wat de dekkinggraad is en hoe de zorgverstrekkers over Vlaanderen verspreid zijn. We bekijken de voorzieningen van zowel de algemene gezondheidssector als van de psychiatrische sector.

Algemene ziekenhuizen

Eind 1997 telde Vlaanderen 115 algemene ziekenhuizen met een totale capaciteit van 32.059 erkende bedden. Dit betekent 5,4 bedden per duizend inwoners. De verdeling naar de voornaamste ziekenhuisdiensten ziet er als volgt uit:

- chirurgie (C-diensten): 10.553 bedden;
- algemene geneeskunde (D-diensten): 9.893 bedden;
- geriatrie (G-diensten): 4.252 bedden;

- materniteit (M-diensten): 1.940 bedden;
- pediatrie (E-diensten): 1.777 bedden;
- psychiatrie, observatie en behandeling (A-diensten): 1.143 bedden;
- revalidatie en behandeling (Sp-diensten): 2.217.

In Vlaanderen zijn er 93 acute ziekenhuizen, waarvan 4 erkend als academisch ziekenhuis. De overige 22 ziekenhuizen beschikken niet over acute diensten en beperken zich tot Sp-diensten.

DOKTERS

	OMNIPRACTICI*	INWONERS/ DOKTER	SPECIALISTEN*	INWONERS/ DOKTER	KANDIDAAT SPECIALISTEN	TOTAAL*	INWONERS/ DOKTER
Vlaanderen	9.578	616	8.564	689	1.930	20.072	294
<i>Antwerpen</i>	<i>1.517</i>	<i>641</i>	<i>2.250</i>	<i>727</i>	<i>467</i>	<i>5.267</i>	<i>311</i>
<i>Vlaams-Brabant</i>	<i>2.065</i>	<i>487</i>	<i>2.145</i>	<i>468</i>	<i>641</i>	<i>4.851</i>	<i>207</i>
<i>West-Vlaanderen</i>	<i>1.663</i>	<i>676</i>	<i>1.433</i>	<i>784</i>	<i>229</i>	<i>3.325</i>	<i>338</i>
<i>Oost-Vlaanderen</i>	<i>2.155</i>	<i>629</i>	<i>1.900</i>	<i>713</i>	<i>423</i>	<i>4.478</i>	<i>303</i>
<i>Limburg</i>	<i>1.145</i>	<i>681</i>	<i>836</i>	<i>933</i>	<i>170</i>	<i>2.151</i>	<i>363</i>
België	18.339	555	17.340	587	3.579	39.258	259
Wallonië	6.219	534	5.871	566	961	13.051	254
Brussel	2.542	374	2.905	327	688	6.135	155

5.42 Aantal dokters, federaal, per gewest en per Vlaamse provincie, toestand op 31 december 1997. Bron: ministerie van Volksgezondheid.
* met of zonder klinische praktijk

TANDARTSEN EN APOTHEKERS

	TAND-ARTSEN	INWONERS/TANDARTS	APO-THEKERS	INWONERS/APOTHEKERS
Vlaanderen	4.226	1.396	7.777	758
Antwerpen	1.085	1.508	2.140	764
Vlaams-Brabant	906	1.109	1.529	657
West-Vlaanderen	785	1.432	1.497	751
Oost-Vlaanderen	910	1.489	1.906	711
Limburg	540	1.444	705	1.106
België	7.360	1.382	14.597	697
Wallonië	2.115	1.570	5.039	659
Brussel	1.019	933	1.781	534

5.43 Aantal tandartsen en apothekers, federaal, per gewest en per Vlaamse provincie. Toestand op 31/12/1997. Bron: ministerie van Volksgezondheid.

Binnen de acute ziekenhuizen zijn er 26 nierdialysecentra, 14 radiotherapiediensten, 16 centra voor hartkatheterisatie, waarvan 12 met zowel invasief cardiologisch onderzoek als interventionele cardiologie, 83 diensten voor medische beeldvorming met een CT-scanner en 12 met magnetische resonantie tomograaf.

Rust- en verzorgingstehuizen

Op 31 december 1997 waren er in Vlaanderen 290 rust- en verzorgingstehuizen (RVT), met een totale capaciteit van 12.406 erkende bedden. Hiervan bevinden zich 9.118 bedden in 230 rusthuizen, de rest in een algemeen of gesloten ziekenhuis.

Geneesheren, tandartsen, apothekers

Vlaanderen telt gemiddeld één geneesheer (met of zonder praktijk) op 294 inwoners. Voor Wallonië is dat 1 op 254, voor Brussel 1 op 155. Het hoogst

aantal dokters per 1.000 inwoners vindt men in provincie Vlaams-Brabant, het laagste in de provincie Limburg.

Wallonië en vooral Brussel hebben ook meer apothekers per inwoner. Bij de apothekers is er een ondervertegenwoordiging in de hele provincie Limburg. In Wallonië zijn er minder tandartsen per inwoner dan in Vlaanderen. In Brussel zijn er het meest. Binnen Vlaanderen zijn de tandartsen vrij gelijkmatig verspreid. De arrondissementen Turnhout, Diksmuide, Dendermonde, Sint-Niklaas en Maaseik kennen een ondervertegenwoordiging.

De residentiële psychiatrische sector

Eind 1997 waren er 40 psychiatrische ziekenhuizen in Vlaanderen, met een totale capaciteit van 10.959 bedden. Dit zijn 1,9 bedden per 1.000 inwoners.

Ingedeeld naar ziekenhuisdienst zijn de voornaamste:

- dienst acute behandeling van volwassenen (a-diensten): 2.670 bedden;
- dienst chronische aandoeningen volwassenen (t-diensten): 3.705 bedden;
- dagdienst chronische aandoeningen volwassenen (t-diensten): 1.055 bedden;
- dienst chronische aandoeningen geriatrie (tg-diensten): 1.275 bedden;
- gezinsverpleging (Tf en Tp-plaatsen): 920 plaatsen.

Op 31 december 1997 waren er 24 psychiatrische verzorgingstehuizen (PVT) in Vlaanderen, met een capaciteit van 2.490 bedden, waarvan 1.362 met een definitief karakter en 1.128 bedden die op termijn verdwijnen. Hierbinnen waren er 1.144 plaatsen specifiek voor mentaal gehandicapten en de rest voor personen met een langdurige gestabiliseerde psychische stoornis.

Binnen 46 samenwerkingsverbanden beschikte deze sector over 2.236 plaatsen voor beschut wonen.

CENTRA GEESTELIJKE GEZONDHEIDSZORG

	*1989	1991	1993	1995	1996	1997
Erkende diensten	70	82	84	84	84	84
Gemiddeld aantal cliënten per dienst	503	494	532	567	570	636
Aantal hulpvragers	38.250	40.575	**44.722	47.878	48.407	53.438
Personeel (voltijdse equivalenten)	393	458	496	522	524	524

5.44 Evolutie van de kengegevens van de C.G.G. Toestand op 31 december 1997. Bron: VVGG en adm. Gezondheidszorg, afdeling Verzorgingsvoorzieningen. * Nederlandstalige Brusselse C.G.G.'s niet meegerekend. Deze centra werden in 1991 samen met de budgettaire middelen geïntegreerd in de Vlaamse Gemeenschap.

** Vanaf hier exact aantal.

ZORGVERSTREKKERS: INTERNATIONALE VERGELIJKING

31/12/97	PER 100.000 INW.			AANTAL INWONERS PER		
	ARTSEN	TANDARTSEN	APOTHEKERS	ARTS	TANDARTS	APOTHEKER
Vlaanderen	340	72	132	294	1.396	758
Duitsland	464	94	57	215	1.060	1.740
Spanje	428	39	114	234	2.570	874
Finland	296	94	144	352	1.061	697
Oostenrijk	361	48	53	277	2.097	1.892

5.45 Aantal artsen, tandartsen en apothekers. Internationale vergelijking. Bron: ministerie van Volksgezondheid en Eurostat.

Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg

Het aantal hulpvragers in de ambulante geestelijke gezondheidszorg blijft toenemen.

Inhoudelijke gegevens over de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG) zijn opgenomen onder het hoofdstuk 'Psychisch welbevinden'.

Internationale vergelijking

Van de EU-15 landen hebben Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Finland en Oostenrijk meer bedden per inwoner in algemene ziekenhuizen dan Vlaanderen. Daarentegen scoort Vlaanderen het hoogst in het aantal bedden in psychiatrische ziekenhuizen. Let wel, bij de algemene ziekenhuizen zijn de psychiatrische bedden van zo'n ziekenhuis ingeteld. Het zou dus kunnen zijn dat Vlaanderen meer specifieke psychiatrische ziekenhuizen erkend heeft, maar dat er elders globaal genomen meer psychiatrische bedden zijn.

Van de EU-15 landen hebben Duitsland, Griekenland, Spanje en Oostenrijk meer artsen per inwoner dan Vlaanderen. Bij de tandartsen zijn dat Denemarken, Duitsland, Griekenland en Finland. Bij de apothekers enkel Finland. Wallonië en vooral Brussel hebben hogere cijfers dan Vlaanderen. Alleen wat het aantal tandartsen betreft scoort Wallonië lager dan Vlaanderen.

ZIEKENHUISBEDDEN

31/12/97	BEDDEN PER 100.000 INW.		AANTAL INW. PER BED	
	ZIEKENHUIS	PSYCH. ZIEKENHUIS	ZIEKENHUIS	PSYCH. ZIEKENHUIS
Vlaanderen	543	186	184	538
Duitsland	708	76	141	1.319
Nederland	514	171	195	584
Portugal	391	72	256	1.396
Oostenrijk	909	58	110	1.732
Noorwegen	399	71	251	1.411

5.46 Aantal bedden in ziekenhuizen en psychiatrische ziekenhuizen. Internationale vergelijking. Bron: ministerie van Volksgezondheid en Eurostat.

5.9

Kindermishandeling

Kindermishandeling is een problematiek die niemand ongevoelig laat. De laatste jaren kwam deze problematiek op een bijzondere manier in de aandacht. Reeds in 1991 werd een speciale structuur uitgebouwd die gemelde feiten nauwkeuriger registreert. Kindermishandeling is een indicator van hoe volwassenen al dan niet met stressfactoren kunnen omgaan.

Het aantal meldingen bij de vertrouwenscentra kindermishandeling blijft stijgen sinds de oprichting in het begin van de jaren negentig. In 1991 werden er 2.288 meldingen geregistreerd, in 1997 waren er 4.796. Dit betekent meer dan een verdubbeling op 7 jaar tijd.

Het aantal gemelde mishandelde kinderen bedroeg in 1997 6.598. De laatste twee jaar werd er iets vaker seksueel misbruik gemeld. Het percentage kinderen gemeld voor lichamelijke mishandeling of lichamelijke verwaarlozing daalde duidelijk terwijl het percentage voor een emotionele problematiek (mishandeling of verwaarlozing) steeg.

Uit de registratie blijkt dat ouders en familieleden steeds meer het initiatief tot melding (durven) nemen. In 1997 kwam bijna de helft van de meldingen uit de onmiddellijke omgeving van het kind.

Een derde van de meldingen kwam van professionele hulpverleners. De rest werd gemeld door de school of een voorschoolse voorziening.

Bij 85% van de meldingen wordt intra-familiaal daderschap gemeld (bloedverwant tot de 3de graad of een vervangend familielid zoals bijvoorbeeld een stiefvader of stiefbroer). Hoe jonger het gemelde kind, hoe vaker de intra-familiale problematiek een rol speelt.

De vertrouwenscentra kindermishandeling verwijzen een groot deel van de kinderen door naar andere hulpverleningsinstanties, voor diagnose en behandeling. Bij ongeveer 1 op 4 gemelde kinderen stel-

KINDERMISHANDELING				
	1994	1995	1996	1997
Seksueel misbruik	26,7	30,1	30,6	31,1
Lichamelijke mishandeling	20,2	17,7	17,3	16,0
Lichamelijke verwaarlozing	11,5	11,1	12,3	10,2
Emotionele mishandeling	9,9	10,7	9,7	11,2
Emotionele verwaarlozing	7,7	6,5	5,6	6,4
Münchausen syndroom by proxy	0,2	0,4	0,3	0,3
Risicosituatie	15,9	16,2	16,3	15,7
Onduidelijk	3,2	3,3	3,3	4,8
Verwerkingsproblematiek t.g.v. vroegere mishandeling	1,4	1,4	1,3	1,6
Geen mishandeling, aanverwant probleem	3,3	2,6	3,4	2,8
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0

5.47 Gemelde kinderen bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naargelang de belangrijkste gemelde problematiek, 1996-1997 (%).
Bron: Kind en Gezin.

LICHAMELIJKE INTEGRITEIT BIJ KINDEREN

	VLAANDEREN		WALLONIË		BRUSSEL		BELGIË		
	A.C.	%	A.C.	%	A.C.	%	A.C.	%	
Slagen en verwondingen binnen familieverband door ouders op kind < 16 jaar	190	8,2	208	11,0	40	10,1	438	9,5	
Slagen en verwondingen buiten familieverband op een kind < 16 jaar	871	37,4	657	34,7	147	37,2	1.675	36,2	
Verkrachting	Totaal	441	18,9	404	21,3	75	19,0	920	19,9
	16-18 jaar	79	3,4	63	3,3	19	4,8	161	3,5
	14-15 jaar	117	5,0	64	3,4	11	2,8	192	4,2
	10-14 jaar	113	4,8	121	6,4	23	5,8	257	5,6
	<10 jaar	132	5,7	156	8,2	22	5,6	310	6,7
Aanranding van de eerbaarheid	Totaal	829	35,6	626	33,0	133	33,7	1.588	34,4
	<18 jaar	88	3,8	57	3,0	18	4,6	163	3,5
	<16 jaar	741	31,8	569	30,0	115	29,1	1.425	30,8
Algemeen totaal		2.331	100,0	1.895	100,0	395	100,0	4.621	100,0

5.48 Aantasting van de lichamelijke integriteit bij kinderen. Aangiften van PV's bij de parketten. 1997. Bron: Algemene Politie-eurodienst.

len de centra zelf de diagnose van kindermishandeling of verwaarlozing.

Binnen de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg zijn extra middelen ter beschikking in het kader van het actieplan kindermishandeling. In juni 1997 waren in totaal 132,4 voltijdse deskundigen actief in de hulpverlening bij mishandeling. Dit totaal omvat 14,6 psychiaters, 51,2 psychologen, 26,8 maatschappelijk assistenten en 18,9 andere hulpverleners (logopedisten, psychologisch assistenten, enzovoort).

In 1997 hebben de politiediensten in Vlaanderen 2.331 procesverbalen aan het parket doorgespeeld naar aanleiding van de aantasting van de lichamelijke integriteit van minderjarigen. Dit is een stijging met 304 PV's of 15%. Iets minder dan de helft van de gevallen had betrekking op slagen en verwondingen. De rest op seksuele delicten. Slagen en verwondingen spelen zich hoofdzakelijk af buiten het gezin. De seksuele misdrijven bestaan in 1 op 3 gevallen uit verkrachting en in 2 op 3 gevallen uit een andere vorm van aanranding van de eerbaarheid.

5.10 Veiligheidsgevoel en criminaliteit

Zich veilig voelen is een essentieel onderdeel van het welzijn. Vooral de aantasting van de fysieke integriteit en diefstal in de woning zorgen bij de Vlamingen voor onveiligheid gevoelens, los van de objectieve criminaliteitsgegevens. Gezien de actualiteit is het ook nuttig een blik te werpen op slachtoffer- en daderhulp.

Criminaliteit

In 1997 bedroeg de Vlaamse criminaliteitsgraad 5,9. Dit wil zeggen dat gemiddeld 5,9 criminele feiten per maand en per 1.000 inwoners werden gerapporteerd en via proces-verbaal overgemaakt aan het parket. Dit is een lichte stijging in vergelijking met

CRIMINALITEITSGRAAD	
Vlaanderen	5,9
België	6,9
Wallonië	7,7
Brussel	10,9
Luik	8,2
Henegouwen	8,1
Namen	7,2
Waals-Brabant	6,6
Antwerpen	6,4
Oost-Vlaanderen	6,1
West-Vlaanderen	5,9
Luxemburg	5,6
Limburg	5,3
Vlaams-Brabant	5,1

5.49 Gemiddeld maandelijks aantal criminele feiten per 1.000 inwoners, 1997. Bron: Algemene Politieundienst.

1996. Deze criminaliteitsgraad ligt lager dan in Wallonië en Brussel. Alle Vlaamse provincies blijven onder de Belgische criminaliteitsgraad. De criminaliteit ligt in werkelijkheid heel wat hoger omdat de burgers een groot aantal feiten niet melden

CRIMINALITEIT			
	A.C.	%	MAANDGRAAD*
Diefstal en afpersing	172.514	42,3	2,5
Gewelddadige misdrijven tegen de eigendom (vandalisme)	50.406	12,4	0,7
Misdrijven tegen de lichamelijke integriteit	31.417	7,7	0,6
Oplichting, bedrog, heling, verduistering,...	29.160	7,2	0,4
Verdovende middelen	24.113	5,9	0,3
Banditisme, bedreiging, ontvluchting,...	15.978	3,9	0,2
Vervalsing, namaak, valsheid in geschriften,...	4.765	1,2	0,1
Andere	79.216	19,4	1,1
Totaal	407.569	100,0	5,9

5.50 Criminaliteit naar de belangrijkste hoofdrubrieken, Vlaanderen, 1997. Bron: Algemene Politieundienst.

* Maandgraad: gemiddeld maandelijks aantal criminele feiten per 1.000 inwoners.

SLACHTOFFERS VAN MISDRIJVEN

OP NIVEAU HUISHOUDENS	VLAANDEREN	WALLONIË	BRUSSEL	BELGIË
Poging tot woninginbraak	3,3	2,9	5,8	3,4
Woninginbraak met diefstal	1,5	2,3	3,3	1,9
Diefstal uit auto	2,2	3,7	10,0	3,2
Vernieling aan auto	12,3	11,6	23,5	12,9
Diefstal van fiets	3,0	1,1	2,1	2,5
Vernieling (uitz. aan voertuig of ten gevolge woningbraak)	4,2	4,9	8,1	4,8
OP NIVEAU TOTALE BEVOLKING	VLAANDEREN	WALLONIË	BRUSSEL	BELGIË
Diefstallen (uitz. inbraak of diefstal voertuig): totaal	5,8	4,8	7,8	5,7
Diefstal vanaf persoon met bedreiging of geweld	0,5	0,8	1,6	0,7
Diefstal vanaf persoon zonder bedreiging of geweld	2,4	2,4	3,7	2,5
Diefstal buitenshuis in afwezigheid slachtoffer	3,2	1,7	2,4	2,7
Lichamelijk geweld (uitz. diefstal met geweld): totaal	4,3	5,1	7,1	4,8
Bedreiging lichamelijk geweld	3,5	4,4	6,2	4,0
Lichamelijk geweld	1,1	1,2	1,7	1,2
Vluchtmisdrijf	2,8	1,4	2,6	2,4

5.51 Geschatte percentages slachtoffers van bepaalde misdrijven, 1997. Bron: Algemene Politie-eurodienst.

ONVEILIGHEIDSGEVOEL

		ALTIJD	VAAK	SOMS	ZELDEN/NOOIT
Voorkomen van een algemeen gevoel van onveiligheid	Vlaanderen	2,1	5,7	20,9	71,3
	Wallonië	4,0	8,7	27,1	60,1
	Brussel	6,4	12,6	30,3	50,7
Bepaalde plekken in de woongemeente mijden	Vlaanderen	4,7	6,0	15,2	74,2
	Wallonië	6,5	9,4	21,9	62,2
	Brussel	14,3	14,9	22,8	48,0
Bij nacht niet opendoen voor onbekenden	Vlaanderen	39,9	6,5	12,6	41,0
	Wallonië	37,2	10,3	13,5	39,0
	Brussel	47,2	10,2	12,1	30,5
Schrik hebben om de kinderen ergens naartoe te laten gaan	Vlaanderen	20,4	18,1	26,8	34,8
	Wallonië	43,0	19,7	19,7	17,5
	Brussel	50,2	20,1	17,4	12,4

5.52 Percentage van de bevolking dat zich onveilig voelt, naar gewesten, 1997. Bron: Algemene Politie-eurodienst.

of de gemelde feiten niet altijd laten verbaliseren. Naar type van misdrijf is diefstal het belangrijkste, gevolgd door vandalisme, aantasting van de lichamelijke integriteit, oplichting en bedrog. Samen vormen zij 70% van alle misdrijven.

Aantasting van de lichamelijke integriteit

In 1997 vormde de aantasting van de lichamelijke integriteit ongeveer 8% van de geregistreerde mis-

drijven in Vlaanderen. Deze categorie bevat vooral slagen en verwondingen (82%, waarvan een kwart binnen familieverband) en 7% seksuele misdrijven (2,5% verkrachtingen en 4,5% aanrandingen op de eerbaarheid).

Diefstal

Diefstal vertegenwoordigt 42% van alle geregistreerde misdrijven. Bij 97% van de diefstallen kwam geen geweld te pas.

Gevoel van (on)veiligheid

Vlamingen voelen zich beduidend veiliger dan Walen en Brusselaars. Vrouwen voelen zich veel onveiliger dan mannen.

Slachtofferhulp

In Vlaanderen zijn er sinds verschillende jaren centra voor slachtofferhulp actief. Sinds 1998 wordt er in elk gerechtelijk arrondissement een dergelijk centrum gesubsidieerd.

Ten gevolge van de zaak Dutroux en in het kader van een Vlaams actieplan, werd het aantal gesubsidieerde beroepskrachten van de centra voor slachtofferhulp in de loop van 1997 uitgebreid, voornamelijk voor de uitbouw van de vrijwilligerswerking. Waar in 1996 ongeveer 3.000 slachtoffers door deze centra werden geholpen, zou dit in de komende jaren moeten oplopen tot een 100.000-tal.

Daderhulp

In 1997 kreeg elk centrum voor justitieel welzijnswerk - er is er één per gerechtelijk arrondissement - een bijkomende beroepskracht toegekend, die bruggen moet slaan tussen de gedetineerden en de hulpen dienstverlening van de Vlaamse Gemeenschap (sport, sociaal cultureel werk, welzijn, tewerkstelling, gezondheidszorg,...).

Daarnaast heeft elke gevangenis een welzijnsteam met zowel medewerkers van de centra Justitieel Welzijnswerk als maatschappelijk assistenten van Justitie.

5.11 Personen met een handicap

De Vlaamse gehandicaptenzorg vindt haar bestaansreden in het bevorderen van de sociale integratie van personen met een handicap. Hiertoe dienen een aantal voorwaarden te worden geschapen zodat personen met een handicap optimaal kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. De opdracht is dan ook om een flexibel aanbod van maatregelen ter beschikking te stellen, met aandacht voor kwaliteit van het leven, emancipatie, zelfbepaling, geloof in ontwikkeling, participatie..., zodat deze groep zich op volwaardige wijze en met gelijke kansen kan integreren.

Voor het eerst sinds enkele jaren ontving het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (VFSIPH) meer aanvragen voor zorgvoorzieningen.

In 1997 werd 325 miljoen frank gespendeerd aan hulpmiddelen (sector individuele materiële bijstand). Dit is een stijging van 24% in vergelijking met 1996.

TUSSENKOMSTEN MATERIËLE BIJSTAND

	1991	1996	1997
Aanpassing woning	255	1.173	1.605
Mobiliteit (o.a. rolwagens, driewiel fietsen, aanpassing van auto, ...)	1.125	917	1.172
Communicatie (o.a. doventelefoon, brailleschrijfmachines, ...)	206	333	539
Diverse (o.a. speciaal bed, anti-decubitusmateriaal, incontinentiemateriaal)	633	1.450	1.570

5.53 Overzicht van de meest gevraagde tussenkomsten inzake materiële bijstand, 1991-1997. Bron: VFSIPH.

OPLEIDING EN TEWERKSTELLING

		1991	1996	1997	EVOLUTIE (1991=100)
Centra voor studie en beroepskeuze	Aantal centra	22	22	22	100,0
Centra voor beroepsopleiding of omscholing	Aantal participanten	305	271	367	120,3
Gewone tewerkstelling privé-sector (CAO26)	Aantal werknemers	2.212	2.540	2.665	120,5
	Aantal werkgevers	1.680	2.048	2.072	123,3
Beschutte werkplaatsen	Aantal werknemers	12.822	12.077	11.229	87,6

5.54 Evolutie van een aantal kencijfers over beroepsopleiding en tewerkstelling van personen met een handicap, 1991-1997. Bron: VFSIPH.

ZORGVOORZIENINGEN

		1991	1996	1997	EVOLUTIE (1991=100)
Residentiële en semi-residentiële voorzieningen					
internaten	capaciteit	5.544	5.180	5.033	90,8
tehuizen werkenden	capaciteit	1.129	1.136	1.136	100,6
tehuizen voor niet-werkenden	capaciteit	5.668	6.882	7.046	124,3
tehuizen voor kortverblijf	capaciteit	28	39	41	146,4
observatiecentra	capaciteit	331	327	327	98,8
plaatsing in gezinnen	bezetting	698	725	831	114,6
Semi-residentiële voorzieningen					
semi-internaten	capaciteit	3.501	3.561	3.508	100,2
dagcentra	capaciteit	2.279	2.708	2.956	129,7
Ambulante voorzieningen					
begeleid wonen	capaciteit	412	929	1.000	242,7
thuisbegeleiding	erkende begeleidingen	17.600	25.250	25.250	143,5
zelfstandig wonen	capaciteit	87	124	172	197,7

5.55 Evolutie van een aantal kencijfers over de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap, 1991-1997. Bron: VFSIPH.

Beroepsopleiding en tewerkstelling

In 1997 waren 22 centra voor studie- en beroepskeuze erkend. Deze centra adviseren de persoon met een handicap bij het kiezen van een geschikte beroepsopleiding, omscholing of herscholing.

In vergelijking met 1996 volgden 35% meer cursisten een beroepsopleiding (367).

De stijging van het aantal lopende CAO's 26 zet zich in 1997 verder door, maar is minder uitgesproken dan in 1996. CAO 26 biedt aan werkgevers in de privé-sector die gehandicapte werknemers tewerkstellen een compensatie voor het geleden rendementsverlies.

Eind 1997 waren er 68 erkende beschutte werkplaatsen verspreid over het hele Vlaamse land. Het maximum aantal betoelaagbare arbeidsplaatsen bleef behouden op 13.870.

Zorg- en begeleidingsvoorzieningen

Het aantal residentiële en semi-residentiële opnameplaatsen is tussen 1991 en 1997 gestegen met 8%. Deze stijging is hoofdzakelijk te wijten aan een forse toename van het aantal plaatsen in de tehuizen voor niet-werkenden en in de dagcentra.

Binnen het zorgaanbod winnen de ambulante diensten aan belang. De tendens en de vraag om personen met een handicap of hun naaste omgeving te begeleiden binnen hun eigen leef- en woonsituatie

of binnen een meer geïntegreerde woonvorm, wordt inderdaad steeds groter. Dit resulteerde in een stijging van het aantal begeleidingen 'begeleid wonen' van 412 in 1991 tot 1.000 in 1997.

Ook de diensten voor zelfstandig wonen zitten duidelijk in de lift.

De Vlaamse regering subsidieert sinds 1997 'diensten voor beschermd wonen'. Hieronder verstaat men een combinatie van woonbegeleiding en dagbesteding. In 1997 werden 95 plaatsen erkend.

Voor ernstig lichamelijk gehandicapte personen en voor de projecten 'zelfstandig wonen' met hulpverlening voor de activiteiten van het dagelijks leven (ADL) stelt de sociale huisvesting aangepaste woningen ter beschikking.

Op 31 december 1997 waren er 715 aangepaste woningen gebouwd, dit is 73 meer dan het jaar voordien. Hiervan waren er 579 betrokken, dit is een stijging van 50 eenheden.

Voor cijfergegevens over het buitengewoon onderwijs verwijzen we naar het domein 'Lerend Vlaanderen'.

5.12 Etnisch-culturele minderheden

Etnisch-culturele minderheden die blijvend in ons land gevestigd zijn, moeten als volwaardige burgers kunnen deelnemen aan de samenleving. En minderheden die in het kader van gezinshereniging of als asielzoeker of erkend vluchteling, als nieuwkomer ons land binnenkomen, moeten via een aangepast onthaal de kans krijgen om zo snel mogelijk zelfstandig te participeren aan de samenleving. Mensen zonder papieren tenslotte moeten kunnen rekenen op een humane opvang met recht op onderdak, voeding, gezondheidszorg en onderwijs. In 1998 heeft de Vlaamse overheid deze krachtlijnen decretaal verankerd.

Allochtonen

De migranten vormen de grootste doelgroep van het minderhedenbeleid. Omdat de term 'migrant' niet langer de realiteit weerspiegelt - op de nieuwkomers na bevinden zij zich immers niet meer in een migratieproces - spreekt men meer en meer van allochtonen. Juiste cijfers over het aantal allochtonen in Vlaanderen zijn momenteel niet beschikbaar. Het bepalen van hun aantal gebeurt immers op basis van het criterium 'vreemde nationaliteit'.

Vreemdelingen die via verandering van nationaliteit of naturalisatie Belg geworden zijn, zijn dan ook niet in deze statistieken opgenomen. In de periode 1985-1995 verwierven 252.000 vreemdelingen de Belgische nationaliteit. Voor 1996 en 1997 wordt hun aantal geschat op telkens 25.000.

De 288.007 legale vreemdelingen vormen in Vlaanderen 4,9% van de bevolking. Iets meer dan de helft (55%) is onderdaan van één van de landen binnen de Europese Unie. Van de overigen heeft 35% de Marokkaanse en 30% de Turkse nationaliteit.

Asielzoekers

De federale overheid is bevoegd voor het asielbeleid in België. In 1997 werden in totaal 11.788 asielaan-

vragen geregistreerd. Asielzoekers in een ontvankelijkheidsfase worden in principe via het wachtregister ingeschreven in een open onthaalcentrum.

De ontvankelijkheidsprocedure neemt gemiddeld 6 dagen in beslag in eerste aanleg en 99 dagen in tweede aanleg.

Eens de aanvraag ontvankelijk verklaard, wordt de asielzoeker via het wachtregister aan een steunverlenend OCMW toegewezen. Met het spreidingsplan beoogt de federale overheid de financiële lasten van het onthaal te spreiden over de gemeenten door één OCMW aan te duiden als financieel verantwoordelijk.

Op een gemiddelde instroom van 1.000 asielzoekers per maand zullen 350 na afloop van de ontvankelijkheidsprocedure worden toegewezen aan een gemeente.

Aangezien het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zo goed als uitgesloten is van het spreidingsplan komt tweederde terecht in Vlaanderen, wat neerkomt op een jaarlijkse instroom van 2.672 nieuwe asielzoekers in de Vlaamse gemeenten.

Ongeveer één op drie ontvankelijk verklaarde asielzoekers wordt uiteindelijk als vluchteling erkend en ingeschreven in het bevolkingsregister. Het gegrondheidsonderzoek neemt gemiddeld 3 jaar in beslag.

Ontheemden

(Burger)oorlogen en natuurrampen gelden niet als erkenningsgrond voor het bekomen van het vluchtelingenstatuut. Via het ontheemdenstatuut kunnen deze vluchtelingen omwille van humanitaire redenen toch genieten van een tijdelijke rechtsbescherming in ons land. Het aantal ontheemden van Bosnische oorsprong wordt in Vlaanderen geschat op 1.200 personen, 80% hiervan zou in Groot-Antwerpen verblijven. Daarnaast hebben nog een beperkt aantal vluchtelingen uit Kosovo en Kroatië het ontheemdenstatuut. Voor heel België wordt hun aantal op een vierhonderdtal geschat.

WOONWAGENTERREINEN		
GEMEENTE	LOKATIE	AANTAL STANDPLAATSEN
Aalst	Hofstade	13
Aarschot	Ourodenberg	11
Antwerpen	Deurne	24
Antwerpen	Wilrijk	12
As		6
Bilzen		3
Diest		5
Genk	Waterschei	57
Gent		12
Gent		5
Grobbendonk		10
Heist-o/d-Berg	Booischoot	10
Hasselt	Kiewit	8
Hasselt	Kuringen	18
Ham	Kwaadmechelen	10
Leuven	Kessel-Lo	18
Maaseik	Wurfeld	24
Maasmechelen	Eisden	26
Mechelen		20
Mortsel		26
Oud-Turnhout		8
Puurs		5
Rotselaar	Werchter	6
St.-Jans-Molenbeek		8
St.-Katelijne-Waver		12
St.-Truiden		18
Wetteren		14
Totaal		389

5.56 Gemeentelijke woonwagenterreinen in Vlaanderen (toestand 1/9/98).
Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnswerk.

Mensen zonder papieren

Uiteraard is niet bekend hoeveel illegale vreemdelingen in Vlaanderen verblijven. Voor België wordt geschat dat het om en bij de 100.000 zou gaan, in hoofdzaak mensen die onderduiken wanneer hun toeristenvisum verstrekt is of hun asielaanvraag wordt afgewezen.

Niet-begeleide minderjarigen

Niet-begeleide minderjarigen zijn vreemdelingen jonger dan 18 jaar die gescheiden zijn van hun ouders en niet worden opgevoed door een volwassene aan wie zij wettelijk zijn toegewezen. In 1997 werden in de erkende private voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand in totaal 96 niet-begeleide minderjarigen opgevangen en in de gemeenschapsinstellingen 79. Deze kinderen waren afkomstig uit meer dan 40 landen.

Woonwagengewoners

Er zijn 3 groepen woonwagengewoners: de Manoesj-zigeuners, de Rom-zigeuners en de 'voyageurs' (van oorsprong Vlamingen). Sommigen onder hen leven in een huis.

De meest recente telling van het aantal sedentaire woonwagengezinnen en het aantal gereguleerde standplaatsen dateert van 1996.

Op dat ogenblik beschikt men over gereguleerde residentiële standplaatsen voor 387 caravans (waarvan 8 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest), gespreid over 27 gemeentelijke woonwagenterreinen.

Daarnaast werden er 593 sedentaire woonwagengezinnen geteld die op een niet-gereguleerd terrein verbleven.

Voor de duizendtal doortrekkers die Vlaanderen jaarlijks aandoen op hun doortocht en voor de zowat 120 in Vlaanderen gedomicilieerde Rom-zigeunergezinnen, die sterk nomadisch leven zijn er momenteel geen doortrekkerterreinen voorhanden.

Integratiecentra

Begin 1998 telde Vlaanderen 42 lokale, 8 regionale en 1 Vlaams centrum voor de integratie van migranten.

De Vlaamse Gemeenschap stelt in deze centra 136 mensen te werk, waarvan een kwart zelf migrant is. Daarnaast werken nog een aantal andere mensen in deze centra, gefinancierd via andere subsidie- en betalingskanalen.

5.13 Armoede en bestaansonzekerheid

Leven in een financieel stabiele en bevredigende situatie is één van de meest essentiële voorwaarden voor welzijn. Met deze indicator willen we nagaan hoeveel en welke mensen in Vlaanderen in een precare financiële situatie verkeren.

Armoede en bestaansonzekerheid proberen we via vier benaderingen in beeld te brengen. Er is de benadering via inkomensnormen, de benadering van Kind en Gezin, de opdeling volgens het Sociaal Impulsfonds en tenslotte de cijfers over ‘gezinnen in financiële moeilijkheden’.

De eerste benadering is, bij gebrek aan recente cijfers, gebaseerd op een lineaire extrapolatie van gegevens uit 1992.

Benadering via inkomensnormen

Op 1 januari 1997 telde Vlaanderen 122.000 gerechtigden op het bestaansminimum, het gewaarborgd inkomen voor bejaarden of de inkomensvervangende tegemoetkoming aan gehandicapten.

Als we de kinderen van deze personen eveneens in rekening brengen, groeit de groep aan tot ongeveer 160.000.

Dit is 2,7% van de Vlaamse bevolking.

Het aantal gerechtigden op het bestaansminimum stijgt sinds 1992 tot 29.373 personen.

Vlaanderen telt relatief gezien het minst bestaansminimum-trekkers en het groeipercentage is er ook het laagst. Brussel heeft relatief gezien meer bestaansminimumtrekkers dan Wallonië. Bovendien blijft de armoede er fors stijgen dan in Wallonië.

Het aantal bejaarden met een gewaarborgd minimuminkomen daalt sinds 1994. Tot dan was er een voortdurende stijging omdat het recht meer algemeen bekend raakte. Deze stijging deed zich enkel voor bij bejaarden die pensioenrechten hadden opgebouwd, maar toch onder de inkomensgrens van het GIB (gewaarborgd inkomen voor bejaarden) bleven. Het aantal bejaarden dat uitsluitend van een gewaarborgd minimuminkomen leeft, daalt al sinds de jaren '70. Sinds juli 1994 krijgen veel zelfstandigen een hoger pensioen, wat meteen de daling grotendeels verklaart.

De voorbije jaren doet er zich een lichte stijging voor van het aantal nieuwe gerechtigden. Deze stijging is echter onvoldoende om het aantal uittrekkers wegens sterfgeval te compenseren.

De gemiddelde leeftijd van mensen onder het bestaansminimum wordt steeds lager. Dit heeft onder meer te maken met het verlagen van de toegangsleeftijd tot het stelsel. Deze verjonging is nog meer uitgesproken in Wallonië en in Brussel. Het aantal alleenstaanden neemt dan ook toe. Een andere tendens, sterker in Wallonië dan in Vlaanderen, is de concentratie van bestaansminimumtrekkers in de grote steden: Brussel-Hoofdstad, Antwerpen, Luik, Gent, Charleroi, Bergen,...

De groei van het aantal bestaansminimumtrekkers heeft diverse oorzaken. Spelen zeker een rol: de leef-

ARMOEDE EN BESTAANSONZEKERHEID

	% INDIVIDUEN	AANTAL INDIVIDUEN
CSB-subjectief bestaansonzekeren	33,1	1.956.998
CSB-norm objectief bestaansonzekeren	11,9	703.573
EU-armoedenorm	5,0	295.619
Wettelijke armoedenorm	2,1	124.160

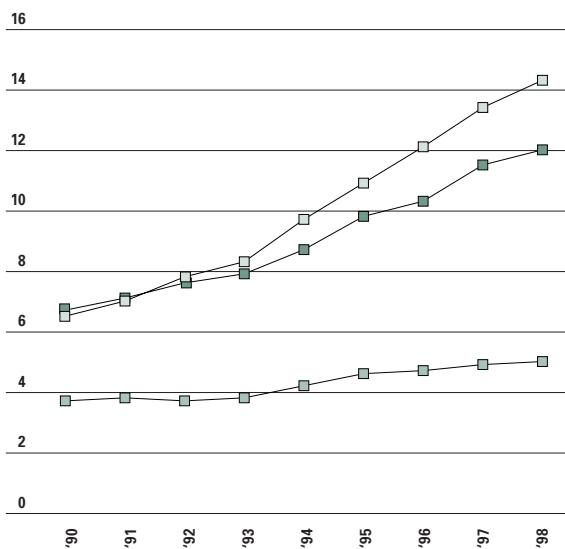
5.57 Armoede en bestaansonzekerheid op basis van normen, toegepast op de bevolking van 1 januari 1998. Gegevens van 1992, lineair geëxtrapoleerd volgens de bevolkingstoestand op 1 januari 1998. Bron: CSB, APS-bewerking.

TEGEMOETKOMINGEN GEHANDICAPTEN

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Met personen ten laste	2.488	3.756	6.244
Alleenstaand	7.328	7.162	14.490
Samenwonend	6.564	6.204	12.768
Totaal	16.380	17.122	33.502

5.58 Aantal gerechtigden op een inkomensvervangende tegemoetkoming aan gehandicapten, eventueel verhoogd met een integratietegemoetkoming (Wet 27/2/87), januari 1997. Nederlandstalige dossiers. Hiervan verbleven er 9.279 in een collectieve voorziening. Bron: ministerie van Sociale Voorzorg, bewerking APS.

GERECHTIGDEN BESTAANSMINIMUM

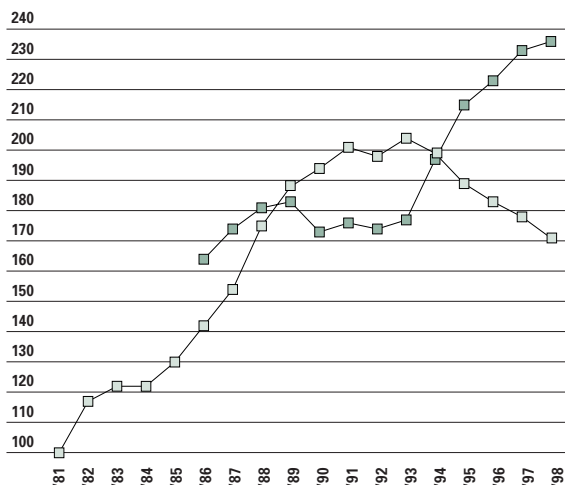

5.59 Evolutie van het aantal gerechtigden op het bestaansminimum per 1.000 inwoners, naar gewest, 1 januari 1990-1 januari 1998. Bron: ministerie van Volksgezondheid.

Vlaanderen
Wallonië
Brussel

tijdsverlaging van 21 jaar naar 18 jaar, de substantiële verhoging van de bedragen (vooral bij alleenstaanden met kinderen ten laste) en de verlaging van een aantal minimumuitkeringen in de sociale zeker-

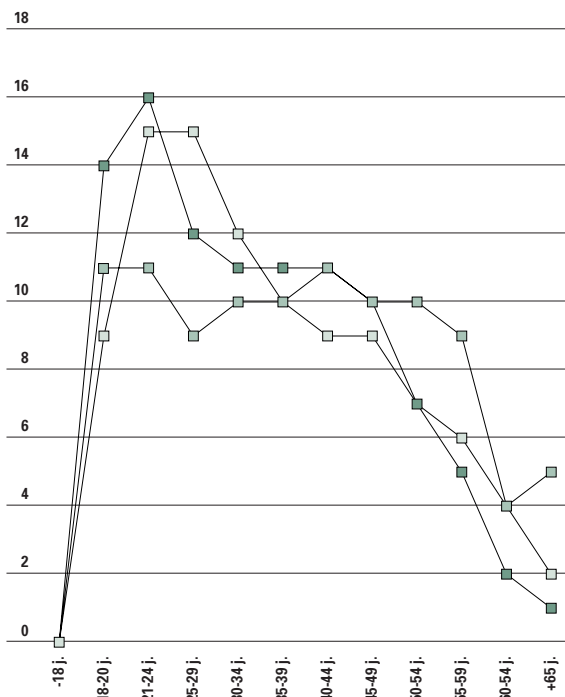
GROEI-INDEX BM- EN GIB-GERECHTIGDEN

5.60 Groei-index van het aantal gerechtigden op het bestaansminimum en op het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, 1 januari 1981-1 januari 1998 (1981 = 100). Bron: ministerie van Volksgezondheid en Rijksdienst voor Pensioenen.

G.I.B.
B.M.

LEEFTIJDVERDELING BM

5.61 Leeftijdverdeling van de gerechtigden op het bestaansminimum volgens gewest (%), 1 januari 1998. Bron: ministerie van Volksgezondheid.

Vlaanderen
Wallonië
Brussel

heid. Daarbij komt het recente strenger schorsingsbeleid in de werkloosheidsvergoeding. Ook het verbreken van de familiale banden (echt-

KANSARME GEZINNEN

	1993	1994	1995	1996	1997
Antwerpen	4,2	4,6	4,4	4,5	4,6
Vlaams-Brabant	2,7	2,6	2,2	2,1	2,5
West-Vlaanderen	4,2	3,9	3,1	3,6	3,6
Oost-Vlaanderen	3,8	3,9	3,4	3,9	4,1
Limburg	2,9	3,6	3,7	3,5	5,2
Vlaams Gewest	3,7	3,9	3,5	3,7	4,0

5.62 Evolutie van percentage kansarme gezinnen bij de geboorte van een kind, volgens de normen van Kind en Gezin. Bron: Kind en Gezin.

scheiding of alleen gaan wonen van kinderen) en de groeiende bestaansonzekerheid van jongeren blijft niet zonder gevolgen. Hoe lager de scholingsgraad, hoe hoger de kans op bestaansonzekerheid en op armoede. Ook ziekte of handicap spelen een belangrijke rol.

Armoede en bestaansonzekerheid zijn in vele gevallen een hardnekkig probleem en worden zelfs dikwijls over generaties meedragen. Eén op twee OCMW-cliënten behoort tot de harde kern van de langdurig tot permanent bijstandsafhankelijken.

Benadering van Kind en Gezin

Kind en Gezin ontwikkelde een kansarmoede-indicator die rekening houdt met zes componenten. Als het gezin op minstens drie componenten slecht scoort, wordt het als kansarm gedefinieerd. In 1997 werden in het Vlaamse Gewest 2.603 kinderen geboren in een kansarm gezin. Dit betekende 4% van alle geboorten en een stijging in vergelijking met 1996. Lage opleiding komt voor in 80% van de gevallen, gevolgd door een zwakke arbeidssituatie (79%), een laag inkomen (77%), een slechte huisvesting (57,6%), een zwakke ontwikkeling van het kind (39,5%) en tenslotte een zwakke gezondheidstoestand (33,2%). Een op drie van de kinderen die geboren wordt in een kansarm gezin woont in twee van de 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest: Antwerpen (22,7%) en Gent (11%).

Benadering volgens het Sociaal Impulsfonds

Voor de verdeling van de extra gelden van het Sociaal Impulsfonds (SIF) werd een nieuwe typologie opgesteld aan de hand van (kans)armoedecriteria zoals het aantal langdurig werklozen en het aantal bestaansminimumtrekkers, om zo de gemeenten met de meeste kansarmoede te bepalen.

SIF-TYPOLOGIE

TOTAAL AANTAL PUNTEN	BETROKKEN GEMEENTEN
90-100	n = 2 Gent, Ronse
80-89	n = 4 Antwerpen, Mechelen, Sint-Niklaas, Willebroek
70-79	n = 6 Blankenberge, Dendermonde, Diest, Menen, Oostende, Tongeren
60-69	n = 9 Aalst, Brugge, De Panne, Eeklo, Kortrijk, Leuven, Maasmechelen, Turnhout, Zelzate
50-59	n = 11 Bredene, Genk, Geraardsbergen, Ham, Hasselt, Lier, Nieuwpoort, Spiere-Helkijn, Tienen, Vilvoorde, Wetteren
40-49	n = 20 Berlare, Boom, Borgloon, Dilsen-Stokkem, Drogenbos, Halle, Hamme, Herzele, Ieper, Izegem, Knokke-Heist, Kuurne, Lint, Lokeren, Mesen, Middelkerke, Ninove, Sint-Truiden, Wervik, Zele
30-39	n = 30
20-29	n = 65
10-19	n = 85
0-9	n = 76

5.63 Overzicht van de verdeling van de gemeenten volgens de totaal-score op de cumulatiefactor. SIF-verdeling. Hoe lager de score, hoe problematischer de situatie. Bron: APS.

GEBRUIK SIF-MIDDELEN

	SIF-PLUSGEMEENTEN	WAARBORGEMEENTEN
Huisvesting	20,8	14,3
Tewerkstelling	20,6	37,8
Economie	1,4	0,0
Ruimtelijke ordening	10,2	1,0
Onderwijs	3,4	2,4
Cultuur	4,0	4,2
Gezondheidszorg	0,3	1,2
Welzijn	25,1	35,2
Veiligheid	1,0	0,4
Wijkontwikkeling	8,5	2,5
Coördinatie, informatie	5,0	1,0

5.64 Overzicht van de procentuele verdeling van de besteding van de trekkingsrechten (1997-1998) door de SIF-plusgemeenten en de waarborggemeenten, naar rubrieken (%). Bron: EWBL, SIF-team.

Gezinnen in financiële moeilijkheden

Het aantal Belgische gezinnen dat moeilijkheden heeft om zijn schulden af te betalen neemt toe.

ACHTERSTALLEN CONSUMPTIEKREDIET

31 DEC.	AANTAL CONTRACTEN	ACHTERSTALLIGE CONTRACTEN		UITSTAANDE KREDIETEN	ACHTERSTALLIGE BEDRAGEN (MILJOEN FR.)		BETROKKEN PERSONEN
		ABS.	%	IN MILJOEN FR.	ABS.	%	
1988	2.779.000	135.412	4,9	290.000	n.b.		140.846
1991	2.787.000	272.853	9,8	386.400	18.970	4,9	244.051
1994	3.741.000	391.590	10,5	362.100	31.667	8,7	322.303
1997	3.984.000	423.973	10,6	409.400	42.617	10,4	329.418

5.65 Evolutie van de achterstallige contracten bij consumptiekredieten. België 1988-1997. Bron: NBB.

ACHTERSTALLEN HYPOTHECAIR KREDIET

31 DEC.	AANTAL CONTRACTEN	ACHTERSTALLIGE CONTRACTEN		UITSTAANDE KREDIETEN	ACHTERSTALLIGE BEDRAGEN (MILJOEN FR.)		BETROKKEN PERSONEN
		ABS.	%	IN MILJOEN FR.	ABS.	%	
1994	n.b.	25.884	n.v.t.	n.b.	9.402	n.v.t.	40.954
1995	94.500	34.512	36,5	208.600	13.357	6,4	54.086
1996	129.500	37.026	28,6	310.000	14.408	4,6	57.349
1997	139.700	38.305	27,4	340.200	16.140	4,7	59.149

5.66 Evolutie van de achterstallige contracten bij hypothecaire kredieten. België 1994-1997. Bron: NBB.

Tussen december 1988 en december 1997 is het aantal geregistreerde personen met achterstallige betalingen van een consumptiekrediet met een factor 2,3 toegenomen. Het aantal achterstallige contracten steeg met factor 3,1, het eisbaar bedrag met factor 4. Ruim een derde van de personen met uitstaande schuld heeft meer dan één contract met achterstal. Het percentage contracten met achterstal steeg van 4,9% naar 10,6%. Van alle leenovereenkomsten samen liep het eisbaar percentage op van 3,7% naar 10,4%. Het percentage dossiers dat opnieuw afgelost wordt, daalde op jaarbasis van 30% naar 18%.

Bij de hypothecaire kredieten is tussen december 1994 en december 1997 het aantal geregistreerde personen met achterstallige betalingen toegenomen met factor 1,4. Het aantal achterstallige contracten steeg met factor 1,5 en het eisbaar bedrag met factor 1,7. Het percentage dossiers dat opnieuw afgelost wordt, bedroeg eind 1997 32%.

Met ander woorden, meer mensen hebben afbetalingsproblemen voor meer contracten en voor grotere bedragen.

5.14 Kinderopvang

De kinderopvang kende het jongste decennium een gestage groei, niet in het minst het laatste jaar met de uitbouw van de buitenschoolse opvang. Dit beantwoordt duidelijk aan de behoefte binnen onze samenleving om de opvang van kinderen uit te besteden, hoofdzakelijk nog naar aanleiding van de combinatie van gezin en arbeid.

Omvang

Ruim de helft van de kinderen onder de drie jaar wordt geregeld toevertrouwd aan familie, een opvanggezin of opvanginstelling, 42% gaat nooit naar één of andere vorm van opvang en 3% zeer uitzonderlijk.

KINDEROPVANG		
	1995	1997
Grootouders of familielid	43,3	40,3
Derden	3,7	3,2
Particuliere sector	14,0	17,1
Opvanggezin van een dienst	20,7	21,9
Crèche, peuterspeelplaats	15,8	15,3
Buitenschoolse opvang	1,8	1,5
Andere	0,6	0,7
Totaal	100,0	100,0

5.67 Percentage van kinderen tot 3 jaar die al dan niet opvang gebruiken, 1995-1997. Bron: Kind en Gezin.

Bij de kinderen die regelmatig opgevangen worden, spelen grootouders en andere familieleden een belangrijke rol (38%) maar dit percentage neemt de laatste tijd af. De rest van de kinderen gaat naar het formele circuit van de kinderopvang. Per duizend kinderen onder de drie jaar waren er eind 1997 in het formele circuit 266 kinderopvangplaatsen beschikbaar. Tegenover 1996 is het aantal plaatsen toegenomen met 33,6 per 1.000 kinderen. De atypische opvang (dit is opvang vóór 7 uur, na 18 uur of gedurende meer dan 11 uren per dag) is nodig voor 20% van de regelmatige gebruikers van opvang.

Soorten

1 De gesubsidieerde sector

De gesubsidieerde kinderopvang neemt 71% van de kinderopvangplaatsen voor zijn rekening met 192,4 plaatsen per duizend kinderen onder de drie jaar. Het aantal prestaties en het aantal ingeschreven kinderen blijft stijgen. Budgettair besteedde Kind en

GESUBSIDIEERDE OPVANGPLAATSEN PER 1.000 KINDEREN

	KINDERDAG- VERBLIJVEN	DIENSTEN VOOR OPVANGGEZINNEN	TOTAAL
Antwerpen	57,6	145,9	203,5
Vlaams-Brabant	87,8	116,2	204,0
West-Vlaanderen	40,6	120,5	161,1
Oost-Vlaanderen	54,6	133,5	188,1
Limburg	43,3	162,7	206,0
Vlaams Gewest	57,0	135,4	192,4

5.68 Het relatief aantal gesubsidieerde opvangplaatsen per 1.000 kinderen onder de 3 jaar, per provincie. Vlaanderen, 1997. Bron: Kind en Gezin.

Gezin 2,9 miljard aan deze sector. De bijdragen van de ouders waren goed voor 2,4 miljard.

② De particuliere sector

In het totaal waren er eind 1997 16.140 plaatsen in de particuliere sector of 73,6 per duizend kinderen.

③ De buitenschoolse opvang

Sinds 1997 is de buitenschoolse opvang ook toevertrouwd aan Kind en Gezin. In 1997 waren er 88 initiatieven voor buitenschoolse opvang. Over deze recente uitbouw zijn nog maar weinig gegevens beschikbaar.

KINDERDAGOPVANG

	CAPACITEIT			EQUIVALENTE PRESTATIES			AANTAL KINDEREN/JAAR		
	1990	1996	1997	1990	1996	1997	1990	1996	1997
Kinderdagverblijven	10.219	12.571	12.945	1.731.412	2.213.895	2.256.856	22.975	26.714	26.871
Opvanggezinnen via diensten	14.199	21.201	26.572	1.593.427	3.173.530	3.305.058	23.280	43.898	44.927
Particuliere opvanggezinnen	5.800	8.024	7.731	n.b.	n.b.	n.b.	8.922	9.908	9.939
Particuliere opvanginstellingen	4.501	7.606	8.409	n.b.	n.b.	n.b.	7.526	12.361	13.877
TOTAAL	34.719	49.402	55.657	3.324.839	5.387.425	5.561.914	62.703	92.881	95.614

5.69 Evolutie van de capaciteit, prestaties en gebruik van kinderopvang in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 1990-1997. Bron: Kind en Gezin.

5.15 Bijzondere Jeugdbijstand

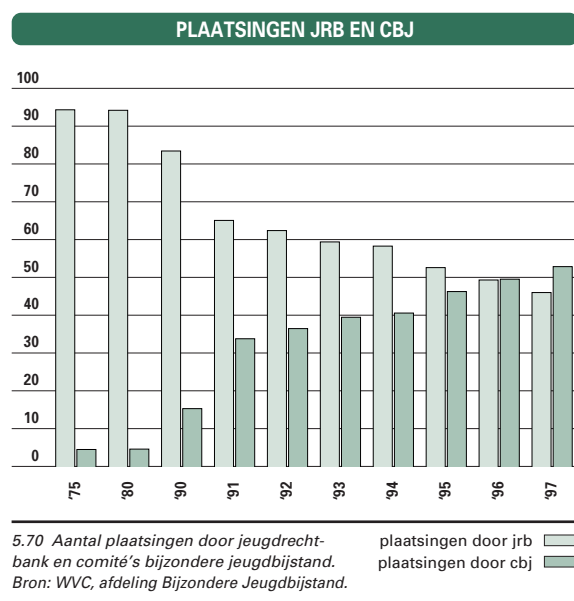
Rond jeugdbijstand wil de overheid haar werking verschuiven naar een grotere ambulante en meer gezinsondersteuning. Met deze indicator wordt nagegaan of deze doelstelling gerealiseerd wordt.

Hulpvraag

In 1996 werden door de comités voor bijzondere jeugdzorg 8.272 jongeren begeleid. Deze begeleiding werd opgestart vanuit twee invalshoeken.

Enerzijds zijn er kinderen, jongeren en hun gezinnen die zich in een problematische opvoedingssituatie bevinden (POS). Zij kunnen op vrijwillige basis een beroep doen op de comités voor bijzondere jeugdbijstand. De comités kunnen naar het meest aangewezen hulpaanbod verwijzen. Als het comité echter niet in staat is de gewenste hulpverlening uit te lokken, kan men een beroep doen op de bemiddelingscommissie van het gerechtelijk arrondissement die dan poogt het dossier te deblokken. In 1997 werden 1.281 bemiddelingsverzoeken ingediend over 1.651 minderjarigen. Hiervan werd 27% opgelost via een minnelijke schikking. In welbepaalde situaties kan de bemiddelingscommissie echter ook het dossier ter kennis brengen van het parket die desgevallend de jeugdrechtbank vordert. De doorverwijzing naar het parket gebeurde in 1997 in 56% van de gevallen.

De tweede invalshoek zijn de jeugdigen die een als misdadig omschreven feit (MOF) hebben gepleegd en hun gezinnen. Dergelijke situaties worden rechtstreeks door de jeugdrechtbank behandeld.

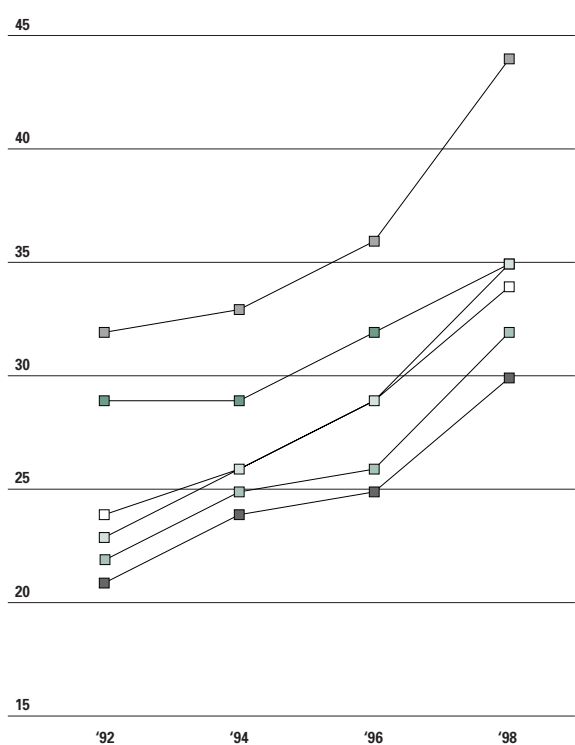

ERKENNINGSTOESTAND PER PROVINCIE

	RESIDENTIËLE INSTELLINGEN				ONTHAAL-OBSERVATIE + ORIËTERING				DAGCENTRA				THUISBEGELEIDING				BEGELEID ZELFSTANDIG WONEN			
	1992	1994	1996	1998	1992	1994	1996	1998	1992	1994	1996	1998	1992	1994	1996	1998	1992	1994	1996	1998
Antwerpen	721	716	689	685	45	45	65	70	137	137	149	149	93	93	123	170	78	78	76	84
Vlaams-Br.	261	279	279	291	12	22	27	27	68	68	76	74	36	54	68	145	25	25	29	29
Limburg	402	373	363	329	18	18	20	20	71	71	68	68	36	45	64	96	18	18	25	25
Oost-Vl.	803	799	798	749	60	60	60	60	116	116	116	124	69	108	134	198	45	45	32	32
West-Vl.	959	935	853	792	29	29	29	41	168	171	162	160	69	111	119	178	39	33	32	48
Vlaanderen	3.146	3.102	2.982	2.846	164	174	201	218	560	563	571	575	303	411	508	787	205	199	194	218

5.71 Evolutie van de erkende capaciteit per provincie en per werkvorm, 1992-1998. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

EVOLUTIE AMBULANTIEGRAAD

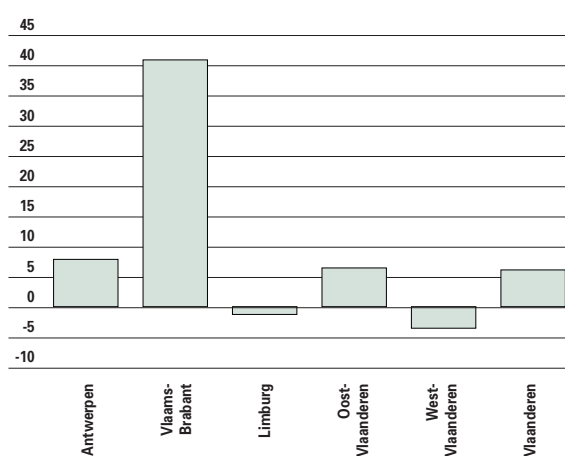

5.72 De evolutie van ambulantiëgraad van de erkende capaciteit per provincie, 1992-1998 (%). Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

Antwerpen —
 Vlaams-Brabant —
 Limburg —
 Oost-Vlaanderen —
 West-Vlaanderen —
 Vlaanderen —

De jeugdrechter wordt dan bijgestaan door de sociale dienst van de Vlaamse gemeenschap bij de jeugdrechtbank en kan dwangmaatregelen opleggen. De consultants van de sociale dienst doen een maatschappelijk onderzoek. Indien een dwangmaatregel aangewezen is, adviseert de jeugdrechter.

GROEIpercentage CAPACITEIT

5.73 Groeipercentage van de erkende capaciteit per provincie, 1998 (1992 = 100). Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

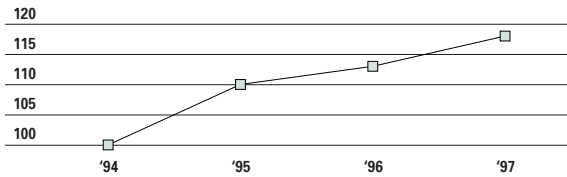
De sociale diensten bij de jeugdrechtbank kregen in 1996 2.156 opdrachten tot maatschappelijk onderzoek in problematische opvoedingssituaties en zaken van jeugddelinquentie. Er werden 6.326 jongeren begeleid.

In de loop van 1996 werden voor 1.942 jongeren de begeleiding afgesloten en voor 1.712 jongeren de begeleiding opgestart. Sedert 1990 is een evolutie merkbaar. Relatief gezien komen meer en meer jongeren via de comités in de bijzondere jeugdbijstand en minder en minder via de jeugdrechtbanken.

Hulpverleningsaanbod

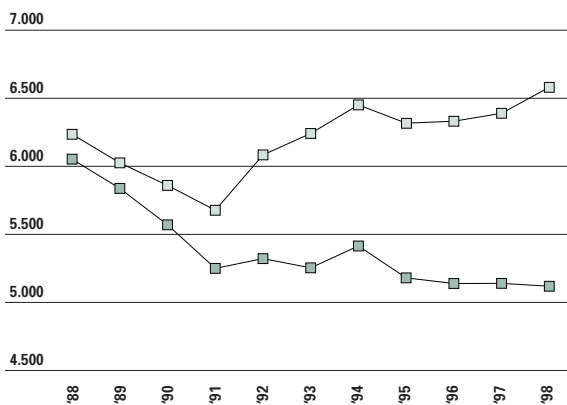
Bij haar aantreden verklaarde de Vlaamse regering dat het hulpaanbod meer gezinsgericht dient te verlopen. Het instrument bij uitstek om dit te realiseren is de erkenning. Binnen de erkenningen zijn

DOORSTROMING BJB

5.74 De evolutie van de doorstroming van de jongeren doorheen het globale voorzieningenaanbod in de bijzondere jeugdbijstand (met uitzondering van gezinsplaatsing), 1994 = 100. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

BEGELEIDINGEN BJB

5.75 De evolutie van het totaal aantal en van het aantal residentiële begeleidde jongeren binnen de bjb, 1 januari 1988-1 januari 1998. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

twee evoluties te vinden. Enerzijds wordt gewerkt naar een betere afstemming van het hulpaanbod op de plaatselijke behoeftes op basis van programmatische normen. Sinds 1992 treedt hier een verbetering op in de provincies Vlaams-Brabant en Antwerpen. Anderzijds wordt gestreefd naar meer ambulante hulpverlening.

Aantal begeleidingen

De bijzondere jeugdbijstand wil niet zozeer het gezin vervangen, maar wel ondersteunen. Deze evolutie leidt tot de overschakeling van bijna uitsluitend residentiële naar meer ambulante begeleiding. Het aantal begeleidingen in de instellingen van de residentiële sector is gedaald van nagenoeg 3.800 naar 2.800. Binnen de pleegzorg blijft het aantal begeleidingen vrij constant tussen 2.000 en 2.300 per jaar. De stijging van het aantal begeleidingen sinds 1991 is bijgevolg uitsluitend toe te schrijven aan de groei van de ambulante sector.

De efficiëntie en de effectiviteit van de begeleidingen neemt toe: enerzijds stijgt het aantal jongeren dat geholpen wordt via één maatregel en anderzijds vermindert de gemiddelde duur van de begeleiding. De doorstroomtijd is met 18% toegenomen sedert 1994.

De wachtlijsten in piekperiodes bewijzen dat het hulpaanbod volledig wordt benut. Tevens stelt men vast dat de consultants bij gebrek aan alternatieven zelf als hulpverlener optreden.

5.16 Ouderen

De vergrijzing van de Vlaamse bevolking is één van de grootste uitdagingen voor het beleid. De indicatoren hulpvraag, hulpaanbod en gebruik van diensten en voorzieningen reiken elementen aan om na te gaan of vraag en aanbod in de bejaardenzorg op elkaar afgestemd zijn.

Hulpvraag bij bejaarden

Bij de hulpvraag vinden we vier determinanten: leeftijd, gender, gezinssituatie en sociaal netwerk.

Met de leeftijd stijgt de vraag naar hulp naarmate de functiebeperkingen toenemen, zowel op sensorisch, lichamelijk, mentaal als psychisch vlak. Deze vraag bestaat nauwelijks op 60 jaar, maar wordt intenser vanaf de leeftijd van 75 jaar. Op 31 december 1997 waren er in Vlaanderen 1.282.000 personen ouder dan 60 jaar. Zij maakten 21,7% uit van de Vlaamse bevolking.

De 75-plussers vormden 6,6% van de bevolking.

Vrouwen doen meer een beroep op voorzieningen

dan mannen. Ze worden immers ouder en behoren vaker tot de groep van alleenstaanden.

Alleenstaanden doen meer een beroep op voorzieningen dan gehuwden of samenwonenden.

De Vlaamse bejaarden zijn doorgaans zeer goed omringd door familie, burens, kinderen,...

Belangrijk hierin is de aanwezigheid van de partner en de bereikbaarheid van eventuele kinderen of andere familie. Uit de gezondheidsenquête 1997 blijkt dat bij de Vlaamse hoogbejaarden (75-plussers) 15% van de mannen en 10% van de vrouwen hooguit eens per maand contact heeft met verwanten, kinderen, vrienden of kennissen.

Globaal vindt 13% van de hoogbejaarden dat ze in

DEMOGRAFISCHE COËFFICIËNTEN OUDEREN

	1981	1991	1997
Verouderingscoëfficiënt 1 (n 60j en + /totale bevolking x 100)	18	20	22
Verouderingscoëfficiënt 2 (n 75j en + /totale bevolking x 100)	5	6	7
Ouderdomscoëfficiënt 1 (n 60j en + /n 0-19 j x 100)	63	84	93
Ouderdomscoëfficiënt 2 (n 75j en + /n 0-19 j x 100)	19	26	28
Verouderingsintensiteit 1 (n 75j en + /n 60j en + x 100)	31	31	30
Verouderingsintensiteit 2 (n 80j en + /n 60j en + x 100)	14	17	16
Feminisering 1 (% vrouwen bij de 60-plussers)	57	57	56
Feminisering 2 (% vrouwen bij de 75-plussers)	63	65	64

5.76 Belangrijke demografische coëfficiënten omtrent ouderen in Vlaanderen (%). Bron: NIS, APS-bewerking.

DIENTEN VOOR BEJAARDENZORG

Gezins- en bejaardenzorg	Totaal geholpen gezinnen	1996	53.189
	60-plussers op jaarbasis (raming)	1996	43.083
Thuisverpleging*	65-plussers	1e trim. 1996	65.584
	75-plussers	1e trim. 1996	50.318
Dienst maaltijdbedeling	Maaltijden (OCMW)	1995	3,9 mln
Poetsdienst	Gepresteerde uren (OCMW)	1995	3,5 mln
Klusjesdienst	Aantal interventies (OCMW)	1995	15.000
Personalarbtoestellen	Aantal gesubsidieerde sedert 1987	1997	6.582

5.77 Diensten binnen de bejaardenzorg en hun dienstverlening. Bron: WVC, team gezinszorg en team ouderenzorg, OCMW's en WG-Kruis.
* Aantal bejaarde patiënten die een RIZIV-tussenkost krijgen voor een hygiënische verzorging thuis (A of B-forfait of toilet)

DIENTEN VOOR BEJAARDEN VANAF 60

		GESUBS. POETSHULP	GEZINS- OF BEJAARDEN- HULP	WARMES MAALTIJDEN	DAG- CENTRUM
Geslacht	mannen	3,9	1,9	3,4	0,0
	vrouwen	8,7	5,3	2,4	0,3
Leeftijd	60-64	1,1	0,9	0,0	0,0
	65-69	1,4	0,9	0,4	0,5
	70-74	6,0	4,4	5,5	0,0
	75-79	8,9	1,6	2,1	0,4
	80-84	29,3	14,9	13,6	0,0
	85+	28,6	21,8	6,4	0,0
Onderwijsniveau	geen diploma	19,4	17,6	15,8	0,0
	lager	7,4	5,5	5,9	0,1
	lager secundair	8,2	2,5	1,0	0,0
	hoger secundair	4,3	2,0	1,1	0,5
	hoger	4,5	2,2	0,2	0,0
Equivalent inkomen	<20.000	8,5	8,1	6,6	2,1
	20.000-30.000	12,8	6,1	1,5	0,0
	30.000-40.000	5,8	2,5	1,8	0,0
	40.000-60.000	3,0	3,0	5,3	0,2
	>60.000	0,0	1,5	0,0	0,0

5.78 Gebruik van ambulante diensten voor bejaarden (%). Bron: WIV-Louis Pasteur, gezondheidsenquête 1997.

probleemmomenten niet kunnen rekenen op burens, vrienden of familie.

Aanbod en gebruik van diensten en voorzieningen

1 Ambulant

Ongeveer 85% van alle 75-plussers woont thuis in de vertrouwde omgeving. Ongeveer 35% onder hen woont alleen. Bejaarden die thuis wonen, doen in

de eerste plaats een beroep op hun directe omgeving (de informele zorg): 92% van alle thuiswonende 75-plussers krijgt informele zorg. Daarnaast bestaat een commercieel circuit: 47% van de 75-plussers maakt hiervan gebruik voor huishouding (klusjes, poetsen), administratie, persoonsverzorging (pedicure), vervoer (taxi) en onderhoud (wasserij). Ten derde kan men ook een beroep doen op de gesubsidieerde hulp zoals thuisverpleging: iets meer dan 9% van de leeftijdsgroep 65-74 jaar en 15% van de 75-plussers maakt hiervan gebruik.

VOORZIENINGEN VOOR BEJAARDEN

31-DEC	1990	1992	1994	1996	1997	NORM
Aantal erkende diensten gezins- en bejaardenhulp	143	143	150	151	153	
Aantal contingent uren G&BH (in 1.000 u)	10.399	10.889	11.723	12.051	12.266	
Aantal erkende dienstverleningscentra	61	86	98	100	124	628
Aantal erkende dagverzorgingscentra	n.v.t.	21	25	29	35	
Totaal aantal verblijfseenheden in dagverzorgingscentra	n.v.t.	144	219	343	475	2.119
Aantal erkende serviceflatgebouwen met dienstverlening (Brussel inbegrepen)	18	39	101	196	223	
Aantal niet-erkende serviceflatgebouwen met dienstverlening (Brussel inbegrepen)	25	19	46	28	19	
Totaal aantal erkende wooneenheden in serviceflatgebouwen met dienstverlening	641	1.217	3.511	7.112	8.323	28.231
Totaal aantal niet-erkende wooneenheden in serviceflatgebouwen met dienstverlening	1.424	1.164	1.230	808	582	
Aantal erkende rusthuizen	637	703	698	757	768	
Aantal niet-erkende rusthuizen	99	39	71	27	18	
Totaal aantal erkende woonegelegenheden in rusthuizen	44.627	48.323	50.492	55.493	56.473	62.110
Totaal aantal niet-erkende woonegelegenheden in rusthuizen	4.466	1.941	2.764	813	507	
Totaal aantal erkende RVT-bedden	11.877	11.973	12.342	12.406	12.406	15.789
Aantal erkende RVT-bedden binnen rusthuizen	7.627	7.677	7.820	8.970	9.118	

5.79 Evolutie van de voorzieningen voor bejaarden, 1990-1997. Bron: WVC, team ouderenvoorzieningen. Norm: programmatie op 1 april 1998.

– voor wat de rusthuizen betreft:

- 1 woonegelegenheid per 100 bejaarden in de leeftijdsgroep 60 tot 74 jaar
- 4 woonegelegenheden per 100 bejaarden in de leeftijdsgroep 75 tot 79 jaar
- 12 woonegelegenheden per 100 bejaarden in de leeftijdsgroep 80 tot 84 jaar
- 23 woonegelegenheden per 100 bejaarden in de leeftijdsgroep 85 tot 89 jaar
- 32 woonegelegenheden per 100 bejaarden in de leeftijdsgroep 90 en ouder
- 1,7 R.V.T.-bedden per 100 65-plussers
- 2 plaatsen in serviceflatgebouwen met dienstverlening per 100 65-plussers
- 1,5 plaatsen in dagverzorgingscentra per 1.000 60-plussers
- 1 dienstencentrum per 2.000 60-plussers

Naar schatting doen 43.000 bejaarde gezinnen (met 65-plussers) een beroep op bejaardenhulp. Dit is iets meer dan 80% van het totale cliënteel van gezins- en bejaardenhulp. Twee op de drie bejaardenhulpgebruikers zijn vrouwen. Bij 56% is de zorgbehoefte hoog en bij 24% zeer hoog. In 24% van de gevallen betreft het een bejaard paar zonder kinderen, 65% woont volledig alleen.

Er zijn 124 (20%) van de 628 geprogrammeerde dienstencentra gerealiseerd. Van de vooropgestelde 2.119 plaatsen in dagverzorgingscentra zijn er 475 ingevuld.

2 Residentieel

Serviceflats met dienstverlening worden steeds populairder. Eind 1997 waren reeds 8.323 plaatsen erkend, een stijging met 1.200 eenheden in vergelijking met 1996. De gemiddelde leeftijd van de serviceflat-bewoners is 80 jaar. Driekwart van de bewoners zijn vrouwen. De grootste groep is wedu(e)naar: 45% van de mannen en 75% van de vrouwen.

Naar mobiliteit toe is 23% semi-mobiel en 11% huis-

gebonden tot bedlegerig. De zelfredzaamheid van de bewoners van serviceflats ligt relatief hoog en is hoger dan bij de thuiswonende bejaarden die een beroep doen op bejaardenhulp en hoger dan bij de rusthuisbewoners. Er is weinig sprake van ernstige dementie.

Eind 1997 waren er van de 62.110 vooropgestelde wooneenheden in rusthuizen ongeveer 56.500 erkend. Bovendien waren er circa 9.100 RVT-bedden in de rusthuizen erkend. Ten opzichte van 1988 wordt de populatie ouder en vertoont een zwaarder zorgprofiel. Het aandeel van demente bejaarden blijft stijgen tot meer dan 30% van de totale rusthuispopulatie.

VOOR MEER INFORMATIE

Algemene Politiesteundienst, Criminaliteitsstatistieken, Jaarrapport 1997, Diegem-Brussel, 1998.

J. Vranken, e.a., Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 1998, Leuven, 1998.

Kind en Gezin, Jaarverslag 1997, Brussel, 1998.

Lea Maes en Carine Vereecken, Jongeren en Gezondheid, 1998. Databank "Jongeren en Gezondheid 1990-1998", deel van een WGO cross-nationale studie, Universiteit Gent, vakgroep maat-

schappelijke gezondheidkunde.

Resultaten van de gezondheidsenquête door interview 1997, via website:

<http://www.iph.fgov.be/epidemie/epinl/index000.htm>

SPE, Perinatale activiteiten in Vlaanderen 1997, Brussel, 1998.

VFSIPH, Jaarverslag 1997, Brussel, 1998.

W. Aelvoet, e.a., Gezondheidsindicatoren 1996, WVC, Team Gezondheidsindicatoren, Brussel, 1997.

Definities

Sterftecijfer

Bruto-sterftecijfer

Het aantal sterfgevallen in een bepaalde periode per fractie (bv. per 1.000) van de gemiddelde populatie in die periode.

Gestandaardiseerd sterftecijfer

Omdat de leeftijdspyramide van mannen en vrouwen sterk verschilt (hoe hoger de leeftijd, hoe meer vrouwen) is een vergelijking van de sterftecijfers tussen de geslachten slechts zinvol als dit verschil wordt uitgeschakeld. Concreet wordt de leeftijdspyramide van de vrouwen gelijkgesteld aan die van de mannen en wordt hierbinnen het bruto-sterftecijfer herberekend.

Kindersterfte

Alle sterfte voor de leeftijd van 1 jaar, per 1.000 levend geboren.

Perinatale sterfte

Alle doodgeboorten en alle sterften tot en met zeven dagen na de geboorte, per 1.000 geboorten.

Proportioneel sterftecijfer

De verhouding tussen het aantal overlijdens door een specifieke oorzaak in een bepaalde periode ten opzichte en het totaal aantal overlijdens in die periode.

Vermijdbare sterfte

De som van het aantal overlijdens vóór de leeftijd van 65 jaar ten gevolge van een reeks aandoeningen die gezien de huidige stand van de medische en volksgezondheidskundige kennis theoretisch had kunnen vermeden worden via primaire preventie (o.a. goed gezondheidsgedrag, vaccinaties,...) of door (tijdige) medische interventies.

GHQ12-score

GHQ12-score staat voor de score op 12 vragen van de General Health Questionnaire over het psychisch welzijn van een individu. Het betreft vragen over o.a. onder druk staan, zich kunnen concentreren, slaaptkort, neerslachtigheid, zelfvertrouwen, gevoel van eigenwaarde, plezier in het leven,... De antwoordcategorieën op deze vragen verwijzen naar het persoonlijk referentiekader van het individu (bv. beter of meer dan gewoonlijk, slechter of minder dan gewoonlijk). Bij afwijking van wat het individu normaal (gewoonlijk) voelt wordt een score 1 toegekend. Hoe hoger de score hoe meer problemen met het psychisch welbevinden. Internationaal wordt aanvaard dat vanaf score 2 effectief psychische gezondheidsproblemen aanwezig zijn. Door de gemiddelde score te berekenen van bepaalde bevolkingsgroepen (bv. mannen of vrouwen) krijgt men een zicht op het psychisch welzijn van die groep in vergelijking met andere groepen.

6. Lerend Vlaanderen

Blikvangers

- Het Vlaamse onderwijssysteem wordt in internationaal perspectief gekenmerkt door een gemiddelde hoge participatie aan het onderwijs. Vooral in het kleuter- en hoger onderwijs – m.a.w. onderwijs waaraan vooral leerlingen en studenten buiten de leerplichtleeftijden deelnemen – is deze opmerkelijk. (*ill. 6.13*)
- In Vlaanderen staan relatief gesproken meer leerkrachten ter beschikking van de leerlingen dan in het buitenland. Deze *relatief lage leerling/leerkracht-ratio* blijft een belangrijk kenmerk van het Vlaamse onderwijssysteem vnl. in het secundair onderwijs. (*ill. 6.29 - 6.31*)
- Vlaanderen bevindt zich wat *overheidsuitgaven* voor onderwijs betreft pal op het OESO- én EU-landengemiddelde. Wel valt nog steeds de relatief hoge overheidskost per leerling in het secundair onderwijs op. (*ill. 6.22 en 6.25*)
- Ouderparticipatie is vooral een zaak van vrij hooggeschoolde mannen met een job als bediende. Ouders uit de lagere klassen vindt men amper terug bij de vertegenwoordigers. Ook vrouwen zijn in de minderheid. Oudervertegenwoordigers uit het gesubsidieerd onderwijs schatten hun impact veel lager in dan ouders in het gemeenschapsonderwijs. Dit verschil in meningen hangt samen met het verschil in bevoegdheden van participatieraad en lokale schoolraad. (*ill. 6.59 -6.61*)
- In internationaal perspectief valt het hoge aantal *diploma's hoger onderwijs* op (zowel in het hogeschoolen- als universitair onderwijs). Dat hangt natuurlijk samen met het feit dat ook veel studenten participeren aan het hoger onderwijs. Een zaak met positieve socio-economische consequenties. (*ill. 6.42*)
- In principe wordt er van uitgegaan dat lage geletterdheid – veroorzaakt door bijvoorbeeld een onvolledige of mislukte schoolloopbaan – geredimeerd of gecompenseerd kan worden door leerervaringen op volwassen leeftijd. In Vlaanderen kunnen we deze conclusie niet trekken. Deelname aan de volwasseneducatie lijkt eerder iets te zijn voor hoger geschoolden, waardoor de scholingskloof nog verder wordt versterkt.
- De stijging van de Vlaamse fondsen voor het niet-gericht onderzoek sinds 1995 (index 158) is sterker dan voor het industriële onderzoek (index 147). Maar bovenal is er meer aandacht voor de wetenschappelijke instellingen (index 215) en voor het algemene wetenschapsbeleid (index 413).
- Alhoewel Vlaanderen per hoofd van de bevolking minder internationale publicaties in de exacte en technische wetenschappen heeft dan bijvoorbeeld Zweden of Nederland, wordt een deel van de achterstand ingehaald. Vanaf 1990 heeft Vlaanderen per hoofd van de bevolking meer publicaties dan het gemiddelde voor de Europese Unie.

6.1

Scholingsgraad en geletterdheid

De scholingsgraad van de bevolking is een basisgegeven voor het in kaart brengen van het beschikbare ‘human capital’ van een land of een regio. De scholingsgraad is een indicator waaraan men de efficiëntie van eerdere overheidsbeslissingen kan toetsen rond bijvoorbeeld verlenging van de leerplicht en toegang tot het hoger onderwijs.

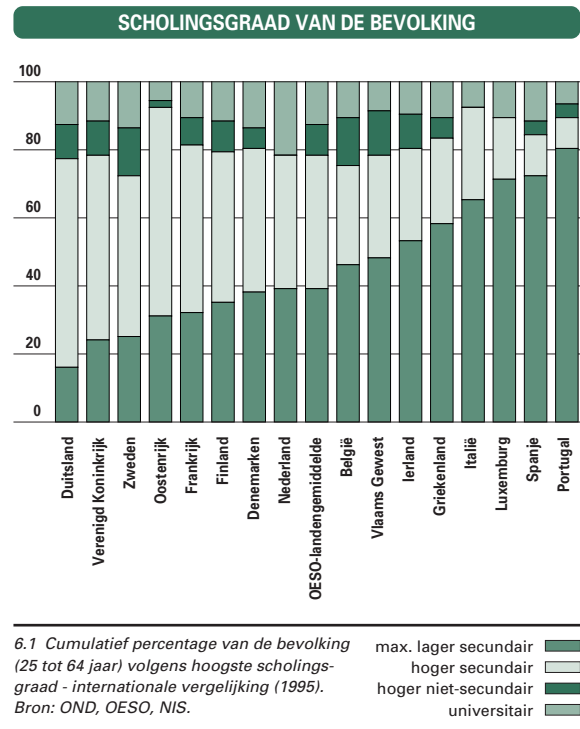
De scholingsgraad als enige invalshoek dreigt echter een te eenzijdig beeld op te leveren. In de bestaande vergelijkingen van de OESO wordt bijvoorbeeld steeds herhaald dat Vlamingen laaggeschoold zijn met meer dan 50% van de personen die het diploma van het hoger secundair onderwijs niet bezitten. Een onderzoek naar de functionele geletterdheid brengt een meer genuanceerd plaatje en blijkt een nauwkeuriger meetinstrument dan het opleidingsniveau.

Scholingsgraad

1 Hoger secundair onderwijs

Het aantal Vlamingen tussen 25 en 34 jaar met een diploma hoger secundair onderwijs stijgt sterk. In 1995 haalde het Vlaamse Gewest het niveau van Nederland en Denemarken. In de meeste buurlanden, zoals Frankrijk en Duitsland, is dit diploma echter nog meer een evidentie dan in Vlaanderen. De reden ligt voor de hand: de leerplicht werd pas in 1983 opgetrokken van 14 tot 18 jaar. Tot de leeftijdscategorie 25- tot 34-jarigen behoren nog heel wat personen voor wie de verlengde leerplicht niet van toepassing was. De spectaculaire toename laat voorspellen dat Vlaanderen vrij snel de scholingsgraad van bijvoorbeeld Duitsland zal halen. In geen enkel ander OESO-land stijgt immers het aantal diploma's hoger secundair onderwijs zo sterk als in Vlaanderen.

De Vlaamse scholingsgraad loopt steeds verder weg van de Waalse scholingsgraad: hoe jonger de leeftijdscategorie, hoe groter het verschil in scholingsgraad.

HOGER SECUNDAIR ONDERWIJS VOLTOOID

	25- TOT 34- JARIGEN	35- TOT 44- JARIGEN	45- TOT 54- JARIGEN	55- TOT 64- JARIGEN
België	67	55	46	29
Vlaams Gewest	71	58	46	27
Waals Gewest	60	50	44	29
Denemarken	69	65	61	47
Duitsland	89	88	84	72
Finland	83	74	59	37
Frankrijk	86	74	62	42
Griekenland	64	50	34	21
Ierland	64	51	36	27
Italië	49	43	28	15
Luxemburg	32	33	28	20
Nederland	70	65	56	46
Oostenrijk	81	73	66	50
Portugal	31	24	16	9
Spanje	47	32	18	10
Verenigd Koninkrijk	86	80	72	59
Zweden	88	81	69	52
OESO ⁽¹⁾	71	63	53	41

6.2 Percentage van de bevolking dat tenminste hoger secundair onderwijs heeft voltooid, per leeftijdsgroep - internationale vergelijking en OESO-landengemiddelde⁽¹⁾ (1995).
Bron: OND, OESO, NIS.

2 Hoger onderwijs

Ook het aantal diploma's van het hoger onderwijs is sterk gestegen, vooral in Vlaanderen. Enkel de Noord-Amerikaanse landen tellen meer tertiair geschoolde 25- tot 34-jarigen dan Vlaanderen. Deze evolutie zal zich op termijn laten voelen op diverse domeinen. Denken we hierbij maar aan tewerkstelling onder het diplomaniveau... Voor een compleet beeld mag men niet enkel stilstaan bij de hoogste diploma's. Vooral in Vlaanderen is het prentje wel zeer gepolariseerd. Vlaanderen telt in de leeftijdscategorie 25 tot 34 jaar een uitzonderlijk hoog aantal tertiair geschoolden maar ook een groot aantal laaggeschoolden.

Functionele geletterdheid

De 'functionele taal- en rekenvaardigheden' van de Vlaamse bevolking kan de vergelijking doorstaan met onze buurlanden en onze belangrijkste handelspartners. Wanneer we echter deeldomeinen van nabij bekijkt, worden we tot minder positieve conclusies gedwongen. Men kan de 'geletterdheid' immers op diverse

HOGER ONDERWIJS VOLTOOID

	25- TOT 34- JARIGEN	35- TOT 44- JARIGEN	45- TOT 54- JARIGEN	55- TOT 64- JARIGEN
Oostenrijk	9	11	7	4
België	33	27	22	13
Vlaams Gewest	32	25	20	10
Denemarken	20	25	21	14
Finland	23	23	20	14
Frankrijk	25	20	17	9
Duitsland	21	27	24	18
Griekenland	26	21	14	8
Ierland	27	21	16	11
Italië	8	11	8	4
Luxemburg	11	14	12	6
Nederland	25	25	21	14
Portugal	14	14	10	6
Spanje	27	18	11	6
Zweden	29	32	29	20
Verenigd Koninkrijk	23	24	21	16
OESO ⁽¹⁾	23	22	18	12

6.3 Percentage van de bevolking dat hoger onderwijs heeft voltooid, per leeftijdsgroep - internationale vergelijking en OESO-landengemiddelde⁽¹⁾ (1995). Bron: OND, OESO, NIS.

manier benaderen: het omgaan met prozateksten, het begrijpen van documenten en het invullen van formulieren, het uitvoeren van kwantitatieve taken, zoals omgaan met cijfers in bestelformulieren en kookboeken.

De Vlaamse bevolking scoort beter in de kwantitatieve schaal en zwakker op de proza- en document-schaal. Ook typerend voor de Vlaamse situatie is een grotere polarisering dan in de buurlanden. In de drie schalen (proza, document en kwantitatief) is er een vrij groot aantal personen in het laagste niveau van geletterdheid. Deze groep is beduidend groter dan in bijvoorbeeld Nederland of Duitsland. Geletterdheid is een dynamisch fenomeen dat evolueert gedurende de gehele levensloop. Na de schoolloopbaan, spelen de dagelijkse activiteiten op het werk of tijdens de vrije tijd een grote rol. Een opvallende link werd vastgesteld tussen laaggeletterdheid en werkloosheid. Veel meer dan in andere landen blijken de Vlaamse werklozen laaggeletterd te zijn. Uit deze gegevens kan men afleiden dat de lage taal- en rekenvaardigheden een min of meer duurzame tewerkstelling kunnen hypotheke- ren. Het bewijst in elk geval dat laaggeletterden meer kans hebben om in de werkloosheid terecht te komen en daar te blijven.

6.2

Kencijfers leerlingen en studenten

Het organiseren van onderwijs is een van de belangrijkste opdrachten van de Vlaamse regering. Ruim 1,2 miljoen leerlingen en studenten lopen school in Vlaanderen. De evoluties in de aantallen worden natuurlijk voor een groot stuk gestuurd door demografische ontwikkelingen. Lagere geboortecijfers leiden tot minder kleuters en finaal tot minder universitair. Niettemin geven deze cijfers ook de gevolgen weer van overheidsbeslissingen: bijvoorbeeld bij de ontwikkelingen rond het buitengewoon onderwijs.

Gewoon onderwijs

1 Kleuteronderwijs

Tussen 1990-1991 en 1995-1996 trokken steeds meer kleuters naar de klas. Daarna zette zich een daling in. Dit is natuurlijk te wijten aan minder geboortes in 1994 en de uitstroom van het sterke geboortjaar 1991 naar het lager onderwijs. De kleuters in het gewoon kleuteronderwijs vertegenwoordigen een totaal van 19,4% van de totale schoolbevolking in het schooljaar 1997-1998. De jongens vormen de meerderheid (51,2%). Bijna 67% van de kleuters loopt school in het gesubsidieerd vrij onderwijs.

2 Lager onderwijs

In het gewoon lager onderwijs daalde het aantal leerlingen tussen de schooljaren 1983-1984 en 1995-1996 met 14,6%. De dalende geboortecijfers waren daar uiteraard niet vreemd aan. Het schooljaar 1996-1997 is het begin van een kentering. Voor het eerst sedert 1988-1989 stijgt het aantal leerlingen opnieuw. Die stijging zet zich in het schooljaar 1997-1998 verder door.

Het gewoon lager onderwijs vertegenwoordigt ongeveer 31,5% van de totale schoolbevolking (schooljaar 1997-1998). Ook hier vormen de jongens de meerderheid met 50,8%. Het gesubsidieerd vrij onderwijs neemt 64,1% van de leerlingen voor haar rekening.

3 Secundair onderwijs

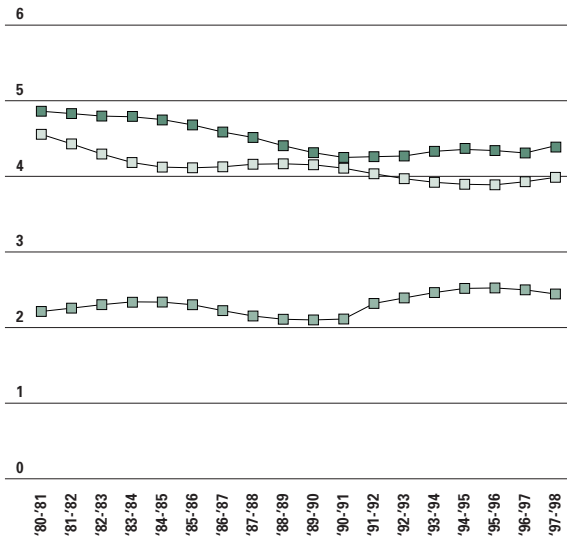
In het gewoon secundair onderwijs zet de dalende trend uit 1995-1996 zich verder. In 1997-1998 daalt het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs nogmaals met 1,4%. De stijging van het begin van de jaren '90 is daarmee volledig teniet gedaan.

De verhouding jongens/meisjes is nagenoeg dezelfde als in het gewoon lager onderwijs: 50,7% jongens tegenover 49,3% meisjes. Driekwart (75,3%) van de leerlingen volgt les in het gesubsidieerd vrij onderwijs.

Na de eerste graad verspreiden de leerlingen zich over de diverse onderwijsvormen:

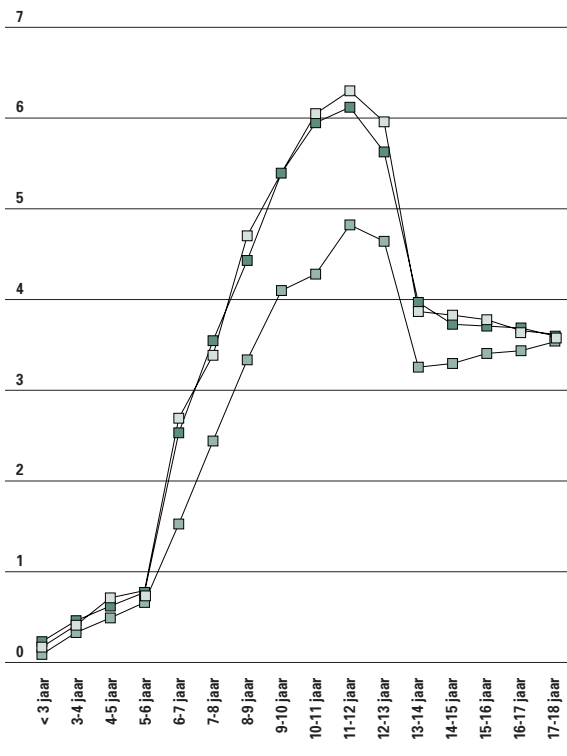
- 39,6% volgt algemeen onderwijs (ASO);
- 31,4% de technische afdelingen (TSO);
- 1,8% de kunstafdelingen (KSO);
- 27,3% het beroepsonderwijs (BSO - inclusief de leerlingen in de 4de graad BSO).

LEERLINGENEVOLUTIE GEWOON ONDERWIJS

6.4 Evolutie aantal leerlingen in het gewoon onderwijs, x 100.000. Vanaf het schooljaar 1991-1992 werd de tellingsdatum verschoven van 1 oktober naar 1 februari. Deze verschuiving verklaart grotendeels de verhoogde deelname aan het kleuteronderwijs in het schooljaar 1991-1992. Bron: OND.

BUITENGEWOON ONDERWIJS

6.5 Percentage leerlingen in het buitengewoon onderwijs naar leeftijdscategorie t.o.v. de totale leerlingpopulatie van dezelfde leeftijdscategorie. Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING BASISONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Kleuteronderwijs	125.693	120.011	245.704
Lager onderwijs	203.062	196.976	400.038

6.6 Schoolbevolking in het gewoon basisonderwijs, schooljaar 1997-1998. Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING SECUNDAIR ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Onthaakklas anderstalige nieuwkomers	240	189	429
1ste graad	68.887	64.983	133.870
Algemeen sec. onderwijs	51.908	63.685	115.593
Technisch sec. onderwijs	52.761	38.745	91.506
Kunstsec. onderwijs	2.178	2.939	5.117
Beroepssec. onderwijs	40.006	39.699	79.705
Totaal	215.980	210.240	426.220

6.7 Schoolbevolking in het gewoon secundair onderwijs, schooljaar 1997-1998. In de gegevens voor het beroepssecundair onderwijs zijn de leerlingen in de 4e graad inbegrepen (510 jongens en 3.881 meisjes). Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING BUITENGEWOON ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Kleuteronderwijs	1.165	646	1.811
Lager onderwijs	15.055	9.017	24.072
Secundair onderwijs	9.713	5.934	15.647

6.8 Schoolbevolking in het buitengewoon onderwijs, schooljaar 1997-1998. De leerlingen die type 5-onderwijs volgen, zijn niet opgenomen in dit cijfermateriaal. Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

Kleuteronderwijs	306
Lager onderwijs	504
Secundair onderwijs	372
Hogescholenonderwijs	20

6.9 Aantal leerlingen in het geïntegreerd onderwijs naar het onderwijsniveau van de leerling, schooljaar 1997-1998. Bron: OND.

SCHOOLBEVOLKING DEELTIJDS ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Deeltijds beroepssec. onderwijs	3.392	1.725	5.117
Experimenteel secundair onderwijs met beperkt leerplan (18-25-jarigen)	410	174	584
Deeltijds secundair zeevisserij-onderwijs	5	0	5

6.10 Schoolbevolking in het deeltijds onderwijs, schooljaar 1997-1998. De gegevens voor het deeltijds secundair zeevisserij-onderwijs hebben betrekking op 1 september 1997. Bron: OND.

Buitengewoon onderwijs

Het buitengewoon onderwijs trekt steeds meer leerlingen aan in elk van de drie onderwijsniveaus.

In 1997-1998 stijgt het aantal leerlingen met 1,5% in het buitengewoon kleuteronderwijs, met 4,1% in het buitengewoon lager en met 0,6% in het buitengewoon secundair.

In deze cijfers zijn de langdurig zieke leerlingen die tijdelijk les volgen in het buitengewoon onderwijs (type 5) niet opgenomen.

Sedert het begin van de jaren '90 neemt het aandeel van het buitengewoon onderwijs elk jaar opnieuw toe. Voor deze toename is geen eenvoudige verklaring voorhanden. Een van de mogelijke elementen is de verhoogde aandacht in het onderwijsveld voor leerlingen met leerproblemen.

Heel wat leerlingen keren terug naar het gewoon onderwijs bij de overgang van het lager naar het secundair, gezien het aandeel van het buitengewoon onderwijs plots daalt.

Geïntegreerd onderwijs

Het geïntegreerd onderwijs is een mengvorm: deskundigen uit het buitengewoon onderwijs begeleiden jongeren met een handicap in het gewoon onderwijs. Deze werkmethode geraakt in Vlaanderen meer en meer ingeburgerd. Het gaat hier meestal om motorisch, visueel of auditief gehandicapte kinderen. Het geïntegreerd onderwijs

kan gegeven worden van het kleuter- tot het hoger onderwijs, behalve aan de universiteit.

Tijdens het schooljaar 1997-1998 werden vanuit het basisonderwijs 891 leerlingen begeleid en vanuit het secundair onderwijs 311 leerlingen.

Deeltijds onderwijs

Het *deeltijds beroepssecundair onderwijs* (DBSO) werd in 1983 opgericht, parallel met de verlenging van de leerplicht. Dit deeltijds onderwijs combineert leren en werken.

Het wordt in principe gevolgd door leerlingen tussen zestien en achttien jaar. De groep werd evenwel uitgebreid tot jongeren tot vijftientig jaar (het experimenteel secundair onderwijs met beperkt leerplan (18-25-jarigen)).

Deze oudere groep moet ofwel reeds deeltijds secundair gevolgd hebben, ofwel werken met een industrieel leercontract.

In het schooljaar 1997-1998 waren 5.117 leerlingen in het deeltijds beroepssecundair ingeschreven, dit is een stijging van 6,3% in vergelijking met het vorige schooljaar. Ook bij de oudere groep is het aantal leerlingen gestegen, meer bepaald met 9,2%.

Daarnaast kunnen jongeren hun deeltijdse leerplicht ook vervullen via een alternerende vorming zoals de *middenstandsopleiding*, onder de auspiciën van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO). Op 31 december 1997 waren er 9.273 leerovereenkomsten en leerverbintenissen onder toezicht afgesloten. In vergelijking met een jaar eerder betekent dit een daling van 1,9%.

Tenslotte kozen in het schooljaar 1997-1998 5 leerlingen voor het *deeltijds secundair zeevisserij-onderwijs*.

Hoger onderwijs

1 Hogescholenonderwijs

In 1997-1998 telde het hogescholenonderwijs 97.780 studenten. In vergelijking met het jaar voordien is dit een aanzienlijk stijging met 3,9%.

72% van de studenten schreef zich in voor een opleiding van één cyclus, 28% koos voor een opleiding van twee cycli.

Het aantal vrouwelijke studenten blijft stijgen en maakt nu ruim 53% uit van de totale studentenpopulatie aan de hogescholen. Het merendeel van de vrouwen (79,5%) volgt een opleiding van 1 cyclus. De vrouwen maken 58,8% van de totale studentenpopulatie uit in de opleidingen van 1 cyclus.

In de 2 cycli-opleidingen is de verhouding net

HOGESCHOLENONDERWIJS

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Architectuur	2.220	1.941	4.161
Audiovisuele en beeldende kunst	1.902	1.992	3.894
Biotechniek	798	352	1.150
Gezondheidszorg	2.391	8.863	11.254
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	15.672	16.470	32.142
Industriële wetenschappen en technologie	15.084	2.620	17.704
Muziek en dramatische kunst	852	1.005	1.857
Onderwijs	3.836	10.270	14.106
Productontwikkeling	235	113	348
Sociaal-agogisch werk	1.916	5.814	7.730
Toegepaste taalkunde	873	2.561	3.434
Totaal	45.779	52.001	97.780

6.11 Aantal studenten in het hogescholenonderwijs naar studiegebied en naar geslacht, academiejaar 1997-1998. Bron: OND.

andersom: deze opleiding wordt gevolgd door 61% mannen.

Bijna 1 student op 3 kiest voor het studiegebied handelswetenschappen en bedrijfskunde. In de opleidingen van 1 cyclus wordt dit studiegebied door ongeveer 37% van de studenten gevolgd, in de 2 cycli-opleidingen is ongeveer 22,5%.

Daarnaast is er ook heel wat interesse voor de studiegebieden industriële wetenschappen en technologie (18,1% van de studenten), onderwijs (14,4%) en gezondheidszorg (11,5%). De hogescholen kunnen eveneens voortgezette opleidingen organiseren. In het academiejaar 1997-1998 volgden 1.037 studenten een voortgezette opleiding, 425 studenten de voortgezette lerarenopleiding en 578 studenten de initiële lerarenopleiding van academisch niveau.

② Universitair onderwijs

In het academiejaar 1997-1998 telden de Vlaamse universiteiten 69.153 studenten. Ten opzichte van een jaar eerder is dit een stijging van 1,4%.

Participatiegraad

In deze indicator wordt het totaal aantal jongeren (leerlingen en studenten) in het onderwijs uitgedrukt als percentage van de totale bevolking tussen 5 en 29 jaar.

Internationale vergelijkingen rond participatiegraden moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden, omdat de verschillende landen verschillende definities hanteren.

Met 69,8% heeft België één van de hoogste participatiegraden. Enkel Australië klimt met 75,6% nog hoger. Binnen de Europese Unie is België de absolute koploper, gevolgd door Finland en Zweden.

In vergelijking met België is de participatiegraad in Vlaanderen lager (63,6%). Dit suggereert dat de Franstalige en Duitstalige jongeren langer schoollopen. Hierbij past evenwel een nuancering: veel buitenlanders die in België schoollopen doen dit in het Franstalig onderwijs. Bovendien kan men vraagtekens plaatsen bij de noemer van deze breuk: hoe

UNIVERSITAIR ONDERWIJS

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	812	430	1.242
Godgeleerdheid, godsdienstwetenschappen en kerkelijk recht	323	215	538
Taal- en letterkunde	1.529	2.878	4.407
Geschiedenis	1.122	955	2.077
Archeologie en kunstwetenschappen	563	1.005	1.568
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	4.617	4.589	9.206
Psychologische en pedagogische wetenschappen	1.542	4.335	5.877
Economische en toegepaste economische wetenschappen	5.274	2.900	8.174
Politieke en sociale wetenschappen	2.365	2.341	4.706
Sociale gezondheidswetenschappen	297	916	1.213
Lichamelijke opvoeding, motorische revalidatie en kinesitherapie	1.077	1.240	2.317
Wetenschappen	4.727	2.705	7.432
Toegepaste wetenschappen	3.984	982	4.966
Toegepaste biologische wetenschappen	1.890	1.389	3.279
Geneeskunde	2.938	3.647	6.585
Tandheelkunde	268	379	647
Diergeneeskunde	609	878	1.487
Farmaceutische wetenschappen	564	1.231	1.795
Gecombineerde studiegebieden	558	1.079	1.637
Totaal	35.059	34.094	69.153

6.12 Aantal studenten in het universitair onderwijs naar studiegebied en naar geslacht, academiejaar 1997-1998. Bron: VI.I.R.

In deze cijfers zijn de inschrijvingen aan de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit niet inbegrepen. Wel opgenomen zijn de inschrijvingen voor:

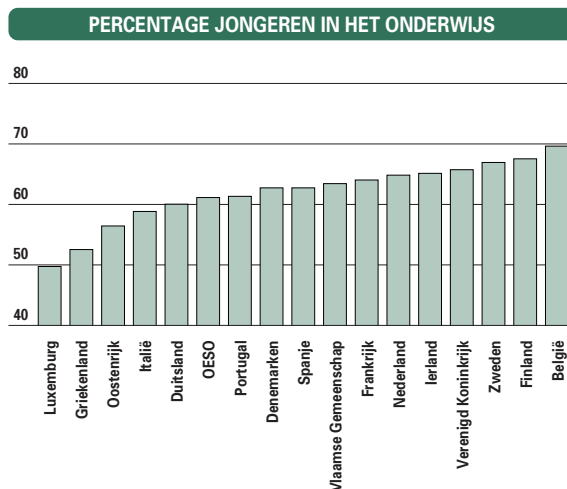
- de opleidingen van de eerste en de tweede cyclus,
- de aanvullende opleidingen en de specialisatie-opleidingen,
- de afzonderlijke vakken, de leraren- en de doctoraatsopleiding en de inschrijvingen als navorsers of doctorandus.

groot is de totale Vlaamse bevolking tussen 5 en 29 jaar? Hier bestaat die uit de populatie van het Vlaamse Gewest plus een deel van de populatie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Hoe groot is de groep Brusselse Vlamingen? In deze publicatie wordt geopteerd voor een opdeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 20% 'Nederlandstalig' Brussel en 80% 'Franstalig' Brussel.

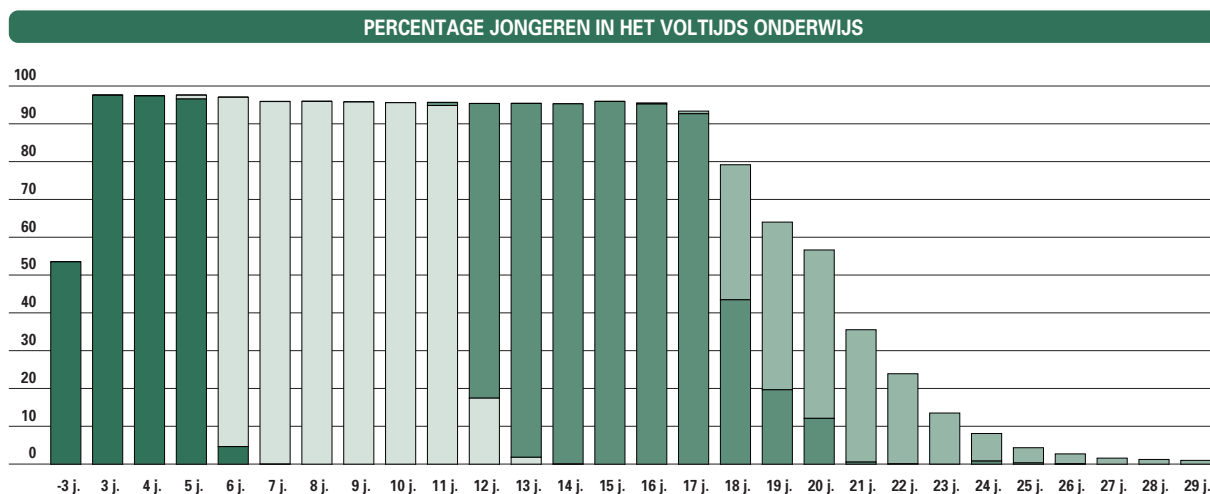
Voor de schoolbevolking tussen 6 en 12 jaar is de participatiegraad ongeveer 96%. De resterende 4% bestaan wellicht uit leerlingen die les volgen in het Franstalig onderwijs of huisonderwijs krijgen.

Voor het 'hoger secundair' onderwijs heeft Vlaanderen een van de hoogste participatiegraden. De leerplicht tot 18 jaar is hier natuurlijk niet vreemd aan. Een vergelijkbare participatiegraad wordt gehaald in Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

In het hoger onderwijs ligt de participatiegraad (9,7%) iets boven het OESO-gemiddelde (9,4%). Vlaanderen heeft in het hoger onderwijs een participatiegraad die vergelijkbaar is met Nederland en Italië.

6.13 Jongeren in het onderwijs van 5 tot en met 29 jaar, internationale vergelijking en OESO-landengemiddelde (1994-1995), in procent. Bron: OND, OESO.

6.14 Percentage jongeren in het voltijds onderwijs ten opzichte van de Vlaamse populatie (1994-1995). Bron: OND.

Voltijds onderwijs wordt als volgt gedefinieerd:

- het kleuteronderwijs (gewoon en buitengewoon);
- het lager onderwijs (gewoon en buitengewoon);
- het secundair onderwijs (gewoon en buitengewoon);
- het deeltijds secundair onderwijs;
- de leerovereenkomsten en leerverbintenissen van het VIZO;
- het tertiair onderwijs (universiteit en hogeschool);
- de ondernemersopleiding van het VIZO.

Deeltijds onderwijs bestaat uit:

- sociale promotie (secundair en hoger onderwijs);
- deeltijdse opleiding aan universiteit.

De studenten in de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit Brussel zijn niet opgenomen in de gegevens van het tertiair onderwijs. Andere opleidingsvormen zoals het deeltijds kunstonderwijs, de volwassenenvorming zoals afstandsonderwijs en basiseducatie en beroepsopleidingen zoals onder meer georganiseerd door de VDAB, worden tot nu toe in internationale context niet opgenomen.

6.3

Kencijfers personeel en instellingen

Het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap wordt gekenmerkt door een omvangrijk pedagogisch korps: 5,3% van de actieve bevolking is als leerkracht tewerkgesteld in de onderwijssector. Internationale vergelijkingen laten toe deze Vlaamse inspanning in het juiste perspectief te plaatsen.

De omvang van de groep onderwijzend personeel is immers niet alleen het gevolg van meer of minder leerlingen. Ook het beleid speelt een rol. De evolutie in de aantallen geeft dan ook de kans te toetsen of vroegere beleidsopties een reëel effect hadden.

Onderwijzend personeel buiten de universiteit

Het *onderwijzend personeel* dat op de betaalrol staat van het departement Onderwijs is tussen 1989 en 1998 gestegen met 4%, zowel in budgettaire full-time-equivalenten als in fysieke personen. Deze stijging is volledig toe te schrijven aan het tijdelijk personeel.

De omvang van het onderwijzend personeel wordt in eerste instantie gestuurd door de evolutie in het aantal leerlingen. Daarnaast spelen echter ook beleidsbeslissingen hun rol, zoals bijvoorbeeld de terbeschikkingstelling voorafgaand aan het pensioen waarbij elke leraar die in dit stelsel stapt vervangen dient te worden, wat leidt tot een toename van het aantal leerkrachten bij een gelijk aantal leerlingen. Per onderwijsniveau zijn er heel wat verschillen. In het deeltijds kunstonderwijs en het buitengewoon basisonderwijs stelt men een sterke toename van het personeel vast.

Voor het buitengewoon basisonderwijs kende tegelijk een sterke leerlingtoename.

Onder de bijna constante personeelsformatie in gewoon en buitengewoon secundair onderwijs schuilt een sterke verschuiving van het vastbenoemd

naar het tijdelijk personeel. In het secundair onderwijs voor sociale promotie vindt dan weer een omgekeerde evolutie plaats.

In de periode '89-'98 is er een geleidelijke daling van het *niet-onderwijzend personeel*, zowel voor vastbenoemden als voor tijdelijken. Deze daling is het duidelijkst in het gewoon basis- en het gewoon secundair onderwijs. Dit is ondermeer te wijten aan een daling van het aantal scholen met minder bestuurspersoneel tot gevolg. Daarnaast werkt in het gemeenschapsonderwijs ook de natuurlijke afvloeiing door van het meester-, vak- en dienstpersoneel dat niet vervangen wordt.

In het buitengewoon basis- en secundair onderwijs is er dan weer een sterke toename van niet-onderwijzend personeel, welke samengaat met de stijging van het aantal leerlingen.

Op Hongarije na heeft de Vlaamse Gemeenschap het hoogste percentage onderwijzend personeel van de actieve bevolking (5,3%).

Wanneer men de groep uitbreidt met het niet-onderwijzend personeel (administratief personeel, paramedici, inspectie,...) loopt het percentage op tot 6,4%. Met dit cijfer staat Vlaanderen nog altijd bovenaan de klassering maar verliest de koppositie

ONDERWIJZEND PERSONEEL PER NIVEAU								
	1990-1991	1991-1992	1992-1993	1993-1994	1994-1995	1995-1996	1996-1997	1997-1998
Gewoon basisonderwijs	38.304	38.999	38.950	39.208	39.034	39.397	39.696	40.546
Buitengewoon basisonderwijs	3.699	3.839	3.937	4.051	4.142	4.274	4.322	4.491
Gewoon secundair onderwijs	52.795	53.177	53.498	52.624	52.874	53.231	53.473	53.636
Buitengewoon secundair onderwijs	3.957	3.923	3.929	3.957	4.023	4.115	4.234	4.287
Hogescholenonderwijs	7.748	7.955	8.173	8.201	8.177	7.749	7.396	7.412
Secundair onderwijs voor sociale promotie	2.116	2.129	2.133	2.140	2.145	2.158	2.165	2.207
Hoger onderwijs voor sociale promotie	362	375	399	414	417	432	429	429
Deeltijds kunstonderwijs	2.509	2.624	2.687	2.710	2.697	2.811	2.898	2.936
Totaal onderwijzend personeel	111.490	113.021	113.706	113.305	113.509	114.167	114.613	115.944
Vastbenoemd	90.987	90.897	91.836	91.391	90.961	90.764	88.951	87.829
Tijdelijk	20.503	22.124	21.870	21.914	22.548	23.403	25.662	28.116

6.15 Onderwijzend personeel per onderwijsniveau, naar statuut op 1 januari uitgedrukt in budgettaire fulltime-equivalenten, van 1990-'91 tot 1997-'98. Bij het hogescholenonderwijs zijn vanaf het academiejaar 1995-1996 de lesopdrachten van de gastprofessoren en de mandaatsvergoedingen niet opgenomen in de voltijdse eenheden. Bron: OND.

NIET-ONDERWIJZEND PERSONEEL PER NIVEAU								
	1990-1991	1991-1992	1992-1993	1993-1994	1994-1995	1995-1996	1996-1997	1997-1998
Gewoon basisonderwijs	4.461	4.120	3.937	3.787	3.672	3.556	3.476	3.133
Buitengewoon basisonderwijs	1.052	1.101	1.151	1.249	1.363	1.522	1.620	1.722
Gewoon secundair onderwijs	10.820	10.230	9.871	9.697	9.408	9.173	8.911	8.320
Buitengewoon secundair onderwijs	549	600	644	690	716	757	772	784
Hogescholenonderwijs	1.481	1.464	1.425	1.410	1.419	1.367	1.324	1.342
Secundair onderwijs voor sociale promotie	261	258	264	256	247	262	264	290
Hoger onderwijs voor sociale promotie	32	35	40	39	41	43	38	35
Deeltijds kunstonderwijs	333	345	354	337	336	349	357	350
PMS-centra, inspectie, pedagogische begeleiding, semi-internaten,...	2.354	2.348	2.152	2.139	2.216	2.200	2.197	2.246
Totaal niet-onderwijzend personeel	21.343	20.501	19.838	19.604	19.418	19.229	18.959	18.222
Vastbenoemd	18.539	18.416	17.936	17.582	17.387	17.028	16.606	15.531
Tijdelijk	2.804	2.085	1.902	2.022	2.031	2.201	2.353	2.691

6.16 Niet-onderwijzend personeel per onderwijsniveau, naar statuut op 1 januari uitgedrukt in budgettaire fulltime-equivalenten, van 1990-'91 tot 1997-'98. Bron: OND.

aan landen als Hongarije (8,6%), de Verenigde Staten (7,2%) en Denemarken (7,1%). Een gedeeltelijke verklaring voor de hoge percentages is de hoge participatie van Vlaamse jongeren aan het onderwijs. Vermits de berekening gebeurt op basis van fysieke personen (en niet op basis van full time equivalenten) speelt ook het deeltijds werken een belangrijke rol. Ongeveer 1 op 3 Vlaamse leerkrachten werkt deeltijds. Enkel in Duitsland en Zweden ligt dit cijfer hoger, respectievelijk 40,5% en 36,9%. Het OESO-gemiddelde bedraagt slechts 17,5%.

De OESO-cijfers bevestigen een algemene economische trend: deeltijds werken is een vrouwenzaak. In het lager en het lager secundair onderwijs van de OESO-landen is 77% van de deeltijdsen een vrouw. In de Vlaamse Gemeenschap gaat het zelfs om 86%. De verhouding tussen mannen en vrouwen loopt in de Vlaamse Gemeenschap vrijwel parallel aan het OESO-gemiddelde. Zoals in nagenoeg alle andere landen vindt men ook in Vlaanderen meer vrouwen dan mannen in het basis- en secundair onderwijs. Enkel Turkije vormt hierop een uitzondering: een Turkse leerkracht is in de regel een man.

GEMIDDELDE GROOTTE VAN DE SCHOOL

	1991	1997
Gewoon kleuteronderwijs	113	120
Buitengewoon kleuteronderwijs	17	21
Gewoon lager onderwijs	180	180
Buitengewoon lager onderwijs	99	119
Gewoon secundair onderwijs	402	447
Buitengewoon secundair onderwijs	115	135

6.17 Gemiddeld aantal leerlingen per school, in 1991 en 1997. Bron: OND.

Universitair onderwijs

Op 1 februari werden 7.569,7 voltijdse eenheden aan de Vlaamse universiteiten bezoldigd ten laste van de werkingsuitkeringen en 5.409 ten laste van andere bronnen.

De grote toenames zijn te vinden in de groep 'personeel ten laste van andere bronnen dan de werkingsuitkeringen'. Het wetenschappelijk personeel in die categorie is sinds 1982 toegenomen met 322%. Het administratief en technisch personeel met 103%. Deze ontwikkeling staat in contrast met de daling in de categorieën ten laste van de werkingsuitkeringen (-9,5%).

Elk van deze drie groepen noteert een daling:

- de jongste twee jaar is het zelfstandig academisch personeel gedaald met 1,2%. Sedert 1982 zelfs met 7,5%. Daartegenover is het aantal studenten - uitgedrukt in hoofdschrijvingen - sinds 1982 met 37% gestegen;
- het assisterend academisch personeel is na een sterke stijging in 1994-1996 opnieuw gedaald met 1,6%;
- het administratief en technisch personeel nam ten opzichte van 1996 toe met 1,6%. Sedert 1982 is deze groep niettemin verminderd met 17,1%.

Vrouwen blijven ondervertegenwoordigd en beterschap is niet meteen in zicht: de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijk personeelsleden aan de universiteiten blijft sinds 1994 ongewijzigd.

Instellingen

Een lagere school kende tussen 1991 en 1997 een status quo, maar alle andere scholen zijn gemiddeld merkbaar groter geworden.

De sterkste toename vond plaats in het buitengewoon onderwijs. Daar groeide een gemiddelde kleuterschool met 20%, een lagere school met 17% en een secundaire school met 15%.

PERSENEEL AAN DE UNIVERSITEITEN

	1990	1992	1994	1996	1998
Personeel ten laste van de werkingsuitkeringen					
ZAP	2.466,7	2.452,4	2.393,7	2.347,1	2.319,3
AAP	1.599,1	1.592,0	1.597,6	1.687,5	1.660,2
ATP	3.935,3	3.795,7	3.639,3	3.533,1	3.589,0
Personeel ten laste van andere bronnen					
WP nww	1.616,1	2.191,6	2.631,9	2.909,1	3.545,0
ATP nww	1.618,3	1.766,0	2.160,5	2.163,0	2.358,5

6.18 Effectief personeel aan de Vlaamse universiteiten in voltijdse eenheden, tellingsdatum 1 januari, van 1990 tot 1998. Bron: V.I.R.

ZAP: zelfstandig academisch personeel

AAP: assisterend academisch personeel

WPnww: wetenschappelijk personeel, bezoldigd ten laste van andere bronnen dan de werkingsuitkeringen

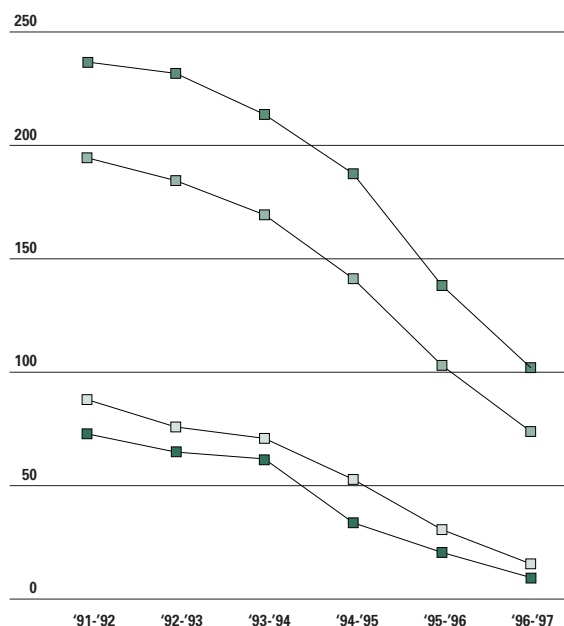
ATP: administratief en technisch personeel

ATPnww: idem, bezoldigd ten laste van andere bronnen dan de werkingsuitkeringen

Uit deze cijfers blijkt een duidelijke schaalvergroting.

In dezelfde periode is het aantal niet-gemengde scholen meer dan gehalveerd. De daling is vooral spectaculair in het lager onderwijs.

NIET-GEMENGD ONDERWIJS

6.19 Aantal niet-gemengde scholen in het gewoon lager en secundair onderwijs (1991-1997). Bron: OND.

6.4 Middelen

Sedert de overdracht van de onderwijsbevoegdheid van de federale overheid naar de gemeenschappen in 1989 levert de Vlaamse overheid een belangrijke inspanning voor de financiering van een kwaliteitsvol Vlaams onderwijs, waarbij het beheersen van de onderwijsuitgaven eveneens centraal staat. Binnen dit spoor worden een aantal financiële indicatoren weergegeven die deze inspanningen in kaart brengen, zowel in een Vlaams als in een internationaal perspectief.

Budgettaire evolutie

1 Globaal budget

De financiële inspanning van de Vlaamse overheid op het vlak van onderwijs is aanzienlijk. In 1997 besteedde de Vlaamse Gemeenschap bijna 240,7 miljard frank of 43,4 % van de totale begrotingsmiddelen aan onderwijs. De grootste brok gaat vanzelfsprekend naar het personeel: 70,6% van het totale budget wordt rechtstreeks door het departement Onderwijs als loon uitbetaald.

Wanneer we de hogescholen en universiteiten (waar een enveloppefinanciering geldt) eveneens in de berekening opnemen, komen we tot een globaal loonaandeel van 83,5%.

2 Als percentage van het BRP

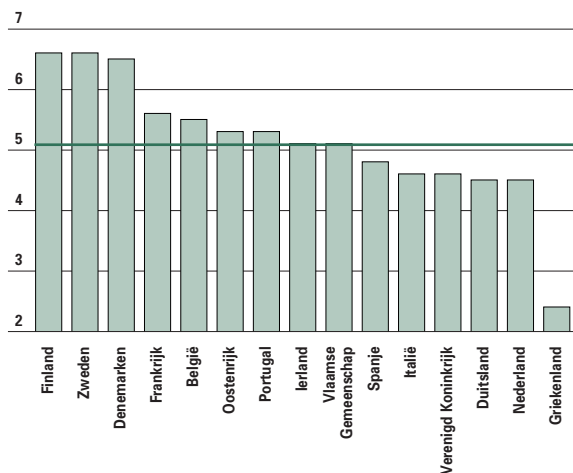
Het percentage van het Bruto Regionaal Product dat Vlaanderen aan onderwijs spendeert is vergelijkbaar met het OESO-gemiddelde en stabiel. Bij deze berekening werd naast de inspanning van de Vlaamse overheid ook de bijdragen van de gemeenten en provincies in rekening gebracht. Privé-inspanningen, inspanningen door bedrijven,... werden niet in de cijfers opgenomen.

De Belgische uitgaven liggen boven het OESO- en EU-gemiddelde. Binnen de Europese Unie wordt België slechts voorafgegaan door Finland, Zweden, Denemarken en Frankrijk. De noordelijke EU-landen leveren traditioneel een relatief grote financiële onderwijsinspanning.

ONDERWIJSKREDIETEN									
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Miljoen frank	172.488,2	177.039,4	189.445,1	202.778,8	212.209,9	224.344,8	230.499,7	235.806,3	240.710,1
Jaarlijkse procentuele stijging		2,6	7,0	7,0	4,7	5,7	2,7	2,3	2,1

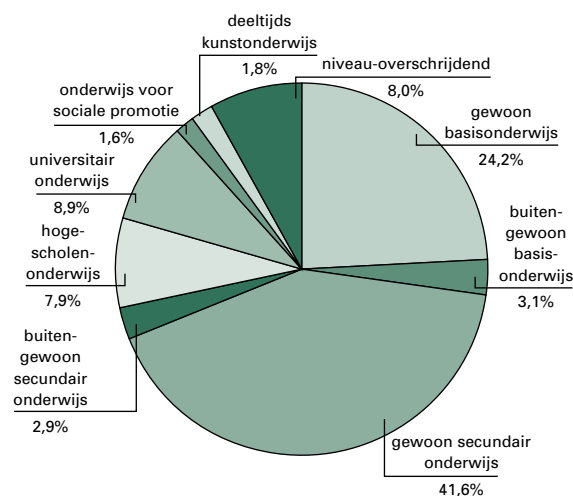
6.20 Evolutie van de onderwijskredieten (1989-1997), uitgedrukt in miljoen Belgische frank. Bron: OND.

OVERHEIDSUITGAVEN

6.21 De overheidsuitgaven voor onderwijs als percentage van het BBP/BRP, internationale vergelijking (1994). Bron: OND, OESO.

BUDGET PER ONDERWIJSNIVEAU

6.23 Budget per onderwijsniveau (1989-1997). Bron: OND.

3 Budget per niveau

Vlaanderen besteedde gemiddeld 24% van het onderwijsbudget aan het gewoon basisonderwijs en 42% aan het gewoon secundair onderwijs. Dit verschil is onder meer te wijten aan de leerling/leerkracht ratio en de verschillen in salariering. Hoe hoger het leerjaar, hoe hoger de specialisatiegraad en hoe kleiner de klassen.

Bovendien biedt het gewoon secundair onderwijs in Vlaanderen een grote waaier van studierichtingen waardoor de personeelskost relatief hoog uitvalt.

In 1997 werd 16,8% van het onderwijsbudget besteed aan het hoger onderwijs; 7,9% ging naar de hogescholen en 8,9% naar de universiteiten.

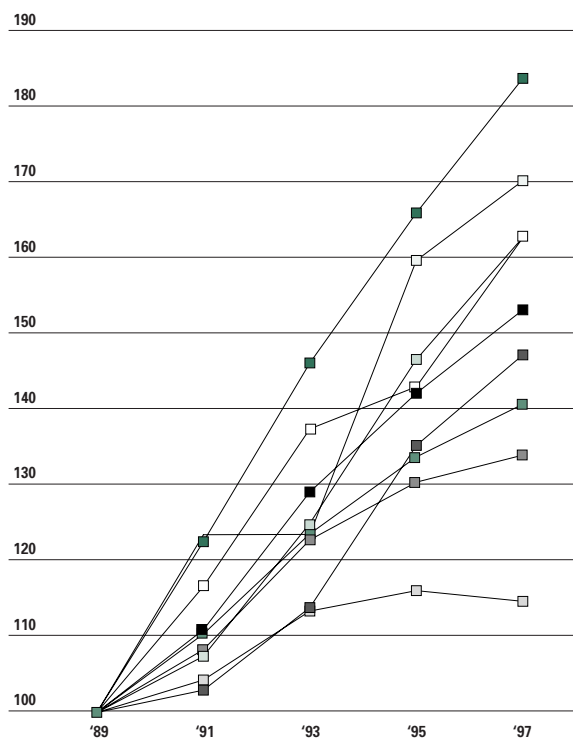
4 Kostprijs per leerling/student

De uitgaven per leerling/student variëren sterk naargelang het onderwijsniveau. Over de jaren heen kost een universiteitsstudent (berekend inclusief kredieten wetenschapsbeleid) gemiddeld dubbel zoveel als een leerling van het secundair onderwijs, die op zijn beurt dubbel zoveel kost als een leerling van het basisonderwijs.

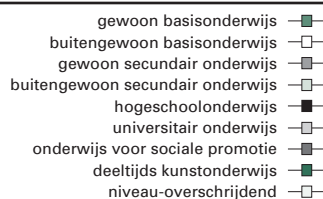
De globale overheidskost per leerling in het buitengewoon onderwijs is relatief hoog omwille van de specifieke eigenheid van dat onderwijsniveau.

Zowel in het kleuter-, het lager als het hoger onderwijs ligt de Vlaamse kostprijs per leerling/student zowel onder het Europees gemiddelde als onder het OESO-landengemiddelde.

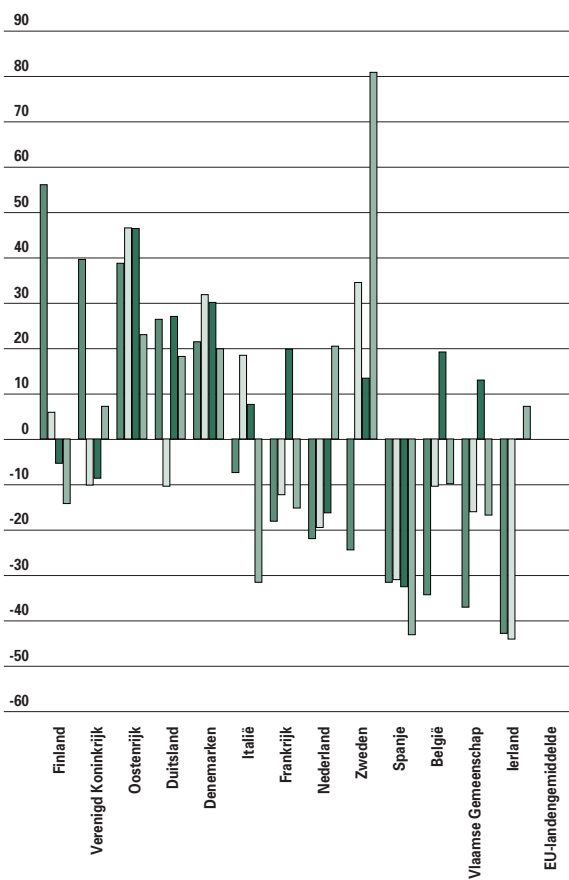
BUDGET PER ONDERWIJSNIVEAU

6.22 Evolutie van het budget per onderwijsniveau (1989-1997, 1989 = 100). Bron: OND.

KOSTPRIJS LEERLING

6.24 De relatieve overheidskost per leerling/student per onderwijsniveau ten opzichte van het EU-gemiddelde (1994). Bron: OND, OESO.

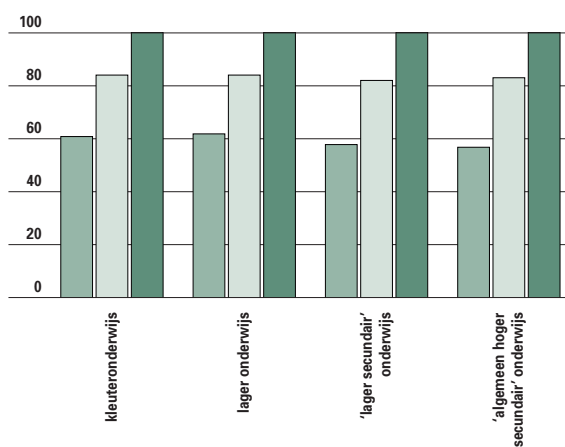
kleuter
lager
secundair
hoger

KOSTPRIJS PER LEERLING

	VLAANDEREN	EU-LANDEN-GEMIDDELDE	OESO-LANDEN-GEMIDDELDE
Kleuteronderwijs	2.290	3.640	2.980
Lager onderwijs	3.140	3.740	3.310
Secundair onderwijs	5.480	4.850	4.340
Hoger onderwijs	5.900	7.090	7.740

6.26 Kostprijs per leerling in dollar. Bron: OND, OESO.

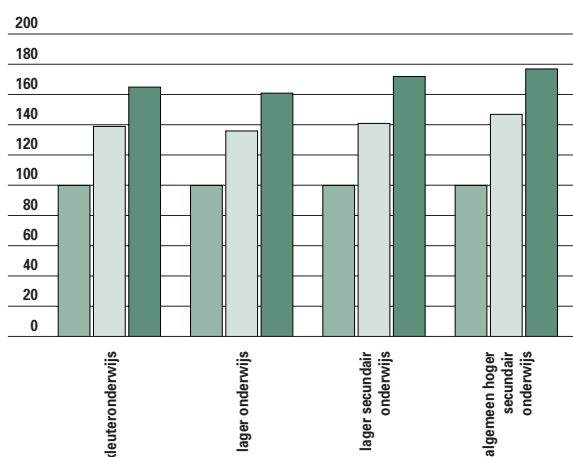
SALARISSEN

6.27 Evolutie van de salarissen als percentage van het maximumsalaris in de Vlaamse Gemeenschap naar onderwijsniveau (schooljaar 1994-1995). Bron: OND.

aanvangssalaris
middencarriërsalaris
maximumsalaris

SALARISSEN

6.25 Evolutie van de salarissen als percentage van het aanvangssalaris in de Vlaamse Gemeenschap naar onderwijsniveau (schooljaar 1994-1995). Bron: OND.

aanvangssalaris
middencarriërsalaris
maximumsalaris

Het secundair onderwijs komt daarentegen boven deze beide gemiddelden te liggen.

Enkel Oostenrijk en Denemarken investeren op alle niveaus meer per leerling/student dan het OESO-gemiddelde.

Salarissen

De lonen van leerkrachten variëren sterk voor de verschillende OESO-landen. Zo kent Zuid-Korea zeer hoge, en Tsjechië zeer lage salarissen. Wanneer we ons echter beperken tot de Europese Unie zijn de verschillen minder groot.

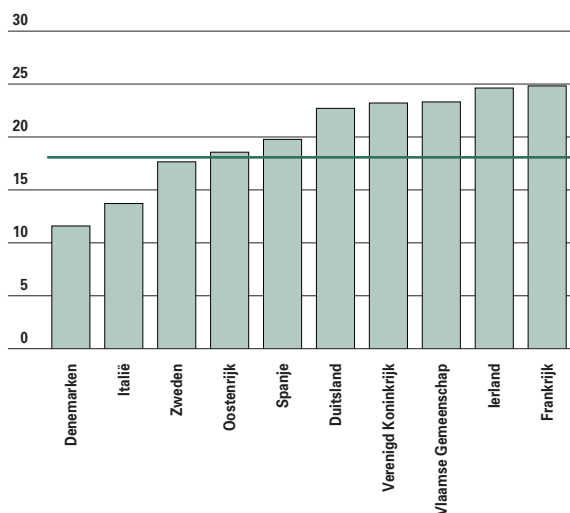
Het Vlaamse loonzakje situeert zich zowat in de middenmoot.

Voor het startsalaris en het loon na 15 jaar dienstanciënniteit bevindt Vlaanderen zich in de hogere groep.

De lonen stijgen meestal van ongeveer 60% van het maximumsalaris bij de aanvang van de loopbaan tot 80% in het midden van de carrière.

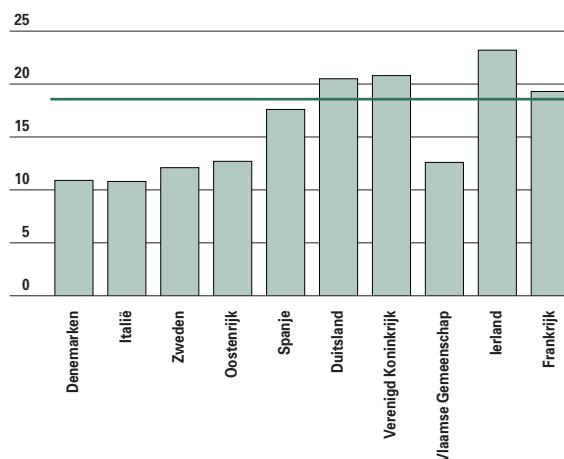
LEERLING/LEERKRACHT RATIO KLEUTERONDERWIJS

6.28 Leerling/leerkracht ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking (schooljaar 1994-1995). Bron: OND, OESO.

kleuteronderwijs
OESO-landengemiddelde

LEERLING/LEERKRACHT RATIO LAGER ONDERWIJS

6.29 Leerling/leerkracht ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking (schooljaar 1994-1995). Bron: OND, OESO.

lager onderwijs
OESO-landengemiddelde

Leerling/leerkracht ratio

De leerling/leerkracht ratio geeft aan per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid wordt bezoldigd.

De Vlaamse ratio in het kleuteronderwijs (23,3) is vergelijkbaar met Duitsland (22,7) en Frankrijk (23,3). Voor het lager onderwijs is de ratio laag (12,8) en voor het secundair onderwijs zelfs de laagste van alle OESO-landen (8,5).

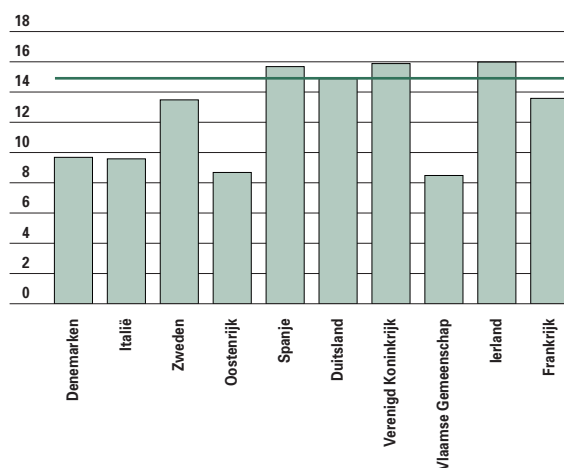
Deze lage ratio's moeten enigszins genuanceerd omdat het buitengewoon onderwijs in deze cijfers werd opgenomen wat de ratio's natuurlijk naar omlaag duwt. Bovendien werden voor het secundair onderwijs ook de data voor het deeltijds onderwijs en het secundair onderwijs voor sociale promotie geïntegreerd.

Voor het hoger onderwijs bedraagt de Vlaamse ratio 14,1. Internationale vergelijking is bij deze indicator moeilijk omdat veel landen afwijkende definities hanteren voor het tertiair onderwijs.

Het TIMSS-onderzoek laat daarentegen wel toe de gemiddelde klasgrootte in kaart te brengen voor het tweede leerjaar van de eerste graad secundair onderwijs voor de vakken wiskunde en wetenschappen.

Uit deze gegevens blijkt dat Vlaamse scholen relatief gezien zeer kleine klassen voor wiskunde en wetenschappen organiseren in de eerste graad secundair onderwijs: ongeveer de helft van de leerlingen zit in klassen van minder dan 20 leerlingen, de andere helft in klassen van 20 tot 30.

LEERLING/LEERKRACHT RATIO SECUNDAIR ONDERWIJS

6.30 Leerling/leerkracht ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking (schooljaar 1994-1995). Bron: OND, OESO.

secundair onderwijs
OESO-landengemiddelde

6.5 Schoolloopbaan

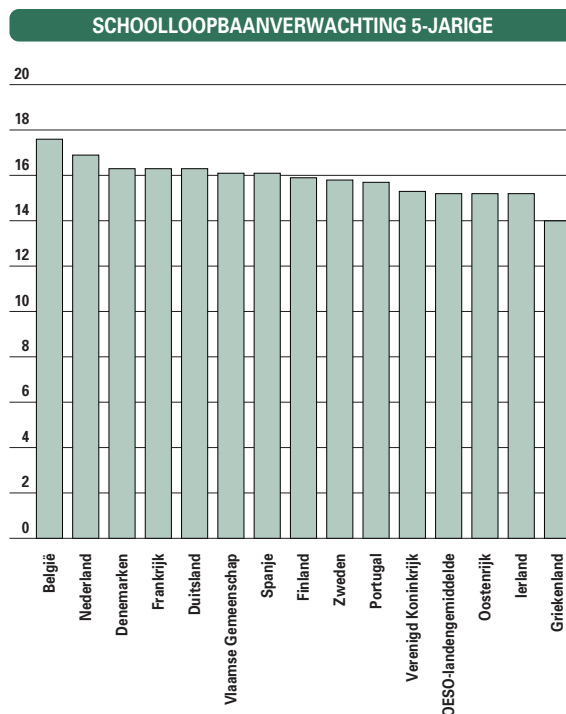
Een indicator als schoolloopbaanverwachting verrijkt interpretaties van indicatoren die in andere thema's aan bod komen, en maakt, in samenhang met andere gekwantificeerde data en evoluties, toekomstprognoses mogelijk. Indicatoren als zitten-blijven, schoolse vertraging,... brengen het aspect doorstroming doorheen het onderwijs in kaart.

Schoolloopbaanverwachting

1 Voor een 5-jarige

Een vijfjarige mag zich in Vlaanderen verwachten aan een schoolloopbaan van 16 jaar en 1 maand. Het Belgische cijfer bedraagt zelfs 17 jaar en 7 maand, wat impliceert dat de schoolloopbaan in de Franse Gemeenschap nog langer moet zijn. Binnen de Europese Unie liggen de cijfers in de lijn van de Belgische, respectievelijk Vlaamse verwachtingspatronen met voor Nederland 16,9 jaar, voor Denemarken 16,3 jaar, voor Frankrijk 16,3 jaar, voor Duitsland 16,2 jaar en voor Spanje 16,1 jaar. Een vijfjarige kleuter in Griekenland heeft het 'slechtste' vooruitzicht om lang naar school te gaan, namelijk exact 14 jaar. Dit alles hangt uiteraard samen met de duur van het leerplichtonderwijs. Zo heeft België een leerplicht van 6 tot 18 jaar, daar waar Griekenland een leerplicht van 6 tot 15 jaar heeft.

Wanneer de verschillen tussen jongens en meisjes nader bekeken worden, blijkt dat in haast alle landen van de Europese Unie de vrouwen een langere schoolloopbaanverwachting hebben dan de mannen. Uitzonderingen hierop zijn Nederland, Oostenrijk en Griekenland. De verschillen tussen

6.31 Het verwachte aantal jaren schoollopen voor een 5-jarige, internationale vergelijking (schooljaar 1994-1995). Bron: OND, OESO.

beide seksen zijn evenwel beperkt en bedragen meestal 0,3 à 0,4 jaar. Uitzondering op deze beperkte verschillen zijn Nederland met 0,8 jaar langer voor jongens en Finland met 1 jaar langer voor meisjes.

2 Voor een 17-jarige

Voor een 17-jarige is de schoolloopbaanverwachting in het hoger onderwijs nog 2 jaar en 5 maand. Canada heeft op dat moment het hoogste cijfer van alle OESO-landen met 3 jaar en 8 maand. Binnen de Europese Unie ligt het verwachtingspatroon het hoogst in Finland (2,8 jaar), Frankrijk (2,5 jaar) en België (2,5 jaar). Spanje (2,3 jaar) ligt in de lijn van de Vlaamse (2,3 jaar) verwachting.

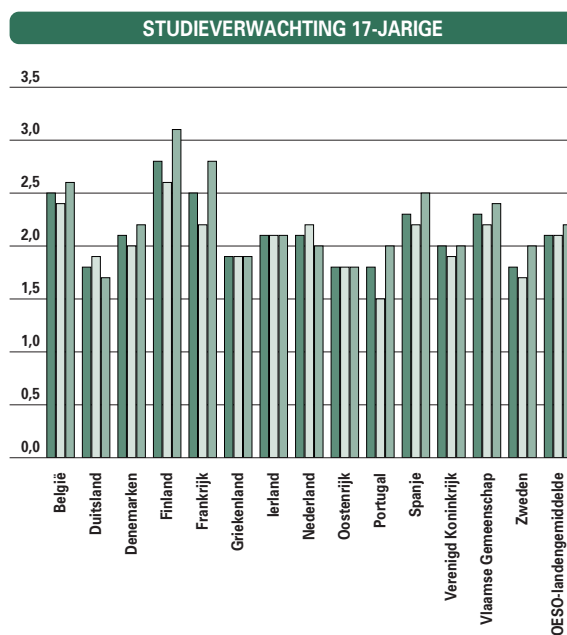
In het merendeel van de landen van de Europese Unie hebben de vrouwen een hogere of minstens dezelfde studieverwachting ten opzichte van de mannen. Uitzonderingen hierop zijn Nederland en Denemarken. Het verschil tussen beide seksen is evenwel beperkt tot 0,2 jaar.

Schoolvertraging

Schoolvertraging is de vertraging die een leerling heeft opgelopen ten opzichte van zijn leeftijdsgenoten. Tijdens het schooljaar 1996-1997 had in het eerste leerjaar van het gewoon lager onderwijs 10,3% van de leerlingen schoolvertraging opgelopen. In het tweede leerjaar stijgt dit percentage tot 13% en loopt gestaag op tot 15,3% in het vijfde leerjaar. Jongens hebben relatief iets meer schoolvertraging dan meisjes. Van de leerlingen met vreemde nationaliteit heeft 29% reeds vertraging in het eerste leerjaar. Dit percentage bedraagt zelfs 50,4% in het vijfde leerjaar.

In het gewoon voltijds secundair onderwijs heeft 20% van de leerlingen in het eerste leerjaar van de eerste graad reeds vertraging opgelopen. Dit percentage klimt tot bijna 38% in het zesde leerjaar (tweede leerjaar van de derde graad). In die hogere leerjaren zijn de percentages waarschijnlijk nog onderschat omdat leerlingen met vertraging eerder naar vormen van deeltijds onderwijs zullen overgaan, of vaak het onderwijs verlaten als ze achttien worden (en bijgevolg niet meer leerplichtig zijn). Jongens stappen procentueel vaker met vertraging het secundair onderwijs binnen dan meisjes en naarmate we hogere leerjaren bekijken wordt dit verschil steeds groter.

Het algemeen secundair onderwijs (ASO) heeft relatief de minste leerlingen met vertraging, gevolgd door het technisch secundair onderwijs (TSO). In het beroepssecundair onderwijs (BSO) en het kunst-

6.32 Het verwachte aantal jaren studeren in het hoger onderwijs voor een 17-jarige, internationale vergelijking (schooljaar 1994-1995). Bron: OND, OESO.

SCHOOLVERTRAGING LAGER ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Eerste	11,4	9,2	10,3
Tweede	14,2	11,8	13,0
Derde	15,2	12,4	13,9
Vierde	16,4	13,8	15,1
Vijfde	16,6	13,9	15,3
Zesde	15,6	13,4	14,5
Totaal	14,8	12,3	13,6

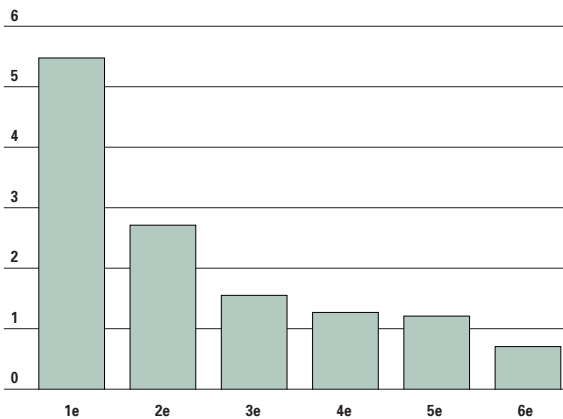
6.33 Schoolvertraging in het gewoon lager onderwijs per leerjaar, in %, schooljaar 1996-1997. Bron: OND.

SCHOOLVERTRAGING SECUNDAIR ONDERWIJS

	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Eerste	22,5	17,7	20,2
Tweede	27,9	20,6	24,4
Derde	33,7	24,3	29,2
Vierde	37,8	26,2	32,2
Vijfde	44,4	30,5	37,5
Zesde	44,7	30,6	37,6
Zevende	63,4	54,3	59,2
Totaal	35,8	25,7	30,9

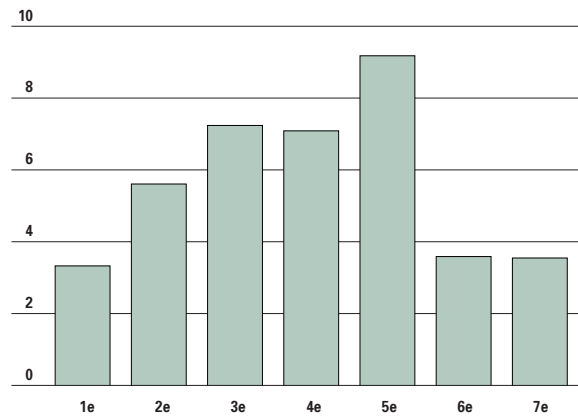
6.34 Schoolvertraging in het gewoon secundair onderwijs per leerjaar, in %, schooljaar 1996-1997. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN LAGER ONDERWIJS

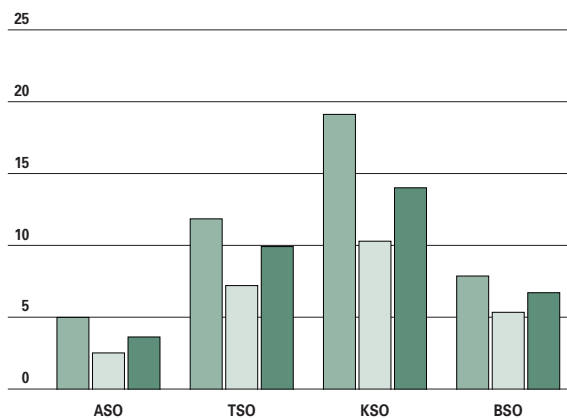
6.35 Zittenblijvers in het gewoon lager onderwijs per leerjaar, in procent, schooljaar 1996-1997. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN SECUNDAIR ONDERWIJS

6.36 Zittenblijvers in het gewoon secundair onderwijs per leerjaar, in procent, schooljaar 1996-1997. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN SECUNDAIR ONDERWIJS

6.37 Zittenblijvers in het gewoon secundair onderwijs, naar geslacht en onderwijsvorm, in procent, schooljaar 1996-1997. Bron: OND.

jongens
meisjes
totaal

secundair onderwijs (KSO) zitten relatief veel leerlingen met vertraging.

Zittenblijven

Het zittenblijven in het gewoon lager onderwijs is vooral een probleem in het eerste leerjaar (5,5%). In het tweede leerjaar bedraagt het percentage zittenblijvers 2,7%, om in de leerjaren drie tot zes onder de 2% te zakken.

Jongens blijven iets meer zitten dan meisjes, maar het verschil is gering.

Van de leerlingen met vreemde nationaliteit blijft meer dan 13% in het eerste leerjaar zitten. In het tweede leerjaar zakt dit tot 7% en in de hogere leer-

jaren tot onder de 5%.

In het schooljaar 1996-1997 bleven 6% van alle jongeren in het gewoon voltijds secundair onderwijs zitten. Het verschil tussen beide geslachtsgroepen is opvallend: 7,7% van de jongens en 4,3% van de meisjes. De percentages verschillen sterk naargelang het leerjaar. In het eerste en het zesde leerjaar is het zittenblijven niet zo omvangrijk. In het derde en het vierde, en vooral in het vijfde leerjaar zijn er veel scholieren die het jaar moeten overdoen.

In de tweede en derde graad verschilt het percentage significant naargelang de onderwijsvorm. Het KSO telt relatief de meeste zittenblijvers (14,2%), gevolgd door het TSO (10,2%). Het ASO heeft relatief de minste zittenblijvers (3,9%), maar ook het percentage in het BSO is niet zo heel hoog (minder dan 7%).

De schoolvertraging mag dan in het BSO hoog zijn, de cijfers voor het zittenblijven zijn heel wat lager, wat kan betekenen dat de meeste leerlingen het BSO reeds met schoolvertraging aanvatten. Een bijkomende reden hiervoor is gelegen in het watervalstelsel. Met het watervalstelsel wijst men op het fenomeen dat leerlingen eerst als 'zwaarder' gepercipieerde studierichtingen aanvatten en in de loop van hun schoolloopbaan naar als 'minder zwaar' gepercipieerde studierichtingen overschakelen. Het watervalstelsel kan zich zowel voordoen bij zittenblijvers als bij normale doorstromers.

Het kan plaatsvinden tussen studierichtingen van een zelfde onderwijsvorm of tussen studierichtingen van andere onderwijsvormen. In het laatste geval zijn het vooral overgangen van het ASO naar het TSO en van het TSO naar het BSO die frequent voorkomen.

SLAAGPERCENTAGE EERSTEJAARS HOGESCHOLEN

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Eén cyclus	50,6	59,7	55,8
Twee cycli	52,9	53,4	53,1
Totaal	51,3	58,6	55,2

6.38 Slaagpercentages eerstejaarsstudenten in het hogescholenonderwijs, academiejaar 1995-1996. Bron: OND.

Slaagpercentages hoger onderwijs

1 Eerstejaars hogescholen

De eerstejaars van het hogescholenonderwijs haalden in 1995-1996 een slaagpercentage (in eerste en tweede zittijd samen) van 55,2%. De vrouwelijke studenten (58,6%) deden het merklijk beter dan hun mannelijke collega's (51,3%).

Het slaagpercentage ligt hoger in opleidingen van 1 cyclus dan in opleidingen van 2 cycli. De slaagpercentages in opleidingen van 1 cyclus verschillen niet veel naargelang het gevolgde studiegebied. In opleidingen van 2 cycli is dit minder het geval. Zo bedragen de slaagpercentages in de studiegebieden industriële wetenschappen en technologie, en in handelswetenschappen en bedrijfskunde respectievelijk 58,3% en 56,0%, terwijl architectuur, audiovisuele en beeldende kunst, en toegepaste taalkunde ongeveer 10% lager scoren.

2 Generatiestudenten universiteiten

Op het einde van het academiejaar 1995-1996 bedroeg het slaagcijfer van de generatiestudenten in het eerste jaar 44%. Studentes doen het met 45,8% merklijk beter dan hun mannelijke collega's (42,1%). Het hoogste slaagpercentage haalt men in het studiegebied toegepaste wetenschappen met maar liefst 70,4%. Het toelatingsexamen vormt hiervoor een evidente verklaring.

Slaagpercentages boven de 50% vindt men bij de studiegebieden godgeleerdheid, godsdienstwetenschappen en kerkelijk recht, farmacie, toegepaste biologie, geschiedenis en de gecombineerde studiegebieden. Daartegenover staat een reeks studiegebieden met een beduidend lager cijfer. Afgetekend achteraan ligt tandheelkunde met een slaagpercentage van 28,8%. Daarna volgt diergeneeskunde met 32,9%, politieke en sociale wetenschappen (36,4%), rechten, notariaat en criminologische wetenschappen (37,2%) en wijsbegeerte en moraalwetenschappen (37,6%).

Het slaagpercentage van studenten die universitaire studies aanvatten op 18 jaar is beduidend hoger dan voor hun oudere collega's. Voor de 18-jarigen bedraagt dit slaagpercentage 50,1%, voor de 19-jarigen daalt dit tot 18,5%. De slaagkans in het eerste jaar voor de 20-jarigen (en ouder) ligt niet hoger dan 24,7%.

6.6

Onderwijsresultaat

Aan de hand van het aantal uitgereikte diploma's, getuigschriften en attesten kunnen de inspanning ten aanzien van onderwijs, onder welke vorm dan ook, en de resultaten van het Vlaams onderwijsbeleid gemeten worden. In deze indicatoren wordt de finale output weergegeven op het einde van het secundair onderwijs en op het einde van het hoger onderwijs. Cijfers uit de andere landen van de Europese Unie maken voor deze indicator ook een internationale vergelijking mogelijk.

Secundair onderwijs

Wanneer we de verhouding bekijken tussen algemene diploma's enerzijds en de technische en beroepsdiploma's anderzijds stuiten we op grote verschillen binnen de Europese Gemeenschap.

In Vlaanderen, Duitsland en Italië is het aantal afgestudeerden in het technisch en beroepsonderwijs dubbel zo groot als het aantal afgestudeerden in het algemeen onderwijs. Het omgekeerde is waar voor Ierland. Deze verschillen moeten echter met enige omzichtigheid worden geïnterpreteerd omdat niet alle landen dezelfde classificatie hanteren.

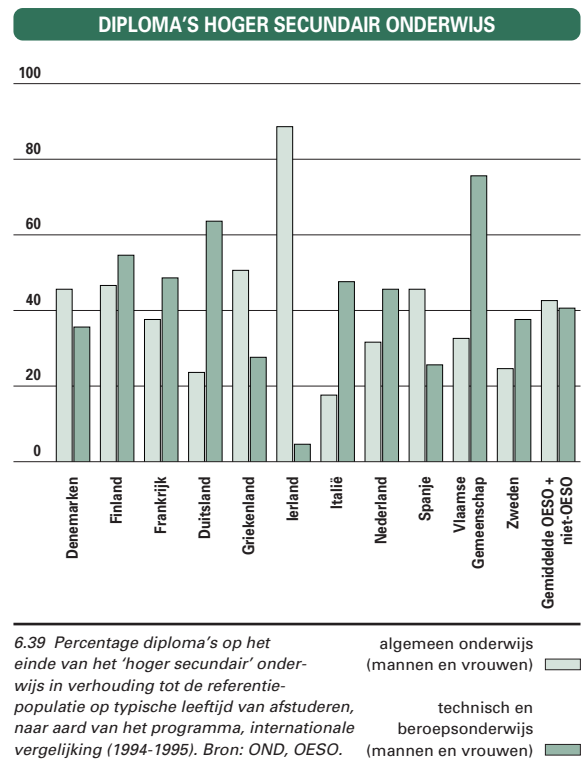
Opvallend meer vrouwen dan mannen bezitten het diploma algemeen onderwijs.

Het tegenovergestelde is waar voor het technisch en beroepsonderwijs: daar halen meer jongens dan meisjes het eindexamen. Uitzonderingen hierop zijn Ierland, Italië, Spanje en de Vlaamse Gemeenschap.

Hoger onderwijs

Vlaanderen telt uitermate veel gediplomeerden uit het niet-universitair hoger onderwijs. Het Vlaamse cijfer torent ver boven het internationaal gemiddelde uit. Enkel Finland komt enigszins in de buurt. Ook hier is enige nuancering noodzakelijk: niet alle landen gebruiken dezelfde classificatie. Vlaanderen

bijvoorbeeld neemt de diploma's van het hoger onderwijs voor sociale promotie ook op in dit cijfer. Eveneens valt in Vlaanderen het hoge percentage

DIPLOMA'S, GETUIGSCHRIFTEN OF ATTESTEN

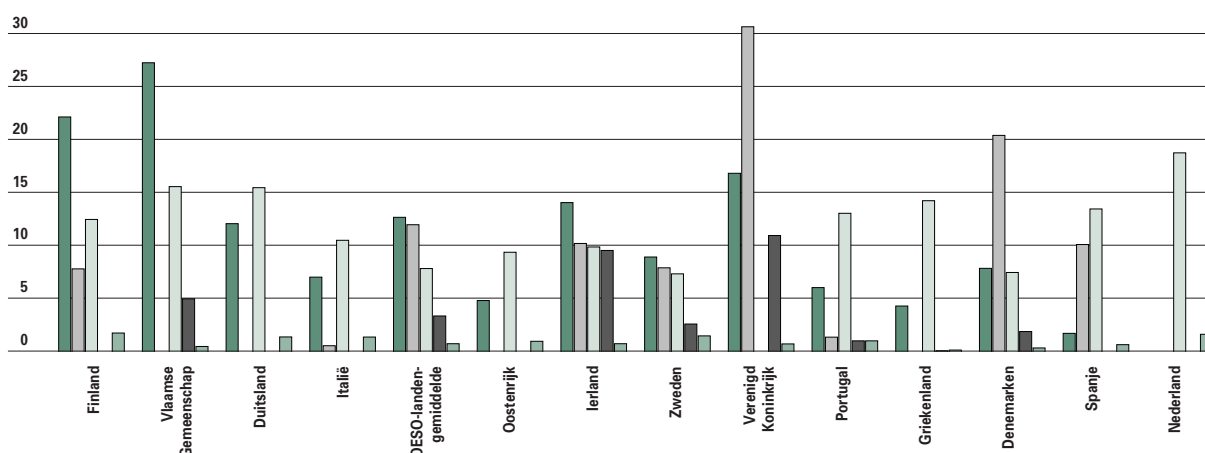
GEWOON SECUNDAIR ONDERWIJS		MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Derde graad				
2de leerjaar van de 3de graad	Diploma van secundair onderwijs ASO	11.299	14.164	25.463
	Diploma van secundair onderwijs TSO	486	678	1.164
	Diploma van secundair onderwijs KSO	10.311	8.711	19.022
	Studiegetuigschrift 2de leerjaar van de 3de graad BSO	7.055	7.109	14.164
3de leerjaar van de 3de graad	Studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad TSO	971	751	1.722
	Studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad KSO	24	16	40
	Studiegetuigschrift 3de leerjaar van de 3de graad BSO	207	114	321
	Diploma van secundair onderwijs (na 3de lj. van 3de graad BSO)	4.239	3.981	8.220
HOGESCHOLENONDERWIJS				
Eén cyclus		5.766	9.708	15.474
Tweede cyclus van twee		2.700	1.673	4.373
UNIVERSITAIR ONDERWIJS				
Academische opleiding 2de cyclus		4.266	4.380	8.646

6.40 Aantal diploma's, getuigschriften of attesten uitgereikt op het einde van het schooljaar 1996-1997, naar onderwijsniveau en geslacht. In het beroepssecundair onderwijs behaalt de leerling afhankelijk van de vooropleiding, in het 3de leerjaar van de 3de graad (specialisatiejaar) een studiegetuigschrift of een diploma. Kandidaatsdiploma's uitgereikt in het hoger onderwijs zijn niet opgenomen in dit cijfermateriaal. Bron: OND, V.I.I.R.

universitair met een eerste diploma op (in dit geval licentiaatsdiploma's en equivalent). Enkel Nederland haalt binnen de Europese Unie een hoger percentage. Dat heeft te maken met het feit dat Nederland zijn Hoger Beroepsonderwijs (HBO) bij het universitair onderwijs classificeert.

Ook telt Vlaanderen in vergelijking met de rest van Europa een groot aantal universitair met een tweede diploma, al is de internationale voorsprong hier veel minder extreem. Een doctoraatsdiploma is dan weer minder populair in Vlaanderen dan in het buitenland.

AFGESTUDEERDEN HOGER ONDERWIJS

6.41 Percentage afgestudeerden hoger onderwijs ten opzichte van de referentiepopulatie op typische leeftijd van afstuderen volgens type programma, internationale vergelijking (1994-1995). Bron: OND, OESO.

niet-universitair hoger onderwijs
 universitair onderwijs - eerste diploma
 universitair onderwijs - tweede diploma
 universitair onderwijs - kort type
 doctoraat of equivalent

De jongste generatie Vlaamse twintigjarigen is dus vrij hooggeschoold, ook internationaal gezien. Dat is van belang voor jobmogelijkheden, geletterdheid, culturele bagage,... Indien jonge mensen in dichte drommen blijven afstuderen in het hoger onderwijs zal de scholingsgraad van de Vlaamse populatie in het algemeen gevoelig stijgen (zie eerste indicatoren binnen het spoor 'Lerend Vlaanderen').

Tussen de twee geslachten doen zich een aantal opmerkelijke verschillen voor. Zo studeren in Vlaanderen merkelijk meer vrouwen af in het niet-universitair hoger onderwijs. Mannelijke studenten halen dan weer in grotere aantallen hun eerste diploma aan de universiteit. Dat zou in de nabije toekomst wel eens kunnen veranderen. Bij de eerstejaarsstudenten maken ondertussen de meisjes de meerderheid uit.

Voor een tweede diploma in het universitair onderwijs namen de vrouwen reeds de meerderheid voor hun rekening in 1994-1995. Voor het doctoraatsdiploma vormen de vrouwen dan weer een minderheid in vergelijking met hun mannelijke collegae.

6.7

Oriëntatie op de arbeidsmarkt

Om een kans te maken op de arbeidsmarkt spelen op school verworven kennis en vaardigheden een rol. Het is dan ook voor het beleid van belang een zicht te krijgen op de manier waarop de overgang van het onderwijs naar de arbeidsmarkt verloopt. Voorlopig zijn er in Vlaanderen nog geen dynamische gegevens beschikbaar die dit overgangsproces in kaart brengen. Op basis van de ‘enquête naar de beroepsbevolking’ is het mogelijk een beeld te schetsen van de werkloosheid van jonge mensen tussen 15 tot 29 jaar. Ook de mate waarin schoolverlaters snel werk vinden, geeft ons enige relevante informatie over de aansluiting van de onderwijsuitstroom op de behoeften van de arbeidsmarkt.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Het aantal *inschrijvingen* van schoolverlaters bij de VDAB liep in 1995 terug, maar kwam in 1996 opnieuw op het niveau van 1994. De oorzaak is voor een deel waarschijnlijk vrij eenvoudig: er zijn gewoon meer schoolverlaters.

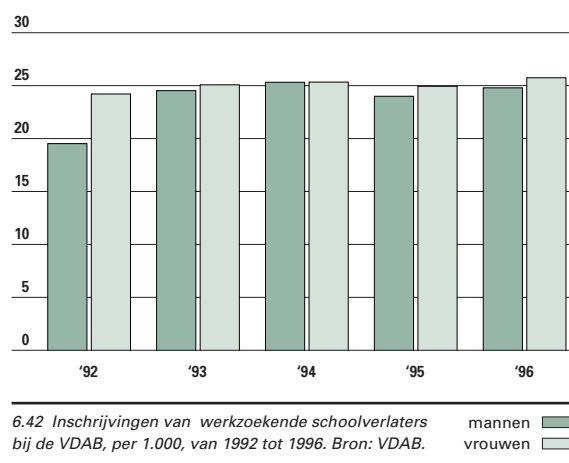
Ook het aantal *uitschrijvingen* neemt toe. Niettemin blijft nog een grote groep langer dan een jaar werkloos: bij zowel mannen als vrouwen één op vier. De jobkansen variëren sterk naargelang de scholingsgraad. Vooral laaggeschoolden vinden steeds moeilijker een job en dreigen in de langdurige werkloosheid verzeild te raken. Dit geldt vooral voor de studieniveaus Lager onderwijs en Lager secundair beroepsonderwijs.

Wie niet naar het hoger onderwijs wil overstappen, kiest beter voor een technische richting. Gunstige technische richtingen worden overwegend door jongens bevolkt.

Zowel voor jongens als meisjes stijgen de kansen op werk naarmate men verder studeert. Paramedische en economische richtingen bieden samen met toegepas-

te wetenschappen de beste toekomstperspectieven. De kans om uitgeschreven te worden (en dus een job te vinden) neemt het sterkst toe bij universitaireren, en dat al voor het derde jaar op rij. Hierbij moeten we aanstippen dat veel universitaireren en hogeschoolden zich niet bij de VDAB inschrijven, omdat zij ook zonder tussenkomst vlot werk vinden.

INGESCHREVEN WERKZOEKENDE SCHOOLVERLATERS

INSCHRIJVINGEN VAN SCHOOLVERLATERS BIJ DE VDAB

	MANNEN						VROUWEN						TOTAAL					
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Lager	5,2	5,2	4,6	4,3	4,8	5,0	2,8	3,0	2,9	2,4	2,7	2,6	3,8	4,0	3,7	3,3	3,7	3,8
Lager secundair	17,7	17,3	13,8	12,1	12,3	11,9	10,2	10,1	8,6	7,8	8,3	7,9	13,4	13,3	11,2	9,9	10,3	9,8
Hoger secundair	42,7	45,9	43,4	43,4	45,4	46,4	44,5	48,1	43,3	41,3	42,2	41,9	43,7	47,1	43,4	42,3	43,7	44,1
Hogescholen	26,7	22,8	28,5	30,0	27,8	27,3	34,3	29,4	35,4	38,3	36,6	37,1	31,0	26,5	32,0	34,2	32,3	32,3
Universitair	7,7	8,9	9,7	10,2	9,6	9,3	8,3	9,4	9,8	10,3	10,3	10,5	8,1	9,2	9,7	10,3	10,0	9,9

6.43 VDAB-inschrijvingen als werkzoekende schoolverlater: procentueel aandeel binnen de groep schoolverlaters, per studieniveau. Bron: VDAB.

UITSCHRIJVINGEN VAN SCHOOLVERLATERS BIJ DE VDAB

	MANNEN						VROUWEN						TOTAAL					
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Lager	70,9	62,6	56,2	55,4	52,3	46,4	57,1	52,9	48,5	43,4	41,3	43,8	65,1	58,5	53,2	51,1	48,3	43,0
Lager secundair	78,9	70,5	65,8	66,5	61,3	58,9	64,8	55,4	51,2	49,2	47,5	46,0	72,8	64,1	60,1	59,7	55,6	53,6
Hoger secundair	86,2	83,0	78,0	81,5	78,0	78,1	79,9	74,3	69,8	71,4	68,7	70,2	82,5	78,0	73,8	76,6	73,4	74,2
Hogescholen	88,3	84,7	80,8	85,0	84,1	86,3	90,6	89,3	85,5	85,2	83,9	84,0	89,7	87,5	83,4	85,1	84,0	84,9
Universitair	85,8	83,3	76,4	79,6	79,3	81,5	84,5	83,2	76,8	79,8	78,3	79,5	85,0	83,2	76,6	79,7	78,8	80,4

6.44 VDAB-uitschrijvingen als werkzoekende schoolverlater: procentueel aandeel ten opzichte van de inschrijvingen per studieniveau, toestand in juni volgend op het jaar van het schoolverlaten. Bron: VDAB.

VDAB-INSCHRIJVINGEN EN -UITSCHRIJVINGEN PER STUDIEGEBIED

		MANNEN		VROUWEN	
		INGESCHREVEN IN 1996	UITGESCHREVEN IN 1997 (%)	INGESCHREVEN IN 1996	UITGESCHREVEN IN 1997 (%)
Hogescholenonderwijs (1 cyclus)	Technisch	1.308	91%	358	89%
	Paramedisch	295	87%	1.214	90%
	Economisch	1.797	88%	2.669	91%
	Pedagogisch	594	82%	2.426	77%
	Sociaal	281	80%	886	80%
	Artistiek	284	59%	443	67%
Hogescholenonderwijs (2 cycli)	Architectuur	85	79%	107	82%
	Industriële wetenschappen	1.253	92%	382	87%
	Handel en bestuur	329	88%	317	90%
	Productontwikkeling	38	79%	(2)	(2)
	Vertaalkunde	95	76%	385	86%
	Kunst	101	61%	124	49%
Universitair onderwijs (1)	Informatica	44	98%	(2)	(2)
	Toegepaste wetensch. (burgerlijk ingenieur)	359	91%	96	96%
	Econ. en toegepaste econ. wetensch.	619	89%	461	89%
	Rechten	166	89%	209	87%
	Psychologische en pedagogische wetensch.	77	74%	316	75%
	Geschiedenis	64	64%	71	62%

6.45 Opvolging van schoolverlaters van 1996 per studiegebied in het Vlaamse Gewest: hoger onderwijs. Bron: VDAB.

(1) Onvolledige opsomming

(2) Minder dan 20 inschreven schoolverlaters

VDAB-INSCHRIJVINGEN EN -UITSCHRIJVINGEN PER STUDIEGEBIED

		MANNEN		VROUWEN	
		INGESCHREVEN IN 1996	UITGESCHREVEN IN 1997 (%)	INGESCHREVEN IN 1996	UITGESCHREVEN IN 1997 (%)
Hoger secundair beroeps (1)	Mechanica	1.668	82%	31	68%
	Voeding	397	84%	303	76%
	Paramedisch	89	79%	1.841	76%
	Schoonheidszorgen	20	95%	468	73%
	Administratie	426	71%	1.884	69%
	Kleding	(2)	(2)	795	56%
Hoger secundair technisch (1)	Mechanica	1.385	88%	28	71%
	Voeding	190	79%	135	85%
	Administratie	1.008	72%	1.828	74%
	Bouw	164	77%	25	68%
	Opvoeding, onderwijs, psychologie	145	68%	320	76%
	Kunst	118	61%	160	59%

6.46 Opvolging van schoolverlaters van 1996 per studiegebied in het Vlaamse Gewest: hoger beroeps- en hoger technisch secundair onderwijs. Bron: VDAB.

(1) Onvolledige opsomming

(2) Minder dan 20 inschreven schoolverlaters

Positief is het feit dat het aantal werkzoekenden jonger dan 36 jaar voor de tweede opeenvolgende jaar afneemt.

Jeugdwerkloosheid

Deze indicator kan beschouwd worden als een 'proxy' voor de doeltreffendheid van het onderwijsstelsel bij de overgang tussen onderwijs en arbeidsmarkt.

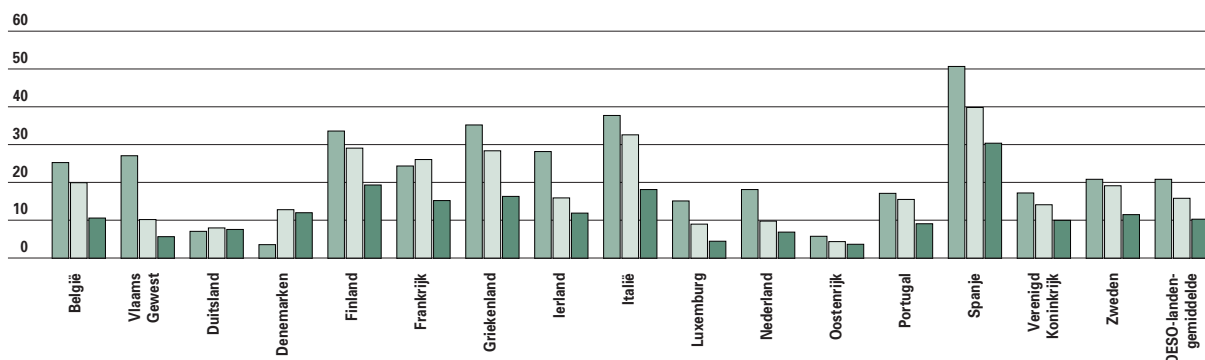
Jeugdwerkloosheid varieert binnen de Europese Unie sterk van land tot land. De Belgische jeugdwerkloosheid loopt nagenoeg parallel aan het

OESO-gemiddelde, al is ze iets minder gunstig. Binnen België doen zich echter enorme verschillen voor. De vooruitzichten voor jongeren tussen 15 en 29 jaar zijn heel wat rooskleuriger in Vlaanderen, dan in België in het algemeen.

Enkel de Vlaamse 15-19-jarigen zitten in een internationaal slechtere positie. Deze groep is echter, dankzij de leerplicht, vrij beperkt. Bij de 20- tot 24-jarigen en de 25- tot 29-jarigen doet Vlaanderen het dan weer behoorlijk goed.

Deze cijfers slaan op alle 'diplomacategorieën'. Wanneer we enkel de groep bekijken die geen diploma hoger secundair bezit is Vlaanderen sterk verge-

WERKLOOSHEIDSRATIO'S VOOR JONGEREN

6.47 Werkloosheidsratio's voor jongeren naar leeftijdscategorie onafhankelijk van het behaalde diploma, internationale vergelijking, in procent (1995). Bron: OND, OESO.

alle onderwijsniveaus 15-19 jaar ■
 alle onderwijsniveaus 20-24 jaar ■
 alle onderwijsniveaus 25-29 jaar ■

STUDIEGEBIEDEN EN STUDIERICHTINGEN MANNEN

	GUNSTIG	ONGUNSTIG
HSA R = 36,2%	O.m. wetenschappen A, wiskunde, moderne talen-Latijn, psycho-sociale wetenschappen	O.m. klassieke talen, natuurwetenschappen, moderne talen, wiskunde-economie
HST R = 19,4%	Hout (222, -8%) O.m. houttechnieken Mechanica (1.385, -7%) O.m. autotechniek, mechanica, elektromechanica, computergestuurde produktietechnieken Chemie (82, -6%) O.m. chemie Electriciteit (565, -6%) O.m. elektriciteit, elektrotechnieken Elektronica (538, -2%) O.m. meet- en regeltechniek, industriële onderhoudstechnieken	Kunst (118, +19%) O.m. beeldende kunst, fotografie Opvoeding (145, +12%) O.m. sport, bijzondere jeugdzorg, lichamelijke opvoeding en sport Drukken (136, +8%) O.m. druk- en afwerkingstechnieken Administratie (1.008, +8%) O.m. toerisme en recreatie, boekhouden, secretariaat-talen, informatica Wetenschappen (173, +5%) O.m. sociale en technische wetenschappen, industriële wetenschappen
HSB R = 20,1%	Schoonheidszorgen (20, -10%) Andere richtingen (51, -8%) O.m. vrachtwagenchauffeur Bouw (250, -4%) O.m. bouwplaatsorganisatie en afwerkingstechnieken	Reclame (46, +23%) O.m. publiciteitsgrafiek Drukken (71, +11%) Administratie (426, +8%) O.m. bureau- of kantoorwerk, kantoorautomatisatie
HOKT R = 14,4%	Technisch (1.308, -5%) O.m. elektronica-telecommunicatie, topografie, elektromechanica, automechanica Economisch (1797, -2%) O.m. toegepaste informatica, bedrijfsmanagement, expeditie-distributie-transport Paramedisch (295, -1%) O.m. ziekenhuisverpleegkunde	Artistiek (284, +26%) O.m. binnenhuiskunst-interieurvormgeving, fotografie, beeld-geluid-montage Sociaal (281, +5%) O.m. sociaal-cultureel vormingswerk, orthopedagogie Pedagogisch (594, +3%) O.m. lichamelijke opvoeding en bewegingsrecreatie
HOLT R = 12,2%	Industriële wetenschappen (1253, -4%) O.m. ir. elektriciteit, ir. elektromechanica, ir. bouwkunde Handelwetenschappen (329, 0%) O.m. handelsingenieur, handelwetenschappen (KMO-management)	Kunst (101, +25%) Vertaalkunde (95, +11%) O.m. lic. vertaler Architectuur (85, +8%) O.m. interieurarchitect, architect Productontwikkeling (38, +6%)
UNIV R = 18,5%	Informatica (44, -14%) O.m. lic. toegepaste informatica Toegepaste wetenschappen (359, -10%) O.m. ir. elektrotechniek-werktuigkunde-mechanica, ir. werktuigkunde-elektrotechniek, ir. bouwkunde Rechten (166, -6%) O.m. lic. rechten Economie, TEW (619, -5%) O.m. handelsingenieur, lic. marketing lic. toegepaste economische wetenschappen Landbouwwetenschappen (162, -1%) ir. algemene landbouwkunde	Wijsbegeerte (26, +35%) lic. wijsbegeerte, lic. Nederlands-Engels Kunstgeschiedenis (22, +22%) Pol. & Soc. Wetenschappen (117, +16%) O.m. lic. politieke wetenschappen, lic. politieke en sociale wetenschappen Geschiedenis (64, +16%) O.m. lic. geschiedenis Niet-Westerse taalkunde (24, +15%)

6.48 Opvolging van schoolverlaters van 1996, gegevens naar studiegebied/studierichting en gunstige en/of ongunstige doorstroming naar de arbeidsmarkt.
Bron: VDAB.

STUDIEGEBIEDEN EN STUDIERICHTINGEN VROUWEN

	GUNSTIG	ONGUNSTIG
HSA R = 36,7%	O.m. wiskunde-wetenschappen, wetenschappen A, sociaal-technisch	O.m. moderne talen-wetenschappen, klassieke talen-Latijn
HST R = 27,0%	Voeding (135, -11%) O.m. hotel Drukken (59, -3%) Opvoeding, Onderwijs (320, -3%) O.m. leefgroepwerking (bijzondere jeugdzorg) Administratie (1828, -1%) O.m. internationaal transport en goederenverzending verkoop-distributie, administratie vrije beroepen Chemie (81, -1%) O.m. apotheekassistent	Kunst (160, +13%) O.m. kunst, algemene en artistieke vorming, beeldende kunst Wetenschappen (302, +8%) O.m. sociale en technische wetenschappen, techniek-wetenschappen Kleding (140, +7%) O.m. mode en kleding Woninginrichting (32, +1%)
HSB R = 30,1%	Paramedisch (1.841, -6%) O.m. gebrevetteerd ziekenhuisverpleegster Voeding (303, -5%) O.m. banketaannemer-traiteur, gemeenschapsrestauratie Woninginrichting (45, -3%) Schoonheidszorg (468, -3%) O.m. haarstyliste, haartooi	Kleding (795, +14%) O.m. retouche-verkoop-etalage, etalage, verkoop-boutiquekleding Kunst (41, +7%) Hout (27, +7%) Landbouw (44, +6%)
HOKT R = 16,1%	Economisch (2.669, -7%) O.m. bedrijfsadministratie, boekhouden, secretariaat-moderne talen Paramedisch (1.214, -6%) O.m. ziekenhuisverpleegkunde, psychiatrische verpleegkunde Technisch (358, -5%) O.m. bouw (vastgoed), (industriële) chemie	Artistiek (443, +17%) O.m. binnenhuisarchitectuur Pedagogisch (2.426, +7%) O.m. lichamelijke opvoeding, kleuterleidster lager onderwijzer Sociaal (886, +4%) O.m. sociaal-cultureel vormingswerk, readaptatiewetenschappen
HOLT R = 15,5%	Handelswetenschappen (317, -5%) O.m. handelsingenieur, KMO-management Industriële wetenschappen (382, -2%) O.m. ir. elektronica, ir. chemie Vertaalkunde (385, -2%) lic. vertaler Frans-Italiaans, Frans-Spaans	Kunst (124, +25%) Architectuur (107, +1%) O.m. interieurarchitect
UNIV, R=20,5%	Toegepaste wetenschappen (96, -15%) Farmacie (99, -14%) Apotheker Economie, TEW (461, -9%) O.m. handelsingenieur, accountancy, lic. toegepaste economische wetenschappen Rechten (209, -7%) lic. rechten	Kunstgeschiedenis (92, +22%) O.m. lic. kunstgeschiedenis en oudheidkunde Diergeneeskunde (34, +18%) dr. in de diergeneeskunde (veearts) Geschiedenis (71, +16%) O.m. lic. geschiedenis van de moderne tijden Biologie (54, +15%) O.m. lic. biologie-dierkunde

6.49 Opvolging van schoolverlaters van 1996, gegevens naar studiegebied/studierichting en gunstige en/of ongunstige doorstroming naar de arbeidsmarkt. Bron: VDAB.

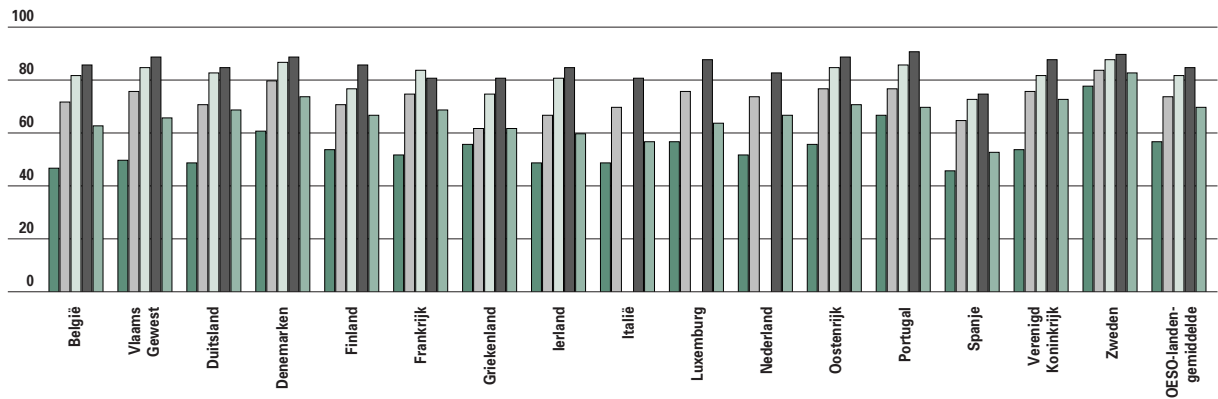
STUDIENIVEAU Studiegebieden

Met vermelding van het restpercentage *R*.

Studierichting

Met vermelding van het aantal inschrijvingen en de afwijking tegenover het gemiddeld restpercentage van dit niveau en geslacht. Enkel de meest van het gemiddelde afwijkende gebieden werden weerhouden. Studiegebieden die zowel bij de mannen als bij de vrouwen gunstig (ongunstig) scoren, staan vermeld in het blauw. Enkel de meest in het oog springende studierichtingen van dit studiegebied.

TEWERKSTELLINGSRATIO'S

6.50 Tewerkstelling/populatie ratio's voor 25-64-jarigen, volgens behaald onderwijsniveau, internationale vergelijking, in procent (1995). Bron: OND, OESO.

niet-universitair hoger onderwijs
 hoger secundair onderwijs
 universitair onderwijs
 alle onderwijsniveaus

lijikbaar met het OESO-gemiddelde. Enkel de leeftijdscategorie 15- tot 19-jarigen met een diploma secundair onderwijs heeft procentueel minder 'werkenden' in de groep, dan in de OESO. Dat fenomeen moet wel enigszins gerelativeerd worden, veel 15- tot 19-jarigen zijn immers nog aan het studeren. De kansen om in Vlaanderen een job te vinden met een *diploma hoger onderwijs van het korte type* zijn bijzonder gunstig. Enkel Duitsland en Oostenrijk bieden nog meer perspectieven. Ook België haalt een behoorlijk cijfer, maar de Vlaamse situatie is nog beter.

Een *universitair diploma* blijft in Vlaanderen de beste sleutel tot de arbeidsmarkt. Ook internationaal scoort Vlaanderen hier bijzonder goed. Enkel Oostenrijkse universitaires hebben een beter vooruitzicht om niet in de werkloosheid terecht te

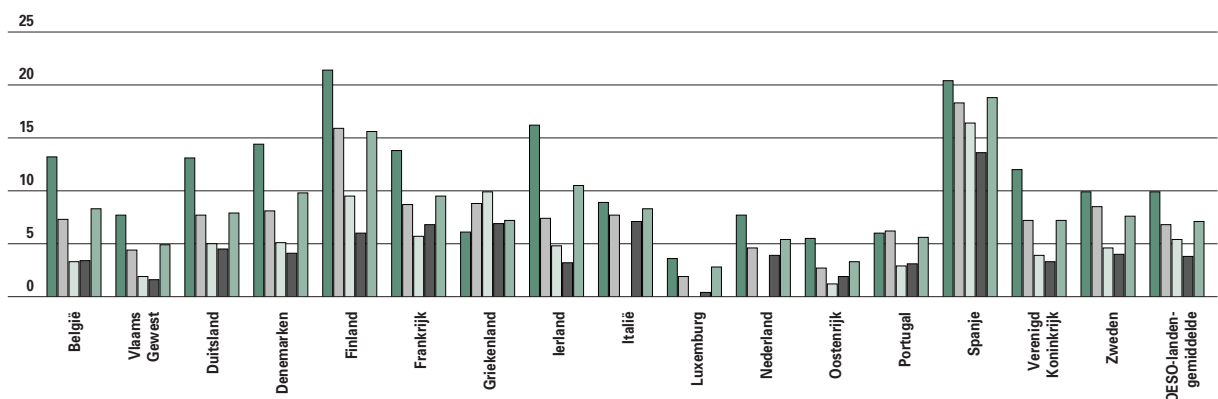
komen. De kans dat jonge universitaires werkloos worden is in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waalse Gewest groter dan in Vlaanderen.

Totale werkloosheid en tewerkstelling

Het werkloosheidsrisico voor 25- tot 64-jarigen is lager in Vlaanderen dan in België. Dat geldt voor om het even welk onderwijsniveau.

Als men geen diploma hoger secundair onderwijs heeft, is de situatie minder gunstig dan het OESO-gemiddelde, voor zowel Vlamingen als Belgen. Voor de andere onderwijsniveaus is ze gunstiger, zeker in Vlaanderen. Vooral een universitair diploma geeft in Vlaanderen goede vooruitzichten op tewerkstelling. Enkel Oostenrijk en Luxemburg doen beter.

WERKLOOSHEIDSRATIO'S VOLGENS DIPLOMA

6.51 Werkloosheidsratio's bij 25- tot 64-jarigen volgens behaald onderwijsniveau, internationale vergelijking (1995), in procent. Bron: OND, OESO.

niet-universitair hoger onderwijs
 hoger secundair onderwijs
 universitair onderwijs
 alle onderwijsniveaus

6.8

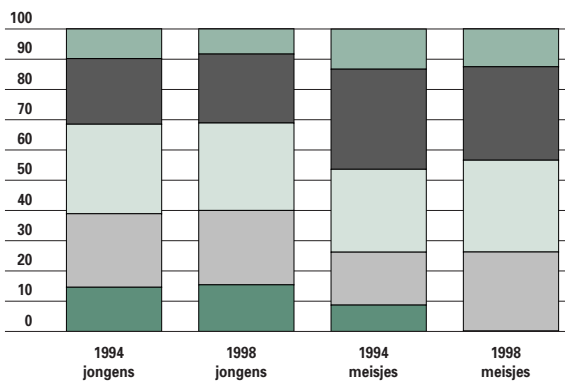
Individuele oriëntatie

Er wordt steeds meer verwacht van de school en van de leerkrachten. Niet enkel de individuele verwachtingen van een leerling of van zijn ouders worden groter en groter. Ook de maatschappij formuleert ruimere en bredere verwachtingen naar het onderwijs toe. De hierna volgende indicatoren verwijzen, rechtstreeks of onrechtstreeks, naar dit gegeven.

Welbevinden op school

Volgens een onderzoek uit 1994 in het basisonderwijs en het secundair onderwijs is de algemene tevredenheid met de school het hoogst voor Vlaanderen en Duitsland. 'Voor zijn mening uitko-

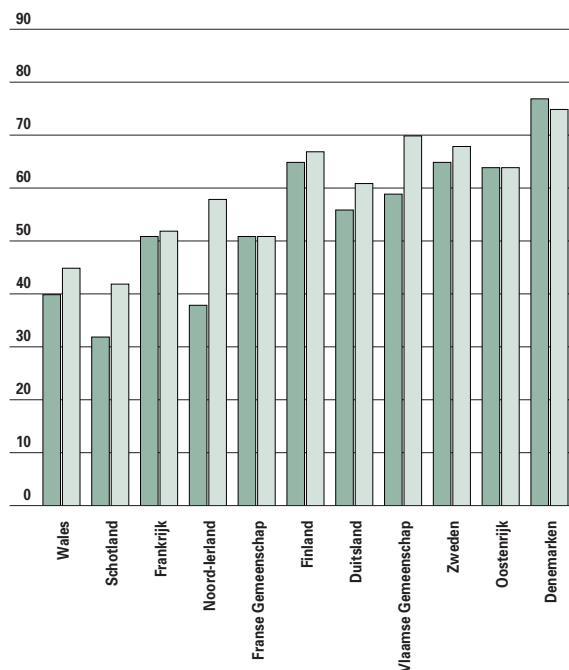
VERWACHTINGEN VAN DE OUDERS

6.52 Percentage jongens en meisjes dat aangeeft dat hun ouders teveel van hen verwachten (1994 en 1998). Bron: OND, UG.

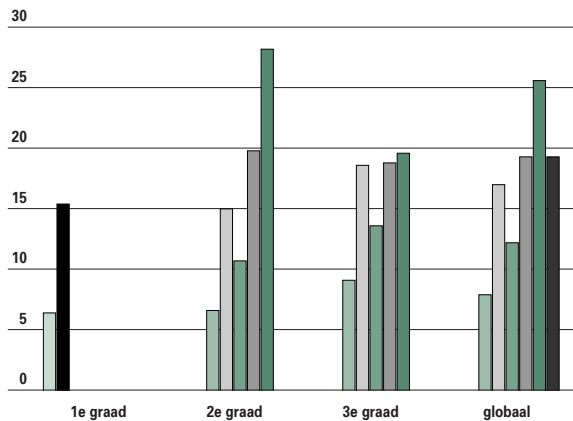
helemaal mee eens
mee eens
geen mening
niet mee eens
helemaal niet mee eens

BEHULPZAAMHEID EN VRIENDELIJKHEID

6.53 Percentage van de 15-jarige leerlingen die aangeven dat hun medeleerlingen vriendelijk en behulpzaam zijn, internationale vergelijking (1995). Bron: OND.

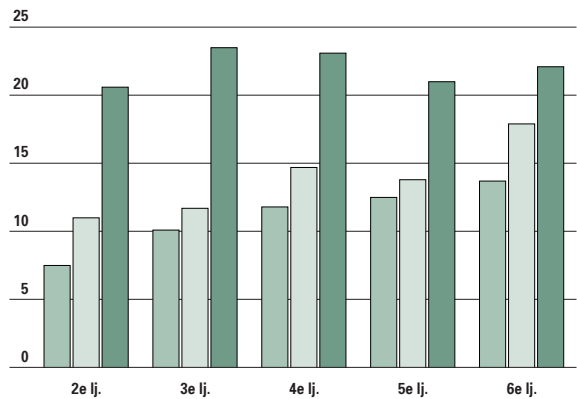
AFWEZIGHEIDSDUUR PER ONDERWIJSVORM EN GRAAD

6.54 Gemiddelde afwezigheidsduur (in halve dagen) per onderwijsvorm en graad (1997-1998). Bron: OND.

A-stroom
B-stroom
ASO
KSO
TSO
BSO
DBSO
BuSO

AFWEZIGHEIDSDUUR NAAR ATTESTERING EN LEERJAREN

6.56 Gemiddelde afwezigheidsduur (in halve dagen) naar attestering en leerjaren (1997-1998). Bron: OND.

A-attest (n = 16.956)
B-attest (n = 2.420)
C-attest (n = 2.265)

men' werd volgens de leerlingen het meest aangeemoedigd door leerkrachten uit Noord-Ierland. Leerlingen verwachtten vooral in Denemarken dat hun ouders met de leerkrachten gingen praten. Het omgekeerde was waar voor Finland.

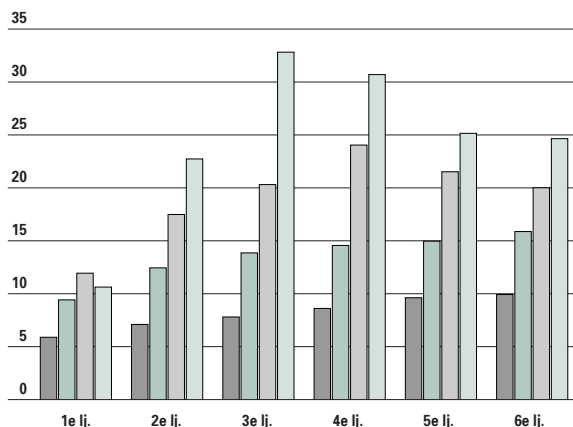
Franse en Franstalige Belgische jongeren waren het meest geneigd om te zeggen dat hun ouders te veel van hun schoolprestaties verwachtten en Finse en Deense jongeren het minst.

In de Vlaamse gegevens valt op dat 11- tot 18-jarigen in 1998 de verwachtingen van hun ouders als iets stressender ervoeren dan in 1994. Het verschil tussen jongens en meisjes blijft bestaan: jongens denken meer dan meisjes dat hun ouders te veel van hen verwachten.

Leerlingen uit Oostenrijk, Vlaanderen, Denemarken en Zweden vonden hun klasgenoten vriendelijk en behulpzaam.

In Schotland en Wales was dat niet het geval. Pesten blijkt een algemeen verspreide plaag die vooral

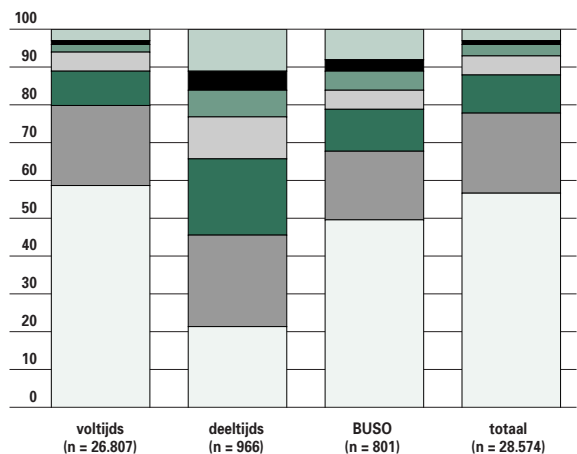
AFWEZIGHEIDSDUUR NAAR LEERACHTERSTAND

6.55 Gemiddelde afwezigheidsduur (in halve dagen) naar leerachterstand (1997-1998). Bron: OND.

0 jaar
1 jaar
2 jaar
>2 jaar

SPREIDING TOTALE AFWEZIGHEIDSDUUR

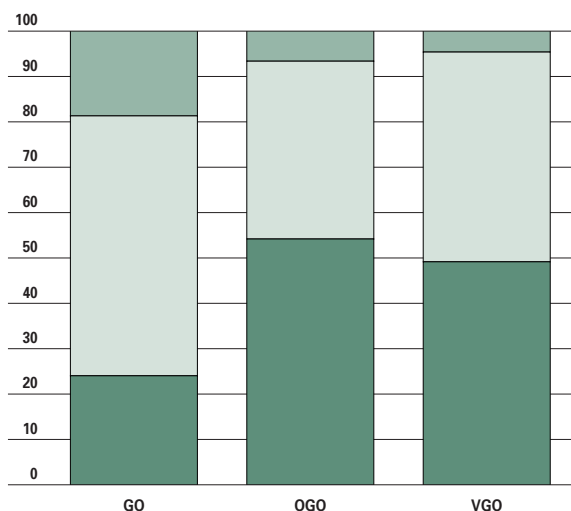

6.57 Spreiding totale afwezigheidsduur (1997-1998). Bron: OND.

> 6 weken
> 5 en ≤ 6
> 4 en ≤ 5
> 3 en ≤ 4
> 2 en ≤ 3
> 1 en ≤ 2
max. 1 week

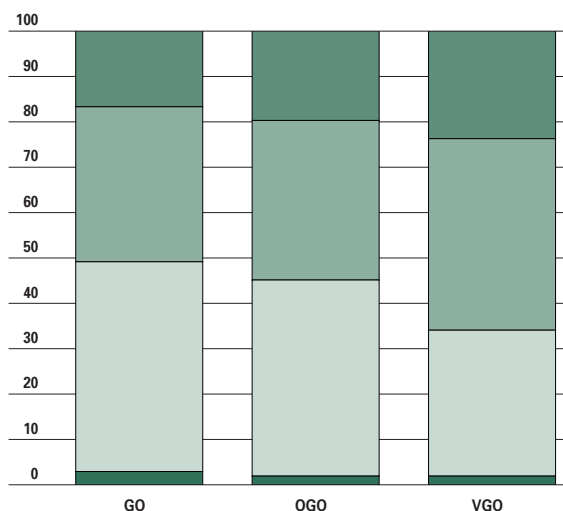
VERTEGENWOORDIGERS VAN OUDERS

6.58 Relatieve verdeling (%) van de oudervertegenwoordigers naar leeftijd in de lorgo's en participatieraden (1995). Bron: OND, KUL, VUB.

≤ 40 jaar
41-50 jaar
+50 jaar

VERTEGENWOORDIGERS VAN OUDERS

6.59 Relatieve verdeling (%) van de vertegenwoordigers van de ouders naar onderwijsniveau in de lorgo's en participatieraden (1995). Bron: OND, KUL, VUB.

lager
secundair
hogescholen
universitair

woedt in Oostenrijk, de Franse Gemeenschap, Denemarken en Duitsland. Minder plaagstokken vindt men in Noord-Ierland en Zweden.

Spijbelen

Om het spijbelen in kaart te brengen werd tijdens de schooljaren 1996-1997 en 1997-1998 een experiment rond schoolverzuim gevoerd binnen een aantal representatieve scholen in de steden, samen goed voor 28.000 leerlingen.

In 1997-1998 waren de leerlingen van het voltijds secundair onderwijs gemiddeld 12,4 halve dagen afwezig.

Ziekte was daarbij de belangrijkste oorzaak (9,9 halve dagen). Alle andere geldige verantwoordingen waren goed voor 1,0 halve dagen. Dit leidt tot een rest van 1,5 halve dagen.

In vergelijking met het voorgaande schooljaar betekende dit een lichte daling van de totale afwezigheidsduur.

De verschillen tussen de scholen en de onderwijsvormen zijn groot.

De afwezigheidsduur verschilt ook naargelang het vorig jaar behaald attest.

Het is weinig verrassend dat de grootste spijbelaars te vinden zijn onder de slechtst presterende leerlingen. Leerlingen met een A-attest waren gemiddeld minder afwezig dan leerlingen met een B-attest, die op hun beurt minder afwezig waren dan leerlingen met een C-attest.

Ouderparticipatie

Uit survey-onderzoek blijkt dat ouders in participatieraden en lokale schoolraden in het basis- en secundair onderwijs voor het merendeel vrij hooggeschoolde mannen zijn met een job als bediende. Ouders uit de lagere klassen en vrouwen zijn in de minderheid. De bekwaamheid van de oudervertegenwoordigers wordt door de andere leden van de raad licht positief bevonden.

De oudervertegenwoordigers uit het gesubsidieerd onderwijs achten hun impact op het schoolbeleid zo goed als nihil. In het gemeenschapsonderwijs daarentegen wordt de impact licht positief ingeschat. Dit verschil in meningen hangt samen met het verschil in bevoegdheden van participatieraad en lokale schoolraad.

Toch zijn in alle netten de raadsleden gemiddeld niet ontevreden met hun participatieraad of lokale schoolraad, alhoewel de meningen sterk kunnen verschillen naargelang de raad waartoe men behoort.

Opinies en verwachtingen ten aanzien van onderwijs

In deze indicatoren worden de opinie van Vlaamse basisschooldirecties vergeleken met de opinie van het grote publiek in de Vlaamse en Franse Gemeenschap.

Er moet evenwel op gewezen worden dat de basisschooldirecties hun opinies uitgesproken hebben

met de basisschool voor ogen. Aan het grote publiek daarentegen was gevraagd het einde van de leerplicht voor ogen te houden.

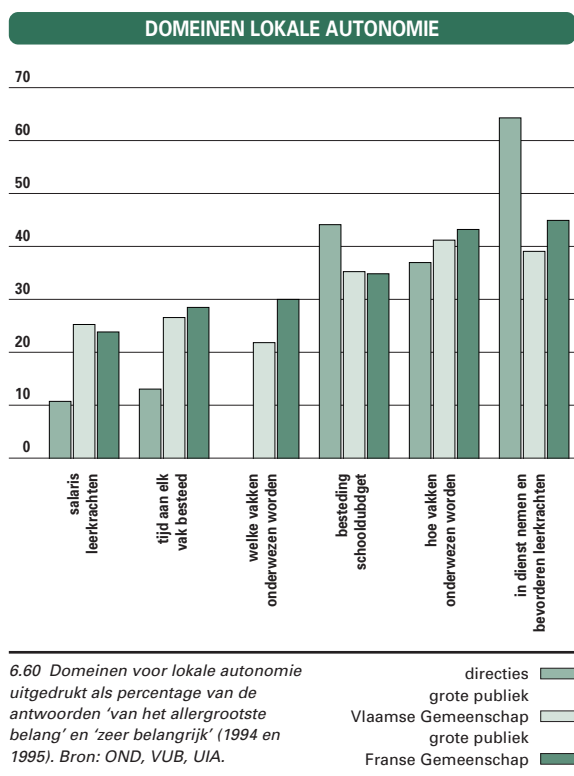
1 Prioriteiten voor de onderwijspraktijk

Hulp bieden bij leermoeilijkheden staat bij iedereen, zowel bij het grote publiek als bij de directies, het hoogst op de ranglijst. Regelmatig huiswerk is dan weer voor alle drie het minst belangrijke aandachtspunt. Toch hecht het grote publiek in Vlaanderen significant meer waarde aan regelmatig huiswerk dan in de Franse Gemeenschap.

Het veel lagere percentage bij de basisschooldirecties (geen volle 20%) heeft wellicht te maken met de pedagogische opvatting dat de leer- en oefenmomenten hoofdzakelijk in de school zelf moeten plaatsvinden, en dat huiswerk alleen aanvullend mag zijn.

Het relatief veel hogere percentage bij het grote publiek houdt wellicht verband met het traditionele beeld bij van huiswerk als belangrijke karakteristiek van een onderwijsinstelling.

Ouders informeren en betrekken en discipline worden opvallend belangrijker geacht door het grote publiek dan door de basisschooldirecties, en meer door het publiek in Vlaanderen dan in de Franse Gemeenschap.

Krachtig leiderschap van de directie krijgt zowel bij de directies als bij het Vlaamse publiek een tamelijk lage rangorde. Merkwaardig is wel dat de directies er nog minder waarde aan hechten dan het publiek. Een mogelijke verklaring zou kunnen liggen in de kleinschaligheid van de basisscholen in vergelijking met het secundair onderwijs dat het grote publiek voor ogen stond.

De basisschooldirecties achten de overgang kleuteronderwijs naar eerste leerjaar veel belangrijker dan de voorbereiding op het secundair onderwijs. De Franse Gemeenschap hecht dan weer meer belang aan advies en begeleiding (87,8%) dan de Vlaamse Gemeenschap (76%).

2 Domeinen voor lokale autonomie

Het Vlaamse onderwijsbeleid van de laatste jaren is gericht op decentralisatie. Het lokale niveau krijgt een grotere autonomie en meer verantwoordelijkheid. Aan de Vlaamse basisschooldirecties en aan het grote publiek in de Vlaamse en de Franse Gemeenschap werden zes domeinen voorgelegd met de vraag of een school hierover volledig zelf moet beslissen.

De grote boodschap die uit de gegevens spreekt is dat in Vlaanderen zowel de basisschooldirecties als het grote publiek voor een grote(re) autonomie op schoolniveau gewonnen zijn.

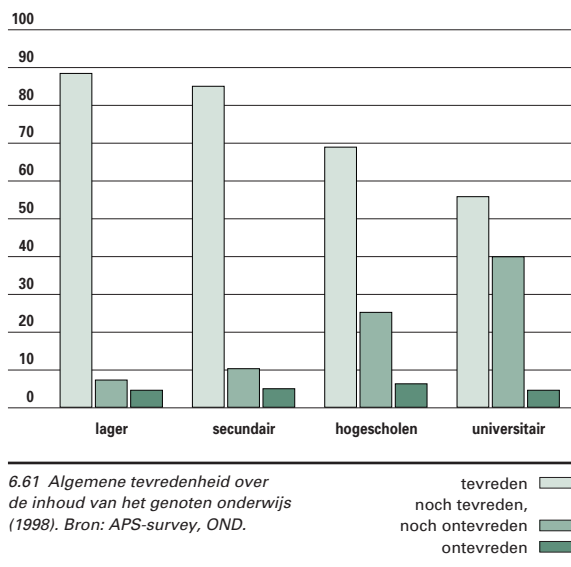
Toch verdienen een paar domeinen enige nadere aandacht. Het in dienst nemen en bevorderen van leerkrachten komt bij de directies op de eerste plaats en bij het Vlaamse publiek op de tweede plaats in de rangorde. Bij de directies komen de werkomstandigheden van leerkrachten op de tweede plaats; die waren bij het publiek jammer genoeg niet bevroegd. Personeelsbeleid blijkt dus erg belangrijk voor de basisschooldirecties.

Daar staat tegenover dat het salaris van leerkrachten bij de directies op de laatste plaats komt. Bij het grote publiek vormde salaris en werkomstandigheden van leerkrachten één enkel ongedifferentieerd item, dat eveneens onderaan in de rangorde terecht kwam.

Hieruit mag voorzichtig geconcludeerd worden dat de werkomstandigheden van de leerkrachten een zaak van de school zelf zijn, maar hun salaris veel minder (volgens de respondenten).

Enkel aan het grote publiek werd de vraag voorgelegd of de school zelf mag beslissen welke vakken onderwezen worden. De reacties zijn zeer gemengd: 22,2% vindt dit zeer belangrijk en 29,1% vindt het niet zo of helemaal niet belangrijk. Hoe dan ook lijkt een belangrijke minderheid van het

ALGEMENE TEVREDENHEID

Vlaamse publiek deze verantwoordelijkheid bij de overheid te leggen.

3 Pedagogische verantwoordelijkheid van school en thuis

Ouders hebben vaak grote pedagogische verwachtingen van de leerkrachten. De scholen spelen de bal dan al eens terug en vinden deze verwachtingen overtrokken.

Uit onze cijfers blijkt die polarisering nogal mee te vallen. Alle drie de groepen respondenten geven de voorkeur aan een gedeelde verantwoordelijkheid tussen gezin en school. Het hoogst scoort daarin de Franse Gemeenschap, daarna de Vlaamse Gemeenschap, en tenslotte de Vlaamse basisschooldirecties. Slechts een zeer kleine minderheid wil de hoofdverantwoordelijkheid bij de school leggen. De Vlaamse schooldirecties noemen dit zelfs nog meer hun taak dan het brede publiek.

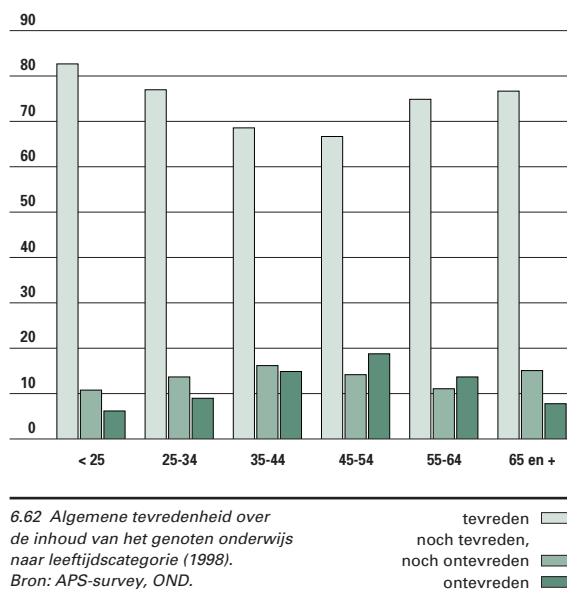
Dit is niet het enige verrassende antwoord van de directies: bijna 20% weet het niet of geeft geen antwoord. Misschien vindt de directie van de basisschool het moeilijk om uitspraken te doen over het secundair onderwijs.

Tevredenheid

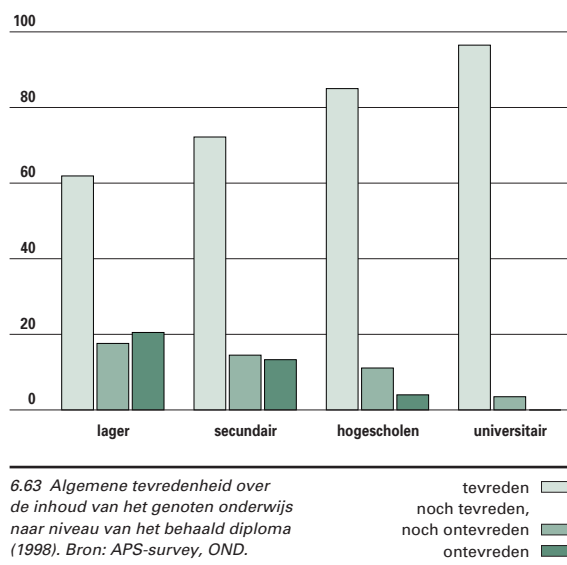
1 Over de inhoud van het onderwijs

In de APS-survey werd de tevredenheid over het genoten onderwijs bevraagd. De Vlaming is in het

ALGEMENE TEVREDENHEID

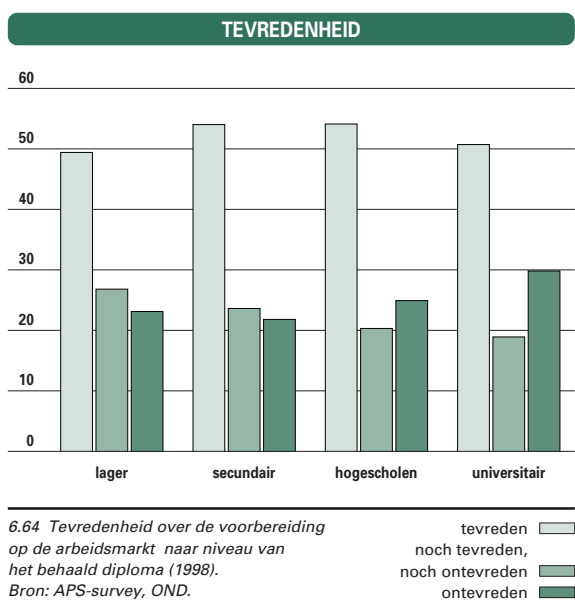

ALGEMENE TEVREDENHEID

algemeen tevreden. Het is opvallend dat de appreciatie bij de Vlamingen hoger is voor de lagere onderwijsopleidingen. Meer dan 88% zegt tevreden te zijn over het lager onderwijs, 85% is tevreden over het secundair onderwijs. Van de respondenten die hogescholenonderwijs (het vroegere HOBU) hebben gevolgd, is 69% tevreden. Bij de universitair 56%.

Echt ontevredenen zijn eerder zeldzaam. Alleen van de respondenten die hogescholenonderwijs hebben

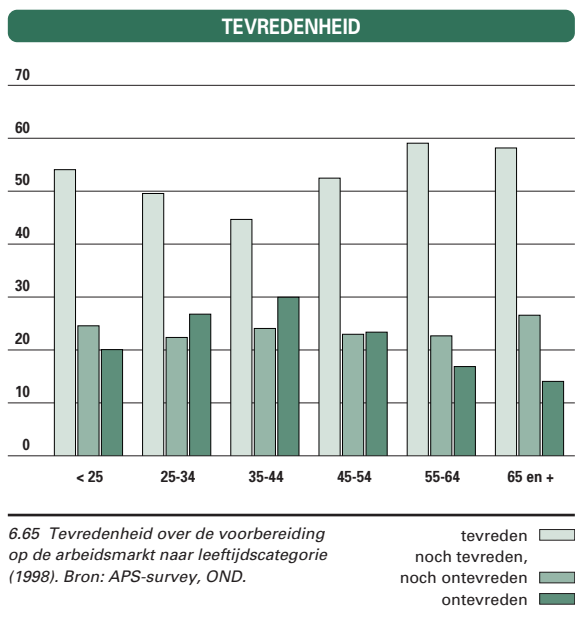

hoe hoger de score op de tevredenheidsschaal is. Bij een diploma lager onderwijs is er 21% ontevreden, bij een diploma secundair onderwijs is dit nog 13%. Van de respondenten die een diploma in het hogescholenonderwijs hebben behaald is 85% tevreden, bij de universitair zelf 97%.

3 Over de voorbereiding op de arbeidsmarkt

Iets meer dan de helft van de respondenten is tevreden over de voorbereiding op de arbeidsmarkt die men tijdens zijn opleiding heeft gekregen. Bijna 24% vindt dat zijn opleiding een onvoldoende voorbereiding biedt op de arbeidsmarkt. Het is opvallend dat vooral de groep 25- tot 44-jarigen, de eerder jonge beroepsbevolking, ontevreden is.

Wie hoger onderwijs achter de rug heeft mag dan wel tevreden zijn over het niveau van de opleiding, over de voorbereiding op de arbeidsmarkt is meer twijfel te bemerken. Hierover is zelfs 30% van de universitair ontevreden.

gevolgd, is er meer dan 5% niet tevreden over de inhoud van dit onderwijs.

2 Over het behaalde diploma

De Vlaming is in 73,6% van de gevallen tevreden over het niveau van het behaalde diploma of getuigschrift. Deze vaststelling geldt zowel voor de Vlaamse mannen als vrouwen.

De vraag wordt wel anders beantwoord naargelang de leeftijd. Zo zijn de 35- tot 44-jarigen, en vooral de 44- tot 54-jarigen, relatief minder tevreden dan de andere leeftijdscategorieën.

Hoe hoger het behaalde diploma of getuigschrift,

6.9

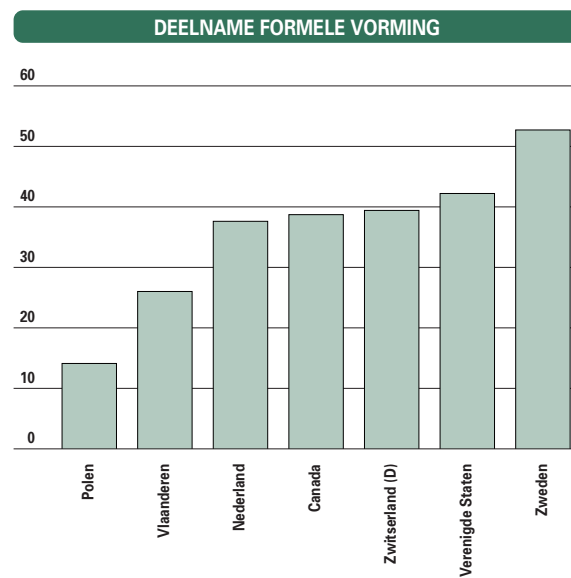
Levenslang leren

Steeds vaker wordt het reguliere onderwijsstelsel gezien als een aanzet tot 'een leven lang leren'. Hiermee bedoelt men dat onderwijs en vorming tijdens de gehele levensloop van het leven doorgaat, zowel op een formele als op een niet-formele manier. Een brede waaier van onderwijs-, vormings- en opleidingsmogelijkheden geeft niet enkel de kans om zich individueel verder te ontplooiën, maar ook om de kans op werk of promotie te verhogen.

Deelname aan volwasseneneducatie

In het kader van het onderzoek naar functionele geletterdheid (IALS-onderzoek) werd aan ongeveer 2.000 inwoners van het Vlaamse Gewest (16-65 jaar) gevraagd of ze recent hebben deelgenomen aan enige vorm van formele vorming. Voor formele vorming werd in dit onderzoek een brede definitie gehanteerd. Zo zijn kooklessen, hobbycursussen en opleidingen op het werk hierbij inbegrepen. Slechts 21% van alle respondenten ouder dan 25 jaar (of 26,2% van de 16- tot 64-jarigen) geeft aan in het jaar voorafgaand aan het interview een of andere vorming te hebben genoten. Met dit cijfer is Vlaanderen ver verwijderd van alle andere enigszins geïndustrialiseerde landen in het onderzoek. In een andere opiniepeiling werd in 1995 in elk land van de Europese Unie aan 1.000 personen gevraagd of ze in het jaar voorafgaand aan het onderzoek een training hadden gevolgd. Ongeveer 20% van de Belgen antwoordde positief. Dit bevestigt dat, zoals in Frankrijk en Spanje, in België de deelname aan training minstens 12% lager ligt dan in meeste andere West- en Noord-Europese landen. Lager geschoolden nemen systematisch minder deel aan volwasseneneducatie dan hoger geschoolden.

De deelname daalt naarmate men ouder wordt, uitzonderd in landen met een hoge leerplichtleeftijd of een hoge deelname aan het hoger secundair onderwijs zoals in Vlaanderen. Binnen de leeftijds-

6.66 Het percentage van de volwassen bevolking dat deelneemt aan formele vorming, internationale vergelijking (1996). Bron: OND, UG.

DEELNAME AAN PERMANENTE VORMING

	1993-1994	1994-1995	1995-1996	1996-1997	1997-1998
Deeltijds kunstonderwijs (1)					
Beeldende kunst	41.190	43.553	44.534	45.456	46.233
Muziek, woordkunst en dans	86.950	88.407	90.036	89.851	89.108
Onderwijs voor sociale promotie (2)					
Secundair onderwijs voor sociale promotie					
Traditioneel stelsel	46.615	45.798	43.290	40.709	38.288
Talen	55.577	54.904	53.729	54.134	54.009
Modulair stelsel (2de semester)	19.589	23.594	27.313	32.704	40.344
Hoger onderwijs voor sociale promotie					
Traditioneel stelsel	10.102	9.953	9.801	9.566	9.888
Modulair stelsel (2de semester)	3.851	4.149	4.018	3.737	4.228
Afstandsonderwijs (3)	23.309	25.727	25.488	25.520	30.025
Basiseducatie (4)	11.825	12.842	13.288	13.590	14.779

6.67 Aantal cursisten in de door het departement Onderwijs georganiseerde opleidingen in het kader van de permanente vorming (schooljaar 1993-1994 t.e.m. schooljaar 1997-1998). Bron: OND.

(1) De telling in het deeltijds kunstonderwijs is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen (1/2/199x). Wie meer dan één studierichting volgt, wordt meer dan éénmaal geteld.

(2) In de gegevens van het onderwijs voor sociale promotie zijn voor het modulair stelsel de gegevens van het 2de semester inbegrepen.

(3) In afstandsonderwijs worden de cursisten geteld per kalenderjaar (m.a.w. de gegevens in de kolom 'schooljaar 1993-1994' refereren naar het kalenderjaar 1993, enz.)

(4) In basiseducatie spreekt men over werkjaren i.p.v. schooljaren.

groep 26-55 jaar is de daling beperkt. Vooral de leeftijdsgroep 55-64 jaar haakt af. In alle landen volgen werkenden vaker een opleiding dan werklozen. In Vlaanderen is dit verschil zeer groot, in Nederland het kleinst. Vlaamse werklozen volgen minder vaak een opleiding dan werklozen in de andere landen. Dit is niet alleen zo omdat de deelname in Vlaanderen in het algemeen lager is. Ook de discrepantie tussen het percentage van de werkloze deelnemers en het percentage van de werkende deelnemers is groter in Vlaanderen dan in de andere landen. Enkel in Polen is deelname aan volwasseneneducatie nog exclusiever dan in Vlaanderen. De Vlaamse situatie is te vergelijken met deze in de Verenigde Staten. Sprekend is ook dat Vlaamse werklozen niet meer dan de huisvrouwen/mannen deelnemen aan volwasseneneducatie. In de andere landen participeren de werklozen minstens 30% meer dan de personen die instaan voor het huishouden.

Deelname aan permanente vorming

1 Deeltijds kunstonderwijs

Het deeltijds kunstonderwijs wordt in Vlaanderen aangeboden in 228 gemeenten (op 308). De sector

omvat momenteel 167 instellingen, waarvan 101 voor Muziek, Woordkunst en Dans en 66 voor Beeldende Kunst. Omdat de gemeente- en stadsbesturen veelal dit onderwijs inrichten (88%) vormt het deeltijds kunstonderwijs een belangrijke schakel in een kwaliteitsvol lokaal cultureel leven (toneelgroepen, koren, harmonies en fanfares,...).

2 Onderwijs voor sociale promotie

Het onderwijs voor sociale promotie (OSP) biedt de mogelijkheid om alsnog een diploma te halen van het secundair of hoger onderwijs van het korte type. Het tweedekansonderwijs is een bijzondere vorm van OSP. De lessen bereiden voor op de examens ASO/TSO die de examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap afneemt. Er zijn 10 centra voor tweedekansonderwijs in Vlaanderen.

Wie reeds een diploma bezit kan zijn kennis, bekwaamheden, talenkennis,... verruimen om op die manier beter in te spelen op de arbeidsmarkt. Ruim 40% van de cursisten is ingeschreven in de studierichting talen.

In het schooljaar 1997-1998 bieden 180 instellingen secundair onderwijs voor sociale promotie aan. Voor het hoger onderwijs voor sociale promotie kan men in 69 instellingen terecht.

Het OSP kan georganiseerd worden volgens het klassieke stelsel waarbij de opleidingen minstens één

of meerdere leerjaren omvatten. Daarnaast bestaan er modulaire opleidingen waarbij de leerstof verdeeld wordt in een aantal modules die de cursist in staat stellen zelf de duur van zijn studies te bepalen. Zowel in het secundair als in het hoger onderwijs voor sociale promotie volgt 30% van de cursisten een modulaire opleiding.

3 Afstandsonderwijs

Het afstandsonderwijs maakt individueel studeren mogelijk. Het is kosteloos en past zich aan aan de levenssituatie van de volwassene. Hij hoeft niet naar een centrum toe: het overbrugt afstanden. Het is spreidbaar in tijd en vooral zeer flexibel. De cursist heeft zijn studietempo helemaal zelf in handen.

4 Basiseducatie

Basiseducatie richt zich vooral op laaggeschoolden: deelnemers hun gebrek aan opleiding, het gevoel van niet mee te kunnen, hun achterstelling op de arbeidsmarkt wegwerken. In Vlaanderen zijn er 29 centra voor basiseducatie actief.

Sedert de oprichting van de basiseducatie evolueerde het aantal deelnemers van 420.000 tot 838.200 (+ 43.650 extra voor Brussel) in 1998. De helft van de cursisten bestaat uit niet-Belgen, vrouwen vormen de meerderheid (57%). Vooral de taallessen zijn populair (ongeveer 80%).

5 VDAB

De Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) heeft als opdracht het onevenwicht op de arbeidsmarkt weg te werken door middel van een aangepast opleidingsaanbod voor werknemers en werkzoekenden. In 1995 daalden het aantal opleidingen tot 68.757. In 1997 haalde men 72.575 voltooide opleidingen in de eigen centra.

Daarnaast ontwikkelt de VDAB tal van andere opleidingen in samenwerking met of op vraag van scholen, vzw's, ondernemingen en beroepssectoren: in 1997 goed voor nog eens 26.038 voltooide opleidingen.

6 VIZO

Het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO) is een overheidsinstelling die zich richt op (toekomstige) zelfstandigen en KMO's. De opdracht van het VIZO is erg ruim: van opleiding en advies tot promotie van de KMO en het kunstambacht. De cursussen worden voor het overgrote deel gegeven in de 16 VIZO-centra. Een eerste reeks vormingsactiviteiten richt zich op de leerjongeren. In 1997-1998 volgden 8.064 cur-

sisten een cursus maatschappijgerichte vorming en 8.865 een beroepsgerichte vorming.

Een tweede reeks richt zich tot (jong)volwassenen die zich willen vestigen of juist gevestigd hebben en bij het VIZO een twee- of driejarig programma volgen. In 1997-1998 schreven zich 13.926 cursisten in voor de opleiding bedrijfsbeheer en 19.985 voor de opleiding beroepskennis.

Daarnaast organiseert het VIZO bijscholing voor wie zijn bedrijfskennis wil bijschaven, taalcursussen en - in samenwerking met hele reeks partners zoals beroepsorganisaties - een breed gamma aan studiedagen en seminars.

7 Landbouwworming

De naschoolse landbouwworming bestaat uit cursussen en stages, voor landbouwers in hoofd- en bijberoep, hun werknemers en de meewerkende gezinsleden. Sinds 1996 is de stage verplicht voor beginnende landbouwers die geen volledige landbouwopleiding in het dagonderwijs gevolgd hebben, en investeringssteun willen ontvangen.

Sommige cursussen voor de landbouw-hobbyisten worden eveneens gesubsidieerd.

In 1997 werden 4.793 cursisten, 245.968 deelnemers aan korte vormingsactiviteiten en 336 stages geteld.

Budget permanente vorming

De aanhoudende stijging van de financiële middelen voor permanente vorming, loopt nagenoeg parallel met de groei van het aantal leerlingen en cursisten. Het budget dat de Vlaamse overheid voor afstandsonderwijs uittrok, kende tussen 1991 en 1993 een halvering. Deze op het eerste zicht spectaculaire daling is evenwel te wijten aan de begrotingstechnische overheveling in 1992 van de budgetten 'open hoger onderwijs' van het afstandsonderwijs naar het hoger onderwijs.

BUDGET PERMANENTE VORMING

	1989	1991	1993	1995	1997
Onderwijs voor sociale promotie	2.597,1	2.673,5	2.955,9	3.510,0	3.819,6
Afstandsonderwijs	80,4	82,7	40,5	40,7	41,3
Basiseducatie	0,0	219,4	344,8	458,4	514,7
Deeltijds kunst- onderwijs	2.350,4	2.878,9	3.431,9	3.896,2	4.312,3

6.68 Evolutie van het budget door het departement Onderwijs besteed aan permanente vorming (1989-1997). Bron: OND.

6.10 Wetenschapsbeleid

Ook dit jaar zet de Vlaamse overheid haar inspanningen voort om het wetenschappelijk onderzoek beter te ondersteunen. Zowat alle budgetten gaan in stijgende lijn. Hierbij is naast aandacht voor het niet-gericht onderzoek en het op industriële toepassingen gerichte onderzoek, ook meer oog voor het beleidsondersteunend onderzoek.

Sedert het begin van de legislatuur in 1995 ijvert de Vlaamse overheid voor een heuse inhaalbeweging. Reeds drie jaar op rij worden de kredieten voor wetenschap en technologie telkens met 2 miljard frank opgetrokken. Dit betekent op vier jaar tijd een extra inspanning van 20 miljard frank.

Het 'Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid' groepeerde de kredieten uit de diverse begrotingsposten die geheel of gedeeltelijk bestemd zijn voor het Vlaamse wetenschapsbeleid. In 1998 gaat het om een totaal bedrag van 40,6 miljard frank. Dit maakt 7,1% uit van de totale Vlaamse begroting. Sinds 1992 nam het budget

nominaal toe met 57%, in reële termen bedraagt de stijging 40%.

Binnen dit totale budget blijft de grootste brok gereserveerd voor universiteiten en gelijkgestelde instellingen. Het niet-gericht onderzoek wordt minder betoelaagd dan het industrieel onderzoek, maar kent bij vergelijking wel een sterkere stijging van haar kredieten. De grootste stijging vindt echter plaats in het kleinste budget: het wetenschapsbeleid. Onder die noemer valt ook een gedeelte 'beleidsgericht onderzoek', wat gecoördineerd wordt door de administratie Wetenschap en Innovatie (AWI). Het startkrediet van 400 miljoen frank voor 1997, werd nogmaals voorzien voor 1998, maar dan versterkt met 50 miljoen frank voor het nieuwe luik 'longitudinaal onderzoek', wat staat voor het periodiek opvolgen van beleidsrelevante gegevens over meerdere jaren. Vermeldenswaard is ook de oprichting van het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ), met een startkrediet van 30 miljoen frank.

In 1998 was ruim 21 miljard frank bestemd voor 'onderzoek en ontwikkeling'.

Het aandeel van de component O&O in het geheel van de begroting voor wetenschapsbeleid neemt dan ook gestadig toe, wat zeker op rekening komt van de jaarlijkse bijkomende injectie ter grootte van 2 miljard frank.

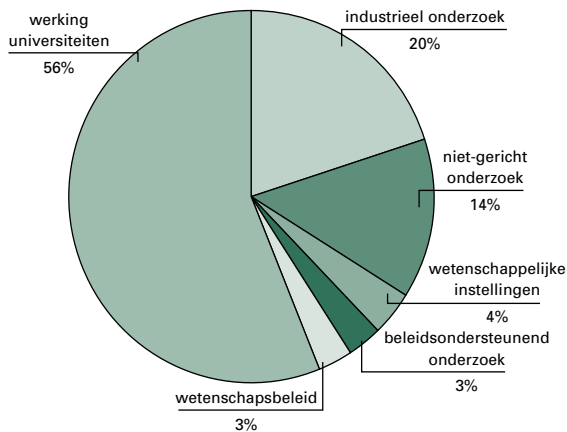
VLAAMS BUDGET VOOR WETENSCHAPSBELEID

	NOMINAAL	REËEL (PRIJZEN 1992)		% TOTALE BUDGET
	MLN. BEF	MLN. BEF	INDEX	
1992	25.873,9	25.873,9	100	6,0
1995	33.163,3	31.074,0	120	6,4
1996	36.352,6	33.371,7	129	6,8
1997	37.748,8	34.238,2	132	6,8
1998	40.584,8	36.242,2	140	7,1

6.69 Evolutie Vlaams budget voor Wetenschapsbeleid. Bron: MVG-AWI, Speurgids 1998, p. 107. Federaal Planbureau en APS-bewerking.

VLAAMS BUDGET WETENSCHAPSBELEID 1998

6.70 Vlaams budget voor Wetenschapsbeleid (40,6 miljard BEF).
Bron: MVG-AWI, Speurgids 1998, p. 107.

VERDELING BUDGET VOOR WETENSCHAPSBELEID

	1995	1998	INDEX
Werking universiteiten	21.975,9	22.615,0	103
Industrieel onderzoek	5.490,1	8.059,4	147
Niet-gericht onderzoek	3.600,2	5.683,1	158
Wetenschappelijke instellingen	775,2	1.663,2	215
Beleidsondersteunend onderzoek	1.025,4	1.340,2	131
Wetenschapsbeleid	296,5	1.223,9	413
Totaal	33.163,3	40.584,8	122

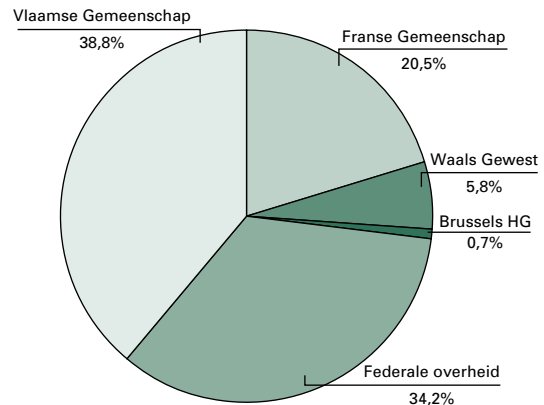
6.71 Evolutie verdeling budget Wetenschapsbeleid 1995-1998 in lopende prijzen (in miljoenen franken) (index 1995 = 100). Bron: MVG-AWI, Speurgids 1997, p. 107.

Federale bijdrage

De Vlaamse overheid is primair bevoegd is voor het wetenschapsbeleid in Vlaanderen, maar daarnaast blijft de federale overheid instaan voor een aantal welbepaalde domeinen. De som van alle O&O-kredieten van de diverse Belgische overheden komt voor het jaar 1996 uit op een totaal van 53,3 miljard frank. De Vlaamse overheid draagt hierin 20,7 miljard frank bij, de federale overheid 18,2 miljard frank. Net zoals in 1995 komt de Vlaamse overheid voorop als eerste investeerder.

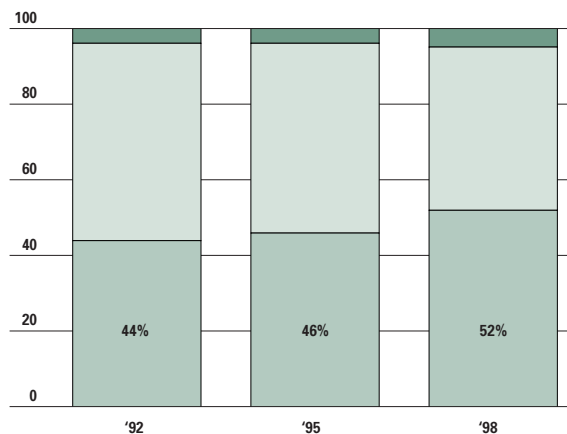
In de regel kan 56% van het federale krediet voor onderzoek en ontwikkeling toegewezen worden aan projecten in het Vlaamse landsgedeelte. Een uitzondering hierop is het federale budget voor 'ruimteprogramma's en -organisaties' dat grotendeels uitgekeerd wordt aan de ESA, de Europese ruimtevaartorganisatie. In 1996 nam de ruimtevaart 6,2

O&O-KREDIETEN BELGISCHE OVERHEDEN 1996

6.72 Aandeel van de Belgische overheden in de financiering van 'Onderzoek en Ontwikkeling', 1996. Bron: DWTC, mei 1997.
* Hierin is 43% van de universitaire middelen is hierin aan O&O toegewezen.

TOTALE BEGROTING WETENSCHAPSBELEID

6.73 Evolutie aandeel 'Onderzoek en Ontwikkeling', 'Onderwijs en Vorming' en 'Wetenschappelijke en Technologische Dienstverlening' in de totale begroting voor Wetenschapsbeleid.
Bron: WVG-AWI, Speurgids 1998, p. 95-109.

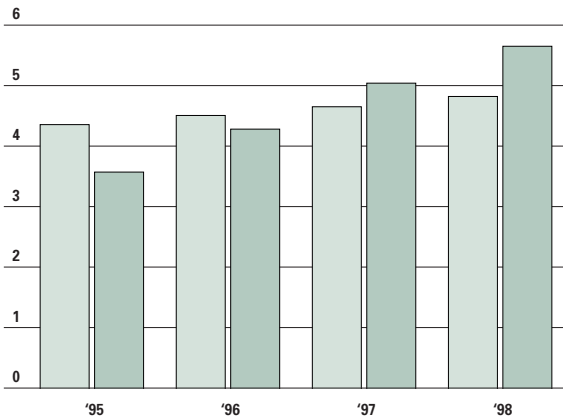
W & T
O & V
O & O

miljard frank, of een derde van het federale overheidskrediet voor O&O, voor haar rekening. Volgens de Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid ging van de ESA-return voor België in de periode 1992-1996, slechts 28,5% naar onderzoek en ontwikkeling in Vlaanderen.

Universitair onderzoek

De 'eerste geldstroom' van de universiteiten bestaat uit de 'gewone werkingstoelagen'. Dit zijn de middelen die de universiteiten ontvangen voor hun gewone werking in onderwijs, onderzoek en dienst-

O&O-KREDIETEN UNIVERSITEITEN

6.74 Evolutie O&O-kredieten voor universiteiten, in lopende prijzen in miljard BEF. 1ste geldstroom
Bron: MVG-AWI, Speurgids 1998, p. 96 en 98. 2de geldstroom

FWO-MANDATEN

	1995-1996	1996-1997	1997-1998
Aspirant	102	142	151
Post-doctoraal	38	71	101

6.75 Evolutie van toegekende FWO-mandaten. Bron: MVG-AWI, FWO.

IWT-BURSALEN

	1995-1996	1996-1997	1997-1998
Eerstejaars	143	150	154
Totaliteit mandaten	457	512	545

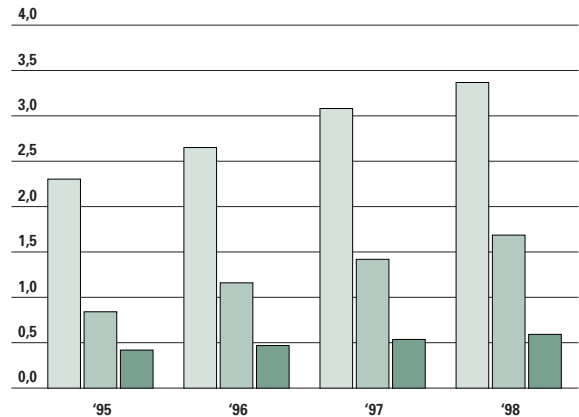
6.76 Evolutie van de IWT-bursalen. Bron: IWT-Activiteitenverslag 1997, p. 42.

verlening. Voor 1998 is hiervoor 19,4 miljard frank begroot, in vergelijking met 1997 een stijging van bijna 700 miljoen frank.

Van deze 'eerste geldstroom' gaat in de regel 25% naar onderzoek en ontwikkeling. Dit geeft voor 1998 een bedrag van 4,8 miljard frank.

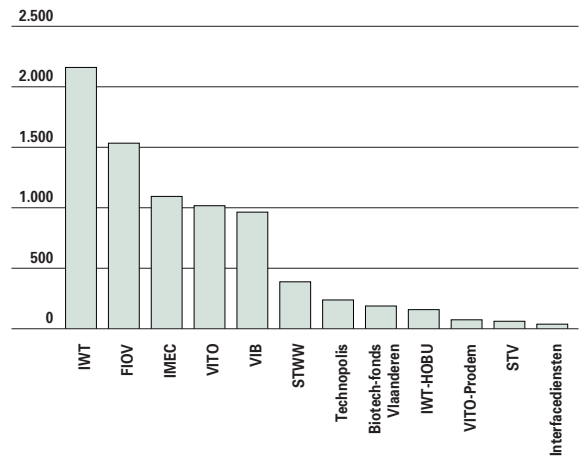
Daarnaast ontvangen de universiteiten een 'tweede geldstroom' die specifiek gericht is op O&O en uiteenvalt in drie componenten: het 'Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek' (FWO), het 'Bijzonder Onderzoeksfonds' (BOF) en de specialisatiebeurzen van het 'Vlaams Instituut voor bevordering van het Wetenschappelijk-Technologisch Onderzoek in de industrie' (IWT). Deze 'tweede geldstroom' is hoger dan het O&O-budget dat uit de 'eerste geldstroom' geput wordt en bedroeg in 1998 5,7 miljard frank. Dit betekent een aangroei sinds 1995 met 58% tegenover 11% voor de 'eerste geldstroom'.

NIET-GERICHT ONDERZOEK AAN DE UNIVERSITEITEN

6.77 Evolutie van de componenten van het niet-gericht onderzoek aan de universiteiten, in lopende prijzen in miljard BEF. Bron: MVG-AWI, Speurgids 1998, p. 96. FWO-Vlaanderen
Bijzonder Onderzoeksfonds
IWT-specialisatiebeurzen

VERDELING KREDIET VOOR INDUSTRIEEL ONDERZOEK

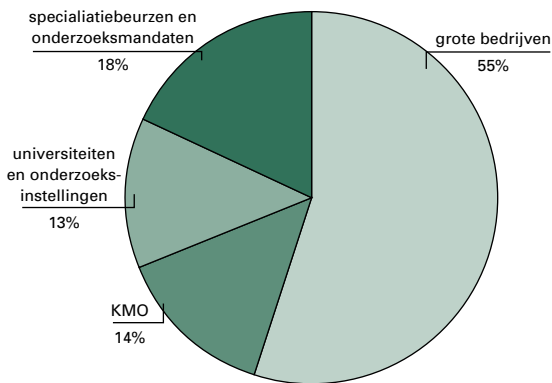
6.78 Verdeling krediet voor industrieel onderzoek, in miljoen BEF, 1998. Bron: WVG-AWI, Speurgids 1998, p. 101.

Onderzoek in de industrie

Voor 1998 werd het Vlaams overheidskrediet voor industrieel onderzoek begroot op 8 miljard frank, dit is een stijging van 17% in vergelijking met het jaar voordien. In hoofdzaak betreft het hier de betoelaging van het IWT en van de Vlaamse onderzoeksinstituten.

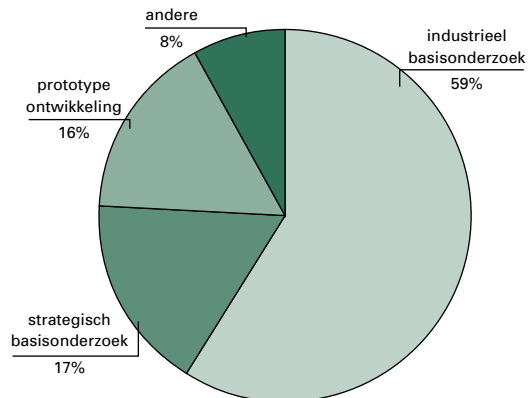
Het IWT heeft vooral oog voor het 'industriële basisonderzoek', maar niettemin is er ook aandacht voor het meer risicovol geachte 'strategisch basisonderzoek' dat minder op marktfragen gericht is.

IWT-STEUNVERLENING NAAR AANVRAGER 1997

6.79 IWT-steunverlening naar aanvrager, 1997.
Bron: IWT-Activiteitenverslag 1997, p. 21.

IWT-STEUNSPECTRUM

6.81 IWT-steunspectrum. Bron: IWT-Activiteitenverslag 1997, p. 20-21.

VLAAMSE WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN

	BASISTOELAGE VL. OVERHEID	ANDERE INKOMSTEN	AANTAL MEDEWERKERS
	MLN. BEF	MLN. BEF	(IN 1997)
Instituut voor Natuurbehoud (IN)	71,4	*57,6	68
Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW)	85,1	19,6	65
Instituut voor Archeologisch Patrimonium (IAP)	**64,6	3,5	***33
Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies (CBGS)	11,9	4,1	26
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen (KMSKA)	**84,6	22,8	80

6.80 Kerngegevens voor de Vlaamse Wetenschappelijke Instellingen, 1997. Bron: AWI, Speurgids 1998, p. 112-157 en mededeling IAP.
* geraamde inkomsten
** incl. overdracht, dotatie en/of VDAB subsidiëring van GEKO's
*** niet meegerekend de arbeiders aangeworven voor opgravingen

VLAAMSE WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN

	BASISTOELAGE VL. OVERHEID	CONTRACT- ONDERZOEK	AANTAL MEDEWERKERS	% HOGER GESCHOOLD**
	MLN. BEF	MLN. BEF	EIND 1997	
IMEC	1.091,4	1.418,1	750	74
VITO	*1.091,8	525,8	424	60
VIB	947,6	119,6	735	70

6.82 Kerngegevens voor de Vlaamse Wetenschappelijke Instellingen, 1997. Bron: Jaarverslagen IMEC, VITO en VIB.
* incl. toelage voor PRODEM
** hoger geschoold: universitair geschoold & industrieel ingenieur

Wetenschappelijke instituten en onderzoeksinstellingen

De Vlaamse overheid erkent en subsidieert vijf wetenschappelijke instituten en drie onderzoeksinstellingen.

Het Interuniversitair Micro-Electronica Centrum (IMEC), in 1984 op initiatief van de Vlaamse overheid opgericht, is thans uitgegroeid tot wereldwijd één van de belangrijkste onderzoekscentra op het vlak de micro-elektronica.

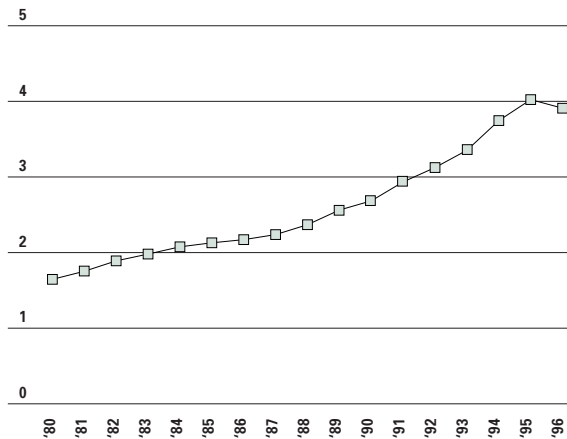
De Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO), gegroeid uit het niet-nucleaire onderzoek van het Studiecentrum voor Kernenergie te Mol, biedt het bedrijfsleven en de overheid ondersteuning bij toegepast onderzoek en ontwikkeling.

Het Vlaams Interuniversitair Instituut voor Biotechnologie (VIB), in 1995 op initiatief van de Vlaamse overheid opgericht, groepeerde negen universitaire researchteams.

Het leeuwendeel van steunpakket van het IWT (69%) voor 1997 ging naar projecten aangevraagd door de industrie, in het bijzonder door de grote ondernemingen (55%).

Een veel kleiner deel (13%) ging naar projecten ingediend door de universiteiten en onderzoeksinstellingen. De laatste groep wint wel aan belang bij een opdeling naar 'uitvoerder van de steun' (27%) vermits vooral grote bedrijven hier samenwerking zoeken met de universiteiten of onderzoeksinstellingen. Naast deze ondersteunende vormen van overheidsfinanciering is er uiteraard ook de eigen O&O-financiering vanwege de industrie zelf.

VLAAMSE PUBLICATIES

6.83 Evolutie van het aantal Vlaamse publicaties, x 1.000, verschenen in tijdschriften verwerkt voor de CD-ROM versie van de SCI®. Bij het bepalen van deze aantallen werden slechts de volgende publicatietypes geteld: normal articles, letters, notes en reviews. Onder een Vlaamse publicatie wordt verstaan een wetenschappelijke publicatie opgenomen in de SCI waarvan minstens één van de adressen verwijst naar een organisatie (universiteit, wetenschappelijk instituut, bedrijf, ...) die gevestigd is in het Vlaamse Gewest of afhangt van de Vlaamse Gemeenschap. Bron: M. Luwel, 1998.

Europees Kaderprogramma voor Onderzoek en Ontwikkeling

Het Europese kaderprogramma vormt momenteel het belangrijkste kanaal voor sturing van het wetenschappelijk onderzoek binnen de Europese Unie. Het Vierde Kaderprogramma voor Onderzoek en Ontwikkeling bestrijkt de periode 1994-1998 en beschikt over een budget van 13,2 miljard ecu (ruim 500 miljard frank).

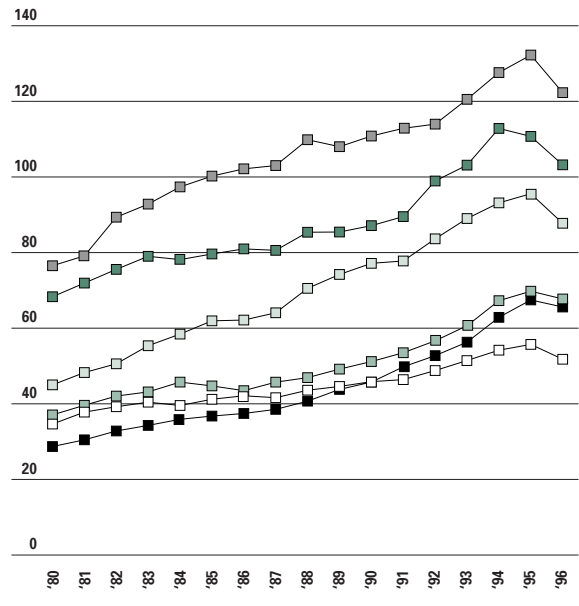
Het is niet eenvoudig om de globale toelage voor de Vlaamse regio uit de Europese kaderprogramma's te bepalen, vermits de Europese Commissie enkel nationale gegevens ter beschikking stelt. Voor het Derde Kaderprogramma (1990-1994) werd alvast berekend dat 'Klein-Vlaanderen', met name de onderzoekscentra en bedrijven met zetel in het Vlaamse Gewest en de Vlaamse universiteiten en hogescholen, samen 2,6% van de beschikbare middelen toegewezen kregen.

Dit is hoger dan de ingeschatte 'juiste return' van 2 à 2,4%. Vlaanderen scoort vooral in informatietechnologie, nieuwe materialen en biotechnologie.

Publicaties

Resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden gepubliceerd. Onderzoekers doen dit om de nodige

AANTAL PUBLICATIES PER 100.000 INWONERS

6.84 Evolutie van het aantal publicaties verschenen in tijdschriften verwerkt voor de CD-ROM versie van de SCI® per 100.000 inwoners. Bij het bepalen van de aantallen werden slechts de volgende publicatietypes geteld: normal articles, letters, notes en reviews. Bron: M. Luwel, 1998.

ruchtbaarheid aan hun werk te geven, maar elke discipline heeft daarbij haar eigen publicatiecultuur. In de natuur- en levenswetenschappen en in belangrijke mate ook in de technische wetenschappen worden vooral artikelen in internationale wetenschappelijke tijdschriften gebruikt om resultaten van onderzoek zichtbaar te maken voor de wetenschappelijke gemeenschap. De tellingen van het aantal publicaties in de belangrijke wetenschappelijke tijdschriften vormen zo een indicator voor de wetenschappelijke output.

De Science Citation Index (SCI), een bibliografisch literatuurbestand dat wordt aangemaakt door het Amerikaanse Institute for Scientific Information, bevat informatie over publicaties verschenen in meer dan 3.200 wetenschappelijk tijdschriften.

Het aantal Vlaamse publicaties is meer dan verdubbeld in de periode 1980-1996, met een opvallende versnelling in de negentiger jaren. Ten opzichte van het totaal aantal publicaties van België stijgt het aandeel van Vlaanderen van 45% in het begin van de jaren tachtig tot 56% in het midden van de jaren negentig.

Alhoewel Vlaanderen per hoofd van de bevolking minder publicaties heeft dan bijvoorbeeld Zweden of Nederland, werd een deel van de achterstand ingehaald. Sinds 1990 heeft Vlaanderen per hoofd

van bevolking meer publicaties dan het gemiddelde voor de Europese Unie.

Octrooiaanvragen

Het aantal octrooien wordt voornamelijk beschouwd als een indicator van de technologiepositie. Het gegeven is evenwel niet eenduidig te beoordelen, vermits meerdere factoren een rol spelen. Traditioneel scoort België hier laag. De OESO geeft voor het jaar 1994 voor België een cijfer van 0,8 per 1000 inwoners versus 2,5 bij de vijf belangrijkste handelspartners.

Een studie voor Vlaanderen, dat een analyse maakt van octrooiaanvragen bij het Europees Octrooibureau (EPO), leert dat octrooineming ook in Vlaanderen meer en meer een gangbare praktijk wordt. Voor de periode 1978-1996 werden ruim 6.412 octrooiaanvragen met een Vlaamse aanvrager en/of uitvinder geregistreerd. Dit is een opmerkelijke stijging: van een vijftigtal in 1978 naar meer dan 600 in 1994.

Parallel met de verhoogde aandacht voor het wetenschappelijk en technologisch onderzoek, wordt ook

VLAAMS BUDGET VOOR WETENSCHAPSINFORMATIE

GROOTTEORDE VAN HET BUDGET (IN BEF)	
1994	25 miljoen
1995	17 miljoen
1996	70 miljoen
1997	88 miljoen
1998	95 miljoen

6.85 Vlaams budget voor wetenschapsinformatie. Bron: MVG-AWI.

meer aandacht besteed aan het informeren over het onderzoek en het beleid. De initiatieven rond Wetenschapsinformatie werden opgestart in 1994. Toen werd voor de eerste keer de Vlaamse Wetenschapsweek georganiseerd. Sindsdien is het budget flink toegenomen. Sinds 1995 is ook het palet van activiteiten flink uitgebreid met de Vlaamse Wetenschapsweek (om de twee jaar), de wetenschappelijke 'doe-pakketten' voor het basisonderwijs (reeds vier edities), het jaarlijkse wetenschapsfeest, de introductie van een eigen Internetsite, het doe-boekje (2de editie in 1998) en de Wetenschapstruck die halt houdt aan secundaire scholen.

VOOR MEER INFORMATIE

- Bally F., Van Heddegem I., Jegers M. en Verhoeven J.C. (1996). *De werking van participatieraden en lokale schoolraden. Een evaluatie in het basis- en secundair onderwijs*. Leuven: Garant.
- Daems F., Leysen A. en Van Petegem P. (1996). *Survey 1994 - 1.000 keer gezegd - De opinie van de Vlaming over het onderwijs*. Antwerpen: UIA, Departement Didactiek en Critiek (ongepubliceerd rapport).
- Van Damme D., Van De Poele L. en Verhasselt E. (1997). *Hoe geletterd/gecijferd is Vlaanderen? Functionele taal- en rekenvaardigheden van Vlamingen in internationaal perspectief*. Leuven: Garant.
- Van De Mierop E. en Maes B. (s.d.). *Jongeren en gezondheid in Vlaanderen - Vergelijking van de resultaten van een schoolenquête in 1990 en in 1994 - Focus 1994: Schoolbeleving*. Antwerpen/Gent: Dienst Epidemiologie (UIA) en Dienst Maatschappelijke Gezondheidskunde (UG).

- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs, afdeling Begroting en Gegevensbeheer (1998), *Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief - editie 1998*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- K. Debackere, M. Luwel, R. Veugelers, De Vlaamse technologie-positie: bron van competitief voordeel? Een bedrijfseconomische analyse van EPO-octrooi-gegevens, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Wetenschap en Innovatie, 1997.
- M. Luwel, Bibliometrische indicatoren voor het Vlaams wetenschappelijk potentieel, 1998, publicatie in voorbereiding.
- M. Oleo en M. Luwel, Het Europese Derde Kaderprogramma voor Onderzoek en Ontwikkeling. Analyse van de Vlaamse deelname (1990-1994), Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Wetenschap en Innovatie, 1997.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Wetenschap en Innovatie, Speurgids 1998.

Definities

Scholingsgraad

De scholingsgraad geeft het onderwijsniveau weer van de bevolkingsgroep van 15 jaar en ouder (14 jaar in 1986). Deze bevolkingsgroep wordt ingedeeld naar het hoogst behaalde diploma, getuigschrift of brevet. Er wordt hierbij enkel rekening gehouden met de diploma's die behaald werden in een basisopleiding of gewone studierichting met volledig leerplan. Een bijkomende opleiding, een specialisatie, een beroepsopleiding of onderwijs voor sociale promotie komen niet in aanmerking. Deze gegevens worden jaarlijks verzameld door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) op basis van steekproeven in het kader van de zogenaamde 'enquête naar de beroepsbevolking'.

Functionele geletterdheid

Deze indicatoren werden verzameld in het kader van de International Adult Literacy Survey (IALS) die in 1996 door de vakgroep Onderwijskunde van de Universiteit Gent uitgevoerd werd. Ongeveer 2.000 personen tussen 16 en 65 jaar, wonend in het Vlaams Gewest, werden geïnterviewd en getest op hun functionele geletterdheid. IALS definieert deze als volgt: gedrukte en geschreven informatie gebruiken om te functioneren in de maatschappij, om persoonlijke doelstellingen te bereiken en de persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen.

Er werd gepeild naar de manier waarop mensen omgaan met teksten (proza) zoals krantenartikelen, handleidingen en fictie, met documenten zoals kaarten, schema's en formulieren, en met cijfers (kwantitatief) zoals bestelformulieren en kookboeken. Dit onderzoek werd op dezelfde manier en dus met dezelfde meetinstrumenten uitgevoerd in Australië, Canada, Duitsland, Ierland, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noord-Ierland, Polen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland. In de komende jaren zullen ook de meeste andere OESO-landen deze gegevens verzamelen.

De resultaten worden in drie schalen weergegeven in plaats van in één schaal: een prozaschaal, een documentschaal en een kwantitatieve schaal. Elke schaal is verdeeld van 0 tot 500.

Leerlingen

De leerlingen- en studentenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 1998. In het onderwijs voor sociale promotie, het deeltijds kunstonderwijs en het afstandsonderwijs wordt het aantal cursisten geteld. Dit aantal ligt hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen kan ingeschreven zijn.

Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type 5-leerlingen) worden, om dubbeltellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal van het buitengewoon onderwijs opgenomen (voor het buitengewoon kleuteronderwijs betreft het 227 leerlingen, voor het buitengewoon lager onderwijs 256 leerlingen en voor het buitengewoon secundair onderwijs 177 leerlingen).

De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige scholen of in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen onder de bevoegdheid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, worden evenmin in dit cijfermateriaal opgenomen.

Participatiegraad

In deze indicator wordt het totaal aantal jongeren (leerlingen en studenten) in het onderwijs uitgedrukt als percentage van het totaal aantal jongeren van 5 tot en met 29 jaar.

De jongeren die opgenomen zijn in deze indicator volgen hetzij voltijds onderwijs hetzij deeltijds onderwijs. De definities van voltijds en deeltijds werden hier aangepast aan de internationale afspraken. Toch moeten internationale vergelijkingen rond participatiegraden met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Personeel

In de gegevens is enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het departement Onderwijs wordt betaald ofwel waarvan de lonen ten laste zijn van de werkingsenveloppe van het hoger onderwijs. Dit impliceert dat het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs niet opgenomen is in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten, omdat deze personeelsleden niet volledig door het departement worden betaald. Het aantal personeelsleden wordt uitgedrukt in fysieke personen. Er wordt geen rekening gehouden met vervangingen van minder dan een jaar. Het aantal personeelsleden uitgedrukt in voltijdse eenheden is de som van alle deelopdrachten van alle personeelsleden (m.a.w. met inbegrip van de vervangingen van minder dan een jaar). Bij het hogescholeonderwijs zijn de lesopdrachten van de gastprofessoren en de mandaatsvergoedingen niet opgenomen in de voltijdse eenheden. De gegevens betreffende het personeelsbestand aan de Vlaamse universiteiten werden geput uit de tweejaarlijkse V.I.R.-publicatie 'Statistische gegevens betreffende het personeel aan de Vlaamse universiteiten' en heeft betrekking op het personeel, bezoldigd op de werkingsuitkeringen (ZAP, AAP en ATP) als op het personeel bezoldigd ten laste van andere bronnen dan de werkingsuitkeringen (WP nwu, ATP nwu).

Scholen

Een school is een instelling waar onderwijs wordt verstrekt en die onder het bestuur staat van één directeur. Instellingen die onderwijs verstrekken aan leerlingen van het type 5, worden niet in het cijfermateriaal opgenomen (voor het buitengewoon kleuteronderwijs betreft het 8 scholen, voor het buitengewoon lager onderwijs 8 scholen en voor het buitengewoon secundair onderwijs 4 scholen).

Budget

Het budget wordt uitgedrukt in termen van beschikbare 'beleidskredieten' die jaarlijks worden ingeschreven in de aangepaste uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap.

Er wordt in dit cijfermateriaal dus geen rekening gehouden (tenzij waar aangegeven) met de bijkomende financiële inspanningen van andere overheden, noch met de inspanningen van ouders, scholen en privé-bedrijven. De overheidskost per leerling/student wordt berekend op basis van het aantal financierbare leerlingen/studenten. Een financierbare leerling/student is een regelmatig ingeschreven leerling/student die op basis van bepaalde criteria zoals onderwijsniveau, studierichting, herkomst,... een wegingscoëfficiënt krijgt. Deze financierbare eenheden bepalen de grootte van de werkingsmiddelen en het personeelsbestand van elke onderwijsinstelling. Op internationaal vlak wordt de overheidskost per leerling/student berekend op basis van het aantal ingeschreven studenten en uitgedrukt in US dollar-equivalenten.

Schoolloopbaanverwachting voor een 5-jarige

De verwachte participatie aan het onderwijs, uitgedrukt in jaren, wordt berekend door het percentage 5-jarigen tot en met het percentage 29-jarigen in het onderwijs t.o.v. de referentiepopulatie te sommeren voor het schooljaar 1994-1995.

Schoolloopbaanverwachting voor een 17-jarige in het hoger onderwijs

De verwachte studieduur in het hoger onderwijs, uitgedrukt in jaren, wordt berekend door het percentage 17-jarigen tot en met 39-jarigen in het hoger onderwijs t.o.v. de referentiepopulatie te sommeren voor het academiejaar 1994-1995.

Schoolvertraging en zittenblijven

Schoolvertraging is de vertraging die een leerling ten opzichte van zijn leeftijdsgenoten heeft opgenomen. Een zittenblijver is iemand die in het beschouwde schooljaar in hetzelfde leerjaar zit als het voorgaande schooljaar.

Welbevinden van leerlingen op school

Het welbevinden van leerlingen uit enerzijds het basisonderwijs en anderzijds het secundair onderwijs wordt toegelicht. Deze gegevens werden verzameld in het kader van de studie 'Jongeren en Gezondheid', die deel uitmaakt van een internationale studie uitgevoerd onder toezicht van de Wereld Gezondheidsorganisatie. Deze studie werd voor Vlaanderen uitgevoerd door de vakgroep Maatschappelijke gezondheidzorg van de universiteit Gent.

Bij het analyseren van de gegevens mag men niet vergeten dat er naast heel wat gelijkenissen in de structuren van de onderwijssystemen van de deelnemende landen, toch ook substantiële verschillen zijn in de algemene organisatie, de opleidingsprogramma's, de oriëntering van de leerlingen, enzovoort, factoren die elk op zich een belangrijke invloed kunnen hebben op de antwoorden van de leerlingen.

Ouderparticipatie

De opgenomen onderwijsindicatoren zijn gebaseerd op de onderzoeksresultaten van het project 'De werking van participatieraden en lokale schoolraden in het basis- en secundair onderwijs'. Dit onderzoek gebeurde door de K.U.Leuven en de V.U.Brussel in 1996. In dit survey-onderzoek werden leden uit elke geleding van de participatieraad in het gesubsidieerd vrij onderwijs en het gesubsidieerd officieel onderwijs en van de lokale schoolraad in het gemeenschapsonderwijs bevroegd.

Opinies en verwachtingen ten aanzien van onderwijs

In de voorbije jaren zijn in het kader van het internationale INES-onderzoek opvattingen van het grote publiek en van directies van basisscholen in kaart gebracht. In de Vlaamse Gemeenschap zijn de basisscholen (384 informanten) bevroegd door de Vrije Universiteit Brussel (1995) en het grote publiek (1.000 informanten) door de Universiteit Antwerpen (1994).

7. Toegankelijk Vlaanderen

Blikvangers

- Het aantal personenwagens neemt elk jaar met ongeveer 2,5% toe, het aantal motorrijwielen zelfs met meer dan 10%. (*ill. 7.6*)
- De schaalvergroting van de Vlaamse binnenvaart is een feit: ook in 1997 daalde het aantal binnenschepen, terwijl de gemiddelde capaciteit steeg. (*ill. 7.9 en 7.10*)
- Op de autosnelwegen groeide het wegverkeer in 1997 minder snel dan het voorgaande jaar. De toename kwam terecht op de gewestwegen. (*ill. 7.11*)
- In 1997 vervoerden de voertuigen van De Lijn meer reizigers en ze legden ook meer kilometers af. (*ill. 7.13*)
- Na de daling in 1996 noteerden de Spoorwegen opnieuw meer vervoerde reizigers en meer vervoerde vracht. (*ill. 7.15*)
- De Vlaamse havens verstevigden in 1997 hun positie in de Hamburg-Le Havre-range. In de periode 1994-1996 was de trend nog dalend. (*ill. 7.22*)
- De luchthaven van Zaventem vervoerde in 1997 bijna 16 miljoen reizigers. Bij de regionale luchthaven presteert Oostende beter en Deurne slechter dan in 1996. (*ill. 7.28 en 7.29*)
- Vlamingen fietsen graag: per jaar legt elke Vlaming ongeveer 325 kilometer per fiets af. Alleen Denemarken en Nederland doen nog beter. (*ill. 7.36*)
- Schonere motortechnieken hebben een positief effect op het milieu. Dat effect wordt echter tenietgedaan door een stijgend aantal voertuigen. (*ill. 7.47*)
- Nadat er jarenlang minder letselgevallen en verkeersslachtoffers werden opgetekend, kende 1997 opnieuw een stijging. (*ill. 7.51*) Het aantal verkeersdoden daalde echter verder. (*ill. 7.52*)

7.1

Bereikbaarheid

Vlaanderen is een toegangspoort en een knooppunt. Die gunstige geografische ligging zorgt voor veel economische welvaart. De Vlaamse regering maakt dan ook terecht een prioriteit van een goede bereikbaarheid. Vooral het steeds verder dichtslibben van de autowegen vormt daarbij een stevige uitdaging.

Alternatieven zoals het openbaar vervoer, het spoor en de binnenvaart dringen zich op.

Grosso modo spelen drie elementen een cruciale rol in de bereikbaarheid van Vlaanderen: de verkeersinfrastructuur als drager van mobiliteit, de vervoermiddelen die worden ingezet om personen en goederen te verplaatsen en de evolutie van het verkeer op deze infrastructuur. De verschillende transportmodi worden een voor een behandeld.

Verkeersinfrastructuur

België is een van de belangrijkste transportlanden van de Europese Unie. De transportsector was in 1995 goed voor 6,8% van het BNP. Enkel in Denemarken maakt de transportsector een nog groter deel uit van de nationale economie.

Vlaanderen heeft het dichtste *wegenet* van de Europese Unie: niet minder dan 4,2 kilometer weg per vierkante kilometer.

Vlaanderen heeft maar een kleine vloot, maar staat toch in de spits van het internationaal maritiem transport. De *havens* van Antwerpen, Gent, Zeebrugge en Oostende zijn poorten naar de wereld en bedienen een ruim Europees hinterland. De haven van Antwerpen behandelt voornamelijk massagoederen en stukgoed (ijzer en staal, fruit en woudproducten, auto's,...). Door haar ligging in de Schelde-Maas-Rijn-delta is Antwerpen op het volledige Europese waterwegennet aangesloten.

De zeehaven van Gent is traditioneel een massagoedhaven, maar werkte de laatste jaren hard aan een meer gedifferentieerd goederenpakket. De zeehaven van Oostende kan bogen op een passa-

ECONOMISCHE IMPACT TRANSPORTSECTOR

	TOEGEVOEGDE WAARDE IN % VAN HET BNP*	OMZET PER WERKENDE PERSOON (1995 - IN 1.000 ECU)
Denemarken	7,0	113,8
België	6,8	147,4
Finland	6,3	87,5
Verenigd Koninkrijk	5,0	91,4
Italië	4,8	83,1
Nederland	4,7	91,2
Luxemburg	4,1	166,2
Zweden	4,0	133,5
Oostenrijk	3,9	91,5
Portugal	3,9	69,3
Frankrijk	3,6	82,7
Spanje	3,5	70,8
Duitsland	3,0	70,3
Ierland	2,9	83,1

7.1 Economisch belang van de transportsector in de landen van de Europese Unie. Bron: Europese Commissie, DGVII en Eurostat.
* cijfers 1995 uitz. Portugal & Spanje (1993) en Duitsland & Ierland (1994).

TRANSPORTINFRASTRUCTUUR IN DE EUROPESE UNIE

	WEGEN*	AUTO-SNELWEGEN	SPOOR	WATER-WEGEN	KM WEG PER KM²	KM SPOOR PER KM²
België	142.555	1.674	3.380	1.513	4,67	0,11
Vlaanderen	65.459	823	1.700	1.395	4,84	0,12
Denemarken	64.998	880	2.349	0	1,51	0,05
Duitsland	228.604	11.300	40.826	7.343	1,79	0,11
Griekenland	40.634	470	2.474	0	0,31	0,02
Spanje	162.187	7.293	12.284	0	0,32	0,02
Frankrijk	963.207	8.300	31.852	5.962	1,77	0,06
Ierland	91.504	80	1.945	0	1,33	0,03
Italië	N.B.	6.439	16.014	1.466	N.B.	0,05
Luxemburg	5.134	115	274	37	1,98	0,11
Nederland	113.419	2.360	2.739	5.046	2,76	0,07
Oostenrijk	106.268	1.607	5.672	351	1,27	0,07
Portugal	67.977	710	2.850	0	0,74	0,03
Finland	78.124	431	5.881	6.120	0,23	0,02
Zweden	97.931	1.330	10.923	N.B.	0,24	0,02
Verenigd Koninkrijk	385.788	3.344	17.128	2.353	1,60	0,07

7.2 Transportinfrastructuur in de landen van de Europese Unie in 1996. Bron: Europese Commissie, DGVII. (*) cijfers voor 1994.

INTERNATIONALE RANGSCHIKKING

	1991	1996	1998
Wegen	10	11	11
Spoor	12	13	7
Luchtvervoer	20	15	18
Havens	5	7	4
Telecommunicatie	27	31	N.B.

7.3 Plaats van België in de internationale rangschikking. Bron: World Economic Forum, 1998.

giers- en ferryhaven, het Montgomery-dok, een handelshaven met een roll-on/roll-off terminal, een vissershaven, dokken, hallen en pakhuizen. Zeebrugge tenslotte kende de laatste jaren een zeer sterke groei. Daarom werden nieuwe kaaien en terreinen aangelegd. Zeebrugge legt zich toe op ro/ro-verkeer en fruittrafiek. Samen met Calais is de haven hét bruggenhoofd voor vrachtwagenverkeer met Groot-Brittannië.

De *luchthaven* van Zaventem (Brussel-nationaal) en de twee regionale luchthavens van Deurne en Oostende zorgen voor het transport van personen en goederen in de lucht.

Vlaanderen beschikt over een *spoorwegennet* van ongeveer 1.700 kilometer.

De Vlaamse *waterwegen* hebben een totale lengte van 1.395 kilometer: 805 kilometer kanalen en 590

WAARDERING VERKEERSINFRASTRUCTUUR

	WEGEN	SPOOR	LUCHT-VERVOER	HAVENS
België/Luxemburg	5,7	5,8	5,6	6,3
Denemarken	6,6	5,9	6,8	6,0
Duitsland	6,2	6,3	6,3	6,1
Finland	5,9	5,7	6,1	6,2
Frankrijk	6,0	6,0	5,9	5,2
Griekenland	3,0	1,9	3,6	4,0
Ierland	3,6	2,4	5,4	4,8
Italië	3,8	2,4	3,9	3,7
Nederland	4,3	4,9	6,3	6,7
Oostenrijk	6,1	5,4	6,1	4,3
Portugal	3,9	2,7	4,5	3,4
Spanje	4,4	4,1	4,7	4,7
Ver. Koninkrijk	4,3	4,1	6,4	5,4
Zweden	5,1	5,2	5,9	5,5
Luxemburg	5,7	5,0	5,2	4,0

7.4 Waardering lijninfrastructuur, zeehavens en luchthavens in de EU ten aanzien van de behoeften van internationaal concurrerende bedrijven (hoogste waarde = adequaat, laagste waarde = inadequaar), in 1998. Bron: IMD & World Economic Forum, The World Competitiveness Report, 1991, 1996 en 1998.

kilometer rivieren en stromen. 1.052 kilometer is geschikt voor de handelsvaart.

Het openbaar vervoersnet van De Lijn telt ongeveer

400 lijnen. Het volledige netwerk is goed voor ongeveer 13.000 kilometer. In Antwerpen, Gent en langs de kust rijden er trams. In Gent baat De Lijn ook een trolleybuslijn uit.

De Belgische verkeersinfrastructuur staat internationaal goed aangeschreven. Bedrijven die over de grenzen heen moeten presteren, vinden dat ze goed aan hun behoeften voldoet.

Vervoermiddelen

1 Wegvoertuigen

Het Vlaamse voertuigenpark steeg tussen 1988 en 1997 spectaculair met 27,6%; in 1997 telde Vlaanderen 3,1 miljoen wegvoertuigen. Bijna 83% waren personenwagens. In de periode 1988-1993 groeide het aantal personenwagens in Vlaanderen elk jaar met ruim 3%. In 1994 en 1995 was dat iets minder, maar de laatste twee jaar is er opnieuw een sterkere jaarlijkse groei (+2,4%). Vlaanderen staat hiermee aan de top van de Europese landen: in 1996 waren er 44 personenwagens per 100 Vlamingen. Er toeren ook steeds meer motorrijwielen op de Vlaamse wegen. Tussen 1988 en 1997 steeg het aantal motorrijwielen met 128%. Sinds 1992 komen er elk jaar meer dan 10% motorrijwielen bij, en sinds 1996 zelfs ruim 13% per jaar. In

1997 waren er 134.213 motorfietsen in Vlaanderen. Het aantal bedrijfsvoertuigen groeide tussen 1988 en 1997 met 45,4%, het aantal trekkers met 27,2% en het aantal werktuigmachines en speciale voertuigen met 26,8%. De laatste twee jaar kenden die twee laatste categorieën geen groei meer. Het aantal trekkers nam zelfs af.

Het aantal autobussen en autocars blijft min of meer stabiel. Na de daling tussen 1992 en 1995 is er een lichte groei sinds 1996.

2 Openbaar vervoer

De Vlaamse Vervoermaatschappij De Lijn had in 1997 een park van 1.872 voertuigen, waarvan 1.564 bussen. Bijna al die bussen rijden op diesel. Uitzonderingen zijn 20 elektrisch aangedreven trolleybussen in Gent en 5 op gas rijdende bussen in Kortrijk. Het openbaar vervoer heeft niet alleen De Lijn als exploitant. 843 bussen worden ingezet door 91 private bus- en autocarbedrijven.

Deze exploitanten nemen daarmee 36% van het aanbod voor hun rekening. Tot 1995 vertoonde het buspark een continue daling.

3 Binnenvaart

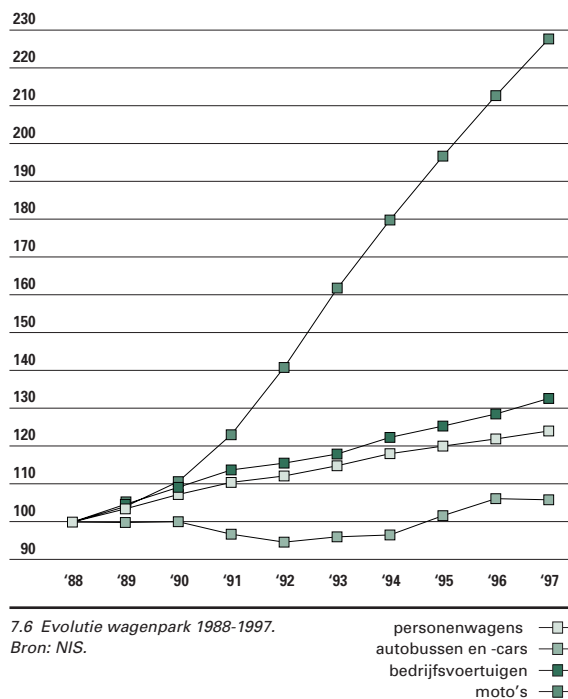
Elk jaar zijn er minder Belgische binnenvaartschippers. De capaciteit van de totale binnenvaartvloot daalt navenant. Begin 1997 dook die beneden de

PERSONENWAGENS

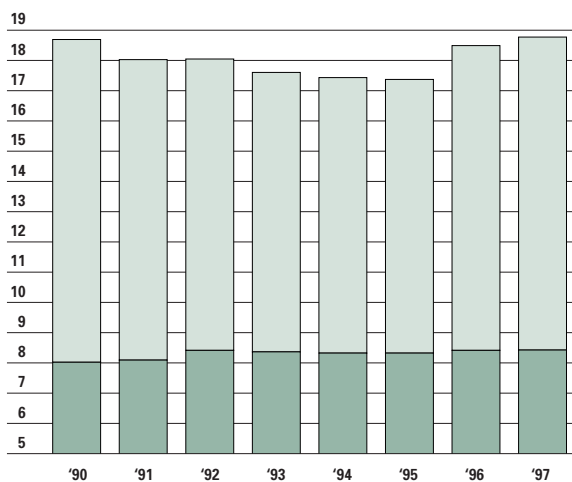
	1990	1994	1996
Luxemburg	480	539	558
Italië	488	518	571
Duitsland	458	488	501
Oostenrijk	394	433	457
Frankrijk	419	430	478
Vlaanderen	410	425	441
België	398	416	422
Zweden	419	409	420
Nederland	371	383	368
Verenigd Koninkrijk	374	373	369
Finland	380	368	373
Portugal	182	242	283
Spanje	322	351	377
Denemarken	310	309	321
Ierland	235	263	278
Griekenland	176	199	219

7.5 Aantal personenwagens per 100 inwoners in de landen van de Europese Unie (1990-1996). Bron: Europese Commissie, DGVI.

EVOLUTIE WAGENPARK 1988-1997

ROLLEND MATERIEEL DE LIJN

7.7 Evolutie van het rollend materieel De Lijn (eigen beheer en exploitanten), x 100. Bron: De Lijn.

1,5 miljoen ton: een historisch dieptepunt. In 1998 waren er nog 1.421 binnenschepen, waarvan de grote meerderheid droge lading vervoert. Daarmee

is de Belgische binnenvaartvloot vier keer kleiner dan de Nederlandse, die in 1997 5.067 binnenschepen telde en goed was voor 5,8 miljoen ton. Cijfers over de Vlaamse binnenvaartvloot kunnen bij benadering berekend worden. Op basis van de woonplaats van de eigenaar blijkt meer dan drie kwart van de binnenschepen en zelfs ongeveer 85% van de capaciteit in Vlaanderen gesitueerd te zijn. Het aantal binnenschepen daalt, maar er is wel een duidelijke schaalvergroting. Tussen 1970 en 1998 verdubbelde de capaciteit van de binnenschepen van gemiddeld 490 ton tot 1.003 ton. Ter vergelijking: ook bij de noorderburen is er trouwens een stijgende tendens en bedroeg de gemiddelde capaciteit in 1997 1.158 ton. De schepen met droge lading hebben nu een gemiddelde capaciteit van 993 ton. In 1980 was dat nog maar 591 ton. De gemiddelde capaciteit van de tankschepen evolueerde van 670 ton in 1980 naar 1.055 ton in 1998.

4 Spoorwegen

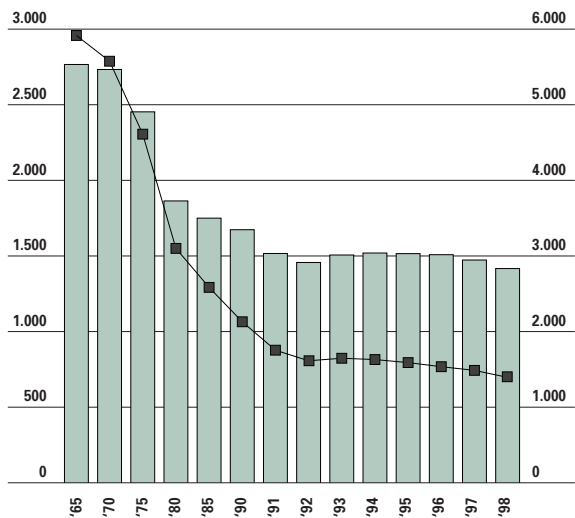
Voor het spoorwegverkeer zijn geen cijfers voor Vlaanderen bekend. Begin 1998 bezat de NMBS

ROLLEND MATERIEEL DE LIJN

		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Standaardbussen	eigen beheer	1.292	1.286	1.215	1.193	1.195	1.269	1.192
	exploitanten	793	824	818	813	812	815	815
	totaal	2.085	2.110	2.033	2.006	2.007	2.084	2.007
Gelede bussen	eigen beheer	145	146	172	182	182	201	215
	exploitanten	3	3	5	5	5	5	5
	totaal	148	149	177	187	187	206	220
Midibussen	eigen beheer	70	74	75	63	55	74	166
	exploitanten	15	16	15	16	17	23	24
	totaal	85	90	90	79	72	97	190
Trolleybussen	eigen beheer	20	20	20	20	20	20	20
	exploitanten	0	0	0	0	0	0	0
	totaal	20	20	20	20	20	20	20
Gelede trams	eigen beheer	50	53	53	60	60	59	58
	exploitanten	0	0	0	0	0	0	0
	totaal	50	53	53	60	60	59	58
P.C.C.-trams	eigen beheer	220	220	220	220	220	220	220
	exploitanten	0	0	0	0	0	0	0
	totaal	220	220	220	220	220	220	220
Algemeen totaal		2.608	2.642	2.593	2.572	2.566	2.686	2.692

7.8 Evolutie van het rollend materieel De Lijn (eigen beheer en exploitanten). Bron: De Lijn. Standaardbussen hebben 39 zit- en 50 staanplaatsen, gelede bussen 56 zit- en 76 staanplaatsen, midi- of stadsbussen 25 tot 32 zit- en 58 staanplaatsen, en trolleybussen 46 zit- en 92 staanplaatsen. De gelede trams rijden hoofdzakelijk aan de kust en in Gent, de niet-gelede PCC-trams enkel en alleen in Gent en Antwerpen.

BELGISCHE BINNENVAARTVLOOT

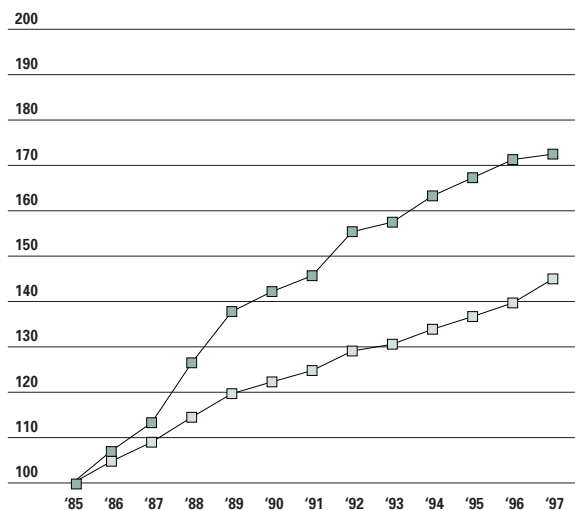

7.9 Samenstelling van de binnenvaartvloot. Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart. Linkerkolom: aantal ton (x 1.000). Rechterkolom: aantal schepen.

voor heel België 375 elektrische locomotieven, 575 diesellocomotieven, 609 elektrische motorstellen, 11 HST-stellen en 19 motorwagens. De diesellocomotieven maken stelselmatig plaats voor elektrische motorstellen.

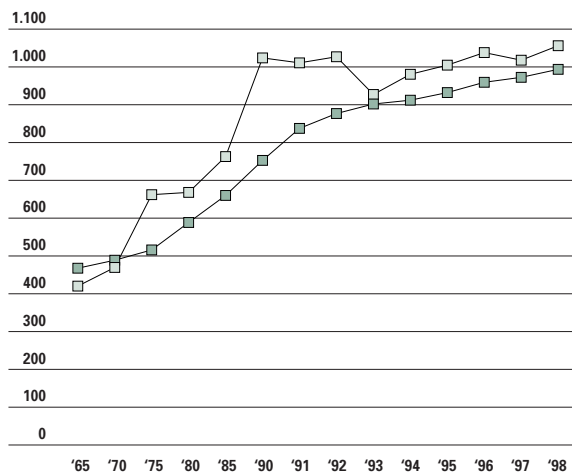
Het aantal rijtuigen verminderde op 15 jaar tijd met bijna 30%.

EVOLUTIE WEGVERKEER

7.11 Evolutie van het wegverkeer 1985-1997 (index 1985 = 100). Bron: LIN, afdeling Verkeerskunde.

GEMIDDELDE CAPACITEIT BINNENVAARTVLOOT

7.10 Gemiddelde capaciteit van de binnenvaartvloot, in ton. Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart.

In 1996 en 1997 voerde de NMBS een inhaalbeweging door en beschikte uiteindelijk over 1.812 rijtuigen, samen goed voor 1,64 miljoen zitplaatsen. In 1998 daalde het aantal rijtuigen opnieuw tot 1.799, goed voor 1,63 miljoen zitplaatsen.

Evolutie van het verkeer

1 Vervoer over de weg

Tussen 1985 en 1997 nam het verkeer op de autosnelwegen met ruim 73% toe. In 1997 ging het wat minder hard: +0,6% ten opzichte van 1996.

Op de gewestwegen nam de verkeersdruk tussen 1985 en 1997 toe met bijna 45%. In 1997 was er een stijging van 3,8% in vergelijking met het voorgaande jaar. Hier was de toename dus sterker dan in de voorgaande jaren.

Het drukker wegverkeer leidt op veel plaatsen voor stroever en minder veilig verkeer. Files duiken vroeger op en slepen steeds langer aan.

Het drukste knooppunt op de Vlaamse wegen blijft de Antwerpse ring ter hoogte van Borgerhout.

Daar reden in 1996 elke dag gemiddeld zo'n 180.000 voertuigen voorbij. Andere zeer drukke wegen in Vlaanderen waren in 1997: de Antwerpse ring ter hoogte van de Kennedytunnel (115.000 wagens per dag), de Brusselse ring (circa 130.000), de E40 tussen Zaventem en Leuven (circa 106.000), de E313 Antwerpen-Ranst (circa 95.000), de E40 tussen Brussel en Gent ter hoogte van Ternat (circa 90.000) en de E19 Brussel-Antwerpen (circa 90.000).

2 Openbaar vervoer

In 1997 vervoerde De Lijn 214.886.064 reizigers. Dat zijn er iets meer dan in 1996. Daarmee wordt de dalende trend die in 1994 begon, omgebogen tot een lichte stijging.

In 1997 bood De Lijn 119.676.293 beladen kilometer aan. Dat is duidelijk meer dan in 1996.

De belangrijkste verklaring is het opstarten van nieuwe initiatieven dankzij een mobiliteitsconvenant.

In vergelijking met 1980 is het spoor er sterk op achteruit gegaan. Tussen 1980 en 1986 daalde het aantal treinreizigers met bijna 15%. Het goederenvervoer per spoor daalde in diezelfde periode met 11%. Sinds 1986 blijven het aantal reizigers en de hoeveelheid vervoerde vracht ongeveer stabiel.

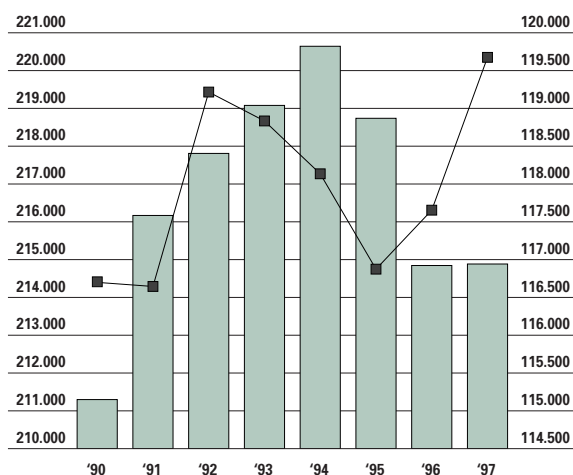
Ook het aantal reizigerskilometer en tonkilometer kenden in de periode 1980-1996 een daling met respectievelijk 2,5% en 9,4%. Deze daling is kleiner dan de terugloop in aantal reizigers en aantal vervoerde ton.

Dit omdat gemiddelde rit langer geworden is: per reiziger van 42,5 km in 1980 naar 48,6 km in 1997 en per ton goederen van 112,6 km in 1980 naar 126,9 km in 1997. België zit daarmee in de Europese middelmoot.

De bezetting, het gemiddelde aantal reizigers per trein, steeg van 94 in 1980 tot 96 in 1997.

Hoeveel Vlamingen in de gemiddelde trein zitten kan enkel geschat worden. 58% van de Belgen woont in Vlaanderen: in 1997 zouden aldus ongeveer 86,1 miljoen keer een treinticket verkocht zijn aan een Vlaming.

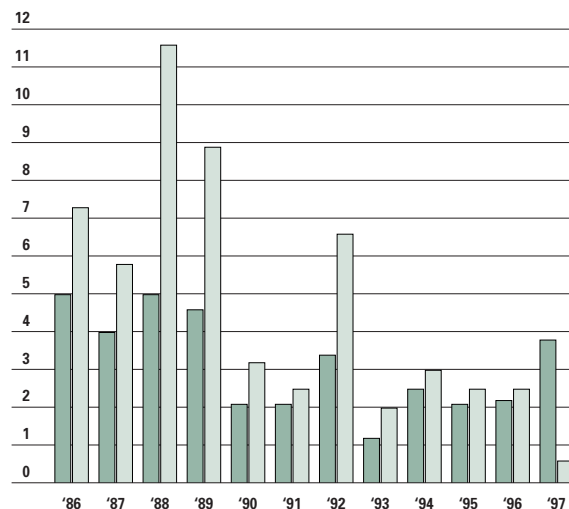
OPENBAAR VERVOER

7.13 Aantal reizigers en het aantal afgelegde kilometers van het openbaar vervoer, De Lijn, x 1.000, van 1990 tot 1997. Bron: De Lijn.

reizigers
afgelegde km

EVOLUTIE WEGVERKEER

7.12 Toename van het wegverkeer t.o.v. het voorgaande jaar (1986-1997) in %.

Bron: LIN, afdeling Verkeerskunde.

gewestwegen
autosnelwegen

Voor het goederenvervoer gaan we uit van het bruto geografisch product (circa 60%). Dit betekent dat in Vlaanderen in 1997 35,2 miljoen ton goederen per spoor werden vervoerd.

3 Waterwegen

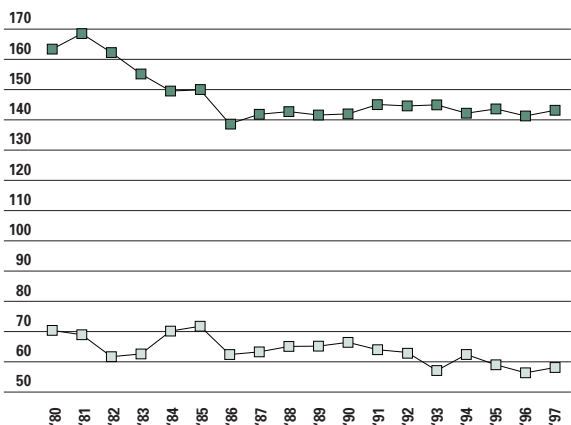
De Belgische goederenvervoer over het water blijft stagneren. In 1992 ging het om 89.496.000 ton.

TREINKILOMETER PER INWONER

	1993	1996
Oostenrijk	1.181	1.224
Frankrijk	1.019	1.024
Nederland	970	908
Denemarken	907	931
Italië	827	920
Duitsland	720	797
Zweden	671	700
België	665	668
Luxemburg	663	684
Finland	595	635
Portugal	547	453
Verenigd Koninkrijk	524	545
Spanje	395	424
Ierland	358	357
Griekenland	167	167

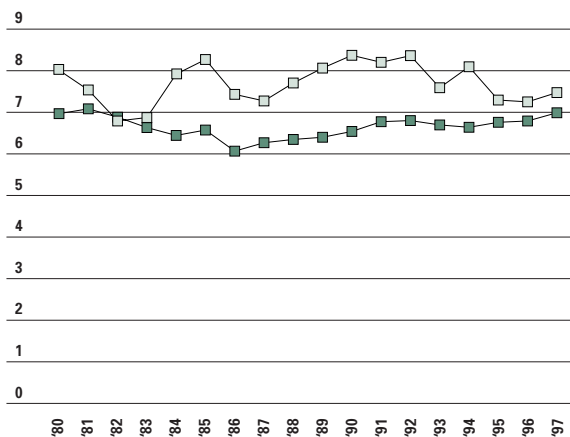
7.14 Gemiddeld aantal treinkilometer per inwoner in de landen van de Europese Unie (1993 en 1996). Bron: Europese Commissie, DGVII.

SPOORVERKEER

7.15 Verkeer en vervoer per spoor in België, reizigers (x 1.000) —■—
x 1.000, NMBS. Bron: NMBS. tonnage (x 1.000) —□—

SPOORVERKEER

7.16 Verkeer en vervoer per spoor in België, reizigerskilometer (x 1.000) —■—
x 1.000, NMBS. Bron: NMBS. tonkilometer (x 1.000) —□—

Vlaanderen neemt naar schatting 75% van deze trafiek voor haar rekening. Zowat 20% hiervan (18,7 miljoen ton) is binnenlands vervoer.

De verscheepte goederen zijn vooral ruwe mineralen, hun fabrikaten, bouwmaterialen, aardoliën en hun destillatieproducten.

Na 1992 zijn geen cijfers meer beschikbaar, omdat de douanes door het wegvallen van de Europese binnengrenzen niets meer registreerden. Via de dienst voor de Regeling van de Binnenscheepvaart kunnen we per district een opsplitsing maken op basis van de schippersbeurzen van Antwerpen, Brugge, Gent en Hasselt.

Veel meer dan een indicatie zijn deze cijfers niet, omdat enkel het binnenlands vervoer en de bevrach-

tingen via de beurtrol genoteerd worden.

De geladen tonnenmaat is voor 1997 opnieuw groter dan in de voorgaande jaren, wat opnieuw een stijging betekent na de mindere trend van de jaren 1990-1993.

Ook de evolutie van de prestaties in tonkilometer is positief.

Bijna alle Vlaamse districten kunnen een positieve balans voorleggen.

Tot in 1994 presteerde het district Antwerpen minder goed, maar sindsdien wordt elk jaar winst geboekt.

Het district Brugge is na de inzinking tussen 1994-1996 aan een heropleving toe in 1997. Ook het district Gent lijkt in 1997 voor het eerst sedert jaren beter te scoren. Alleen het district Hasselt doet het sedert 1994 elk jaar minder goed.

4 Havens

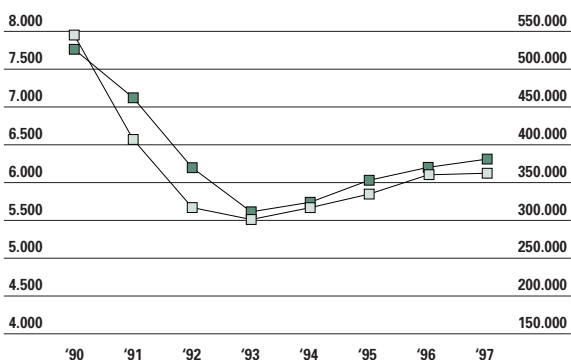
Sinds een vijftiental jaar stijgt de goederentrafiek in bijna alle Vlaamse havens. Samen vertegenwoordigen de vier havens in 1997 een totale trafiek van 171,6 miljoen ton, goed voor een stijging van bijna 11 miljoen ton ten opzichte van 1995.

Na de slechte jaren 1994-1995 bereiken de Vlaamse havens hiermee het hoogste peil sinds 1980.

In 1997 bleef Antwerpen verreweg de grootste haven met 65,2%, Zeebrugge haalde 18,9%, Gent 13,4% en Oostende 2,5%. Antwerpen moest in 1997 een stukje van haar aandeel prijsgeven. Zeebrugge wist haar aandeel te verstevigen.

Met de passagierstrafiek gaat het dan weer minder goed: het aantal ingescheepte en ontscheepte passagiers in Oostende en Zeebrugge blijft dalen. In

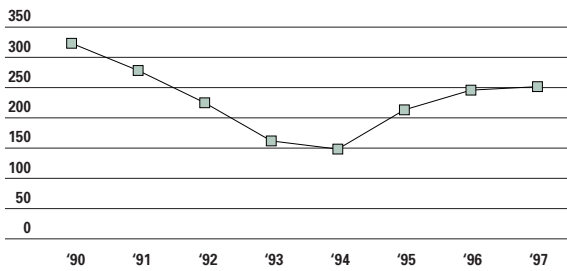
TONNENMAAT

7.17 Geladen tonnenmaat en tonkilometer van de Vlaamse districten (1990-1997). Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart. Linkerkolom: tonnenmaat. Rechterkolom: tonkm.

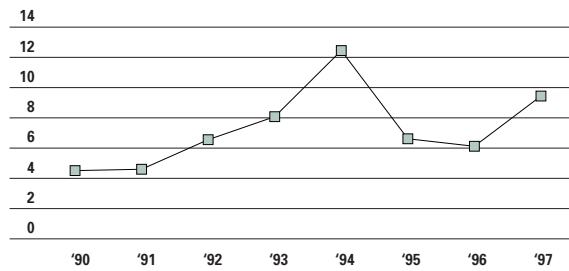

ANTWERPEN

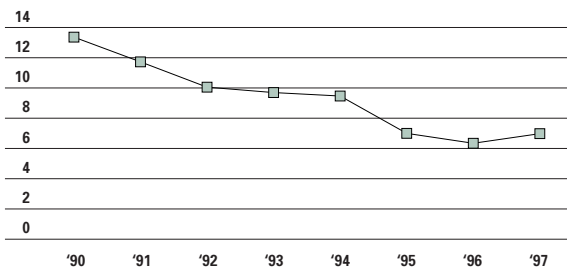
7.18 Evolutie prestaties in tonkilometer, Vlaamse districten, x 1.000.000 (1990-1997). Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart.

BRUGGE

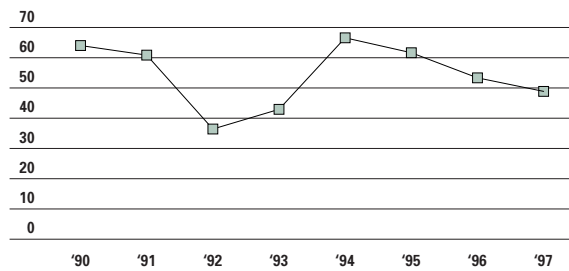
7.19 Evolutie prestaties in tonkilometer, Vlaamse districten, x 1.000.000 (1990-1997). Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart.

GENT

7.20 Evolutie prestaties in tonkilometer, Vlaamse districten, x 1.000.000 (1990-1997). Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart.

HASSELT

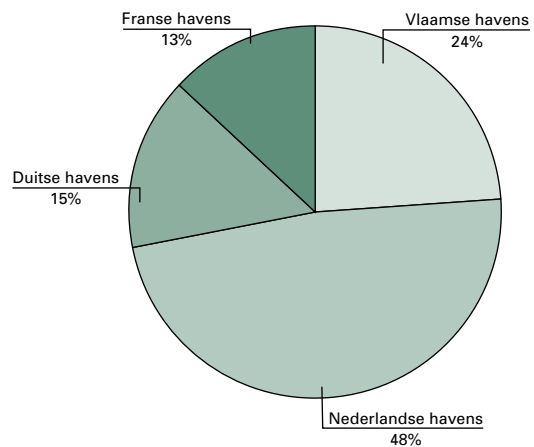
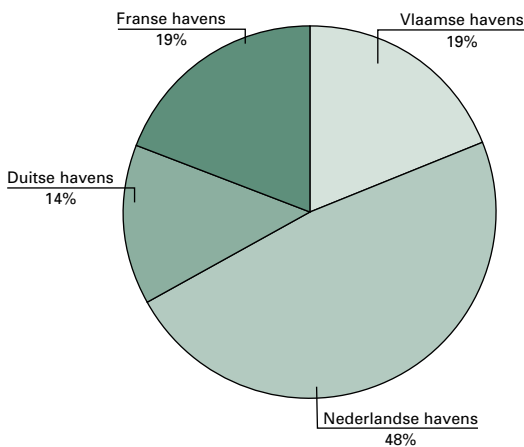

7.21 Evolutie prestaties in tonkilometer, Vlaamse districten, x 1.000.000 (1990-1997). Bron: dienst Regeling Binnenscheepvaart.

1997 verwerkten beide Vlaamse havens 2 miljoen passagiers. Zeebrugge kon zich na de sterke daling in 1996 nog enigszins herpakken. Deze lichte stijging kon het verlies van de Oostendse haven echter niet helemaal compenseren. In 1997 kwamen daar maar half zoveel passagiers als

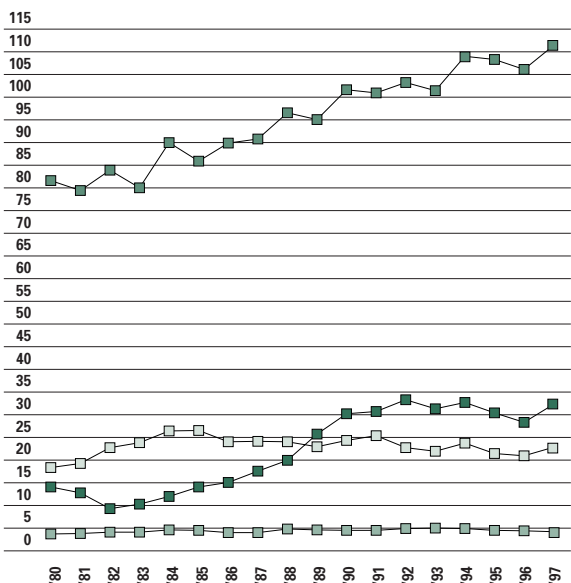
in 1980. Wellicht zet deze trend zich ook in de toekomst verder: de concurrentie met de Kanaaltunnel en de Noord-Franse havens is hard. De Vlaamse overheid investeerde de laatste jaren fors in haar havens. In 1997 werden vooral hard gewerkt aan de maritieme toegankelijkheid.

HAMBURG-LE HAVRE RANGE (1980 EN 1997)

7.22 Vergelijking van de samenstelling van de Hamburg-Le Havre range in 1980 (links) en 1997 (rechts). Bron: SERV, Vlaamse Havencommissie.

GOEDERENTRAFIEK IN DE HAVENS

7.23 Goederentrafiek in de havens (1980-1997), in miljoen ton. Bron: SERV, Vlaamse Havencommissie.

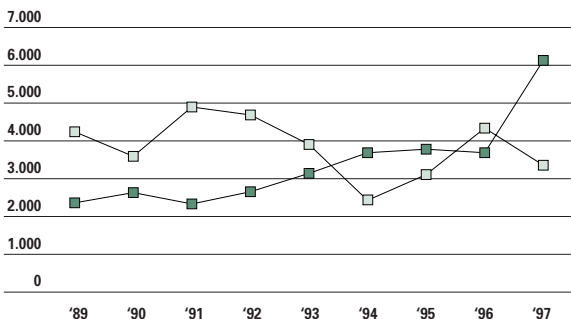
Antwerpen —■—
Gent —□—
Zeebrugge —●—
Oostende —○—

Het Vlaamse havenbeleid wil de positie van de Vlaamse havens in de Hamburg-Le Havre range versterken.

Deze range wordt geografisch afgebakend door Hamburg en Le Havre.

Ze omvat de belangrijkste West-Europese havens: Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Dunkerque en Le Havre. Ook Oostende wordt hier opgenomen. Tussen 1980 en 1994 namen de vier Vlaamse havens een steeds groter aandeel voor hun rekening: van 18,9% naar 24,9%.

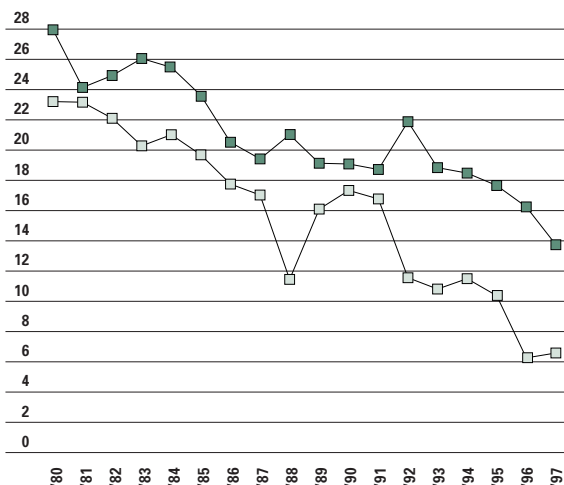
HAVENINVESTERINGEN DOOR VLAAMSE GEMEENSCHAP

7.25 Haveninvesteringen door de Vlaamse Gemeenschap in miljoen frank voor de periode 1989-1997 (in prijzen 1996). Bron: SERV, Vlaamse Havencommissie.

maritieme
toegankelijkheid —■—
havens —□—

IN- EN ONTSCHEEPT PASSAGIERS IN DE HAVENS

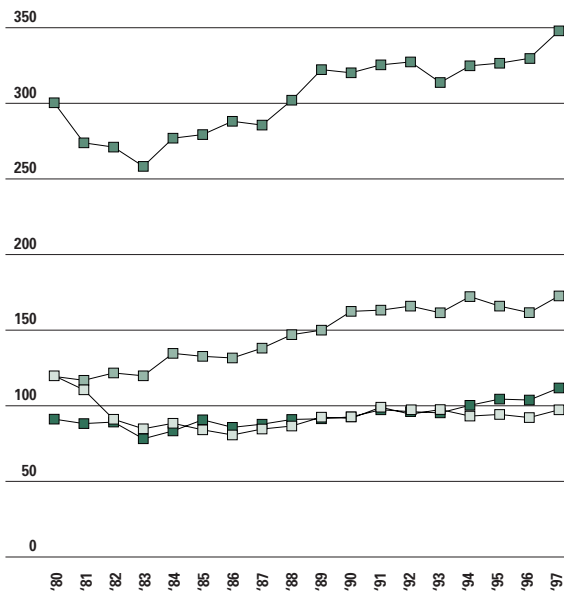
7.24 In- en ontscheepte passagiers, x 100.000, in de havens (1980-1997). Bron: SERV, Vlaamse Havencommissie.

Oostende —■—
Zeebrugge —□—

Deze terreinwinst werd bijna volledig op de twee Franse havens veroverd. In 1995 viel het Vlaamse aandeel met bijna 1% terug, een trend die zich in 1996 doorzette.

1997 bracht een kleine opflakking voor de Vlaamse havens met zich mee, vooral dankzij de positieve resultaten van Zeebrugge.

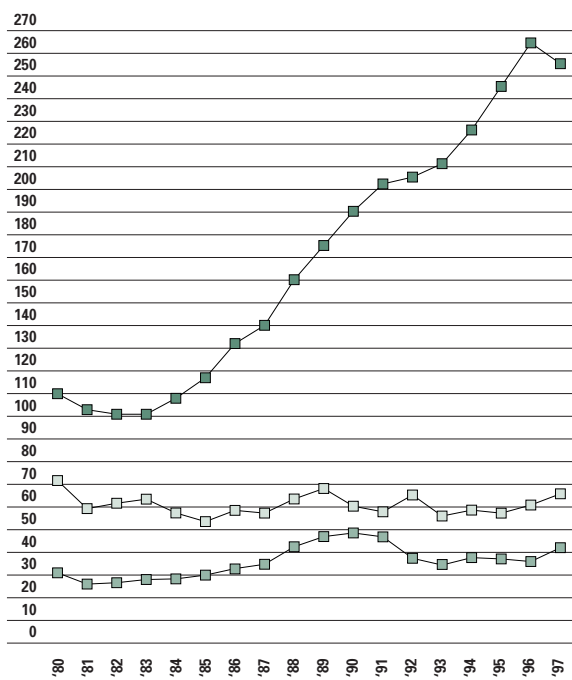
TRAFIEK HAMBURG-LE-HAVRE RANGE

7.26 Trafiek in de havens van de Hamburg-Le-Havre range (1980-1997), in miljoen ton. Bron: SERV, Vlaamse Havencommissie.

Vlaamse havens —■—
Nederlandse havens —□—
Duitse havens —●—
Franse havens —○—

BEWEGINGEN OP DE LUCHTHAVENS

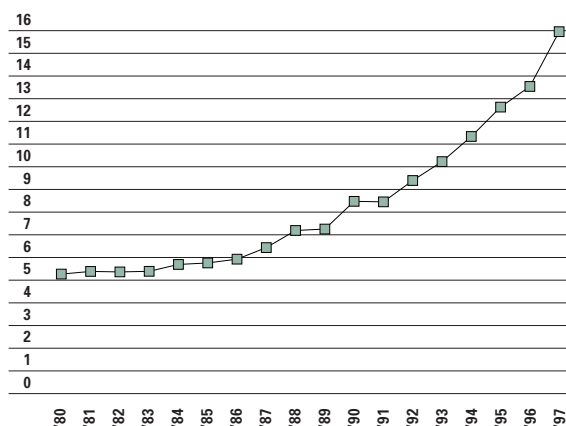
7.27 Bewegingen op de luchthavens, x 1.000.
Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

Zaventem ■
Deurne □
Oostende □

5 Luchthavens

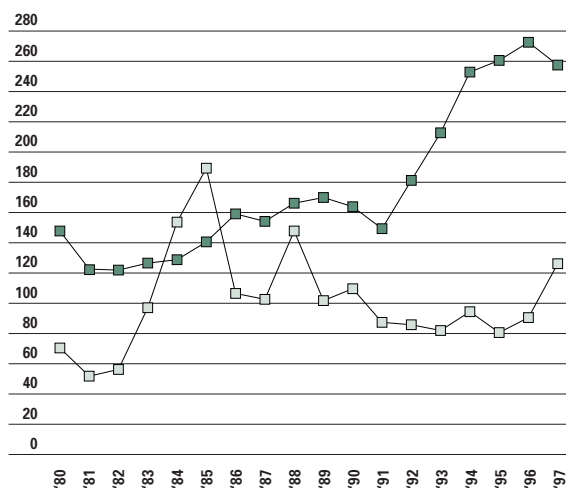
In 1997 stegen en landden op de luchthavens van Zaventem, Deurne en Oostende respectievelijk 254.724, 66.109 en 42.474 vliegtuigen. Sedert 1980 is het passagiersverkeer op Zaventem steeds blijven toenemen. In 1994 werd de kaap van 10 miljoen passagiers overschreden. Het goederenvervoer, inclusief post, nam tussen 1980 en 1997 met maar liefst 177% toe. In 1995 werd 60 miljoen ton meer vervoerd. Spectaculaire cijfers, die enigszins werden bijgesteld in 1996 (+22 miljoen ton). In 1997 was de trend echter opnieuw heel positief (+54 miljoen ton). De regionale luchthavens Deurne en Oostende nemen duidelijk een andere marktpositie in. In Oostende steeg vooral het vrachtvervoer sterk sinds 1987 (behalve dan in de periode 1992-1993). De passagierstrafiek stagneerde tot in 1995, maar nam in 1996 en 1997 opnieuw fors toe. Het zwaartepunt van de passagierstrafiek zijn vluchten naar zomerbestemmingen, in de periode van maart tot oktober. Bijna twee derden van de passagiers kiezen voor een chartervlucht. Op de luchthaven van Deurne is het aantal passagiers tussen 1991 en 1996 sterk gestegen, dit vooral door een groeiend aanbod van geregelde en charter-

PASSAGIERS ZAVENTEM

7.28 Passagiers, x 1.000.000, luchthaven Zaventem (1980-1997). Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

PASSAGIERS DEURNE EN OOSTENDE

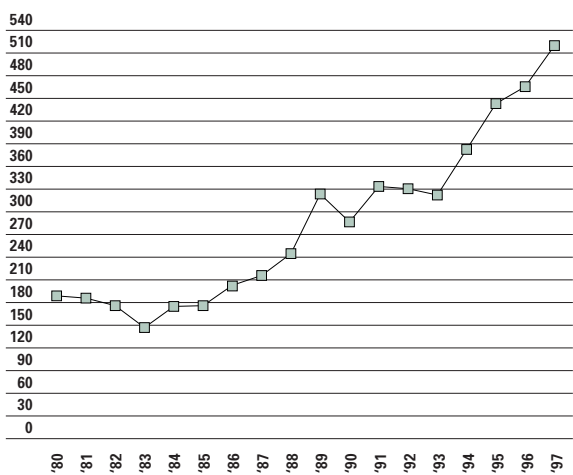

7.29 Passagiers, x 1.000, luchthavens Deurne en Oostende (1980-1997). Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

Deurne ■
Oostende □

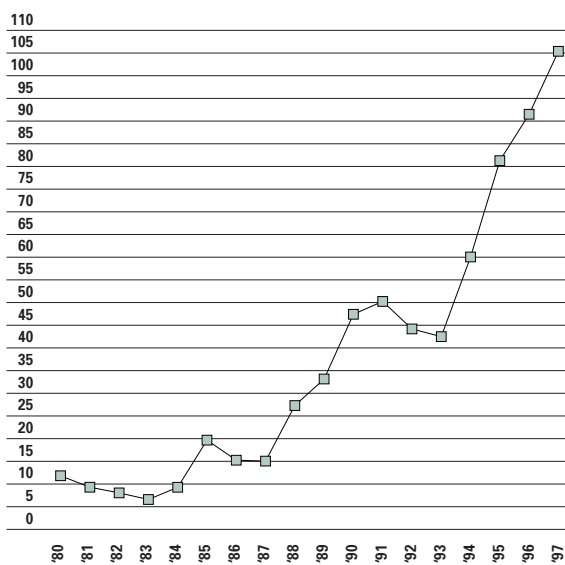
vluchten. Een derde van de passagiers vloog op Amsterdam, twee derden op Londen. In 1997 was er een lichte terugval. Het vrachtverkeer is steeds verwaarloosbaar klein geweest in Deurne. Na een stijgende tendens - met een piek in 1995 - was er de laatste twee jaar opnieuw een afname.

VERVOERDE VRACHT ZAVENTEM

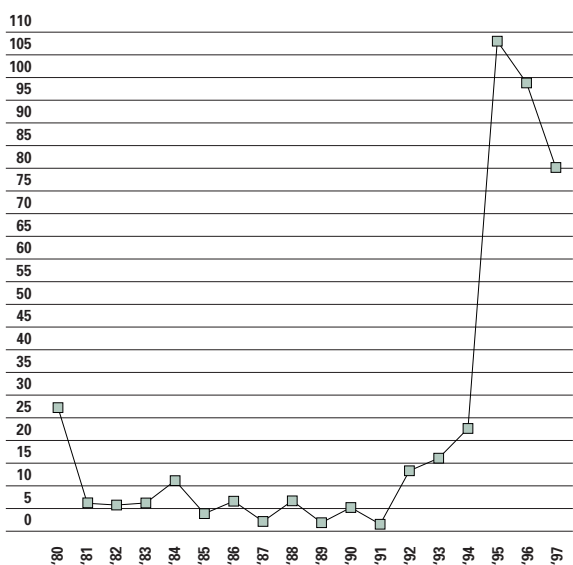
7.30 Vervoerde vracht (x 1.000.000 ton) in de luchthaven Zaventem (1980-1997). Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

VERVOERDE VRACHT OOSTENDE

7.32 Vervoerde vracht (x 1.000.000 ton) in de luchthaven Oostende (1980-1997). Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

VERVOERDE VRACHT DEURNE

7.31 Vervoerde vracht (x 100.000 ton) in de luchthaven Deurne (1980-1997). Bron: Regie der Luchtwezen; LIN, afdeling Personenvervoer en Luchthavens.

7.2

Verplaatsingsgedrag

Steeds meer Vlamingen wonen aan de rand van de stad en beschikken over een auto. Dat leidt tot meer verplaatsingen om te werken, te winkelen of te recreëren. Tezelfdertijd worden veel ouderen, jongeren, mindervaliden en mensen met een lager inkomen geconfronteerd met vervoersarmoede en -ongelijkheid. De Vlaamse regering wil vermijden dat bepaalde bevolkingsgroepen en gebieden worden geïsoleerd. Vervoersarmoede en -ongelijkheid hebben immers ernstige economische en sociale gevolgen.

Fenomenen als vervoersarmoede en basismobiliteit zijn moeilijk te kwantificeren. Hier gebeurt dit aan de hand van vier indicatoren: vervoermiddelenbezit, kenmerken van de verplaatsingen, de rol van het openbaar vervoer en de bestedingen voor verkeer en vervoer.

Vervoermiddelenbezit

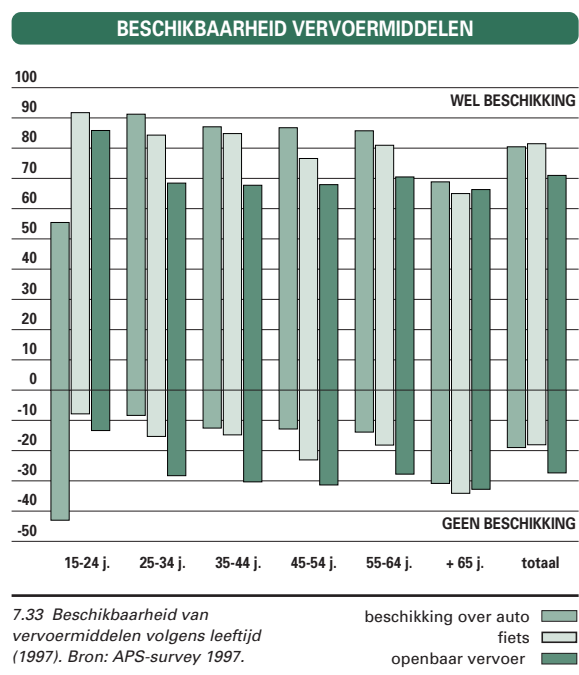
1 Personenwagenbezit

Vlaanderen telt meer personenwagens dan huishoudens: ruim 2,6 miljoen. Toch is de auto niet voor iedereen weggelegd. Volgens de volkstelling van 1991 beschikt bijna een kwart van de huishoudens (24%) niet over een wagen, bijna 58% over één wagen en 18% over 2 of meer wagens.

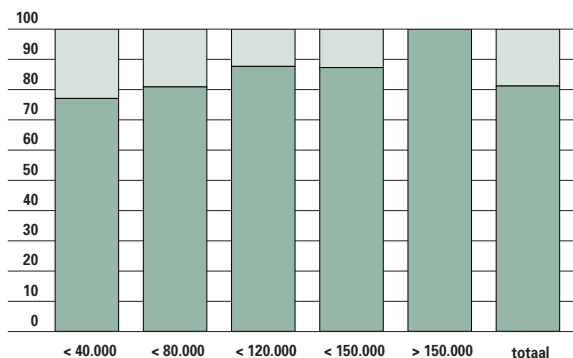
Deze cijfers worden bevestigd door de APS-survey van 1997: 23% van de ondervraagden bleek niet over een wagen te beschikken.

Vooraf voor alleenstaanden (gepensioneerden, één-oudergezinnen, jonge mensen die alleen wonen) is een eigen auto niet vanzelfsprekend.

Hoe ouder de Vlaming, hoe minder kans dat hij een wagen heeft. Twee derde van de 65-plussers beschikt niet over een auto. Hetzelfde geldt voor de beschikbaarheid van een fiets of het openbaar vervoer. Het inkomen speelt een grote rol. Wie minder dan 40.000 frank verdient, kan zich maar zelden een

BESCHIKBAARHEID WAGEN VOLGENS INKOMEN

7.34 Beschikbaarheid wagen (1997) volgens maandinkomen, in procent. Bron: APS-survey 1997.

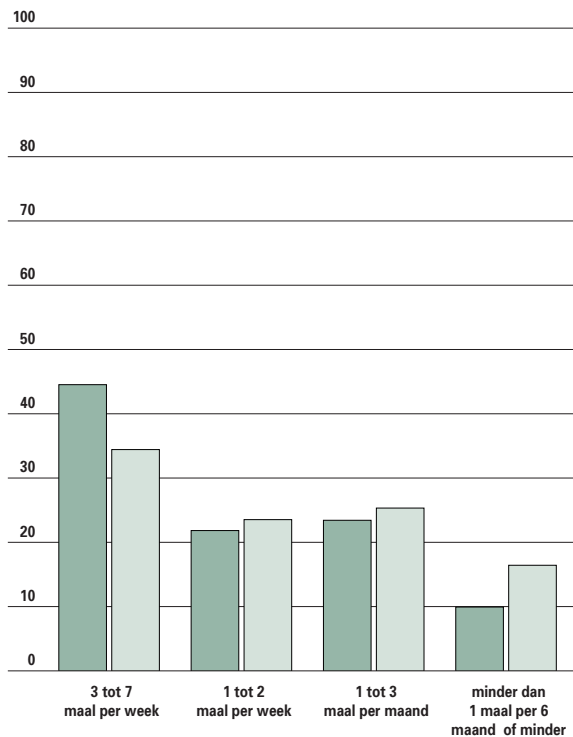
beschikking over auto
geen beschikking over auto

auto permitteren. Daarenboven zijn er ook nog een aantal regionale verschillen.

2 Fietsbezit

Echt degelijke tellingen zijn er niet, maar naar schatting telde Vlaanderen in 1991 minstens 2,5 miljoen fietsen. Een kwart van de Vlaamse huishoudens beschikt over 1 fiets en 47% over minstens 2 fietsen.

GEBRUIKSFREQUENTIE BUS EN TRAM

7.35 Frequentie van gebruik van tram en bus door de klanten van De Lijn in %, 1998. Bron: De Lijn.

bus
tram

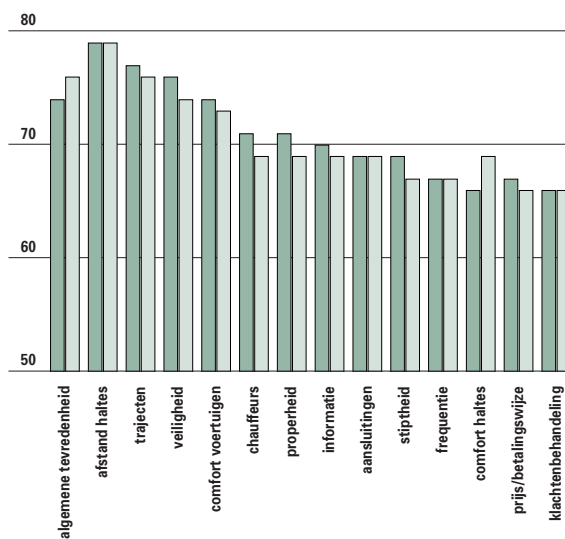
FIETSVERKEER EUROPESE UNIE

KILOMETER PER PERSOON PER JAAR	
Denemarken	893
Nederland	857
België	325
Duitsland	287
Zweden	271
Finland	254
Ierland	185
Italië	157
Oostenrijk	143
Verenigd Koninkrijk	77
Griekenland	76
Frankrijk	75
Luxemburg	39
Portugal	30
Spanje	20
EU	188

7.36 Fietsverkeer in de landen van de Europese Unie (1993 en 1996). Bron: Europese Commissie, DG VII.

Daartegenover heeft meer dan een kwart van de huishoudens helemaal geen fiets staan. Vooral de Vlaams-Brabantse gemeenten rond Brussel en de steden Antwerpen en Gent zijn fietsarm. België doet haar reputatie van wielernatie eer aan: op Europees vlak scoort het heel behoorlijk. De gemiddelde

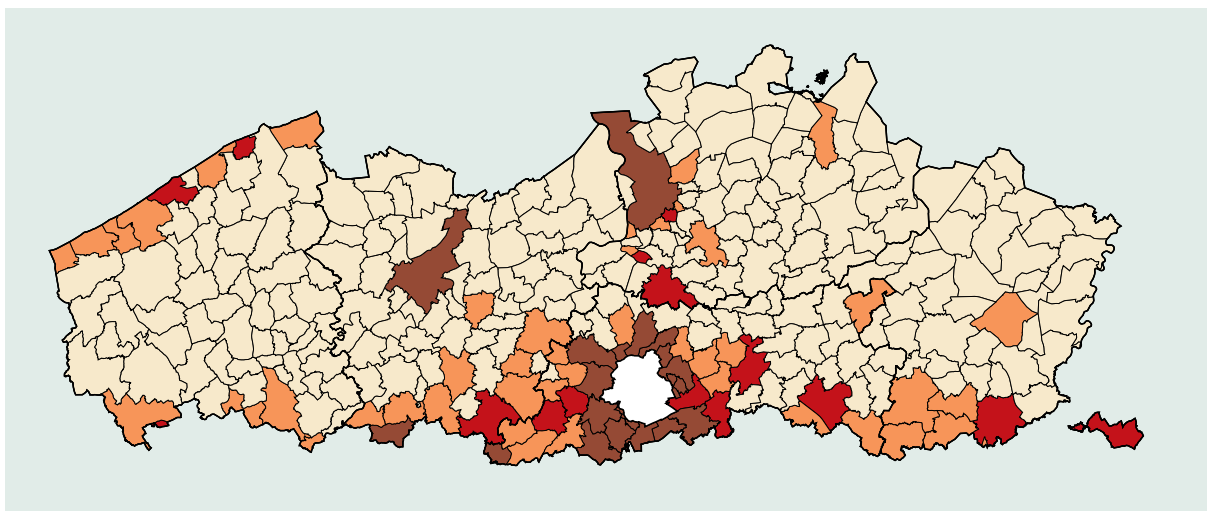
TEVREDENHEID OVER BUS EN TRAM

7.37 Tevredenheidsscore van elke kwaliteitsfactor door bus- en tramgebruikers, 1997. Bron: De Lijn.

bus
tram

HUISHOUDENS ZONDER FIETS

7.38 Percentage huishoudens dat niet over een fiets beschikt (1991).
Bron: NIS, volks- en woningtelling 1991.

45 - 70%	(21)
34 - 45%	(15)
25 - 35%	(45)
0 - 25%	(227)

Vlaming legt elk jaar ongeveer 325 kilometer per fiets af. Alleen Denemarken en Nederland doen beter.

3 Openbaar vervoer

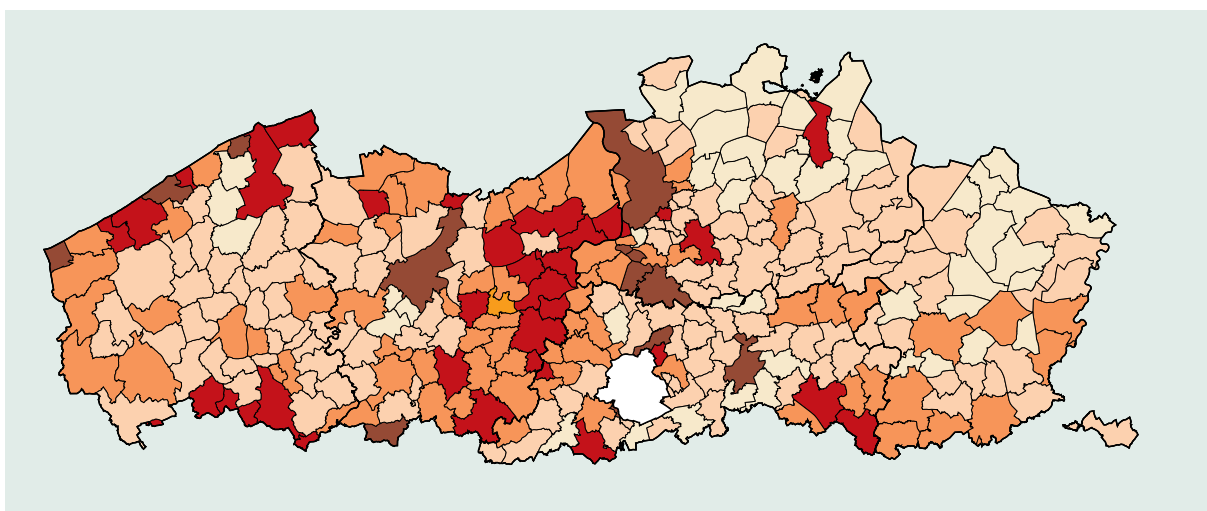
De dichte netstructuur van de openbare vervoermaatschappij De Lijn moet een minimale basismobiliteit garanderen. Toch kan niet elk huishouden gebruik maken van het openbaar vervoer, onder

andere door de verspreide bewoning en door een gebrek aan financiële middelen.

Twee initiatieven spelen daar op in: de belbusprojecten en de minimumtarieven voor kansarmen.

In 1998 onderzocht De Lijn de tevredenheid van haar klanten. Trams en bussen halen een gemiddelde tevredenheidsscore van respectievelijk 76 en 74 op 100. De Lijn bevroeg voor dit onderzoek enkel

HUISHOUDEN ZONDER AUTO

7.39 Percentage huishoudens dat niet over een wagen beschikt (1991).
Bron: NIS, volks- en woningtelling 1991.

30 - 42%	(13)
25 - 30%	(34)
20 - 25%	(76)
0 - 20%	(185)

haar klanten, goed voor ongeveer 30% van de Vlaamse bevolking. Cijfers over de houding van de resterende 70% tegenover het aanbod van openbaar vervoer zijn voorlopig niet voorhanden.

Verplaatsingen

Alle Vlamingen samen leggen per dag ongeveer 187 miljoen kilometer af. Daarmee rijden, stappen en fietsen we elke 24 uur bijna 5.000 keer rond de aarde. De Vlaming verplaatst zich gemiddeld 2,7 keer per dag en overbrugt elke dag een afstand van 35 kilometer. Alles samen geteld betekent dit ongeveer 15 miljoen verplaatsingen per dag. Vanwaar al die beweging? Vooral omdat we willen winkelen (22%), werken (20%) of ergens op visite moeten (15%). Opvallend is het kleine aandeel van de verplaatsingen naar school (9%). In totaal verplaatst elke Vlaming zich in 1994 gemiddeld bijna 7,5 kilometer meer dan in 1986-1987.

Een genuanceerder beeld verschijnt wanneer we de hoofdvervoerswijze bekijken. Voor ruim 62% van de verplaatsingen kruipen we achter het stuur van de auto. Van deze 9 miljoen verplaatsingen per dag gebeurt twee derden als chauffeur en een derde als passagier. In vergelijking met de periode 1986-1987 nam het aantal kilometers per wagen toe met respectievelijk 39% voor autobestuurders en 67% voor passagiers.

Het aantal afgelegde kilometers met de fiets of de bromfiets nam ook toe, maar dan wel met slechts 3% (van 1,7 km naar 1,8 km). Het openbaar vervoer en vooral de ouderwetse benenwagen werden minder

populair: het aantal afgelegde kilometers daalde op tram en bus met 12% en het aantal te voet afgelegde kilometers zelfs met 58%.

1 Woon-werkverplaatsingen

Ruim 35% van de Vlamingen pendelt dagelijks tussen huis en werk met de eigen wagen of met een bedrijfswagen. In de leeftijdsgroep 25-34 jaar is dat zelfs meer dan 60%. Misschien om hun kinderen naar de crèche of de school te brengen?

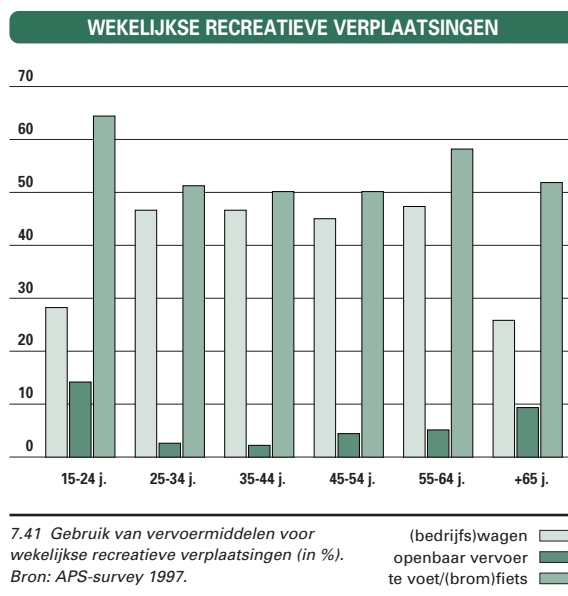
Van alle werkende Vlamingen gebruikt 60% dagelijks de eigen wagen, gaat bijna 9% dagelijks met bus, tram of metro en slechts 6,5% dagelijks met de trein. Tien procent gaat dagelijks te voet werken.

2 Recreatieve verplaatsingen

Bijna 40 procent van de Vlamingen gebruikt de wagen elke week voor recreatieve verplaatsingen. Vooral de jonge senioren (leeftijdsgroep 55-64 jaar) kunnen de auto maar moeilijk missen voor de wekelijkse recreatieve uitstap. Bus, tram en metro zijn het populairst bij de 15-24 jarigen en de 65-plussers. De trein scoort voor alle leeftijdsgroepen slecht: 6 op de 10 Vlamingen gebruiken de trein nooit voor een recreatieve uitstap, iets meer dan 30 procent een paar keer per jaar. De trein is populairst bij de 15-24 jarigen: bijna 40 procent gebruikt hem enkele keren per jaar.

3 Woon-winkelverplaatsingen

Het cliché wordt bevestigd: Vlamingen springen gemakkelijk in hun auto om een boodschap te doen.

Ruim 14% van de Vlamingen doet dat dagelijks. Nogal wat mensen gaan te voet (15%) of met de (brom)fiets (8%) naar de winkel. Vooral de leeftijdsgroep 25-34 kan niet zonder zijn auto: ruim 22% haalt zijn boodschappen elke dag met de wagen. Bijna een kwart van de senioren winkelt te voet. Ook de fiets is een populair vervoermiddel voor de 55-64 jarigen (14%).

Vervoersarmoede

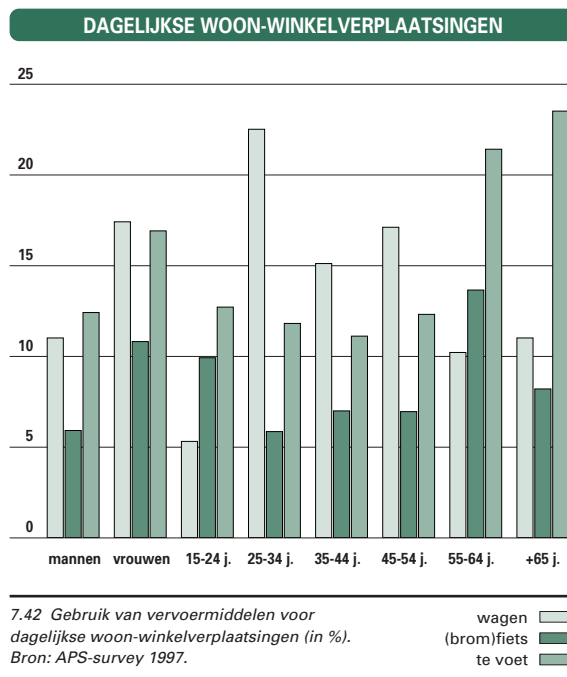
Bij gebrek aan een geschikte indicator is het moeilijk om het begrip vervoersarmoede te meten. Drie elementen kunnen zeker deel uitmaken van zo'n indicator: geslacht, bezit van een rijbewijs en statuut op de arbeidsmarkt.

Mannen verplaatsen zich meer dan vrouwen. Ze maken gemiddeld 2,9 verplaatsingen per dag, vrouwen maar 2,6 keer. Mannen verplaatsen zich ook verder. Ze leggen per dag ruim de helft meer kilometers af dan vrouwen: 41,6 kilometer tegenover 27,1 kilometer.

Ook het gebruik van verplaatsingsmiddelen verschilt duidelijk. Het aandeel fiets- en voetgangersverplaatsingen ligt bij vrouwen bijvoorbeeld hoger dan bij mannen. Bij mannen ligt het aandeel autoverplaatsingen dan weer hoger.

Globaal gesteld heeft ongeveer één Vlaming op drie geen rijbewijs en kan zich per definitie dus niet zelfstandig met de auto verplaatsen. Hij of zij gaat te voet, fietst, is autopassagier of neemt het openbaar vervoer. Of blijft thuis.

Globaal genomen ligt het rijbewijsbezit bij vrouwen 10% lager dan bij mannen. Uitgesproken verschillen

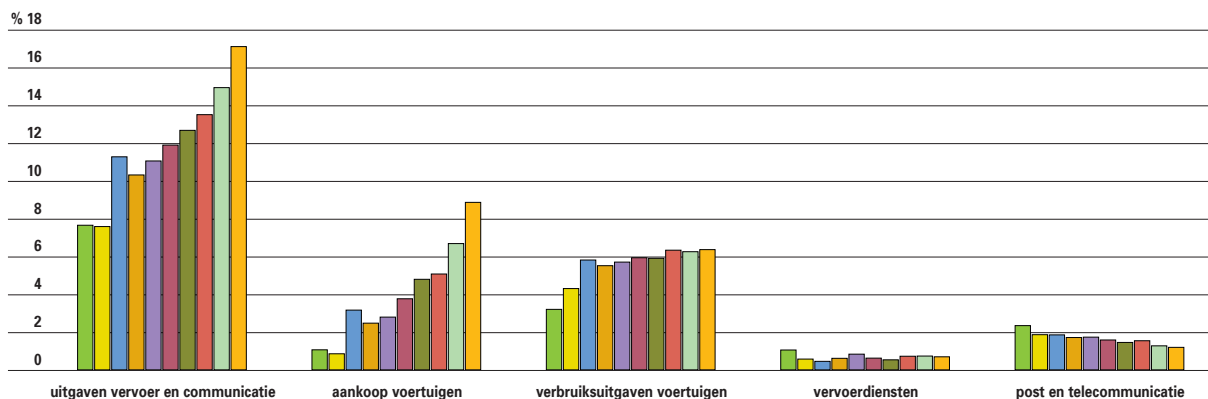
treffen we nog enkel aan bij de hogere leeftijdscategorieën.

Het rijbewijsbezit verschilt ook naargelang het arbeidsstatuut. Het relatief lage rijbewijsbezit bij werklozen valt het meest op: ruim een kwart onder hen kan niet achter het stuur.

Het statuut op de arbeidsmarkt speelt een belangrijke rol.

Zelfstandigen leggen ruim 70% van hun verplaatsingen af als autobestuurder. Bij bedienden en arbeiders ligt het aandeel om en bij de 60%. Daar tegen-

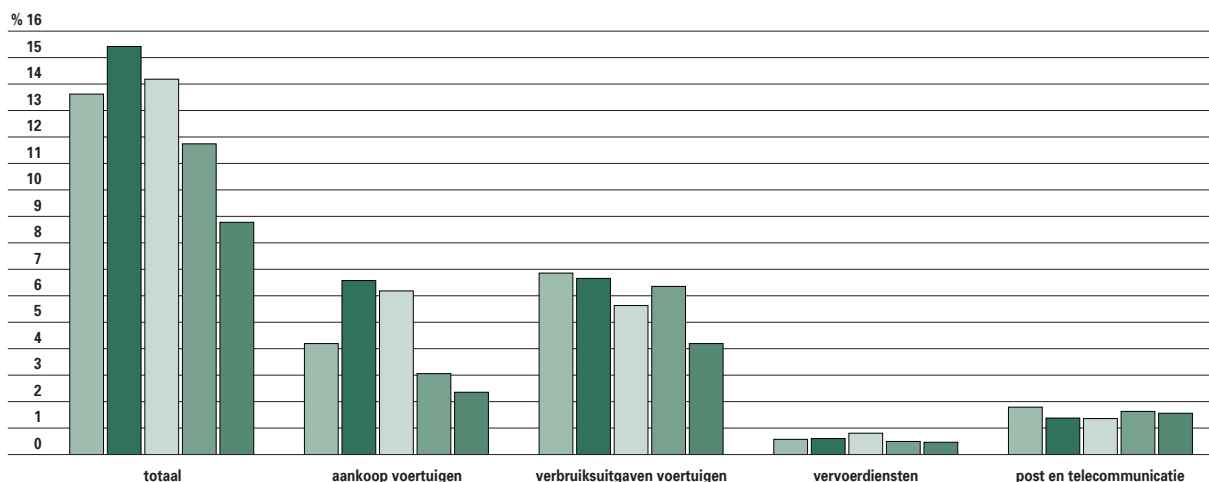
BESTEDINGEN VERVOER EN COMMUNICATIE

7.43 Bestedingen vervoer en communicatie (in % van de totale consumptie naar inkomensdecil).
Bron: NIS-huishoudbudgetonderzoek 1995-1996.

426.553 frank	1.171.936 frank
614.690 frank	1.342.825 frank
759.680 frank	1.535.689 frank
888.279 frank	1.792.224 frank
1.027.291 frank	2.434.274 frank

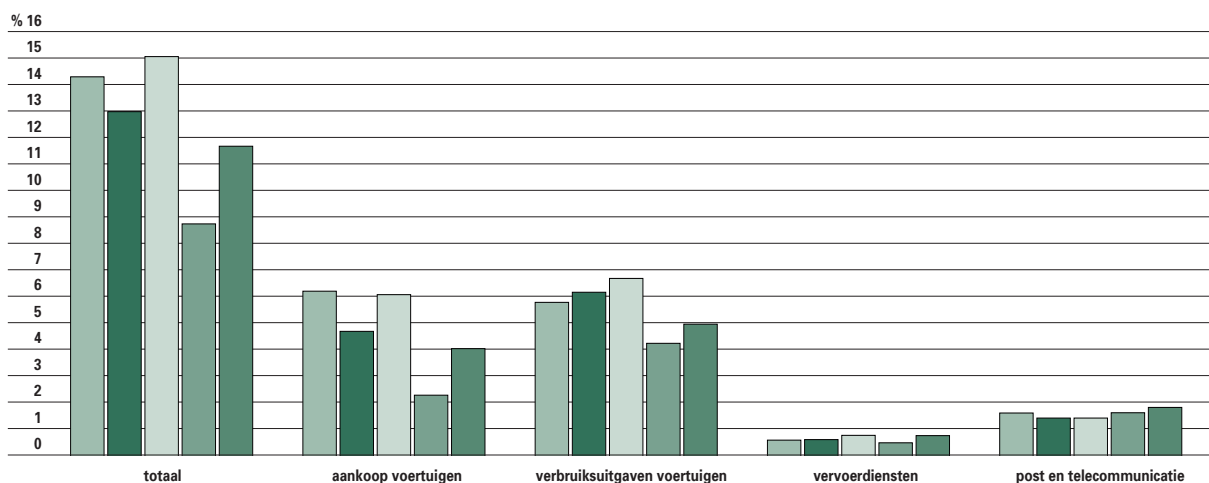
BESTEDINGEN VERVOER EN COMMUNICATIE - LEEFTIJD

7.44 Bestedingen vervoer en communicatie (in % van de totale consumptie) naar leeftijd.
Bron: NIS-huishoudbudgetonderzoek 1995-1996.

20-29 j. 50-59 j.
30-39 j. +60 j.
40-49 j.

BESTEDINGEN VERVOER EN COMMUNICATIE - BEROEPSSITUATIE

7.45 Bestedingen vervoer en communicatie (in % van de totale consumptie) naar beroepssituatie.
Bron: NIS-huishoudbudgetonderzoek 1995-1996.

zelfstandigen gepensioneerden
arbeiders niet-actieven
bedienden

over staat de groep niet-beroepsactieven met een beduidend lager percentage: tussen 47% bij werklozen en 32% bij thuiswerkenden.

De fiets heeft met 30,5% een belangrijk aandeel in de verplaatsing van studenten en scholieren.

Voor de andere groepen is dat beduidend minder het geval.

Voetgangersverplaatsingen spelen alleen een rol van betekenis bij gepensioneerden, thuiswerkenden, studenten en werklozen.

Bestedingen voor vervoer

De Vlamingen besteedden in 1995-96 gemiddeld 12,8% van hun consumptie-uitgaven aan vervoer en communicatie. Dit was net iets meer dan in 1987-1988 (12,4%).

Daarvan ging 35,5% naar de aankoop van voertuigen, 21,7% naar brandstof, 11,2% naar onderhoud en herstellingen en 11,0% naar telefoongesprekken.

7.3

Verkeersleefbaarheid

Mobiliteit is meer dan louter zich snel verplaatsen van punt a naar punt b. Een steeds belangrijker facet van mobiliteit is de verkeersleefbaarheid. Die leefbaarheid komt in het gedrang wanneer het verkeer de kwaliteit van onze leefomgeving aantast. Neveneffecten zijn bijvoorbeeld ruimtebeslag, milieu- en geluidshinder, barrièrevorming en versnippering. De Vlaamse overheid wil zowel de milieukundige als de ruimtelijke impact van mobiliteit zo goed mogelijk beheersen. Drie indicatoren vertellen meer over de evolutie van de verkeersleefbaarheid: emissies veroorzaakt door het wegverkeer, geluidshinder en versnippering veroorzaakt door infrastructuur.

Luchtverontreiniging

Het wegverkeer zorgt voor heel wat luchtverontreiniging. Elk jaar worden meer wagens ingeschreven, waardoor ook het verbruik aan brandstoffen alsnog stijgt. Technische ingrepen kunnen de verontreiniging enigszins binnen de perken houden. Maatregelen waren bijvoorbeeld de invoering van de driewegskatalysator (richtlijn 91/441/EEG) en het verminderen van loodgehalte in benzine en het zwavelgehalte in diesel. Deze ingrepen resulteerden al snel in een positief effect, dat echter ondertussen teniet werd gedaan door de voortdurende toename van het wegverkeer.

De emissies van het wegverkeer bestaan uit koolstofmonoxide en koolstofdioxide (CO en CO₂), zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxide (NO_x (NO₂)), vluchtige organische componenten (NMVOC), ammoniak (NH₃) en ethaan (CH₄) en stof. Ook zware metalen komen op deze manier in de lucht terecht.

Steeds meer verkeer jaagt ook de emissies van CO₂ de lucht in. De uitstoot van CO, NO_x (NO₂) en

NMVOC daalt doordat steeds meer wagens met een katalysator uitgerust zijn. Een negatief effect van die katalysator is echter dat de emissies van N₂O en NH₃ toenemen.

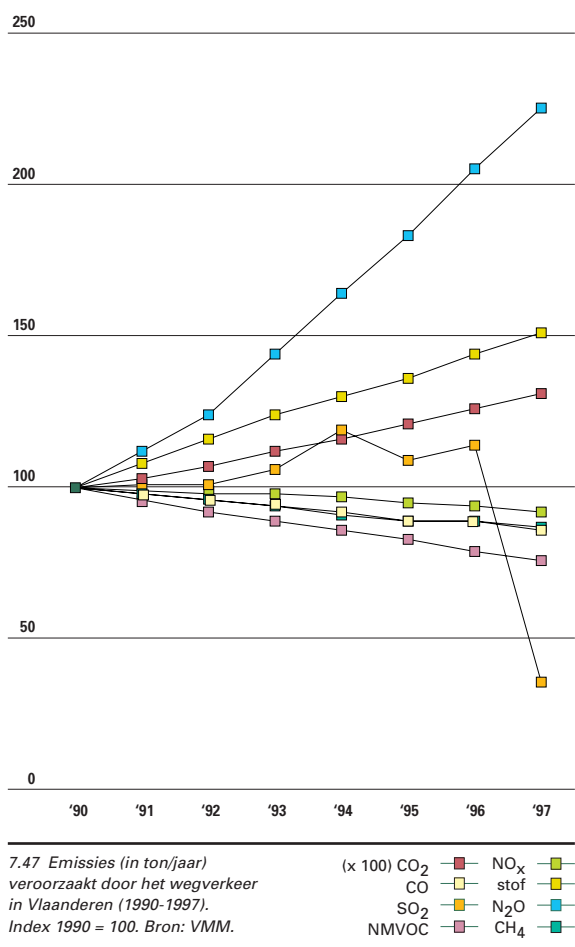
De emissies van lood blijven dalen als gevolg van het toenemende verbruik van loodvrije benzine. De invoering van zwavelarme diesel zorgt in 1997 voor een afname met circa 70% van de SO₂-emissies van.

EMISSIE ZWARE METALEN DOOR WEGVERKEER

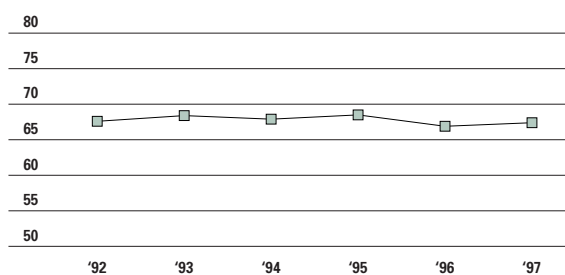
	Pb	Cd	Cu	Cr	Ni	Se	Zn
1990	174.000	44	7.447	219	307	44	4.380
1991	149.000	45	7.591	223	313	45	4.466
1992	143.000	46	7.755	228	319	46	4.562
1993	116.000	47	8.050	237	331	47	4.735
1994	84.000	49	8.329	245	343	49	4.899
1995	90.000	51	8.596	253	354	51	5.057
1996	76.000	53	8.943	263	368	53	5.261
1997	60.000	54	9.253	272	381	54	5.443

7.46 Emissies van zware metalen (kg/jaar) door het wegverkeer in Vlaanderen (1990-1997). Bron: VMM.

EMISSIES DOOR WEGVERKEER

GELUIDSIMMISSIES SNELWEGVERKEER

7.48 Geluidsimmissie door snelwegverkeer, in dB(A) (1992-1997). Bron: MIRA-T (1998).

Geluidshinder

Vlaanderen heeft een dicht wegennet, een hoge bevolkingsdichtheid en een sterk verspreide bebouwing. Daardoor is verkeerslawaai langs de gewestwe-

gen de meest voorkomende vorm van geluidshinder. De Vlaamse regering poogt die geluidshinder af te zwakken met geluidsschermen, gronddammen en aangepaste types van wegverhardingen. De bedoeling is om niet alleen het motorgeluid, maar ook het banden- of rolgeluid terug te schroeven.

Het rolgeluid wordt beïnvloed door de wegverharding en door het weer. Daarom wordt meer en meer gebruik gemaakt van zeer-open-asfaltverharding ("fluisterasfalt"), vooral waar voertuigen hogere snelheden halen.

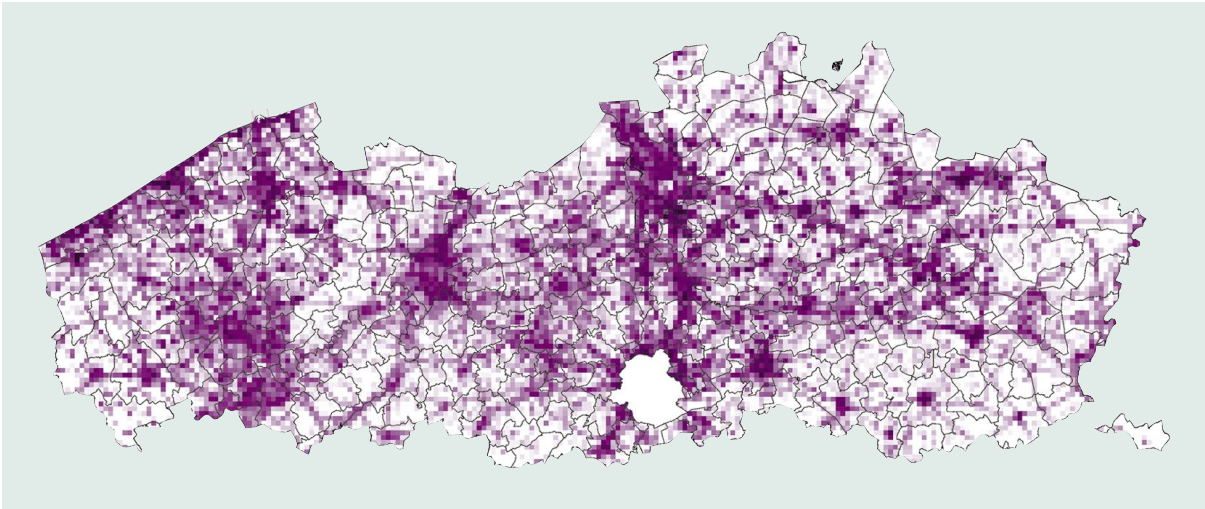
Absorberende geluidsschermen kunnen ook helpen. Op basis van een eerste, indicatieve inventarisatie naar potentiële lawaaihinder door de afdeling Wegenbouwkunde, werden in Vlaanderen de afgelopen 15 jaar op circa 165 plaatsen geluidsschermen geplaatst. Op die manier hebben ongeveer 13.500 woningen minder last van verkeerslawaai.

De inventaris levert 428 plaatsen in Vlaanderen op waar potentiële lawaaihinder mogelijk is. Volgens metingen zijn er een aantal plaatsen in Vlaanderen waar het geluidsniveau meer dan 80 dB(A) bedraagt. Op 4% van de plaatsen werd een niveau gemeten tussen 50-59 dB(A), in 11% van de geval-

GELUIDSWERENDE CONSTRUCTIES

		ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	VLAANDEREN
A-wegen	oppervlakte (m ²)	6.952	0	17.291	10.638	990	35.871
	woningen	3.310	251	2.877	1.791	218	8.447
N-wegen	oppervlakte (m ²)	0	520	5.166	0	0	5.686
	woningen	0	136	716	64	106	1.022
R-wegen	oppervlakte (m ²)	775	0	0	8.797	166	9.738
	woningen	1.587	0	0	2.362	89	4.038
Totaal	oppervlakte (m ²)	7.727	520	22.457	19.435	1.156	51.295
	woningen	4.897	387	3.593	4.217	413	13.507

7.49 Geluidswerende constructies op 1 augustus 1998. Bron: LIN, afdeling Wegenbouwkunde.

7.50 Versnipdingsindex voor verkeersinfrastructuur (Vlaanderen, 1995).
Bron: MIRA-T (1998).

zeer laag
zeer hoog

len tussen 60-64 dB(A), 36% tussen 65-69 dB(A), 30% tussen 70-74 dB(A) en op 17% plaatsen tussen 75-79 dB(A).

In het milieu-en natuurrapport Vlaanderen (1998) worden twee indicatoren gehanteerd om de geluidshinderproblematiek in kaart te brengen.

Het percentage van de Vlaamse bevolking dat blootgesteld is aan het vliegtuiggeluid rond de luchthaven van Zaventem binnen de berekende 60 dB(A)-contour daalde van 0,88% in 1990 naar 0,69% in 1996.

Een tweede indicator is het verloop van de geluidsmissie door snelwegverkeer in Vlaanderen. Deze kende in 1997 een lichte stijging. Aangezien het om slechts één meetpost langs de E40 gaat, is dit gegeven niet meer dan een indicatie.

Versnippering

De dichte verkeersinfrastructuur doorsnijdt op tal van plaatsen de open ruimte. Nieuwe transportinfrastructuur en drukker verkeer hebben een barrière-effect en een versnipperende werking. Hoe erg die versnippering is, hangt af van het soort infrastructuur. Spoorwegen hebben een kleinere dichtheid dan wegen, maar ze zorgen wel voor een grotere visuele versnippering. Wegen hebben een veel grotere dichtheid en versnipperen het sterkst.

Meer doorgangen (bijvoorbeeld wildtunnels) en oversteekplaatsen kunnen de effecten van versnippering milderden. Het categoriseren en optimaliseren

van de bestaande verkeersinfrastructuur past in deze filosofie.

De versnipdingsindex geeft een beeld van de versnippering veroorzaakt door verkeersinfrastructuur.

Deze indicator meet de lengte van de versnipdingen van de 'niet-bebouwde open ruimte' door wegen, spoorwegen en waterwegen. De indicator toont duidelijk de grote verbindingssassen tussen de Vlaamse steden en rond de stadskernen.

Ook de kuststreek en de regio Mol-Lommel-Overpelt/Neerpelt scoren hoog. Veel minder versneden gebieden zijn een aantal grenszones of uithoeken van Vlaanderen, zoals het West-Vlaamse Heuvelland, de Vlaamse Ardennen, het Meetjesland, het Land van Waas, de uitlopers van de Noorderkempen, noordoostelijk Limburg en in mindere mate Haspengouw.

7.4 Verkeersveiligheid

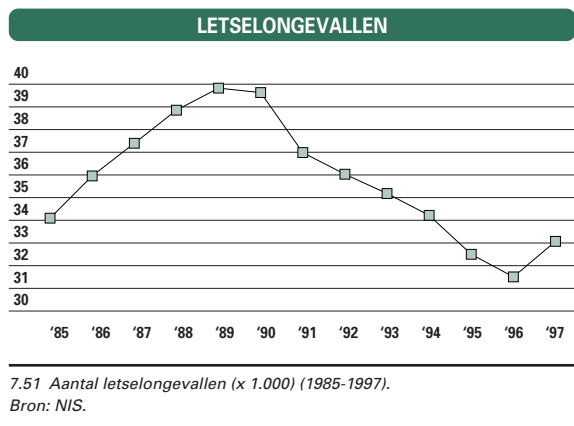
Het verkeer eist elk jaar haar slachtoffers. Vlaanderen scoort Europees gezien niet bijzonder goed. Landen als Zweden, Groot-Brittannië, Nederland en Denemarken halen veel betere cijfers. De situatie daar bewijst dat ook de Vlaamse situatie nog kan verbeteren. Het is dan ook de vaste wil van de Vlaamse regering om het verkeer veiliger te maken en op Europees topniveau te brengen.

De trend is positief. Toch blijft de economische en menselijke schade door de verkeersonveiligheid in de tientallen miljarden frank lopen.

We benaderen de verkeersveiligheid vanuit drie invalshoeken: het aantal letselongevallen, het aantal verkeersslachtoffers en de investeringen in leefbare doortochten.

Letselongevallen

Het aantal letselongevallen steeg tussen 1985 en 1989 van 34.000 naar bijna 40.000. Tussen 1990 en 1996 was er een dalende trend. Het aantal ongevallen daalde in die periode tot 31.500. In 1997 zien we voor het eerst opnieuw een stijging tot 33.050 letselongevallen

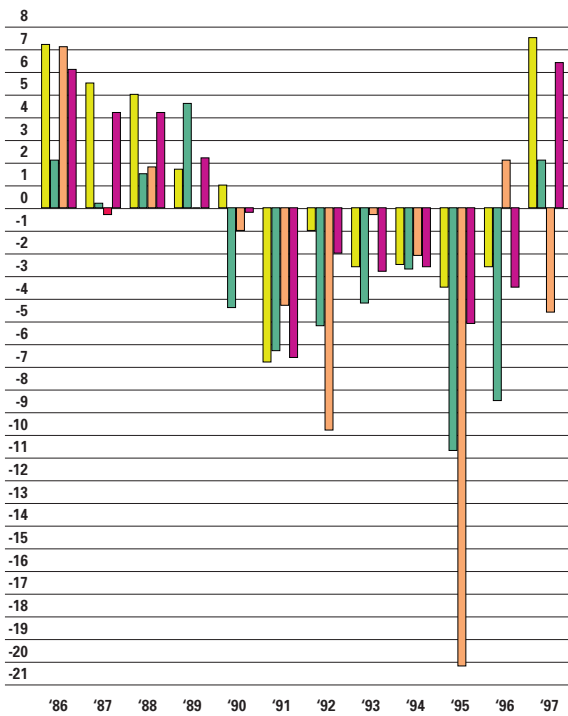

Verkeersslachtoffers

Vanaf 1990 nam het aantal verkeersslachtoffers af. Sindsdien is er jaarlijks een daling. Deze positieve trend zette zich door tot in 1996. In 1997 was er opnieuw een stijging tot 46.476 slachtoffers. Het aantal doden en dodelijk gewonden kent een dalende trend. Na de sterke daling in 1995 met 21%, en de lichte stijging in 1996 was er een daling tot 751 doden in 1997, het laagste cijfer ooit. Het aantal licht gewonden steeg in 1997 evenwel met 7,5% tot 38.367, het aantal ernstig gewonden steeg licht met 2,1% (7.358).

In vergelijking met de andere Europese landen doet Vlaanderen het niet echt goed: we nemen een zesde plaats in wanneer we het aantal verkeersdoden per 10.000 inwoners berekenen. Alleen Portugal, Griekenland, Luxemburg, Spanje en Frankrijk doen het slechter. In vergelijking met 1990 is dit wel een betere klassering. Toen bekleedde Vlaanderen nog de voorlaatste plaats binnen de Europese Unie. Tussen 1987 en 1996 is het aandeel van de slachtoffers in de leeftijdscategorie 25-59 jaar gestegen

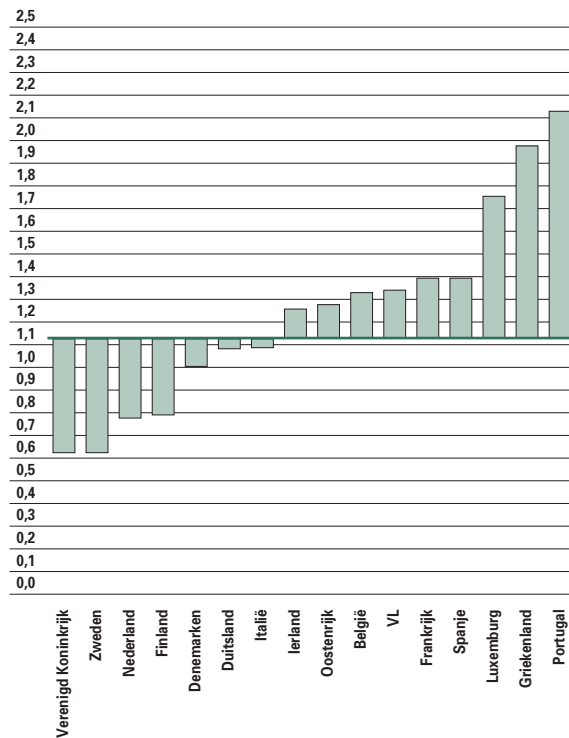
VERKEERSSLACHTOFFERS

7.52 Aantal verkeersslachtoffers - evolutie t.o.v. het voorgaande jaar in % (1986-1997).
Bron: NIS.

licht gewonden
ernstig gewonden
doden en dodelijk gewonden
totaal

VERKEERSDODEN

7.53 Aantal verkeersdoden per 10.000 inwoners en evolutie (1990-1996) van het aantal verkeersdoden in de landen van de Europese Unie.
Bron: Europese Commissie, DGVII.

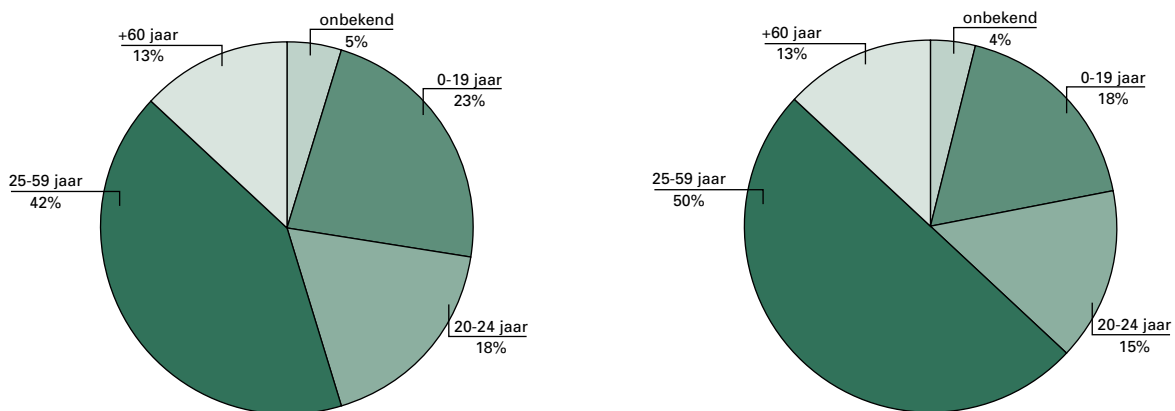
1996
EU-gemiddelde

van 42% naar 50%. De andere leeftijdsklassen daalden allemaal, met de grootste verschuiving bij de 0-19 jarigen. Vanwaar deze daling? Ofwel doordat kinderen en jongeren minder aan het verkeer deel-

nemen, ofwel omdat ze overgeschakeld zijn op veiliger vervoermiddelen.

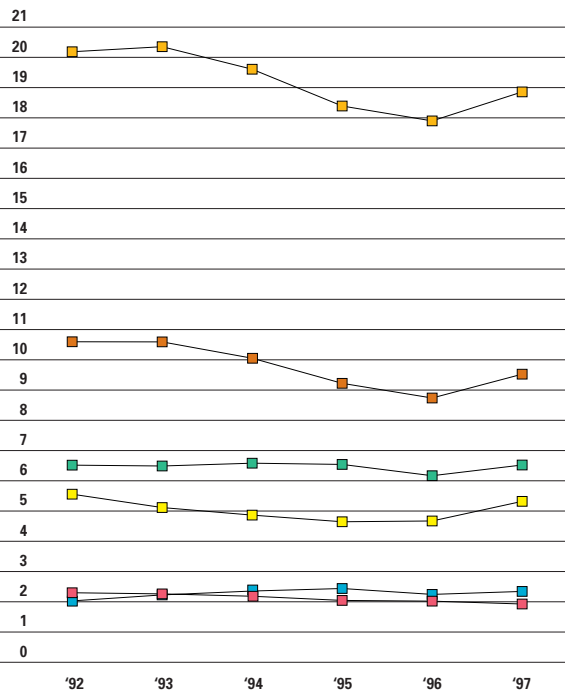
Ook in 1997 waren vooral de bestuurders van personenwagens slachtoffer van ongevallen (41%).

DODEN EN ERNSTIG GEWONDEN

7.54 Aandeel van de leeftijdscategorieën in het totale aantal doden en ernstig gewonden, 1987 (links) en 1996 (rechts), België. Bron: NIS.

VERKEERSSLACHTOFFERS

7.55 Evolutie aantal slachtoffers naar weggebruiker (1992-1997) (x 1.000). Bron: NIS.

Toch daalt in absolute cijfers het aantal slachtoffers in deze categorie. Eenzelfde dalende tendens vinden we bij de passagiers van personenwagens, fietsers en bromfietsers. Bij de voetgangers is er zelfs een stelsmatige daling merkbaar. Alleen bij de motorfietsers vallen er nog steeds meer slachtoffers.

Voetgangers en fietsers blijven een bijzonder kwetsbare groep. De zwakke weggebruikers vertegenwoordigen 18% van de verkeersslachtoffers. Vooral voetgangers lopen ernstige verwondingen op: 25% raken ernstig gewond en 3% overlijdt zelfs.

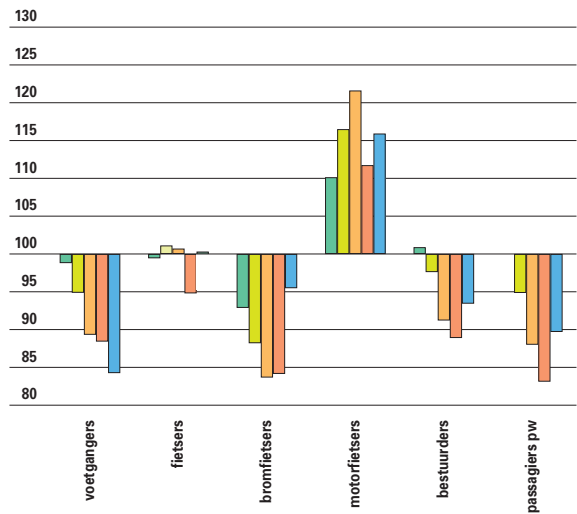
De cijfers tonen aan dat de bestuurders van personenwagens beter beschermd zijn: het aandeel zwaar gewonden bedraagt 14,9%, het aandeel doden slechts 1,7%.

Leefbare doortochten

In Vlaanderen zijn tientallen plaatsen aan te wijzen waar gewestwegen de bebouwde kom binnenlopen zonder dat de structuur van de weg aangepast werd. Dat is bijna vragen om hoge snelheden en veel verkeersdruk. De auto is er dus koning, hoewel voetgangers en fietsers in de bebouwde kom essentiële verkeersdeelnemers zijn.

Sinds 1989 wordt bij de heraanleg van wegen in

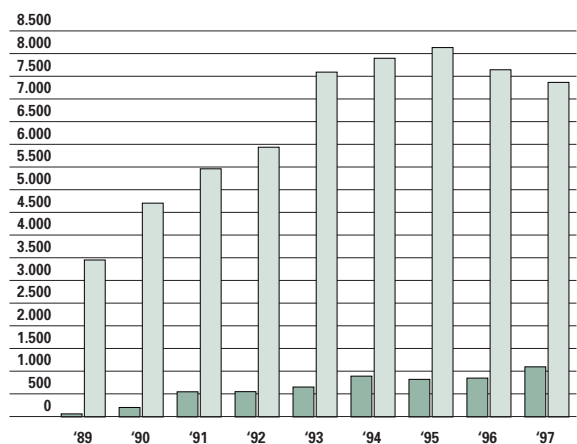
SLACHTOFFERS NAAR WEGGEBRUIKER

7.56 Evolutie aantal dodelijke slachtoffers naar weggebruiker (1992 = 100). Bron: NIS.

bebouwde kommen rekening gehouden met het evenwicht tussen de verkeersfunctie en de verblijfsfunctie van de weg. Het programma 'leefbare doortochten' heeft ongetwijfeld bijgedragen aan de daling van het aantal ongevallen. Voor de heraanleg van wegen in bebouwde kommen werd in 1996 857 miljoen frank uitgetrokken. Dit vertegenwoordigt 10% van de totale investeringen in wegen. Uit een behoeftenanalyse van het departement Leefmilieu en Infrastructuur, blijkt dat sinds 1989 ongeveer 20% van de doortochten heringericht is.

INVESTERINGEN IN LEEFBARE DOORTOCHTEN

7.57 Investerings in leefbare doortochten (in miljoen BEF). Bron: LIN, afdeling Wegenbeleid en -beheer.

Een aantal doortochten werd van nabij geëvalueerd. Daaruit blijkt onder andere dat niet alleen het aantal ongevallen maar ook de ernst van de ongevallen is afgenomen. Bovendien ervaart de weggebruiker de nieuwe situatie als veiliger. Fietsen wordt over het algemeen aangenamer en voetgangers kunnen een stuk gemakkelijker en veiliger de weg oversteken.

VOOR MEER INFORMATIE

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Leefmilieu en Infrastructuur, afdeling Personenvervoer en luchthavens, *Jaarverslag 1996 Vlaamse regionale Luchthavens*
Koninkrijk België, ministerie van Verkeer en Infrastructuur, *Verkeer en vervoer in België - statistiek*, 26ste uitgave, 1995
Belgisch Instituut voor Verkeersveiligheid, *Jaarverslag Verkeersveiligheid*, 1996
De Lijn, *Jaarverslag 1997*

NMBS, *Statistisch Jaarboek 1997*
SERV, Vlaamse Havencommissie, *Jaarverslag 1997*
ministerie van Verkeer en Infrastructuur, dienst voor Regeling der Binnenvaart, *Jaarverslag 1997*, Antwerpen, juni 1998
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Leefmilieu en Infrastructuur, Mobiliteitscel, *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen*, april 1996

Definities

Bereikbaarheid

De mate waarin een bepaalde bestemmingsplaats tegen een specifieke weerstand (tijd/kosten) vanuit verschillende potentiële herkomstgebieden kan bereikt worden.

Verkeersinfrastructuur

De materiële en ruimtelijke inrichting voor de afhandeling van voertuigen en personen. Deze inrichting kan puntsgewijs (havens, stations, enz.) of netvormig (wegennet, spoorwegennet, enz.) zijn. De gebruiksmogelijkheden van een specifieke verkeersinfrastructuur zijn beperkt tot de capaciteit, zijnde de maximale hoeveelheid verkeer die bij een bepaald afwikkelingsniveau hoort.

Vervoermiddelen

Alle mobiele investeringsgoederen zoals wegvoertuigen, schepen, spoorwagematerieel, vliegtuigen, fietsen, trams, bussen, enz.

Reizigerskilometer

Totaal door alle reizigers afgelegde km.

Transportmodus

Vervoermiddel (te voet, fiets, auto, trein, bus,...).

Tonkilometer

Totaal aantal vervoerde ton vermenigvuldigd met het aantal afgelegde kilometers.

Luchtverontreiniging

Het inventariseren van de luchtverontreiniging veroorzaakt door het wegverkeer wordt opgesplitst in twee gedeelten. Het eerste gedeelte omvat de emissie van de zogenoemde lijnbronnen. Dit zijn alle grote verkeerswegen waarvoor verkeersstellingen voorhanden zijn. Het tweede deel behelst het verkeer op alle andere wegen. Dit zijn dus gemeentelijke wegen en het verkeer in de agglomeraties waarvoor geen tellingen beschikbaar zijn. Dit gedeelte krijgt de naam oppervlakteverkeer.

Letselongevallen

Het aantal verkeersongevallen vastgesteld door de politie of rijkswacht die plaatsgrijpen op de openbare weg en een lichamelijke letsel tot gevolg hebben. Een ongeval tussen twee of meer weggebruikers wordt beschouwd als één ongeval. Zij worden als representatief beschouwd voor het hele fenomeen van de verkeersongevallen. Voor elk letselongeval gebeuren statistisch gezien nog eens 7 à 8 ongevallen met enkel materiële schade (blikshade). Ongevallen met enkel materiële schade worden niet meer in de statistieken opgenomen sedert 1973. Aanrijdingen op private terreinen werden nooit opgenomen.

Verkeersslachtoffers

- **doden:** elke persoon die ter plaatse, vóór opname in het ziekenhuis of binnen de dertig dagen na het ongeval, overlijdt.
- **ernstig gewonden:** elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en wiens toestand zodanig is dat een opname voor meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **licht gewonden:** elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Leefbare doortocht

Programma gericht op het realiseren van een groter evenwicht tussen de verkeers- en de verblijfsfunctie van een weg met bijzondere aandacht voor de verkeersveiligheid.

db(A)

Logaritmische grootheid voor de geluidssterkte of geluidsniveau (decibel).

8. Vlaanderen internationaal

Blikvangers

- Vlaanderen wordt steeds actiever op internationaal vlak. Naast het afsluiten van internationale overeenkomsten werd het voorbije jaar de betrokkenheid bij internationale organisaties fors verhoogd. *(zie ill. 8.5)*
- Ontwikkelingssamenwerking mag dan nog een federale bevoegdheid zijn, toch neemt Vlaanderen zelf ook stappen om de duurzame ontwikkeling in de wereld te bevorderen. Alvast het beschikbare budget werd op drie jaar tijd meer dan verdrievoudigd. *(zie ill. 8.6)*
- Vlaamse bedrijven blijven actief rond export. In 1997 werden meer dan vijfduizend steunaanvragen ingediend en dit overwegend voor deelname aan beurzen, prospectie en projectreizen. *(zie ill. 8.10)* Van de buitenlandse investeerders in Vlaanderen is driekwart Europees met Nederland en Duitsland als koplopers. *(zie ill. 8.16)*
- Het Vlaamse buitenlandse beleid wordt mee gekleurd door het uitdragen van eigen culturele producten. Voor sommige cultuuruitingen stelt dit geen problemen (dans, beeldende kunst,...). Voor de letteren is dit – gezien de taalbarrières – niet vanzelfsprekend. Vandaar een actief vertaalbeleid dat Vlaanderen samen met Nederland heeft uitgewerkt. *(zie ill. 8.17)*
- Vlaanderen kan steeds meer terugvallen op Europese steun o.a. vanuit het Europees Sociaal Fonds en het Fonds voor Regionale Ontwikkeling. De Vlaamse cofinanciering voor regionale ontwikkeling is het jongste decennium bijna verdrievoudigd.
- Steeds meer Vlaamse jongeren maken gebruik van Europese programma's en dit zowel in het kader van hun opleiding als in het kader van het jeugd- of vrijwilligerswerk. *(zie ill. 8.31 en 8.37)*

8.1

Internationale oriëntatie van Vlaanderen

Vlaanderen beweegt zich op het internationale forum en gaat autonoom relaties aan met andere landen en regio's. Hoe vaak en met welke verdragspartners Vlaanderen overeenkomsten afsluit, is tekenend voor de internationale oriëntatie. Veel beslissingen die een directe weerslag hebben op ons leefmilieu, de arbeidsverhoudingen, het onderwijs en andere belangrijke domeinen, worden voorbereid en genomen in multilaterale organisaties. De graad van participatie hierin zegt veel over de internationale rol van Vlaanderen. Net als de mate waarin Vlaanderen financieel bijdraagt tot de internationale instellingen en de internationale solidariteit.

Internationale overeenkomsten

Internationale overeenkomsten zijn er van diverse types, zowel met landen als met regio's. Sinds 1993 is Vlaanderen bevoegd om zelfstandig exclusieve verdragen te sluiten met buitenlandse partners.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN		
	EXCLUSIEVE VERDRAGEN*	GEMENGDE VERDRAGEN**
Bilateraal	15	23
Multilateraal	4	41
BLEU	-	57
Europese Unie	-	60
Raad van Europa	-	3
Totaal	19	184

8.1 Aantal exclusieve en gemengde verdragen waarbij Vlaanderen betrokken is op 10 juli 1998. Bron: COO, ABB.

* Verdragen waarvoor de Vlaamse regering, sinds de inwerkingtreding van de jongste staatshervorming, exclusief bevoegd is.

** Verdragen rond aangelegenheden waarvoor zowel de federale als de Vlaamse overheid bevoegd zijn.

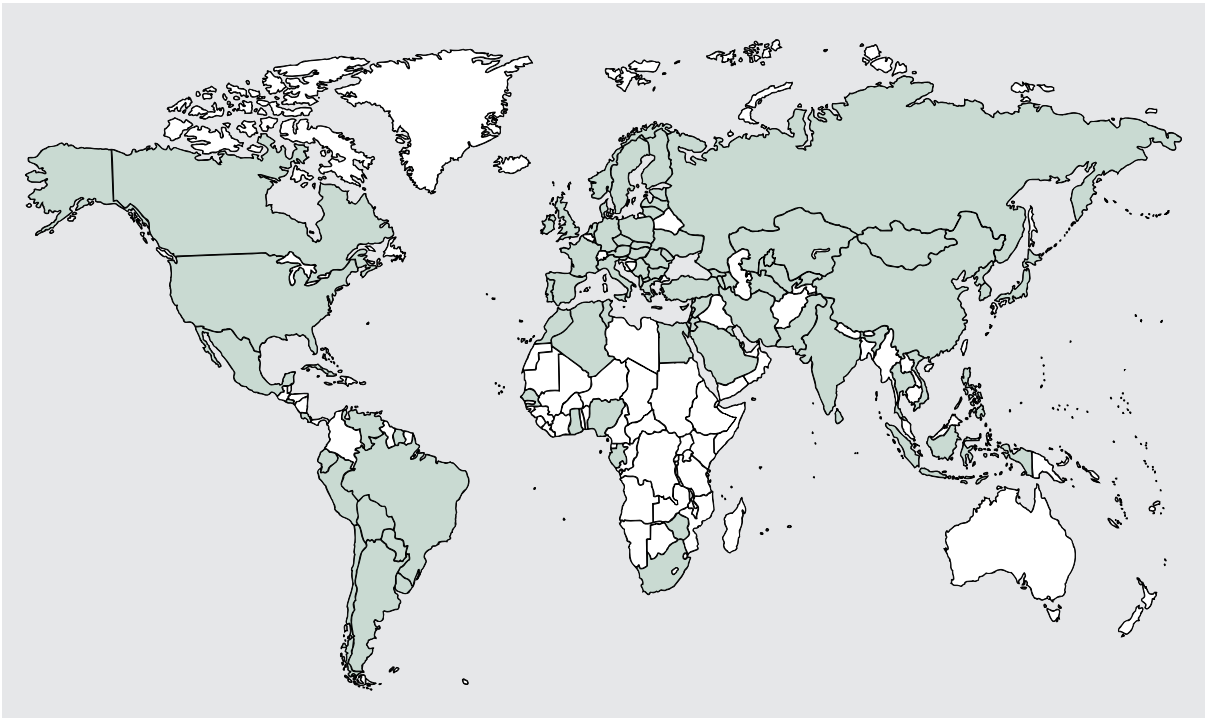
Toch blijft het leeuwendeel van de overeenkomsten (zo'n 90%) gemengd, d.w.z. samen met de federale overheid. Dit type van overeenkomsten steeg het laatste jaar (van 140 tot 184), terwijl het aantal exclusieve overeenkomsten een status quo vertoont.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN		
	CULTURELE AKKOORDEN*	INTENTIEVERKLARINGEN EN TRANSNATIONALE CONTRACTEN**
Europa	21	33
Afrika	6	13
Azië	10	9
Amerika	9	6
Andere	-	5
Totaal	46	66

8.2 Aantal culturele akkoorden, intentieverklaringen en transnationale contracten waarbij Vlaanderen betrokken is op 10 juli 1998. Bron: COO, ABB.
* Verdragen die door de federale overheid gesloten zijn, voor de jongste staatshervorming, en die materies betreffen waar gemeenschappen en gewesten voor bevoegd zijn.

** Intentieverklaringen zijn teksten met een louter politiek karakter zonder juridische waarde. Transnationale contracten zijn verbintenissen tussen 2 staten/regio's waarvan tenminste 1 geen bevoegdheid heeft om verdragen te sluiten.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

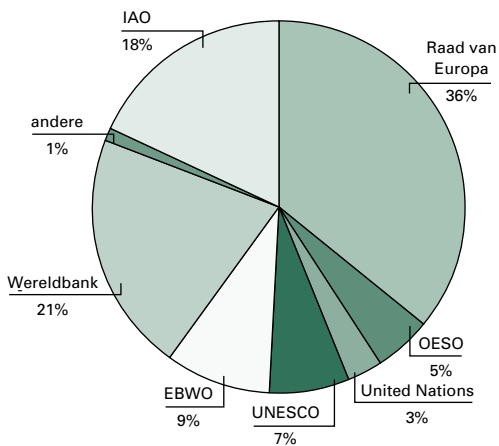
8.3 Overzicht van landen (lichtgroene kleur) die een of andere vorm van samenwerking met Vlaanderen hebben aangegaan, stand van zaken op 10 juli 1998. Bron: COO, ABB.

Internationale organisaties

Vlaanderen wordt steeds actiever binnen internationale organisaties. Daar speelt het rechtstreeks een

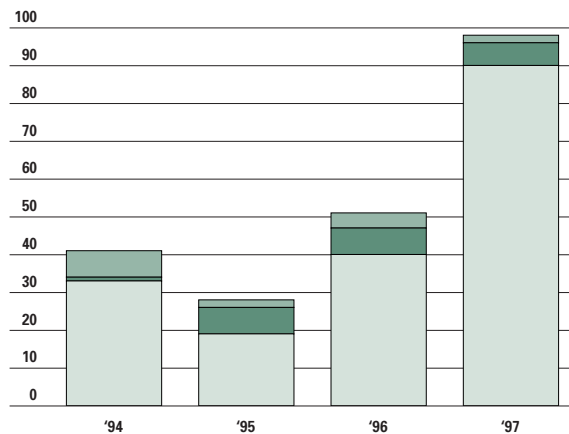
rol in het beleid, de voorbereiding en de uitvoering van concrete projecten en programma's. Tekenend voor deze evolutie is de stijging van de Vlaamse bijdrage aan multilaterale samenwerking: van 40,8

GOUVERNEMENTELE MULTILATERALE ORGANISATIES

8.4 Verdeling van de bestedingen door Vlaanderen gedaan over verschillende gouvernementele multilaterale organisaties, in %, 1994-1997. Bron: COO, ABB.

INTERNATIONALE ORGANISATIES

8.5 Multilaterale bestedingen door de Vlaamse overheid in het raam van de samenwerking met internationale organisaties, in miljoen frank, 1994-1997. Bron: COO, ABB.

andere organisaties
niet-gouvernementele organisaties
gouvernementele organisaties

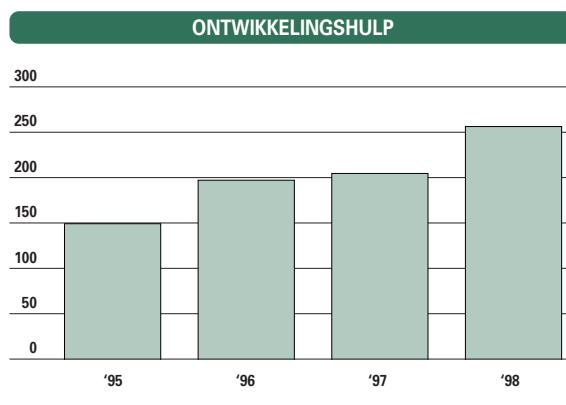
miljoen frank in 1994 naar 96,7 miljoen frank in 1997. De hoofdbrok van dit geld gaat naar gouvernementele organisaties zoals de Raad van Europa, de Wereldbank en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO).

Internationale solidariteit

Ontwikkelingssamenwerking is nog altijd een federale bevoegdheid. Dit neemt niet weg dat Vlaanderen eigen stappen onderneemt om de duurzame ontwikkeling in de wereld te bevorderen.

Kenschetsend voor deze eigen bijdrage is de stijging van de ontwikkelingshulp in 1998: 256,1 miljoen frank, een budget dat in 1995 nog 150 miljoen frank bedroeg. Dit is een stijging met 70,7%.

Vlaanderen zet bijvoorbeeld eigen programma's op via bilaterale akkoorden, internationale organisaties, Vlaamse universiteiten en de Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand (VVOB). De Vlaamse overheid kan initiatieven financieren die leiden tot samenwerking met de Derde Wereld. Daarnaast worden er projecten opgezet om de Vlaamse bevolking bewust te maken van de ontwikkelingsproblematiek. Sinds 1994 maakt de Vlaamse overheid jaarlijks een krediet vrij om aan sensibilisering te doen en ontwikkelingsprojecten te ondersteunen, voornamelijk in Zuid-Afrika.

8.6 Vlaamse kredieten voor hulp aan landen in ontwikkeling en humanitaire bijstand, in miljoen frank, 1995-1998. Bron: COO, ABB.

Vlaanderen verleent ook humanitaire bijstand aan landen in nood. Deze bijstand omvat noodhulp aan slachtoffers van conflicten of natuurrampen, ondersteuning van vluchtelingen en voedselhulp aan de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. De hulpacties worden meestal uitgevoerd door gespecialiseerde instanties zoals Artsen Zonder Grenzen en het Rode Kruis. De laatste jaren steunde Vlaanderen voornamelijk hulporganisaties die actief waren in ex-Joegoslavië en Rwanda. In 1997 werd ook noodhulp gegeven aan de slachtoffers van de overstromingen in Polen.

8.2

Vlaamse vertegenwoordiging in het buitenland

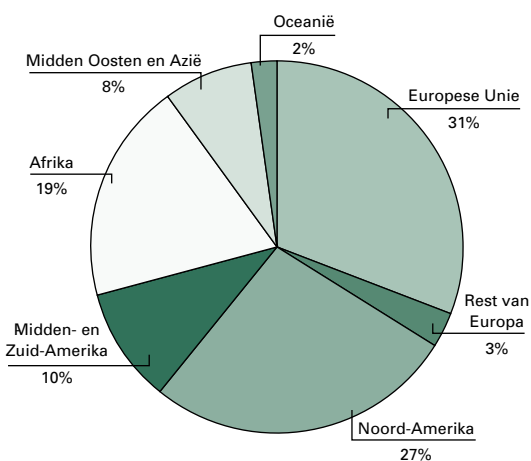
Geen slagvaardig internationaal optreden zonder een goede samenwerking tussen alle Vlaamse vertegenwoordigers in het buitenland. De Vlamingen die in het buitenland werken, zijn in wezen allemaal ambassadeurs van Vlaanderen. Zij effenen het pad voor de officiële vertegenwoordigers. Zo zijn er de attachés van de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse economische vertegenwoordigers, de investeringsprospectoren, de technologisch attachés, de vertegenwoordigers van de Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserij-Marketing VLAM en de toeristische promotiediensten. Waar mogelijk, vestigen zij zich ook samen om nog krachtiger naar buiten te komen.

Vlamingen in de wereld

Hoeveel Vlamingen leven en werken er in het buitenland? Dat blijft gissen, want deze gegevens worden nergens verplicht geregistreerd. De instelling

van openbaar nut Vlamingen in de Wereld (VIW) werkt aan een inventaris van Vlamingen in het buitenland. Deze inventaris bevatte op 28 augustus 1998 16.173 adressen in 143 landen. Let wel, het gaat enkel om landgenoten die met VIW contact hebben gehad.

VLAMINGEN IN DE WERELD

8.7 Spreiding van Vlamingen in het buitenland, in %, op 28 augustus 1998. Bron: Vlamingen in de Wereld.

Officieel netwerk van Vlaamse vertegenwoordigers

Sinds Vlaanderen naar buiten treedt als een volwaardige internationale partner is de officiële vertegenwoordiging in het buitenland merkbaar gegroeid. Deze vertegenwoordiging is divers van aard en wereldwijd verspreid. Zij verloopt via verschillende netwerken. Op termijn wil men komen tot één netwerk waarin de gespecialiseerde netwerken elkaar soepel aanvullen. In november 1994 opende Vlaanderen zijn eerste geïntegreerd centrum van vertegenwoordiging in Oostenrijk. De nieuwe trend komt het best tot uiting in Wenen. In het Vlaams Huis in Wenen zijn alle vertegenwoordigers onder één dak samengebracht: de kantoren van de attaché van de Vlaamse Gemeenschap, de economische vertegenwoordiger en de vertegen-

woordiger van Toerisme Vlaanderen. Zo krijgt Vlaanderen een duidelijker profiel en verloopt de coördinatie van de diensten vlotter. Er zijn plannen voor een soortgelijke integratie in Den Haag en Berlijn.

1 Attachés van Vlaanderen

Momenteel zijn er vijf attachés van de Vlaamse Gemeenschap. Zij maken deel uit van de administratie Buitenlands Beleid. Zij vertegenwoordigen Vlaanderen diplomatiek in Wenen-Praag-Budapest, in Den Haag, Washington, Tokio en de Europese Unie. In de toekomst komen er ook attachés in Johannesburg, Parijs en Berlijn. Hun werkterrein bestrijkt alle domeinen die tot de bevoegdheid van de Vlaamse regering behoren, met uitzondering van het aantrekken van de buitenlandse investeringen en het promoten van export en toerisme. De attaché verschaft doelgerichte informatie over Vlaanderen aan de lokale instanties. Daarnaast informeert hij zich over de mogelijkheden tot samenwerking met Vlaanderen op zijn werkterrein.

2 Vlaamse economische vertegenwoordigers

In augustus 1998 beschikte Export Vlaanderen over een netwerk van 66 Vlaamse economische vertegenwoordigers en handelssecretarissen die wereldwijd gestationeerd zijn. Dit netwerk moet de komende jaren nog uitbreiden tot 91 vertegenwoordigers met 73 verschillende standplaatsen. Zo wordt de aanwezigheid van Vlaanderen in de Europese Unie verzekerd, terwijl er buiten Europa een versterking gepland is naar groeimarkten. De uitbreiding mikt vooral op Oost-Europa, Zuid-Oost-Azië en Latijns-Amerika. Een voorname taak van de vertegenwoordiger is het opsporen van exportkansen. Hij signaleert belangrijke marktevoluties, wint nuttige informatie in, knoopt contacten met handelspartners aan, doktert commerciële samenwerkingsvormen uit en organiseert trefdagen en zendingen.

3 Vlaamse investeringsprospectoren en technologisch attaché

Net als vorig jaar beschikt de dienst Investeren Vlaanderen (DIV) in 1998 over acht investeringsprospectoren. Zij zijn gevestigd in Boston, Chicago, Dallas, San Francisco, Tokio, Singapore en Brussel. Hun voornaamste opdracht is kandidaat-investeerders opsporen en hen ervan overtuigen dat Vlaanderen een uitstekende investeringsregio is.

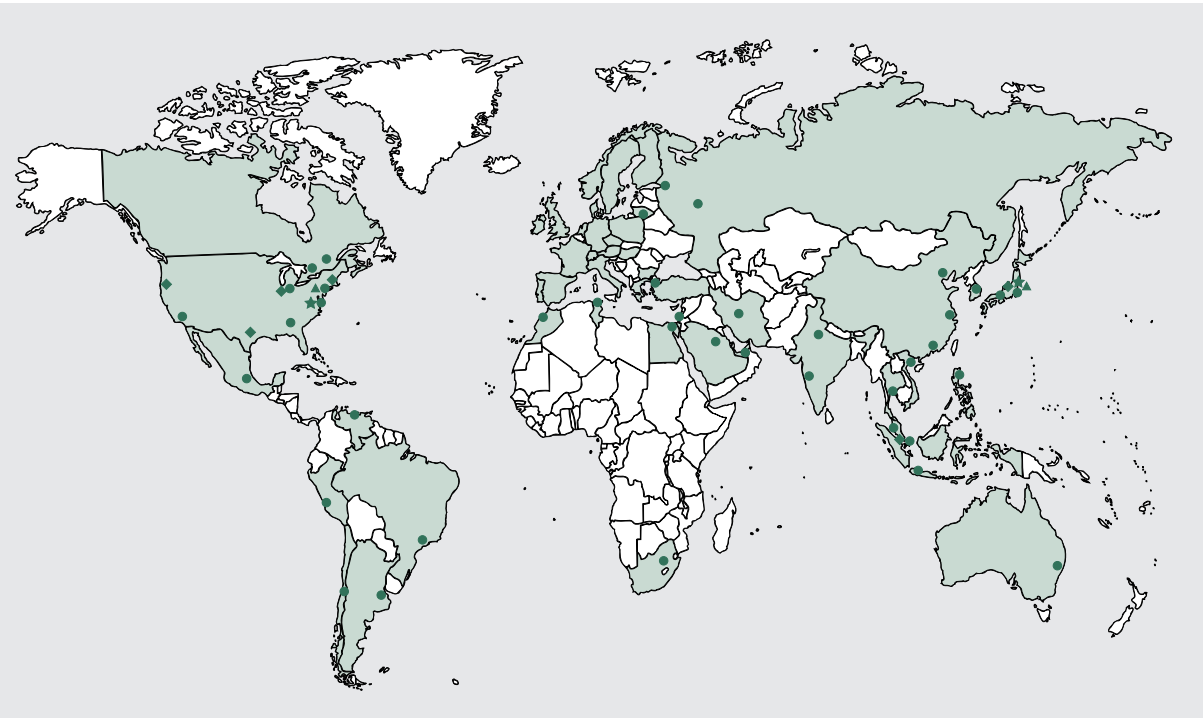
De technologisch attaché heeft zijn basis in Tokio. Hij staat in voor het contacteren, informeren en begeleiden van kandidaat-investeerders in kennisintensieve sectoren om op die manier de overdracht van technologie te bevorderen.

4 Toeristische en landbouwpromotie

Toerisme Vlaanderen promoot Vlaanderen en Brussel-Hoofdstad als attractieve vakantiebestemmingen. Deze instelling verspreidt informatie en ontfermt zich over de vestiging en de exploitatie van toeristische onthaal- en promotiekantoren. Het Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserij-Marketing (VLAM) is een organisatie naar privaat recht die instaat voor de promotie van de primaire sector in binnen- en buitenland. Het VLAM spitst zich toe op contacten met de distribute. Het heeft twee vertegenwoordigers in het buitenland: in Keulen en Parijs.

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN HET BUITENLAND

8.8 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers, stand van zaken op september 1998. Bron: COO, ABB.

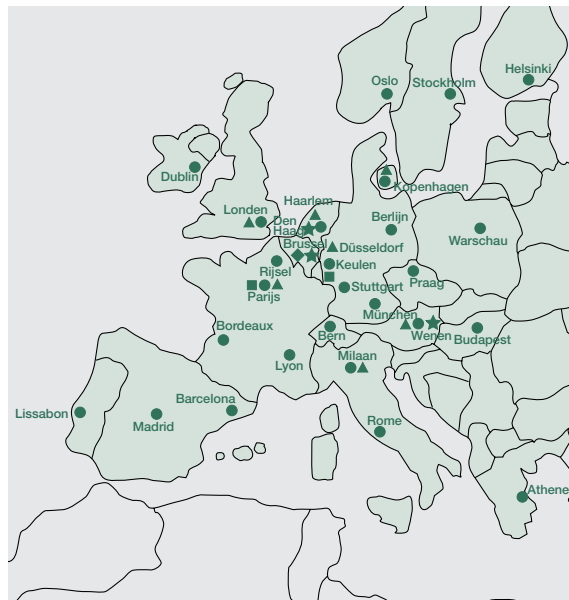
- attachés van de Vlaamse Gemeenschap ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers ●
- investeringsprospectoren en technologisch attaché ◆
- Vlaamse toeristische promotie ▲
- landbouwpromotie ■

VERENIGDE STATEN

8.9 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers, stand van zaken op september 1998. Bron: COO, ABB.

EUROPA

- attachés van de Vlaamse Gemeenschap ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers ●
- investeringsprospectoren en technologisch attaché ◆
- Vlaamse toeristische promotie ▲
- landbouwpromotie ■

8.3

Economische invloed van Vlaanderen

Export en buitenlandse investeringen in Vlaanderen zijn levensbelangrijk voor de economie en tewerkstelling. De overheid wil beide actief ondersteunen. De afzet door Vlaamse bedrijven op buitenlandse markten moet permanent gestimuleerd worden. Voor het bedrijf zelf betekent export een spreiding van het marktrisico. Bovendien verhoogt export het algemene productiviteitsniveau. Een verbetering van de handelsbalans heeft directe repercussies op het Vlaamse welvaartspeil. Buitenlandse investeringen versterken het vertrouwen in het economisch potentieel van Vlaanderen, wat zich kan vertalen in nog meer buitenlandse input.

Exportbevordering

Export Vlaanderen bevordert de uitvoer door zoveel mogelijk bedrijven, overwegend KMO's, te ondersteunen in hun exportactiviteiten. Export Vlaanderen kan daarvoor leningen of subsidies toestaan. Tussen 1991 en 1997 werden er 5.318 aanvragen om financiële steun ingediend. Het grootste gedeelte van de steunaanvragen had betrekking op deelnames aan buitenlandse beurzen, prospectie- en projectreizen.

Welke buitenlandse beurzen zijn het aantrekkelijkst?

De meeste steunaanvragen worden ingediend voor deelname aan beurzen uit de sectoren textiel (23,8%), kleding (19,4%) en meubelen (11,9%).

Ongeveer 95% van de gesubsidieerde beurzen vond plaats in de Europese Unie.

In de periode 1991-1997 werden de meeste aanvragen voor prospectiereizen ingediend voor de Verenigde Staten (196), Singapore (141) en Hongkong (130).

De vraag om financiële tussenkomst bij het prospecteren van vreemde markten werd voornamelijk gedaan door bedrijfstakken chemie, textiel en

AANVRAGEN OM FINANCIËLE STEUN

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Exportinitiatieven door ondernemingen	122	197	310	395	283	371	258
Deelname beurzen door ondernemingen	559	492	378	473	451	369	420
Jaarprogramma's van federaties, havens, ...	5	10	14	29	31	24	21
Instellingen die opleidingscursussen organiseren	0	5	6	11	4	4	7
Marktstudies door exportconsulenten	0	0	0	28	23	18	0
Totaal	686	704	708	936	792	786	706

8.10 Aantal steunaanvragen, 1991-1997. Bron: Export Vlaanderen.

machinebouw (9,5%), informatica (8,8%) en voeding (8,5%).

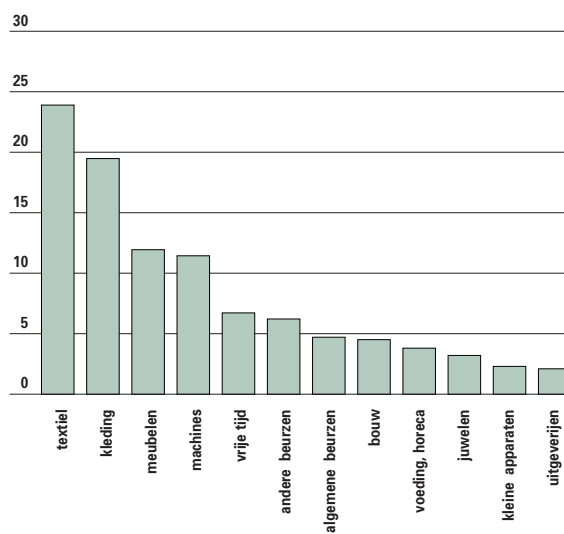
Naast financiële steun levert Export Vlaanderen, via zijn Exportcentra, ook adressen van potentiële importeurs, op maat van de aanvragende Vlaamse ondernemingen.

De bedrijven kunnen ook een gedetailleerde analyse over de afzetkansen van hun producten krijgen.

Aantrekken van buitenlandse investeringen

Hoeveel investeren buitenlandse ondernemingen in Vlaanderen, en welk is hun profiel? Dergelijke cijfergegevens blijven fragmentarisch. De afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap houdt hierover wel een aantal gegevens bij. In het kader van de economische expansiewetgeving verleent zij immers steun aan grote en middelgrote buitenlandse investeerders.

AANVRAGEN OM FINANCIËLE STEUN

8.11 Sectorale spreiding van de steunaanvragen voor beursdeelnames, in %, 1991-1997.
Bron: Export Vlaanderen.

UITBETAALDE FINANCIËLE STEUN

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Leningen ondernemingen	23,6	12,5	27,7	22,6	16,5	26,7
Subsidies ondernemingen (prospectie)	0,0	3,0	7,5	11,7	11,5	11,6
jaarprogramma's van federaties en havens	11,5	9,2	5,0	14,0	15,7	14,7
opleiding van kaderleden	0,0	0,7	1,6	1,1	0,9	1,3
beursdeelname door ondernemingen	17,8	29,0	24,1	43,8	29,5	35,9
Totaal	53,0	54,4	65,8	93,2	74,0	90,3

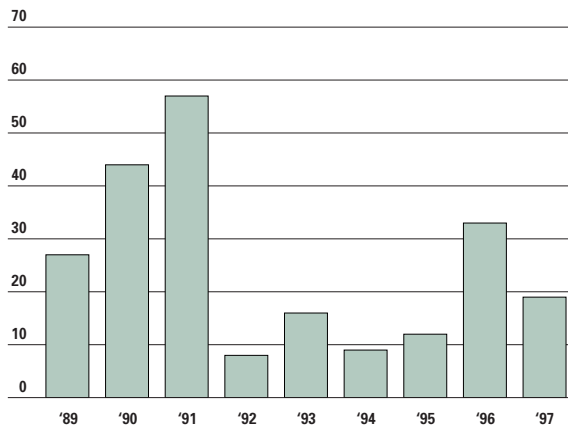
8.12 Uitbetalingen aan steun, 1992-1997, in miljoen frank. Bron: Export Vlaanderen.

VRAGEN OM MARKTONDERZOEKEN EN ADRESSEN

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Frankrijk	356 (2)	343 (2)	467 (1)	477 (1)	569 (1)	406
Duitsland	416 (1)	392 (1)	440 (2)	467 (2)	460 (2)	323
Verenigd Koninkrijk	221 (4)	212 (4)	243 (3)	273 (3)	315 (3)	297
Nederland	215 (6)	191 (6)	233 (5)	266 (4)	308 (4)	238
Spanje	265 (3)	220 (3)	199 (6)	242 (5)	291 (5)	236
Italië	216 (5)	170 (7)	172 (8)	204 (7)	241 (6)	222
Denemarken	157 (8)	153 (8)	103 (16)	155 (10)	194 (11)	192
Polen	157 (8)	193 (5)	234 (4)	214 (6)	211 (9)	189
Noorwegen	115 (13)	117 (14)	92 (18)	153 (11)	129 (20)	183
Zweden	133 (12)	143 (9)	115 (14)	144 (15)	211 (10)	179

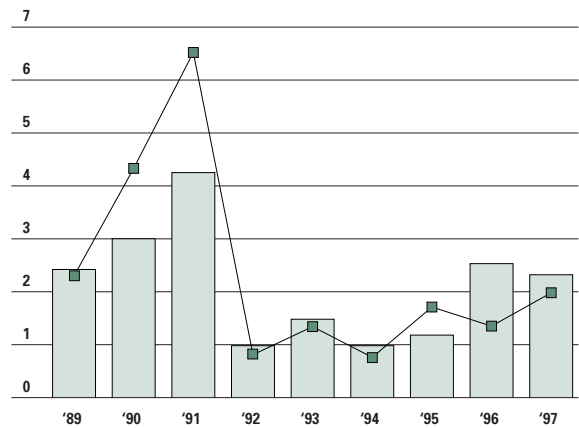
8.13 Aantal vragen om adressen en marktonderzoeken bij de Exportcentra, 1992-1997. De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de rangschikking voor het desbetreffende jaar. Bron: Export Vlaanderen.

BUITENLANDSE INVESTERINGEN

8.14 Gesteunde buitenlandse investeringen, 1989-1997, in miljard frank.
Bron: EWBL, afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid.

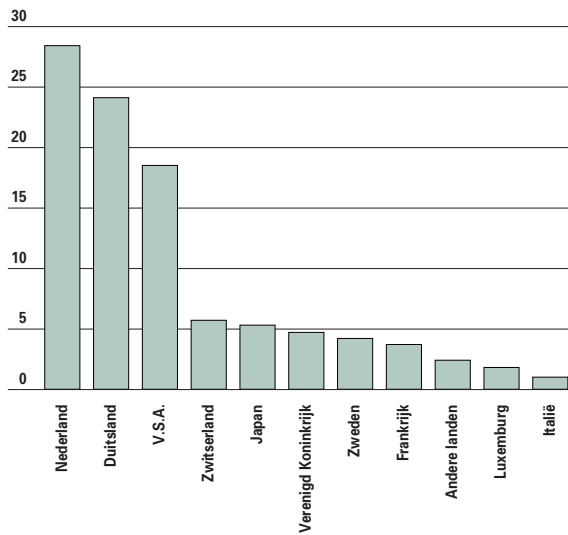
BUITENLANDSE INVESTERINGEN

8.15 Toegekende expansiesteun (in miljard frank) en voorgestelde tewerkstellingsaangroei (absoluut aantal x 1.000), 1989-1997.
Bron: EWBL, afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid.

toegekende
expansiesteun
voorgestelde
tewerkstellings-
aangroei

BUITENLANDSE INVESTERINGEN

8.16 Investerings vanuit het buitenland, opgedeeld naar land van oorsprong, in %, 1989-1997. Bron: EWBL, afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid.

1996 tekent zich af als een topjaar in het investeringsbedrag van buitenlandse ondernemingen, met een sprong van 277%. Die werd veroorzaakt door één omvangrijk Duits investeringsproject in Limburg. De daling in 1997 moet uiteraard in dit licht geïnterpreteerd worden. Het jaar 1992 vormde dan weer een dieptepunt in het bedrag gespendeerd aan buitenlandse investeringsprogramma's. Dit is in hoofdzaak het gevolg van de nieuwe definitie van 'grote en middelgrote onderneming' en aan de meer selectieve toepassing van de expansiewetgeving.

De buitenlandse ondernemingen in Vlaanderen zijn voor 75% uit Europa afkomstig. Koploper Nederland wordt in de periode 1989-1997 op de voet gevolgd door Duitsland. De niet-Europese investeerders komen voornamelijk uit de V.S.A. en Japan. Een goede scholing, een hoge arbeidsproductiviteit, een uitgebreid wegennet en een centrale ligging maken van Vlaanderen een aantrekkelijke investeringsregio.

8.4

Deelname buitenlanders aan de Vlaamse cultuur

We leven in een tijd dat een select aantal culturen en talen de bovenhand nemen. Kleinere entiteiten dreigen in de marge te verzeilen. Hoe handhaaft Vlaanderen zich in de vaart van de internationalisering? Hoe sterk staat de eigen culturele identiteit? Vlaamse artistieke creaties worden ook over de grenzen gewaardeerd. Via de gesubsidieerde vertalingen van Vlaams literair werk, de kijk- en luistercijfers van de VRT in Nederland en de aanwezigheid van buitenlandse studenten aan Vlaamse universiteiten krijgen we een beeld van de deelname van buitenlanders aan de Vlaamse cultuur.

Gesubsidieerde vertaling Vlaamse literatuur

Het totale subsidiebedrag voor literaire vertalingen is tussen 1990 en 1997 bijna verdrievoudigd. Het aantal vertaalpremies kende niettemin een wisselend verloop. De verklaring waarom minder vertalingen

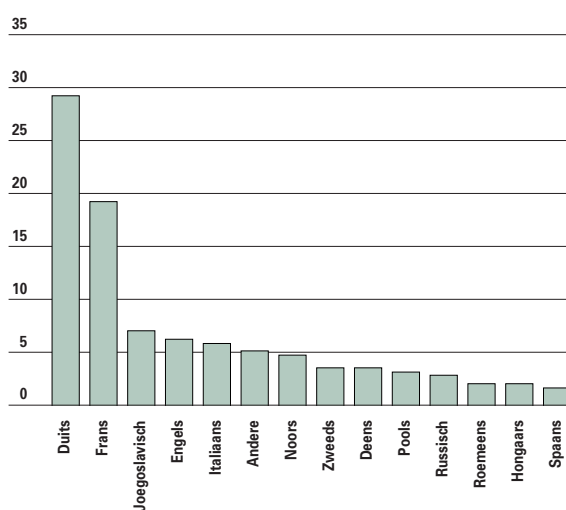
soms meer geld kunnen kosten, heeft te maken met de omvang van de vertaalde werken. De vertaalpremie wordt immers berekend op basis van het aantal vertaalde bladzijden.

SUBSIDIES LITERAIRE VERTALINGEN

	AANTAL VERTAALPREMIES	TOTAALBEDRAG IN FRANK
1990	44	3.477.400
1991	45	4.975.100
1992	40	6.114.150
1993	23	7.874.658
1994	44	5.875.402
1995	42	5.730.864
1996	50	7.189.700
1997	62	9.333.794
1998*	23	2.988.400

8.17 Aantal en totaalbedrag aan vertaalpremies, 1990-augustus 1998.
Bron: WVC, afdeling Muziek, Letteren en Podiumkunsten.
* tot augustus 1998

LITERAIRE VERTALINGEN

8.18 Spreiding literaire vertalingen naar taal, in %, 1990-augustus 1998.
Bron: WVC, afdeling Muziek, Letteren en Podiumkunsten.

De hoofdbrok van de gesubsidieerde vertalingen (96,2%) is gericht op het Europese continent. Onze literatuur is het meest populair in Duitsland, vandaar de talrijke vertalingen naar het Duits. Ook Frankrijk en Zwitserland zijn afnemers van de Vlaamse literatuur vertaald naar het Frans.

Kijk- en luistercijfers van de VRT in Nederland

In Nederland wordt het kijkonderzoek uitgevoerd door middel van representatieve steekproeven. Hieruit blijkt dat de impact van TV2 duidelijk groter wordt. Het marktaandeel van Canvas-KETNET stijgt in 1997 tot 1,6%.

KIJKONDERZOEK IN NEDERLAND				
	DAGBEREIK		MARKTAANDEEL (18-24 uur)	
	TV1	TV2	TV1	TV2-CANVAS-KETNET
1992	13,0	6,0	2,3	1,0
1993	15,0	8,0	2,7	1,1
1994	13,0	7,0	2,2	1,2
1995	12,0	8,0	1,9	1,0
1996	12,0	8,0	1,8	1,3
1997	12,8	10,6	1,7	1,6

8.19 Kijkonderzoek in Nederland over de zenders TV1 en TV2, in %, 1992-1997. Bron: VRT-studiedienst.

Buitenlandse studenten

Het aandeel van de vreemde studenten in de hogescholenbevolking is tussen de academiejaren 1990-1991 en 1996-1997 licht gestegen, van 1,7% tot 2%. In absolute cijfers steeg hun aantal met meer

dan een derde: van 1.385 naar 1.890. In het buitenlandse hogescholenpubliek blijven de vrouwelijke studenten in de meerderheid. Hun aandeel van 55,8% (1990-1991) wordt nog versterkt, tot 60,3%. Ook aan de universiteiten klom het aandeel van de buitenlandse studenten: van 6,9% in 1990-1991 tot 8,4% in 1996-1997. Het studentenaantal groeide in dezelfde tijdsspanne met 48%. In tegenstelling tot de hogescholen vormen de mannelijke buitenlandse studenten hier de grootste groep, met 59%.

	1989-1990		1996-1997	
	AANDEEL	%	AANDEEL	%
Afrika	608	16,5	800	13,9
Amerika	472	12,8	387	6,7
Azië	1.084	29,4	1.199	20,9
Europa	1.442	39,2	3.306	57,6
Oceanië	12	0,3	19	0,3
Andere	64	1,7	32	0,6
Totaal	3.682	100,0	5.743	100,0

8.21 Aantal buitenlandse studenten aan de Vlaamse universiteiten in 1990-1991 en 1996-1997. Bron: V.I.I.R.

	1990-1991			1996-1997		
	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Afrika	82	65	147	109	100	209
Amerika	13	16	29	23	25	48
Azië	36	11	47	34	66	100
Europa	478	676	1.154	579	943	1.522
Oceanië	-	-	0	-	1	1
Andere	3	5	8	6	4	10
Totaal	612	773	1.385	751	1.139	1.890

8.20 Aantal buitenlandse studenten in het Vlaamse hogescholenonderwijs in 1990-1991 en 1996-1997, naar geslacht. Bron: OND.

8.5 Europese steun

Diversiteit is een tweesnijdend zwaard. De historische en culturele verscheidenheid van haar regio's is een van de rijkdommen van de Europese Unie. Maar deze diversiteit impliceert tegelijk ook economische en sociale ongelijkheid. De Europese Unie wil de sociaal-economische samenhang versterken en naar meer evenwicht streven. Dit ondersteuningsbeleid kreeg vorm in talrijke Europese programma's en de zogenaamde Structuurfondsen. Vooral deze laatste zijn belangrijk voor het Vlaamse beleid.

Voor de periode 1994-1999 trekt de Europese Unie ongeveer 163 miljard Euro uit voor de verschillende Structuurfondsen.

Projecten binnen de Structuurfondsen en actieprogramma's worden in de regel gefinancierd op additionele basis. Dit wil zeggen dat de Europese Unie een ruime subsidie toekent op voorwaarde dat de nationale, regionale of lokale overheden, samen met de projectpromotoren, ook een eigen financiële bijdrage leveren. De steun uit de Structuurfondsen verloopt op twee niveaus.

Allereerst zijn er de 'horizontale' doelstellingen die niet gebonden zijn aan geografisch omschreven gebieden.

Daarnaast wordt aan specifieke gebieden steun verleend in de provincie Limburg, het arrondissement Turnhout, het Westhoek-Middenkust-Zeevisserijgebied en het Meetjesland.

Naast deze steun kan de Europese Commissie op

DOELSTELLINGEN EUROPESE STRUCTUURFONDSEN

Doelstelling 1	Bevorderen van de ontwikkeling en structurele aanpassing van regio's met een ontwikkelingsachterstand
Doelstelling 2	Omschakelen van regio's die zwaar door de achteruitgang van de industrie worden getroffen
Doelstelling 3	Bestrijden van de langdurige werkloosheid
Doelstelling 3 (sedert 1995)	Bestrijden van de langdurige werkloosheid en het vergemakkelijken van de inschakeling in het arbeidsproces van jongeren en met uitsluiting van de arbeidsmarkt bedreigde personen
Doelstelling 4	Vergemakkelijken van de inschakeling van jongeren in de arbeidsmarkt
Doelstelling 4 (sedert 1995)	Het helpen aanpassen van werknemers aan veranderingen in het bedrijfsleven die hen met werkloosheid bedreigen
Doelstelling 5a	Bespoedigen van het aanpassen van de productie-, verwerkings- en handelsstructuren in de land- en bosbouw in het kader van de hervorming van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)
Doelstelling 5b	Bevorderen van de sociaal-economische ontwikkeling en structurele aanpassing van het platteland
Doelstelling 6	Ontwikkeling van zeer dun bevolkte gebieden

8.22 Doelstellingen van de Europese Structuurfondsen. Bron: EWBL.

BIJDRAGEN STRUCTUURFONDSEN

	DOELSTELLING 1	DOELSTELLING 2	DOELSTELLING 3 EN 4	DOELSTELLING 5A	DOELSTELLING 5B	DOELSTELLING 6	TOTAAL	VERDELING PER LIDSTAAT (%)
België	730	342	465	195	77	-	1.809	1,3
Denemarken	-	119	301	267	54	-	741	0,5
Duitsland	13.640	1.566	1.942	1.143	1.227	-	19.518	14,1
Griekenland	13.980	-	-	-	-	-	13.980	10,1
Spanje	26.300	2.416	1.843	446	664	-	31.669	22,9
Frankrijk	2.190	3.774	3.203	1.933	2.238	-	13.338	9,6
Ierland	5.620	-	-	-	-	-	5.620	4,1
Italië	14.860	1.463	1.715	814	901	-	19.753	14,3
Luxemburg	-	15	23	40	6	-	84	0,1
Nederland	150	650	1.079	165	150	-	2.194	1,6
Oostenrijk	162	99	387	380	403	-	1.431	1,0
Portugal	13.980	-	-	-	-	-	13.980	10,1
Finland	-	179	336	347	190	450	1.502	1,1
Zweden	-	157	509	204	135	247	1.252	0,9
Verenigd Koninkrijk	2.360	4.581	3.377	450	817	-	11.585	8,4
EU totaal	93.972	15.361	15.180	6.384	6.862	697	138.456	100,0

8.23 Verdeling van de bijdragen van de Structuurfondsen per doelstelling en per lidstaat, in miljoen Euro, 1994-1999. Bron: Inforegio, Europese Commissie, DG XVI.

eigen initiatief specifieke middelen ter beschikking stellen aan de lidstaten. Deze Communautaire Initiatieven zijn bedoeld om acties te ondersteunen die bijdragen tot het oplossen van problemen met repercussies op Europees niveau.

Europees Sociaal Fonds

Het Europees Sociaal Fonds subsidieert acties in verband met beroepsopleiding en hulp bij tewerkstelling.

EUROPEES SOCIAAL FONDS

		ESF-STEUN	VLAAMSE CO-FINANCIERING	TOTAAL	AANTAL PROJECTEN	AANTAL OPGELEIDE EN BEGELEIDE PERSONEN
Doelstelling 2	Limburg	113,8	169,4	283,2	54	4.533
	Turnhout	58,1	73,1	131,2	30	1.883
Doelstelling 3		1.230,2	2.051,1	3.281,3	166	23.590
Doelstelling 4		98,7	189,8	288,5	53	8.063
Doelstelling 5b	Westhoek	12,3	15,4	27,7	8	803
	Meetjesland	2,4	5,2	7,6	6	124
Communautaire Initiatieven	WERKGELEGENHEID	76,5	106,0	182,5	46	18.123
	ADAPT	44,4	58,1	102,5	21	1.855
	RECHAR II	32,9	48,9	81,8	9	1.126
	URBAN	2,1	8,9	11,0	1	18
	RETEX	0,1	0,1	0,2	2	1
	INTERREG II	11,4	13,9	25,3	4	190
Totaal		1.682,9	2.739,9	4.422,8	400	60.309

8.24 Uitgaven (in miljoen frank), projecten (aantal) en begeleide personen (aantal) in het kader van het Europees Sociaal Fonds in 1997. Bron: EWBL.

De voorwaarde is wel dat minimum 55% van de totale kosten gedragen wordt door de overheid. Tussen 1990 en 1997 is de steun van het Europees Sociaal Fonds gestegen met 69%: van 996 miljoen frank naar 1.682,9 miljoen frank. In diezelfde periode steeg ook de Vlaamse cofinanciering met 62%.

In 1997 wordt het grootste deel van zowel de Vlaamse als de ESF-steun (ongeveer 90%) ingezet voor projecten in het kader van de verschillende doelstellingen. De Communautaire Initiatieven slopen de resterende 10% van de financiële middelen op, nemen 20% van de projecten voor hun rekening en zorgen voor 35% van de opgeleide personen.

Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

Om welvaartsverschillen te verminderen wil men de economische bedrijvigheid in de minst welvarende regio's stimuleren. Probleemgebieden krijgen bijstand via het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO).

De ondersteuning is gericht op productieve investeringen, infrastructuur en ontwikkeling van de kleine en middelgrote ondernemingen (KMO's). De Europese steun in de doelstelling 2 en 5b-gebieden bedraagt maximum 50% van de projectkosten. De overige 50% wordt gedragen door Vlaamse overheden (gewest, provincies, gemeenten, intercommunales) en door privé-promotoren.

EUROPEES FONDS REGIONALE ONTWIKKELING

	EFRO- STEUN	VLAAMSE CO-FINANCIERING	TOTALE KOSTEN
Doelstelling 2			
Limburg	644,2	1.195,2	1.839,4
Turnhout	331,4	519,4	850,8
Doelstelling 5b			
Westhoek-Middenkust	111,4	342,4	453,8
Meetjesland	37,1	107,4	144,5
Communautaire Initiatieven			
RECHAR	181,7	618,9	800,6
RETEX	6,9	7,7	14,6
KONVER	74,3	113,7	188,0
MKB	18,9	44,3	63,2
URBAN	21,4	108,9	130,3
Totaal	1.427,3	3.057,9	4.485,2

8.25 Uitgaven in het kader van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling, in 1997, in miljoen frank. Bron: EWBL.

Tussen 1990 en 1997 steeg de EFRO-steun aan Vlaanderen met 29%, van 1,1 miljard frank naar 1,4 miljard frank. In dezelfde periode verdriedvoudigde de Vlaamse cofinanciering bijna: van 1,1 miljard frank naar 3 miljard frank.

Het programma RECHAR (1994-1999) moedigt de reconversie aan van het Limburgse mijngebied. RETEX (1994-1999) verleent steun aan de textielzones in de Westhoek. Via KONVER (1994-1999) wordt in de arrondissementen Brugge, Leuven, Hasselt, Tongeren en Turnhout de economische diversificatie gestimuleerd. Deze gebieden hebben te kampen met de inkrimping van de defensie-industrie en de sluiting van militaire bases. Het MKB (1994-1999) beoogt de aanpassing van de KMO's aan de interne markt en de wereldmarkt. In het kader van URBAN (1994-1999) wordt de sanering van een probleembuurt in Antwerpen ondersteund.

Ook hier ontvangt Vlaanderen eveneens steun via de Communautaire Initiatieven.

Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw

De afdeling Oriëntatie van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor Landbouw (EOGFL) financiert zowel de aanpassing van de landbouwstructuren in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (doelstelling 5a) als de ontwikkeling en de structurele aanpassing van het platteland (doelstelling 5b).

1 Aanpassing landbouwstructuren

Het EOGFL verleent directe steun (in de vorm van kapitaalsubsidies) aan investeringen in de verwerking of de afzet van land- en bosbouwproducten. Voor de periode 1994-1999 trok de EOGFL 915,3 miljoen frank uit voor Vlaanderen. In 1995 kreeg hiervan reeds 491,7 miljoen frank een bestemming in 47 goedgekeurde Vlaamse projecten. Voor 1996 werden er 95 projecten principieel goedgekeurd. De Europese Commissie moet hierover nog een definitieve beslissing nemen. Het EOGFL verleent ook indirecte steun door rentesubsidies van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds mee te financieren. Tussen 1995 en 1997 droeg het EOGFL op die manier 1,7 miljard frank bij.

2 Ontwikkeling platteland

Voor de budgettaire periode 1994-1999 zijn het Meetjesland en het gebied Westhoek-Middenkust-

Zeevisserij erkend als plattelands 5b-gebieden. De acties willen de tewerkstelling in de regio en de leefbaarheid van de plattelandskernen versterken. De EOGFL-steun bedraagt voor de ganse periode ongeveer 440 miljoen frank, evenredig aangevuld met Vlaamse middelen.

In 1996 werden diverse ontwikkelingsplannen uitgevoerd en ontvingen 28 projecten 155,2 miljoen frank aan EOGFL-steun. In 1997 werden 21 projecten goed bevonden voor een EOGFL-betoeffing van 70,5 miljoen frank.

Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij

Het Financieringsinstrument voor de Oriëntatie van de Visserij ondersteunt projecten rond de verwerking en de afzet van visserijproducten. Ook de modernisering van de vloot en de havenuitrusting zijn actiepunten. Er worden eveneens beëindiging-premies gefinancierd.

Voor de periode 1994-1999 is 870,6 miljoen frank FIOV-steun voorbestemd voor Vlaanderen.

Hiervan ging al 401,8 miljoen frank naar goedge-

keurde projecten. In het vierde werkingsjaar 1997 kon slechts één project het licht op groen krijgen, 19 andere dossiers worden herwerkt.

In het kader van het Communautair Initiatief PESCA werd in 1994 een bedrag van 98,7 miljoen frank aan Europese steun goedgekeurd voor de periode 1994-1999.

In Vlaanderen is het PESCA-programma gericht op het creëren van arbeidsplaatsen in de visserij en haar nevensectoren, naast het verhogen van het globale inkomen.

In 1996 werd het PESCA-programma operationeel en ontving één project 9,5 miljoen frank aan FIOV-steun. In 1997 kregen drie projecten steun van het FIOV voor een bedrag van 31,2 miljoen frank.

Andere Europese programma's

1 Centraal- en Oost-Europa

Sinds 1992 treedt de Vlaamse regering op als cofinancier voor diverse projecten in Centraal- en Oost-Europa.

De voornaamste doelstelling is de omschakeling naar een marktgerichte economie te vergemakkelijken. Bij de selectie van de projecten wordt onder meer prioriteit gegeven aan acties van de Europese Unie, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), de Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling (EBWO) en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO).

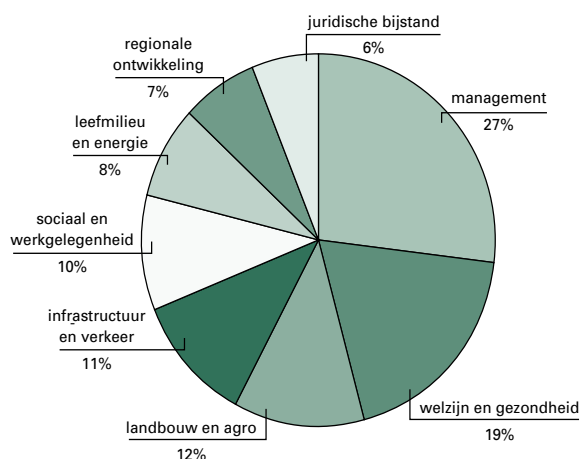
PROJECTEN CENTRAAL- EN OOST-EUROPA

	TOEGEKENDE SUBSIDIES (MILJOEN FRANK)	% VERDELING STEUN	AANTAL PROJECTEN*
Hongarije	557	28,7	85
Polen	357	18,4	73
Roemenië	252	13,0	45
Tsjechische Republiek	213	11,0	43
Regio St. Petersburg	134	6,9	30
Bulgarije	86	4,4	18
Slowaakse Republiek	83	4,3	31
Oekraïne	76	3,9	12
Litouwen	55	2,8	20
Letland	53	2,7	19
Estland	34	1,7	13
Albanië	14	0,7	4
Slovenië	10	0,5	3
Rusland	8	0,4	3
Macedonië	5	0,3	1
Oezbekistan	4	0,2	1
Totaal	1.940	100,0	401

8.26 Aantal projecten en bedrag aan Vlaamse subsidies per land, 1992-1997. Bron: EWBL, administratie Economie.

* Sommige projecten hebben betrekking op verschillende landen.

PROJECTEN CENTRAAL- EN OOST-EUROPA

8.27 Verdeling projecten naar sector, in %, 1992-1997. Bron: EWBL, administratie Economie.

Tussen 1992 en 1997 werden er 552 dergelijke projecten ingediend.

Hiervan werden er meer dan de helft (nl. 308) goedgekeurd, voor een bedrag van ongeveer 1.940 miljoen frank Vlaamse subsidies. Daarbij komen nog de inbreng van promotoren en derden en de inbreng van het gastland zelf. De helft van de projecten situeert zich in de sectoren management, welzijn en gezondheid.

2 Energie

Vlaanderen is nadrukkelijk aanwezig in Europese programma's die betrekking hebben op rationeel energiegebruik en hernieuwbare of alternatieve energiebronnen.

Het THERMIE-programma ondersteunt demonstratieprojecten voor innovatieve energietechnologie. Het THERMIE I-programma (1990-1994) beschikte over een Europees budget van ongeveer 28 miljard frank.

Hiervan vloeide in 1994 circa 180 miljoen frank naar 7 Vlaamse projecten.

Voor het THERMIE II-programma (1995-1998) werd een budget van circa 21,3 miljard frank uitgetrokken.

Het ALTENER-programma betreft vooral overheids- en beleidsgerichte projecten, uitsluitend op het vlak van de hernieuwbare energiebronnen. Zo wordt steun verleend aan de oprichting van informatienetwerken, marktstudies, de substitutie van aardolieproducten door biobrandstoffen, opleidingen en voorlichtingsactiviteiten.

Het totaalbudget van de Europese Unie voor het ALTENER I-programma, met een looptijd van 1993-1997, bedroeg ongeveer 1,6 miljard frank.

Het ALTENER II-programma (1998-2002) beschikt voor de eerste twee jaren over een budget van 880 miljoen frank.

ALTENER-PROGRAMMA

	DOOR DE EU GOEDGEKEURDE (SUBSIDIAELE) VLAAMSE PROJECT- KOSTEN	TOEGEKENDE EU-STEUN AAN VLAANDEREN	VLAAMSE CO-FINAN- CIERING	AANTAL GOEDGEKEURDE PROJECTEN
1993	8,0	4,0	5,0	1
1994	12,4	5,7	7,4	3
1995	21,0	8,5	4,4	2
1996	6,4	3,1	0,0	1
1997	0,0	0,0	0,0	0

8.28 Uitgaven binnen het ALTENER I-programma, 1993-1997, in miljoen frank. Bron: EWBL.

SAVE-PROGRAMMA

	DOOR DE EU GOEDGEKEURDE (SUBSIDIAELE) VLAAMSE PROJECT- KOSTEN	TOEGEKENDE EU-STEUN AAN VLAANDEREN	VLAAMSE CO-FINAN- CIERING	AANTAL GOEDGEKEURDE PROJECTEN
SAVE I				
1991	-	5,0	0,0	1
1992	9,1	3,2	0,0	2
1993	8,9	3,4	0,0	2
1994	51,6	20,6	0,0	4
1995	3,7	1,5	1,4	1
SAVE II				
1996	10,9	≥ 4,9	0,0	4
1997	-	≥ 8,2	0,0	7

8.29 Uitgaven binnen het SAVE-programma, 1991-1997, in miljoen frank. Bron: EWBL.

Het SAVE-programma, gericht op rationeel energiegebruik, omvat beleidsondersteunende studies en acties, wetgevend werk, informatieverspreiding en bewustwording bij het groot publiek.

Het SAVE I-programma (1991-1995) kreeg een budget van 1,4 miljard frank.

Voor het SAVE II-programma (1996-2000) wordt 1,8 miljard frank gereserveerd.

3 Beroepsopleiding

Het LEONARDO DA VINCI-programma wil met grensoverschrijdende projecten de beroepsopleiding in de lidstaten verbeteren.

Van de 236 ingediende Vlaamse projecten in de periode 1995-1997 werden er meer dan de helft, nl. 131 weerhouden.

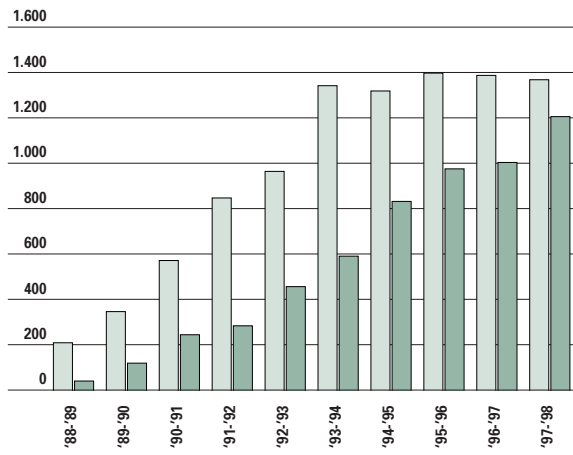
In deze tijdspanne vloeide er 275,3 miljoen frank of 1,5% van het totale Leonardo da Vinci-budget naar de Vlaamse beroepsopleidingswereld.

LEONARDO DA VINCI-PROGRAMMA

	GOEDGEKEURDE PROJECTEN		BETOELAGING EU		GEMIDDELDE STEUN
	AANTAL	%	MIO FRANK	%	FRANK
Mobiliteitsprojecten	102	77,9	88,8	32,3	870.588
Proefprojecten	27	20,6	171,5	62,3	6.351.852
Onderzoeksprojecten	2	1,5	15,0	5,4	7.500.000
Totaal	131	100,0	275,3	100,0	2.101.527

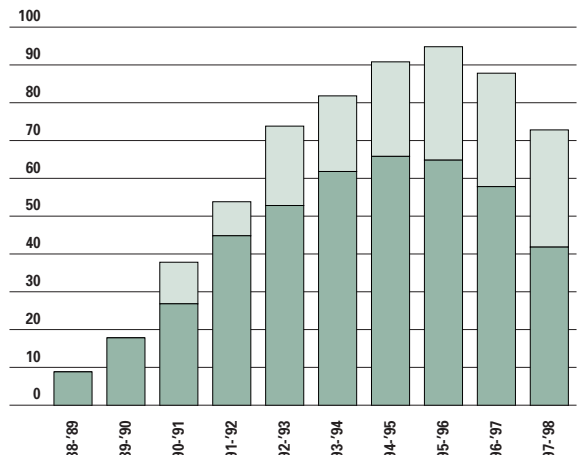
8.30 Goedgekeurde projecten en financiële steun in kader van het Leonardo da Vinci-programma, in werkjaren 1995-1997. Bron: Vlaams Leonardo da Vinci-agentschap.

ERASMUS-PROGRAMMA

8.31 Aantal studenten in het kader van het ERASMUS-programma, 1988-1989 tot 1997-1998. Bron: OND, AHOVO.

ERASMUS-PROGRAMMA

8.32 Vlaams en Europees budget voor het ERASMUS-programma, 1988-1989 tot 1997-1998. Bron: OND, AHOVO.

Vooraf onderwijsinstellingen gebruiken het Leonardo da Vinci-programma. Zij zijn de promotoren van maar liefst 120 projecten (52% van de Vlaamse projecten).

De Vlaamse promotoren zoeken hun buitenlandse partners het liefste dicht bij huis. Nederland is erg gegeerd bij projecten waar communiceren in de eigen taal een extra troef is. Bij projecten waar vreemde talen van belang zijn, wordt vooral geselecteerd voor Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.

Op gebied van thema's scoren gezondheidszorg, toerisme en horeca bijzonder goed met respectieve-

lijk 21, 14 en 13 projecten. De noodzaak om voor deze sectoren buitenlandse ervaring op te doen laat zich steeds meer voelen.

Qua aantal staan de stages en uitwisselingen op kop met 102 projecten. Hieraan namen 1.270 Vlamingen deel; in hoofdzaak leerlingen (42,7%), jonge werkzoekenden en werknemers (27,3%).

4 Onderwijs

Het in 1995 gestarte SOCRATES-programma loopt tot 1999 en moet de Europese dimensie in het onderwijs bevorderen. Het omvat bijna alle onderwijsniveaus van basisschool tot universiteit.

LINGUA-PROGRAMMA

		ACTIE B	ACTIE C	ACTIE E
		nascholingscursussen vreemde talenonderwijs	LINGUA-assistenten	gemeenschappelijke onderwijsprogramma's voor talenonderwijs
EU-budget (in Euro)	1995-1996	179.541	39.457	196.122
	1996-1997	171.546	56.414	253.327
	1997-1998	152.211	52.269	195.216
Projecten	1995-1996	deelname 221 leerkrachten	8 Vlaamse assistenten naar buitenland, 6 Vlaamse scholen ontvangen buitenlandse assistent	19 voorbereidende bezoeken (44 personen), 20 GOP (447 personen)
	1996-1997	deelname 202 leerkrachten	12 Vlaamse assistenten naar buitenland, 15 Vlaamse scholen ontvangen buitenlandse assistent	19 voorbereidende bezoeken (42 personen), 24 GOP (339 personen)
	1997-1998	deelname 140 leerkrachten	15 Vlaamse assistenten naar buitenland, 14 Vlaamse scholen ontvangen buitenlandse assistent	21 voorbereidende bezoeken (46 personen), 25 GOP (530 personen)

8.33 Deelname Vlaanderen aan het LINGUA-programma, 1995-1996 tot 1997-1998. Bron: OND, ASO. GOP = gezamenlijke onderwijsprojecten.

COMENIUS-PROGRAMMA

	1995- 1996	1996- 1997	1997- 1998
Basisonderwijs			
Participerende instellingen	3	12	19
Coördinerende instellingen	0	5	8
Totaal aantal projecten	3	17	27
Secundair onderwijs			
Participerende instellingen	30	113	86
Coördinerende instellingen	4	4	28
Totaal aantal projecten	34	117	114

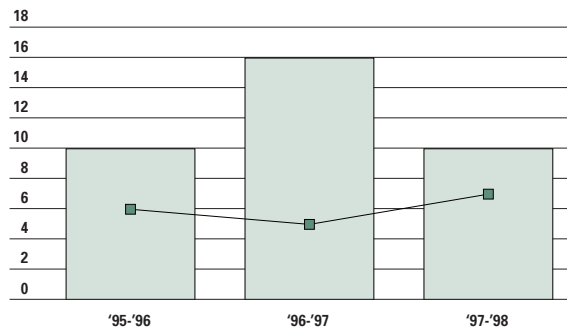
8.34 Deelname Vlaanderen aan actie 1 (basisonderwijs en secundair onderwijs) in het kader van het COMENIUS-programma, 1995-1996 tot 1997-1998. Bron: OND, ABO en ASO.

SOCRATES is een verzamelnaam van het vroegere ERASMUS-programma (uitwisseling van studenten), het LINGUA-programma (vreemde talenonderwijs) en het laatst toegevoegde COMENIUS-programma (partnerschappen tussen scholen van verschillende landen). Daarnaast bevat het SOCRATES-programma nu ook een luik Volwassenenonderwijs plus Open en Afstandsonderwijs. Het ERASMUS-programma is erg succesvol in Vlaanderen. Het aantal studenten dat deelneemt blijft stijgen, ook al daalt de financiële bijdrage van Europa. De markantste toename werd genoteerd bij de hogeschoolstudenten. Hun aantal kende tussen 1988 en 1997 jaarlijks een gemiddelde groei van 48,8%. De stijging bij de universiteitsstudenten lijkt over haar hoogtepunt heen. Hun absoluut aantal daalde zelfs in de voorbije twee academiejaren. Sinds 1988 steeg het Europees budget haast voortdurend. Vanaf schooljaar 1995-1996 nam het gestaag af. De uitbreiding van het Vlaams budget bleek onvoldoende om deze afname te compenseren. Gevolg: het totale ERASMUS-budget brokkelt af. Het LINGUA-programma kent steeds meer bijval. Het aantal projecten rond de uitwisseling van assistenten (actie C) en rond gemeenschappelijke onderwijsprogramma's voor talenonderwijs (actie E) stijgt continu. Ook het COMENIUS-programma rond internationaal partnership tussen scholen neemt in Vlaanderen een hoge vlucht, zowel in het basisonderwijs als in het secundair onderwijs. Vooral het aantal projecten is gevoelig toegenomen: maal negen in drie schooljaren tijd.

5 Jeugd

Het JEUGD VOOR EUROPA-programma, gestart in 1989, biedt jongeren tussen 15 en 25 de kans

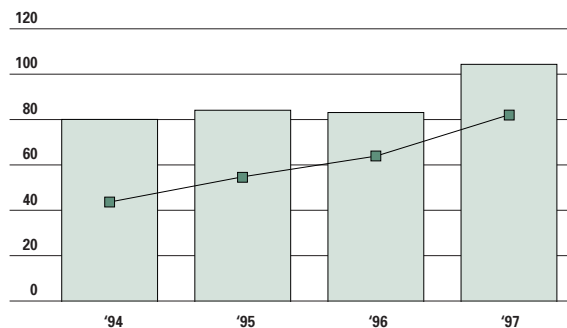
SOCRATES-PROGRAMMA

8.35 Het aantal volwassenenonderwijsprojecten en OAO-projecten waaraan Vlaamse instellingen participeren, 1995-1996 tot 1997-1998. Bron: OND.

om een actieve bijdrage te leveren aan de Europese samenleving. Het aantal Vlaamse deelnemers neemt toe. In de periode 1994-1997 werden in Vlaanderen 351 aanvragen ingediend. Daarvan werden 245 projecten (69,8%) gerealiseerd. Ook de kwaliteit van de dossiers gaat in stijgende lijn. In 1997 werden er 78,8% verwezenlijkt. In 1994 raakten er maar 55% over de eindmeet. Dit is te danken aan de groeiende ervaring van de indieners, het hogere budget en de ondersteuning door het Jeugd voor Europa JINT-agentschap in Vlaanderen. Sinds 1996 is er onder de hoede van het JINT-agentschap een nieuw pilootproject, met name het Europese Vrijwilligerswerk, van start gegaan. Hierbij werken de deelnemers voor een bepaalde periode in een sociale of culturele organisatie. Van de 96 ingediende aanvragen, in 1996 en 1997 samen, werden er 64 goedgekeurd.

JEUGD VOOR EUROPA-PROGRAMMA

8.36 Aantal ingediende en goedgekeurde projecten in het kader van het Jeugd voor Europa-programma, 1994-1997. Bron: JINT.

JEUGD VOOR EUROPA-PROGRAMMA

	JAARLIJKS GEMIDDELDE 1992-1994	1995	1996	1997
Vlaanderen	431	494	696	856
Buitenland				
Nederland	42	24	37	53
Luxemburg	2	0	22	0
Duitsland	71	27	59	69
Denemarken	41	39	32	20
Noorwegen	0	10	26	0
Zweden	0	34	23	19
Italië	50	83	94	190
Griekenland	39	0	45	39
Spanje	66	58	19	177
Portugal	73	47	78	159
Verenigd Koninkrijk	69	115	84	0
Ierland	20	38	49	29
Frankrijk	14	11	63	33
Finland	9	16	72	73
Oostenrijk	12	8	17	41
Niet-EU landen	0	0	10	20
Totaal	939	1.004	1.426	1.778

8.37 Aantal deelnemers aan Jeugd voor Europa-uitwisselingen naar nationaliteit, 1992-1997. Bron: JINT.

Definitie

Buitenlandse onderneming

Volgens de expansiewetgeving is dit een bedrijf waarvan het maatschappelijk kapitaal of het aantal aandelen voor minstens 50% in het bezit is van buitenlanders (als fysische of rechtspersonen).

VOOR MEER INFORMATIE

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Coördinatie, administratie Buitenlands Beleid,

Vertegenwoordigers van Vlaanderen in het buitenland, 1998

Export Vlaanderen, *Jaarverslag 1997, 1998*

Websites

http://www.vlaanderen.be/ned/sites/werk/werk_f.htm

http://www.inforegio.org/dg16_en.htm

9. Goed Bestuur

Blikvangers

- Bijna 90% van de middelen van de Vlaamse overheid bestaat uit samengevoegde en gedeelde belastingen die toegewezen zijn door de federale overheid. *(ill. 9.2)*
- Zowat 45% van de beleidskredieten van de Vlaamse overheid gaat naar het spoor ‘Lerend Vlaanderen’. *(ill. 9.6)*
- Heden is er geen sprake meer van een netto te financieren saldo. De ontvangsten exclusief schuldaflossingen zijn immers groter dan de uitgaven. *(ill. 9.8)*
- Bijna de helft van de uitgaven van de Vlaamse provincies gaat naar personeelskosten. *(ill. 9.11)*
- Het verschil tussen inkomsten en uitgaven voor alle Vlaamse gemeenten samen bedroeg 10,2 miljard in 1996. *(ill. 9.13)*
- De financiële situatie van de gemeenten gaat er op achteruit. Dit blijkt o.a. uit de zwakkere schuldratio. *(ill. 9.17)*
- Het scholingsniveau van de Vlaamse ambtenaar blijft stijgen. Een kwart van hen heeft een universitair diploma. *(ill. 9.21)*
- Een kwart van de Vlaamse ambtenaren werkt deeltijds. Bij de vrouwen loopt dit op tot meer dan de helft. *(ill. 9.28)*
- De Vlaamse overheid besteedt meer aan de vorming van haar personeel dan de privé-sector. *(ill. 9.31)*
- De stedelijke barometer geeft aan dat stedelingen van oordeel zijn dat de situatie in hun stad erop verslechterd is inzake algemeen geweld en verbeterd inzake verkeersnelheid. *(ill. 9.39)*

9.1

Inkomsten en uitgaven van de Vlaamse overheid

Het belangrijkste deel van de middelen van de Vlaamse overheid is afkomstig van gedeelde en samengevoegde belastingen van de federale overheid. De uitgaven stegen gedurende de afgelopen jaren minder sterk dan de ontvangsten. Een en ander houdt verband met de vooropgezette normen voor de Vlaamse begroting. De inspanningen van de Vlaamse overheid voor een gezond begrotingsbeleid werden recent door belangrijke rating-agentenschappen beloond met een gunstiger kredietwaardigheidsscore.

Evolutie inkomsten

De Vlaamse overheid beschikt voor 1998 na begrotingscontrole over 572,9 miljard frank. Dit is in reële termen 3,8% meer dan in 1997. Tussen 1994 en 1998 (de periode na het Sint-Michielsakkoord) bedroeg de gemiddelde jaarlijkse groei 4,2%.

Toegewezen middelen

De toegewezen middelen vormen veruit de belangrijkste bron van inkomsten (89%). Ze bestaan voor

het grootste deel uit belastingen die de federale overheid int en daarna doorschuift naar de Vlaamse Gemeenschap.

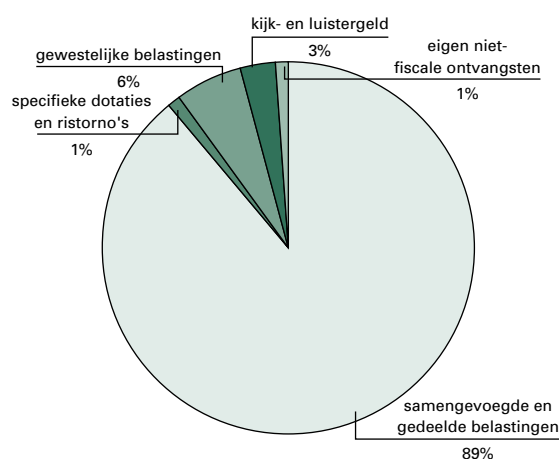
De toegewezen middelen kenden tussen 1990 en 1993 een gemiddelde groei van 1,3%. Sindsdien nemen ze jaarlijks gemiddeld toe met 4,1%. Door de gunstige economische omstandigheden valt de afrekening voor 1997 nog gunstiger uit dan gepland. Aan de andere kant worden de middelen voor 1998 lager ingeschat door onder meer een lager dan verwachte inflatie.

EVOLUTIE VAN DE MIDDELEN

	TOEGEWEZEN MIDDELEN (MILJARD BEF)	EIGEN MIDDELEN (MILJARD BEF)	TOTALE MIDDELEN (MILJARD BEF)	AANDEEL VAN DE MIDDELEN (%)
1991	349,6	28,5	378,1	7,5
1992	370,4	34,0	404,4	8,4
1993	388,9	40,3	429,2	9,4
1994	412,5	48,3	460,8	10,5
1995	438,2	51,9	490,1	10,6
1996	454,0	51,7	505,7	10,2
1997	489,8	54,5	544,3	10,0
1998	516,0	56,9	572,9	9,9

9.1 Evolutie van de toegewezen, eigen en totale middelen van de Vlaamse overheid (na begrotingscontrole) over de periode 1991-1998, in miljard frank. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

OORSPRONG TOTALE MIDDELEN

9.2 Oorsprong van de totale middelen van de Vlaamse overheid (na begrotingscontrole) in 1998, in miljard frank. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

EVOLUTIE VAN DE GEWESTBELASTINGEN

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Spelen en weddenschappen	850	1.036	989	975	1.003	927	899	962
Automatische ontspanningstoestellen	991	841	919	921	937	976	1.073	1.110
Openingsbelasting	259	302	314	334	363	356	411	354
Onroerende voorheffing	2.497	2.888	2.420	3.302	4.316	3.260	4.165	3.856
Registratierechten	9.027	10.005	10.157	10.926	10.784	11.893	12.468	12.500
Successierechten	9.565	10.115	11.466	11.678	13.082	14.543	14.778	14.800
Totalen	23.189	25.187	26.265	28.136	30.485	31.955	33.794	33.582

9.3 Evolutie van de toegewezen, eigen en totale middelen van de Vlaamse overheid (na begrotingscontrole) over de periode 1991-1998, in miljard frank.
Bron: AZF, afdeling Budgettering.

Samen zorgen deze effecten voor een minderontvangst van iets meer dan 340 miljoen frank.

Eigen middelen

De eigen middelen bestaan uit de gewestelijke belastingen, het Vlaamse kijk- en luistergeld, de eigen niet-fiscale ontvangsten en de leningen.

De eigen middelen maken in 1998 9,9% uit van het totaal. Het aandeel ervan loopt de voorbije jaren iets terug.

1 Gewestelijke belastingen

De Vlaamse overheid kan het inningspercentage van de gewestelijke belastingen zelf bepalen. De federale overheid int deze belastingen en stort ze integraal door aan de Vlaamse overheid. Er zijn plannen om in de toekomst ook deze categorie van belastingen zelf te innen. De gewestbelastingen worden voor 1998 geraamd op 33,6 miljard frank, dit is ongeveer 6% van de totale middelen.

De belangrijkste categorieën zijn de successie- en de registratierechten. Op 1 januari 1997 werd het stelsel van de successierechten hervormd.

De inkomsten uit successierechten zijn, tegen de verwachtingen in, fors toegenomen. Hetzelfde zien we bij de registratierechten. De inkomsten uit de onroerende voorheffing schommelen.

2 Kijk- en Luistergeld

De opbrengsten van het kijk- en luistergeld worden voor 1998 geraamd op 17,2 miljard frank. Dit is meer dan 700 miljoen frank hoger dan in 1997. Vanaf 1997 int de Vlaamse overheid zelf het kijk- en luistergeld.

De anti-fraude campagne van het recente verleden blijft vruchten afwerpen. De inkomsten uit deze bron zijn goed voor ongeveer 3% van de totale Vlaamse middelen.

3 Eigen niet-fiscale ontvangsten

De niet-fiscale ontvangsten vertegenwoordigen in 1998 een bedrag van 6,1 miljard frank of zowat 1% van de middelen.

Het betreft eigen inkomsten uit de verkoop van overheidspublicaties, uit loods- en sleepgelden en uit de verkoop van onroerende goederen.

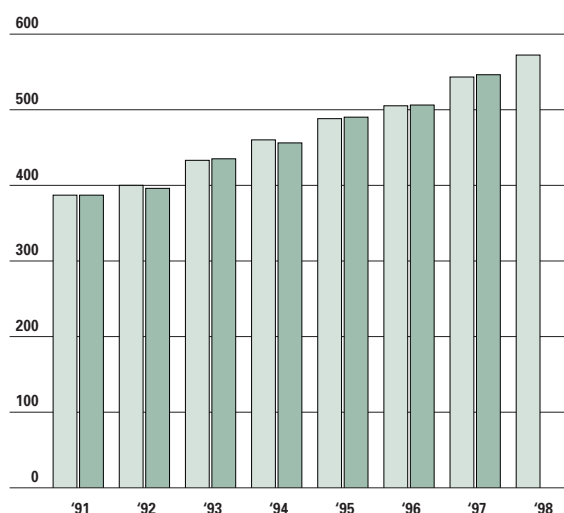
4 Leningen

De Vlaamse begroting voor 1998 vertoonde een gering surplus.

Uitvoeringsgraad middelen

De raming van de Vlaamse inkomsten komt vrij goed overeen met de realisatie ervan. Het grootste

RAMINGEN EN REALISATIES MIDDELEN

9.4 Evolutie van de geraamde en gerealiseerde middelen van de Vlaamse Gemeenschap over de periode 1991-1998, in miljard frank.

Bron: AZF, afdeling Budgettering.

ramingen
realisaties

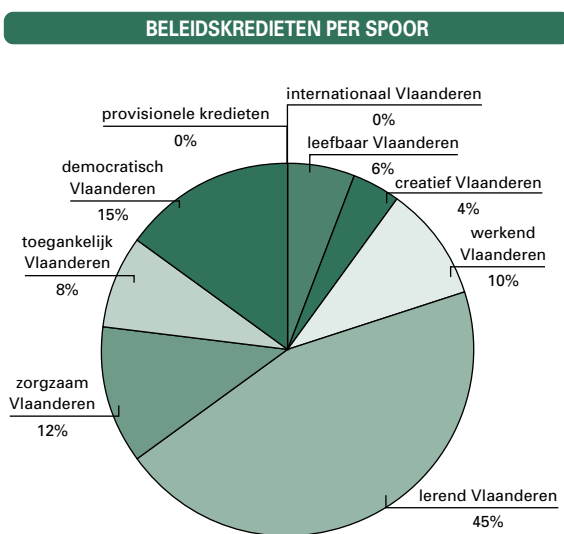
BELEIDSKREDIETEN					
	1994	1995	1996	1997	1998
Absoluut cijfer	498,0	514,9	527,8	554,2	567,1
Absolute groei		16,9	12,9	26,4	12,9
Procentuele groei		3,4%	2,5%	5,0%	2,3%

9.5 Evolutie van de beleidskredieten van de Vlaamse Gemeenschap over de periode 1994-1998, in miljard BEF. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

deel van de ontvangsten is immers afkomstig van de federale overheid. Deze som wordt berekend op basis van realistische parameters die op korte termijn zelden onderhevig zijn aan grote schommelingen: de inflatie, de lange termijninterestvoet, de groei van het BNP, het bevolkingsaantal, de opbrengst van de personenbelasting en het aantal inwoners jonger dan 18 jaar.

Evolutie van de uitgaven

De beleidskredieten voor 1998 bedragen in totaal 567,1 miljard frank. Dit is reëel 0,9% meer dan in 1997. Tussen 1994 en 1998 namen de uitgaven toe met 1,6% per jaar. Dit betekent dat de uitgaven veel trager aangroeiden dan de inkomsten, het effect van het streven naar een begrotingsevenwicht. 'Lerend Vlaanderen' vormt veruit de belangrijkste post van de Vlaamse uitgavenbegroting. Dit spoor alleen al is goed voor 45% van de beleidskredieten. Het gaat voornamelijk om lonen en wedden van het onderwijzend personeel. Zowel in 1997 als 1998 werd het budget voor wetenschappelijk onderzoek uitgebreid met 2 miljard frank.

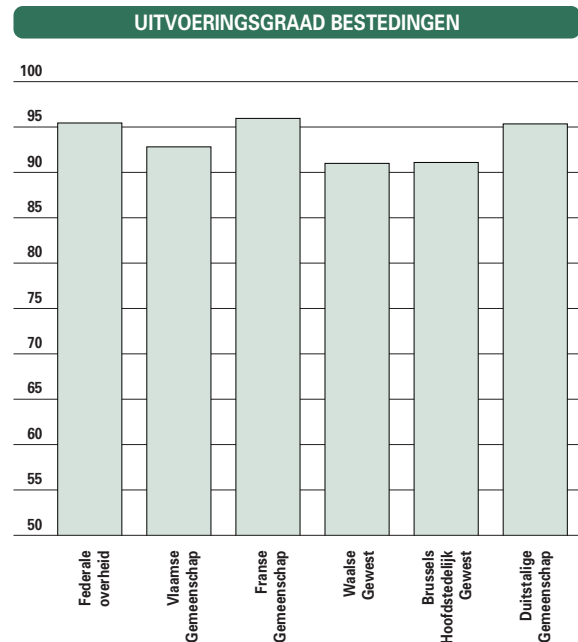
9.6 Beleidskredieten per spoor in 1998. Bron: AZF, afdeling Accounting.

Het spoor 'democratisch Vlaanderen' neemt de uitgaven voor zijn rekening van het Vlaamse parlement en de Vlaamse regering, de lokale en regionale besturen en het ministerie. Hier is een groei te zien van 2,2%.

'Zorgzaam Vlaanderen' vormt de derde belangrijkste post (12%). Opvallend is bovendien de relatief grote stijging van het budget (+4,7%). Hieronder vallen de uitgaven voor welzijn en volksgezondheid. Ook het Sociaal Impulsfonds - één van de beleidsprioriteiten bij de begroting 1998 - hoort hier thuis. Het Sociaal Impulsfonds groeide met bijna 1 miljard frank. Het spoor 'Werkend Vlaanderen' is de sterkste groeier (+8,9%) en maakt nu 10% uit van de beleidskredieten. Hieronder horen vooral de uitgaven voor werkgelegenheid, innovatie en het economisch ondersteuningsbeleid. Elk van deze posten kreeg ruimere budgetten ter beschikking. De overige beleidsdomeinen omvatten telkens minder dan 10% van de beleidskredieten.

Uitvoeringsgraad van de uitgaven

De uitvoeringsgraad geeft aan welk deel van de geplande uitgaven daadwerkelijk gerealiseerd werd. In 1997 bedroeg de uitvoeringsgraad voor de Vlaamse Gemeenschap 92% (inclusief overdrachten en ordonnanceringen op deze overdrachten). Dit is een status quo in vergelijking met het voorgaande jaar.

9.7 Uitvoeringsgraden van de diverse Belgische overheden in 1997. Gegevens exclusief overdrachten. Bron: AZF, afdeling Accounting.

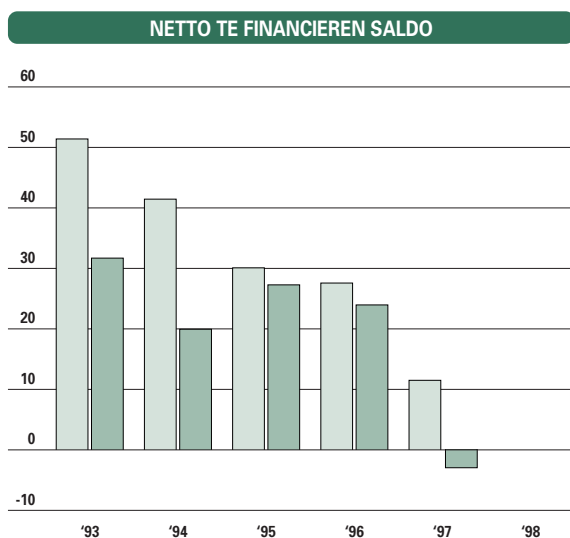
9.2

Netto te financieren saldo en schuldbeheer

Het netto te financieren saldo is een goede indicator voor de schuldontwikkeling. Dankzij een stringent begrotingsbeleid is er in 1998 echter geen sprake meer van een netto te financieren saldo. Goed nieuws is bovendien dat zowel de directe als de indirecte schuld van de Vlaamse overheid afneemt.

Netto te financieren saldo

Het netto te financieren saldo (NFS) is het verschil tussen de ontvangsten en de uitgaven (exclusief schuldaflossingen). Het komt overeen met het

9.8 Evolutie van het netto te financieren saldo (NFS) over de periode 1993-1998, in miljard frank.
Bron: AZF, afdeling Thesaurie.

begroot NFS
reëel NFS

bedrag dat de Vlaamse overheid zou moeten lenen om alle geplande uitgaven te verrichten. Het strikte begrotingsbeleid van de Vlaamse overheid had tot gevolg dat het netto te financieren saldo stelselmatig daalde en dat er reeds voor 1997 een overschot te noteren viel. Voor 1998 werd zelfs geen netto te financieren saldo meer begroot.

De sterke daling in 1994 wordt verklaard door de inwerkingtreding van het Centraal Financieringsorgaan dat de kasreserves van de openbare instellingen en het ministerie groepeerde op een wacht-rekening.

Kastekorten kunnen op die manier intern opgelost worden, zonder dat men een beroep moet doen op de externe geldmarkt.

Schuldbeheer

De schuld van de Vlaamse overheid kan uitgesplitst worden in een direct en een indirect gedeelte. De directe schuld komt overeen met het gecumuleerde netto te financieren saldo van de voorbije jaren (verminderd met de uitstaande beleggingen en de schuld op korte termijn).

1997 was het eerste jaar zonder netto te financieren saldo en dus het startschot voor de afbouw van de directe schuld. Op 30 juni 1998 heeft de Vlaamse

DIRECTE EN INDIRECTE SCHULD		
	DIRECTE SCHULD	INDIRECTE SCHULD
1991	1	208
1992	29	211
1993	57	224
1994	82	220
1995	146	176
1996	173	167
1997	174	158
1998	144	149

9.9 Evolutie van de directe en van de indirecte schuld over de periode 1991-1998, in miljard frank. Toestand op 30 juni.
Bron: AZF, afdeling Thesaurie.

overheid nog een directe schuld van 144 miljard frank, dit is 30 miljard minder op een jaar tijd. De indirecte schuld vindt haar oorsprong in leningen (van bijvoorbeeld de federale overheid) waarvan interesten en aflossingen ten laste vallen van de Vlaamse overheid. Deze schuld is niet aangegaan door het Vlaamse Gewest en is dan ook niet terug te vinden in de begroting. Gedurende de laatste jaren is ook deze categorie afgenomen. De totale indirecte schuld van de Vlaamse overheid bedroeg op 30 juni 1998 nog 149 miljard frank. Dit is 9 miljard minder dan het jaar voordien.

9.3

Provinciale en gemeentelijke financiën

De ontvangsten van alle Vlaamse provincies samen zijn licht hoger dan de uitgaven. Een belangrijk deel van de provinciale uitgaven gaat naar personeelsuitgaven. De totale provinciale schuld is merkbaar afgenomen in 1997.

De gemeenten genieten een vrij grote beleidsautonomie. De belangrijkste bron van inkomsten zijn de belastingsopbrengsten. Samen noteerden de Vlaamse gemeenten in 1996 een positief saldo van 10,2 miljard frank.

Provinciale financiën

1 Ontvangsten

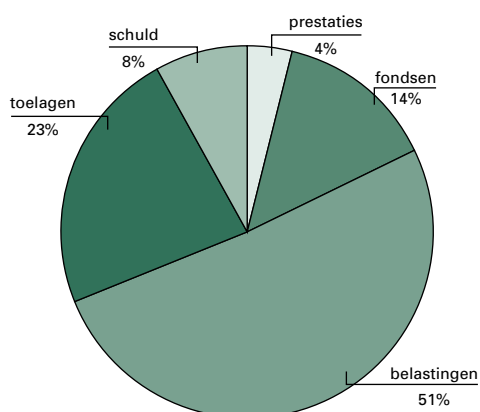
De gewone ontvangsten van de Vlaamse provincies worden begroot op 26 miljard frank voor 1998. Dit is een toename met 3,1% ten opzichte van 1997. Ongeveer de helft van de ontvangsten van de pro-

vincies zijn belastingontvangsten.

Het aandeel van de belastingontvangsten kende de voorbije jaren een aangroei en is ook in 1998 lichtjes toegenomen. De gemiddelde provinciale belastingdruk per inwoner bedraagt in 1998 2.198 frank tegenover 2.141 frank in 1997.

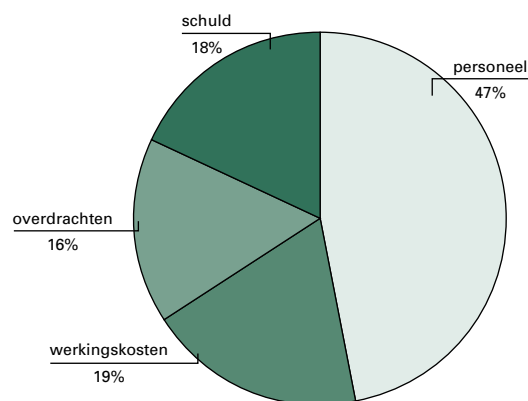
Toelagen van andere openbare besturen (23%) zijn een tweede belangrijkste bron van inkomsten.

ONTVANGSTEN VLAAMSE PROVINCIES

9.10 Spreiding van de ontvangsten van de Vlaamse provincies over de diverse bronnen in 1998, in procent. Bron: Gemeentekrediet.

UITGAVEN VLAAMSE PROVINCIES

9.11 Spreiding van de uitgaven van de Vlaamse provincies over de diverse bronnen in 1998, in procent. Bron: Gemeentekrediet.

SCHULDRATIO'S	
Antwerpen	0,56%
Oost-Vlaanderen	0,60%
Limburg	0,79%
Vlaams-Brabant	0,88%
West-Vlaanderen	1,75%

9.12 Schuldratio's van de verschillende provinciebesturen.
Bron: Gemeentekrediet.

Dit zijn werkingstoelagen voor het onderwijs en terugbetalingen van leninglasten door de Vlaamse overheid.

Het provinciefonds, een overdracht van de Vlaamse overheid, is goed voor 14% van de ontvangsten. De provincies kunnen deze middelen autonoom inzetten zonder voorafgaande toestemming van de Vlaamse overheid. De categorie 'prestaties' is een verzamelnaam voor inkomsten uit prestaties die de provincie verleent, interesten op schuldvorderingen en financiële activa, huurgelden en exploitatieontvangsten.

2 Uitgaven

De gewone uitgaven van het dienstjaar voor de Vlaamse provincies bedragen 25,9 miljard frank in 1998. Dit komt overeen met een toename met 5,2% in vergelijking met het voorgaande jaar. Bijna de helft van de provinciale uitgaven zijn personeelsuitgaven (47%). Dit komt doordat arbeidsintensieve functies zoals onderwijs en algemeen bestuur belangrijke posten zijn in de provinciale begrotingen. Het aandeel van de personeelsuitgaven en van de werkingskosten zijn vrijwel gestabiliseerd. De overdrachten bestaan voornamelijk uit toelagen aan verenigingen. Deze post bedroeg vorig jaar nog 13% en wint dus aan belang.

De schulduitgaven tenslotte hebben niet enkel betrekking op kapitaalsaflossingen en interesten vanwege de provinciale schuld, maar ook op financiële tegemoetkomingen in het tekort van intercommunales of instellingen van provinciaal belang. Deze categorie was in 1997 nog goed voor 21%, de terugval met 3% is het gevolg van de rentevoeten en de opbrengst uit de verkoop van Dexia-aandelen.

3 Saldo

De Vlaamse provincies innen meer geld dan ze uitgeven. Het positief saldo wordt voor 1998 begroot op 82 miljoen frank. Dit is fors minder dan in 1997. Zoals hiervoor beschreven groeiden de uitgaven globaal dan ook sneller dan de ontvangsten. Twee van de vijf Vlaamse provincies realiseerden

een tekort op het eigen dienstjaar.

Het globale saldo voor Wallonië bedraagt 205 miljoen frank en is daarmee duidelijk beter dan het negatieve resultaat van 62 miljoen in 1997.

4 Totale schuld

De totale provinciale schuld bedroeg eind 1997 18,5 miljard frank. Dit betekent een afname met 4,1 miljard frank of 18,1%. Vorig jaar was er nog sprake van een stijging met 2,4 miljard (of 11,9%).

De schuldratiocoëfficiënt geeft de verhouding weer tussen de totale provinciale schuld op 31 december 1997 en de totale begrotingsinkomsten in 1996. De schuldratio neemt af. Deze coëfficiënt van alle provincies samen bereikte een waarde van 0,74 tegenover nog 0,95 een jaar voordien. West-Vlaanderen blijft het hoogste coëfficiënt houden.

5 Uitvoeringsgraad

De uitvoeringsgraad van de uitgaven geeft aan in hoeverre de voorziene begrotingsmiddelen ook effectief uitgegeven zijn, of precieser 'in rekeningen vastgelegd werden'. Deze indicator bereikte een waarde van 88,8% in 1996 voor alle Vlaamse provincies samen. Dit is beter dan in 1995 (80%). De Vlaamse gemeenten scoren globaal beter. Bij de gemeenten is vastgesteld dat de verplichting tot het maken van een meerjarenbegroting tot meer realistische begrotingen geleid heeft.

De uitvoeringsgraad van de inkomsten bedroeg in 1996 91,5%. In 1995 was dit nog 101%, wat betekent dat de inkomsten hoger waren dan voorzien in de begroting.

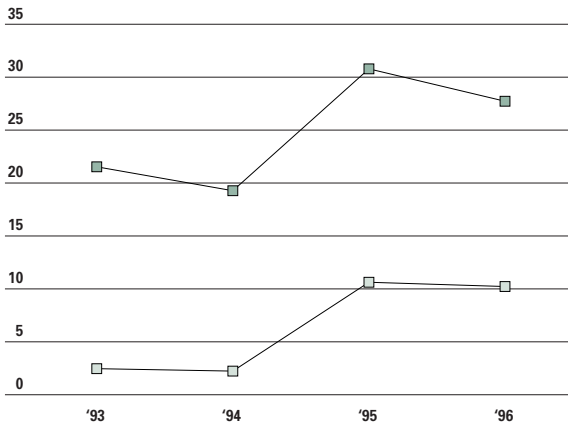
Gemeentelijke financiën

1 Ontvangsten

De ontvangsten van de gemeenten werden voor 1998 begroot op 229,1 miljard frank. De belangrijkste inkomstenbron zijn de belastingopbrengsten. Dit zijn vooral de opcentiemen op de onroerende voorheffing en de aanvullende gemeentebelasting op de personenbelasting. De overige bronnen zijn minder belangrijk. Zo maken de inkomsten uit prestaties slechts 6% uit van de totale inkomsten. Deze 'prestaties' zijn de vergoedingen voor leveringen of diensten van de gemeente en de ontvangsten uit het patrimonium.

De 'subsidiën' blijven belangrijk. In deze categorie horen de onderwijssubsidies, werkingstoelagen voor bibliotheken, brandweer, veiligheidscontracten en de bijdrage van de (federale) overheid in de afbetaling van leningen.

GEMEENTEFINANCIËN

9.13 Indicatoren gemeentefinanciën over de periode 1992-1995, in miljard frank. Bron: Gemeentekrediet.

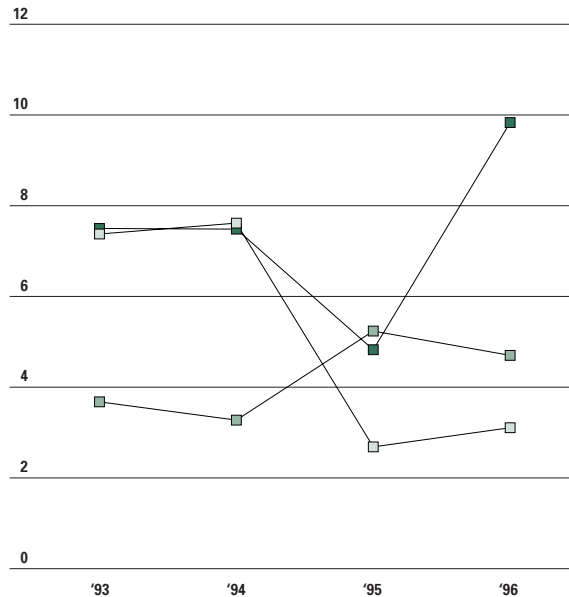
De toename van de ontvangsten wordt begroot op 3,2%. De inkomsten uit belastingen en van het Gemeentefonds kennen de sterkste toename (4 à 5%).

De subsidies daarentegen kennen een minieme terugloop (-0,5%) na een sterke groei in het voorgaande jaar met maar liefst 8%.

2 Uitgaven

In 1998 begrootten de Vlaamse gemeenten hun uitgaven op 227,9 miljard frank. De voornaamste uitgavenpost blijft het personeel. Het algemeen bestuur, de veiligheid en het onderwijs nemen hiervan een groot deel voor hun rekening.

SALDO ALGEMEEN TOTAAL PER INWONER

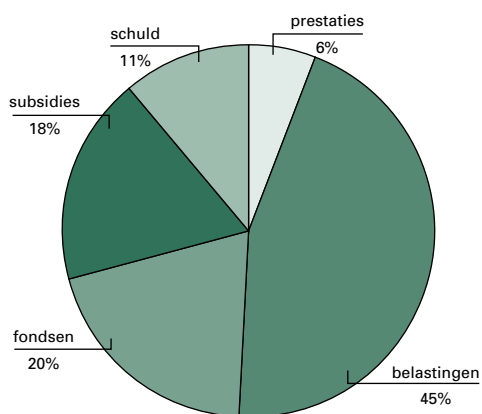
9.14 Saldo algemeen totaal per inwoner in de gewesten, periode 1993-1996, in duizend frank. Bron: Gemeentekrediet.

De kleinste categorie, de 'overdrachten', bestaat uit de toelagen die de gemeenten verstrekken aan derden (OCMW's, ziekenhuizen, kerkfabrieken,...).

Ook de gemeentetoelagen aan de OCMW-tekorten maken hiervan deel uit. Deze overdrachten zijn de sterkste groeier met 8,7%.

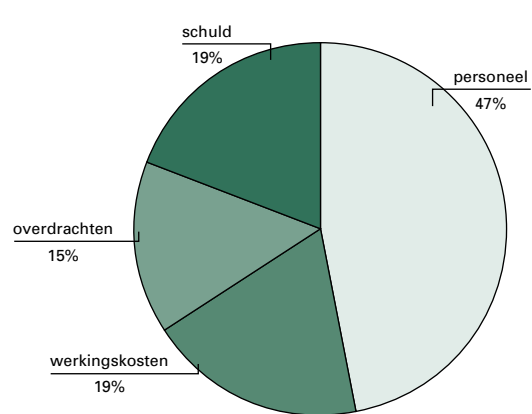
De totale uitgaven nemen toe met 2,7%. Opvallend is de terugloop van de interstlasten. De lage rentestand verklaart wellicht een en ander.

ONTVANGSTEN VLAAMSE GEMEENTEN

9.15 Spreiding van de ontvangsten van de Vlaamse gemeenten over de diverse bronnen in 1998, in procent. Bron: Gemeentekrediet.

UITGAVEN VLAAMSE GEMEENTEN

9.16 Spreiding van de uitgaven van de Vlaamse gemeenten over de diverse bronnen in 1998, in procent. Bron: Gemeentekrediet.

SCHULDRATIO VLAAMSE GEMEENTEN

	1/1/1995	1/1/1996	1/1/1997	1/1/1998
Schuld ratio kleiner dan 1	22	24	25	24
Schuld ratio tussen 1 en 1,5	44	41	46	43
Schuld ratio groter dan 1,5	34	36	29	33

9.17 Spreiding van de schuldratio over de Vlaamse gemeenten over de periode 1995-1998, in procent. Bron: Gemeentekrediet.

3 Financieel resultaat

In 1996 inden alle Vlaamse gemeenten samen 10,2 miljard frank meer dan ze uitgaven. Dit is 0,2 miljard lager dan het voorgaande jaar. Toch ligt dit cijfer nog steeds fors hoger dan in 1993 of in 1994 (respectievelijk 2,4 en 2,2 miljard frank). Wallonië kende eveneens een positief resultaat van het eigen dienstjaar.

De gemeenten uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen legden globaal een negatief resultaat neer.

Wanneer men de overboekingen uit voorgaande dienstjaren in rekening brengt, blijft in 1996 een algemeen resultaat over van 27,7 miljard frank. Dit is een daling met 10,1% in vergelijking met het vorige jaar. In Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen steeg het algemeen resultaat.

In 1995 bedroeg in het Vlaamse Gewest het algemeen resultaat 4.710 frank per inwoner. Dit is meer dan in het Waalse Gewest (3.125 frank) en minder dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (9.819 frank).

De financiële gezondheidstoestand van de gemeenten kan ook afgelezen worden aan de hand van de ratio 'Verhouding algemeen resultaat tegenover de uitgaven van het eigen dienstjaar'.

Een hoog cijfer wijst op een gezonde financiële toestand. De Vlaamse gemeenten haalden in 1996 een verhouding van 14,6%. Daarmee wordt de dalende tendens van de laatste jaren - na een korte onderbreking in 1995 - verdergezet. De gemeenten van het Waalse Gewest haalden samen een ratio van 8,8%. Dit is lichtjes beter dan een jaar eerder. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest klom de ratio tot 23%.

4 Schuld

De totale schuld van de Vlaamse gemeenten kan op 1 januari 1998 geraamd worden op 303 miljard frank. Dit cijfer is een extrapolatie op basis van 270 gemeenten. Daarmee groeide de schuld aan met circa 30 miljard in vergelijking met het jaar voordien.

UITVOERINGSGRAAD GEMEENTEN

	1995 (%)	1996 (%)
Ontvangsten	97,9	101
Uitgaven	91,8	96

9.18 Uitvoeringsgraad van ontvangsten en uitgaven voor de gemeenten van het Vlaamse Gewest, in miljoen frank, in 1995 en 1996. Bron: Gemeentekrediet.

Verder bedroegen de totale ontvangsten van het dienstjaar van de Vlaamse gemeenten volgens voorlopige cijfers 199 miljard frank in 1996. Dit is iets minder dan vorig jaar. Uit dit alles volgt dat de schuldpositie van de Vlaamse gemeenten globaal verslechterde.

Op 1 januari 1998 kende een kwart van de Vlaamse gemeenten een bevredigende schuldratio van minder dan 1. De belangrijkste groep noteerde een ratio tussen 1 en 1,5. Een derde van de Vlaamse gemeenten scoort zwak met een ratio groter dan 1,5. In vergelijking met vorig jaar is de groep met de zwakste schuldratio aangegroeid. Ook hieruit wordt duidelijk dat de schuldpositie van de Vlaamse gemeenten globaal verslechterde.

5 Uitvoeringsgraad

De realisatiegraad van de ontvangsten van de Vlaamse gemeenten klom in 1996 tot 101%. Dat wil zeggen dat de Vlaamse gemeenten globaal meer inden dan voorzien in de begroting. Ook de realisatiegraad van de uitgaven steeg van bijna 92% in 1995 tot 96% in 1996.

9.4

Personeel Vlaamse overheid

Het Charter van de Vlaamse Gemeenschap stelt een kwaliteitsvolle en klantvriendelijke dienstverlening aan de bevolking voorop.

Om dit te realiseren dient de Vlaamse overheid te beschikken over gemotiveerd personeel met de juiste vaardigheden.

In 1997 waren ongeveer 181.000 personen in dienst bij de Vlaamse overheid. Het aandeel van personeelsleden met een universitaire diploma is binnen de Vlaamse administratie (dit is de diensten van de Vlaamse Regering en de Vlaamse Openbare Instellingen) inmiddels opgelopen van 17% in 1991 tot 25% in 1997.

Per werknemer werd in het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap 36.935 frank aan vorming besteed, in de Vlaamse Openbare Instellingen was dit 25.570 frank.

Personeelssterkte en intensiteitsgraad

Op 1 januari 1998 had de Vlaamse overheid 181.082 personen in dienst. Dit betekent een stijging met bijna 3% tegenover 1990. Het onderwijzend perso-

neel maakt met 80% het grootste deel uit van het Vlaamse overheidspersoneel. Verder is 6% in dienst bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Ongeveer 13% van het overheidspersoneel werkt voor een Vlaamse Openbare Instelling waarbij vooral De Lijn en de VDAB grote werkgevers zijn.

EVOLUTIE TEWERKSTELLING BIJ DE VLAAMSE OVERHEID

	MVG	WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN	OPENBARE INSTELLINGEN	ONDERWIJS	VLAAMSE GEMEENSCHAPS- COMMISSIE	TOTAAL	AANTAL INWONERS PER PERSONEELSLID BIJ VLAAMSE OVERHEID	AANTAL INWONERS PER PERSONEELSLID IN HET MVG
1990	9.924	135	14.718	151.427	*	176.204	32,7	581,2
1991	11.042	140	21.909	149.046	*	182.137	31,8	524,7
1992	11.014	151	22.528	150.416	*	184.109	31,6	528,8
1993	10.924	142	23.407	149.189	*	183.662	31,8	535,2
1994	11.018	162	23.499	149.527	479	184.685	31,8	532,4
1995	10.967	176	23.159	151.052	483	185.837	31,6	536,2
1996	10.756	180	23.550	144.842	519	180.040	32,8	548,4
1997	10.877	200	23.775	145.698	532	181.082	32,7	543,6

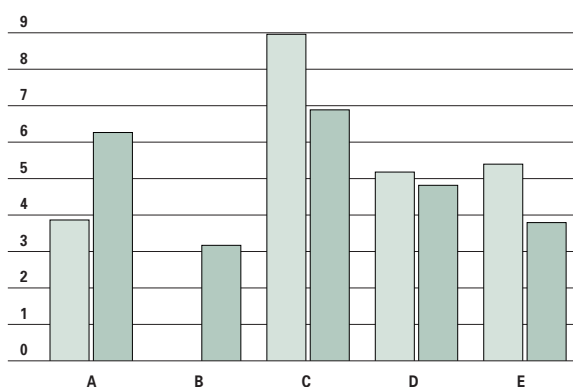
9.19 Evolutie van de tewerkstelling bij de Vlaamse overheid op 31 december. Bron: AZF, administratie Ambtenarenzaken.

* gegevens niet bekend.

De totale overheidssector in België telde op 1 januari 1998 866.343 personen. De Vlaamse overheid neemt hiervan dus 21% voor haar rekening.

Eén personeelslid in het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap bedient 543,6 inwoners. In Wallonië werkt één personeelslid voor 253,5 inwoners, op het federale niveau 1 personeelslid voor 172 inwoners. Toegepast op de volledige overheidssector (d.w.z. inbegrepen personeelsleden bij de ministeries, de wetenschappelijke instellingen, openbare instellingen, onderwijs, rechterlijke orde, rijkswacht en leger) bedient in Vlaanderen één personeelslid in overheidsdienst ongeveer 33 inwoners. In Wallonië is dit één voor 21,7 inwoners en op federaal niveau één voor 52,1 inwoners.

SCHOLINGSGRAAD VLAAMSE ADMINISTRATIE

9.20 Scholingsgraad van het personeel van de Vlaamse administratie in 1991 en 1997, x 1.000.

Bron: AZF, administratie Ambtenarenzaken.

Voor de Vlaamse Openbare Instellingen gaat het om een representatief staal, namelijk:

– om de vergelijking met het referentiejaar 1991 mogelijk te maken (geen gegevens over De Lijn in 1991);

– het UZ-Gent werd niet opgenomen vermits zij niet als een 'klassieke' administratie kan beschouwd worden: de grote aanwezigheid van personeelsleden van niveau B (verplegers e.d.m.) zouden de verhoudingen voor het geheel van de Vlaamse openbare instellingen vertekenen.

De scholingsgraad

Hoewel het mogelijk is dat personeelsleden met een hoger diploma op een lager niveau werken en vice versa, kan aangenomen worden dat de verhoudingen tussen de administratieve niveaus een goede indicator zijn voor de scholingsgraad.

De trend tot het aanwerven van meer hooggeschoold personeel zet zich ook dit jaar door. Zo is het aandeel van de universitair geschoolden (niveau A) toegenomen van 17% in 1991 tot 25% in 1997. Het aandeel van de lager geschoolden (niveau D en E) is verder gedaald van 23% tot 16% voor niveau E en van 22% tot 19% voor niveau D. De Vlaamse Openbare Instellingen werven, in navolging van de diensten van de Vlaamse regering enkele jaren geleden, nu ook vooral hooggeschoolde personeelsleden aan.

Instroom

In 1997 liep de instroom bij het ministerie, de wetenschappelijke instellingen en de VOI's op tot boven de 7%. Dit is vergelijkbaar met de instroom bij Nederlandse bedrijven.

De Vlaamse gemeenten kenden in 1997 zelfs een instroom van 9,5%. De instroom is het grootst bij de Limburgse gemeenten en het kleinst in de Vlaams-Brabantse.

1 Leeftijd

In de VOI's situeert maar liefst 52% van alle ingestroomde personeelsleden zich in de leeftijds-categorie 25 tot 34 jaar.

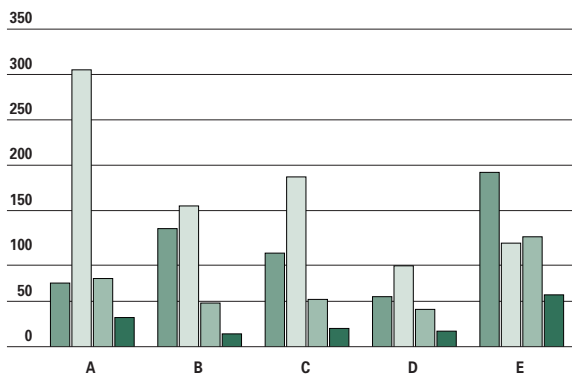
Toch blijken ook vrij veel oudere werknemers naar de Vlaamse administratie te stappen. Zo is 17% van de nieuwe personeelsleden tussen de 35 en 44 jaar, binnen de diensten van de Vlaamse regering is 12% zelfs ouder dan 45.

SCHOLINGSGRAAD PERSONEEL VAN DE VLAAMSE ADMINISTRATIE IN 1991 EN 1997

	1991		1997					
	TOTAAL	%	TOTAAL	%	STATUTAIREN	%	CONTRACTUELEN	%
Niveau A	4.119	17	6.397	25	4.058	23	2.339	29
Niveau B			3.459	13	2.350	13	1.109	14
Niveau C	8.955	38	6.897	27	5.074	28	1.913	24
Niveau D	5.637	22	5.022	19	4.177	23	845	11
Niveau E	5.573	23	4.051	16	2.285	13	1.766	22

9.21 Scholingsgraad van het personeel van de Vlaamse administratie in aantallen en percentages in 1991 en 1997. Bron: AZF, administratie Ambtenarenzaken. De gegevens van de Lijn en het UZ-Gent zitten niet in de totalen vervat. In 1991 werden slechts 4 niveaus onderscheiden: niveau 1 kwam overeen met het huidige niveau A (universitair diploma), niveau 2 correspondeert met de huidige niveau B (HOKT-diploma) en C (middelbaar onderwijs), niveau 3 kwam overeen met niveau D (lager middelbaar) en niveau 4 met niveau E (lager onderwijs).

INSTROOM IN DE VLAAMSE ADMINISTRATIE

9.22 Instroom van statutair en contractueel personeel in de Vlaamse administratie in het jaar 1997, uitgesplitst naar leeftijd en niveau. Bron: AZF. Er werden geen gegevens ontvangen van GOM West-Vlaanderen en UZ-Gent; de gegevens van De Lijn en het VITO werden niet opgenomen doordat zij niet de gebruikelijke indeling in niveaus kennen.

2 Opleiding

In de banksector heeft 40,1% van de nieuw aange-
worven medewerkers een universitair diploma, 42%
is in het bezit van een HOBU diploma, slechts
14,2% heeft een diploma hoger secundair.

Dergelijke grote instroom van hooggeschoold
personeel vinden we niet terug in de Vlaamse admi-
nistratie. In de VOI's heeft 53% van de nieuwe per-
soneelsleden een universitair of HOBU diploma, in
de diensten van de Vlaamse regering slechts 30%.

Bij de gemeenten is het opleidingsniveau van de
nieuwe personeelsleden nog lager. Zo bedraagt het
aandeel van de universitair geschoolden (niveau A)
in de instroom slechts 4,6% en van de HOBU-gedi-
plomeerden 7,8%. De personeelsleden met diploma
lager onderwijs (niveau E) maken 38,4% uit van de
instroom. Hierbij dient wel vermeld te worden dat
in de gemeenten nog veel taken voorhanden zijn
voor lager geschoold personeel.

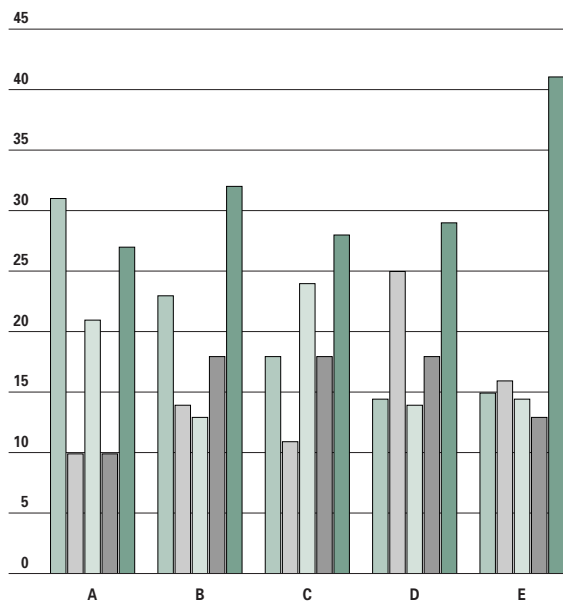
Vooral de Antwerpse en Oost-Vlaamse gemeenten
trekken veel laaggeschoold personeel aan. De mees-
te hooggeschoolden vinden we terug in de
Limburgse gemeenten.

3 Geslacht

De diensten van de Vlaamse regering trekken vooral
mannen aan (62%). Deze wanverhouding is te wij-
ten aan de hoofdzakelijk mannelijke instroom van
het scheepspersoneel (loodsen, motoristen,...).

Bij de VOI's bestaat de instroom hoofdzakelijk uit
vrouwen (60%). Dit overwicht wordt veroorzaakt
door het grote aantal vrouwen dat contractueel in
de lagere niveaus wordt aangeworven.

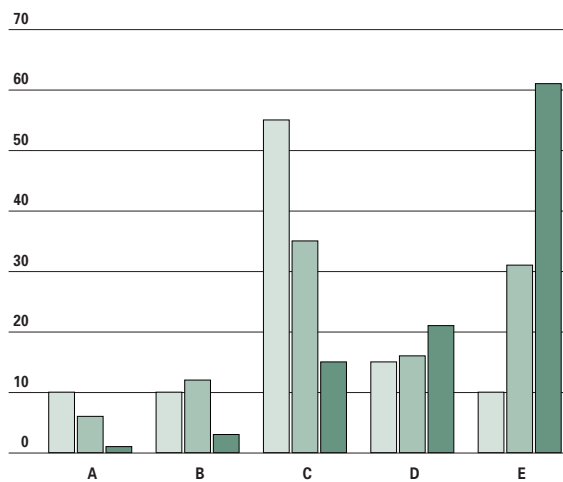
INSTROOM VLAAMSE GEMEENTEN

9.23 Instroom in de Vlaamse gemeenten in 1997 volgens niveau, uitgedrukt in percentages. Bron: AZF.

Limburg
Oost-Vlaanderen
West-Vlaanderen
Vlaams-Brabant
Antwerpen

INSTROOM VOLGENS STATUUTGROEP

9.24 Percentage ingestroomde personeelsleden in de Vlaamse gemeenten volgens statuutgroep en niveau in het jaar 1997. Bron: AZF.

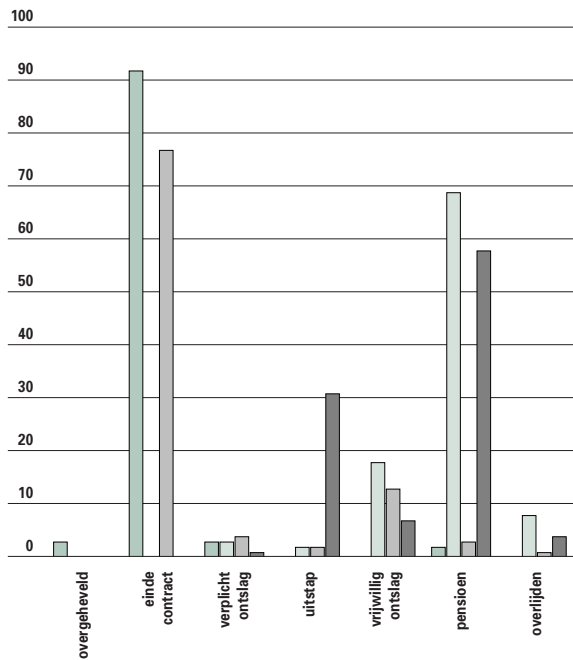
vastbenoemd
niet vastbenoemd
gesubsidieerde
contractuelen

Uitstroom

In 1997 verlieten 610 personeelsleden de diensten
van de Vlaamse Regering. De uitstroom bedraagt er
dus 5,5% wat vergelijkbaar is met 1996.

De uitstroom ligt hiermee iets lager dan de

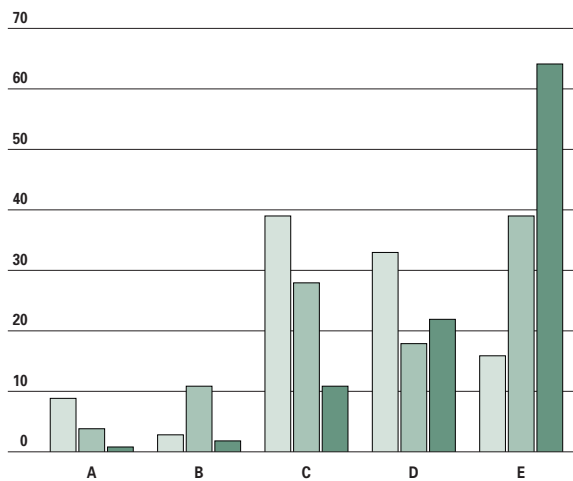
UITSTROOM IN DE VLAAMSE ADMINISTRATIE

9.25 Uitstroom van statutair en contractueel personeel in de Vlaamse administratie in %, in 1997, uitgesplitst naar reden. Bron: AZF. Er werden geen gegevens ontvangen van GOM West-Vlaanderen en UZ-Gent. De gegevens van De Lijn konden niet worden opgenomen doordat zij niet de gebruikelijke indeling in niveaus kennen.

MVG contr. (light green)
 MVG stat. (medium green)
 VOI contr. (light grey)
 VOI stat. (dark grey)

UITSTROOM VOLGENS STATUUTGROEP

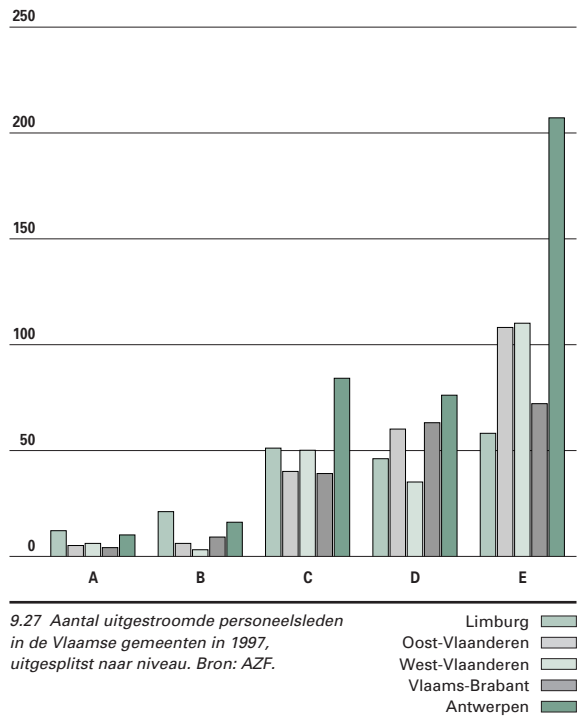

9.26 Percentage uitgestroomde personeelsleden in de Vlaamse gemeenten volgens statuutgroep en niveau in het jaar 1997. Bron: AZF.

vastbenoemd (light green)
 niet vastbenoemd (medium green)
 gesubsidieerde (light grey)
 contractuelen (dark green)

instroom. Dit verschil is te wijten aan de overheveling van de ex-RMT werknemers naar het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Bij de VOI's zag

UITSTROOM VLAAMSE GEMEENTEN

9.27 Aantal uitgestroomde personeelsleden in de Vlaamse gemeenten in 1997, uitgesplitst naar niveau. Bron: AZF.

Limburg (light green)
 Oost-Vlaanderen (medium green)
 West-Vlaanderen (light grey)
 Vlaams-Brabant (dark grey)
 Antwerpen (dark green)

men 1.968 personeelsleden vertrekken. De uitstroom bedraagt er 9,7% wat aanzienlijk meer is dan de 5,7% van 1996.

Ter vergelijking: bij Nederlandse bedrijven bedroeg in 1996 de uitstroom gemiddeld 8,8%. Pensionering blijft de belangrijkste reden van vertrek. Uitgesplitst naar niveau vindt men de grootste uitstroom in het laagste niveau (niveau E).

De Vlaamse gemeenten zagen 6,8% van hun personeel vertrekken. De Limburgse gemeenten kennen met 8,2% de grootste uitstroom, de Vlaams-Brabantse gemeenten de kleinste (5,8%).

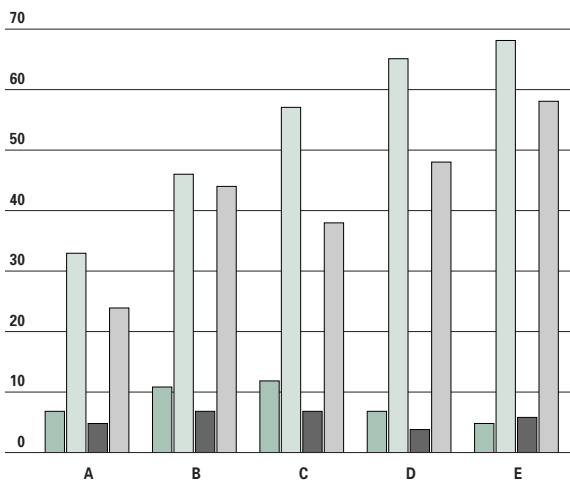
Ook hier is de uitstroom het grootst bij het laaggeschoold personeel.

Deeltijds werk en deeltijdfactor

1 Vlaamse administratie

In 1997 werkten 6.180 personeelsleden in de Vlaamse administratie deeltijds of 24% van het totaal personeelsaantal. Het begrip deeltijds werk werd hierbij wel ruim gedefinieerd en omvat zowel de verloven voor verminderde prestaties (medewerkers die 50%, 80% of 90% werken) als de halftijdse loopbaanonderbreking of het gecontingenteerd verlof (waarbij personeelsleden twintig dagen per jaar

DEELTIJDS WERK IN DE VLAAMSE ADMINISTRATIE

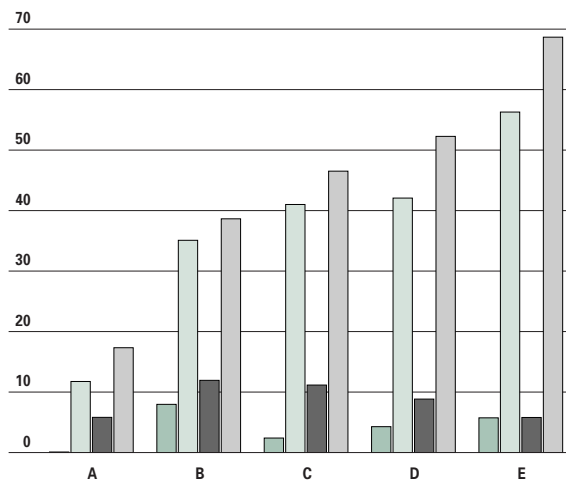

9.28 Percentage deeltijds werkende statutaire en contractuele personeelsleden in de Vlaamse administratie in 1997, uitgesplitst naar niveau en geslacht. Bron: AZF.

Van UZ-Gent en GOM West-Vlaanderen werden geen gegevens ontvangen. De gegevens van De Lijn en het VITO konden niet verwerkt worden aangezien zij niet de gebruikelijke indeling in niveaus kennen.

MVG + WI deeltijds m
MVG + WI deeltijds v
VOI deeltijds m
VOI deeltijds v

DEELTIJDS WERK IN DE VLAAMSE GEMEENTEN

9.29 Deeltijds werkende mannen en vrouwen in de Vlaamse gemeenten in 1997, uitgesplitst volgens statuutgroep en niveau. Bron: AZF.

statutair m
statutair v
contractueel m
contractueel v

onbetaald verlof kunnen nemen). Daarnaast kozen 500 personeelsleden voor voltijdse loopbaanonderbreking. Er werd geen rekening gehouden met gedetacheerde personeelsleden of personeelsleden met verlof voor proeftijd of stage. Deeltijds werk is en blijft hoofdzakelijk een vrouwenaangelegenheid. Zo werkt binnen de diensten van de Vlaamse regering 57% van de vrouwen deeltijds, bij de VOI's is dit 42%. Bij de Nederlandse overheid werkt maar liefst 65% van de vrouwen deeltijds.

Vooraf in de lagere niveaus zijn deeltijdse stelsels populair. Bij de hoogste leidinggevende niveaus (afdelingshoofd, directeur-generaal, secretaris-generaal) komt deeltijds werk bijna niet voor.

De meest gevraagde stelsels zijn het gecontingenteerd verlof en het 80% regime.

Bij deze cijfers moet wel vermeld worden dat het werkelijk aantal deeltijds werkenden vermoedelijk iets lager ligt aangezien het mogelijk is om meerdere vormen van deeltijds werk te combineren. Zo kan men bijvoorbeeld zowel 80% werken als een aantal dagen gecontingenteerd verlof opnemen. Deze personen worden dan zowel in de categorie van de 80% werkenden als in de categorie van de gecontingenteerde verlopen meegeteld, dit maakt dat dubbelstellingen kunnen voorkomen.

Dit probleem kan opgelost worden via de deeltijdfactor. De deeltijdfactor geeft de verhouding weer

van het personeelsaantal in full time equivalenten ten opzichte van het personeelsaantal in personen en schetst zo een beeld van de werkelijke afwezigheid wegens deeltijds werk. Voor de diensten van de Vlaamse regering bedraagt de deeltijdfactor 96,7% voor de mannen en 83,1% bij de vrouwen. Dit is een daling in 1 jaar. In 1996 bedroeg de deeltijdfactor immers 98% voor de mannen en 86% voor de vrouwen.

In de VOI's is de deeltijdfactor vrijwel identiek: 96,4% voor mannen, 83,6% voor vrouwen. Ook hier werd ten opzichte van het voorgaande jaar meer voor deeltijds werk geopteerd.

2 Vlaamse gemeenten

In de Vlaamse gemeenten werkt 23% van het personeel deeltijds. Ook hier zien we dat voornamelijk de vrouwelijke werknemers voor een deeltijds stelsel kiezen: 52% van de vrouwen tegenover slechts 6% van de mannen.

Net als in de Vlaamse administratie blijken ook in de gemeenten personeelsleden minder deeltijds werken, naarmate ze een hogere functie hebben.

De Limburgse gemeenten tellen in verhouding meer deeltijdsen dan in Oost- en West-Vlaanderen.

De deeltijdfactor voor de Vlaamse gemeenten bedraagt 85%. Het gemeentepersoneel werkt dus beduidend meer deeltijds dan de personeelsleden in de Vlaamse administratie. Deze tendens vinden we ook in Nederland terug: de deeltijdfactor bedraagt er 89% voor het gemeentepersoneel tegenover 93% voor het rijkspersoneel.

Leeftijd en diensttijd

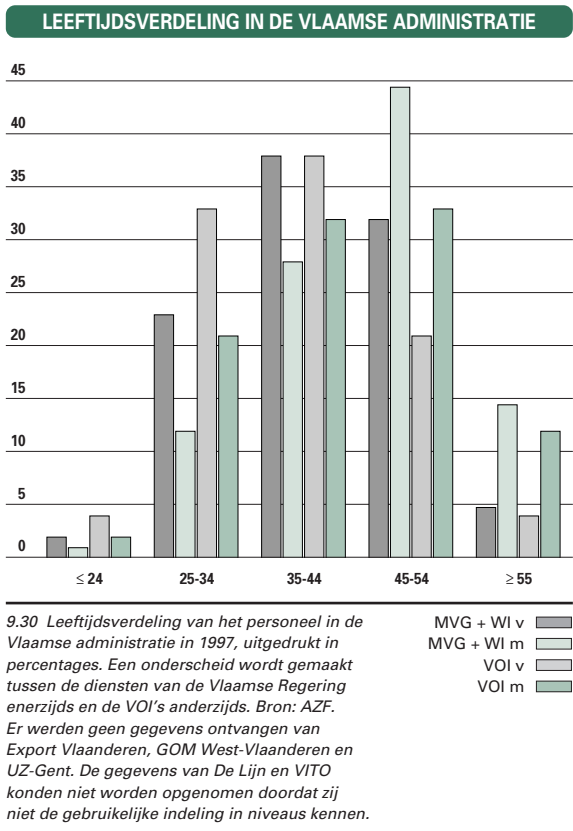
Bij de diensten van de Vlaamse regering is 51% van het personeel ouder dan 45 jaar en slechts 17% jonger dan 35.

De gemiddelde leeftijd van de Vlaamse ambtenaar bedraagt dan ook 44 jaar. Bij de Nederlandse overheid is de gemiddelde leeftijd 41,4 jaar. Hiermee is het overheidspersoneel er gemiddeld 2 jaar ouder dan in andere sectoren.

Vooraf de statutaire personeelsleden bevinden zich in de oudste leeftijdscategorieën. Bovendien zijn de mannelijke personeelsleden beduidend ouder dan de vrouwen. Ook dit loopt parallel met de Nederlandse situatie.

Bij de VOI's is de leeftijdopbouw beter gespreid; daar is 37% van het personeel ouder dan 45 terwijl toch nog 29% jonger is dan 35. De gemiddelde leeftijd bedraagt er 41 jaar. Ook hier blijken de mannelijke werknemers gemiddeld iets ouder dan de vrouwelijke.

De Vlaamse ambtenaar is gemiddeld 19 jaar in dienst bij het MVG: mannen iets meer dan 20 jaar, vrouwen 18 jaar. Binnen het MVG heeft 35% van de ambtenaren meer dan 25 jaar dienst.

In de VOI's is er een betere diensttijdsverdeling; zo heeft slechts 21% er meer dan 25 jaar dienst. Ter vergelijking: in de banksector heeft 19% van het personeel minder dan 25 jaar dienst. In het MVG heeft slechts 9% minder dan 5 jaar dienst. Wel dient opgemerkt te worden dat de diensttijd enkel van het statutair personeel bekeken werd, de diensttijd van het contractueel personeel is uiteraard veel kleiner.

Opleiding en ontwikkeling

1 Vlaamse administratie

De voorbije jaren blijft de kostprijs die door de werkgever gedragen wordt voor de opleiding en ontwikkeling van de ambtenaren van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap op hetzelfde niveau staan en groeit in dezelfde verhouding als de globale begroting.

In 1997 werd door de centrale administratie en de wetenschappelijke instellingen 395,8 miljoen frank besteed aan vormings- en ontwikkelingsactiviteiten. Dit is 2,7% van de totale salarismassa. In 1996 was dit 2,8%. Deze indicator is dus niet noemenswaardig veranderd ten opzichte van het jaar 1996.

De VOI's besteden gemiddeld 4,4% van hun salarismassa aan vormingsactiviteiten.

Ter vergelijking: bij de bedrijven in Vlaanderen is dit 2,1%.

Per personeelslid besteedde het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap in 1997 gemiddeld 36.935 frank aan vorming. Ook deze indicator is niet noemenswaardig veranderd in vergelijking met het jaar 1996.

De VOI's spenderen aan vorming gemiddeld 25.570 frank per medewerker. Kind en Gezin en Toerisme Vlaanderen zijn de uitschieters met respectievelijk 61.781 frank en 60.654 frank. GOM Limburg en ARGO sluiten de rij met 1.354 en 2.849 frank.

Belgische bedrijven geven gemiddeld 19.000 frank uit, bedrijven met meer dan 1.000 werknemers zelfs 30.000 frank. De banksector, gekend om de grote vormingsinspanningen, is hier koploper met 53.000 frank per personeelslid.

In 1997 namen al de personeelsleden van het MVG samen deel aan 32.009 vormingsdagen. Dit is een lichte daling, maar daartegenover staat een stijging van het aantal opleidingen. Dit betekent dat vooral deelgenomen wordt aan kortere opleidingsmodules. Vooral informaticaopleidingen trokken in 1997 minder gegadigden: het voorgaande jaar kende dan

FINANCIËLE PARTICIPATIE

	1993*	1996	1997
Begroting vorming	135,4	139,1	141,0
Loonkost vormingsambtenaren	32,7	39,3	39,5
Werkingskost vormingsambtenaren	11,2	13,9	13,8
Salarislast deelnemers	152,1	199,5	201,5
Totaal	331,4	392,5	395,8

9.31 Financiële participatie (in miljoenen frank).

Bron: AZF, afdeling Vorming.

* 1993 werd als referentiejaar gebruikt aangezien dit het eerste jaar is waarover dergelijke informatie beschikbaar is.

ook een piek na de invoering van nieuwe standaardsoftware en een belangrijke uitbreiding van het PC-park.

Er is wel een stijging te merken van 15% bij de vaktechnische opleidingen. Deze stijging is vooral te wijten aan het groot aantal departementale opleidingen georganiseerd door het departement LIN en Onderwijs.

Bij de VOI's zijn de VDAB en De Lijn koplopers met respectievelijk 15.875 en 13.990 dagen vorming.

De ambtenaar bij het MVG mag zich verwachten aan drie vormingsdagen per jaar. Dit is vergelijkbaar met de Belgische bedrijven. De banksector blijft ook daar de absolute koploper met gemiddeld 4,5 dagen opleiding per jaar.

Bij de VOI's bedraagt de vormingsverwachting 2,4 dagen. Personeelsleden van Kind en Gezin nemen de koppositie met 5,5 dagen. De GOM Limburg bengelt onderaan met gemiddeld 0,08 dagen opleiding per jaar.

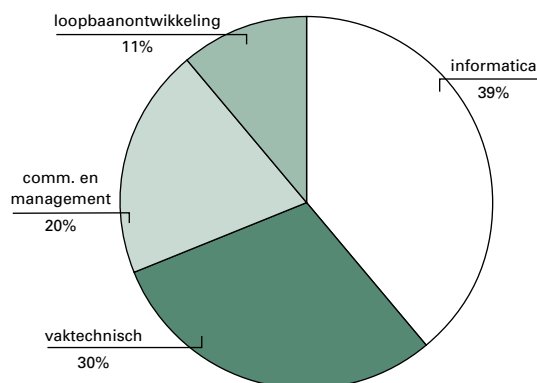
Vrouwen volgen vooral informatica, loopbaanbegeleiding en communicatie. Mannen zullen eerder kiezen voor managementopleidingen. De meeste cursisten bevinden zich in de leeftijdscategorie van 25-45 jaar.

'Leren' wordt meestal geassocieerd met het volgen van cursussen, studiedagen en seminars; de organisatie hiervan beheerst trouwens nog steeds het vormingsaanbod.

Toch wordt gezocht naar diversifiëring van opleidingsvormen zodat ambtenaren de meest geschikte ontwikkelingsstool ter beschikking hebben op het ogenblik dat daar behoefte aan is.

Zo werd voor de eerste maal op grote schaal een informaticaplatform ingeschakeld als drager voor een zelfstudiepakket. Aan 6.000 personeelsleden werd de opleiding 'nieuwe spelling' ter beschikking

VORMINGSAANBOD MVG 1997

9.32 Vormingsaanbod MVG 1997. Bron: AZF, afdeling Vorming.

gesteld via server of installatie op PC.

Op beperkter schaal werd ook het pakket 'Kennismaken met internet' aangeboden aan personeelsleden die over een aansluiting beschikten. 214 personeelsleden maakten gebruik van die mogelijkheid. Ook werd een opleidingsvorm 'begeleide zelfstudie' uitgewerkt waar een cursist, onder begeleiding van een lesgever, op eigen tempo de softwaretoepassing kan instuderen die voor zijn of haar functie nodig zijn.

2 Vlaamse gemeenten

In 1997 gaven Vlaamse gemeenten gemiddeld 9.055 frank per medewerker uit aan vorming. Vlaams-Brabantse gemeenten spenderen het meest, de West-Vlaamse gemeenten het minst. De Vlaamse gemeenten investeren dus beduidend minder in vorming dan de Vlaamse administratie.

9.5 De ombudsdiensten

De Vlaamse ombudsmannen en -vrouwen hebben een essentiële taak bij de verbetering van de doeltreffendheid en de billijkheid van de diensten en de instellingen van de Vlaamse regering. Het aantal ombudsdiensten is een indicatie van de bereidheid om deze nieuwe cultuur kansen te geven. Achteraan het overzicht van ombudsdiensten bekijken we ook de mate waarin formele deontologische codes doorgedrongen zijn op de verschillende overheidsniveaus.

Ombudsdienst bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

In 1997 bestond de ombudsdienst van de Vlaamse Gemeenschap vijf jaar. In die periode ontving de ombudsman meer dan 40.000 verzoeken: 41% had betrekking op het ministerie zelf. Dit betekent dat meer dan de helft van de verzoeken doorverwezen werden naar de bevoegde instanties, met de vraag er de nodige aandacht aan te besteden.

In 1997 ontving de ombudsdienst van de Vlaamse Gemeenschap 10.825 verzoeken. Dit is een stijging met 16% ten opzichte van het jaar voordien. Tijdens de eerste vijf jaar kwam vooral het departement leefmilieu en infrastructuur aan bod (41% van de dossiers), gevolgd door het departement onderwijs. Van de schriftelijke verzoeken waar wel over wordt geoordeeld, is het opmerkelijk dat de administratie in het leeuwendeel van de gevallen behoorlijk heeft gehandeld. Amper in 6% van de dossiers (of 33 registraties) oordeelde de ombudsdienst dat de adminis-

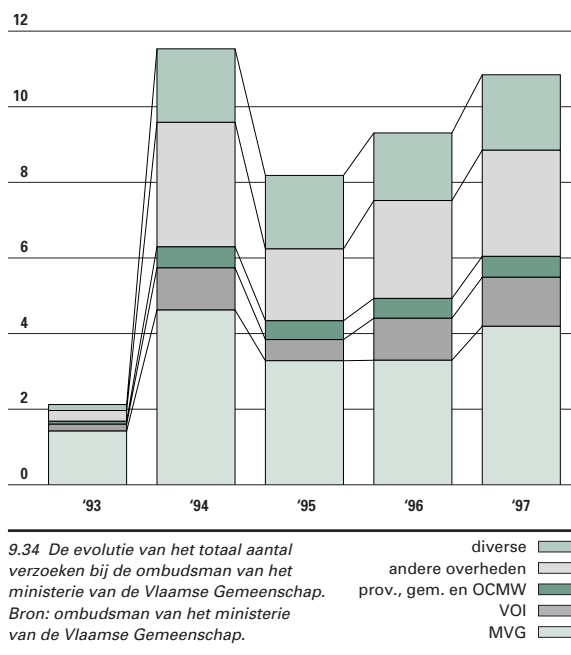
VERZOEKEN BIJ DE OMBUDSMAN

DIENST/INSTELLING	AANTAL	TELEFOONS	DOSSIER				
			TOTAAL	IN ONDERZOEK	INFORMATIE	BEMIDDELING	OPENBAARHEID
MVG (incl. Vlaamse regering)	4.249	3.595	654	79	355	209	11
VOI's	1.282	1.146	136	6	128	2	0
Gemeenten, provincies, en OCMW (incl. problematiek op gemeentelijk vlak)	546	461	85	5	53	23	4
Andere overheden	2.775	2.629	146	17	127	1	1
Diverse	1.973	1.800	173	6	165	2	0
Totaal	10.825	9.631	1.194	113	828	237	16

9.33 Het totaal aantal verzoeken bij de ombudsman van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap in 1997.
Bron: APS, ombudsman van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

VERZOEKEN BIJ DE OMBUDSMAN

9.34 De evolutie van het totaal aantal verzoeken bij de ombudsman van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Bron: ombudsman van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

traties (deels) onbehoorlijk hadden gehandeld. Na tussenkomst van de ombudsdienst werd in 19 van deze gevallen nog een positieve oplossing gevonden.

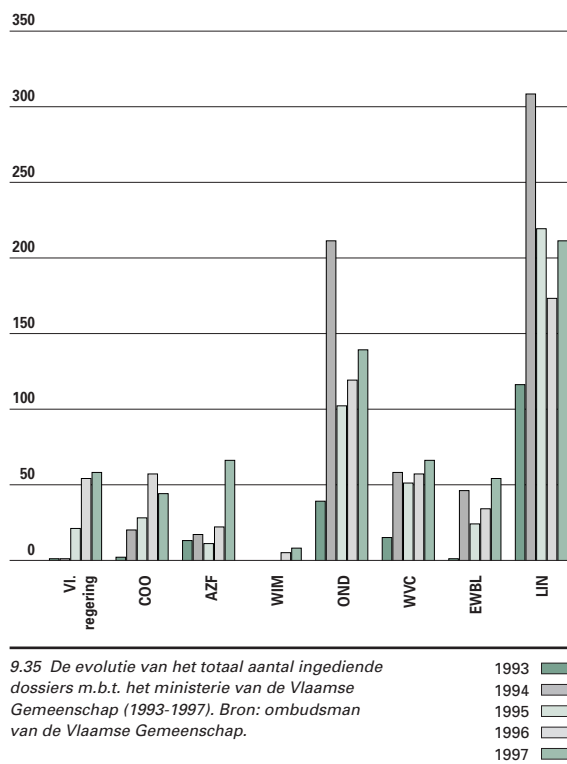
Ombudsdienst bij Vlaamse Openbare Instellingen

Nog niet alle Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's) beschikken over een ombudsdienst. In 1998 werd de ombudsdienst van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap rechtstreeks in het Vlaams Parlement ondergebracht en werd zijn bevoegdheid uitgebreid tot alle Vlaamse Openbare Instellingen. Om dit initiatief niet te doorkruisen nam een aantal VOI's ondertussen een afwachtende houding aan.

• Kind en Gezin

De ombudsdienst bestaat momenteel uit een ombudskoördinator en twee ombudsambtenaren. Opvallend is de sterke vermindering van de klachten. Waar er in 1996 nog 472 klachten geregistreerd werden, is het aantal een jaar later gedaald tot 262 (of - 45%). 189 klachten (72%) hadden betrekking op de kinderopvang. Het herbekijken van de eigenlijke ombudstaak (uitsluitend klachtenbehandeling, geen informatie-opdracht meer), de invoering van de klachtenkaart (deels bedoeld als filter) en het steeds selectiever en eenvormiger registreren zijn enkele van de meer voor de hand liggende verklarin-

EVOLUTIE AANTAL INGEDIENDE DOSSIERS

9.35 De evolutie van het totaal aantal ingediende dossiers m.b.t. het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (1993-1997). Bron: ombudsman van de Vlaamse Gemeenschap.

gen. Ongeveer drievierde van de klachten werd geuit door ouders.

• Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM)

De VHM heeft geen officiële ombudsdienst. Wel werd een ambtenaar, naast zijn hoofdfunctie, belast met de behandeling en opvolging van de klachten. In 1997 behandelde deze ambtenaar een dertigtal klachten. Een derde rond financiële aspecten en een derde rond procedurele zaken.

• Vlaamse Landmaatschappij (VLM)

De ombudsdienst van de VLM ontving in 1997 vier verzoeken voor informatie. Er werd geen gebruik gemaakt van het administratief georganiseerd beroep.

• Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)

De VMM beschikt niet over een afzonderlijke ombudsdienst. Wel werden in 1997 111 klachten behandeld die allemaal betrekking hadden op de heffing op de waterverontreiniging die door de VMM wordt geïnd.

• Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening (VMW)

Geen gecentraliseerde klachtendienst. Klachten worden door de diverse klantendiensten van de VMW behandeld. Geen cijfers bekend voor 1997.

- *Vlaamse Radio en Televisie (VRT)*

Geen officiële ombudsdienst, wel een ombudsfunctionaris die in 1997 geen klachten en verzoeken diende te behandelen en op te volgen.

- *Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (VFSIPH)*

Drie personen zijn werkzaam op de ombudsdienst van het VFSIPH. In 1997 werden 15 klachten geregistreerd en 67 informatievragen.

- *Vlaams Instituut voor de Bevordering van het Wetenschappelijk-Technologisch Onderzoek in de Industrie (IWT)*

Geen ombudsdienst, wel een informaticambtenaar.

- *Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO)*

Naast een ombudsman beschikt het VIZO over een klachtenbehandelingsprocedure nl. de praktijkcommissie die toezicht houdt op de leersecretarissen en op de leertijd. In 1997 werden acht klachten geregistreerd.

- *Dienst voor de Scheepvaart*

Per jaar worden gemiddeld twee klachten behandeld door de ombudsdienst. Schippers beschikken over een afzonderlijk klachtenbehandelingsstelsel.

- *Intercommunale Maatschappij voor de Linker-Scheldeoever (IMALSO)*

Geen ombudsdienst.

- *Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB)*

In 1997 werd geen gebruik gemaakt van de beroepsprocedure inzake openbaarheid van bestuursdocumenten. De ombudsvrouw ontving 379 verzoeken waarvan 341 informatievragen en 29 vragen om bemiddeling en klachten m.b.t. de VDAB. Negen klachten hadden betrekking op andere instanties. Tussen 1 september '96 en 31 augustus '97 behandelde de STC's 205 verzoeken. Daarvan hadden er 90 betrekking op arbeidsbemiddeling en 115 op training en opleiding.

- *Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO)*

Geen ombudsdienst.

- *Vlaamse Vervoermaatschappij De Lijn*

De Lijn voerde het ISO-9001 kwaliteitssysteem in dat een kwaliteitsbehandelingsstelsel oplegt aan de zes entiteiten. Geen gegevens beschikbaar.

- *Export Vlaanderen*

Geen formele ombudsdienst, de klachtenbehandeling is in handen van een kwaliteitsmanager die zeven externe klachten te verwerken kreeg.

- *Sociaal-Economische Raad voor Vlaanderen (SERV)*

Geen formele ombudsdienst, wel een informatieambtenaar. Nog geen klachten geregistreerd.

- *Toerisme Vlaanderen*

De ombudsman ontving een klacht in 1997.

- *Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs (ARGO)*

De bevoegdheid van de ombudsvrouw blijft beperkt tot het inzage-recht van bestuursdocumenten. Daarnaast bestaan wel klachtenbehandelingsprocedures. Geen gegevens bekend.

- *Dienst voor Infrastructuurwerken van het Gesubsidieerd Onderwijs (DIGO)*

De ombudsambtenaar heeft nog geen klachten moeten behandelen.

- *Openbare Psychiatrische Ziekenhuizen (OPZ)*

In het OPZ-Geel worden enkel klachten rond administratieve dossiers door de ombudsman behandeld. Nog geen klachten behandeld. Het OPZ-Rekem beschikt niet over een ombudsdienst.

- *Gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen (GOM)*

Geen ombudsdienst.

- *Gewestelijke Investeringsmaatschappij voor Vlaanderen (GIMV)*

Geen ombudsdienst.

- *Openbare Afvalstoffenmaatschappij (OVAM)*

Geen ombudsdienst

Ombudsdienst bij provinciale overheden

Geen enkel Vlaams provinciebestuur beschikt over een autonome ombudsdienst.

Toch wordt er gewerkt aan het uitbouwen van de contacten met de burgers.

Dit geschiedt onder andere via de provinciale pers- en communicatiediensten.

Meer specifieke vragen inzake inlichtingen en klachten worden rechtstreeks door de bevoegde diensten behandeld of doorverwezen.

Ombudsdienst bij gemeentelijke overheden

Een onderzoek waaraan een kleine helft van de Vlaamse steden en gemeenten deelnam, wijst uit dat 8% beschikt over een lokale ombudsdienst. Bij een kleine twintig procent is er eerder sprake van een veredelde klachtendienst of informatiedienst. Ten aanzien van de situatie in 1997 is de dynamiek beperkt.

Deontologische code

1 ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

Op 9 juni 1998 werd de deontologische code voor alle personeelsleden van de Vlaamse Gemeenschap goedgekeurd door de Vlaamse regering. De vijf hoekstenen van de deontologische code handelen over loyaliteit, correctheid, klantvriendelijkheid, objectiviteit en spreekrecht en -plicht.

2 Vlaamse provincies

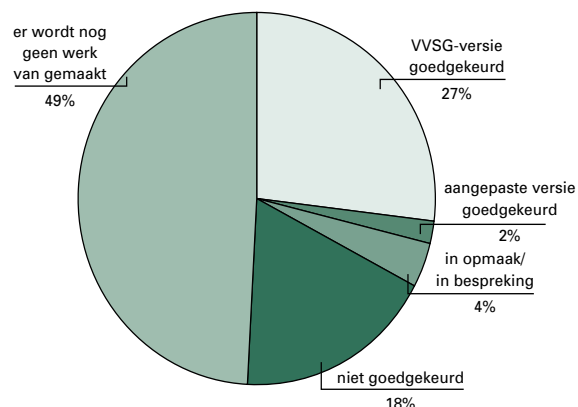
De Vereniging voor Vlaamse Provincies heeft een modeltekst van deontologische code uitgeschreven. Enkel de provincie Vlaams-Brabant heeft de deontologische code van de provincieraadsleden over de dienstverlening aan de bevolking goedgekeurd.

3 Lokale mandatarissen

De deontologische code van de Vlaamse Volksvertegenwoordigers inzake dienstverlening aan de bevolking werd als model doorgestuurd naar de gemeenten. De Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) heeft hieruit een eigen versie gepuurd: de deontologische code van de lokale mandataris.

Een enquête waaraan 110 gemeenten meewerkten geeft een idee van de mate waarin deze code door de gemeenteraden goedgekeurd is. In 27 procent van de 110 gemeenten werd de versie van de VVSG daadwerkelijk door de gemeenteraad goedgekeurd. Een (grondig) aangepaste versie werd aangenomen in 2% van de gevallen. Bijna de helft van de Vlaamse steden en gemeenten had van de deontologische code nog geen werk gemaakt.

DEONTOLOGISCHE CODE BIJ LOKALE BESTUREN

9.36 De deontologische code bij steden en gemeenten: in welke mate wordt er reeds werk van gemaakt? Bron: enquête APS.

9.6

Stedelijke (sociale en veiligheids-) conjunctuur

De leefkwaliteit in de steden is een belangrijk beleidspunt dat door de Vlaamse overheid de voorbije jaren vertaald werd in extra aandacht en dito middelen. De ‘Stedelijke conjunctuurbarometer’, vorig jaar in Vrind opgestart, laat toe de ontwikkelingen in de steden op te volgen. Het objectieve cijfermateriaal (bijvoorbeeld het aantal diefstalaangiften) wijst op grote verschillen: 1997 was een relatief goed jaar voor Gent en Genk en een minder positief jaar voor Tienen en Kortrijk.

De subjectieve beleving van de burgers ten aanzien van aspecten van (sociale)veiligheid laat zich al evenmin in één centrale tendens vastleggen. De stedelingen uit ons onderzoek vinden dat de situatie er in hun stad op verslechterd is inzake algemeen geweld en verbeterd is inzake de verkeerssnelheid. De beleidsconclusies die uit deze indicator kunnen getrokken worden, liggen voor de hand.

Objectieve registratie-gegevens

De situatie in de 13 steden die hier in deze stedelijke conjunctuurbarometer worden gevolgd moet uiteraard geplaatst worden tegenover de algemene tendensen in het Vlaamse Gewest. Algemeen in Vlaanderen zagen we in 1997:

- een duidelijke daling van de officiële werkloosheid (-13 à 15%) maar tegelijkertijd blijft het aantal bestaansminimumtrekkers fors stijgen (+8 à 9%);
- een stabilisatie van het aantal ongevallen waarbij fietsers en voetgangers betrokken waren, maar een lichte toename van het aantal ongevallen op gewest- en gemeentewegen in vergelijking met 1995;
- een lichte stijging van het aantal geregistreerde diefstallen en afpersing (+4%), en een grotere stijging van gewelddaden tegen eigendommen (+7,7%) en misdrijven tegen de lichamelijke integriteit (+6,9%);

- het aantal geboorten overtreft lichtjes het aantal sterften en het aandeel van de huishoudens met minimaal vier personen blijft langzaam afnemen.

Deze vier invalshoeken vormen de globale achtergrond om de 13 bestudeerde steden te typeren.

1 Werkloosheid

De daling van de werkloosheid, ook de langdurige werkloosheid, zet zich in de meeste steden minder snel door: dit is vooral het geval in Gent, Genk en Tienen.

In Sint-Niklaas, Hasselt, Antwerpen, Maasmechelen en Vilvoorde is de vermindering van werkloosheid relatief minimaal.

Mechelen, Aalst en Menen zitten dicht bij de Vlaamse trend.

In Kortrijk en Geraardsbergen is de daling daarentegen duidelijk sterker dan in de totaliteit van het Vlaamse Gewest.

POSITIEVE EN NEGATIEVE EVOLUTIES IN DE VERSCHILLENDE STEDEN

	POSITIEF (SCORE 2 OF 3)	NEGATIEF (SCORE -2 OF -3)
Gent	<ul style="list-style-type: none"> Minder fietsers en voetgangers bij verkeersongevallen Minder ongevallen op gemeente- en/of gewestwegen Minder geweld tegen eigendommen Minder misdrijven tegen lichamelijke integriteit Kleine relatieve groei van de huishoudens met minstens 4 pers. 	<ul style="list-style-type: none"> Minder snelle daling van de werkloosheid zowel bij de -25 jarigen als bij langdurig werkzoekenden Daling van het natuurlijke geboortesaldo (verschil geboorten-sterftes)
Genk	<ul style="list-style-type: none"> Stijging van het natuurlijk geboorteaecres Daling van het aantal BM-trekkers Minder fietsers en voetgangers bij verkeersongevallen 	<ul style="list-style-type: none"> Minder sterke daling van de langdurige werkloosheid Daling migratiesaldo en proportionele daling van de grote huishoudens Aangroei van de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit
Mechelen	<ul style="list-style-type: none"> Minder geweld tegen eigendommen Kleinere stijging van het aantal BM-trekkers Relatieve groei van grotere huishoudens 	<ul style="list-style-type: none"> Meer geregistreerde diefstal en afpersing Negatief migratiesaldo bij 0-14 jarigen en 30-39-jarigen
Hasselt	<ul style="list-style-type: none"> Kleinere stijging van het aantal BM-trekkers Relatieve groei van grotere huishoudens 	<ul style="list-style-type: none"> Negatief migratiesaldo bij 0-14 jarigen en 30-39-jarigen Meer geweld tegen eigendommen
Menen	<ul style="list-style-type: none"> Minder geweld tegen eigendommen Klein positief migratiesaldo bij 0-14 jarigen en 30-39 jarigen Minder fietsers en voetgangers bij ongevallen 	<ul style="list-style-type: none"> Meer misdrijven tegen lichamelijke integriteit en meer diefstal en afpersing Sterkere stijging van het aantal BM'trekkers Daling het natuurlijk accres
Geraardsbergen	<ul style="list-style-type: none"> Positief migratiesaldo Sterke daling langdurige werkloosheid 	<ul style="list-style-type: none"> Meer fietsers en voetgangers in ongevallen Meer BM'trekkers Daling natuurlijk accres Meer geweld tegen eigendommen
Sint-Niklaas	<ul style="list-style-type: none"> Daling aantal BM'trekkers 	<ul style="list-style-type: none"> Meer geweld tegen eigendommen Minder sterke daling van de langdurige werkloosheid
Maasmechelen	<ul style="list-style-type: none"> Groei natuurlijke accres Sterke daling BM'trekkers 	<ul style="list-style-type: none"> Meer geweld tegen eigendommen Meer misdrijven tegen lichamelijke integriteit Minder sterke daling van langdurige werkloosheid Negatief migratiesaldo groep tot 14 jaar en 30-39-jarigen
Antwerpen	<ul style="list-style-type: none"> Minder fietsers en voetgangers in verkeersongevallen Constant aandeel van huishoudens > 4 pers. in totale bevolking 	<ul style="list-style-type: none"> Negatief migratiesaldo Minder sterke daling langdurige werkloosheid Daling natuurlijk accres Grotere aangroei BM'trekkers
Aalst		<ul style="list-style-type: none"> Meer ongevallen op gemeente- en gewestwegen Daling natuurlijk accres
Vilvoorde	<ul style="list-style-type: none"> Positief migratiesaldo Behoud relatief aandeel van huishoudens minstens 4 personen 	<ul style="list-style-type: none"> Minder sterke daling langdurig werklozen Meer ongevallen op gemeente- en gewestwegen Meer fietsers en voetgangers bij ongevallen Daling natuurlijk accres Meer geweld tegen eigendommen Meer misdrijven tegen lichamelijke integriteit
Kortrijk	<ul style="list-style-type: none"> Sterkere daling jeugdwerkloosheid 	<ul style="list-style-type: none"> Meer ongevallen op gemeente- en gewestwegen Meer geweld tegen eigendommen Daling natuurlijk accres Meer diefstal en afpersing Grotere stijging BM'trekkers Negatief migratiesaldo Meer misdrijven tegen lichamelijke integriteit
Tienen	<ul style="list-style-type: none"> Constant aandeel grotere huishoudens 	<ul style="list-style-type: none"> Minder daling van de jeugdwerkloosheid Meer ongevallen op gemeente- en gewestwegen Daling natuurlijk accres Grotere stijging BM'trekkers Negatief migratiesaldo

9.37 Positieve en negatieve evoluties in de verschillende steden.

Bron: NIS, RSZ, ministerie van Volksgezondheid, VDAB, APS-bewerking.

2 Verkeersongevallen

In 7 van de 13 steden steeg het aandeel van ongevallen op de gemeente- en gewestwegen sneller dan in het Vlaamse Gewest. Dat was vooral zo in Tienen en Kortrijk.

De toestand evolueerde daarentegen positief in Hasselt, Maasmechelen, Geraardsbergen, Sint-Niklaas, Genk, en vooral in Gent.

Het aantal fietsers en voetgangers dat bij een ongeval met schadelijke gevolgen betrokken was, lag duidelijk lager in Gent, maar ook in Antwerpen, Genk, Menen, Hasselt, Sint-Niklaas en Mechelen. Daarentegen waren er vooral in Geraardsbergen meer voetgangers en fietsers bij verkeersongevallen als slachtoffer betrokken.

3 Misdrijven

In alle steden, behalve in Genk, steeg het aantal geregistreerde gevallen van *diefstal en afpersing* sneller dan in Vlaanderen als geheel. Vooral de forse toename (meer dan 10%) in de steden Kortrijk, Menen en Mechelen valt op.

Inzake gewelddadige *misdrijven tegen de eigendommen* was 1997 een duidelijk beter jaar. Vooral in Gent is de toestand er spectaculair op verbeterd.

Ook Menen, Mechelen, Aalst, Antwerpen en Genk maakten een goede beurt. In de overige gemeenten, en vooral in Kortrijk en Maasmechelen, was er evenwel een uitgesproken groei van dit type delict. De bovenmaatse groei van *misdrijven tegen de lichamelijke integriteit* situeert zich hoofdzakelijk in volgende zes gemeenten: Maasmechelen, Vilvoorde, Genk, Kortrijk, Menen en Hasselt. Aan de positieve zijde noteert ook hier Gent de beste score.

4 Demografische evolutie

Omdat de demografische evolutie beschouwd wordt als een globale indicator voor de leefbaarheid van de steden besteden we er extra aandacht aan.

De natuurlijke aangroei was het grootst in Genk en in Maasmechelen.

Traditioneel wonen er in de steden minder gezinnen met kinderen. Het aantal *huishoudens met minstens 4 personen* ligt in de hier bestudeerde steden ongeveer 25% lager dan in de totaliteit van Vlaanderen. Dit cijfer wordt sterk gekleurd door de situatie in de twee grootste steden, Antwerpen en Gent.

In Genk en Maasmechelen daarentegen is het aandeel van de grote huishoudens groter dan in Vlaanderen.

Opvallend is niettemin dat het aandeel van grote huishoudens (meer dan 4 personen) licht stijgt in

MIGRATIEBEWEGING

Vilvoorde	+19,0 per 1.000 inwoners
Geraardsbergen	+11,0
Menen	+3,5
Sint-Niklaas	+0,7
Aalst	-1,9
Hasselt	-4,0
Genk	-4,2
Tienen	-5,2
Maasmechelen	-5,8
Kortrijk	-6,0
Gent	-17,6
Antwerpen	-19,6

9.38 Migratiebeweging van de leeftijdsgroep 0 tot 14 jaar en 30 tot 39 jaar. Migratiebeweging in 1997, per 1.000 inwoners. Bron: NIS, APS-bewerking.

Antwerpen, Gent, Geraardsbergen, Kortrijk, Mechelen, Menen en Vilvoorde. In de overige steden kunnen we eerder van een status-quo spreken dan van een duidelijke daling.

Stedelijke leefbaarheid wordt sterk in verband gebracht met de aanwezigheid van *gezinnen met kinderen*. Vandaar dat we de leeftijdsgroepen 0 tot 14 jaar en 30 tot 39 jaar samengebracht hebben, en hun migratie in kaart brengen.

Vier steden hadden in 1997 meer inwoners van deze leeftijdsgroepen, dan het jaar voordien. Vooral Vilvoorde en Geraardsbergen kunnen positieve cijfers voorleggen. De grootste terugval ondergaan de steden Gent en Antwerpen.

De groei van de *bestaansminimumtrekkers* was procentueel het grootst in Geraardsbergen, en in mindere mate in Kortrijk, Menen en Antwerpen. Een duidelijke daling daarentegen was er in Genk, Maasmechelen en Sint-Niklaas.

De beleving van de burgers-inwoners

Voor acht steden brengen we in kaart hoe de bewoners-inwoners de elementaire leefbaarheid van hun stad zelf ervaren. Daarvoor gebruiken we de gegevens van de federale Veiligheidsmonitor.

De inwoners van Hasselt beoordeelden de veiligheidsaspecten van hun stad in 1997 het meest positief in vergelijking met het jaar daarvoor. Daarbij legden ze de nadruk op de verbetering in vandalisme (minder bedreiging, bekladding van muren en

BELEVING VAN DE BURGERS-INWONERS

	GROEI VLAAMS GEWEST*	HASSELT	GENT	ST.-NIKLAAS	ANTWERPEN	GENK	KORTRIJK	MECHELEN	AALST
Dronken mensen op straat	-28	1	-1	-2	-1	-1	-3	-2	-3
Mensen worden lastiggevallen op straat	-11	3	1	2	-1	-1	1	-2	-3
Aggressief verkeersgedrag	-9	3	-1	3	-1	-2	0	-1	-2
Hondenpoep op straat	-8	-1	0	-1	-1	-3	-2	-1	-2
Diefstal uit auto's	-6	1	-3	3	2	2	3	-3	1
Inbraak in woningen of andere	-5	3	2	2	-1	3	2	-2	-3
Onaangepaste snelheid in verkeer	1	-1	2	-1	-2	2	-1	-1	-2
Andere vormen van geluidsoverlast	2	3	2	0	-2	-1	-3	1	-2
Aanrijdingen	5	2	3	1	1	2	2	1	-1
Fietsendiefstal	7	3	2	3	1	2	-2	-2	-3
Bedreiging	7	3	-1	-3	2	3	3	-2	-2
Rommel op straat	8	-2	3	1	0	-2	-2	-2	-3
Bekladding van muren en/of gebouwen	16	3	2	3	3	-1	2	-1	-3
Geluidsoverlast door verkeer	16	2	2	1	3	3	-1	2	1
Overlast van groepen jongeren	18	2	2	3	3	-3	3	1	-2
Geweld	19	2	1	1	2	-2	3	-3	1
Vernieling telefooncellen, bushaltes	39	3	3	2	2	3	2	-1	-3

9.39 Beleving van de burgers-inwoners in 1997. Bron: Veiligheidsmonitor 1996 en 1997, APS-beoordeling.

* De procentuele verandering in de score 1997 in vergelijking met die van 1996. Cijfers aan de hand van alle geënquêteerden in Vlaanderen. Volgende kolommen evolutie per stad: van zeer positief (+3) tot zeer negatief (-3), telkens ten opzichte van de trend in Vlaanderen.

vernieling van telefooncellen), verkeersveiligheid (minder aggressief verkeersgedrag, minder lastig gevallen op straat, minder fietsendiefstal, minder geluidsoverlast) en het aantal inbraken.

Ook in Gent en Sint-Niklaas lieten de inwoners positieve klanken optekenen. In Gent was er een duidelijke verbetering van de stadsreiniging (minder rommel op straat), minder vernieling van telefooncellen (maar meer diefstal uit auto's) en een betere verkeersveiligheid (minder aanrijdingen).

Ook in Sint-Niklaas legden de bewoners het accent op de verbeterde verkeersveiligheid (minder diefstal uit auto's, minder aggressief verkeersgedrag, minder fietsendiefstal) en minder bekladding van de muren. Genk, Kortrijk en Antwerpen vormen een midden-groep met enkele goede evoluties maar met nog teveel hinderlijke zaken volgens de geënquêteerden. De inwoners van Mechelen en Aalst drukten het sterkst hun ongenoegen uit. In Mechelen wordt over heel wat zaken geklaagd, zonder dat een of ander aspect er duidelijk bovenuit stijgt. In Aalst was de evolutie duidelijk negatief in de ogen van de ondervraagden: teveel vandalisme (vernielig telefooncellen, bekladding van muren, rommel op straat), teveel onveiligheid op straat (mensen worden lastig gevallen, dronkaards) en teveel fietsendiefstal en diefstal uit auto's.

Definitie

Beleidskredieten	De som van de niet-gesplitste kredieten, de gesplitste vastleggingskredieten en de machtigingen, verminderd met de vereffeningskredieten en de uitgaven voor de schuldenlast. Het gaat om de uitgaven waartoe de Vlaamse overheid zich in een bepaald begrotingsjaar toe verbindt.
Netto te financieren saldo	Het verschil tussen de ontvangsten en de uitgaven, exclusief de schuldaflossingen.
Buitengewone dienst	Ontvangsten en uitgaven met betrekking tot de buitengewone dienst zijn verrichtingen die een impact hebben op de toestand van het patrimonium.
Gewone dienst	Ontvangsten en uitgaven met betrekking tot de gewone dienst: zijn verrichtingen in de lijn van de normale en dagelijkse werking van een (locale) overheid.
Saldo algemeen totaal	Het saldo van het eigen dienstjaar evenals de verrichtingen van de vorige dienstjaren en de overboekingen.
Saldo eigen dienstjaar	Het verschil tussen de ontvangsten en de uitgaven van het betrokken dienstjaar.
Toegewezen middelen	De middelen die door de federale overheid worden geïnd. Ze bestaan uit gedeelde en samengevoegde belastingen en uit specifieke dotaties en <i>ristorno's</i> .
Stad	Op basis van twee criteria (minstens 30.000 inwoners en minstens 1 statistische sector gedefinieerd als kansarm in de 'Atlas kansarme buurten') wordt in het Strategisch Plan Stedelijke Problematiek de opvolging gemaakt van 13 steden: Aalst, Antwerpen, Genk, Gent, Geraardsbergen, Hasselt, Kortrijk, Maasmechelen, Mechelen, Menen, Sint-Niklaas, Tienen en Vilvoorde.
Instroom	Het aantal nieuw aangeworven statutaire en contractuele personeelsleden gedurende de periode 1 januari 1997 tot 31 december 1997 in verhouding tot het aantal personeelsleden op 1 januari 1998. Statutaire personeelsleden slagen voor een vergelijkend wervingsexamen, georganiseerd door het VWS. Onder contractuele personeelsleden wordt verstaan: personeelsleden die via een contract van bepaalde of onbepaalde duur voor de eerste maal in dienst treden. Er wordt geen rekening gehouden met Eerste Werk Ervaring (EWE-)stagiairs of jobstudenten.

VOOR MEER INFORMATIE

Kerngegevens Overheidspersoneel 1996, ministerie van Binnenlandse Zaken, Directoraat-Generaal Management en Personeelsbeleid, Directie Arbeidszaken Overheid. Den Haag, december 1996.
Statistisch vademecum van de banksector 1997.

Belgische Vereniging van Banken, juni 1998.
Overzicht van de personeelssterkte in de overheidssector. Ministerie van Ambtenarenzaken. Dienst van Algemeen Bestuur. Brussel, 1998.

---

10. Focus op gender

Beschikken over basisstatistieken is een eerste voorwaarde om een beleid te kunnen voeren. Dit geldt ook voor het gelijkekansenbeleid. De beleidsbrief ‘Gelijkekansenbeleid 1998-1999’ stelt trouwens eveneens dat basisstatistieken en de ontwikkeling van genderindicatoren prioritair zijn. Met de opname van genderindicatoren in deze VRIND-editie komt de Vlaamse overheid hieraan tegemoet en sluit ze aan bij één van de voortdurend opnieuw geformuleerde eisen van het Actieplatform.

Wat volgt is een eerste poging van genderindicatoren, die betrekking hebben op het beleid van de Vlaamse overheid. Alle beleidsdomeinen werden gescreend op mogelijke gendereffecten. Vele aspecten die reeds in de vorige onderdelen aan bod kwamen worden hier opnieuw bekeken vanuit het genderoogpunt. Zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen? Zijn deze verschillen louter toe te schrijven aan het gendereffect? Hoe evolueren deze verschillen? Op welke terreinen is het aangewezen dat de overheid specifieke maatregelen treft?

De resultaten laten nog markante verschillen tussen mannen en vrouwen zien, andere (veronderstelde) verschillen worden alvast niet bevestigd of kunnen weerlegd worden: de feminisering van de armoede bijvoorbeeld vinden we niet terug in de basisdata en in het onderwijs hebben de meisjes alle achterstand ingehaald. Op sommige onderwijsniveaus is er zelfs een oververtegenwoordiging van de meisjes.

De basisstatistieken en indicatoren in dit hoofdstuk vertellen dat heel wat weg afgelegd is, maar dit betekent geenszins dat er geen verschillen meer bestaan die door een doordacht overheidsbeleid kunnen teruggedrongen worden. Deze cijfers geven alvast een overzicht van de diverse domeinen.

Wat zijn de knelpunten voor een gelijkekansenbeleid in Vlaanderen op basis van de beschikbare data? De eenzijdige studiekeuze van de meisjes, de ongelijke kansen op de arbeidsmarkt (horizontale en verticale segregatie, ongelijke beloning, deeltijdse arbeid, werkloosheid), onderverteenwoordiging in leidinggevende functies, zowel in de politiek, het economisch leven als de vrijwilligersorganisaties, en... het mannelijk overwicht in de criminaliteit en in de gevangnissen.

10.1 Gezinsomgeving

Vlaanderen maakt dezelfde evolutie door als de andere landen van de Europese Unie: ontgroening, gezinsverdunding, vergrijzing. Daarnaast stijgt de levensverwachting, en overleven vrouwen de mannen met gemiddeld meer dan 6 jaar.

Ontgroening

Vrouwen zetten steeds minder kinderen op de wereld, de zogenaamde ontgroening. In 1960 bedroeg het geboortecijfer in België 2,52 kinderen. In 1985 was het al gedaald tot aan het vervangingsniveau van 1,51. Daarna trad een lichte verhoging op en in de periode 1990-1995 liep het geboortecijfer in België op tot 1,60-1,69. De belangrijkste oorzaken van de daling zijn vermoedelijk het feit dat vrouwen langer studeren, meer uit werken gaan, en meer en betere anticonceptiva gebruiken. Simulaties voorspellen dat vrouwen steeds later kinderen zullen krijgen. In 1975 was een vrouw in de EU bij de geboorte van haar eerste kind gemiddeld

24,5 jaar oud, in 1997 reeds 27,3 jaar. Deze veroudering van de vruchtbaarheid stelt men vast in de meeste West-Europese landen. Zwangere vrouwen kiezen steeds vaker voor inductie (30,9% in 1997) en epidurale verdoving (55% in 1997). Ook het aantal keizersneden stijgt in 1997 tot 14,6%.

Huwelijk en echtscheiding

Het aantal huwelijken daalt. Bovendien stappen de gegadigden steeds later in de huwelijksboot. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het percentage vrouwen dat reeds voor de leeftijd van twintig jaar huwde. Van de vrouwen die geboren werden in 1940 was bijna 30% gehuwd voor de 20ste verjaardag. Van de vrouwen die in 1975 geboren werden, was dit slechts 5%. Voor Vlaanderen liggen deze percentages iets hoger maar de algemene trend is dezelfde. De populariteit van het huwelijk op jonge leeftijd neemt dus af. Dezelfde tendensen zijn te merken in het buitenland.

DE VRUCHTBAARHEIDSCIJFERS IN DE EUROPESE UNIE

	1960	1970	1975	1980	1985	1990 - 1995	1993
Vlaanderen							1,6
België	2,5	1,9	1,7	1,6	1,5	1,6 - 1,7	1,6
Duitsland	2,4	1,6	1,4	1,4	1,3	1,1 - 1,4	
Frankrijk	2,7	2,3	1,8	1,9	1,8	1,7 - 1,8	
Nederland	3,1	2,0	1,6	1,5	1,5	1,4 - 1,6	
Verenigd Koninkrijk	2,7	2,0	1,7	1,8	1,8	1,6 - 1,7	
Zweden	2,2	1,9	1,7	1,7	1,7	1,7 - 1,8	

10.1 De vruchtbaarheidscijfers in de Europese Unie (EU). Bron: Eurostat.

GEMIDDELDE LEEFTIJD VAN DE OUDERS VAN PASGEBORENEN

	GEMIDDELDE LEEFTIJD MOEDERS				GEMIDDELDE LEEFTIJD VADERS
	1 STE GEBORTE	2DE GEBORTE	3 DE GEBORTE	ALLE GEBORTEN	ALLE GEBORTEN
1970	23,0			25,6	28,0
1980	24,0	27,0	29,3	26,4	28,8
1991	26,7	28,6	30,5	28,1	30,7
1993	27,0	28,1	30,9	28,6	31,0
Vlaanderen 1993	27,0	28,1	30,8	28,5	30,8

10.2 De gemiddelde leeftijd van de ouders van pasgeborenen in België in het eerste huwelijk. Bron: NIS.

GEMIDDELDE LEEFTIJD VAN DE MOEDER BIJ DE GEBORTE VAN HET EERSTE KIND IN DE EU

	1960	1970	1975	1980	1985	1990	1993	1995
Vlaanderen							27,0	
EU	25,5	24,5	24,5	24,8	25,6			
België	25,1	24,0	24,1	24,6	24,9	26,4	27,0	
Duitsland	24,9	24,3	24,8	25,2	26,2	26,9		27,0 - 27,9
Frankrijk		23,8	24,2	24,3	25,9	27,0		27,0 - 27,9
Nederland	25,6	24,3	25,0	25,6	26,5	27,6		28,8
Verenigd Koninkrijk	24,8	23,9	24,6	25,1	25,9	25,5		26,0 - 26,9
Zweden			24,5	25,5	26,1	26,3		27,0 - 27,9

10.3 Evolutie van de gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind in de EU. Bron: Eurostat, NIS.

AANTAL HUWELIJKEN EN VAN DE HUWELIJKSLEEFTIJD IN BELGIË

	AANTAL HUWELIJKEN	AANTAL PER 1.000 INWONERS	GEM. LEEFTIJD VROUW	GEM. LEEFTIJD MAN
1960	65.220	7,2	25,2	27,9
1965	66.535	7,0	24,4	27,3
1970	73.261	7,6	23,9	26,3
1975	71.736	7,3	23,5	26,1
1980	66.413	6,7	23,9	26,5
1985	57.559	5,8	23,0	25,1
1990	64.554	5,8	26,1	30,0
1995	51.402	5,5	28,0	31,0
1997	47.759	4,6	29,0	31,0
Vlaanderen 1997	28.328	4,8		

10.4 Evolutie van het aantal huwelijken en van de huwelijksleeftijd in België. Bron: NIS.

In 1997 eindigden 13.994 Vlaamse koppels in een echtscheiding. De plotse piek in 1995 is waarschijnlijk terug te brengen tot een versoepeling in de wetgeving. Het initiatief om uit de echt te scheiden wordt meestal door de vrouw genomen en leidt tot een hoger aantal alleenstaande moeders.

De gemiddelde leeftijd stijgt niet alleen bij het sluiten van het huwelijk, maar ook bij het ontbinden ervan.

De mediaanleeftijd van de Belgische man bij echt-

scheiding bedroeg in 1996 38,1 jaar en van de Belgische vrouw 36,1 jaar.

Huishoudtypes

Gezinnen worden kleiner. Het aantal alleenstaanden neemt toe, en hier vinden we beduidend meer vrouwen dan mannen. Het aantal gezinnen met slechts 2 personen stijgt licht, terwijl het aantal gezinnen met meer dan 2 personen daalt. Ook het aantal collectie-

ECHTSCHIEDINGSGRAAD

	BELGIË	DUITSLAND	NEDERLAND	VER.KON.
1970	0,7	1,3	0,8	1,1
1975	1,1	1,7	1,5	2,3
1980	1,5	1,6	1,8	2,8
1985	1,9	2,1	2,3	3,1
1990	2,0	1,9	1,9	2,9
1995	2,1	2,2	2,2	3,0

10.5 Evolutie van het aantal echtscheidingen per 1.000 inwoners in de Europese Unie. Bron: Evolution démographique récente en Europe 1996, Conseil de l'Europe.

ECHTSCHIEDINGEN EN HERHUWELIJKEN IN BELGIË

	ECHT-SCHIEDINGEN	PER 1.000 GEHUWDE VROUWEN	% HERHUWELIJKEN
1970	6.403	2,7	11
1980	14.457	5,7	15
1990	20.331	8,1	24
1994	22.041	8,8	28
1995	34.983	14,0	31
1996	28.402	11,5	31
1997	26.748		

10.6 Evolutie van het aantal echtscheidingen en herhuwelijken in België. Bron: NIS.

ve huishoudens vermindert.

We zien een gelijkaardig fenomeen in de andere landen van de Europese Unie. De dood van een partner als oorzaak van een eenoudergezin wordt zeldzaam en wordt vervangen door scheiding. Daarom daalt ook de gemiddelde leeftijd van de ouder. Het hoogst aantal eenoudergezinnen komt voor in het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en België. In de zuidelijke landen zijn er het minst eenoudergezinnen.

Vergrijzing

Mensen worden steeds ouder en vrouwen blijven langer leven dan mannen. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen dat oudere vrouwen, vaak alleenstaanden, een frequenter beroep doen op voorzieningen dan mannen.

HUISHOUDENS

	BELGIË		VLAANDEREN	
	1990	1997	1990	1997
Alleenstaande mannen	12,2	13,2	10,3	11,4
Alleenstaande vrouwen	17,2	17,0	14,6	14,7
Gezinnen met 2 personen	29,2	30,6	30,7	32,3
Gezinnen met 3 personen	18,3	17,3	19,5	18,3
Gezinnen met 4 personen	14,9	14,4	17,8	15,8
Gezinnen met 5 personen	5,5	5,2	5,9	5,4
Gezinnen met 6 personen	1,7	1,5	1,7	1,5
Gezinnen met 7 personen	0,5	0,4	0,4	0,4
Gezinnen met 8 personen	0,3	0,3	0,3	0,3
Totaal aantal private huishoudens	4.000.522	4.147.329	2.226.547	2.333.799
Totaal aantal collectieve huishoudens	6.052	6.568	2.742	3.232

10.7 Evolutie van de private huishoudens naar grootte en collectieve huishoudens, in %. Bron: NIS.

HUISHOUDTYPES IN DE EUROPESE UNIE

	KOPPEL MET KINDEREN		KOPPEL ZONDER KINDEREN		MOEDER MET KINDEREN		VADER MET KINDEREN	
	1982	1991	1982	1991	1982	1991	1982	1991
België	55,8	52,1	34,5	33,9	7,7	11,0	1,9	3,0
Frankrijk	55,3	53,9	38,4	35,7	5,4	8,9	0,9	1,5
Nederland	59,8	53,7	32,0	36,1	6,8	7,7	1,3	2,4
Ver. Koninkrijk	53,0	47,2	34,9	39,2	9,4	11,7	2,7	1,9

10.8 Evolutie huishoudtypes in de Europese Unie, in %. Bron: Eurostat.

ÉENPERSOONSHUISHOUDENS

	15 – 64 JAAR				65+ JAAR			
	1980		1990		1980		1990	
	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN
België	5,6	5,8	7,3	9,1	9,2	2,7	9,3	2,7
Duitsland			9,4	10,5			11,8	1,9
Frankrijk	6,9	6,2	7,6	7,7	9,2	2,3	9,5	2,4
Nederland	7,0	6,7	9,3	10,5	7,3	1,8	8,1	2,0
Verenigd Koninkrijk	4,7	4,4	6,0	7,1	10,0	2,6	10,4	3,2

10.9 Eénpersoonshuishoudens per leeftijdsgroep en sekse in de Europese Unie in percentages. Bron: Eurostat.

VROUWEN EN MANNEN PER LEEFTIJDGROEP EN PROJECTIE NAAR 2010

	1990		1997		2010	
	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN
0- 19	689.418	723.950	2.281.105	711.127	657.437	687.730
20- 29	443.760	465.378	385.486	399.636	347.754	363.051
30- 39	425.188	447.654	463.928	483.074	377.542	389.430
40 –49	353.919	369.377	410.067	426.527	458.038	472.229
50 –59	346.870	342.288	335.587	339.525	425.906	435.564
60 –69	317.379	284.365	328.246	301.833	341.684	331.996
70-plussers	201.504	201.504	386.318	248.993	504.059	332.649

10.10 Aantal vrouwen en mannen per leeftijdsgroep en projectie naar 2010. Bron: NIS.

Twee op drie klanten van bejaardenhulp en dagverzorgingscentra zijn vrouwen. Driekwart van de bewoners van serviceflats en van rusthuizen zijn vrouwen. Meer vrouwen dan mannen doen een beroep op de diverse diensten voor bejaarden, met uitzondering van de warme maaltijden. Maar ook de zorgverstrekkers zijn overwegend vrouwen.

Armoede en bestaansonzekerheid

De cijfergegevens over het bestaansminimum wijzen niet op een feminisering van armoede: het aandeel van de vrouwen neemt af zowel in Vlaanderen als in Wallonië. Het gewaarborgd inkomen voor bejaarden

LEVENSVERWACHTING BIJ GEBORTE

	VROUWEN	MANNEN	VERSCHIL
België	79,8	73,1	6,7
Duitsland	79,1	72,6	6,5
Frankrijk	81,5	72,6	8,3
Nederland	80,3	74,3	6,0
Verenigd Koninkrijk	79,0	73,6	5,4

10.11 Levensverwachting bij geboorte in de Europese Unie, in jaren, 1992. Bron: Eurostat.

(GIB) is daarentegen wel degelijk een overwegend vrouwelijke aangelegenheid: 72% van de gerechtigden is een vrouw.

VROUWELIJKE BESTAANSMINIMUMTREKKERS

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Vlaanderen	63,0	61,4	60,1	59,2	57,1	56,5	56,6	56,1
Wallonië	62,3	61,0	60,2	59,7	58,3	57,1	56,9	56,1
Brussel	45,3	45,6	45,3	45,8	45,6	45,4	46,0	46,3

10.12 Evolutie van vrouwelijke bestaansminimumtrekkers, per gewest, in %. Bron: Rechthebbenden op het bestaansminimum in België 1990-1997, Staatssecretaris voor Maatschappelijke integratie, Jan Peeters.

GEWAARBORGD INKOMEN VOOR BEJAARDEN

	TOTAAL AANTAL PENSIOENGERECHTIGDEN	GIB MANNEN	%	GIB VROUWEN	%
1990	1.561.151	29.061	27,6	76.155	72,4
1992	1.607.424	30.120	28,0	77.574	72,0
1994	1.655.549	30.602	27,6	80.201	72,4
1996	1.702.327	28.718	27,6	75.480	72,4
1998	1.725.784	27.104	27,4	71.893	72,6

10.13 Evolutie ontvangers gewaarborgd inkomen voor bejaarden in België. Bron: RVP.

Het betreft vooral zeer oude alleenstaanden en weduwen.

Verzekerden onder het WIGW-statuut (of het nieuwe 'Voorkeurstelsel voor bepaalde sociale uitkeringen of afhoudingen') betalen minder remgeld in de gezondheidszorg.

In 1996 ging het om 455.212 personen, van wie

56,6% vrouwen.

De centra voor daklozen verschaften in Vlaanderen en Brussel in 1997 een tijdelijk onderkomen aan 5.255 mannen (50,5%), 3.036 vrouwen (29,4%) en 2.083 kinderen (20,1%).

De vrouwen zijn gemiddeld 30 jaar of jonger. Dit is jonger dan de mannelijke thuislozen.

10.2 Gezondheid

Levensverwachting

De levensverwachting van de Vlamingen neemt jaarlijks toe. Mannen hebben echter op vrijwel elke leeftijd een hogere sterftekans dan vrouwen. Ook bij de perinatale sterfte en bij de kindersterfte overlijden meer jongens dan meisjes. Moedersterfte is zo goed als verdwenen in Vlaanderen (6 sterftes in 1996).

In 1985 was de levensverwachting voor vrouwen 78,8 jaar en voor mannen 72,5 jaar. In 1996 was dit reeds voor vrouwen gestegen tot 81,3 jaar en voor mannen tot 75,1 jaar.

Hetzelfde fenomeen doet zich voor in alle landen van de EU. Vrouwen leven gemiddeld langer dan mannen en het verschil tussen vrouwen en mannen blijft constant. Aangezien vrouwen langer leven dan mannen zijn de verouderingsproblemen ook meer uitgesproken voor de vrouwen.

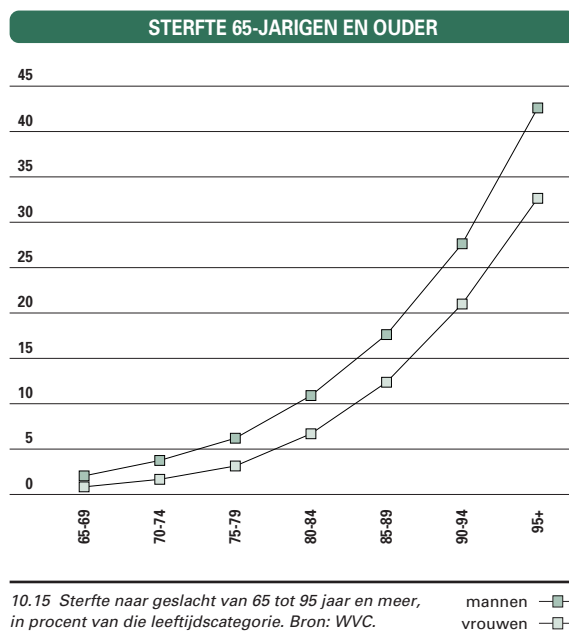
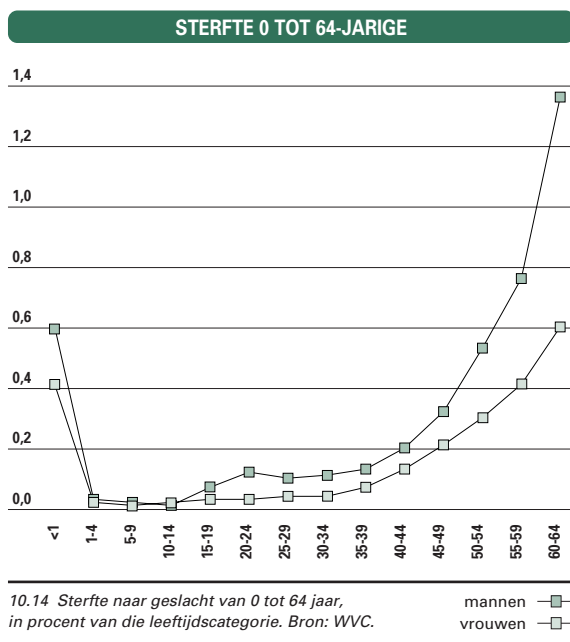
Fysieke conditie

De globale gezondheidstoestand van de vrouwen is minder goed dan die van de mannen. Zij voelen zich ook minder gezond dan de mannen. Bij stijgende leeftijd nemen de gezondheidsproblemen aanzienlijk toe en aangezien vrouwen gemiddeld langer leven hebben zij er ook meer en langer last van.

Tbc of aids komt vaker voor bij mannen dan bij vrouwen. De meest voorkomende kanker bij vrouwen blijft borstkanker, de sterkste stijger is longkanker. Mannen kampen al vele jaren vooral met longkanker, maar het aantal prostaatcancers neemt sterk toe.

Psychische conditie

Vrouwen hebben meer met psychische problemen te kampen dan mannen.

PREVALENTIE VAN ZIEKTES EN AANDOENINGEN

MANNEN			
ALLE LEEFTIJDEN		65 JAAR EN +	
Allergie	9,9	Gewrichtsslijtage	22,8
Gewrichtsslijtage	9,3	Hoge bloeddruk	20,6
Hardnekkige rugaandoeningen	8,3	Ernstige hartkwaal of -infarct	19,6
Hoge bloeddruk	7,7	Astma, chron. bronchitis, CARA	17,2
Prostaatklachten*	7,3	Hardnekkige rugaandoeningen	14,4
Sinusitus	4,8	Prostaatklachten	11,5
Astma, chron. bronchitis, CARA	4,4	Gewrichtsontstekingen	10,8
Migraine	4,0	Suikerziekte	8,9
Ernstige hartkwaal of -infarct	3,7	Ernstige of chron. huidaandoeningen	5,0
Gewrichtsontstekingen	3,3	Allergie	4,6
Depressie	3,3	Cataract	4,5
Suikerziekte	1,8	Sinusitus	4,2
Ernstige of chron. huidaandoeningen	2,9	Migraine	2,9
Cataract	0,4	Depressie	1,8
VROUWEN			
Allergie	14,7	Gewrichtsslijtage	39,4
Gewrichtsslijtage	13,1	Hoge bloeddruk	25,1
Migraine	10,3	Ernstige hartkwaal of -infarct	16,0
Hardnekkige rugaandoeningen	9,4	Gewrichtsontstekingen	13,8
Hoge bloeddruk	8,8	Osteoporose	11,9
Sinusitus	8,5	Hardnekkige rugaandoeningen	11,1
Depressie	5,4	Depressie	10,0
Gewrichtsontstekingen	5,3	Allergie	8,4
Astma, chron. bronchitis, CARA	4,6	Andere vormen van gewrichtsreuma	7,6
Verzakking baarmoeder*	4,3	Kwaadaardige aandoening of kanker	6,9
Schildklierafwijkingen	3,6	Duizeligheid met vallen	6,3
Osteoporose	3,4	Astma, chron. bronchitis, CARA	6,0
Ernstige hartkwaal of -infarct	3,1	Schildklierafwijkingen	5,9
Ernstige darmstoornissen	3,1	Ernstige darmstoornissen	5,0
Ernstige of chron. huidaandoeningen	3,1	Cataract	4,4
Duizeligheid met vallen	3,1	Hersenbloeding en gevolgen	4,4
Andere vormen van gewrichtsreuma	2,3	Suikerziekte	4,3
Kwaadaardige aandoening of kanker	1,5	Migraine	4,2
Cataract	0,6	Sinusitus	3,1
Hersenbloeding en gevolgen	0,5	Verzakking baarmoeder	3,0
Suikerziekte	1,8	Ernstige of chron. huidaandoeningen	2,3

10.16 Percentage mannen en vrouwen die beweren aan bepaalde ziektes of aandoeningen te lijden voor alle leeftijden en voor 65-plussers, 1997.
Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

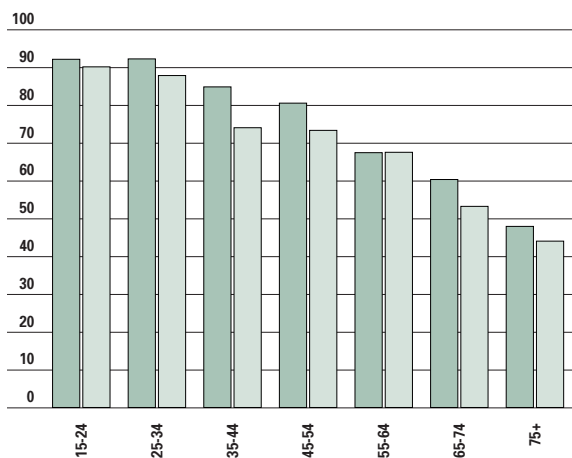
* vanaf 50 jaar

73,7% van de Vlaamse mannen voelde zich in 1997 psychisch goed in het vel ten opzichte van 64,2% vrouwen. In de laatste 12 maanden voor de bevraging in 1997 had 8,2% vrouwen een depressie

gehad tegenover 4,7% mannen. Het zijn vooral vrouwen die beroep doen op de diensten voor tele-onthaal (68% vrouwen in 1997) en de Centra voor geestelijke gezondheidszorg (55% vrouwen).

ZICH GEZOND VOELEN

10.17 Percentage mannen en vrouwen per leeftijdsklasse dat zegt zich gezond tot zeer gezond te voelen, 1997. Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

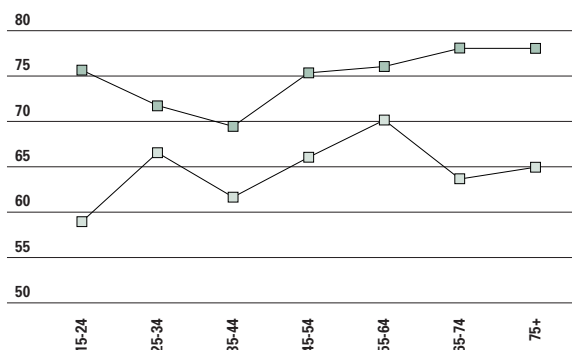
Zelfmoordpogingen zijn eerder een vrouwelijk dan een mannelijk fenomeen. Daartegenover staat dat meer mannen dan vrouwen ook effectief zelfmoord plegen.

Gezonde levensstijl

Over het algemeen houden vrouwen er een gezondere levensstijl op na dan mannen. Ze eten gezonder, ze drinken minder alcohol, ze roken minder, ze gebruiken minder drugs.

Vrouwen letten veel meer dan mannen op hun gewicht. Soms gaan ze daar echter te ver in. Hoewel ze volgens objectieve maatstaven ofwel (veel) te mager zijn ofwel op een goed gewicht zit-

ZICH PSYCHISCH GOED VOELEN

10.18 Percentage mannen en vrouwen dat zich psychisch goed voelt naar leeftijd, 1997. Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

ten, vinden veel meisjes en vrouwen dat ze te dik zijn en gaan op dieet.

Vrouwen roken nog steeds minder dan mannen, maar er is een inhaalbeweging aan de gang die vooral merkbaar is bij de jongeren. Vrouwen lopen daarbij typisch vrouwelijke risico's: verstoring van de hormonenbalans, een vermindering van de vruchtbaarheid, calciumverlies en het risico op een vroege menopauze. De vrouwelijke mortaliteit door roken-gerelateerde kankers boven 35 jaar is het laatste decennium in alle lidstaten van de EU gestegen, behalve in Portugal en Ierland.

De fysieke conditie bij jongeren gaat erop achteruit en meisjes staan er slechter voor dan jongens.

Medische consumptie

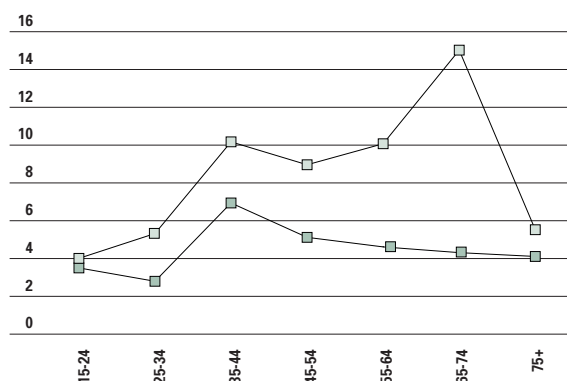
Meer vrouwen dan mannen raadplegen een huisarts. Ook stappen vrouwen vlugger naar de specialist, de tandarts, de kinesist, de alternatieve genezer en dienen zich vaker in het ziekenhuis te laten opnemen. Vrouwen gebruiken meer medicatie dan mannen. Dit medicatiegebruik stijgt naarmate men ouder wordt en is hoger naarmate de scholingsgraad lager is.

Het medicatiegebruik bij jongeren stijgt en meisjes gebruiken meer medicatie dan jongens.

Contraceptie

Contraceptie is courant (57%) bij koppels tussen 15 en 54 jaar. De contraceptiemethode hangt af van de leeftijd. In Vlaanderen gebruiken adolescenten (15-19 jaar) bijna uitsluitend de pil. Het spiraaltype komt pas op latere leeftijd.

DEPRESSIE

10.19 Percentage mannen en vrouwen die een depressie hadden gedurende het jaar voor de bevraging in 1997 naar leeftijd. Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

FYSIEKE ACTIVITEIT

	HARDE TRAINING (MINSTENS 4U SPORT PER WEEK)		NIET INSPANNENDE ACTIVITEITEN		GEEN FYSIEKE ACTIVITEIT	
	VROUW	MAN	VROUW	MAN	VROUW	MAN
15-24	19,9	48,0	55,1	33,9	25,0	18,1
25-34	9,4	32,5	55,7	42,6	34,9	24,9
35-44	7,0	26,5	59,0	47,4	34,0	26,1
45-54	7,9	23,7	56,8	46,3	35,3	30,0
55-64	4,8	18,8	62,2	47,8	33,0	33,4
65-74	2,7	9,7	43,4	47,5	53,9	42,8
75+	1,2	10,6	22,9	39,8	75,8	49,6

10.20 Percentage mannen en vrouwen naargelang de intensiteit van fysieke activiteit naar leeftijd, 1997. Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

CONTRACEPTIE

	PIL	SPIRAALTJE	BARRIÈRE	STERILISATIE	NATUURLIJKE METHODE OF ANDERE
Antwerpen	69,5	4,7	5,4	19,4	1,1
Vlaams-Brabant	58,9	5,0	8,4	15,4	2,3
West-Vlaanderen	55,5	9,4	12,3	21,9	0,8
Oost-Vlaanderen	75,8	4,2	4,4	12,7	2,9
Limburg	54,3	10,6	4,1	30,9	0,0
Brussel	73,2	10,2	7,0	6,0	3,6
België	67,2	9,3	6,2	14,5	2,8

10.21 Methode van contraceptie bij koppels die contraceptie toepassen, in %, 1997. Bron: W.I.V.-Louis Pasteur, Gezondheidsenquête 1997.

Moderne contraceptiemethoden dateren van in de jaren 1960. Vanaf toen is de traditionele contraceptie (coïtus interruptus en periodieke onthouding) dan ook sterk gedaald van 80% naar 2%. Tegelijk maakte de pil een steile opgang. Het spiraaltje kende aanvankelijk succes, maar wordt sinds 1983 opvallend minder gebruikt.

Het condoom is nooit echt populair geworden. Sterilisatie kent sinds 1976 een gestage opgang. In de andere landen van de Europese Unie stellen we een gelijkaardig fenomeen vast: ook daar is het gebruik van de pil sterk veralgemeend. Het condoomgebruik is in de landen van de Europese Unie gestegen (maar niet in Vlaanderen) als resultaat van de aïdscampagnes.

ABORTUS EN LEEFTIJD

	1993	%	1997	%
10-14 jaar	35	0,3	46	0,4
15-19 jaar	1.250	12,1	1.744	14,2
20-24 jaar	2.643	25,6	2.897	23,6
25-29 jaar	2.506	24,3	2.860	23,3
30-34 jaar	2.105	20,4	2.425	19,8
35-39 jaar	1.368	13,2	1.672	13,7
40-44 jaar	391	3,8	575	4,7
45-49 jaar	34	0,3	34	0,3
Totaal	10.332	100,0	12.253	100,0

10.22 Absoluut aantal en percentage zwangerschapsonderbrekingen naar leeftijd van de vrouw, België.

Bron: Nationale Commissie voor de evaluatie van de wet van 3 april 1990 betreffende de zwangerschapsonderbreking.

Zwangerschapsafbreking

Ongeveer de helft van de zwangerschapsafbrekingen komt voor in de leeftijdsgroep van 20 tot 29 jaar. Het gaat daarbij vooral om ongehuwde vrouwen.

ABORTUS EN BURGERLIJKE STAAT

	1993	1997
Ongehuwd	51,9	57,0
Gehuwd	37,8	32,6
Gescheiden	9,4	9,6
Weduwe	0,9	0,6

10.23 Percentage zwangerschapsafbrekingen naar burgerlijke staat van de vrouw, België. Bron: Nationale Commissie voor de evaluatie van de wet van 3 april 1990 betreffende de zwangerschapsonderbreking.

10.3 Maatschappelijke aanwezigheid

De zichtbaarheid van vrouwen in het maatschappelijk leven is nog steeds gering. Dit geldt zowel voor de politieke besluitvorming, de sociaal-economische overlegorganen als de adviesraden.

Politieke besluitvorming

Wetgeving is nog grotendeels een mannelijke aangelegenheid ook al is de voorbije 50 jaar een hele weg afgelegd. In het Belgisch parlement steeg het percentage vrouwelijke volksvertegenwoordigers van minder dan 2% tot 14% in 1995. In de senaat vullen de vrouwen een kwart van het halfroond.

In het Vlaams parlement zetelen 17% vrouwen en in de provincieraden 21,6%. Ook het aantal vrouwelijke ministers in de federale regering blijft laag: ongeveer 10%. Andere EU-landen doen het veel beter: Zweden met 42%, Duitsland met 25%.

Daar staat dan weer tegenover dat het aandeel vrouwen op ministeriële kabinetten toeneemt, ook op de niveaus waar effectief het beleid gemaakt wordt.

Tenslotte zien we ook een stijging van het aantal vrouwelijke bestendig afgevaardigden van 5 tot 10% tussen 1981 en 1995. Het aandeel vrouwelijke burgemeesters en schepenen blijft daarentegen bedroevend laag: 6% van de burgemeesters en 15% van de schepenen in Vlaanderen.

In vergelijking met de politieke besluitvorming is het aandeel vrouwen in de magistratuur verrassend hoog (34%), zeker bij de rechtbank van eerste aanleg, de arbeidsrechtbank en de handelsrechtbank.

Sociaal-economische overlegorganen

Hoewel ongeveer 40% van de vakbondsleden vrouwen zijn, vinden we ze nauwelijks terug in de beslissingsorganen.

VROUWEN IN DE PARLEMENTEN

	KAMER	EUROPEES PARLEMENT
Zweden	40,4	45,5
Nederland	31,3	32,3
Duitsland	26,2	35,3
België	12,0	32,0
Verenigd Koninkrijk	9,5	27,6
Frankrijk	6,4	29,9

10.24 Vrouwen in de parlementen, 1990-1995, in %. Bron: Union Interparlementaire, *Les femmes dans les parlements 1945-1995. Etude statistique mondiale, Série Rapports et Documents, nr. 23, Genève, 1995.*

VROUWEN IN DE PROVINCIERADEN

Antwerpen	19,0
Vlaams Brabant	30,6
Limburg	18,6
Oost-Vlaanderen	17,8
West-Vlaanderen	19,0
Vlaanderen	22,8
Wallonië	19,8

10.25 Vrouwen in de provincieraden juni 1996, in %. Bron: Raad van Gelijke Kansen voor mannen en vrouwen. *Vrouwelijk verkozenen. Cijfers en Statistieken 1998.*

VROUWELIJKE GEMEENTERAADSLEDEN

	1988 (%)	KANDIDATEN 1994 (%)	VERKOZENEN 1994 (%)
Vlaanderen	13,8	30,7	19,4
Wallonië	11,5	30,7	17,7
Brussel	26,0	40,0	28,0

10.26 Aandeel vrouwelijke gemeenteraadsleden, in %. Bron: Raad van Gelijke Kansen voor mannen en vrouwen. *Vrouwelijk verkozenen. Cijfers en Statistieken 1998.*

AANTAL VROUWEN EN MANNEN PER RECHTBANK

	VROUWEN	MANNEN	% VROUWEN
Hof van Cassatie	6	31	16,2
Hoven van Beroep	51	230	18,0
Arbeidshoven	9	60	13,0
Rechtbanken van Eerste aanleg	346	621	35,7
Arbeidsrechtbanken	96	134	41,7
Handelsrechtbanken	34	56	37,7
Politierrechtbanken	10	35	22,2
Vrederechten	30	154	16,3
Militair Gerechtshof	0	9	0,0
Krijgsraad	1	36	2,7

10.27 Aantal vrouwen en mannen per Rechtbank 1 maart 1994.
Bron: ministerie van Justitie, Algemene diensten.

De werkgeversorganisaties doen het niet veel beter: in 1994 telden de hoogste echelons van de VBO 9,6% vrouwen.

Een en ander heeft tot gevolg dat vrouwen ook in de sociaal-economische overleg- en adviesorganen een eenzame soort zijn.

De Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen telde in 1997 12,5% vrouwen.

Beheers- en adviesorganen van de Vlaamse overheid

Vrouwen zijn met amper 17,2% zwaar ondervertegenwoordigd in de beheersorganen van de Vlaamse overheidsinstellingen.

Kind en Gezin en de Openbare Psychiatrische Ziekenhuizen van Geel en Rekem zijn de spreekwoordelijke uitzonderingen.

Alleen de sectoren gelijkemansbeleid, gezondheidsbeleid, buitenlands beleid en welzijn voldoen aan de vereisten van het decreet van 15 september 1997 dat stelt dat niet meer dan tweederde van de leden van de adviesorganen van hetzelfde geslacht mag zijn.

In Vlaanderen waren er in november 1998 in totaal 243 Vlaamse adviesorganen, gaande van de cultuurraden over de Havencommissie tot de SERV.

Gegevens van 154 adviesraden tonen dat 18% van die raden volledig uit mannen bestaat.

Slechts in 25% voldoet de samenstelling aan het decreet.

De overige hebben tot eind december 1999 de tijd om de samenstelling in orde te brengen: het betreft hier onder andere sectoren zoals onderwijs, media, cultuur, economie, waterbeheer en landbouw.

VROUWELIJKE VERKOZENEN IN DE SOCIAAL-ECONOMISCHE OVERLEG- EN ADVIESORGANEN

	1986	1990	1997
Nationale Arbeidsraad	1/24	2/24	3/24
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven	1/42	3/50	2/50
Paritaire Comités	257/5.914	307/5.920	393/5.347
Ondernemingsraden	4.050/16.696	4.300/17.209	38,6%
Comités voor Veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen	7.402/25.372	6.639/22.557	38,6%

10.28 Vrouwelijke verkozenen in de sociaal-economische overleg- en adviesorganen in België. Bron: Vrouwen in de Belgische samenleving. Statistische gegevens 1970-1998, Miet Smet, minister van Tewerkstelling en Arbeid en Gelijkemansbeleid, 1998.

VROUWEN IN VAKBEWEGINGEN

		1986		1998	
		V/M	%	V/M	%
ACV	Dagelijks Bestuur	0/8	0,0	1/10	10,0
	Bureau	3/36	8,3	3/39	7,7
ABVV	Nationaal Secretariaat	3/4	75,0	2/9	22,2
	Bureau	1/40	2,5	7/50	14,0
ACLVB	Uitvoerend Comité	0/4	0,0	0/8	0,0
	Bureau	0/9	0,0	2/22	9,1
	Nationaal Comité			11/123	8,9

10.29 Aanwezigheid van vrouwen in de besturen van de vakbewegingen. Bron: ACV, ABVV, ACLVB.

TOP 5 MET MEESTE VROUWEN IN DE BEHEERRAAD

Kind en Gezin	59,0%
Openbaar Psychiatrisch ziekenhuis Geel	54,5%
Openbaar Psychiatrisch ziekenhuis Rekem	54,5%
Dienst voor de Scheepvaart	30,7%
Vlaamse Opera	30,0%

10.30 De top 5 met de meeste vrouwen in de beheerraad.
Bron: Gelijkemans in Vlaanderen: stand van zaken dd. 25/01/98.

VROUWEN EN MANNEN IN DE GEMEENTEPOLITIE

	VROUWEN	MANNEN
Antwerpen	325	3.006
Brussel	807	3.467
Vlaams Brabant	112	1.064
West-Vlaanderen	217	1.644
Oost-Vlaanderen	213	1.954
Limburg	112	782

10.31 Vrouwen en mannen in de gemeentepolitie, 1997.
Bron: Politie Brussel.

VROUWEN IN DE POLITIEDIENSTEN

	GEMEENTEPOLITIE	RIJKSWACHT	GERECHTELIJKE POLITIE
1990	4,6	0,5	4,0
1993	8,2	0,7	2,3
1996	11,1	1,9	4,2

10.32 Vrouwen in de personeelsbezetting van de politiediensten in België, in %. Bron: ministerie van Binnenlandse Zaken, Algemene politiediensten, afdeling Politiebeleidssteuning.

Politie

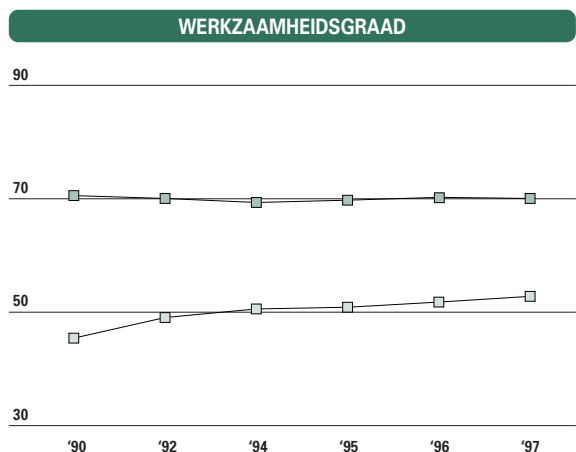
Bij de Gemeentepolitie stellen we op een korte periode een merkwaardige stijging vast van het aantal vrouwen. Zij werken er echter vooral op lager niveau.

10.4 Werkgelegenheid

Werkzaamheidsgraad en werkloosheid

De arbeidsmarktparticipatie van vrouwen blijft stijgen ook al blijft een gevoelige achterstand ten overstaan van de mannen. Merkwaardig genoeg gaat een stijgende werkzaamheidsgraad niet samen met dalende werkloosheid: steeds meer vrouwen bieden zich aan op de arbeidsmarkt, met als gevolg zowel stijgende werkzaamheid als stijgende werkloosheid. De werkloosheidsgraad van vrouwen is in 1997 met 7,6% dubbel zo hoog als bij de mannen. Vooral bij jonge vrouwen tussen 15 en 24 jaar is de werkloosheidsgraad hoog. In vergelijking met de EU bedraagt de werkloosheidsgraad van Vlaamse mannen minder dan de helft van de Europese mannen en van de Vlaamse vrouwen bijna het dubbel van de vrouwen in de EU. De hoogste activiteitsgraad bij vrouwen vinden we in de leeftijdsgroepen 20 tot 29 jaar. Daarna is er een geleidelijke daling. Bij de man-

10.33 Evolutie werkzaamheidsgraad, naar geslacht, 1990-1997.
Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV).

mannen —■—
vrouwen —□—

nen begint de activiteitsgraad pas te dalen bij 55 jaar. In vergelijking met de andere landen van de Europese Unie zien we dat zowel jongere als oudere vrouwen in Vlaanderen minder beroepsactief zijn.

Sectoren en statuut

1 Ambtenaren

In Vlaanderen is het aantal ambtenaren veel sterker gestegen bij vrouwen dan bij mannen. Op tien jaar tijd is de kloof tussen beide fors afgenomen. Vrouwelijke ambtenaren vinden we eerder terug in de instellingen van openbaar nut dan in de ministe-

WERKZAAMHEIDSGRAAD

LEEFTIJDGROEP	MANNEN		VROUWEN	
	VLAANDEREN	EU	VLAANDEREN	EU
15-24	32,2	38,0	27,2	30,7
25-49	92,0	85,4	69,7	62,4
50-64	50,1	59,2	20,1	34,9
15-64	70,4	69,2	49,0	49,0

10.34 Werkzaamheidsgraad naar geslacht en leeftijd, in %, 1997.
Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV).

WERKLOOSHEIDSGRAAD

LEEFTIJDGROEP	MANNEN		VROUWEN	
	VLAANDEREN	EU	VLAANDEREN	EU
15-24	9,0	21,9	14,1	26,1
25-49	3,2	8,4	7,0	11,7
50-64	2,8	6,9	4,6	6,8
15-64	3,6	9,8	7,6	13,0

10.35 Werkloosheidsgraad naar geslacht en leeftijd, in %, 1997.
Bron: NIS, SEB (bewerking Steunpunt WAV).

WERKENDE BEROEPSBEVOLKING

	% VROUWELIJKE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	% MANNELIJKE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING	% WERKENDE BEROEPSBEVOLKING
Werkgever	2,1	5,9	4,4
Zelfstandigen	7,3	9,9	8,9
Bedrijfshoofd in dienstverband	0,5	1,8	1,3
Bediende openbare sector	22,9	15,4	18,3
Arbeider openbare sector	6,9	8,2	7,7
Bediende privé-sector	32,1	20,3	24,9
Arbeider privé-sector	18,2	34,1	27,8
Helper	5,2	1,9	3,2
Huishoudpersoneel	0,6	0,0	0,3
Onbekend	4,2	2,2	3,0
Totale werkende beroepsbevolking	883.941,0	1.372.074,0	2.256.015,0

10.36 Werkende bevolking naar geslacht en positie in het bedrijf in het Vlaams gewest, op 1 maart 1991. Bron: Regionaal Statistisch Jaarboek, IVIS 1996.

riële departementen. Van de contractuelen is 68% een vrouw, tegenover 38% van de vastbenoemden. Topfuncties worden bij het vastbenoemd personeel zelden door vrouwen ingevuld. Vrouwelijke contractuelen in topfuncties komen vaker voor.

2 Zelfstandigen

Slechts 1 op 5 werkgevers is een vrouw, maar het aantal vrouwelijke zelfstandigen is de voorbije jaren in Vlaanderen sterker gestegen dan het aantal mannelijke zelfstandigen. Binnen de groep van de zelfstandigen moet men evenwel rekening houden met een grote groep onder het statuut van 'meewerkende echtgenote'. In 1996 telde de fiscus 100.337 meewerkende echtgenotes en 4.810 meewerkende echtgenoten. Ook het statuut van helper is duidelijk een vrouwenzaak (84% in 1996).

3 Loontrekkenden uit de privé-sector

Werkende vrouwen zijn meestal bediende (55%). De werkgelegenheid in de *primaire sector* is uiteraard sterk gedaald, maar we stellen vast dat het aan-

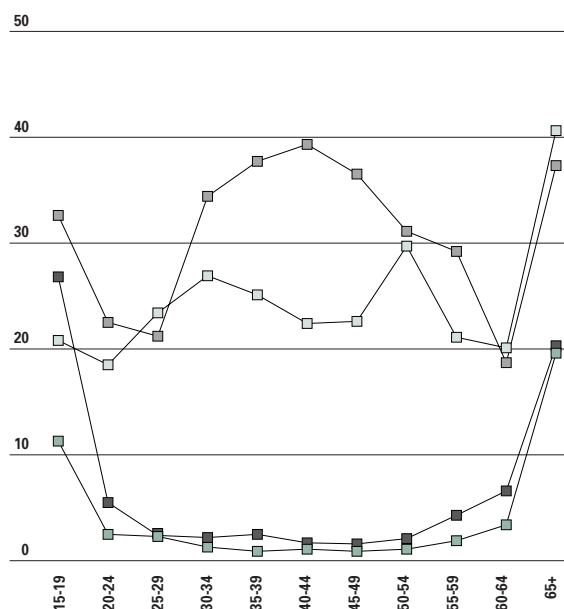
deel van de vrouwen duidelijk gestegen is. In de *secundaire sector* is de werkgelegenheid zowat overal gedaald, zowel van de mannen als de vrouwen. De *tertiaire sector* kent globaal een status-quo, maar er zijn verschillen in de subsectoren: de hulpbedrijven bij het bank- en kredietwezen, schoonmaakbedrijven, de zelfstandige vroedvrouwen en verpleegkundigen kennen een sterke groei. In deze subsectoren is ook het aantal vrouwen sterk toegenomen. De

WERKGELEGENHEID IN DE SECTOREN

SECTOREN	1981		1991	
	VLAANDEREN	BELGIË	VLAANDEREN	BELGIË
Primair	19,3	22,6	27,4	27,6
Secundair	19,6	18,3	22,1	20,3
Tertiair	35,7	37,4	40,7	41,2
Quartair	48,9	50,3	57,3	57,4

10.37 Evolutie werkgelegenheid in de sectoren, % aandeel vrouwen. Bron: NIS.

PERSONEN MET EEN BAAN

10.38 Personen met een baan: aandeel deeltijds werkenden per leeftijdsgroep in %. Bron: NIS, SEB, 1988 en 1997.

vrouwen 1988
mannen 1988
vrouwen 1997
mannen 1997

vier grote *quartaire subsectoren* zijn het overheidsbestuur, het onderwijs, de maatschappelijke dienstverlening en de ziekenhuizen. Het aantal vrouwen is licht gestegen in het onderwijs, sterk gestegen in de ziekenhuizen en het overheidsbestuur en zeer sterk gestegen in de maatschappelijke dienstverlening.

Mannen en vrouwen werken dus in verschillende sectoren, in verschillende beroepen en op verschillende niveaus. Hieruit kan men afleiden dat er een horizontale en een verticale segregatie bestaat. De horizontale segregatie laat een concentratie van vrouwen zien in welbepaalde beroepen. De beroepen met 90 tot 100% vrouwen zijn het voorschools onderwijs, (directie-)secretarissen, ongeschoold verzorgend personeel, diëtisten. De beroepen met 0 tot 10% vrouwen zijn onder andere burgerlijk en industrieel ingenieurs, landmeters, bedrijfsleiders in de industrie, technici informatica en bouwwerven, beroepen in transport- en communicatiebedrijven, ambachtslui en stielmannen in metaal, bouw en hout, politieagenten en pompiers, beroepsmilitairen (officiers). Verticale segregatie betekent dat vrouwen meestal op de lagere functieniveaus terug te vinden zijn.

Deeltijds en flexibel werk

De deeltijdse tewerkstelling stijgt aanzienlijk sedert 1985. Deze stijging is vooral op rekening van de vrouwen te schrijven. Vrouwen werken ook meer deeltijds naarmate ze ouder worden: bijna 1 op 4 vrouwen jonger dan 24 jaar werkt deeltijds. Vanaf 25 jaar wordt dat 1 op 3. Hoe hoger hun opleiding, hoe minder ze deeltijds werken.

	VLAANDEREN		BELGIË	
	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN
Vorming	0,6	11,9	0,7	10,4
Ziekte	1,3	10,3	1,4	8,2
Geen voltijdse job gevonden	20,1	42,6	26,8	52,1
Familiale redenen	64,3	16,4	56,3	11,7
Wenst geen voltijdse job	10,7	13,5	11,5	11,9
Geen opgaven van redenen	2,9	5,3	3,3	5,6
	274.330	27.358	438.445	56.551

10.39 Redenen voor deeltijds werk, 1997. Bron: NIS, SEB, 1997.

De vlag deeltijdse arbeid dekt nochtans verschillende ladingen. De hooggeschoolden ervaren hun deeltijdse arbeid als een zogenaamde derde weg, een bewuste keuze tussen voltijdse arbeid en niet-arbeid. Het gaat om vrouwen die samenleven met een partner met een relatief hoog inkomen. Daar tegenover staan dan de laaggeschoolde vrouwen voor wie de vrije keuze veel minder aanwezig is, in deze huishoudens is het bijkomend inkomen noodzakelijk. De Vlaamse vrouw met een deeltijdse job heeft hier meestal zelf voor gekozen. In Wallonië gaat het daarentegen meestal om vrouwen die geen voltijds werk vinden.

Loonverschillen

Globaal gezien krijgen vrouwen een kwart minder loon dan mannen. De verschillen in de industrie zijn meer uitgesproken voor bedienden dan voor arbeid-

BRUTO MAANDLONEN		
LEEFTIJDSGROEP	VROUWEN	MANNEN
-19 jarigen	42.659	54.274
20-24	52.953	62.454
25-29	63.679	71.024
30-34	71.160	80.289
35-39	73.043	86.185
40-44	76.806	90.360
45-49	79.349	95.840
50-54	82.736	101.649
55-59	85.792	110.390
60+	81.955	126.984

10.40 Bruto maandlonen naar geslacht en leeftijd, 1997. Bron: NIS.

DAGLOON	ARBEIDERS			
	VROUWEN		MANNEN	
>2.000 – 2.700	75,1		25,0	
2.701 – 3.400	20,6		41,7	
3.401 – <5.301	4,2		33,3	
MAANDLOON	BEDIENDEN		AMBTENAREN	
	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN	MANNEN
>42.667 – 57.600	30,8	11,0	17,3	12,5
57.601 – 72.533	27,7	16,6	30,9	33,7
72.534 – <113.067	41,6	72,5	51,8	53,8

10.41 Daglonen en maandlonen arbeiders, bedienden en ambtenaren in februari 1998, in percentages van de totale tewerkstelling op basis van voltijdsequivalenten. Bron: NIS.

BRUTO MAANDLOON

OPLEIDING	VROUWEN	MANNEN
Lager onderwijs of geen	57.897	72.625
Lager secundair onderwijs	58.592	73.083
Hoger secundair onderwijs (ASO)	69.542	85.799
Hoger secundair onderwijs (TSO)	63.745	79.169
Hoger onderwijs max. 3 jaar	78.325	101.412
Hoger onderwijs, universitair (meer dan 3 jaar)	100.789	140.910
Postuniversitair onderwijs	118.795	175.682

10.42 Bruto maandloon naar geslacht en opleiding, 1997. Bron: NIS.

INKOMSTEN VAN ZELFSTANDIGEN

	VROUWEN	MANNEN	TOTAAL
<500.000	41.403	71.292	112.695
500.000-1.000.000	11.472	63.414	74.886
1.000.000-2.000.000	4.109	30.501	34.610
>2.000.000	1.134	11.832	12.966
Totaal	58.118	177.039	235.157

10.43 Inkomsten van zelfstandigen in hoofdberoep in het Vlaams Gewest, in 1993. Bron: RSVZ.

sters. Een verklaring hiervoor is dat de loonvork bij de bedienden veel groter is dan bij de arbeiders, en dat vrouwelijke bedienden doorgaans meer in uitvoerende taken tewerkgesteld zijn.

Verder weten we dat er een sterke loongroei is in de tertiaire sector (informatica, selectie van personeel en bijstand aan ondernemingen), maar niet in de subsectoren waarin vooral vrouwen werken.

Ook bij de zelfstandigen zien we de vrouwen geconcentreerd in de lagere inkomensgroepen.

Kinderopvang

Ouders die werk willen combineren met de zorg voor jonge kinderen kunnen een beroep doen op uiteenlopende vormen van kinderopvang. Het gebruik van a-typische opvang (minstens 1 dag per week voor 7u en na 18 u, of meer dan 11u per dag) is een indicator voor problemen bij het combineren van werk en gezin. In 1997 maakte 20% van de kinderen gebruik van deze a-typische opvang. Kinderopvang door grootouders en andere familieleden loopt terug (van 47,7% in 1991 naar 43,9% in 1997). Het aantal kinderopvangplaatsen stijgt.

VERBLIJFDAGEN IN DE KINDEROPVANG

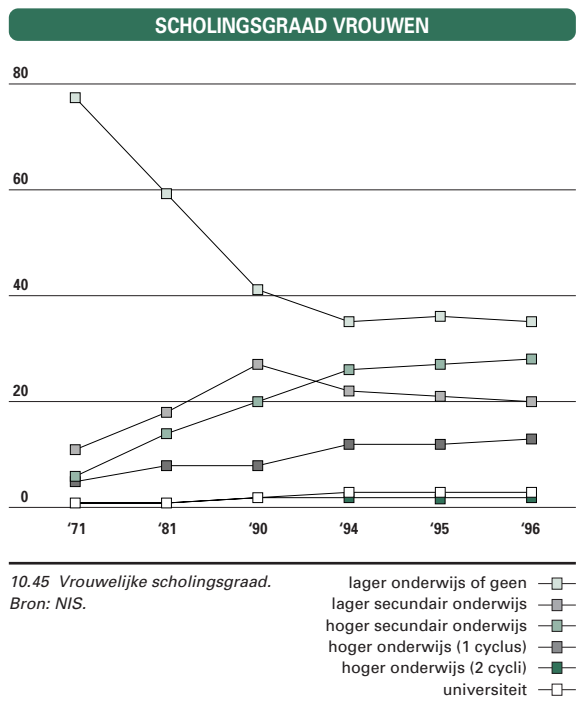
		1989	1993	1997
Kinderdagverblijven	Volle	1.452.781	1.785.145	2.036.048
	Halve	339.998	406.869	441.416
Opvanggezinnen	Volle	868.093	2.227.806	2.891.651
	Halve	325.026	720.153	826.813
Buitenschoolse opvang	Volle	85.373	128.843	216.175
	Halve	86.858	127.188	197.390
	1/3de	112.600	126.844	206.292

10.44 Evolutie aantal verblijfdagen in de kinderopvang. Bron: Kind en Gezin.

10.5 Onderwijs en opleiding

Zoals voor de ganse bevolking is ook de scholingsgraad van de vrouwen de jongste decennia fors toegenomen. Het scholingsniveau van de mannen ligt wel nog iets hoger. De grote verschillen die men bij de oudste leeftijdsgroepen vaststelt, nemen bij de jongere generaties drastisch af. Dit wijst op een versnelde inhaaloperatie bij de vrouwen.

Schoolbevolking

Globaal genomen is de schoolbevolking aan het feminiseren. Dit valt vooral op in het hoger maar zeker in het universitair onderwijs. Het buitengewoon onderwijs is overwegend een aangelegenheid voor de jongens. Het aandeel van de meisjes in het buitengewoon kleuteronderwijs is zelfs afgenomen.

Studiekeuze

Meisjes zijn relatief sterk aanwezig in het algemeen secundair onderwijs, in het kunstsecundair onderwijs en in het aanvullend secundair beroepsonderwijs. Jongens schrijven zich meer in voor het tech-

SCHOLINGSGRAAD VAN DE BEROEPSBEVOLKING

	VLAANDEREN	BELGIË	EU
VROUWEN			
Max. lager secundair onderwijs	48,0	47,0	36,2
Hoger secundair onderwijs	35,1	34,7	41,6
Hoger onderwijs	32,5	33,2	22,1
MANNEN			
Max. lager secundair onderwijs	39,7	36,9	36,0
Hoger secundair onderwijs	34,4	36,3	42,1
Hoger onderwijs	25,9	26,8	21,9

10.46 Scholingsgraad van de beroepsbevolking, 1995. Bron: NIS, SEB.

GENDERSPECIFIEKE UNIVERSITAIRE STUDIERICHTINGEN

MANNEN		VROUWEN	
Toegepaste wetenschappen	80,1	Sociale gezondheidswet	77,0
Wijsbegeerte en moraal	65,5	Psychologische en pedagogische wetenschappen	73,0
Economie en toegepaste economische wetenschappen	65,1	Farmaceutische wet	68,4
Wetenschappen	63,9	Gecombineerde studierichtingen	65,9
Godsgeleerdheid	62,5	Taal en letterkunde	64,1

10.47 Genderspecifieke universitaire studierichtingen, % mannen/vrouwen in betreffende studierichting. Bron: V.I.I.R.

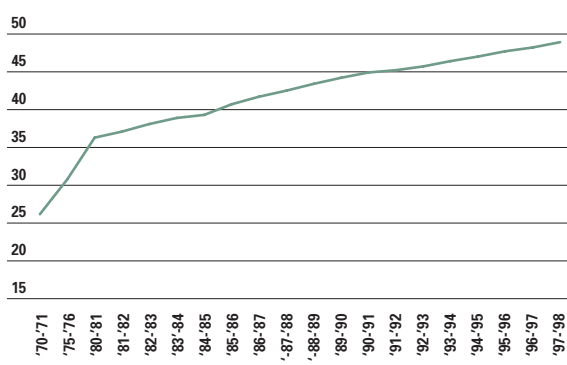
MEISJES IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS

	1984-1985	1988-1989	1996-1997*
ASO	50,8	51,4	54,7
TSO	41,7	41,1	42,3
KSO	63,5	67,1	57,0
BSO	54,7	52,5	47,7

10.48 Evolutie aandeel meisjes in het secundair onderwijs per richting. Bron: OND.

* zonder eerste graad

AANDEEL MEISJES IN HET UNIVERSITAIR ONDERWIJS

10.49 Aandeel meisjes in het universitair onderwijs. Bron: V.I.I.R.

nisch secundair onderwijs en het beroepssecundair onderwijs.

Tien jaar geleden was het aandeel meisjes in het beroepssecundair onderwijs nog groter dan het aandeel jongens.

Binnen het technisch en beroepssecundair onderwijs kiezen meisjes nog altijd voor de zogenaamde meisjesrichtingen en jongens voor de zogenaamde jongensrichtingen.

Het deeltijds beroepssecundair onderwijs en het experimenteel secundair onderwijs met beperkt leerplan voor sommige categorieën jongeren tussen 18 en 25 jaar, is grotendeels een aangelegenheid voor jongens.

In het hogescholenonderwijs maken jonge vrouwen de meerderheid uit. Hun aandeel neemt zelfs nog

MEISJES IN HET HOGESCHOLENONDERWIJS

	1 CYCLUS	2 CYCLI
Architectuur	49,4	45,6
Audiovisuele en beeldende kunst	65,4	37,7
Biotechniek	25,3	
Gezondheidszorg	78,7	
Handelwetenschappen	53,7	41,6
Industriële wetenschappen	14,9	14,6
Muziek en dramatische kunst	100,0	53,9
Onderwijs	72,7	
Sociaal-agogiek werk	75,2	
Productontwikkeling		32,6
Toegepaste taalkunde		74,2
Totaal	58,1	40,0

10.50 Percentage meisjes in het hogescholenonderwijs, 1997. Bron: OND.

toe. Wel gaat het daarbij doorgaans om een opleiding van één cyclus.

Aan de universiteiten is het verschil in studiekeuze nog steeds flagrant. Vrouwen zijn minder aanwezig in de toegepaste wetenschappen, de wetenschappen, de economische en toegepaste economische wetenschappen.

Studieresultaten

Iets meer vrouwen dan mannen behalen een diploma en dat heeft niet alleen te maken met het numeriek overwicht. De studieresultaten van meisjes zijn merkkelijk beter dan deze van jongens.

STUDIERESULTATEN

	MEISJES	JONGENS
Percentage zittenblijven in lager	12,3	14,8
Percentage zittenblijven in secundair	25,7	35,8
Slaagpercentage hogeschool	58,6	55,2

10.51 Studieresultaten 1997. Bron: OND.

Een mannelijk overwicht blijft merkbaar in de aanvullende opleidingen en in de gespecialiseerde opleidingen. Vrouwen doctoreren veel minder dan mannen. Daartegenover staat dat meer vrouwen een aggregatie behalen.

Personeel

Het onderwijs is één van de belangrijkste tewerkstellingssectoren voor gediplomeerde vrouwen. Het aandeel van vrouwen bij het onderwijspersoneel is

VROUWELIJK ONDERWIJZEND PERSONEEL		
	VAST	TIJDELIJK
Gewoon lager	89,9	90,0
Buitengewoon lager	89,1	87,0
Gewoon secundair	76,3	71,1
Buitengewoon secundair	69,2	72,5
Hogescholen	58,1	37,0
Sociale promotie	78,3	45,0
Deeltijds kunstonderwijs	61,1	60,1

10.52 Aandeel vrouwelijk onderwijzend personeel per onderwijsniveau, in %, 1997-1998. Bron: OND.

het laatste decennium gestegen: de onderwijsopdracht in het kleuteronderwijs wordt zelfs voor 99% door vrouwen ingevuld.

Het aandeel vrouwelijk vastbenoemde leerkrachten is hoog maar daalt lichtjes in bijna alle onderwijsniveaus. Ook bij het niet-onderwijzend personeel zijn er meer vrouwen dan mannen.

Toch is de feminisering nog niet algemeen: ze breekt niet door in de universiteiten of in de leidende echelons. Directiefuncties en inspectiefuncties worden hoofdzakelijk door mannen bemand.

Het aandeel vrouwelijke directeurs in het secundair onderwijs neemt zelfs af. Dit geldt ook voor het niveau van onderdirecteur/coördinator. Deze daling is onder meer te wijten aan de secularisering.

Schoolbeleving

Hoe kleiner de kinderen, hoe liever ze naar school gaan en dat geldt meer voor meisjes dan voor jongens. Met het ouder worden groeien de (on)tevredenheidscijfers naar elkaar toe. Jongens zijn vaker betrokken bij direct en indirect pesten en meisjes staan verhoudingsgewijs meer bloot aan indirecte vormen van plagerijen.

DIPLOMA'S						
STUDIEGEBIED	KAN	LIC	AANV.OPL.	SPEC.	AGGR.	DOCT
Wijsbegeerte en moraal	39,5	28,8	30,0	0,0	25,0	0,0
Godgeleerdheid, wetenschappen en kerkelijk recht	58,4	40,2	100,0		71,0	5,8
Taal en letterkunde	66,2	68,5	87,9	60,0	73,4	50,0
Geschiedenis	52,0	49,2	20,0	63,2	59,5	14,2
Archeologie en kunstwetenschappen	61,9	73,1	62,5	33,4	76,3	28,5
Rechten, notariaat, criminologie	52,9	52,4	53,3	49,3	72,4	11,7
Psychologische en pedagogische wetenschappen	73,0	77,2	54,9	72,0	81,3	33,3
Economische en toegepast economische wetenschappen	34,6	41,1	32,0	37,1	65,1	28,5
Politieke en sociale wetenschappen	49,4	52,1	53,3	41,6	74,6	21,4
L.O., motorische revalidatie, kinesitherapie	58,3	62,4	76,0	67,6	51,4	28,5
Wetenschappen	41,5	41,5	28,8	32,8	64,2	39,0
Toegepaste wetenschappen	20,6	20,3	32,3	29,1	50,0	13,0
Toegepaste biologische wetenschappen	38,1	44,0	68,0	34,7	70,9	39,3
Geneeskunde	56,0	54,1	37,5	57,6	64,2	35,1
Tandheelkunde	69,1	69,3		66,6	100,0	0,0
Diergeneeskunde	61,9	51,1		50,0	0,0	50,0
Farmaceutische wetenschappen	67,5	74,2	62,5	78,3	100,0	57,1
Gecombineerde studiegebieden	78,9	69,7	71,0	37,5	62,5	10,0
Totaal	51,6	50,8	44,1	46,1	68,3	31,4

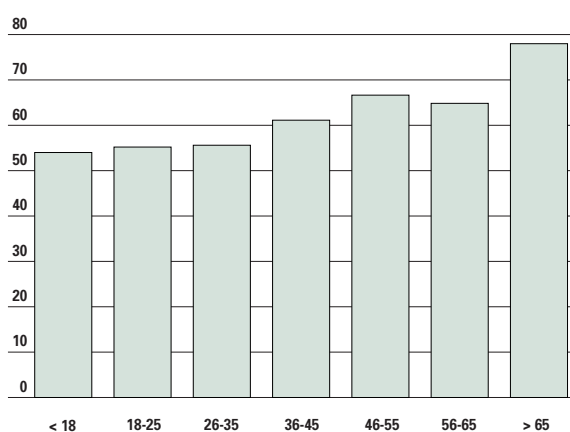
10.53 Aantal diploma's uitgereikt op het einde van het academiejaar 1995-1996 aan meisjes, in % van de totale groep gediplomeerden ten opzichte van jongens. Bron: OND.

VROUWEN IN SECUNDAIR ONDERWIJS VOOR SOCIALE PROMOTIE

		1980-1981 (%)	1995-1996 (%)
Traditioneel stelsel	Lagere secundaire technische leergangen	38,1	90,6
	Lagere secundaire beroepsleergangen	85,7	73,5
	Hogere secundaire technische beroepsleergangen	49,6	35,9
	Hogere secundaire beroepsleergangen	52,0	41,6
	Aanvullende secundaire beroepsleergangen	39,3	39,8
Talen	Elementaire kennis (LSBL)	46,0	56,3
	Elementaire kennis (LSTL)	60,3	
	Praktische kennis	62,5	56,6
	Gevorderde kennis	64,6	49,4

10.54 Secundair onderwijs voor sociale promotie, schoolbevolking vrouwen per niveau, 1995-1996. Bron: OND.

VROUWEN IN BASISEDUCATIE

10.55 Aandeel vrouwelijke cursisten per leeftijd, 1996-1997, in %.
Bron: Vlaams ondersteuningscentrum voor de basiseducatie.

Onderwijs voor sociale promotie

Het onderwijs voor sociale promotie kent een stijgend succes. Vooral vrouwen nemen deze kans te baat.

Basiseducatie

Laaggeletterdheid komt meer voor bij vrouwen, lagergeschoolden en personen ouder dan 35 jaar. Toch vindt een stijgend aantal vrouwen de weg naar basiseducatie.

De mannen die zich inschrijven zijn meestal jonger dan de vrouwen.

EVOLUTIE CURSISTEN BASESEDUCATIE

SCHOOLJAAR	VROUWEN		MANNEN	
	Aantal	%	Aantal	%
1991-1992	5.030	58,1%	3.633	41,9%
1996-1997	7.909	58,2%	5.681	41,8%

10.56 Evolutie cursisten basiseducatie in Vlaanderen. Bron: OND.

10.6 Vrijetijdsbesteding en cultuur

Vrouwen beschikken over minder vrije tijd dan mannen. In de week gaat dat gemiddeld om een uur minder, tijdens het weekend loopt dit op tot twee uur per dag. Onder werkenden zijn de genderverschillen iets minder groot. Ook als de man een deel van zijn vrije tijd aan gezinstaken spendeert, blijft er voor hem meer vrije tijd over.

Dat vrouwen minder tevreden zijn over de beschikbare vrije tijd zal niet verwonderen. Zowel mannen als vrouwen klagen over de werkdruk. Een kwart van de vrouwen wenst ook meer vrije tijd tijdens het weekend.

Mediagebruik

TV-kijken blijft voor de meeste mensen de favoriete vrijetijdsbesteding. In de week is dit gemiddeld 2u20 en in het weekend bijna 3u. In de week kijken de mannen iets meer dan de vrouwen.

Mannen volgen meer het nieuws en de actualiteit. De favoriete onderwerpen zijn ook gendergebon-

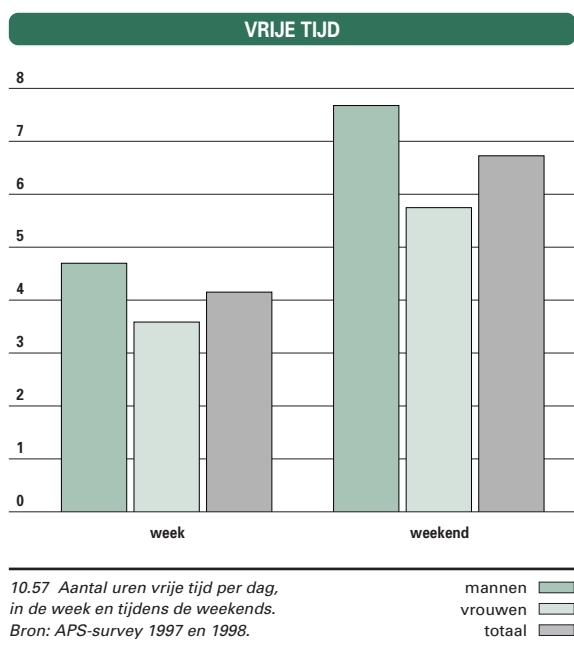
den. Sport, politiek en technologie scoren merkelijk hoger bij de mannen.

Lidmaatschap en vrijwilligerswerk

Een meerderheid van de vrouwen zegt van geen enkele vereniging lid te zijn. De populairste soort verenigingen heeft voor vrouwen te maken met sociaal cultureel werk. Hulporganisaties trekken eveneens meer vrouwen dan mannen aan. Tussen 25 en 35 jaar is er bij vrouwen enige terugval, wellicht te wijten aan de combinatie werk en gezin die veel tijd opeist.

Mannen nemen in de verenigingen gemakkelijker bestuursfuncties op dan vrouwen. De intensiteit van het lidmaatschap is ook verschillend. Mannen nemen regelmatig en intenser deel aan de activiteiten. Morele principes blijken een belangrijk motief te zijn voor vrouwen, terwijl voor mannen de sociale erkenning primeert.

Ook het vrijwilligerswerk is sterk gendergebonden. De klassieke rolpatronen zijn hier nog zeer herkenbaar. Globaal genomen kiezen vrouwen iets minder

TEVREDENHEID OVER BESCHIKBARE VRIJE TIJD

	MEER		TEVREDEN	
	MANNEN	VROUWEN	MANNEN	VROUWEN
Weekend	18,0	24,9	78,4	72,8
Week	24,3	27,1	71,2	69,0

10.58 Tevredenheid over beschikbare vrije tijd, in %. Bron: APS-survey 1998.

DAGELIJKS VOLGEN VAN DE ACTUALITEIT

VIA	MAN	VROUW	TOTAAL
TV	79,6	71,3	75,6
Krant	53,0	31,0	42,3
Radio	67,2	62,5	64,9

10.59 Dagelijks volgen van de actualiteit, in %. Bron: APS-survey 1998.

LIDMAATSCHAP VAN VERENIGINGEN

	MAN	VROUW	TOTAAL
Geen enkel	51,5	60,3	55,8
Een	35,6	29,0	32,3
Twee	10,6	9,5	10,1
Meer dan twee	2,4	1,2	1,8

10.60 Lidmaatschap van verenigingen, in % van de groep.
Bron: APS-survey 1997 + 1998.

FAVORIETE LIDMAATSCHAP

SOORT VERENIGING	VROUW	MAN	TOTAAL
Sociaal- cultureel	18,7	11,5	15,0
Sport	11,3	28,0	19,8
Hulporganisatie	6,7	3,4	5,0
Cultuur	6,7	8,0	7,1
Beroepsorganisatie	4,3	6,8	5,6
Jeugdorganisatie	3,9	5,3	4,6
Andere	3,7	4,9	4,3
Milieu	2,8	4,1	3,5
Religie	2,4	2,4	2,4
Wijk, buurt	1,9	2,5	2,2
Politiek	1,8	3,3	2,6
Derde wereld, vredesbeweging	1,2	1,8	1,5

10.61 Favoriete lidmaatschap, in %. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

voor vrijwilligerswerk dan mannen. Hun voorkeur blijft uitgaan naar de meer verzorgende taken terwijl mannen opteren voor organisatorische en leidinggevende opdrachten. Deze verschillen blijven merkbaar doorheen alle opleidingsniveaus.

FAVORIETE ACTUALITEITSONDERWERPEN

ONDERWERP	VROUW	MAN	TOTAAL
Nieuwe medische ontdekkingen	35,7	34,0	34,8
Milieuvervuiling	35,3	36,8	36,1
Lokale berichtgeving	27,5	28,7	28,1
Technologische ontwikkelingen	22,9	44,1	33,7
Misdaden, rampen, ongevallen	21,3	20,4	20,9
Kunst en cultuur	16,3	14,7	15,5
Sport	11,9	42,4	27,4
Binnenlandse politiek	7,3	21,8	14,7
Buitenlandse politiek	4,4	14,1	9,3

10.62 Favoriete actualiteitsonderwerpen, in %. Bron: APS-survey 1998.

VRIJWILLIGERSWERK

	MAN	VROUW	TOTAAL
Lager	4,99	5,47	5,21
Secundair	7,28	4,81	6,24
HOBU	5,08	3,64	4,35
Universiteit	6,84	4,10	6,02
Student	6,09	5,79	5,96
Totaal	6,09	4,68	5,47

10.63 Aantal uren vrijwilligerswerk per week naar gender en opleidingsniveau. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

Sport- en cultuurparticipatie

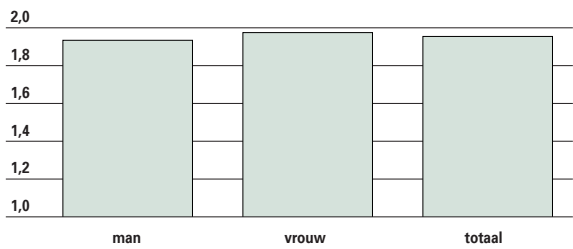
Vrouwen zijn minder vaak dan mannen lid van een sportvereniging, maar dat hoeft niet te betekenen dat ze ook minder sportactief zijn. Toch blijkt dit

PERCENTAGE VAN DE BEVOLKING DAT NOOIT PARTICIPEERT

	MAN	VROUW	TOTAAL
1. Sportwedstrijd bijwonen	45,3	69,5	57,2
2. Sportactief zijn	41,2	54,2	47,6
3. Creatief, kunstzinnig bezig zijn	57,2	50,4	53,9
4. Toneelvoorstelling bijwonen	54,9	47,1	51,1
5. Naar een popconcert gaan	72,4	72,7	72,6
6. Een opera of muziekconcert bijwonen	69,9	68,4	69,2
7. Een tentoonstelling of museum bezoeken	53,4	50,7	52,1
8. Naar de bioscoop gaan	40,5	40,3	40,4
9. Bibliotheekbezoek	51,1	48,3	49,7
10. Bezienswaardige gebouwen of monumenten bezoeken	46,9	41,5	44,3
11. Wandelen in bossen of natuurgebieden	26,4	26,5	26,4

10.64 Percentage van de bevolking dat nooit participeert. Bron: APS-survey 1997 + 1998.

CULTUURPARTICIPATIE

10.65 Cultuurparticipatie-index op basis van intensiteit waarmee aan de diverse culturele aspecten wordt deelgenomen.

Bron: APS-survey 1997 + 1998.

1 = nooit

5 = meer dan wekelijks

wel degelijk uit de cijfers. Zo zegt de helft van de vrouwen nooit sportactief te zijn. Van de mannen beweert een kleine zestig procent dit wel te zijn. Naarmate het opleidingsniveau stijgt, nemen de geslachtsverschillen fors af. Vrouwen zijn overwegend artistiek en creatief actiever dan mannen, om het even welke leeftijd ze hebben of welke opleiding ze doorlopen hebben.

VOOR MEER INFORMATIE

Vrouwen in cijfers, Commissie van de Europese Gemeenschap, 1989.

The World's Women 1995. Trends and Statistics, United Nations, New York, 1995.

Woman and Men in the European Union. A statistical portrait, Eurostat, 1995.

Union Interparlementaire, Les femmes dans les parlements 1945-1998. Etude statistique mondiale, Série Rapports et Documents, nr. 23, Genève, 1995.